

3 1761 03616 0984

OCSKAY LÁSZLÓ

II. RÁKÓCZI FERENCZ FEJEDELEM BRIGADÉROSA

ÉS

A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI HADJÁRATOK

1703—1710.

TÖRTÉNETI TANULMÁNY

EREDETI LEVELEZÉSEK S MÁS EGYKORÚ KÚTFŐK NYOMÁN

IRTA

THALY KÁLMÁN.

MÁSODIK, BŐVÍTETT ÉS ILLUSTRÁLT KIADÁS

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1905.

DB
932
.9
0275
Köt. 2

Bottyán János

BOTTYÁN JÁNOS, VEZÉNYLŐ-TÁBORNOK.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Bercsényi működése Pálffy és Heister ellen; Heister táborát mindennap csapdozzák; Pálffy visszahúzódik Érsek-Újvár alá, honnét okt. 11-én szégyent vallva szállanak el a császáriak, s Újvár felszabadul; néhány részlet az újvári ostromból. — A császár tábora a bányavárosok felé indul; Bercsényi Ebeczkyvel, Rétheyvel stb. harcol ellenök; Ocskay «nyelvel», hogy ő fogja el Bercsényit. — Bottyán a császáriak háta mögé kerülve, Újvárhoz, majd Pozsonyig nyomul; Galánthát megveszi, Újvárt romlásaiból megépítteti s élelemmel mindenfelől megrakja. — A bányavidék védelme; Bercsényi és Ottlők; Ocskay megint egy foglyot lő agyon sajátkezűleg; Korponát és Zólymot Andrassy György porrá égetteti; Heister brutális fenyegetései; Ocskay üzen a kuruczokhoz, s csábítja testvérét és Elek Zsigmondot. — Heister a bányavárosokat keményen megsarczolván, Selmeczet, Körmöczöt, Beszterczét, s a felső Garamvonalat megszállja; Steinville tábornokot a Nyitra-völgyi kastélyokba küldi. — Bottyán Cusani tábornoktól Heister bányavidéki prédáját elnyeri; Heister dühében négy foglyot megcsonkíttat és Bottyánt durván fenyegeti; a barbarizmus visszatörténik, s kemény válasz kél. — Heister téli szállásokra: falak, sánczok közé helyezvén hadait, elballag Bécsbe.

Mig Ottlők ilyes dolgokkal bajlódik vala Trencsényben: azalatt Pálffynak Ebergényivel és Ocskayval Nyitrán tartózkodása nem kis fejtörést okozott Bercsényinek, kivált azért, mert nem voltak megbízható hadvezérei, egyszerre Heister ellen is Újvár, és Pálffy ellen is Nyitra felé működni. Igen óhajta Bottyán gyógyulását, mivelhogy «nincs csak olyan is az generálisok közt.»* Minthogy pedig a lovasság java részével Ebeczky folyvást Újvár körül járt, Pálffy azonban Ocskayval okt. 4-én Apponyhoz s 5-én Nyitrához szállásával Bercsényinek füzes-gyarmati táborát oldalról fenyegeti vala: a kurucz fővezér kénytelen volt báró Andrassy Pál tbkot Füzes-Gyarmat és Nyitra közé Nagy-Kozmályra s a jó vígyázó Balogh Istvánt Apátira szállítani öt lovas-ezreddel, a kik is a Garam és Zsitva hidjait, gázlóit folyton őrizték és Nyitra alá szorgalmasan portyázván, a bánnak mozdulataira vígyázzanak. E mellett — jegyzi meg Bercsényi — «magamnak is résen van a fülem. Innen is elküldtem a javát az hadnak ismét másfelől, magam igazán csak sátorőrzőnek maradtam, és csak egy részit is visszavárom ma az hadnak, és

* Bercsényi Rákóczihoz, okt. 3-káról. (Archiv. Rákócz. VI. 118. 1.)

túdósítást: Pálffy hova lett? s kimozdúlok innen helyemből.» Mert «Babócsay beteges, Szemere nem tudom, Balogh előttem van, — csak kínlódom; az kapitányok (ezredesek) közt egy sincs próbára (mutatta Bokros esete); egyedül Ebeczky fut-fárad: lauf her! lauf hin!»*

Pálffy okt. 5-én Nyitrára szállván, még 6, 7, 8-án is ott feküdt, Kis-Tapolcsány felé szándékozó hírterjesztéssel. Tulajdonképeni célja azonban az vala, hogy Bercsényit, 4—5000 lovassal elfoglalt fenyegető oldalállásából sakkban tartsa, úgy, hogy ez kénytelen legyen erejének tetemes részét — az Andrássy és Balogh Istvánnal lévő öt ezredet — ő ellene fordítani és így ezalatt Heister háborítlanabbúl folytathassa Érsek-Újvár ostromát. Ugyanis, a könnyű kurucz lovasság különben éjjel-nappal rajta csiripelt az ostromló táboron. Keszi és Surány között egy ízben 200 ráczot lekonzoltak; máskor Beleznay 70 németet vágott s vagy 40 lovat nyert Újvár alatt; több-kevesebb foglyot mindúntalan hoztak a táborról, s tíz—húszat lecsaptak; a várbeliekkel a bástyákról összekiabálának, s örökösen háborgatták, bosszanták az ostromlókat. A vakmerő Beleznay utóljára úgy elbizá magát, hogy csak 20—25 jó paripás huszárral is be mert ugratni Heister táborába, ott irtóztató riadást idézett elő — kivált éjszakákon, — két-három foglyot csipett, s azzal, mire a nehézkes készületű németek ellene lóra kaphatának, ő már régen a Tormás berkeiben rejtőzködék.

Ebeczky 2—3000 lovassal így is folyvást ott körül barangolt, s ha más oldalról Balogh István is ugyan ennyivel ezt tehette volna: bizony, dolgot adnak a császári tábornak! Azért Pálffy jónak látta Heisternek a nyitrai oldalállás, vagyis Bercsényi lovas-erejének megosztása által könnyebbséget szerezni, annál inkább, minthogy a bombázás ekkor foly vala a vár ellen a legdühösebben. Azonban a kurucz fővezér is átlátott a horvát bán szándékán; okt. 7-ikén összevoná hadait, és éjszaka a Garam berkeibe, a Macskarév és barsi híd közé szálla, oly föltevással, hogy a hír szerint másnap Kis-Tapolcsányra induló Pálffyt megtámadja. De a bán nem mert kimozdúlni. Erre Bercsényi okt. 8-ikán 3000 lovassal átjött a Gara-

* *Ugyanaz, ugyanahhoz, okt. 5-kéről. (U. o. 119. 1.)*

mon Váradhoz, s míg Nyitra felé folyvást küldözé az apró portákat: Andrassy Pál s Balogh Istvánnak most már 6 ezredből álló tábora fölött Barsnál szemlét tartván, 800 jó paripás huszárt kiválogatott, s a legjobb fiatal törzstisztek: Vajda András ezredes, Ocskay Sándor alezredes, és Beleznay János őrnagy vezérlete alatt Újvár alá indítá, Heister táborának megcsapására,¹ hogy Ebeczkyt váltsák föl.

Mert Ebeczkyre Pálffy tábornok megszorítása végett volt szüksége Bercsényinek, a ki föltevé magában, hogy a bánt Nyitra alatt is — ámbár nehezen hozzáférhető helyen feküvék, — csak fölkeres és megpróbálja;² tehát most mindenekelőtt e célra kelle egyesítenie erejét.

Pálffy viszont megértvén, hogy Bercsényi személyesen — tehát gondolhatta, nem csekély erővel — indult ki táboráról ellene: okt. 9-ikén, az éji sötétség fődözete alatt, Ocskayval, Ebergényivel együtt kiszökött előle Nyitrából, s Nagy-Tapolcsánytt ejtett foglyait is magával hurczolva, visszaszálla Heister táborába, Újvár alá.³ Itt Ebergényi és Ocskay László a tábornak egyik végére szállítottak; épen azon végére, a melyre Vajda András, az árulónak testvér-öccse Ocskay Sándor s Beleznay, a Bercsényitől kivezényelt 800 huszárral okt. 10-éről 11-ére virradó éjjelen reáütöttek. Tehát a két Ocskay-testvér itt szemtől-szemben egymás ellen küzdött. A meg-rohanás oly hírtelenül s oly nagy hévvel történt, hogy a cs. tábor azon oldala egészen zavarba jött. A kuruczok behatoltak a német táborba, s lötték, vagdalták Ebergényi, Ocskay ide-oda futkosó katonáit; még az előttök álló készségből (Bereitschaft) is csak vagy negyven ember tudott lóra kapdozni. A zavar «sok ideig» tartott, mígnem Heister a tábor más oldaláról nagy tömeg lovasságot küldvén, ennek sűrű sortüzei elől a merész támadók visszafordulának. Keményen üzték őket, s a sötétben az utakban nem igen válogathatva, sokan közülök lovastól az apró tábori kutakba és gabnás-vermekbe buktak.

1 *Archív. Rákóczi*. VI. 123—124. 1.

2 *Ugyanott*.

3 «Pálffy megértvén az én kinnjárásomat, — étszaka ment ki Nyitráról az táborra.» (*Bercsényi*, okt. 10-kéről Füzes-Gyarmatról Rákóczinak. *Archív. Rákóczi*. VI. 126. 1.)

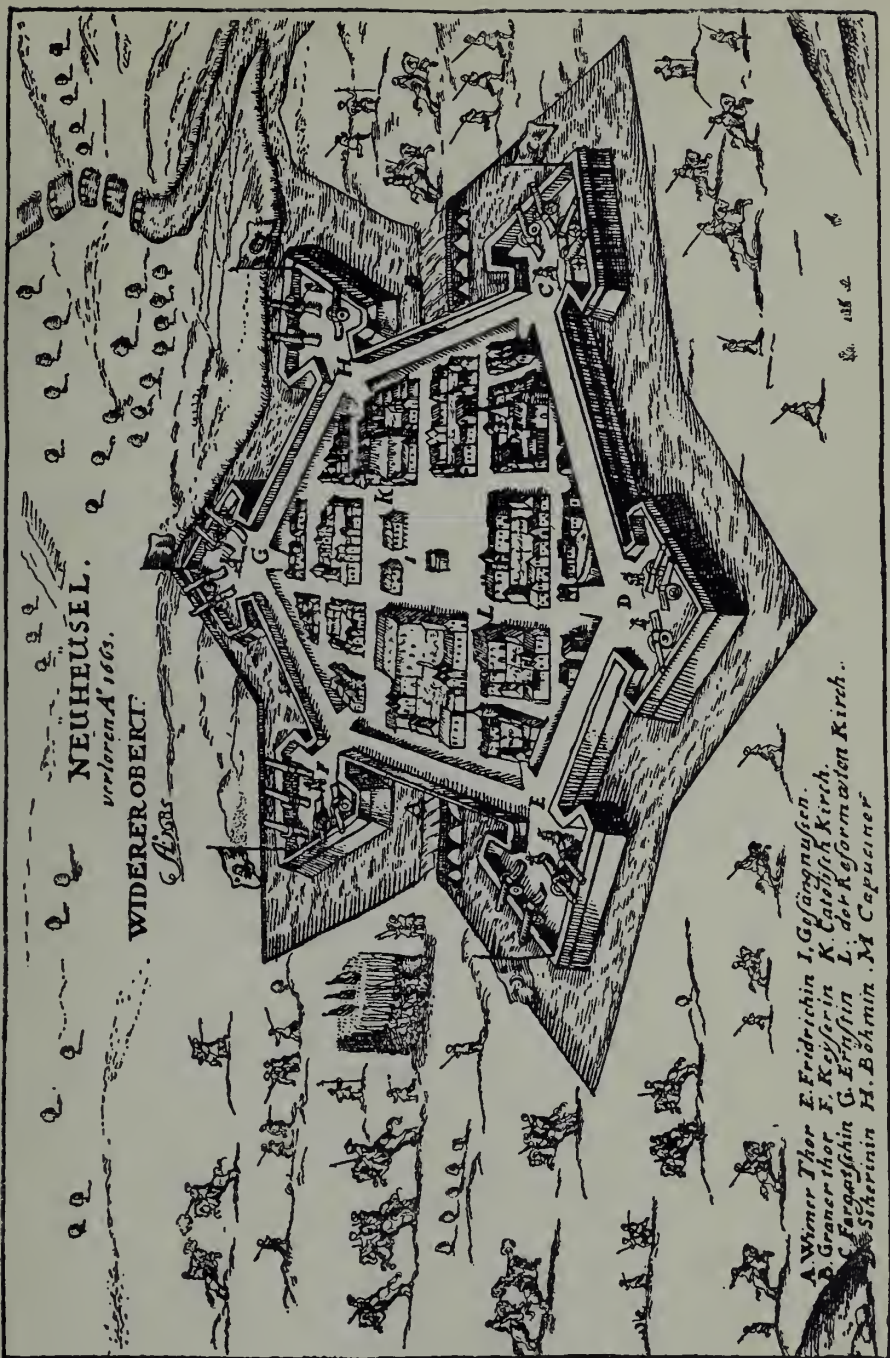
Vajda okt. 11-ike reggelén, Tajnay hadnagyot hagyván maga után vigyázóul, hadaival a Zsitva mellé Csifarra telepedék, s onnét tudósítá főparancsnokát az éji támadás részleteiről,¹ és arról, hogy a császáriak immár minden készüléket megtettek Érsek-Újvár alól elszállani; mit különben az újváriak már 10-ikén észrevőnek, s azonnal megírták Bercsényinek.²

Heisternek Érsek-Újvár megostromlása sehogysem sikerült. A döllyfős tábornagy dühe, 40 bombavető mozsarának, 20 faltörő és 16 vísáncz-lövegének, petárdáinak, a vívóárkokból szórt sűrű lövéseknek romboló ereje megtörött Érsek-Újvár kemény bástyáin, mellvédein; a 13,000-nyi harcedzett, híres császári hadseregnek megújított rohamait, erőszakolt támadásait visszaveré a várban lévő 3000 becsmértett kurucz. A bombák, a háztetők leverése s utczaikövezet fölszedése következtében, nem sok kárt tehettek; sőt, mivel kivált eleinte igen rosszúl irányoztattak, és sok volt köztük a régi töltésű: többnyire általjártak a váron, vagy a sánczárkokban, vársíkokon (glacies), avagy a levegőben pattogtak széjjel, nem gyújtva, keveset rombolva, és alig ölve meg valakit. A hajdúság utóbb már egészen megszokta s közömbösen fogadá dörgéseiket; ellenben ők Csajághy és Rivière alatt a viárkokba tett kirohanásaikkal s a vártüzérség jól irányzott lövéseivel tetemes károkat okoztak az ostromlóknak.

Szept. 30-ikán a váron kívüli malomrőd ellen Heister szárnysegéde br. Duffini erős rohamot vezetett 500 válogatott gyaloggal;

1 Vajda András levele Csifárról, 11. 8-bris 1708. Bercsényihez: «Exciád parancsolatjához képest, több tiszt uraimékkal egyetértvén, elmúlt étszakán az ellenségnek táborát megcsaptuk, úgy annyira, *hogy oly confusióba hostuk vala az egy végét, a mely részén lévén Ebergényi és Ocskay László, hogy sok ideig alig tudták magokat recoligálniok*; az előttök lévő Pradcsóban alig tudott negyvenig való lóra kapdosni. Annakutána az ellenség magát megszorítván, erősen kipuskázott helyüinkből; akkorban magunk is confundáltattunk, nagyobb veszedelmünkre a sok kútnak és búzavermeknek alkalmatlansági mián sokan közülünk azon vermekben lovaikkal együtt hullottanak. A mi pedig az ellenség dolgát illeti: minden készüléttel elkészülve és indulófélben találtuk lenni; úgy gondolom, hogy eddig is kimozdult helyéből.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

2 Archiv. Rákócz. VI. 125. 1. És a vörösvári «Érsek-újvári fasciculus»-ban foglalt okt. 10-iki levelek.

azt mondá tábornagyanak: csapassa őt ki a táborról csúfosan, ha a malmot meg nem veszi! Pedig nem vette meg. Egy órai küzdelem után már a pallizátáig nyomult és ezeket 10 ölnyi szélességben kivágatá, hogy petárdáival a kapunak rontson. Ekkor kirohan a vitéz Riviére két század granátossal, és mellet mellnek vetvén, a törésre áll, Duffini petárdáit elfoglalja, s a rohamoszlopot majd 200 ember — közöttük jeles főtisztok — veszedelmével, egy órai véres tusa után irgalmatlanul visszaveri. «Mintha marhát vágtak volna, olyan véres volt ott a föld,» — írja drasticus kitételrel Berthótý, ki nem győzé a többi főtisztokkal együtt dicsérni a derék franczia bravourját, melyet az ellenség is kénytelen-kelletlen elismert.

Így veretett vissza a malomnak második ostroma is; míg nem végre Heister, Gútától a nehéz ostromágyúkat iszonyú erőfeszítéssel — állat- s ember-kínzással elhozatván a sáros úton: a malom előtt sánczot emeltetett, s nagy munkával lelöveté a malomerőd külső falát, — el még sem foglalhatta. Mert Berthótý látván, hogy a romlott erőd többé nem tartható: okt. 5-kén este kivonatá belőle a 300 főnyi őrséget s ágyúkat, a malmot fölgyújtatta, és falait másnap a várbástyákról halomra lövette, hogy a német belé ne szállhasson.

Heister ezen kudarcz után már a várkapuk előtti huszárvárakat (ravelines), — melyekből a lovasság gyakran kicsapdozott, — meg sem meré rohammal próbálni: csak a bombázást folytatta nagy dühösséggel; de ezzel a várvédők a jó casamátákban, sőt még a contrescarpe-okban és bástyatetőkön is, keveset törődtek, hanem keményen felelgettek vissza. A cs. maréchal pedig, miután 40 morszarából már 14 szétszakadt a nagysűrű lövésekben, s több mint 3000 bombát bevetvén, löszere is fogyatkozni, és gyalogsága — melyből 2000 ember folyvást a viárcokban feküdt — nagy mértékben betegesedni, halni kezdett: okt. 9-kén megegyeszer írásban fölhívá Berthótýt a capitulálásra, még mindig gőgösen és fenyegetődzve. De a várbeliek a dölýfös levélre, megvetésük jeléül írásban épen nem, hanem kirohanással s ágyúkkal válaszoltak.

Ekkor tájban érkezett bé a táborra Nyitráról Pálffy Ocskayval. Heister tanácskozott a bánnal; s minthogy már 1200 emberök esett el, és sebesültet csak Komáromba 600-nál többet küldtek, a mel-

lett a gyalogságot kórok, koplalás és a hideg őszi éjtszakák mindinkább elbetegítették: elhatározzák az oly nagy fennhøjázással kezdett várvívásnak abbanhagyását.

Ezért okt. 10-kén elkezdék lövegeiket a sánczokból kivonatni, s ostromkészleteikkel stb. együtt Komáromba szállítani.¹ Ide küldik vala további rabságra Bokros Pált és társait is; sőt még *Pýber püspök* is — tán Ocskaynéval? — Komáromba menekült a táborról, mivelhogy Nagy-Szombatba, káptalanjához, a kuruczoktól való féltében nem mert visszatérni.² Eszélyes is volt e cselekedete: mert néhány nap múlva Rác Miska érsek-újvári kapitány 300 huszárral már Nagy-Szombatban volt, s bizony, ha a püspököt ott kaphatja, — aligha meg nem lakatják vele az egri vagy munkácsi vártömlöczöt.

Heister táborá okt. 11-ikén mindenestől elszégyenkedék Újvár alól; és a vitéz várbeliek — kik közül jelentősebb tiszt csak az egy Bakó Péter esett el, az okt. 9-iki kirohanáskor — diadallal szoríthattak kezét az üdvözletükre Bercsényi táborából besietett bajtársaikkal, s jó kedvvel fogtak hozzá a malomerőd fölépítéséhez, az egyéb romlások és leszedett háztetők helyreállításához, nemkülönben a németek ágyútelepei és visánczai lerontásához.

Ezzel a háború más irányt vőn, s a hadjáratok főszínterévé más vidékek lőnek, úgymint Bars, Hont, Zólyom, Felső-Nyitra, Túróc- és Trencsény-vármegyék. Heister ugyanis Pálffyval, — érsek-újvári kudarcukat mégis, a hadjárat végére némi eredménynyel takarandók el, — arra támaszkodva, hogy a bányavárosok környékén fekvő hegyszorulatokat s szűk völgyeket, csakis gyalogsággal lehet megvédeni, a kuruczok pedig a trencsényi harcz óta főként e fegyvernemben szenvednek hiányt: elhatározzák Sz.-Benedek, Léva, Korpona, Selmecz, Körmöcz, Zólyom, Besztercze- és Breznóbánya vidékeire nyomulni elő, s hadaik nagy részét e városokban helyezni téliszállásokra. Miután tehát az ostrom alatt sokat szenvedett dán gya-

1 Az «*Érsek-újvári correspondentiák, 1708.*» című csomagbeli eredeti levelek Vörösvártrt; úgy Bercsényi ezen időszakbeli levelezései.

2 «*Pýber ma ment Komáromba, mert Szombatba nem mer menni.*» (*Bercsényi* okt. 10-iki levele. *Archiv. Rákóczi*. VI. 126. 1.)

logságot Gútához visszaszállították s innét a hidat Komáromhoz alá-
úsztaták: magok a lovasság- és német gyalogsággal okt. 11-kén
Surányhoz szállának táborba.

Minthogy pedig Újvár környékét, a várbeliek szorongatása cél-
jából merőben el akarák pusztítani s a falukat többől kiégetni egész
a Garamig;* sőt a kegyetlen Heister még e folyamon túl is egyáta-
lában minden oly helysége nézve, melynek népe a császáriak elől
az erdőkre stb. költözik s tőlök előre ótalomleveleket nem vált, ki-
mondá a fölprédálás és elhamvasztás súlyos ítéletét, — ehhez képest
mindenütt a rácz és Ocskay-féle könnyű-lovasságot száguldoztatá tá-
bora előtt, a falukat rabolni és égetni. *Saját hazáját kelle tehát
pusztítania a lelkét, hitét eladott pribék-ezredesnek.* Hozzája méltó
nemes föladat!

Bercsényi ekkor, okt. 12—13-án, a Garam mellett Tergenyénél
állta táborával, hová 12-ikén estvére Szécsényből Bottyán tábornok is
megérkezék, a fővezér nagy öröme. Mert az öreg oroszán az el-
lenség mozdulásának hírére mindjárt felgyógyult, hogy küzdeni in-
duljon, — ellenben a puha Andrassy Pál megbetegedék s Kraszna-
horkára viteté magát. Jött helyette öcscse, a részeges György,
kire — mint «gyalog generálisra,» — Bercsényi a Sréter és Rad-
vánszky által a Garam elsánczolt szorosaira: Zsarnócza és Szent-
Kereszt tájára gyűjtött zólyomi népfölkelés a Gyürky és Nagy
János-féle dragonyosok s az Újvárból Csajághyval kirendelt hajdú-
ság vezényletét bizá. Maga Babócsyával mint központon Ipoly-Ság
körül volt táborozandó, míg Réthey János és Vajda András a
Szent-Benedeken alól fekvő ú. n. Macskarévnél őrködtek Verebély
s Nyitra felé. Bottyán vagy harmadfélezer huszárral az ellenség há-
tába volt kerülendő, hogy Érsek-Újvárhoz hatolva, az ott körüllevő
lovasságot is magához vonja, és Pozsony környékéről az osztrák ha-
tárokat fenyegetse, Újvárt pedig az ostrom rombolásai után helyre-
állítsa és élelemmel megrakja. Ottlýchoz is gyorsfutárt bocsáta Ber-
csényi levéllel: hogy «az Istenért, ne *zsolnázzon*» most, hanem

* «Túl az Garamon egy falu sincs már — írja okt. 15-ikén Ipoly-Ságról *Ber-
csényi*, — mert az német valamerre ment, égetett, rablott, annál is inkább mind el-
szaladtak.» (*Archiv. Rikócs.* VI. 129. 1.)

siessen a vármegyékkel és Thüroczy hadával Szent-Kereszthez. Végre, közvetlenül az ellenség előtt ki csatározott volna dandárával más, mint a fáradhatlan *Ebeczky*?¹

Okt. 12-kén a Zsitva és Garam közötti Beséről tudósítja e vitéz dandárnok a fővezért, hogy ő ma megcsapá a császáriak hadtestét, nem tudva még, hogy egész táboruk általköltözék Suránynál a Nyítrán. Az égető rácz előhaddal összeakadván ugyanis Ebeczky portája Hull falunál, ellenkezve megfordúl és a szomszéd Rendvénél lesben álló dandárra viszi a ráczokat. Erre a dandárnok előtör, megfordítja, keményen megüzi, megzavarja a ráczot, be egész a német táborig, mely e napon Kis-Mányához telepedék; a miből Ebeczky jól következtet, hogy Heister onnét Verebélyhez, s úgy vagy Szent-Benedek vagy Léva felé fog tartani. Vigyázó csapatokat indíta melléje, maga pedig az éjjel átkészült a hegyen Nagy-Sarló tájára, ott Réthey Györggyel egyesülendő.²

Bercsényi okt. 14-kén virradóra Bottyánt Lévához indítá, mivel kitanúlta egész szándékát Heisternek: e várat és várost elfoglalni s négy ezredet fektetni bele. Bottyánhoz csatlakozék most Ebeczky is; maga pedig a fővezér e napon Magyaradhoz, 15-kén Ipoly-Sághoz szálla.

A császári tábor okt. 13-kán Verebélyhez, s 14-kén — miután a barsi hidat előtte Ebeczky, Bottyán rendeletéből fölgyújtatá, — a Macskarév tövében fekvő Kozáróczhoz telepedék, porrá égetvén e lakóitól pusztán hagyott falut.³ A rácz- és labanczság gázlóban átvergődik, s az ott vigyázó Réthey és Vajdáékat megüti; de «azok is rajtafordulván, *böcsülettel visszahajtják.*»⁴ És alkalmasint ezen esetre vonatkozik a pozsonyi hír, melyet br. Berényi Ferencz gróf Pálffy Miklós országbírótól hallott s naplójába így jegyeze be: «*Ocskayt is mondják, hogy fölkolompozták valahol; az regimentje is hogy igen megkevesedett, úgy mondja (Pálffy), hogy talám másfél száz katonájánál sincs már több.*»⁵ Ez alkalommal egyszersmind

1 L. *Bercsényinek* okt. 13-kán Tergenyéről s 15-kén Ipoly-Ságról Rákóczihoz írott leveleit. (*Archív. Rákócz.* VI. 127—129.)

2 *Ebeczkynek* idézett levele. (*Eredetije Vörösvártrt, az újvári csomagban.*)

3 *Ottlők* okt. 16-kán Bajmóczrúl Radvánszkyhoz. — *Bercsényi*, az idézett helyen.

4 *Bercsényi*, Ipoly-Ságról okt. 15. (U. o.)

5 *Berényi-napló*, okt. 22-ike alatti bejegyzés.

nehány labancz és rácz katona fogságba esvén, Bercsényihez Magyaradra küldettek; kiket a főtábornagy szorgosan kikérdezett s jelentékeny értesüléseket nyert tőlök az ellenség célzatairól. E rabok referálák a bán s különösen Ocskaynak nagy fennhéjázó, dicsekvő szátyárkodását is, melyről azonban Bercsényi csak megvető gúnynyal nyilatkozik:

«Hallom, Pálffy mondja: felkeres és Ocskay nyelvel, *hogy ő fog el engem*. Elfárad Pálffy, ha sokat űz; *Ocskay kutya, — engem nem mar!*»¹

A Macskaréven azonban, okt. 14-kén este, előhadának visszaveretése után maga Heister általkale a reguláris lovasezredekkel s csatavonalba állott. Erre Réthey és Vajda visszavonultak Báth s Bakabánya felé, Ebeczky pedig Lévához és innét Bottyánnal a magyaradi táborra húzódott: de a népétől elhagyott Lévára még azon okt. 14-kéről 15-kére virradó éjjelen 200 lovast küldvén, Bercsényi parancsára várat és várost fölégettett, nehogy a német belésszálljon s «labancz-fészket» csináljon belőle,² a mi az Érsek-Újvárral való összeköttetést fölöttebb megnehezítette volna. Bercsényi most már nagyon bízott, hogy «talám megváltoztatja Léva égése Heisternek szándékát, és másutt keres kvártélyt, s mi is segíthetünk Újváron.» S ismét: «Az faluk mind szaladnak előtte az ellenségnek; nincs már Léván helye, meglássuk, hol feneklik. Mert úgy jártunk volna Lévával, valamint azelőtti kuruczvilág Szakmárral... Nagyon bízom hozzá: nagy eszét fordítja meg az németnek Léva, s Bottyán általmenetele! Talám sohasem volt annyi élés Újvárban, mint az mennyi lesz, — azt már nem félttem.»³

Várákozásában nem is csalódott, mint látandjuk. Ő maga, azon éjtszakán, mikor Léva égett, Ipoly-Sághoz vonult Bottyánnal, Ebeczkyt jó vigyázó portákkal maga előtt hagyván Magyaradnál. Heister pedig lovasságával Garam-Szőllös és Csejkő közé szálla, s midőn 16-kán éjjel gyalogsága s podgyászvonata is általköltözék a Macskaréven: rögtön megindúla Léva látására. Ebeczky portyázói épen akarnak vala beállani Ó-Léva táján a Perecz vize berkeibe les-

¹ Archiv. Rákóczi. VI. 130. 1.

² Bercsényi, ugyanazon, okt. 15-iki levelében.

³ U. o. 133. 1.

helyekre okt. 17-kén hajnalban, mikor a cs. lovassággal Pálffy érkezék. Megpuskáztak vele; azután a német tábor a szomszéd Kelecsényhez telepedék. Heister mellette lévő tábornokaival (Pálffy, Steinville, Löffelholtz, Cusani, Viard, Hartleben, Gerstorff, Ebergényi, Koháry, Gombos stb.) váltig vizsgálgatá a fontos fekvésű Lévát,¹ de bosszankodva kelle meggyőződnie, hogy az annyira porrá égett: egyhamar föl nem építhető. Látván tehát, hogy a majd semmi ótalmat, sőt maradást sem nyújtó helyen a katonaság ki nem telelhet: a Garam-vonal megszállását föl kelle adnia; ekként elhatározá, hogy összes hadával a bányavárosok felé forduland, hol legalább nyugodt téli szállásokat remélt, ha Újvárt már el nem rekesztheti is.

Ezalatt Bercsényi ugyan e napon, okt. 17-kén, Mikolához gyűjtven Szemere László, Bessenyei s gr. Csáky Mihály ezredeit és Bottyánnak dunántúli három századát, velők, — mindössze 1300 fővel — és egy Újvárba szánt élésszállítmánynyal általindítá a Garamon Bottyánt, kihez másnap még Balogh István és Géczy Gábor ezredeit csatlakoztatá, oly utasítással: szedje föl útjában a túl faluzó katonaságot is, és Újvárban «semmit se késsék, menjen által a Vágon, csináljon diversiót, és az Vágon túl való földről is hajtasson Újvárba élést.»²

E föladatot a derék tábornok kitűnően betölté. Népszerű nevének hírére az elszéledt katonaság mindenfelől sereglett melléje, a kikkel erejét csakhamar úgy felszaporítá, hogy Nyitra, Gúta és Komárom alá, a Csallóközbe, Sellye, Szered, Lipótvár, Nagy-Szombat felé sűrűen portyáztathatott, a németek nagy-magyarai hidját s fészket fölégettette; maga pedig a Vágon átnyomulván, 2000 huszárral Pozsony alatt foglalt fenyegető állást, becsapdoztatott a város alá, Récséből a németeket kiűzé, Nagy-Szombat, Modor, Bazin, Szent-György városokat megadóztatta, katonái a pozsonyi szőlőhegyek közt s a város alatt, úgy egyebütt, — még a Fehérhegyeken túl is járva, — gazdag nyereségre tőnek szert, melylyel aztán a tábornok, különösen pedig a mindenfelől, kivált a termékeny Mátyusföldéről

1 A bán okt. 17-kén Léváról ír gr. Pálffy Miklósnak. (*Berényi-napló* okt. 22-iki bejegyzése.)

2 *Bercsényi* okt. 17-iki levele. (*Archiv. Rákócz. VI. 131., 132., 137.*)

KURUCZ HUSZÁROK ÉS NÉMET DRAGONYOSOK CSATÁJA.
(Rugendas eredeti olajfestménye. Thaly Kálmán birtokában.)

KURUCZ HUSÁROK ÉS NÉMET DRAGONVOSOK CSATÁJA.
(Rugendas eredeti olajfestménye. Thaly Kálmán birtokában.)

hajtattott éléssel, Érsek-Újvárt bőven megrakta. Maga a bécsi cs. k. Hoff-Kriegsrath bevallja, hogy Bottyán ekkor egész a bécsi hidakig hatolhatott volna, tetszése szerint;¹ ámde a hiú dicsőségen nem kapdozó tapasztalt vezér Ausztria e megrémítésénél sokkal hasznosabbnak vélé s följebb becsülé a magyar ügy legfontosabb véd-bástyájának, Érsek-Újvárnak érdekét: azért azon volt hogy hadait főként ezen erősségnek jól fölszerelésére fordítsa. Legalább 800 szekér gabonát, 2—3000 szekér szénát hordatott tehát oda össze a Vágontúlról, leginkább az újra behódított Pozsonyvármegyéből; továbbá az összebombázott házak fölépítésére szükséges tömérdek épületfát és nádat a Csallóközből, tűzi fát, szalmát, stb.; nemkülönben sok vágó-marhát nyert és hajtattott vala Újvárba, hol a romhalmazok csakhamar ismét ép házakká változának, s a raktárak éléssel jó félévre megteltek.² Pozsony alól visszatértében pedig gr. Eszterházy József cs. ezredes labanczaival a galánthai kastélyból kifutá-mítván, Szeredvárába üzé. Galántha a csata közben meggyűlad és leég.³

Bottyán, miután Újvárba visszaérkezék, ott mindent jó rendbe vőn, s a főtisztek között eredett veszélyes jellegű viszálykodásokat

1 *Tiell*, a Hoff-Kriegsrath alelnöke írja Bécsből okt. 27-kéről *Savoyai Eugen* hgnek: «Der blinde Bothyan ist mit 2000 Pferd bis unter die Thor von Pressburg gekommen, taxiert den Weinlesen und leert den Comitat an Früchten völlig aus, die er alle zur Proviantierung in Neuhausel ohne einigen Widerstand einbringet, daraus man die Einsperrung selbigen Platzes wohl abzunehmen ist. Wann Ihm die Lust ankombete über die March in Nieder-Oesterreich und Mähren zu streiffen, — ist niemand der es verhindern könnte.» (Cs. kir. hadi levéltár.)

2 *Bottyán*, 1708. nov. 1-jéről Újvárból Rákóczinak, «Fölségedtül elválásommal igyenessen küldetvén némely regimentekkel Újvárnak megprófontozására, mihelyt fölérkeztem, azonnal az Vágon általmenvén, szintén Pozsonig penetráltam... Az egész Pozsony-vármegyét contributió alá hajtván, Szencztül fogvást mindennap hordják az lisztet, búzát, kenyeret, fát és egyéb naturálékat; már szállítottak bé közel 4000 pozsonyi szapu lisztet s búzát és fát eleget. Háta megett járván az ellenségnek, innen is szüntelen portáztatok és éjjelnappal körülötte jár az katona, apró csapásokat gyakran tészén, rabokat is hordanak,» stb. (*Eredeti, gyűjteményemben.*) V. ö. a *Berényi-napló* okt. 30-iki jegyzetét: «Újvárban nyolczszáz szekér élést vitetett Vak-Bottyán,» — úgy ezen naplónak Bottyán Vágon túli működéséről szóló okt. 23., 24., 25., 26., 29-iki hason-tartalmú s mind egybevágó följegyzéseit.

3 *Bottyán* idézett levele. — A *Berényi-napló* okt. 22-iki jegyzete. — *Szluha* válasza Heister nov. 5-iki fenyegetődzésére.

szerencsésen lecsillapította.* Szóval, Érsek-Újvár biztosítására nézve a küszöbön álló téli időre mindent elkövetett, — hogy azután a vár és őrség sorsa iránt teljes megnyúgovással s jó reménységgel távozhassék a fontos erősségből, midőn a vezényletet Hont, Nógrád és a bányavárosok vidékein Bercsényitől nemsokára átveendő vala.

Most tekintsünk vissza a Garam és Ipoly tájaira. Épen azon napon, okt. 17-kén, a melyen Bottyán Mikolától Újvár felé indult lovasságával: érkezett meg e nevezett erősségből a maga bent volt pár száz hajdújával és 200 dragonyossal Bercsényi ipoly-sági táborára Csajághy, kit is a fővezér azonnal a többi gyalogsághoz Andrássy György mellé Bábaszékre indíta. Kit is azért hívatott ki az ostrom után Újvárból, hogy csekélyszámú gyalogságát, mint a hegyszorosok védelmére hívatott fegyvernemet, vele is szaporítsa. Ugyane célból Ottlyk lejövetelét is folyton sürgeté.

A főudvarmestert okt. 16. és 17-kén csakugyan már Bajmóczon találjuk. Innét tudósítja az előbbi napon sógorát Radvánszky Jánost jöveteléről s egyszersmind némi késedelme okairól: «Én sok galibás dolgomat elvégezvén Zsolna táján, ideérkeztem Bajmócra. *Ocskay-féle katonáit*, kiket Bokros Pálnak resignáltak volt, *nehezen tudom összecsuportoztatni*, ide s tova való kóborlásnak adván magokat (Bokros és Gellért elfogatása után;) *azoknak tiszteket most konstituálni akarom* Méltóságos Fő-Generális Úr parancsolatjából. Egyéb hadam nincs; (csak még Thuróczy hajdúi: mert Luzsinszky ezerét Trencsényben kelle hagynia, Czelder Orbán hajdúit pedig még mindig Liptóban, Andrássy Pál battalionját Árvában heverteti vala.) Vármegyék elszöktek mellőlem, kit húsz lóval, kit tizenöttel ma visszabocsátottam; meghadtam ugyan, hogy időhalasztás nélkül jöjjenek vissza a többivel. Túróc-vármegye gyalogságának parancsoltam Szklenóra gyülekezni, — *magam is, mihent megszaporodhatok jobban, mindjárt indulok Szent-Benedek felé*, mert tegnap

* «Isten jól adta, hogy ide találtam jőni: mert sok rendetlen állapot és az tisztek közt való competentia kezdett regnálni, melyet commendáns urammal együtt alkalmasint sopiáltuk, — semmi fogyatkozás, szükség és visszavonás nincsen immáron.» (Bottyán nov. 1-ji levele Újvárból Rákóczihoz.)

ott volt még az ellenség Kozárócnál, — fel is égette az falut; vágyása vagyon bányavárosokra.»¹

Ottlýk is főként a gyalogság gyűjtését látá szükségesnek, abban működött, azért késett, és ezért írja Bercsényinek okt. 17-ikén: «Látom, hogy az ellenség dühösködik; kinek mink *nem hiszem, ellent állhassunk...* Hacsak az ellenség bányavárosokra igyekezik: *azt mink lovassal nem impediáljuk, sőt inkább lovasunk oszolni fog. Gyaloggal többet tehetni ott.*»²

Igaza volt. A Bars- és Hont-vármegyei huszárság: Ebeczky és Vajda ezredei, a mint az ellenség szülőföldükre tette lábát, — mind hazaszélede, övéi és vagyona mentésére; úgy némely más szomszédságbeli ezerek is igen megritkultak. A gyalogság pedig oly lassan gyülekezik vala, hogy Bercsényi már a németnek Lévához érkeztek-
kor átlátta, miszerint Bozókot, Korponát, Zólyomot nehéz lesz meg-
ótalmazni, s talán csak a besztercze-rózsahegyi és breznó-murányi, vagyis zólyom-liptai és zólyom-gömöri hegysszorosokon lehet majd Heisternek gátat vetni.³ Ellenben a garam-völgyi, ú. m. az új-bányazsarnóczai sánczolatokban s a szent-antali szűk völgyben, és így Selmecz, Körmöcz megtarthatásában még bízni látszék. Meghagyá tehát Ottlýknak: jöjjön tüstént, a kivel jöhet, Bajmóczrúl Körmöczbányának Garam-Szent-Kereszthez, s vegye át a Zsarnócza körül őrködő gyalogság, dragonyosok, bányavárosoki és zólyomi népfölkelés vezényletét; más részről pedig, mivel látta, hogy Heister útjában mindenütt pogányúl égettet, hogy azért őt a meg nem védhető, de viszont az ellenségnek alkalmas téli szállásul, sőt erősített fészkül kínáló helyek elpusztításában megelőzze: rendeletet adott Andrassy Györgynek és Csajághynak Kékkő, Bozók, Korpona, Zólyom — különösen a vár — elhamvasztására, ha a császáriak valamelyikbe beszállni akarnak.⁴

1 *Eredeti levél* a b. Radvánszky-archivumban.

2 *Eredeti levél* az Orsz. Levéltárban.

3 «Már ugyan Lévátul az ellenség csak elment Korponára, Zólyomra, azt nehéz impediálni, mert Osztroluka felé elmehet, ha akar; legalább az liptai és murányi passusokat impediálhatjuk,» — írja *Bercsényi* már okt. 17-kéről Rákóczinak. (*Archív. Rákócz.* VI. 133. 1.)

4 *Bercsényi* levele okt. 22-kén Ráróstitul a fejedelemhez: «A német már látja, nincs haszna az Garam línájának, Lévát nem is építi. Én meghadtam: Korponát, Zó-

Heister okt. 18-kán az égett Lévától serege egy részét, ú. m. a gyalogságot ismét a Macskarévnek s Szent-Benedeknek küldé, míglen maga a lovassággal, mintha a Szécsény felé hátráló Bercsényit akarná nyomni, Ipoly-Viskhez szálla. De e kirándulásának célja egyedül a zsákmánylás és pusztítás vala. Kedve szerint dúlatta szerteszáguldozó csapataival 18—20-kán a lakóiktól pusztán hagyott falvakat, elannyira, hogy Visktől fogva a Garam felé, a fölégetett puszta helységekben ezentúl «csak varjak és hollók laktanak». Az ily kóborló, tüzelő csapatokkal a körülportyázó kurucok, Ebeczky, Babócsay, Réthey György osztályaiból gyakran összecsaptak s megverekedtek; a Macskarévnél szállott gyalogon pedig Réthey János, Vajda és Géczy tőnek próbát, a mely után azonban a két utóbbinak ezrede, — mint környékbeli — csak széjjeloszlott. Bercsényi tehát Labancz Miklóst küldé 400 Deák Ferencz-féle huszárral helyettők, Réthey erősbitésére.

Heister Visktől a barmaival erdőkre, hegyekbe rejtőzött falusi lakosságnak fölhajhászására vezényelte ki a már alig 200 főre leolvadt ezredével a táboron ténfergő Ocskayt, mivelhogy kenyérsütésre és vonó-marhákra szüksége vala. Ocskayhoz ráczok is csatoltattak, hogy pribékjei ne szökhessenek; s midőn e bitang haddal a Csábrág vize körül bolyongana: visszatértében Paláston egy megköttözött kurucot pillant meg egyik rácz osztályának kezében, kit is e martalóczok Ebeczky portyázói közül elfogtak. Lehet, hogy a fogoly épen azon barsi századok katonáinak egyike vala, melyek azelőtt Ocskay ezeréhez tartozának, s az 1707-iki reductió alkalmával jutottak Ebeczky részére. Elég az hozzá, hogy *Ocskay* megismerte őt; a mi a vadlelkű ember szívében lappangó gyilkos szikrát lángra lobbantván, a labancz vezér pisztolyt ragad, s a szegény ártalmatlan rabot — a hadi jog értelmében immár kegyelmet nyertet, — *ott a ráczok kezében főbe lövi* . . . E vérlázító gonosz kegyetlenség még a martalócz ráczoknak is sok volt; becsületökre légyen mondva: *reátámadtak Ocskayra*.*

lyomot, Kékkőt, Bozókot bocsássák Léva tűzére. Bent nem subsistálhat az bányákon, ha kívül körül nem keríti.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 143. l.) V. ö. Csajághy választát Zólyomtól, okt. 25. Bercsényihez. (*Eredetije Vörösvárth.*)

* *Ocskay*nak 1710. január 2-kán Érsek-Újvárt fölvett vallatási jegyzőkönyvé-

Látjuk ezen újabb gyilkossági esetéből Ocskaynak, hogy a Pálffytól hasonló bűnéért Nagy-Tapolcsányon kapott pirongatás mitsem javított elvetemült lelkén; sőt 1709-ben egy saját maga által is bevallott meg újabb gyilkosságát fogjuk tapasztalni. Bizony, Berthóty szerint, mindinkább megérett az *akasztófára!*

Visktól Heister okt. 21-kén reggel nem Ipoly-Ság és Szécsény felé Bercsényi után, hanem a Selmecz vize mentén fölfelé indúla, tehát látszólag Korpona vagy Selmeczbánya felé. De az útban megint egyet gondolt, s Egegnél balra kanyarodván, Báthoz szálla vissza.¹ Talán Szent-Benedeknél álló s e helyet erősítő gyalogságától nem akart messzetávozni, és attól is tart vala, hogy a kuruczok a szentantali szűk völgyet s Bozókot, Korponát netalán erősen megszállották volna s ótalmazni fogják. Meg akara tehát mindezekről kémszemlézés által győződni, s azért néhány napig Báthon nyúgosztalá tábora zömét, míg könnyű-lovasságát szerteküldöze.

Korpona alá vezényelt kémszemléző csapataival *Ocskay* is ott volt. Azonban, Bercsényi okt. 21-iki parancsát Bozók, Korpona, Zólyom esetleges fölégetése iránt Andrassy György másnap este Bábaszéken részegen vevén, Korponára nyargal, ott meglátja Kókay Márton ezredest a jász-huszárok két századával, bolond fővel labanczoknak nézi, — és se kérdeve, se hallva, a nélkül, hogy a lakosságot előre értesitené, — csak fölgyújtatja Korponát okt. 23-ika éjjelén. «Sirtakrítottak az emberek: mert öregek, asszonyok, gyermekek égtenek benne. Ezt hozta a részegség!» . . . Írja méltán bosszankodva Csajághy; s Andrassy «ugyanazon étszaka Bábaszékről elszaladván, Beszterczéig meg nem állott, ott az várost megijesztvén, hogy fölégeti: úgy hallom, *egynéhány arany az tüzet megoltotta*. Háromszor szaladott már meg ezen a földön, egyebet nem tett: részegeskedett; sok érdemlene így Magyarországon generálisságot! De én, hogysen tőle többször függjek: inkább kívánok megölettetni, vagy soha többé fegyvert nem viselni.»²

ben olvassuk: «Nemkülönben Palástokon Ebeczky uram katonáját főben lőtte az rácok kezében, kiért az rácok rá is támadtak volt.» (*Ghýczý-levéltár.*)

¹ *Archiv. Rákócz.* VI. 143—144. 1.

² *Csajághy János*, Zólyomtúl, okt. 25. Bercsényinek. (Eredeti levél, Vörösvártt.)

Bercsényit még Csajághy e levelének vétele előtt méltó felháborodással tölté el az iszákos Andrássy badar viselete s futása; nyakára is írt rögtön: «menjen haza Krasznahorkára, (ezért szaladt György úr Besztercze és Breznó felé!) ne légyen csúf, s ne csináljon confusiót! . . . Íme, micsoda *korcsma-generális*; *vasat érde-mel, nem commandót*, s én is büntetést, hogy csak ennyit is biztam — *bolondra!*»¹

Bercsényi a «bolond» Andrássyt annál is inkább hazaűzheté: mivel okt. 21-iki határozott rendelete folytán Ottlyk Bajmóczról 300 Ocskay-Bokros-féle huszárral és Thúróczy néhány gyalogszázadával elvégre 23-kán Bábaszékre érkezett, s a vezényletet egyik felől ő, másik felől Sréter és Csajághy átvették. Egyébiránt a fővezér nem volt meglegedve vele sem: mert mindúntalan csak visszakiváncozék Zsolna és Rózsahegy felé, a «*szokott oldalra*».²

Heister balszárnyának 500 főnyi előcsapata Szent-Benedektől Új-Bányaig fölment, s ott, — nehogy a kuruczok vozniczai sánczába ütközzék, — a derék hadat bevárandó, megtorpadt; míg a jobbszárny kiküldött portája egyelőre Szebellébtől zsákmányával meg visszatéरे Báthra.³ S ez a szegény korponaiaknak szerencsájök volt; mert így legalább idejök maradt okt. 24-kén, füstölgő falaik közül kimenthetett vagyunkáikkal a szomszédos erdők-hegyekbe Nógrád-megye felé elmenekülniök. Ebben az őrt álló Kókay segített nekik, a ki ott tanyázott a hamvadó város zsarátnokai közt; és midőn e nap estéjén a báthi táborból Ocskay pribékjeivel és ráczaival a pusztulás meg-látására odaérkezett: a jászhuszárok kicsaptak reá, jól levagdaltak

1 *Bercsényinek* okt. 24. és 25-iki levelei Rákóczihoz. (*Archív. Rákócz. VI. 145. 1.*) *Andrassy György* okt. 23-kán d. u. 2 órakor Bábaszékről írja *Bercsényinek*: «Korpona, Bozók most ég, az ágyúkat elhozattam belőle. Zólyomnak is léssen hírével, a mit (t. i. a fölégetést) Ngod parancsolt; megírtam Sréter uramnak, hogy az kőfalakat döntögettesse ki, úgy Korponának is, ha későn nem leszen.» *Okt. 25-kén* Beszterczéről tudatja, hogy Breznóra megy; *okt. 26-kán* Zólyom-Lipcséről ír. *Nov. 23-kán* pedig Halmajon kelt levelével igyekezik magát Rákóczi előtt védeni, bányavidéki viselt dolgaiért. (*Eredeti levelek az Orsz. Ltárhan.*)

2 L. *Ottlyknak* Szent-Keresztről okt. 25. *Bercsényihez*, és *Bercsényinek* Balog-ról okt. 27. Rákóczihoz írott levelét. (Amazt *Vörösvártrt*, ezt *Archív. Rákócz. VI. 145—146. 1.*)

3 *Csajághy* levele okt. 25-kén Zólyomtól *Bercsényihez*.

katonáiban, s magát Ocskayt is úgy megszorították, hogy kalpagját elhúllajtva futhatott csak el Korpona alól. Kicsinybe múlt, hogy el nem fogták, — ezúttal immár *harmadízben*.¹

Ocskay visszahúzódék Báthoz, s utána Szebellébnél Réthey János foglalt állást, Ottlyktól odavezényelve. A főudvarmester maga okt. 24-kén Korpona és Zólyom közt, Osztrolukán állott, hol azonban a kuruczok jobbszárnyáról, Zsarnóczáról váratlan zavart jelentő hírt vőn, minek következtében lóhalálában nyargalt Szent-Kereszthez. A lovasság egy részét is ide fordítá Bucsától, s Nagy Jánost a dragonyosokkal és Thúróczy gyalog-századait a Garam-völgy elzárására rendelé, lovas-portákat bocsátván Zsarnócza felé. Ezek jelentéséből tudá meg okt. 25-kén a hirtelen rémülés okát. Ugyanis a vozniczai sánczot őrző zólyomi népfölkelés — tótság és selmeczi hevéréség — hírét vevén, hogy Szent-Benedektől feles német indúlt meg, melynek előhada már a közel Új-Bányához szálla: nagy rettegés fogá el, és a sánczban vezénylő br. Révay Imre-féle alezredes Groczky István parancsaival mitsem törődve, csak odahagyá állásait, és hazaszéledt. Ezek példáját követé Groczkynak pár száz hajdúja is, úgy, hogy az alezredes elvégre csak 36-od magával maradt a sánczban. Győri Nagy János portájával azután ő is feljöve Szent-Kereszthez, Gácshoz igyekeztvén többi hajdúságához.²

Ezzel a Garam-vonalon fekvő szorosok az ellenség előtt jóformán megnyíltak. Bercsényi Selmecket, Körmöczöt, — mint nem erődített helyeket — a fölégetéstől megkímélvén, csupán a kir. bányagépeket rontatta el, s az aknákat ereszteté tele vízzel. Beszterczebányáról minden öntőgyári és olvasztó-eszközt stb. Tiszolczra, Dobsinára, Szomolnokra szállíttatott Sréterrel; Csajághynak meghagyá, hogy Zólyom várát a német előtt égesse föl, s vonúljon a fűrési szoros védelmére Divényhez; végre Ottlykot utasítá, hogy, ha már vissza

1 *Br. Berényi Ferencz* naplója beszéli nov. 1. és 2-iki jegyzeteiben Korpona égéséről, hogy az először odament Ocskayékra a kuruczok kiűtöttek «s jól levagdaltak benne; Ocskayt majd elfogták, süveg nélkül futott el alóla;» mígnem Heister nagyobb erőt küldvén, úgy nyomták ki a magyarokat. *Kolinovics* is említi (*Hist. Belli Rákócz.* 713. 1.) Ocskaynak Korpona alatti csatározását s a kuruczok kiűtését reá.

2 *Ottlýk* levele Szent-Keresztről október 25. Bercsényihez. (*Eredetiye Vörös-vírótt.*)

kellend Szent-Keresztről Bajmóczra vonúlania, — legyen gondja Liptóra és Szepes felé.¹

Heister pedig okt. 24-kén délután — Ocskaytól értesülván Korpona sorsáról — tábora derekával maga is azonnal megindula Báthtól, és estvére Szebellébnél telepedék meg, miután onnét Rétheyt puskázva kinyomta.² Okt. 25., 26. és 27-kén is azután e helységnél feküdt, visszavárva mindenfelé kibocsátott portáit. Ezek egyikét a leégetett Korpona megvizsgálására; másikat Németinek, Szent-Antalnak, a selmeczi útra; harmadikát pedig, a legerősebbet, ú. m. 3000 lovast, Babócsay és Ebeczky ellen, s prédálni az Ipoly felé küldé. Ebeczky Csábrág mögé Cserihez vonúlt, őt nem érte veszély. Babócsay ellenben épen e cs. lovas hadosztály útjában Paláston áll vala: de jó vigyázást tartván, ő is idejében, kár nélkül félre nyomúlhatott, — úgy, hogy a nagy-gyorsan járó 3000 lovas, mely rabolva, égetve egész az Ipolyig, Balogig hatolt, csupán Fekete László Balogh István-féle főhadnagynak őrt álló századát verhetette föl Nyéken, néhányat leölvén s elfogván közülök. Heisternek e portája, — melyet a pribékekkel s ráczokkal Ocskay őrnagya Pestvármegye József kalaúzol vala, — zsákmánynyal terhelten tére meg Szebelléhez, hová a Korponán jártak is visszajövének, de olyan jelentéssel, mely Heistert szintűgy felbosszantá, mint Léva pusztulása; hogy t. i. Korpona, Bozókkaal együtt annyira porrá van égetve, mikép ott kitelelni nem lehet, és hírlelik, hogy már Zólyom is ég. A Selmecz felé járt porta az utat oda nyitva találá.³

A cs. tábornagy a német fészkeknek kiszemelt helyek ily elhamvasztásán annyira dühbe jött, hogy egy Szebellébtől oct. 27-kén

1 *Bercsényi* okt. 27-iki levele a fejedelemhez. (*Archív. Rákócz.* VI. 145. 1.)

2 *Réthey János* okt. 25-kén Dobroniváról — a hová hátrált — jelenti br. Andrassy Györgynek. «Az némettel tegnap estve *szebelébi falundl jól öszvepuskázódván, az faluból kinyomott*, és ottan az oldalban megszállott; merre léssen indulása? jó portát hadtam, ki fogja tanulni. Minthogy Ngod ordere szerint az hadakkal Szent-Köröszt felé actu utazok, én a tájon meg fogok szállani. — *Jó hasznot tehetett volna ezen a földön csak 200 gyalog is.*» (Eredeti levél, az Orsz. Itárban.)

3 L. ezekre nézve *Ebeczky Istvánnak* Bercsényihez Cseriből okt. 26-kán éjfélikor, — továbbá *Bercsényinek* Rákóczihoz Jolsváról okt. 27-kén írott levelét. (Amannak eredetije *Vörösvártrt*, emez *Archív. Rákócz.* VI. 147—149. 1.)

keltezett «*Hisce rebellibus intimatur*» kezdetű «*brutális notitiát*»¹ bocsáta ki, melyben azzal fenyegetődzik, hogy, ha a kuruczok Zólyom, Nógrád, Hont, Bars, Nyitra, Trencsény és Pozsony vármegyék területén ezentúl még csak egy házat is föl mernek gyújtani: (*mikor ő mindenfelé szabadosan égettetett!*) tehát a közülök elfogottakat és elfogandókat (mintha a *cartella* nem is létezett volna,) irgalom nélkül tűzbe vettetendi, mint gyújtogatókat.²

Bercsényi hasonló keménységgel válaszolt e fenyegető levélre, melyet Heister egy Mikes János nevű, a nyéki porta által okt. 26-kán Siroknál elfogott, azelőtt Ocskay ezerebeli, s most Ebeczky második századában szolgáló közvitéz által juttatott a kuruczok kezébe, Ocskay kértére bocsátván el ezt a katonát, kitől a volt kurucz dandárnok jónak látta leveleket és mindenféle — többnyire csábító irányú — izenetekeket küldeni egykori bajtársainak. E Mikes János Bercsényinek losoncz-kovácsii táborában kihallgattatván, érdekes vallomásairól jegyzőkönyv vettetett föl, melyből a következő kivonatot közlünk:

1. «Elfogattatván Siroknál egy rácz kapitány által és rabúl vettetvén Nyék felé, az útban megszóllíttatott Pestvármegyeitül, Ocskay főstrázsamesterétül; azon Pestvármegyeey (*a ki tehát már megbáná labanczczá lételét!*) mintegy sajnálva azt mondotta neki: «*Mérthogy el nem tudtál előttünk szaladni?*» Azután szólván egy Ocskay közkatonájával, attól értesült, hogy midőn Pálffynál ordonánczszolgálatot tőn, a bán szájából hallotta: a pápa a császárnak hadat izent, s egy német ruhában járó csallóközi fi labancz kapitánytól, hogy meglesz a fegyverszünet és békesség is a kuruczokkal, Tolvay Gábor közbenjárása folytán. (Tolvay ítélőmester csakugyan fáradozik vala ekkor tájban s még néhány hónapig, ily munkában.)

2. Bevitetvén Szebellébre a német táborra, Pestvármegyeey egyenest *Ocskay* elé vezette őt, a ki is mindjárt azt kérdezte: «Ez-é az, az ki az én katonám volt? Mely kérdésre maga felelt a rab, s megmondotta, hogy ő volt. Tovább kérdezte: miérthogy őutána nem ment s labanczczá nem lött? És hogy csudálkozik rajta, hogy az

1 Ily cím alatt találhatik ez az *Orsz. Levéltárban*, Bercsényi cancelláriáján készült egykorú másolatban.

2 Heisternek e pátensét s Bercsényinek reá írt csattanós válaszát l. az *Archív. Rákóczi*. VI. 151. lapján, Vörösvárról kiadva.

többi is utána nem mennek». Erre meg akará esküdtetni a foglyot, hogy, ha *«ezen dologban»* levelek és izenetekkel elbocsáttatnék, megint visszatérend a válaszszal; de a becsületes Mikes vonakodék a hitet letenni, — mire aztán Ocskay kikérte őt Heistertől, és *«simpliciter elbocsátották¹ az levelekkel és az alább megírt izenetekkel»*, t. i. *«Ocskay László izenetei:»*

3. «Mondja meg (Mikes János) Méltóságos Locumtenens és Fő-Generális (Bercsényi) Úrnak ő Excjának: ő (Ocskay) azért lőtt labanczczá, *mérthogy őneki is oly bőven, mint másoknak, nem adtanak köztünk jószágot.*» Valóban, *Ocskayhoz méltó* mentség! Tehát ő *csakis jószágnyerésért* szolgálá a hazai ügyet, — íme önként s kérdetlenül bevallja. Egyébiránt, hogy mentsége hazug: annak csattanós bizonyossága a gr. Petheő Mihály-féle, Rákóczi által őneki adományozva volt *sztropkói uradalom*. Jellemző azonban már magában az is, hogy Ocskay — úgy látszik, — *mintha immár szégyelni kezdte volna undok hitszegését*, midőn magát Bercsényi előtt *mentegetni* inegkisérle. Kérdezte továbbá: «Micsoda tiszt most köztünk Ebeczky István? S midőn a rab felelte volna, hogy mint azelőtt, brigadéros, — *csudálkozott rajta*».

Ezzel Ocskay nyilván Ebeczkynek elégedetlenségét akará felköltetni: miérthogy oly kitűnő szolgálatai és hűsége jutalmául még tábornokká nem léptették elé?

4. «Mondja meg Bercsényinek: ne égettessen, mert ha égettet: a kiket — akár tiszteket, akár közlegényeket — megkaphatnak, úgy bánnak velők, mint égetőkkel». Ezen üzenet egyenesen Heister parancsából történt, a ki féltette a bányavárosokat, melyeket jó téli szállásoknak s hasznos kincsszerző helyeknek ítélte.²

1 Bercsényinek mély érzését s nemes szívét árúlja el, a mit ezen egyszerű közvitéznek illeten elbocsátásáról megjegyez: «Csúfosnak tetszett nekem ezen rabnak elbocsátása; *de talám ugyan Isten áldása rajta, — mert ezen katondnak van Maros-falván Léva mellett egy anyja, ki Isten nevében az kuruczvilágban 60 sebesnél többet gyógyított már maga.* (Archiv. Rákócz. VI. 150 l.)

2 Igen helyén tapogatva írja Bercsényi: «Nagyon haragszom Haister büszkeségéért: *«Rebellibus intimatur.»* Megvallom, minthogy ex professo hozzám küldte (Mikest), nehéz volna válasz nélkül hagynom. *Azt elhiszem, szerette volna megrakni Lévat, Korponát, Zólyomot, s attúl fél: nyakdba ne gyújtsuk Selmeczet!*» (U. o.)

5. «Nemkülönben azt is izente Ocskay: Ha mi katonái ezután rabbá esnek, az Méltóságos Úr föl ne akasztassa s meg ne lőddöztesse (mint esküszegő hadszökevényeket,) *mert ő is hasonlót fog cselekedni*». — Láttuk már előbb Tapolcsánynál s utóbb Paláston, mint vagdalta össze s lövé főbe maga — teljes jogtalanul! — az ő ezredbeli, de vele labanczczá nem lett s alkalmilag foglyúl esett kurucz katonákat. Mért ne akasztathatta, lövethette volna tehát Bercsényi a kézrekerülő hiteszegetteket?!

6. «Izente, hogy ő, az mostani állapotjában is, a miben szolgálni tud, szolgálni fog az országnak az békesség megcsinálásában.» — Nagylelkű izenet; de a pártos pribék kegyes közbenjárását a magyarok nem vették igénybe.

7. «Izent öcscsének *Ocskay Sándornak, hogy labanczczá legyen*, és őnéki s többeknek is, a kik azokká lesznek, grátiát fognak nyerni». Úgy

8. «*Elek Zsigmond* felől is csudálkozva mondotta: mérhogy, *oly kedves lévén nála*, mégis utána nem ment? Kérdezte, hol legyen? s azt felelvén néki az referens, hogy gondolja, Fejérhegyen túl, — arra azt mondotta: utána lészen, hogy kezére keríthesse!»

Sem a derék Ocskay Sándor, sem a vitéz Elek Zsigmond nem kívánt élni a följánlott grátiával és kedveskedéssel; sőt mindaketten — noha az egyik testvér s a másik volt kegyencz, — nem egyszer keményen összemérik vala kardjaikat Ocskay pribékjeivel, mintegy válaszul a hiábavaló csábításra.

9. «Izent Jeszenszky uramnak is (Jeszenszky Ferencz, Réthey Gy. alezredese) fenyegetőképen, *Radosnyay Pétertől elvitt jószágáért mutatván haragját ellene*; s úgy

10. *Beleznay* uramnak is: mérhogy *az ökreit elhajtotta?* (az udvarnoki nyereség,) így fenyegetődzvén, hogy e télen postirungbúl, ha tíz mértföldnyire köll is, ki fog portázni ellenök, valahol híroket hallja, *s bosszút állani igyekezik*». — Nem tette, nem tehette; sőt egy év múlva ő maga került Beleznay egyik hadnagyának kezébe!

11. «Ezek után elbocsátván (Mikest), újonnan megszólította s adott néki egy rhénes-forintot, s azt mondotta: «*Mondd meg az Úrnak (Bercsényinek), ilyen pénzzel fizetett már kétszer az császár*

nékünk!» — A mi nem volt egyéb a *Júdás-pénzzel* való hivalkodásnál s a köz kurucz katonaságra számított csábítás. Végre

12. Parolát (kezet) adott néki, intvén, hogy *csak magánosan* mondja meg az izeneteket az Méltóságos Úrnak, *válaszszal menjen vissza*, és ha maga (Ocskay) obsítja nem lenne elegendő: azt a generálisságtól kiszerezvén, elbocsátja (a rabságból) őtet.»¹

Eddig az érdekes vallomás az izenetekről; az ugyancsak Mikes János által Ocskaytól hozott «levelek» tartalmáról nincsen tudomásunk, — azonban a föntebbiek után azokra is következtetést vonhatunk.

Heister, Mikest akkor bocsátá el Szebellébtől, mikor a többől kiégett Korpona lakhatlanságáról már meggyőződést szerezvén, se regéből egy az Új-Bányától a Garam mellett előnyomuló balszárnynyal párhuzamosan haladó erős dandárt 3000 emberrel és hat ágyúval, három mozsárral, Löffelholtz és Viard tábornokok alatt Szent-Antalnak Selmeczre indított, — maga pedig Pálffyval, Steinvillle-el, Ebergényivel, Ocskayval, s a Hontban szerzett tömérdek ragado-mánynyal együtt ugyanaz nap, okt. 27-kén, visszaindula Báthhoz.² Ebeczky és Babócsay «utánaestek» s keményen környékezték. Löffelholtz és Viard pedig, miután Selmeczen 500 gyalogot s Bélabányán is valamelyet hagyának helyőrségül, s a Szent-Kereszt felől Körmöczöt megszállott balszárnynyal Breznicska táján egyesültek, 28-kán Badínig nyomulának, s a Zólyombúl előlők Murány és Gács felé ki-menekvő nemesség (a Radvánszkyak, Garamszeghi Géczyek, Gerhártok, Hajniki Bezeghek, Királyfalvi Róthok, Beniczkyek, Platthyak stb.) üresen hagyott kastélyait elfoglalván, 29-kén ellentállás nélkül vonúltak be Beszterczebányára.

1 A *Mikes Jánossal* «Kovácsinál, 29. 8-bris 1708.» fölvett jegyzőkönyv, «Brigadéros Ebeczky István uram regimentje második compániájabeli, Siroknál most elfogott és Ocskay László által levelekkel s ez alábbi izenetekkel visszabocsátott Mikes János névő, ezelőtt azon Ocskay László katonája relatiója» czím alatt. (Bercsényi cancelláriáján készült eredeti példány az *Orsz. Levéltárban*.)

2 «Szebelébtől Haister és Pálffy együtt az rác- és Ocskay labanczival mentek vissza Báth felé, s akkor bocsátottak el egyet az mostani nyéki portán fogott katonáink közül, ezen includált levelekkel és Ocskaynak ilyen izenetivel,» stb. (*Bercsényi*, okt. 29-én Kovácsitól, Rákóczihoz. *Archív. Rákócz.* VI. 149. L. továbbá ugyanott a 153. és 156. lapokat.)

Csajághy ugyan, ki okt. 27-kén Tót-Lipcsénél álla, a német jöttének hírére másnap Besztercze alá nyomúlt 3—400 hajdúval, ép midőn Löffelholtz Badinnál letelepedék; és maga a vitéz dandárnok Groczkyval s egynehány tisztjével bemenvén a városba, fölhívá a tanácsot: szánja el magát a polgárság védelmére, s ő kész hajdúságával azonnal beszállani, és a város megtartására mindent elkövet. Azonban a bár kőfallal kerített, de a szomszédos hegyektől uralt város előljárói féltvén házaikat a bombázás által okozandó elpusztulástól, kérték Csajághyt: «Ne cselekedje!» Mire ez is, nem akarva magát kötni «kedvetlen emberekre», — kijött éjtszakára gyalogjaihoz, kikkel aztán 29-kén reggel megindula Bercsényi parancsa szerint Divény felé, s estvére a fűrészi szoros torkába, Gyetvához szálla, hová a zólyomi és nógrádi népfölkelést várá magához a szoros ótalmára.¹ Zólyom-vára már ekkor föl vala égetve, és a város hozzá közelebb eső része is.²

Bercsényi Csajághynak meghagyá, hogy a Zólyom és Gyetva közötti, egyébként jelentéktelen kis «szarkafészek»: de a tűrészi szoros út nyílását fedező véglesi várkastélyba vessen némi őrséget; azonban Löffelholtz, mi közben Beszterczébánya polgárságát a császár hívségére esketé, mintha csak tudta volna Bercsényi szándokát: Viardot éjjel Végles felé küldi sietve, és az őrség bevetésében Csajághyt megelőzi;³ a mi miatt aztán emennek, a szoros elejének eltorlaszolása után, a beljebb, de még mindig a szorulatokban fekvő második védvárhoz: Divényhez kelle vonúlania, hol állandó őrtanyát (Postierung) ütött. Viard pedig visszamene Zólyomhoz, mely fontos fekvésű pontot a kuruczoknak Gács, Divény és Korpona felől történhető betörései ellen sehogysem hagyhatván üresen Besztercze földözése végett, elkezdi vala a fölégetett várat, a mint lehetett, tataroztatni.⁴

1 *Csajághy János* jelentése Gyetváról okt. 29. Bercsényihez *Vörösvár*t. V. ö. *Bercsényi* okt. 29., 31. és nov. 3-iki leveleit a fejedelemhez. (*Archiv. Rákócz.* VI. 150—157. 1.)

2 «Az némettség mind bészállott Beszterczére. Leffelholtz van ottan, az ki Selmezen volt, — az hol maradt 500 gyalog; — *Zólyomban semmi sincs, mert elégett.*» (Bercsényi, okt. 31-kén Rákóczinak.) S ismét, nov. 4-kén: A német «Zólyomnak tért; *hacsak nem épít: ott nem lakik.*» (U. o. 155—159. 1.)

3 *Bercsényi* nov. 4-iki levele. U. o. 159. 1.

4 *Pollerecsky Mátyás* kapitány írja Predajnáról nov. 2-kán Bercsényinek: «Teg-

Heister keményen megsarczoltatá a bányavárosokat és Zólyomvármegyének elfoglalt részeit; a Hontbúl, Barsból — hol tisztán zsákmányolási és pusztítási célra űzé barangoló hadjáratait¹ — elhajtatott sok ezer darab szarvasmarhát, lovat, s több száz rakott szekéren hurczolt gazdag prédát pedig Cusani tábornok földözete alatt Báthról Szent-Benedeken, Aranyos-Maróthon s Ghimesen át Nyitrára indítá. És miután a Löffelholtz altbgy. parancsnoksága alá helyezett bányavárosok ótalmára² Szent-Benedeken, Zsarnóczán, Szent-Kereszten erősített őrségeket hagyott, Selmecznek is Windschacht felőli oldalát elsánczoltatni rendelé (az ú. n. «Versali»-sánczok) és más felől Koháry szent-antali kastélyának megszálltatása által biztosítá e várost, — seregeit még két felé osztá.

Ugyanis Pálffynak megengedte, hogy mintegy 3000 emberrel — Ebergényivel és *Ocskayval* — a tulajdonát képező *Bajmócz* vára kiostromlására indulhasson, előbb a kis-tapolcsányi üres kastélyba s Hrussó váracskába őrséget vetvén; másrésről Steinville és Hartleben tábornokokat a Nyitra-völgyébe indítá, oly utasítással: Mivelhogy Bajmócztól le a Nyitra vize mentén akar hadaival a télre vonni lineát, tehát az alkalmasnak látszó kastélyokba oszszák szét a kato-

napi napon (a német) vármegyében (Zólyom) és városban (Beszterczebánya) szedte vaslapátot és csákánokat, hirdeti, hogy zólyomi várat akarja fortificálni.» (*Archiv. Rákócz. VI. 161. 1.*)

¹ *Ebeczky István* már okt. 26-kán észrevevé és írja Heisternek honti száguldozásairól, hogy az «nem kíván megtelepedni, hanem csak nyereséget keres. »(Főntebb idézett levele.) *Beszterczebánya* megsaroltatásáról többek között Bercsényi is emlékezik; (*Archiv. Rákócz. VI. 150. 1.*), de szomorúan szólnak magok a bányavárosok levéltári adatai. — *Heister* iszonyú égetéseivel s pusztításaival pedig telvék az egykorú kútfők, még a császárpártiak is, pl. a *Berényi-napló*: «*Dufini (Heister szárnysegéde, ki a bányáktól jöve föl Pozsonyba,) mondja, hogy Heister semmitsem vitt végbe, az országot pusztítja, az hadakat ruinálja, — s aligha vissza nem dobol. Beteg sok van, naponként hal is; az lova vész: de valamerre jár, pusztítja kímélés nélkül az földet.*» S ismét: «*Igen malecontentus Haisterrel az Cardinális, hogy elpusztította az jószágát, az kit az kuruczok is conserváltak volt.*» (Az 1708. okt. 30. és nov. 1-ji följegyzések.)

² Löffelholtz-al ezer lovas és néhány battalion muskatéros maradt Zólyomvármegyében, melyből a főerő Beszterczén feküdt az altábornagygyal; Selmeczen 500 gyalog, 200 lovas, Körmöczön egy battalion gyalog; azonkívül *Viarddal* Zólyomvárában nagyobb, s Véglesen és a radványi, királyi, garamszegi, hajniki kastélyokban kisebb őrségek. (*Archiv. Rákócz. 161—164.*)

naságot, s a hol a kastély magában nem elég erős: erődítsék sánczokkal, czölöpzzel. Steinville ekként Nagy-Ugrócz, Chinorán, Bán, Bossány, Tavarnok, Nagy-Tapolcsány (a vár), Radosnya, Szerdahely, Kovarcz, Ludány, Bodok, Appony, Pereszlény, Elefánt és Szalakúz, kastélyok s váracsákban, — tehát Bajmóczytól le Nyitraig — szállítá meg apró osztagokra (de a melyek egymással lánczolatot képeztek) darabolt csapatait.¹ És valamint Heister Barsban az esztergomi bíbornok-érsek (Keresztély szász herczeg) jószágait is fölégetteté: úgy Steinville sem kegyelmezett még a labancz urak falvainak, majorjainak sem: égetett, raboltatott, dúlatott mindenütt,² s paraszttal és nemessel, labanczczal és kuruczczal egyaránt rútúl bánék.³

Végre maga a császári fővezér mindezen kikülönítések (detachements) után még oldala mellett maradott lovasságával Szent-Benedekből Bécs felé intézett útjában, nov. 3-kán Nyitrára érkezék, Babócsay s Ebeczkyék által egészen a vár alá kísértetve.⁴

Nyitrán új bosszúság híre várta. Ugyanis tapasztalnia kelle, hogy a Cusani földözete alatt útnak indított zsákmány, eből gyűjtött szerdek lévén, — csakhamar eből is veszett el. A főmester ebben az öreg Bottyán volt, kinek Újvár alól mindenfelé kiterjedett figyelme.

1 *Bottyánnak* É.-Újvárból nov. 6-kán Bercsényihez, és nov. 21-kén Rákóczihoz írott levele. (Emez *gyűjteményemben*, amazt lásd kiadva *«Bottyán élete»* 308—309. 1.)

2 Késérően panaszkodva írja erre nézve br. *Berényi Ferencz* nov. 8-iki napló-jegyzetében a maga bodoki várkastélyáról s birtokáról: «Ma érkezett megint az ripényi ember (ispánja vagy gazdája), azt mondja, hogy már Bodokon is bent van az német; hatvanat vertek le az én disznaimbúl, az szegény-emberek (Ferencz úr jobbágyai) marháját is vágják, az házát fölégetik; a túlsó soron már csak Holinszky háza van fönt. Az innentső részét sánczolják az falunak. Az majorokban csak az szobákat hadták meg, az többit mind elégették.»

3 Maga Steinville altbgy, Nagy-Tapolcsányban, a tőle ótalomleveleket váltó vidékbeli nemeseknek ezt mondá: «Iam vestra nobilitas ob nequitiam (!) vestram difluit per Vagum, et eritis similes Bohemis rusticis!» (A «Haister brutális notitiái»-val egy ívre írt egykorú följegyzésről, az *Orsz. Levéltárban.*) Így gondolkoztak, így éreztek ime, a német tábornokok a magyarok és jogaik felől; — s ily ügyet szolgált *Pálffy*, ily párthoz szegődött *Ocskay*!

4 «Babócsay már megtért az Garam mellől — írja *Bercsényi* Szuháról nov. 4-én, — elkísérék Nyitraig Haistert, ott elbúcsúza ágyúlövésekkel.» S ismét nov. 8-kán Rima-Szombatból: «Ebeczkytől ma veszek fris levelet Lévátúl; már elbocsátá Haistert egynehány regimenttel Pozsonynak, Pálffy-t pedig Bajmóczy felé. Az Nyitra mellett, Szent-Kereszten csuportosabban maradott német.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 159. és 165. 1.)

Midőn nov. 1-jén a honti prédával Cusani a Macskarévtől Aranyos-Marótnak, Ghimesnek Nyitra felé nyomúlna: Bottyánnak egyik vitéz portyázó tiszte, Illavay Mátyás alezredes ott körül leskődván, Tóth Pál őrnagygyal egyesülten háromszor megtámadta az oldaltjáró német lovasság fődözete mellett hosszan elnyúló szekér- és falka-vonatot. Úgy mint első ízben a mint Ghimesből kivonult a menet, — ott csapták meg a kíséretet, s levágtak belőle; másodszor, a mint Pogrányánál a szőlőhegyen pihenőre szállottak volna, ismételve megüték őket s 18-at megöltek, és nehányat elfogtak közülök; és harmadizben, Pográny s Gerencsér között menetközben az oszlopvonal közepének rohanván mindkét felől, áttörték a kíséretet, s 12 németet levágva, jól elnyerének s elhajtának a zsákmány-rakott társzekerekéből. Azután az összeszedközött császáriak megüzik ugyan a merész támadókat, hármat elejtván, egyet megsebesítván, és négyet foglyúl Nyitrára hurczolván katonáik közül:¹ de a portékás társzekerek és a bitangmódra zsákmányolt szarvasmarhák egy része csakugyan a kuruczok kezei közt maradt.² Mikor pedig Cusani másnap útját Nyitrától Pozsony felé folytatta volna s Galánthán megpihenne: Bottyánnak egy más csapatosztálya ütött reá s ismét sok rablott marhát és portékát nyert el tőle s hajtott be Újvárba.³

Heister mind ennek híret vévén Nyitrára megérkeztekor: képtelen dühre gerjedt Bottyán ellen, s a Gerencsérnél elfogott négy szegény kuruczon — Géczy Gábor ezredbeli közhuszárok valának — állt nemtelen bosszút, olyképen, hogy *orrukat és füleiket lemetseté*, s így megcsonkítva, Nyitrán nov. 5-kén keltezett «*Notitia Bottyánio perferenda*» című, gőgös és otromba nyílt-levéllel bocsátá őket Érsek-Újvárba vissza. E levélben fölakasztatással s elevenen karóba vonatással fenyegeti a fogságába kerülendő kuruczokat, a carthelával mitsem törődve; Bottyán tábornokot pedig «*rebellisek coriphæusá*»-nak nevezvén, ha — úgy mond — élve kezeibe ejtheti: izzó vasrostélyon fogja megsüttetni.⁴

1 L. Tóth Pál levelét Csáriból, nov. 2-kán Bottyánhoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 158. 1.)

2 Heisternek Bottyánhoz írt «notitiája», s *Szluha* válaszjegyzéke.

3 *Szluha Ferencz* második válasza, Eszterházy Antal tábori könyvében; s *Kölinovics* commentárjai.

4 *Egykorú másolat* a vörösvári Rákóczi-levéltárban, «*Miscellanea et curiositate digna, 1708.*» cím alatt. Megvan továbbá gr. Eszterházy A. tábori könyvében is.

Bottyán maga mitsem felelt a bőszült ember durva levelére: hanem Szluha Ferencznek, mint carthelæ commissariusnak adá azt át; a ki aztán Bercsényi parancsából, az ugyancsak Gerencsérnél elfogott és Újvárba vitt öt német fogoly közül négynek orrát s füleit visszatorlásul levágatván, egy «*Notitia, Heistero responsi loco perferenda*» című, szintén Bercsényi megbízásából írt erélyes válaszszal bocsátá őket el Pozsonyba.¹ E válaszban kemény óvás foglaltatik Heisternek barbár kegyetlensége s az Anglia és Hollandia jótállásával biztosított carthela durva megszegése ellen; s egyszersmind szilárd kijelentése annak, hogy hasonlót mindig hasonlóval fognak viszonzni a kuruczok. A «méltóságos tábornok Bottyán János úr, az ennél még dicsőbb címre érdemes hős» ellen szórt embertelen fenyegetéseért pedig szégyelje magát a császári fővezér, s gondolja meg, hogy Bottyán *szabad*, és nincsen ő neki hatalma alatt: ellenben az ő unokaöccse, gr. Heister Hannibál cs. altábornagy jelenleg is a kuruczok foglya; úgy vigyázzon és fenyegetődjék tehát a maréchal, hogy a Bottyánnak szánt izzó vasrostélyt, a saját öccsével meg ne próbáltassák!²

Az ilyen levél használt Heisternek; a ki aztán még a Vágon túl Nagy-Szombatban, továbbá Diószegen, Kossuthon, Vízkeleten s Galánthán hagyván elsánczolt helyőrségeket az újváriak kicsapásai ellen,³ — a dánokkal Söprűsnél a Dunán általköltözők, s Cusanit Magyar-Óvárba béültetve, fölbballaga Bécsbe.⁴ Viszont pedig Bottyán is nemsokára kivonult a télire mindennel jól felszerelt Érsek-Újvár-

1 Szluha Ferencz levele É.Újvárból nov. 9-kéről Bercsényihez. (Eredeti, Vörösvártt.) Ugyanannak válasza Heisterhez; végre a *Berényi-naplóban* is olvassuk nov. 7-kéről: «Haister az hol kóborló kuruczot kaphat, orrát, fülét metélteti el, — csak valakin meg ne adják az kölcsönt az kuruczok; mert ha megkaphatják az olyant, az ki elszökött, fölköttetik.» Továbbá ugyanitt olvassuk az Újvárott megcsonkítottakról, decz. 26-ika alatt: «Ma három vagy négy német volt (alamizsnáért) az Cardinálisnál (Pozsonyban), az kiknek Újvárban az orraikat elmetélték és úgy bocsáták el; az mint mondják, egy-néhányat föl is akasztottak. Azt azért cselekedték, hogy az nyitrai comendant kezdette el.» (Heister parancsából.)

2 L. e választ Vörösvártt, Eszterházy tábori könyvében, s magyarra fordítva «*Bottyán élete*» 304—306. l.

3 Bottyán levele nov. 21-kéről Rákóczihoz. (Eredetije gyűjteményemben.)

4 Bottyán nov. 6-iki levele Újvárból Bercsényihez. (Vörösvártt.) — A *Berényi-napló* nov. 7., 9. és 10-iki bejegyzései. — Eszterházy A. tábori könyve.

ból, s ott a kicsapdozásokra a Géczy-ezredből 5—600 lovast hagyva, aláindult Szécsénybe, hogy a bányavárosok s a Garam és Duna között állomásozó hadosztály vezényletét, a sáros-pataki országgyűlésre távozott Bercsényitől kezére vegye.*

* Bercsényi már nov. 4-kén Szuháról írta Rákóczinak: «Úgy is nincs Bottyánon kívül más generálisom, *kit Szécsénbe akarok helyheztenem.*» (*Archiv. Rákócz. VI. 106. 1.*) L. Bercsényinek további és Bottyánnak nov.—decemberi leveleit is.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Pálffy Ocskayval Bajmóc alá megy: Ottlők védelmi intézkedései. Bajmóc vára vitézi ótalom után, az árok lecsapolása miatt, kaput tár; Ocskay az elbocsátott várparancsnokot a szerződés ellenére kiraboltatja. — A Facskó-hegyszorúlat megostromlása; Thúróczy labanczczá lesz, minek következtében Zsolna és utána Budatín elesik. — Pálffy Túróc-megyét meghódítja; a kurucok Liptót és Árvát elsánczolják s trencsényi váraikat védik. Ocskay Lietavát hazugsággal, ijesztéssel és vesztegetéssel akarja megvenni, de hasztalan; a magyarok beportyáznak Trencsénybe és Túrócba. Kurucz hadvonalak a bányavárosok alatt; Heister alájő Bécsből. Lednicze, Lietava és Óvár végtére meghódnak. Ocskay katonái 1708. végeig majdnem mind visszaszöknek a kuruczokhoz.

Ideje Pálffy felé tekintenünk, a kivel Ocskay is vala. Tóth Pál őrnagy már nov. 2-kán jelenté Csáriból Bottyánnak, s ez Bercsényinek, hogy «Pálffy János és Ocskay László (s Ebergényi is) Kis-Tapolcsányig, nem tudjuk mennyi számú haddal (3000 emberrel) általment az (Garam és Zsitva közötti) hegyen.»¹ A bán menetének célpontja, mint már említők, Bajmóc-vára lévén: Kis-Tapolcsánytól Hrussónak, Kolozsoknak, Nagy-Ugrócnak tartott; ágyúkat, mozsarakat is átvontata a hegyi úton,² s miután rácz és labancz előcsapataival Thúróczy Gáspár hajdúi összepuskázának és Ottlőket Privigyéről Próna felé kinyomta, — nov. 3-kán d. u. két óra tájban Bajmócához érkezék. Itt Marsinszky András, a derekas őrséggel megakadt s Nyitra és Bars-vármegyei menekült nemesekkel teljes vár elszánt parancsnoka, becsülettel kiágyúztatott reá: Pálffynak mindazáltal sikerült néhány száz gyalogot a vár körülfűzésére a préposti residentiába és az urasági épületekbe behelyezni; a bán a lovas had nagy részével Privigyére — maga a piaristákhoz — szálla, míg a más rész Apáti faluba.³

1 *Archiv. Rákóczi*. VI. 159. l., hol azonban hibásan áll, mintha e levél Bercsényinek szólt volna. (V. ö. Bottyán nov. 4-iki tudósítását Bercsényihez, a melyhez Tóth Pál jelentése credetileg csatolva volt.)

2 *Thúróczy* ugyan csak két taraczkot említ: de *Kolinovics* előadása nagyobb tűzéri készlet jelenlétéről tanúskodik.

3 *Thúróczy Gáspár* levele Temesről nov. 3-kán este Ottlőkhoz, Zsolna, vel ibi-ubi. (*Eredetije gyűjteményemben.*)

Pálffy ekkor hitre szólott Thúróczynak egynehány tisztjével és utánok magával ezen ezredessel is, kitől most határozott ígéretet csikart ki ezredével leendő mielőbbi átpártolása iránt.¹ Thúróczy ezután a hegyek aljában fekvő Temes faluhoz húzódott, s innét tudósítá Ottlykot.²

Érdekes megjegyeznünk Thúróczy leveléből, hogy Ocskay labanczai számát ő is csak mintegy 200-ra teszi («és magyar circiter kétszáz» vala, t. i. Pálffyval;) nem kicsinyítés tehát br. Berényi Ferencznek azon gr. Pálffy Miklós értesülése után följegyzett adata, mely szerint az árulónak pribékekké tett egykori híres ezrede ekkor már 150—200 emberre szállott volt alá.

Ottlykkal, mikor okt. 30—31-kén Szent-Keresztről Privigyére húzódott, sok aprólékos ezred vala: ú. m. Réthey János, Labancz Miklós és Bokros Pál (Elek Zsigmond) huszárai, Bercsényinek Győri Nagy Jánosféle, továbbá Forgách és Gyürky dragonysai; de mind ezek úgy meg voltak oszolva, s részint egyes lovas-osztályok belőlök másutt, ú. m. Breznóbánya, Polonka vidékén alkalmazva, hogy összevéve sem mentek többre 15—1600 embernél, kikhez még Thúróczy 4—500 hajdúja járult, mert ez utóbbi ezred egy battalionja, mint tudjuk, Újvárbán volt. A főudvarmester tehát ennyi erővel, — kivált ily kevés gyalogsággal s oly kedvevesztett haddal, kiket szerinte, «valamint az ebet pálczával vagy korbáccsal nyúl után: úgy ezeket is csak erővel kölletik kinszeríteni,» — nem tartá tanácsosnak a bán 3000 főnyi hódító seregével való megmérkőzést, nehogy a történhető vereség vagy zavar, az egész felső vidéket elrémitse.

1 Thúróczy maga, természetesen, csak annyit említ Pálffyval való beszélgetéséről: «Maga Pálffy uram hitre szólott tiszteimmel, azután magamot is előhívatván, *szólott velem bővségesen*; kinek discursusából megértettem, hogy meglészen az armistitium: de erről az földről csak ki akarnak tudni bennünket.» (*A főntebbi levélben.*) Kolínovics azonban határozottan említi, hogy midőn Ebergényi cs. tbk. néhány nap múlva Zsolnánál Réthey János és Thúróczy által hevesen megtámadtatnék, ez utóbbi *adott ígéretére emlékezteté*: «Sed cum *promissum in memoriam revocaret*, Thúróczyum tandem cum tota sua pedestri legione videt ad se migrantem amicum.» (Hist. Belli Rákócz. 725. l.) Mely ígéretet csakis Bajmóczon adhatta Pálffynak, s talán Ebergényi és Ocskay jelenlétökben, mindhármok által csábítatva.

2 Temesről nov. 3-kán kelt és már idézett levele.

Véleményünk szerint azonban Ottlyk óvatossága túlságig terjedt, és ő nem bírt elég katonai képességgel erejét a kellő helyen s kellő időben összpontosítva, fölhasználni. Ha ugyanis Czelder Orbánt a maga harczedzett 800 hajdújával (Andrássy gyalogjairól nem is szólván) Liptóból — hol őt tétlenül hevertette, — november első napjaira Bajmócshoz rendeli, s ugyanide parancsol Trencsényből 3—4 század Luzsinszky-huszárt, br. Révay Mihály dragonyos-századát Túróczból, végre a trencsény-nyitra-túrócz-liptai fölkelt nemességből 3—400-at: akkor mintegy 2500 lovast s 12—1300 gyalogot vonhat vala össze, köztük 600 reguláris-dragonyost és 800 szintén reguláris hajdút; huszárságából is vagy 600 (a Luzsinszky és volt Ocskayfélék) e fegyvernem legjavából való volt. Ágyúkat a bajmóczi várból elégséges számban vonathatott volna le, s a privigyei téres völgy lovasság kifejlesztésére igen alkalmas lévén: a csatát itt és ily erővel, — jobbszárnyával a Nyitra vizére és Bajmóc várára, baljával a túróczyi hegyekre támaszkodva, s homlokzatában a privigyei árkos pataktól földve, — bátran fölvehette volna Pálffynak ekkor még alig több mint 3000-nyi hadaival.

De erre katonai tehetsége, vagy bátorsága hiányzott; s erejének szétदारabolása miatt, legszorosabb védelmi természetű intézkedései sem sikerültenek. Az egyenként ellentálló kisebb csapatokat s helyőrségeket az ellenség egyenként verte le; s az egészben szép dandárt tevő haderő százakkal meggyengült, és ő nyolcz várat s három vármegyét elvesztett, a nélkül, hogy csak egy jelentékenyebb összecsapást megkísérlett volna.

Bajmóc várat, igaz, jól fölszerelé, — de nemcsak hogy csata nélkül elvonult alóla Pálffyék érkezésekor, sőt midőn látta, hogy a bán ezen erősség kiostromlására komoly erőfeszítéseket tesz, — nem-hogy a várőrség buzdítása s külről való segítése céljából ott közelében maradott volna: hanem hadát ismét kétfelé szakasztá, s míg Győri Nagy Jánossal a 600 dragonyost és Deák Ferencz (Labancz Miklós) karabélyosait, tehát a reguláris hadat, vagyis erejének javát Túróczba indította, addig maga a könnyű-lovassággal ú. m. a Réthey és Bokros-huszárokkal Trencsénybe távozik, sőt Thúróczyt is maga után rendelé Temesről.* Minthogy pedig a Rajecz és Zsolna felé vivő

* *Ottlyk* ily jelentést küldött intézkedéseiről, Zsolnáról nov. 6-kán a fejedelemnek: «Miólta Farkas János volentér-hadnagy az ellenséghez, bányavárosok táján

Thaly K.: Ocskay László. II.

Facskó-hegyszorosnak kitűnően védhető átjáratát több helyütt eltör-
lasztotta ugyan, ledöntögetett fákkal: de az ilyes feladatokra fölöt-
tebb alkalmas trencsényi tót puskásokat elmúlasztá nagyobb számmal
e szorosokra gyűjteni, s helyt állásuk iránt kellőleg gondoskodni;
ekként az átjárat megoltalmazásában egyedül a gyanús Thúróczy 500,
legfőlebb 600 (?) hajdújára kell vala szorítkoznia. Holott a Kisuczá-
kon ekkor még vagy ezer pár gyalog állt fegyverben, és Liptó szé-
lén Rózsahegyen Czeldernek jól begyakorlott, igazi vitéz 800 haj-
dúja, s Árvában Andrassy Páléi. Mindezekkel, vagy — ha már Czel-
dert a Beszterczebányától Liptó felé vezető stureczi szoros védel-
méért, melyre ezredének fele is bőven elég lesz vala, nem meré
Rózsahegytől elmozdítani, — legalább a kisuczai pár gyalogságot
okvetetlenül a Facskó-hegy szorosaiban emelt bevágásokra (Verhau)

létemkor szökött: mindazólta persequál engem Pálffy János; mert legelsőben is Szent-
Kereszten reám akart volna hozni másfélezer dragonyost, ha időnek előtte magamra
nem viseltem vala gondot és Privigye tájékára hadaimmal együtt el nem nyomúltam
volna; de onnét is az elmúlt pínteken (nov. 3.) kiszorított, midőn 3000 lovassal maga
Pálffy János és Ocskay László Privigyére szállott, és két gyalogcompániát Bajmócz
városában blokáda-formában helyheztetett; mindazáltal jó rendben hagyván a præ-
sidiumot, — *csak jól viseli magát bajmócsi commendáns*. Így lévén a dolog, igazga-
tásom alatt lévő hadamot kétfelé szakasztottam: egy részét vígyázóban Túróczba
küldvén, más részzsel pedig ide Zsolna és Rajecz tájékára általjóvén, szüntelen por-
táztatok az ellenség felé, noha erre Trencsény-vármegye felé némely passusokat be is
vágattattam. — A minap parolára beszédes volt Thúróczy Gáspár uram Pálffy Jánossal,
megvallom, *minden kedvem ellen is*, azt referálván, hogy Pálffy János igen emlegette
volt az armistitiumnak meglételét. Bezzeg, ők jól járnának, annyi földet már is occu-
pálván; noha most is lehetne az ellenséget bányavárosok és egyéb helyekről kitudni,
ha a hadaknak jobb kedvök lehetne, de igen elkedvetlenedtek, kiki inkább az prédá-
lásnak eredvén s maga privatumát lesvén.» (*Eredeti levél, Vörösvártt.*) Másnap, nov.
7-kéről pedig ugyan Zsolnáról *Bercsényit* tudósítja a főudvarmester, hogy a bajmóczy
parancsnoktól levelet vőn, melyben ivóvíz szűkéről panaszkodik; bor, hús, liszt elég
van a várban. «E mellett tegnap jött volt hozzám egy privigyei igaz emberem is, a
ki azt referálja, hogy *bőven vagyon Pálffy Jánosnak háromezerig való ereje*, igen
emlegetvén Zsolna tájékát is, ide nyomúlni kívánó szándékával.» (Íme, tehát Ottlyk
Pálffy szándékát előre jól tudá, s mégsem gondoskodott a facskói szorosnak jól meg-
rakásáról s tőkéletes elzárásáról!) Csajághy ezerét kéri segítségül magához Bercsé-
nyitől, s Thúróczyról írja: «Thúróczy Gáspár uram is már velem conjungálta magát;
bővebb relatiót tévén Pálffy János parolájárúl, azt referálja, hogy minden bizonynyal
nemsokára armistitiumot várna, ezen földet is mindazáltal magáévá tévén prævie.
Mire köllessék ez ilyen confidens beszédeket magyarázni? nem capiálom.» (*Eredeti
levél, gyűjteményemben.*)

kellett volna raknia; úgy, hogy ekkép azok megostromlása az Ebergényi-Ocskayénál sokkal nagyobb erőnek is legyőzhetlen vagy legalább igen súlyos munkát fogott vala adni.

Ottlők Györgynek a hadak czéltalan szétforgácsolása által elkövetett hibája még saját alvezéreinek is föltűnt; így pl. Győri Nagy János dragonyos-ezredes, — ki a Privigyéről Túróczba vivő szoros útat szorgalmasan őrizteté, s Pálffy előhadának három támadását szerencsésen visszaverte, — nov. 7-kén Mossóczrúl ekképen értesíti Ebeczky Sámuel, Bercsényi főtitkárát:

«Sok éjjeli-nappali nyughatatlanságimat meg sem írhatom; mivel az ellenségtől nem messze lévén, éjjel-nappal fegyverben és Bereitschaftban vigyázunk. *Már az istrázsáimra háromszor ütött az ellenség: de készen lévén, őket mindenkor megsegítém és az ellenséget visszavertük.* Istennek hála, kárt egyszer sem tehetett bennök. Én ugyan vagyok itt vagy hatszázad-magammal: de mégis a sok portázást, strázsálást és batalérozást alig győzik már el katonáim. *Ottlők uram is az hadat sokfelé distrahálta; mi okra nézve cselekedte ő Kglme? nem tudom.* Mi, valamíg tőlünk lehet, szívesen szolgálunk, csak az hadak győzhessék. Itt az armistitiumnak igen nagy híre van; nem tudom, leszen-e valami belőle? Pálffy és Ocskay Bajmócznál vannak, kiktől egy keveset mink is tartunk; mindazonáltal csak föltettem, hogy addig Túróczbúl ki nem megyek, míg Pálffynak egész ereit itt Túróczban lenni nem látom.» S még utóiratban:

«Nagy híre vagyon, *Bossányi Gábor és Thúróczgy Gáspár labanczczá lettek,* — olyan ember beszélte, *az ki őket szemeivel látta Privigyén Pálffynál.*» Mi mindennap elég ellenséget látunk mind Kőrmöcz s mind Bajmócz felől, (s ezért vezényel vala Nagy János Mossóczrúl mint köz-helyről,) kire nézve az nyári táborban való heverést valóban nyughatatlansággal, vigyázással és álomszakasztással pöcsötlem, — de csak édes hazámnak szolgálhassak! De, kevés

* *Ifj. Bossányi Gábor* tartományi főhadibiztosról meglehet, hogy már ekkor letévé a hitet Pálffynak; de *Thúróczgyra* nézve a «szemmel látás» csak a bánnal való nov. 3-iki privigyei «hitre szólásra» vonatkozhatik, minthogy ő — legalább nyilván — csak nov. 13-kán pártolt által, midőn t. i. hajdúinak elárulására alkalma nyílt. Ugyanis Pálffynak ő — mint egykor Ocskay, — csak *ezredével* kellett.

és rongyos lévén az had: Istennek nagy gondviselése rajtunk, hogy eddig széltiben nem ment. *Bajmócz várát Pálffy sokat próbálja.*»¹

Midőn Ottlyk hibás intézkedéseit már az alparancsnokok megroították: csoda-e, ha a fővezér, Bercsényi élesen fakad ki a fejedelem előtt a kedvelt főudvarmester ellen, s keserű gúnnyal nyilatkozik katonai képességeiről? «Ottlik uram levelét is veszem, — írja nov. 8-kán Rima-Szombatból, — hálá Istennek: *még ő Kegyelmét sem érte el az német! Csak el-elhagyogatja az hadat*, mint a rák a lábát. Turóczba küldte az dragonyosokat és Diák Ferenczét (optime, mert *hajdúk!*²) az szorosokra; maga csak az könnyű haddal ment, Réthey Jánossal (Elek Zsigáékkal is) és Thúróczyval, által az Facskón. Arra bizony nem félti már az nyomát, — meglakja már ott Zsolnát, míg belé nem bújtatják Trencsént Árvában;³ osztán Rosenbergre várom ő Kegyelmét. De, ha *csak Ottlikon* kellene bosszúmat töltenem, *magam kérném Pálffyt: menjen Rosenbergre*, osztán Ottlik uram to oty Árvába; — *miért nem fogad szót?* Már Babócsayt küldöm oda.»⁴

Pálffy időközben — úgy látszik, még néhány száz gyaloggal szaporodva Nyitra vagy Szent-Kereszt felől — keményen ostromolta Bajmóczot, melynek fekvését s gyöngéit, mint tulajdonosa, legjobban ismeri vala. Mindazáltal Marsinszky őrnagy a leghevesebb szorongatások- s támadásoknak is vitézül ellent állá nyolcz napon keresztül, sőt jól irányzott lövéseivel nem kevés kárt tön, a közeli házakból, pinczéből s egyéb épületekből koronként előtörő császári gyalogságban, egy ízben Pálffynak egy kedvencz kapitányát is lelővén, a bán nagy bánatára.⁵ Nov. 10-kén estve Pálffy 500 muskatérost állít föl éjszak felől, a vár kapujával szemközt, és velök folyton sűrűen lövet, mintha rohamot akarna az éjjel, az így kifárasztandó védők ellen intézni. Marsinszky készen várta őket.

Ezalatt a bánnak egy uradalmi halászsza, Laczkó János nevű jeles ácsmesterrel, s még néhányad magával, egy tizedalja gyalogtól

¹ *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

² Deák Ferencz e *lovas-ezere* t. i. a *hajdú-városokból* alakult, — innét a szójáték.

³ Azaz, Trencsény-vármegyéből kiszorúlnak Árvába.

⁴ *Archív. Rákócz.* VI. 165—166. 1.

⁵ *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócziani, 723. 1.

kísérve és a sötétségtől földözttetve, 9 óra után a vár déli oldalát védő, halastóul szolgált széles sánczhoz hatol; itt harmadfél óra hosszat nagy erőfeszítéssel addig dolgoznak, — a túloldalon ropogó sűrű lövöldözés döreje és az éji sötétség miatt észre nem vétetve, — míg éjfél közelegetével tág rést nyitván, oly erővel tört ki a tó vize, hogy magok is csak nyakig gázolva menekülhetének.¹

E szerencsés vízzöntés folytán a sáncz reggelre kiszárasztva állt; mit a helyőrség meglát, — a további védelem lehetősége felől kétségbe esik, és a vár feladását zajjal követeli. Ezt a parancsnok még most is megtagadta, — mire a hajdúság fölzendült ellene, s kényszeríté őt capitulálni, nov. 11-kén.² Marsinszky fegyveresen való szabad elvonulhatást kívánt és nyert vala Pálffytól, kinek egykor ezredében szolgált szállásmesterül. A bán meg is tartotta a szerződést: útlevelet adott neki nejével Túróczba mehetni, s kocsit rendelt alájok; de a gaz *Ocskay*, — kinek pedig Pálffy épen e napon és Bajmócz várában akasztotta nyakába nagy-ünnepélyesen a megígért s a császártól lovagi jelvényül kiszerezett aranylánczot,³ meg nem tagadhatja zsvány-természetét. Ugyanis Marsinszkynak, — kire talán régi időkben valami haragja lehetett, — eléje küldte pribékjeiből egy csapat huszárt, s a lazányi erdőben útját állván, *kiraboltatta*. A szegény őrnagyot ezen latrok mindenéből úgy kifosztották, hogy csak egy ingben, lábravalóban, födetlen fővel és mezítláb marada. De erélyét Marsinszky ekkor sem veszté el; hanem feleségét Lazányban hagyván, úgy a mint volt, visszamene Bajmóczra, s ott a várkapu elé állva s a capitulationalis szerződés és Pálffy által adott hit ily rút megszégyesége ellen tiltakozva, a cs. tábornagy elé kíváná magát vezettetni. A cs. tisztek azonban ekkor — valjon a bán rendeletéből-e? — nem átalították a rabló Ocskay pártjára állani, s nemcsak, hogy jogos

¹ *Ugyanott.*

² *Ottlyk György* jelenti Rózsahegyről nov. 14-kén a fejedelemnek: «Midőn Pálffy Heisterrel általjűtt kolosi és gimesi passuson, Nyitramellyékin az egész kastélyokban s városokban egész Bánig elszállította népit, Heister Bécs felé, Pálffy pedig 4000 emberrel, Ebergényivel és Ocskayval és két battalion gyaloggal fölűtt Privigyére, nyolcz napig szorongatta Bajmócz várát, kapuja eleiben bészállítván pinczékbe és istállóba gyalogját; azután *bennvaló hajdúság rebellálván*, mégis capitulatióval várát megvette, bészállítván feles népit.» (*Eredeti levél, Vörösvártr.*)

³ *Ocskay* vallomása, az érsek-újvári 1710. jan. 2-iki jegyzőkönyvben, 22-ik pont.

kívánatát nem teljesítették: de a várba be sem bocsátva, néhány német közemberrel fegyver közé fogatták őt, s elkísértették a trencsényi úton Német-Prónáig, hol azután az ily gyalázatosan kifosztott és meghurczolt törzstiszt polgári ruhát vásárolván, Zsolnára távoztak.¹

Marsinszky ezen esete egyaránt szégyenfolt úgy Ocskay, mint Pálffy jellemén; mert lehetetlen, hogy a dolog ez utóbbinak tudta nélkül intéztetett volna el ekkép.

Bajmóczy capitulatiójával az odaszorúlt Nyitra- és Bars-megyei sok nemesség is a már Privigyén átpártolt ifj. Bossányi Gábor kerületi hadbiztos rábeszéléseire,² letévé a hódolati esküt József császárnak, a bán kezeibe.³ És ezzel a nagy Nyitra-vármegyéből csak Érsek-Újvár vidéke maradott volt még magyar kezekben.

Pálffy a mint Bajmóczyt nov. 11-kén kezéhez vevé, maga ugyan még a vár rendbenhagyása végett egy napot ott késék: azonban az őszi időt használni akarván, Ebergényit 1500 némettel,⁴ Ebermonttal, Ocskayt 200 labanczával s néhány taraczkkal azonnal megindítá Zsolna felé. Velök bocsátott egyszersmind saját bajmóczyi uradalmából összeharancsolt több száz fejszés jobbágyot, a facskói eltorlaszolt, bevágott szoros-út gátjainak elhárítására.⁵ Ebergényiek nov. 11-ike éjjelére a Facskó-hegy aljában fekvő Tussina faluban telepedének meg,⁶ s jövetelük hírére a szorosban elrejtett trencsényi pár gyalogság — talán az áruló Thúróczy titkos machinatióiból — hazaszélede; és így

1 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. 723—724. l., a hol ezen egész történet igen részletesen leiratik, még azon német-prónai polgároknak is megnevezésével, kiktől Marsinszky ruhákat vásárolt.

2 *Ottljk* nov. 14-iki levele Rákóczihoz. (L. alább.)

3 «Bajmóczy várát föladván, sok nemesség tette le az homagiumot, az kik benne voltak, bán uram előtt, az Nyitra- és Bars-vármegyei nemesség közül.» (*Berényi*-napló, nov. 14-iki jegyzete. *Kolinovics* meg is említ közülök nehányat: Majthényi, Szőgyéni, stb.)

4 A «*Theatrum Europaeum*» (Frankfurt, 1718.) ugyan — és utána *Kolinovics* — 150-et említ: de nyilvánosságos sajtóhibából 1500 helyett, minthogy az katonailag absurdum volna, hogy egy *altábornagy* 150 főnyi csapatkával küldessék ki mintegy 2000 számú ellenség ellen, egy erősen bevágott hegyszoros megvívására s egy vármegye és több hegyi vár megvételére. Különben, Bogády András alábbi levele is nem egészen *kéteszerre* (1500+200=1700) becsüli Ebergényi s Ocskay erejét.

5 *Ottljk* nov. 14-iki levele a fejedelemhez.

6 *Theatrum Europaeum*. — *Kolinovics*.

az oly fontos átjárónak, Trencsény-vármegye kulcsának védelme egyedül Thúróczy hajdúira marada,¹ s Ottlýknak (a ki pedig Thúróczy több mint gyanús viseletét méltán feltűnőnek találá, mint láttuk leveleiből) megfoghatlan könnyelműsége miatt, épen ezen ezredes parancsnoksága alatt.

Különben, Pálffynak Zsolna felé irányzott nyomulása combinált hadművelet vala; mert míg egyik felől Ebergényit, Ocskayt Trencsény éjszakteleti széleire Ottlýkkal szemközben küldé: ugyanakkor Morvából a nyugati széleken Lisszánál Hochperg tábornok ütött be egy dandárral, s Lednicze várát Morelli trencsényi parancsnokkal együtt megkönyékeztvén, a kuruczokat onnan oldalban, — maga pedig a nov. 13-ikán hátra levő egész erejével Túróczba betört bán, őket Strecsnó felől esetleg hátban fenyegette, úgy, hogy visszavonulási útjuk Liptó felé elvágathaték.²

Ebergényi Ocskayval és Ebermonttal nov. 12-kén hajnalban Tussináról megindulván, nekivágtak a Facskóhegyének. Az ezen átvivő szoros út hét helyütt el volt torlaszolta. De a gonosz Thuróczy, a császáriak jövetelének láttára a védelmet megkísérteni sem engedve, az első torlasztól a másodikhoz, s midőn amazt Ebergényi fejszés embereivel kibontatta, s emehhez közelgett: a harmadikhoz vezényle vissza hajdúit. Így adá föl a nap folytában mind a hét erődített állást egymásután, puskalövés nélkül. Mit látván a bevágásoknál itt-ott még megmaradt puskás pórság: elszélede a nagy erdőkben haza; Thúróczy pedig estére kelve Zsolna felé vezeté gyalogságát, jelentvén Ottlýknak az ellenség általhatolását. Ebergényiéek, mire a sok torlaszt, bevágást széjjelbonthatták s a nagy hegyen keresztülhatolva, a már Trencsényben a Zsilincze völgyében fekvő Facskó

1 Thúróczy hajdúi létszámát a *Theatrum Europæum* teszi 600-ra: de tán 200-zal is nagyítva; mert, ha az érsek-újvári battalions az ezred állományából levonjuk: sehogysen maradhat fenn több 4, legfőlebb 500-nál. Hogy pedig Thúróczynak egy battalionsa még 1708. augusztusban bement volt Újvárba, már fõntebb láttuk; és hogy bentmaradtott folyvást, ott volt még 1709-ben is: bizonyítja az újvári helyõrség ügyében ott járt fõszállásmester *Súgó György* Tokajon 1709. június 14-kén költ jelentésének 8-ik pontja: «8-vo. Az Thúróczy hajdújaféle igen rongyos, mivel annak mundírungot nem adtanak. Ha ezért benn fog maradni azon hajdúság az quarnizonban, szükség hováhamarabb megmunderungozni õket.» (*Eredeti, Vörösvártr.*)

2 *Kolinovics*. — *Theatr. Europ.* — Az alább idézendõ tudósítások és a térkép.

helységet elérhették, késő éjtszaka lőn, itt tehát megtelepedének. Innen írt vagy izent azután éjjel titokban Ebergényi tbk. Thúróczy-nak, s az árulás-, illetőleg nyílt átpártolásnak másnap leendő végrehajtása iránt megegyeztek egymással.*

Ottlők ekkor már Luzsinszky ezredét is maga mellé vonta Zsolnához, hol egyébként a Réthey János és Bokros-féle huszárokkal és a trencsényi menekvő nemességgel állott, s a facskói hegyszoros elvesztése hírére rögtön útra kész állapotba helyezkedék, hogy, ha kell, Varin és Turány felé Liptóba, a Rózsahegynél álló Czelder Orbánhoz húzódjék vissza, hová Nagy János és Labancz Miklós is vonulandók valának Túróczból, veszély esetében. Minthogy azonban a Zsilincze völgye Zsolna és Rajecz között meglehetősen kiszélesedik, úgy hogy lovassági hadműködésre is alkalmas: a főudvarmester s dandárnok tehát még egy ellentállást kívánt megkísérteni, az általa már annyiszor gyanúba vett Thúróczyban — csodálatosan — még mindig (a Facskó-szoros árulólou lett föladása után is!) bízván. Rétheyt vezénylet melléje huszárezredével, melyhez némely Luzsinszky-féle tisztek és katonák is csatlakozának. Ottlők beállítá őket nov. 13-ika hajnalán a rajeczi úton egy, támadásra igen alkalmas helyen az erdőbe, oly utasítással, hogy az előnyomuló ellenségre egyszerre mindenfelől rohanjanak ki, a mikor is azt könnyű-szerrel zavarba hozzák és megverhetik. A huszárok és Thúróczy hajdúi így behelyezkedének rejtett állásaikba. Ottlők pedig visszatért a tartalékhöz Zsolnára.

Ebergényi nov. 13-kán virradtakor, málháját és taraczkjait Facskón hátrahagyván, kiindult e faluból Rajecz és Zsolna felé; s Thúróczy

* *Theatrum Europaeum*, 1718. «So hatte auch Pálffy das feste Schloss Boinitz (Bajmócz) eingenommen, und gab Ordre, dass General Ebergényi nach Sillein marchiere, um sich des Orts, auch der Grafschaft Trencsin, worinnen er gelegen war, zu versichern. Dieser begab sich den 11. Novembris nach Thusina, von da er denn grossen Berg Facskó übersteigen musste, ohngeachtet solcher an 7 Orten verhauden, und mit 600 Rebellen Heyducken besetzt war. Inmassen er sich dann des folgenden Tages vor anbrechender Morgenröthe bewege, und mit 150 commandierten vorausmarschierete, um diese 600 Heyducken ab zu schneiden. Allein, die Couruzzen hatten die Posten verlassen, und sich ins Gebirge, auch folgendes zu ihren Wohnungen reterirt, man langte aber wegen ungeheueren Grösse des Berges in der späten Nacht zu Facskó an, allwo der General sich bemühte den Obristen Thúróczy, welcher mit Fussvolk und Reuterey zu Sillein stunde, zum kayserl. Gehorsam zu vermögen, worzu er sich auch endlich erbote.» V. ö. Kolinovicsot is, 724—725.

ígéretében bizakodva, a lassan nyomuló gyalogságot megmellőzé, s maga állítólag csak 150 német lovassal, továbbá Ocskayval és ennek 200 labanczával előrenyargalt. Egyszerre, nem messze Zsolnától, a lesbe állított kuruczok hevesen kitörnek reá, és a zavarba jött császáriak ellen gyors támadást intéznek. Ugyanis, a mellé állított Réthey miatt Thúróczynak is — akarva, nem akarva, — ki kelle csapnia Ebergényire. Ez nem kissé megzavarodik; — s e váratlan kirohanás alkalmával történhetett, hogy Ocskayt a kuruczok most már vagy *negyedízben*, alighogy el nem fogták.¹ — Azonban Ebergényi oda kiáltván Thúróczynak, figyelmezteti őt Pálffynak tett s az éjtszaka ismételt ígéretére.²

A cs. tbk. ezen emlékeztetésére a hitszegő Thúróczy, hajdúinak nagyobb részével s néhány Luzsínszky-féle — általa titkon immár elcsábított — tiszttel és katonával nyíltan a császáriakhoz csatlakozék. Rétheynek egy hadnagya állt mellette vígyázóul néhány huszárral, a kik labanczczá lenni nem akarván: Thúróczy egy huszárt agyon vág, egyet megsebesít, mire a hadnagy elmenekül ezredeséhez.³

Thúróczynak e meglepő tettével, természetesen, a kuruczok egész csatarendje összezavarodék. Réthey János huszáraival Zsolnára, s innét Ottlykkal egyetemben Túrócz felé húzódott vissza, a császári kútfők szerint a német és Ocskay-féle lovasságtól Varínig üldöztetve.⁴

1 *Br. Berényi Ferencz* naplójában olvassuk, Pozsony, nov. 17. kelettel: «Ocskay felől is megént van olyan hír, hogy Zsolna táján fogták el az kuruczok.»

2 «Bey so gestalteten Dingen brach der General (Ebergényi, Facskórúl) auf, und weil Sillein annoch auf 3 Meilen entfernt war: so wurde die Bagage zurückgelassen; worauf man bis an jetzt gedachten Ort einen starken Marsch mit 150 Reutern und zwei Compagnien vom Regiment des Obristen Ocskay thate. Unweit von hier begab sich der Obrister Thúróczy mit seinem Regiment, nebst den Brigadier Réthey János mit seiner Reuterey aus einen Hinterhalt, und fingen an mit dem kayserlichen General zu fechten. Sobald aber dieser dem Obrister Thúróczy zuredete, — ging er mit einiger Mannschaft zu ihm über.» (*Theatrum Europaeum. Kolinovics* szint így, úgy látszik, közös forrásból, talán a *Wienerisches Diarium* egykorú illető számából merítve.)

3 *Ottlyk* nov. 14-iki levele Bercsényihez. (L. alább.)

4 «Da immittelst die Ocskaysche Hussaren sammt der Teutschen Reuterey, auf den Überrest losgingen, und denselben bis über die Waag auf Varin verfolgten.» (*Theatr. Europ.*) És *Kolinovicsnál*: «Quo viso (t. i. Thúróczy átpártolását), Ocskayan cum Germanis Rétheyum et reliquias per Vagum Varinum usque persequuntur.»

Minthogy pedig Thúróczy málhás-szekerei 50 hajdú földözete alatt, a csatahelynél hátrább, Zsolnánál állottak, s urok árulását és Réthey visszavonulását észrevén, a Vágon túli Budatín várába akarnak vala menekülni: Ebergényi a lovassággal eleikbe vágott; és sikerült neki őket a vártól elszorítani, s körülkerítvén, majd megadásra bírván, estére Zsolna városába visszavinni.*

A kuruczok ekként, öt kis sziklavárat kivéve, Trencsény vármegyéből kiszorítottak; és Ottlyk alig érkezék nov. 14-ikére virradó éjjel hadaival s a menekülőkkal Rózsahegyre: midőn Győri Nagy Jánostól üzenetet vőn, hogy 13-ika reggelén Pálffy Bajmóczytól egész erejével, továbbá déli oldalról is valami körmöczi német had betört Túróczba; s miután ő 600 dragonyosával és Deák Ferencz 400 huszárával annyi ellenséget föltartóztatni elégtelen: ellenkezve ugyan, Szucsány-, Turánynak s a fátrai sáncznak vonúl előttök vissza csöndesen, Rózsahegy felé. Úgy látszik, 14-kén estére meg is érkezék az utóbbi helyre, — és ezzel Túrócz-vármegye is el volt vesztve.

A bán, — kinek a nem épen állhatatos jellemű emberek személyes megnyerésére, mint Ocskay, Bossányi Gábor s Thúróczy példái és később Károlyi Sándoré világosan mutatják, kitűnő tehetsége volt, — ezúttal is, mondhatni, *már készre* ment Túróczba. A hű br. Petrőczy István, br. Révay Imre és nem kevesen a nemesek közül eleve eltávoztak ugyan, vagy most húzódtak Nagy Jánosékkal Rózsahegy felé: azonban a Pálffy által sugalmazott ép oly szájas, mint jellemtelen Platthy Sándornak s a vén cselszövő Okolicsányi Pálnak sikerült a Révayak Blatnicza és Szklabina váraiba szorúlt nemesség zömét reábeszélni, hogy e különben semmi rendes helyőrséggel nem bíró ódon lovagvárak kapuit tárják ki a bán előtt, és tegyék le a hódolati esküt. Így lőn kénytelen meghódolni a többivel a Blatnicza várába szorúlt öreg tanácsúr br. Zař Lőrincz is, a ki — mint látuk, — Zař-Ugrócból Ocskayt kizárta volt, és azután menekült Túróczba.

Szóval, november 13-ika Ottlyk parancsnokságára nézve úgy Trencsényben, mint Túróczban, igazán szerencsétlen nap volt, a mint másnap Rózsahegyről keltezett jelentéseiben maga sem leplezheti a

* *Theatrum Europaeum.* — *Kolinovics.*

vett csapásokat. «Beszállítván feles népit Pálffy Bajmóczra, — írja a főudvarmester a fejedelemnek, — mindgyárt indult ellenem Zsolnára. A hegyeket (a Facskó-szoroson) jól bevágattam volt: de föl-szedvén az egész (bajmóczi) dominiumjában parasztságot, azon pas-susokon szállított vármegye gyalogjait elszéljesztette csak a hírével is; azután kivágtván a passusokat, általgýtt. Elsőbben az átkozott lölkű Bossányi Gábor provinciális-commissárius, kitanúlván minden dolgaimat, sok böcsületes embert elcsábítván, Privigyén labanczczá lött; azután Thúrócz Gyáspár hasonlót cselekedett, — *kitől én min-denkor féltem,¹ az Isten is valóban megoltalmazott, hogy ellenség kezibe engem nem adott,* — Zsolnánál tegnap Pálffyhoz állott, jó tiszteket seducálván Luzsinszky regimentiből, s másokat is. Az átko-zott ember jobban tudja, hányadán vagyok.² Passusokat sem találtam (Túrócz és Liptó, Trencsény és Árva, s Túrócz és Árva közt) oly dispositióban, a mint régen intimáltam, — többet bíztam volna Liptó és Árva-vármegyei főemberekhez! Árvai passusra Andrassy Pál uram battalionját és ingeniert, liptói és túróczira Urbán Czeldert rendel-tem. Bár annyi időt nyerhetnénk, hogy elrekesztethetnének említett passusok: bízom hozzá, hogy ezen hajduság ellent áll. — *Trencsén vármegyéből mind kigyűtt már hadam; az emberek széltiben pár-toznak, nem tudom soha, kinek higgyek?* Túróczban megtartóztat-tam egynehány sereget (századot,) de — hallom — Mosóczra is érkezett már ellenség. Nincs 500 lovasom, kivel valamit tehetnék; az sok prédálást hogy nem engedtem, mind elszökött a katona. Itt a sok exulans (menekvő nemesség), a kiket eleve béiktattam, sír-ri körülöttem, soha egy forintnak ura nem lehet; bíztatom mindnyájo-kat patientiával. Itt vagyon Rozenberken (phároszi) püspök Pongrácz Imre uram is. — Ez étszaka gyűtt hírem, hogy Pálffy bécsavarodott Túróczba, mind a két várba (Blatnicza, Szklabina) bément, és sok

1 Igaz, hogy már szeptember elején írt leveleiben is kifejezi gyanúját Thúrócz ellen: de hát, miért bízá a Facskó-szoros védelmét mégis reá? Ottlők ebben igen nagyot hibázott, ő, a máskor annyira óvatos, túlóvatos ember.

2 Thúrócz árulásának híre néhány napra már Gömörben is széltére el vala terjedve; *Babócsay Ferencz* írja róla nov. 18-kán Murányaljáról Bercsényinek: «Túróczot már az ellenség bírja, és Bossányi Gábor, Thúrócz Gyáspár több nemességgel együtt bizonyosan lobonczságra léptenek. Igen megbódultak az emberek, úgy az vár-megyék is.» (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.*)

főembert labanczczá tőn; attúl tartok, hátán ne gyűjön az ellenség Liptóba Nagy Jánosnak, mert a sánczunk (a Fátrán) készületlen. Ha segítség vagy armistitium nem lesz: félek attúl, hogy elvesztjük még ezeket a vármegyéket is. Az Istenért, Főlséged gondolkozzék haza dolgairúl, hogy ne fordúljanak nyakra-főre; mert elláttam: *többnek van kedve bugyogóhoz, semmint confoederatióhoz!*¹

Látszik e levélből, mennyire meg volt rémülve Ottlyk maga is, a váratlanúl jött újabb árulás és zavar közepette. Azonban még bővebben tájékoz bennünket különösen a katonai helyzetről, a főudvarmesternek ugyanez nap Bercsényihez gyorsfutár által küldött, segítséget és újabb intézkedéseket kérő sürgönye, melynek főbb pontjai ezek:

«Akartam alázatosan jelentenem Exciádnak mai bús és gondos occurentiáimat. Én már nem tudom, kinek higgyek?! Districtualis-commissárius (Bossányi Gábor) minden dolgaimat kitanúlván, Privigyén labanczczá lőtt, sok böcsületes főembert eltántoritván. Tegnap, átkozott lölkű Thuróczy Gáspár Zsolnánál Pálffyhoz állott, jó tiszteket magával csalván Luzsinszky regimentiből; mennyi katonát csahalatott el? még nem tudom: de azt látta Réthey hadnagya, a ki Thúróczy mellett maradott volt vigyázóúl, hogy egy katonáját levágta, a másikat igen megvágta, kik nem akartak labanczczá lenni. Azon leginkább búsulok, hogy minden dolgaimat tudja, hányadán és mi karban vagyok?

Pálffy (Ebergényi) tegnap beszállott Zsolnára; sem Túrócz felül, sem Terchovátúl (Árvának) nem zárták el a passusokat, — csak hajszalon függ minden dolgom itten.² Már Trencsin vármegyéből mind kigyűtt az hadam. Bokros katonáit, kik elgyűttek Juhász Andrással, Paurhoz (Luzsinszky) applicáltam és azt Árvába szállítottam, (t. i. örködni Kralován és Terchova felé.) Andrassy Pál főstrázsamesterit pedig hajdúival parniczai passusra (Árva vm., Kralován mögött) ren-

1 *Eredeti levél*, Vörösvártt. (Kelt Rózsahegyen, 1708. nov. 14-kén.) V. ö. *Prileszky Pál* tudósítását Vazseczről nov. 14-kéről b. Klobusiczky Ferenczhez: «Stubnyán, Blattniczán, Szklabinán, Trebosztón, klastromba, Tót-Prónán nemes Turócz vármegyében és Zsolnán Trencsénben benn van az német præsidium.» (*Orsz. Levéltár.*)

2 Ennek is maga volt az oka: Zsolnán lévén, miért mulasztotta el annak idejében biztosan meggyőződni, hogy a szorosokat jól elsánczolták és torlaszolták-e?

deltem, hogy azt erősítse és oltalmazza, — de most veszem levelét: panaszkodik, hogy fizetetlenség miatt a hajdúi (többnyire szökevény-németek) kész rebelliót csinálnak, tisztektől függni nem akarnak; ha talál az ellenség arra irrumpálni, — rettentő confusiótúl tartok. Paurt — a ki embereknek lángja — melléje rendeltem vigyázásra. Urbán Czeldert kis-fátra (kralováni) passusra küldtem ma; ott is újonnan köll csináltatni sánczot, — ahhoz bízom legtöbbet, csak volna ideje említett sánczokat elkészíteni. Bár Csajághyt¹ ideküldte volna Exciád, talám Zsolnán is próbálhattam volna, ha betelepedik az ellenség.² Írtam Keczer Sándor (tartományi hadbiztos) uramnak: bár csak ezer forintot küldjön annak az átkozott Andrássy uram hajdúságának. — Nekem bizony ötszáz katonám sincs, kihez bizhatnék. Nagy Jánost, Labancz Miklóst Túróczban tartom, de csak Szucsány és Turány körül; — Mosóczra is érkezett már valami lovas ellenség, de még nem tudom, mennyi?

Vagy segítség, vagy armistitium ha nem subsequál: féltem ezeket az vármegyéket. Most volna szükséges Nagy-Tapolcsány tájára valamely hadat küldeni, hogy revocáltatnék hátomról az ellenség; ha megszakadoznék itt, — én is rajta csiripelnék, (eddig is csak csiripelt, s nem ütközött!) et per consequens nem hagynánk nyugodni. *Itten Pálffyval vagyon okvetetlen több négyezer embernél, de sokan ötnék mondják.* Itt vagyon véle Ebergényi, Ocskayval együtt. — Csak ellátom, hogy sokaknak bugyogóba vágy a szíve; már nem is tudom, kinek higyjek? Trencsin vármegyeiek is valóban reávettek engem: odasüllyedtek az átkozottak kik utánam készültek, de — úgy hallok, — mind Thúróczy ebsége miatt.

Kérem nagy alázatosan Exciádat: méltóztassék engemet föl-váltani vagy Csáky Mihály urammal ő Ngával, vagy Andrássy Pál urammal. Itt már csak hajdúsággal köll emberkedni, és nem katonával, (lovassal). Egynéhány napja rosszúl érzem magamat; újonnan is kérem Exciádat, — azután megint, valahová parancsol Exciád, adván Isten egészségemet, szívesen elmegyek.

1 Erre Dívénynél a fűrészi szoroson vala szükség. Kezénél volt Czelder, Andrássy, — miért nem használá őket annak idején?

2 Ennek a facskói szoroson kellett volna útját állani!

Ez étszaka üzent egy főtiszt által Nagy János Túróczbúl, hogy Pálffy maga bejött Túróczba, Ebergényi Ocskayval van Zsolnán. Mit írnak mind ő, mind Urbán Czelder liptai passusról, megérti Exciád.» Ha Árva felől komolyabb veszély fenyegetné: Andrassy gyalogságát Dunaveczt felé Kézsmárkra fogja küldeni; hanem a kisértői hegyszorost nem örömetst hagyná el egy-könnyen, — lelkére is kötötte Czeldernek; noha azon passus még alig van bevágva s elszánczolva, a mit liptai uraimék hanyagságának kíván betudatni.¹

A katonai helyzet teljes áttekintésére, az e nagyérdékű tudósításban elősorolt részletek kiegészítéséül még csak az említendő, hogy a Nagy-Fátrán Túróczból Liptóba, Nolicsó és Gombás közt átvezető hegyi út védelmére főlhányt sánczban Czeldernek néhány század hajdúja állá őrt Bilek Izráel őrnagy alatt, és midőn másnap (nov. 15-kén) Nagy Jánosékat a Turány felé nyomuló Pálffy Túróczból kiszorítá: e vitéz őrnagy az érintett sánczban emberül helyt állván, a németek további előnyomulásának gátot vetett.² Az árvai szorosokon őrködő Paurék és a Zólyom felé a Stureczen vígyázó Czelder Orbán szint ily derekasan megállák a sarat; úgy, hogy Ottlyk, első ijedelme daczára békén maradhatott Rózsahegyen egész november 25-kéig, mely napon a vezényletet átadá a Bercsényi gróf parancsából odaérkezett Babócsay Ferencz dandárnoknak.

Ottlyk fölmentetési kérvénye ugyanis nagyon időszerűleg érkezett Bercsényihez, kiről láttuk, hogy már nov. 8-kán — midőn a főudvarmester által elkövetett hibás intézkedéseket megtudá — eltökélé az ügyetlen vezérnek Babócsayval leendő felváltatását; és midőn ebben némileg mégis késlekedék: azt csak Rákóczi iránti kíméletből tette, kinek Ottlyk egyik belső udvarnagya lévén, nem akart

1 *Ottlyk György* staffetális levele, Rózsahegyről 1708. nov. 14-kén estve gróf Bercsényihez intézve. (*Eredetiye gyűjteményemben.*)

2 *Ottlyk György* Rózsahegyről 1708. nov. 21-kén Czeldert és őrnagyát Bileket, mint különösen hű és vitéz főtiszteket melegen ajánlván a fejedelemnek, az utóbbiról írja: «E mellett Billegh nevű főstrázsamesterit is alázatosan recommendálok: az is talpig vitéz ember, maga szép resolútiójával sokaknak jó példája. A minap is, szerencsémre, magát commendíroztam fátrai sánczra, a midőn az német Turánba érkezett, sánczunk felé indulván, a több tisztek, ha ő nem lett volna, éppen kiszaladtak volna a sánczbúl. Ilyeneket méltó, Főlséges Uram, fiscális jószágokkal jutalmazni.» (*Eredeti levél, Vörösvártt.*)

személyéről a fejedelem előleges jóváhagyása nélkül rendelkezni. Midőn azonban Ottlyknak föntebbi, nov. 14-iki sürgönyét vette, egész határozottsággal írta Rákóczinak:

«Nekem Ottlik iránt, Kegyelmes Uram, nincs egyéb consideratióm, hanem — látom, — *elvesztette az tramontánát*;¹ mert, ha már eddig azokon az szorosokon, kivált az Facskón s Privigyén fel nem élesztette az tótok lelkét, — *nem sokat bízom hozzá*, kivált mivel Andrassy és Urbán Czelder regimentjei kezénél lévén: sem oda, az hová parancsoltam nem vitette, sem ott nem applicálta, hanem Liptóban, Szent-Miklóson; másikat Árvából kivitte Rosenberghez, maga semmivel Zsolnához ment, Túrócba ad nihilum quasi (lovás) hadat küldött. *Úgy tetszik, nincs tovább mit bíznom dispositióihoz*. Ha pedig Ottlik uram vagy most, vagy azután elmegyén: tehát Babócsay uramnak kell ott maradni, mert — hitemre — nincs sem mást, sem kit olyat találunk most.»²

El is küldé Babócsayt azonnal, előbb Murányhoz, azután — a fejedelemtől az Ottlykot visszahívó parancs megérkezvén — Liptóba, holott is, ú. m. Rózsahegyen, mint mondók, nov. 25-kén vevé által a parancsnokságot a főudvarmestertől.³

Trencsény vármegye meghódítása Thuróczy Gáspár árulásával és e miatt a kurucz hadaknak Ottlykkal Zsolnáról való kitakarodásával még korántsem vala befejezve: mivel az öt hegyi vár (Óvár, Budatin, Lietava, Vág-Besztercze, Lednicze) még szilárdul ellent állott, s azonkívül a Szilázia felé vivő Kisucza-völgyét is a csaczi sánczczal 6—800 puskás pór tartá megszállva, s fegyvereit és hodo-

1 Akkoriban divatos olasz táncz, tán kergetődző jelleggel, mint a hadjáratok.

2 *Bercsényi* levele november 15-kéről Rima-Szombatból. (*Archív. Rákócz.* VI. 170—171. 1.)

3 *Ottlyk* jelenti Eperjesről nov. 28-kán Rákóczinak: «Felséged kegyelmes parancsolatját vévén elmúlt szombaton (nov. 23.) Rosenberken, hogy resignálván commandót Babócsay uramnak, felmenjek Felséged szolgálatjára, azonnal indultam. Babócsay urammal odavaló postirungot jó rendben hadtam.» (*Eredeti levél, Vörösvártr.*) *Babócsay* is ezzel egyezőleg értesíti *Bercsényit* Rózsahegyről nov. 26-káról: «Én, parancsolatom szerint mindenekben eljárta; és minémű constitutiókban vannak mind Árva és Liptó? in inclusis Ngodnak írva megküldöttem mind az hadak effectivus státusát, mind pedig az passusok mivoltát; s úgy reménlem, az dispositiókból és vigyázatlanságból sem az T. N. Ország, sem Fölséges Urunk, úgy Exciád nem fog frustráltatni.» (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

lati esküjét letenni sehogysem akará a császáriaknak. Pálffy tehát Ebergényit Ocskay- és Thúróczyval továbbra is Trencsényben hagyá oly utasítással, hogy a Morva felől bejött Hochperg tbkkal egyetértve, kövessenek el mindent a vármegyének teljes alávetésére, különösen a várak megvételeire. Maga azonban a bán, mihelyt Túrócz-megye rendjeivel a hitet letétette, miután az ottani két várban némi őrséget, s a kuruczok liptai és árvai hadállásaival szemben vígyázó csapatokat hagyta, — sietett Mossóczrúl aláindulni Körmöczre és úgy a többi bányavárosok segélyére, mivelhogy ezeket Bars és Hont felől Ebeczky portyázói, a még kurucz kézben lévő Breznóbánya felől pedig Gyürky Pál és Babócsaynak szüntelenül Besztercze alá csapdozó katonái keményen szorongatták s a kiéheztetés veszélyének tevék ki Löffelholtz helyőrségeit.*

Mindazonáltal Pálffy hadosztályával odaérkezvén, mindjárt lendített e bajon; mert Beszterczéről nov. 24-kén éjjel kiindulva, másnapra virradóra Breznórúl kinyomta a Hangossy Imre dragonyosvezredes vezényelte kuruczokat az elsánczolt polonkai szorosra, s Breznóbányára helyőrséget vetett. E pontot ilykép biztosítván, annál több erőt fordíthatott azután Zólyom, Korpona és Selmecz felé.

Pálffy és Löffelholtznak Breznó s Polonka felé való terjeszkedése Liptó felől is nehézséget okozott. Ugyanis Zólyomnak Liptóval való második közlekedési vonala, a boczai hegyszoros, Breznóbánya fölött torkollik ki, és így ezen városnak császári kézre jutásával szintén fenyegetve volt. Nehogy tehát a németek e szoroson át a rózsahegy-i hadállásnak hátába kerülhessenek, és így azt egyfelől innen, másfelől Ebergényi-Ocskayék Trencsényből, két tűz közé szorítsák: Babócsay, a mint nov. 26-kára virradó éjtszaka Hangossy-

* A *Berényi-napló* írja nov. 14-kén: «Löffelholcz generális azt írja Körmöczrúl, hogy, ha két hét alatt meg nem léssen az armistitium: ott kell hagyni Körmöczöt.» S nov. 17-kén: «Löffelholczot mondják, hogy már Körmöczrúl ki kellett gyünni, mert nem volt mit enni.» Nov. 19-kén: «Az bányavárosokon hogy lassan van az militia.» 21-kén: «Megint szaporán beszélük, hogy ha ki nem gyűttek is az németek eddig Körmöczbül: de, ha meg nem segítik, ki köll gyünniek, mert szorongatják őket; kenyérbül, fábül és másokbül is szűkölködnek.» Végre 24-én: «Az bányavárosokra Pozsonybül viszik az prófontot.» A bányavárosok ilyes szorultságáról emlékezik *Kölinovics* és a *Theatrum Europaeum* is; a kuruczok gyakori becsapásairól pedig alájok, tanúskodnak *Pollereczky Mátyás* kapitány és mások levelei az Orsz. Levéltárban.

tól tudósítást vőn, Nagy János dragonyosait és a Deák Ferencz ezredéből még Rózsahegynél volt másfél száz karabélyost nyargalva indítá Boczára addig is, míg e szoros állapotának megvizsgálására maga is utánok mehetne, s bevágatása- és gyalogsággal megszállatásáról intézkedhetnék.¹

E csapatoknak kénytelenségből lett elvezényeltetése következtében, a kuruczoknak rózsahegy-parniczai vagyis liptó-árvai hadállása kivált lovasságból igen megfogyatkozott; elannyira, hogy ott immár a Paur-Bokrosféle huszároknál, összesen vagy 700 embernél egyéb lovas had épen nem maradt. Ennek kelle úgy Túrócz, mint Trencsény felé az őrjáratí szolgálatokat teljesíteni, sőt a mikor mód és alkalom vala, a trencsényi még mindig híven álló várak felé, helyőrségeik biztatása s az ostromló császáriak háborgatása céljából beportyázni. Mindez, hála a jeles Paur fáradhatlanságának s katonai erélyességének, — kellőleg végrehajtatott; és Ocskayval Óvár, Zsolna, Lietava tájain gyakorta összecsapdozának egykori saját dandárának s tulajdon ezredének derék vitézei: a Luzsinszky- és Bokros-huszárok,

Sőt Babócsay, a hozzá követeket küldött kisuczai fölkelő pórok közé is, csapataikat katonailag szervezendő vezérnek beküldéséről gondoskodék, a milyenül vagy az állhatatos Marsinszky András volt bajmóczi parancsnokot, avagy Luzsinszky vitéz századosát Maszelnik Mártont, kitűnő guerilla-főnököt szemeli vala ki.² A kisuczai kuruczlelkű tótoknak volt is okuk meg nem hódolni: mert a császáriak irtóztató zsarolást követtek el a szegénységen. Úgy mint Ebergényi tbk. és a trencsényi várparancsnok Morelli, a háború elejétől 1703-tól óta el-

1 «Ma veszem Hangosy levelét — írja *Babócsay* nov. 26-kán Rózsahegyről Bercsényinek, — hogy 25-kén viradóra az beszterczei német rajta gyűtt Breznyóra, és ő minden kár nélkül húzódott Polonkára. Én is azon hírre mindgyárt még az étszaka az két dragonyos-regementet (Bercsényi és Gyürky) küldöttem Boczára, az másfélszáz Deák Ferencz katonáival együtt; magam is ezen órában indulók utánok, ha látom szükségét, ottan leszek valameddig.» (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

2 *Babócsay*, ugyanazon levélben: «Az kisuczai parasztság szintén most küldötték bizonyos embereit hozzám, hogy valami tisztet adjak nekik, (*Ottlők gondtalanul, fej nélkül hagyá szegényeket!*) mivel *vannak még hatszázan*, és az német is hitegeti őket, és száz puskást és száz kapásembert kérnek: *de ők bizony inkább velünk fognak tartani!* Vagy Moszelniket Luzsinszky kapitányát, vagy bajmóczi comendánst fogom közikbe expedálni.»

maradott *öt évi adót* követelték most egyszerre a behódított helységeken, mitsem törődve azzal, hogy ezek azon öt év alatt az ország — illetőleg a *confœderatió* — kincstárának rendesen megfizették adóikat, s a hadjáratok miatt is töméntelen szenvedésen, pusztúláson kellett keresztülmenniök. Ocskay pedig, régi szokása szerint, neki esett a bicsei uradalom községeinek, és «karácsonyi kántor» czímen negyedévi külön adóért nyomorgatta, zaklatta őket.¹

Liptó- és Árva-vármegyét viszont ezalatt a Bajmócz vidékéről, Túróczból és Trencsényből a császáriak elül kivonult nagyszámú bujdosó nemesség emészte, kiknek — mint atyjafiainak — Ottlők a jobb helységeket szállásokul kiosztogató; minek következtében e családostúl, cselédestúl, lovastúl, marhástúl, málhástúl menekülő tömérdek nem-harczos nép rövid időn annyira kiélé az egyébként is szűk termékenységu Liptót s Árvát, hogy miattok a katonaság majd alig nyomoroghatott, s kivált nagyobbszámú lovasság ott épen nem tanyázhatott volna. Ezért tehát a dragonyosok- és karabélyosoknak a boczai szorulat fenyegetése nélkül is rövid időn hátrább kellend vala Rózsahegytről takarmányhiány miatt vonulniok. Mindezek folytán Babócsay, mihelyt a vezényletet átvevé: mindjárt sürgette Bercsényinél a hadműveleteket csak nehezítő e menekülteknek Szepes, Gömör, Sáros-megyékbe, — szóval a harcz-színtértől távolabbra — leendő elszállíttatását.²

Winkler Vilmosnak árvai, trencsényi tótságból toborzott hajdúezrede a turnai ütközet óta a trencsényi öt várban, a csaczai sánczban, Bajmóczon és Árva-várában volt helyőrségül elosztva. Árvában, mint aránylag legerősebb várban, Winkler maga parancsnokolt két-

1 *Bogády András* ledniczei parancsnok írja e várból nov. 20-kán Ottlőknek Rózsahegyre: «Ocskay László bicseiektől karácsoni kantort, és trencséniek az hódolt faluktól öt esztendőre portiót kérnek. Névedy Gáspár, Szádeczky Miklós, Prileszky János és más némely nemesek, kik vármegye zsírját emésztették exulánsok formában, labanczokká lettek. Hacsak Kglmetek nem ütök meg Zsolnánál levő németet: egész nemességet kihajhászszá.» (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

2 *Babócsay Ferencz*, Rózsahegytről nov. 26-kán Bercsényihez intézett levelében: «Itt ezen két nemes vármegyében a sok exulánsok miatt annyira enerváltattak az helységek, hogy a mikor legjobban kellene az postírunkokat (hadvonalak, hadállomások) manuteneálni: akkor félben köll hadnunk, az subsistentia miatt. Jól esnek az exulánsokat valahová remetébe tenni.» (*Eredeti levél, ugyanott*).

harmadfél száz gyalog fölött; Bajmóczon — mint láttuk — a míg állott, vitéz őrnagya Marsinszky vala egy századdal s holmi más segédhaddal; Lietavában és Budatinban is egy-egy század, amott Pöckl János Jakab szökevény német tisztből lett kurucz százados, itt Liphay Jakab nevű kapitány alatt. Ledniczén szintén lehetett 80—100 hajdú Bogády Andrással. Óváron Bálint János volt a parancsnok, a helyőrség létszámát, — valamint a vág-beszterczeiét — nem tudjuk; nem valószínű azonban, hogy a trencsényi öt kis sziklavár őrsége a *négyszáz főt* mindössze meghaladta, avagy legfőlebb 40—50 hajdúval is fölözte volna. S mégis, ezen maroknyi hadtúl védett apró sasfészekek elfoglalása és a kisuczai 600 tót puskás szétosztatása Ebergényi, Ebermont, Ocskay, Thúróczy, Hochperg és Morelli együtt legalább 3000 főnyi hadainak *másfél hónap* át dolgot adott.

Az első várral, a Zsolnával átellenes Budatinnal ugyan könnyűszerrel boldogúlhattak, s itt alkalmasint Thúróczy volt a mester, a parancsnok eltántorításában. Ez mindjárt a zsolnai esemény utáni napokban történt. A mint ugyanis Ebergényi megfészkelé magát Zsolna városában; írásban fölszólítja a csak két ágyúlövésnyire fekvő Budatin parancsnokát a vár föladására. Liphay azonban gúnyosan felele, hogy ő hallott ugyan beszélni a császáriakról: de még egyet sem láthatott közülök! Erre a cs. tábornok körülvételét a váracska, melyet 107 hajdú, 6 kisebb fajta ágyú és vagy 20 szakállas ótalmazott.

Midőn a németek a várat megközelítették: a kuruczok oly heves tüzelést kezdenek reájok, hogy Ebergényi kénytelen volt hátrább vonulni, és vívóárkok fölvetését, szóval rendes megszállást elrendelni, melyhez Trencsény-varából kellett volna ostromágyúkat felhozatnia. Most a hóbertos Liphay Jakab még egyszer megkérdeztette végső elhatározása iránt, — meggondolási határidőt kívánt, és ennek elteltével, a császáriak meglepetésére, átküldé a capitulationalis pontokat. Ebergényi ezeket örömmel aláírta: de mielőtt a várba visszaküldhette volna, — hát íme Liphay, időközben hajdúival együtt jól felborozván, ismét harcias kedvre gyúladt, s elkezdett még hevesebben mint előbb, kilövetni az ostromlókra.

Ebergényi elbámult, — de hidegvérét el nem veszítve, parolára beküldé a várba Thúróczy Gáspárt és Ebermont alezredest Liphay

capacitálására, — a mi csakugyan sikerült is. Thúróczy ugyanis magához édesgetvén a félittas Liphayt, rábeszélé, hogy adja fel a várat és álljon be eddigi rangjában, tiszteivel és századával együtt az ő ezredébe császári szolgálatra! Az állhatatlan ember erre kezet adott és megnyitá a várat, a melyben, igaz, hogy — meglehetősen mennyiségű élelmi készlet mellett — immár nem vala több hat mázsá lőpornál, úgy elpuffogtatták a többit, bolondmódra. Hanem a szegény közvitézek becsületesebbek valának tiszteiknél: mert nekik semmi áron nem kellett a császári szolgálat, daczára Thúróczy minden csábításainak. Letétetvén tehát velök a fegyvert, hazabocsáttattak szülőfalvaikba.¹

Annál több bajt és munkát okozott a többi négy vár meghódítása. A megadási felszólítást ép oly határozottan visszautasíták Hochpergnek és Morellinek Lednicze, mint Ebergényinek és Ebermontnak Lietava s Vág-Besztercze parancsnokai; az óváriak pedig érintkezésbe nem is bocsátkozva, keményen lövöldöztek és kiűtöttek a vár alá száguldó ellenséges csapatra, a melyben kárt is tőnek.² Azonkívül mind a négy vár fenn tudta tartani az összeköttetést Árvába Winklerrel és Rózsahegyre Babócsayval,³ s előbb Ottlykkal, a kit pl. Bogády Ledniczéről nov. 20-ikán írott elszánt levelében ekkép hív és biztat vala a zsolnai németre:

«Minket itt trencsényi commendáns Morelli *mind fenyegetésekkel s mind ígéretekkel elpártolásra csábítani és corrumálni akarván*, próbálgat; de az Istenben bizunk: haugyan megpróbálna is

1 *Theatrum Europaeum*. (Frankfurt, 1718.) — *Kolinovics*: Hist. Belli Rákócz 725—726. 1. Mely napon történt Budatín feladása? egyik, különben igen részletes kútfő sem említi: de bizonyára *nov. 20-dika előtt*, mert Bogády e napon kelt ledniczei levelében már olvassuk, hogy «*Budetént az hitetlen Liphay eladta.*»

2 «Óváriak, hallom, az ellenség portájából egynehányát elejtettek, — írja *Bogády András* Lednicze várából nov. 20-kán Rózsahegyre Ottlyknak, — Besztercze is még áll; jó volna ezeknek egy biztató szép írással külön-külön szívet adni. Litavaiak is emberül feleltek az ellenségnek. Most egy beszterczei ember vala itt az várban,» stb.

3 *Babócsay* nov. 26-iki leveléből: «Még Trencsén-vármegyében Letava várában, Óvárban, Vág-Beszterczén és Ledniczén is benn vannak (a mieink) és eddig szépen correspondeáltak Vinkler urammal, és actu is ki s be járnak hozzája, jóllehet igen emlegetik az succursust. *Magam is írtam nekik, és pénzt, dohánt is* küldöttünk be.» (*Orsz. Levéltár.*)

ostromlással, — *kudarczot fog vallani*, mert mi mindnyájan — vagy hat, vagy vak! — elvégeztük magunkban utolsó veszedelmünkig oltalmazni magunkat, — csak az úr (t. i. Ottlők) conföderált magyar fegyverrel és minden úttal-móddal az ellenséget rontani és szándékát akadályozni el ne múlassa. *Zsolna táján kétezer is nincs* (német), az mint halljuk, *az is elég nyomorúlt s fáradt nemzetség; jó volna azt megütni, az míg bé nem sánczolná magát.*¹

A várparancsnokok ily elszánt hangulatát Ebergényi első felhívásaira kapott válaszaikból megismervén, — jónak látta őket, különösen a lietavait, még egyszer fölszólítani, s egyrészről fenyegetéssel, másrészről hazugságokkal rémiteni; minthogy azonban ezt az utóbbi fegyvert ő maga átallá használni: tehát az ilyesekre is — mint az aug. 30-kán Pálffy megbízásából Érsek-Újvárba írt rútv, hazug és rágalmazó levélből láttuk — készségesen ajánlkozó *Ocskay Lászlót* alkalmazta, Pálffy példájára. Ocskay ennek folytán egy csábító és fenyegető, de mindenekfölött hazudozó német levelet írt nov. 20-kán Bicséről (a hol az uradalmat zsarolá) a lietavai parancsnoknak Pöcklenek, «Hochgeehrter Herr Commendant!» megszólítással. Először mindjárt egy nagy hazugsággal kezdi:

«*Vág-Besztercze várának kézhez vétele után* (jól tudjuk pedig Babócsay nov. 26-iki leveléből, hogy e vár még ekkor is, tehát hat nappal Ocskay levelének kelte után, kurucz kézben volt!) *visszatérvén,*² parancsot veszek Önt tüstént felszólítani, hogy a már útban lévő faltörő-ágyúk és bombák³ megérkezését ne várja be,» hanem gondolja meg magát, és mivel segítséget úgy sem várhat: «tehát ne késsék elfogadni az általam ezennel a generálisság nevében följánlott császári kegyelmet, méltányos és észszerű föladási szerződés biztosításával,⁴ olyképen, hogy, ha ismét be kíván lépni császár ő Fel-

1 *Bogády Andrásnak* Ledniczéről nov. 20. Ottlőkhoz szóló levele. (*Eredeti az Orsz. Levéltárban.*)

2 «Nach meiner Zurückkunft undt Übernahme des Schloszes Biestrietz an der Waag,» stb.

3 «Die schon unterwegs schwere Geschütz und Bomben,» stb.

4 «Als wirdt hiemit im Nahmen der Generalität dem Herrn Commendanten die Kayserlich Gnade angetragen, mit Versicherung, eines billigen und raisonnablen Accord einzugehen,» stb.

sege szolgálatába: mostani tisztí rangját itt is megtarthatja, melyben továbbra is alkalmaztatni fog.» A mivel annál inkább siessen, mint-hogy tudva lehet már Ön előtt is, «hogy Hochperg tábornok bombákkal és nehéz-ágyúkkal Lednicze vára alá szálla, honnét is most értesülök *ezen várnak is már megadatásáról.*»¹ Tehát a hazugsággal kezdett levél szintoly hazugsággal végződik!

Választ várván, maradok, — stb. Ladislaus Ocskay.

Ranggal, szolgálattal, jó capitulatióval való édesgetés; bombákkal, falrontó ágyúkkal, Hochperggel való fenyegetés; Besztercze és Lednicze föladásáról szóló hazudozás, — mind nem használt semmit. A derék német parancsnok elég jellemzilárdsággal birt a hitiszegett magyarral szemben az egészet visszautasítani; sőt azonnal s csak röviden azt felelé reá, hogy eszében sincs Lietava várát föladni: mert először is, még igen kevés ellenséget látott; másodszor elegendő löpora, ónja s élelmiszere van; és harmadszor, el van határozva harczosaival együtt utolsó csepp vérig védeni magát.²

Ez a férfias válasz elég lehetett volna Ocskaynak, — és még sem volt elég. Másnap, nov. 21-kén megint írt, most már Zsolnáról Pöckl Jánosnak, felelvén: «Monsieur! Hogy mennyi lő- és élelmiszer van Lietavában, azt igen jól tudom, mert hisz e várat én szereltem volt föl.³ Minthogy azonban más, Lietavánál jóval erősebb hegyi várak, ú. m. Budatin, Bicse, *Vág-Besztercze és Lednicze* (ismétli hazugságát,) már kaput tártak, — hajoljon meg Ön is! Mert kéznél vannak a kívántató ostromló eszközök, melyek ha a vár alá vitetvén a vivás megkezdetik, kérdés: *ha fognak-é az úrral majd akkor is még capitulatióra lépni?* miután segítségre nem lehet reménye.»

1 «Zudeme, Ihme auch schon bekannt ist, dass der General Hochberg mit Bomben und Stucken vor das Schlosz Letnietze gerücket, undt gleich vernehme, dass sich solches ergeben habe.»

2 «... welches (t. i. hogy Lietavát föladja) ich aber keinesweges gesinnet sey oder werde die Festung zu übergeben; denn, zum ersten habe ich gar wenig Feindt gesehen; zum andern, habe ich Pulwer undt Bleÿ undt Esszen undt Trincken genug; zum dritten, bin ich resolviert mit meiner commandierten Mannschaft mich zu wahren bis auf den letzten Bluts-Tropfen.» (Mikor nejét odavitte volt.)

3 «Welches mir zwar wohl bewust ist: *weilen ich selber darein habe helfen verproviantieren.*»

Ennek előrebocsátása után Ocskay elkezd más húrokat pengetni, kibúvik belőle az áruló: bizalmaskodni, csábítani akar, *hogy egy becsületes katonát magához hasonló hitszegővé tegessen.* «*Én azonban azt gondolom — folytatja, — hogy ha mi ketten kéz alatt egyetérténénk és leveleznénk, ez az úrnak bizonyára nagy becsületet fogna szerezni.*»* Itt aztán jó egy csodálatos passzus, mely mivel némi megbánást láttatik színelni, a mi azonban az Ocskay által elérni kívánt s az utómondatban is hangsúlyozott czéllal kapcsolatban alig érthető, szükségesnek tartjuk az egészet szórúl szóra az eredeti szerint idézni:

«Hätte ich sambt der Türöczy undt anderen, unsere Aufnehmens gespühret: versichere, wir hätten uns nicht darzu resolviert; dahero glaube, dass der Herr diese meine gegen ihme gehaltene Affection nicht miszbrauchen wirdt, sondern vielmehr zur Ernährung eigener Ehre, und Ihro Kayserl. Majestät gegen ihme erwiesene Genaden, sich darzu bequemen, undt resolvieren wirdt solches Schlosz ausräumen undt übergeben. Erwarte die Resolution.»

Miként szolgálhat a mondat előrsze rábeszélő indokolásúl, az utórészben kifejezett kívánsága teljesítésének eléréséhez? Alig magyarázható; hacsak olyképen nem, hogy az előmondatban homályosan érintett megbánási érzet bizalmas közlésével az elérni óhajtott czél, t. i. a várfeladás tekintetéből, annál inkább maga iránti bizalomra indíthassa s titkos érintkezésre bírhatta a parancsnokot. Az utóiratban e titkos érintkezés szükségessége megint élénken hangsúlyoztatik:

«P. S. Der Herr darf nur unter der Handt zu wissen thun; ich begehre nicht, dasz derselbe jetzt gleich ordentlich soll übergeben: sondern mit mir correspondierend sein, alsdann, wann ich hinkäme, würde zu guttem Endt geruht (?) werden.»

Mennyi csábítás, mennyi aljas ravaszság, és a becsületértzetből való mily nagyfokú kivetkezés rejlik ezen levélben, a t. olvasó ítélje meg. Azonban a mélyen süllyedt ember ez újabb kísérletével

* «Aber, wie ich vermeine, wann wir zwey unter der Handt einer den andern verstehen und correspondieren: versichere, dasz dem Herrn zu einer grossen Ehre fallen wirdt.»

sem érhetett el semmit. A becsületes Pöckl igen röviden és katonásan csak ennyit válaszolt neki:

Mai levelét vévén, belőle mindent megértettem. «Dasz ich soll die Festung übergeben: ist kein andere Resolution bey mir vorhanden, alsz wie derselbe in den Brief vom 20. dito lesen wirdt, *dann mein Bravheit lasset es nicht zu; und zum andern*, sollte ich ja keinen Succurs zu hoffen haben: so will ich ihnen erweisen, *dasz ich ein Soldat bin* und mich wehren werde bis auf den letzten Blutstropfen. — Litava, den 21. 9-bris 1708. *Johann Jacob Pöckl*, Commendant.»¹

Tehát a titkos egyetértést s érintkezést kívánó fölhívásra a derék parancsnok megvető hallgatással felel, vagy legfőlebb azon hivatkozással, hogy ő *becsületes* (meine Bravheit) és *katona*. Valóban a legszebb, legcsattanósabb felelet! Együttal Ocskaynak hozzáintézett két rendbeli csábító levelét eredetiben, és azokra adott válaszainak mását, rendíthetlen hűsége jeléül megküldötte Bercsényinek.²

A szegény hű ember kísértésének mindazáltal még ezek után sem hagytak békét. Mivelhogy sem fenyegetés, sem ígérlet, csábítás, sem koholt hírekkel való rettentés semmi sikerre nem vitt: Ebergényi az *arany hatalmát*, a megvesztegetést is megkísérlé. De a becsületes főtsízt ennek is ellentállt, s a dolgot följelenté mint közvetlen parancsnokának, Babócsaynak.³

Ekként Lietava és Óvár tovább is, még jó sokáig ellentállának, — sőt a kuruczok Rózsahegy felől Trencsénybe be-beszáguldozó portyázóinak sikerült e várakba koronként némi élelmi és fölfrissítő szereket is, lőporral, ónnal stb. beszállítani. Hanem, a vármegye távolabbi, nyugati részeiben fekvő ledniczei és vág-beszterczei várak kénytelenek voltak Hochperg tábornok alájok vontatott ostromlövegeinek elvégre meghódolni, *deczember első napjaiban*; legalább

1 A föntebbi három levéllel egy ívre írott *egykorú másolat*, gyűjteményemben.

2 Az idézett egykorú másolat, Bercsényi hadi cancelláriáján vétetett az eredetiekről.

3 *Babócsay Ferencz* említi Rózsahegyről nov. 26-kán Bercsényihez írott levele végén: «Letavai commendantot *már aranyozni is kezdetlék vala*, de semmit sem tehettek neki.» (*Orsz. Levéltár.*)

Czelder Orbán dandárnoknak *Rózsahegyről decz. 7-kéről* Babócsay-hoz Liptó-Szent-Miklósra írott tudósításában már csak Lietava és Óvár említettnek, mint még fennálló magyar várak. E tudósítás, mely a trencsényi akkori állapotokra érdekes világot vet, főbb pontjaiban így szól:

«Épen ezen órában az Túrócz vármegyébe kiküldött portám visszatérvén, négy labancz rabot hozott, melyeket is ezen katonák által általküldöttem az úrhoz. A mellett azt is hozta hírvül, hogy az elmúlt napokban Zsolnán vármegye gyűlését tartatván Ebergényi maga jelenlétében: *öt esztendőre hátramaradott portiokat praetendál rajtok*, oly szorosan, hogy ha gyermekeiket is eladniok kell, — csak ki kell annak telni!¹

Én ismét *újonnan frís portát mind Trencsén-vármegyébe és mind Túróczba expediáltam*; mihelyt visszatér és valami újságot hoz, az urat tudósítani el nem mulatom. Lietavai és óvári commendans uraimék ekkoráig *frisen tartják magokat*, kiknek is mai nap holmi provisiót pálinkából, vajból, borondzából (gyúrt sajt), nemkülönben port és ólmot beküldtem; noha azt is írják, hogy borból valami gazdálkodást tegyünk, mivel pedig itt igen szűk a bor: nem ártana, ha az úr egynéhány hordócskát leküldene, — hogy *annál jobb kedvök lehessen.*»²

Talán ezen, Rózsahegyről decz. 7-kén megindult és minthogy két vár számára is élelmi s lőszereket szállító: tehát szükségkép nagyobb létszámú porta lehetett az, mely — bizonyára a merész Paur Ferencz vagy Elek Zsiga vezérlete alatt — az eleségnek beszállítása után a császáriak hadvonalai közt a zsolnai németekből jól lecsapdozva, áttört, és egész Ledniczén alól bekalandozván, decz. 10-ike táján, a morvaiak nagy rémületére, a hrozinkói határszorosban kibontott zászlókkal mutatta magát.³

1 V. ö. *Bogády Andrásnak* Ledniczéről nov. 20-kán kelt és ugyanezt állító levelével, s *br. Berényi Ferencznek* a császáriak zsarolásairól 1708. december havában tett naplóföljegyzéseivel.

2 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

3 A *br. Berényi-naplóban* olvassuk decz. 17-ike alatt: «Olyan hír van, hogy az bányavárosokon lévő németekben és az zsolnai praesidiariusokban lecsapkodtak. Az hrozinkói völgyön megint zászlósan voltak circa 10. praesentis az kuruczok.»

Ugyane napokban a bányavárosokon fekvő németek ellen is kissé erősebb mozgalom kezdődött. Bercsényi ezt már régóta előkészíté; nevezetesen még nov. 18-kán meghagyá a Breznóbányára vivő polonkai szoroson Murány felől őrt álló br. Andrassy Pálnak: hogy, ha a németnek, mint hírlelik, Liptó felé való szándékát venné észre, tehát «irrupáljon Besztercze felé; és Bottyánnak megírtam: ha Andrassy tudósítja, mihelyt Ebeczky mostani (Nyitra felé tett) portáját megjárja, — gyűjjön fel (Érsek-Újvártól) egész haddal, s irrupáljanak Selmecznek elsőben is; mert, ha valahogy Pálffy Liptóba bécsúszhat, — Lőcse tartja meg csak.»¹

Bercsényi ezen intézkedéseit a sáros-pataki gyűlésre mentében, már a távol Zemplén-vármegyei Medgyaszón adta ki; míg tehát Andrassy az ő levelét vehette, s ez viszont a németek fenyegető mozgalmaitól (ú. m. Pálffynak Túróczból s Körmöcztől alájövele és Breznóbányának nov. 25-iki elfoglaltatása) Bottyánt tudósítja; és míg végre e tábornok Andrassynak értesítése nyomán Érsek-Újvárból alá jöhetett, — mind erre idő kívántaték. Úgy, hogy mire Bottyán, Újvárban Ocskay Sándor, Beleznay és Iváncsayval a kiportyázásokra 500 válogatott huszárt, Nagy-Sarlón Ebeczky Ádám-mal a közlekedés fenntartására százat, s az Esztergom felé vigyázásra Bény körül két századot hátrahagyva,² még fönnmaradt 900 lovasával³ (Balogh Istváné egy részével, Somogyi és Zsámbokyéival) a bányavárosok körüli vezénylet átvételére az ottani hadak közé, nevezetesen Gács-varába leérkezett, — december 6-ika volt.⁴

A kuruczok hadvonala ekkor mindenütt a bányavárosok alatt, a Garamtól, nevezetesen a Szathmáry Miklós által vezényelt gr. Csáky-ezred szálló-helyétől Nemes-Oroszitól, Szöllőstől kezdve, Báthon, Szebellében, Szenográdon, Turopolyán át Divényig húzódott; Bottyán főhadiszállása pedig a tartalék-csapatokkal — ú. m. decz. elején a Zsámboky Nagy István alatti Eszterházy-ezerrel és pár század Boty-

¹ *Archiv. Rákócz.* VI. 176. 1.

² *Bottyán* levele Gácsról, decz. 7-kén Bercsényihez. (*Eredetije gyűjteményemben.*)

³ *Kolinovics*, *Hist. Belli Rákócz.* 719. 1.

⁴ *Bottyánnak* imént idézett levele. — Bercsényi ugyan már nov. 13-kán Losoncztól előre tudatá e tábornokkal, hogy az Ipoly-Garam-Vágvidéki vezényletet ő reá fogja bízni.

tyán-huszárral — Szécsény városában vala. Somogyit és Baloghot egyelőre pihenő-szállásokra bocsátá. Báthban, a szállósi fiók-állomással Gundelfinger Dániel, Szebellében Kókay Márton, Szenográdon, Szuhány fiók-állomással Vajda András lovas-, végre Divényen s a fűrési szorosban Csajághy János gyalog-ezere és a volt Bezerédy-féle lovas-ezred (Horváth István alatt) vala elhelyezve, folytonos vigyázással, portyázással be Zólyomba a bányavárosok alá — melyektől minden élelmi és fűtő-szer bevitelét elzárni igyekeztek, — szakszerű összeköttetésben egymással. Ebeczky István ezere pedig a Garam-mellyéki helységeken tanyázott.

Bottyán már decz. 7-iki levelében írja, hogy rendeletet adott Kókay és Vajdának, a Beszterczéről Selmeczre szállítandó borok kísérése végett Zólyomba ment császáriak megtámadására, — s ez alkalommal történhetett az, mit a Berényi-napló decz. 17-iki idézett jegyzetében említ; továbbá Andrássy Pál decz. 6-iki levelében Csajághynak a beszterczei németen ekkor megejtett szerencsés hadműveletéről,¹ a «Theatrum Europæum» pedig mindjárt a trencsényi sziklavárak meghódításának előadása után arról emlékezik, hogy a kuruczok Beszterczebánya és Selmecz körül sűrűen mutatkoztak, sőt az utóbbi helyet a windschacti sánczoknál hevesen megtámadták.²

E fenyegető csapdozások bírhatták arra Heister cs. főparancsnokot, hogy Pozsonyból, — hová a labancz főurak értekezletére jöve alá decz. 13-kán Bécsből, s a császárnak behódított vármegyékre irtóztató hadi adót vetett,³ — kornyadozó létére s a kemény

1 L. Andrássy ezen, Bercsényihez írott levelének eredetijét az *Orsz. Levéltárban* Budapesten.

2 «Dargegen liessen sich die Rebellen bey Chemnitz und Neusohl stark sehen, setzten auch an der erstgedachten Orte, bey dem so genannten Windschacht heftig an.» — Hasonlókép ír *Kolinovics* is, 726. l. És a *Berényi-napló* is említi decz. 15-kén: «Az bányavárosokon hogy nem igen jól vannak.» (V. ö. decz. 17-iki jegyzetét.)

3 L. a *Berényi-napló* decz. 13—18-iki följegyzéseit; pl. Nyitra-vármegyére 15 ezer portió (tehát egy-egy portára 185 portió) esett «az commendérozottakon és recruttákon kívül.» Pedig ezen megye területéből a kurucz kézben lévő Érsek-Újvárt és vidékét is le kelle még számítani. Ki is fakad keservesen a császárpárti főúr: «Heister legyűtt. Az kit az előtt nagy erővel is az egész német nemzet végben nem vihetett, — az már végben ment. Boldog Isten, ne hagyj el bennünköt!» Azután megemlíti, hogy

téli idő daczára is, személyesen induljon segédcsapatokkal a bányavárosokba.¹

Azonban, a végzetteljes 1708-ik év befejezése előtt még vissza kell Trencsény-vármegyébe pillantanunk. Itt, miután Lietava várával a császáriak Ocskaynak minden mesterkedései mellett sem boldogúlhattak:² Ebergényi elvégre is kénytelen lőn nagy-messziről, Trencsény- vagy Bajmóc-varából néhány bomba-mozsarat és nagyobb ágyút odavonszoltatni s az ódon erődöt rendes vivás alá fogatni. Lietava régi védművei nehéz-ágyúknak, természetesen, ellent nem állhattak; s így történt — a részleteket nem ismerjük, — hogy a derék Pöckl János decz. 21 vagy 22-kén a cs. altábornagynak, bizonyára kétségbeesett védelem után, foglyává lőn.

Erre Ebergényi azonnal a kuruczok trencsényi utolsó fészkére: a báró Pongráczoknak Lietavához hasonló óságos családi várára, a Vág-parti sziklán meredező Óvárra vetette szemét. E hely már nov. közepe óta körül volt zárva, de azért a megadásról hallani sem akart. Ebergényi decz. 22-kén esti 7 órakor Zsolnáról *«utolsó»*, igen catheticus fölhívást intéz Bálint János óvári parancsnokhoz:

«Én hivatalom ellen Kglmednek már jelentettem: adná föl Óvárát, tudván, se fizetése, se segítsége nem érkezhetik, s *ollyan gaz várért* nem is méltó küldeni; de mindeddig Kglmed himezhámozza a dolgot. Azért rövideden írom Kglmednek: holnap 12 órára, ú. m. vasárnap, 23. hujus, egyáltalán fogva írja meg délre akaratját s szándékát: földadja-é? nem-é? Ha azt írja, hogy földadja, — tehát tudom én is az emberséget; ha pedig írja, hogy nem

a «rendek» a hadi adó ügyében több napon át «nagy kiáltással» gyűlésezvén Heister jelenlétében, miután vele semmire sem boldogúlhattak: elvégre is könyörgésre fogták a dolgot, s a 80 egynéhány ezer portió kivetését egészen Heisterre bízták nagy sóhajtással.

1 A gyűlésezés 18-kán végződött; Heister 19-kén már indulni akara: de «kornyadozása miatt» csak 20-kán d. u. mehetett el.

2 Úgy látszik, Lietava szorongatására vonatkozik Ebergényi egyik labancz tisztének *Podhorszky Istvánnak* tbkához Podhorányról (Podhorje, Lietava alatt) 1708. decz. 14-kén intézett e tudósítása is: «Én mai napon virradtakor jó formán megállottam volt az lest várbelieknek, de aligha parasztemberek el nem árultak engem, mivel az hajdúság ki nem gyűtt a várból, csak az ágyúkból az elrendelt szekerekhez egy-néhányszor lűtt.» (*Eredeti*, a gr. Csákyak archivumában Szepes-Mindszenten.)

akarja, — tehát én is tudom akkor, mit köll cselekednem! Mert én tovább nem várakozom; *mivel Littava várát is megvettem.*¹ abban bizonyos lehet, ott nem szenvedem, s hacsak holnap délig bizonyos válaszom nem gyün, — azután se nemesember, se hajdú, se Kglmed, se egy szóval senki capitulatiohoz ne bízzék, mert én tudom, mit érdemlenek az ilyen ok nélkül való nyakas emberek,» stb.²

Bálint János ezen fenyegető levélre sem ijedt meg, hanem elküldé azt eredetiben Czelder Orbán útján Bercsényinek. Döntő segélyt azonban csakugyan nem kaphatott; és így, miután Ebergényi a sziklafészket lövetni kezdette, — kénytelen lőn vagy egy heti vitézi védelem után, deczember végnapjaiban feladási szerződésre lépni. S a cs. altábornagy, nagyhangú levele daczára, mégis csak capitulált vele; milyen föltételekkel? — nem ismerjük.³

Ekként a trencsényi öt kis vár megvétele az Ebergényi, Hochperg, Morelli, Ocskay, Ebermont és Thúróczy parancsnoksága alatti császári haderőknek mégis *másfél hónapi* munkájokba került.

Az év végéhez jutván, még csak azt említjük meg, hogy deczember 10—12-ike táján több oldalról azon hírt vitték Érsek-Újvárbá: *Ocskay László egy esteli lakoma után hirtelenül meghalt, — mérget keverték italába a németek.* Mire az egyeneslelkű öreg Berthóty jellemzőleg megjegyzi, hogy *«az ki ördögnek szolgál: kínnal fizetnek neki!»*⁴ Továbbá deczember közepe táján olyan hír

1 Hogy ezt Bálint elhiggye: Ebergényi foglyával Pöckl-lel is iratott Lietava megvételét igazoló levelet neki. (*Melléklet, leveléhez.*)

2 Br. Ebergényi László s. k. aláírásával s címerez gyűrűpecsétével bíró eredeti levél, az Orsz. Levéltár Bercsényi-féle actái között. U. o. még egy ily levél is van, mely Háczy Jánosnak szól ugyancsak Óvárba, hasonló tartalommal s dátummal.

3 Gerhárt György kormánytanácsos írja Lőcséről 1708. dec. 12-kén Bercsényinek: «... Másfelől nem szintén jó hír érkezett; mert Ebergényi megijesztvén (ostrom-ágyúkkal) az letavai commendantot, az várát megvette, és talám már Ovárat is víjja, vagyis megvette.» (Eredeti, ugyanott.) V. ö. Sréter János tüzérandárnok Eperjesről 1709. jan. 10-kén Rákóczihoz írott levelét: «Az minemő váraink voltanak Trencsín-vármegyében, ú. m. Lednicze, Besztercze, Budatín, Letava és Óvár, — már egészen az ellenség kezibe estenek.» (Eredeti, gyűjteményemben.)

4 Berthóty István, Érsek-Újvárból 1708. decz. 12-kén Bercsényinek: «Már két helyünnen is hozták Ocskay László halálát; estve jól lakott, — reggel halva találták; gondolom, hogy innia adtak. Az ki ördögnek szolgál, kínnal fizetnek neki.» (Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.)

is futamodék, hogy Ocskay és Thúróczy pribékjeinek, (mivel itt-honn nem sok hasznukat vehették, és inkább fogytak, a helyett hogy szaporodnának), föl kellett menni a francia ellen, Németországba.¹ Ilyesmire azonban magyarországi — akár magyar, akár tót születésű — hadnak, nem sok kedve volt. A hír hatása tehát mindjárt mutatkozék, mint a Berényi-napló följegyzi: «*Ocskay katonái szöknek.*» S ismét: «Johannes gyűtt meg Verbórúl; olyan hír van ott, hogy *Ocskay katondai közül alig maradott meg valamely, — mind visszaszöktek az kuruczokhoz.*»² A mi ha nem volt is betűszerint igaz: mégis közel járt a valóhoz.

És most, az Ocskay László életében oly nagy változást előidézett 1708-ik esztendőől végbúcsút vévén, lássuk vázlatos történetét a következő 1709-ik évnek, mely hőseinkre nézve, pár napot hozzátoldva, az *utólsó* vala.

1 E hír a kuruczokhoz, természetesen, csak később juthatott el. *Babócsay Ferencz* 1708. decz. 26-káról újságolja Lőcséről Bercsényinek: «Ocskaynak, halljuk, Thúróczyval hadastúl Bécs felé kellett menni.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 181. 1.)

2 Az 1708. decz. 19-iki és 1709. jan. 4-iki naplójegyzetekben.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Heister megsegíti a bányavárosokat; combinált hadjáratot tervez Árva, Liptó elfoglalására. — A kuruczok hadműködései és tervei; Bottyán gyalogságot kíván a bányavárosok és Steinville megtámadására. Csatározások 1709. január elején; Károlyi Sándor fölrendeltetik; Eszterházy utasításai; a tél iszonyú keménysége sokat meggátol. — Pálffy, — Ebergényi, Viard, Tollet tábornokokkal, Ocskay-, Ebermont- és Thúróczyval — háromfelől megtámadja a kuruczok árvai és lipta sánczeit; a Czelder Orbán által vezetett vitézi védelem; a rettentő hideg miatt a kuruczok nem tarthatják soká a sánczokat, de Pálffynak is sok katonája fagy el. — A magyarok Liptóból Szepes széleire szorúlnak; Árva-vára ellent áll, ostromzároltatik; Lubomirszky Tivadar herczeg, a szepesi hűbérúr, a császáriak felé hajol, Ocskay alkudozik vele. Lubomirszky Czeldert hiába csábítja.

Heister, midőn 1708. decz. 20-kán Pozsonyból kiindult, a vén Koháry s a fiatal, erélyes br. Tollet tábornokokat vivé magával, a Csallóközben megpihent dán ezredekkel és a mátyusföldi elsánczolt hadállomásokon fekvő csapatok egy részével.¹ De, hogy mind a bányavárosoknak az eddigi, nagyon szorongatott helyzetnél szabadabb lélekzést szerezhessen, mind pedig — miként terve vala — Árva és Liptó felé támadólag léphessen föl: még ennél is nagyobb segéd-erőkre volt szüksége. Tavarnokra érven tehát, rendeletet ada az e várkastélyban szállásoló Steinville altábornagynak, hogy a vezényletet a Nyitravölgyi hadvonalon Hartleben tbkra ruházva, maga az itt tanyázott csapatok részével, ágyúkkal s gyalogsággal, csatlakozzék hozzá.² Így azután 5—6000 emberrel indulhatott tovább a bányav-

1 *Bercsényi* írja Munkácsról 1709. jan. 11-kéről Károlyi Sándornak: «Tegnap együtt az híre, hogy Haister általhozván ismét az dánusokat is az Dunán, s az Vágon túl melléjek szedvén az postíringokat, általgyütt az Vágon; négy felől kicsapva megnyargalák Újvár környékét, az ágyúk alatt jól megellenkezének, és az bányavárosoknak mene Haister.» (*Thaly*: «Rákóczi Tár» II. 237. l.) *Csetneky János*, Csetnekről, jan. 10-kéről hasonlót újságol br. Klobusiczky Ferencz közjövdelmi tanácsi elnöknek, Babócsay Ferencz levele után, hogy. t. i. «a mely dániai militia volt Érsek-Újvárnál in obsidione, (Heister) onnét revocálta, és hogy (az) most együtt volna Haisterrel s Pálffyval bányavárosokra.» (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

2 A *Berényi-naplóban* olvassuk decz. 28-ika alatt, — midőn egyszersmind a fegyverszünet ügyében fáradozó b. Tolnay Gábornak Heister által Tavarnokon lett

városok felé Bajmócznak, hová Pálffy még Pozsonyból előreküldött futár által hadi tanácsra hívatta vala; mire nézve a bán Selmeczbányáról csekély kísérettel még decz. 19-kén megindula Körmöczre, és onnét a hegyen át Privigyére, Bajmóczra sietett, hogy a főparancsnokot és tábornoktársait családi várában vendégekül láthassa.¹

Mialatt a tábornokok Bajmóczon értekezletet tartanak: azonban Luzsinszkynek, Bokrosnak, vagy a Réthey-huszároknak, szóval a Rózsahegy és Kralován táján állomásozó és Túróczba, Trencsénybe bezárguldozó lovasságnak egyik csapatától, — mely talán az ostromlott Óvár segélyére mene, — Ocskay pribékjein némi csorba esék. Pozsonyban legalább, december 30-kán erősen járta ez a hír.²

Nem tudni, valjon Heistert Pálffy bekíséré-e a bányavárosokra, legalább Körmöczig, és aztán innét, avagy — a mi hihetőbb — egyenesen Bajmócztól indula meg új feladata teljesítésére Zsolnához? Az azonban bizonyos, hogy miután a főparancsnok a bánnak a bányavárosokon az ő távollétében tett intézkedéseiről tüzetes tudomást nyert, — azokat, Pálffy nem kis bosszúságára, fenekestől felforgatta, magát pedig a bánt 2000 emberrel oly utasítással indítá Trencsénybe, hogy Ebergényit, Ocskayt, Thúróczyt is maga mellé vévén, igyekezék Árvából és Liptóból a kuruczokat, három felől intézendő combinált támadással kiszorítani, és Árva várát elfoglalni. Az egyik támadás Terchovától Zazrivának Árvába, a másik a Nagy-Fátrán át Túróczból Gombásnak, Rózsahegynek Liptóba, s a harmadik, — melyet ugyanazon napon Zólyom felől Heister vala végrehajtandó, — a szuchai vagy sztarahorai szoroson, vagyis a Sturecz-hegyen át szintén Liptóba, Czelder Orbán ellen volt megkísérlendő, és pedig minden oldalról nagy óvatossággal s előkészülettel. Úgymint, mind a három hadoszlop a hegyek minden zege-zugát ismerő jó kalaúzokat és sok száz fejszés és hólapátos parasztot volt magával magával viendő, a

fogadtatása is említetik, — hogy «*Steinville* feles commendérozottal megy az bányavárosok felé, és ágyúkat is viszen magával.»

1 *Vajda András* jelenti Szenográdról 1708. decz. 19-kéről Bottyán tbknak: «Az portásaim azt referálják, hogy Pálffy János valami ötvened magával Körmöcz felé ment; onnét hová divertál? Nem tudhatom.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

2 A *Berényi-napló* 1708. decz. 30-iki bejegyzése: «Ma olyan hír is volt, hogy Ocskayn és az emberein valami esett, és talám az bányavárosok táján is.»

végből, hogy míg a hadak egy része a szorosok sánczait védő magyarok ellen fog tüntetőleg támadni: addig a másik rész, a kalaúzok útmutatása mellett, s a fejszés és hólapátoló pórok segélyével az erdőkön titkos ösvényeken áthatolva, a védőket megkerülje s hátban fenyegetse, visszavonulási útjokat Rózsahegy felé elválni törekedvén. Egyszersmind — hihetően Pálffy, Ebergényi és Ocskay által — e terv elősegítésére vagy legalább nem gátolására, ifj. br. Révay Mihály, Eszterházy Antal alezredese, sőt állítólag a Túróczból kiszorult és Rózsahegy táját ellepett nemesség, valamint Árva- és Liptómegyék tisztikara s nemességének nagy része is előre meg vala már nyerve.¹

Annyi bizonyos, hogy a németek e Liptó ellen s onnét a Szepesség felé irányzott hadi próbájának híre oly gyorsan elterjedt, hogy a kuruczok azt már decz. végén vagy jan. első napjaiban megtudták;² bizonyos továbbá, hogy Révay 80 dragonosával s a túróczy menekült nemességgel, nemkülönben az árvai és liptai alispánok is megyéiknek majdnem egész nemességével a betörő Pálffyhoz csatlakozván, labanczokká lőnek; következőleg éppen nem valószínűtlen azon állítás, hogy a német oda már *«készre ment»*.³

Míg azonban Pálffy és Ebergényi az árva-liptai hódításokat és szepesi lármát készítették elő, Heister pedig azalatt a bányavárosoktól délnek fekvő kurucz hadállások fenyegetése által igyekezék a conföderált magyarok vezéreinek figyelmét arra vonni: addig Rákóczi és Bercsényi sem voltak tétlenek, hogy a cs. fővezért a bányavárosok környékéről s a Liptó felé terjeszkedéstől visszavonulni kény-

1 L. Babócsay Ferencz alább idézendő levelét.

2 Bottyán 1709. január 2-kán válaszolja Bercsényinek: «Mint emlékezik levelében Exciád, hogy csaknem közhirül hallatik (az ellenségnek) Szepesség felé szándékoskodása, — nagyon tarthatunk is attúl,» stb. (Eredeti levél, gyűjteményemben.) V. ö. a Rákóczi január 3-iki, Károlyihoz szóló leveléből vett idézetet. (Thaly: «Bottyán élete,» 323. l.)

3 Br. Révay Mihályt ipa, a vén gaz Okolicsányi Pál már húzamosabb idő óta csábíttatta a császáriak pártjára, mint ez kiderül Prilessky Pálnak Vazseczről 1708. nov. 14-kén br. Klobusiczky Ferenczhez írott leveléből: «Útban lévén Ottlik uramhoz, itt szembe akadtam Okolicsányi Mihály urammal; ő Kglme mutatta leveleit Justh Ferencz uramnak, kit írt Blatniczárúl Okolicsányi Pál uramnak Szklabinára, hogy német generális urak odaérkeztek és hogy Platthy uramhoz Szklabinára mennek. Azon levelet Okolicsányi Pál uram megküldte vejinek Révay Mihály uramnak.» (Ered. az Orsz. levéltárban.)

szerítsék, illetőleg visszatartsák. E célra igen hasznosnak látszék 1. egy dunántúli erős diversió Bécs tájára, s 2. a bányavárosok gyöngébbjeinek, mint pl. Selmecknek, de különösen a Nyitra-völgyi, most Steinville kivonulása óta igen megritkult helyőrségű apróbb várkastélyoknak gyalogsággal való megtámadása, mit kivált Bottyán szakadatlanul sürgetett.

A mi az elsőt illeti, gr. Eszterházy Antal, mihelyt Rákóczi rendeletét vevé, hadtestével azonnal a császáriak Fertő-melléki, ballai sánczaira ütött, azokat száznál több gyalog német és vagy 70 Savoyai Eugen-dragonys leölése után ostrommal megvívta; s azzal a szorongatott Soprony alól Béri Balogh Ádámot 3000 lovassal átküldé a Lajtán. E vitéz dandárnok jan. 3-kán becsapott Ausztriába, hol nagy riadást tön, s majd Bécsig fölhatolva, a császár testőreiből is foglyokat ejt vala, és több helységet fölégetvén, kiraboltatván, gazdag zsáknánynyal tére meg.* Azonban Eszterházy hadműködésének további ily erélyes folytatását a ravasz bécsi udvar, br. Tolvay Gábor és Cusani tábornok útján, a fegyverszüneti színlett alkudozások által bír — legalább egy időre — meglankasztani.

A másodikra, ú. m. Bottyánnak a fejedelemtől is helyeselt terveire nézve megjegyzendő, hogy ez az öreg, tapasztalt tábornok, mihelyt Érsek-Újvárból leérkezvén, a bányavárosok körüli parancsnokságot átvevé s a vezényletére bízott hadakat és hadállások természetét, terepét (terrine) megvizsgálá: tüstént belátta, hogy *lovassággal* itt, a hegyes-völgyes, szorúlatos, elsánczolt helyeken, körülbástyázott városok ellen — az egy körülzárolva tartáson és az élelmiszerek bevitelének akadályozásán kívül — az ellenségnek érzékeny kárt tenni lehetetlen; gyalogja pedig, Csajághynak a divényi szoroson őrt álló néhány száz hajdújánál több épen nem vala. Azt tervezé tehát, hogy Dunántúlról kellene legalább némi rövid időre egy-pár gyalog-ezredet általhozni, kiknek átszállítását a karvai réven, magára vállalta. Ily értelemben írja főhadiszállásáról Szécsényből már 1708. decz. 13-káról Rákóczinak:

«A német az Nyitra mentében lévő helységekben és kastélyok-

* *Bottyán élete*, u. o. — A *Berényi-napló* január 6. és 7-iki bejegyzései. — *Eszterházy A. tábori könyve*.

ban, nemkülönben az bányavárosokon, valamint beszállott, most is mindenütt helyben vagyon; de — az mint értem, — kezd szűkülni és halni, főképen az gyalogja, mert a szüntelen körülötte járó porták semmit bévinni nem engednek. Minémű lovakat néha nyernek portásaim, igen félhúsúak, — elhiszem, nincsen bő abrakja. Az nagy Istenért kérem Fölségedet: *az Dunántúl való földről* (hol ekkor igen kevés ellenség volt) *két regiment gyalogot általhozatni méltóztassék*, Karvánál szépen általhordatom őket, — hiszem, egy hólnap alatt vissza lehet küldeni megint, s azonkívül is túl marad még két regiment (t. i. gyalog). *Meglátja Fölséged, mily hasznos operatiót viszek vélek végben*; az aprólékos helyekben egyet-kettőt felvervén, mindgyárt megindul az bányákon levő német, és revocáltatik. Ha reánk felesednék: egy étszaka Újvár alá vinném az gyalogságot, szekerek közé vétetvén; ha szintén az lovassa utolérne is: gyalog közikbe szállanék, és semmitsem tartanék. Tudja Fölséged, ezen lovasággal semmi olyas derekas próbát nem lehet tenni, mert nem száll gyalog, *gyalogság nélkül pedig az városok körül semmit végbe nem viszünk, mert szorosok az helyek*».*

A fejedelem igen távol: Munkácson, Bercsényi Unghvárott telt, — a rendelkezések tehát oly messze földről, kivált télvíz időn, nagyon lassan érkeztek. A tettvagyó Bottyán azonban buzgalmában nem szűnik meg a fejedelmet és a fővezért egymást érő leveleiben folyvást ostromolni. Decz. 15-kén ismét írja Rákóczinak: «Tovább is kérem Fölségedet: *ha akarunk hadakozni*, az dunántúli hadak közül két regiment gyalogot méltóztassék általszállíttatni» Ugyanezen napon hasonlóképp ír Bercsényinek is, hozzá tévén, hogy az ellenség a bányavárosokon maholnap kikopik az élelmi szerekből, «mert sehonnan semmit bévinni nem engedek». Sürgős tehát a gyalogság érkezése, hogy a kiéheztetett németre fészkeiben rátámadni lehessen. Decz. 26-kán újból, immár lázas türelmetlenséggel sürgeti Rákóczit a vén oroszán:

«Az Istenért kérem Fölségedet: valamely gyalogságot szereztetvén, méltóztassék mellém küldeni; *emberségemre s parolámra fogadom: oly nevezetes actust teszek, kit nem is reménlenénk.*»

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.*

Bercsényinek pedig szemrehányólag írja: «Exciád minémű hajdúságnak jövetelével biztatott, — *még hírit sem hallom neki*. Kérem Exciádat, az dunántúli gyalogságból méltóztassék általhozatni; bízom, Isten által megszégyenítjük a németet!»

Három nap múlva (decz. 29-kén) újra hasonlókép zaklatja Bercsényit gyalogságért; s az év utolsó napján már szinte gúnynyal veti oda neki: «Az ideküldött gyalogságot *föld nyelte-é el? vagy ég?* — nem tudom, hogy mind ennyi időtül fogvást nem érkezhettek».

Végre, január 2-ikán jelenti, hogy a Bercsényi leveleiben többszörösen említett gyalogság Szécsénybe bevonult. Ez azonban nem volt rendesen fölfegyverzett s begyakorlott had: hanem a Szent-Pétery Imre dandárnok és volt borsodi alispán buzgalmából e harczias szellemű vármegyében fölszedett s Nyárády András kapitánysága alatt hamarjában szervezett — *nemesi fölkelés*,* melyben hogy maga Szent-Pétery is mennyit bízott? mutatja decz. 31-kéről Losonczról Bottyánhoz intézett s ettől jan. 2-iki tudósításához eredetiben csatolt levele: «Tegnap ezen velem levő Borsod-vármegyei gyalog nemességet Nyárády András kapitány urammal megindítottam, kérvén Ngodat: *minthogy ez nem mezei had és szokatlan is az hadakozáshoz*, oly helyre alkalmaztassa, az hová méltónak ítéli, és patrocinálni nekik ne terheltelessék».

Bottyán a Heisternek Dobronyiva felől való kicsapása által fenyegetett szenográdi hadállomásra küldé őket, Vajda András erősítésére. De nem vehette semmi hasznukat; mert a kegyetlen hideget túrni nem akaró nemesség még Szenográdra sem ért, hanem az «útban, tisztei szeme láttára felzendült s egytűl egyig elment, hazaszökött, okúl adván, hogy őket csak új esztendőig insurgáltatták».

* E hadról írja *Szent-Pétery* 1708. decz. 29-kén Losonczról Bercsényinek: «Én mind ily rosz lábaimmal is feljöttem 560 gyaloggal és vagy 70 lovassal, még az ünnep első napjaiban ideérkezvén. Nyárády uram tegnap érkezett utánnam. Generális Andrássy Pál uram még meg nem mustrálta, az meglévén, Nyárády uram kezéhez adom, és magam az lovasoknak egy részével megyek Heves vármegye felé, mivel még egy hajdút sem küldött vice-ispán uram; azokat megindítván, megyek az Tisza-melléki passusok meglátására. Alázatossan kérem Ngodat, ruhátalan lévén ezen (borsodi) nemesség: ha oly szükség nem lesz reájok, bocsáttassanak vissza, — ezek mindenkor készek, már 9 heti lesz, mióta fegyverben vannak, s mások otthon.» (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.*)

A haragos tábornok utánok indíta egy lovas-századot, a mely őket Eger táján beérvén, vagy nyolczvanat közülök visszahajtott. Ezeket Bottyán Szécsényben tömlöczre hányatta, s január 16-án azt kérdi a fejedelemtől: mit csináljon velök? Egyszersmind úgy ezen, mint jan. 13-iki, Bercsényihez szóló levelében újra és újra sürgeti a dunántúli hadak jövetelét: «Exciádnak is eddig hírévé lehet, hogy az német Árva és Liptó vármegyékre terjedett, s talám Szepesbe is penetrált; nem is szűnik meg, hacsak dunántúli hadak segítségével nem revocáltatik, mert mi itt gyöngé erővel vagyunk, s *gyalogságunk nincs*. Kérem azért az Istenért is Exciádat: *dunántúli hadakból* méltóztassék succursusra hozni. Most az Duna befagyván, mindenütt folyvást jöhetnek; a nélkül is, túl ellenségek sehol, — ott csak hevernek, s mi itt lelkünket is majd kifojtjuk az sok fel s alá való szakadozásban. Most sok hasznót tehetünk innét, ha dunántúli had succurrál; máskint csak imígy-amígy leszünk. *Csak serényen látnánk dolgunkhoz!*»¹

A hív és tettvagyó Bottyánnak föntebbi javaslati és lankadatlan hévvel ismételt szorgalmazásai nagyszabású hadi tervet teremtettek meg Rákóczi agyában, mely terv az egész háborúra döntő befolyásúvá válhatik vala. De előbb meg kell említenünk, hogy a fejedelem Bottyán javaslatát a dunántúli gyalogság fele részének áthozatala iránt tökéletesen helyeslé s elfogadta, és pedig — szokása ellenére — mielőtt még arról Bercsényivel tanácskozott volna. Ugyanis 1709. jan. 5-kén válaszolja öreg tábornokának — meglehangú s kegyteljes levélben, — hogy ő mindenkép törekszik a gyalogság szaporításán, de a míg ez ténynyé válhatnék is: «a Duna általállván, *azonnal mégyen orderünk* Generális Gróf Eszterházy Antal úri atyánkfiára, az *Kegyelmed által kívánt gyalogságnak általjövetelirül.*»²

Bercsényit már csak e határozatának kelte után két nappal, január 7-kén utasítja a fejedelem: találjon módot benne, miként jöhessen által lehető legczélszerűbben és a dunántúliak kedvetlensége nélkül, a Bottyán által sürgetett gyalogság, különösen a Fodor László-

1 *Bottyánnak* ez eredeti levelei gyűjteményemben vannak.

2 *Válaszfogalmazat*, Bottyán decz. 29-iki levele hátlapjára írva.

féle igen jó, reguláris hajdú-ezer, «melyre — megvalloim — magam is látom, hogy szükségünk volna».¹ Majd megérlelvén azalatt nagy hadi tervét, «Bottyán relatióira nézve»: tíz nap múlva, jan. 17-kén kelt levelében indokolva előadja azt, és elrendeli, hogy Károlyi ránduljon fel a Tisza-mellékéről 5—6000 lovassal Érsek-Újvár tájára s a Bottyán által Nógrád- és Heves-vármegyékben összegyűjtött élést bevívén az erősségbe: egyesüljön a Dunántúlról a jégen a Csallóközbe teljes erővel átköltözendő gr. Eszterházy Antallal. Fodor László gyalog-ezredét be kellene helyezni Újvárba; s míg Bottyán a maga hadosztályával a Garam és Duna mellékein forogván, a budai és esztergomi németnek a bányavárosokon s Nyitra táján lévőekkel való érintkezését megakadályozná: addig az egymással egyesült Eszterházy-Károlyi hadtest a hadászatiilag oly fontos fekvésű Csallóközt megszállván, annak állandó birhatását készítse elő, a gyalogsággal Komárom városa ostromlását kísérelje meg, s viszont a lovassággal a Vágontúlra tegyen excursiókat. Csallóköz elvesztése és Komárom fenyegetése Heistert okvetetlenül visszakényszerítené a bányavárosokból, melyek tehát ismét magyar birtokba kerülnének. Mire pedig ő a Csallóközhez érne: Eszterházy a lovas haddal könnyen átmehet ismét a Dunán, a jégnek felbomlása előtt.

Meghagyja tehát a fejedelem Bercsényinek, hogy mindezek iránt azonnal adja ki a rendeleteket a három, egy értelemmel működendő vezénylő-tábornoknak: *Károlyi, Eszterházy s Bottyánnak*.²

Bercsényi még ugyan jan. 17-kén kiadá, s Eszterházynak nagyobb biztosság okáért két felé is, ú. m. Bottyánnak ajánlva az átjuttatást, Karva felé, — továbbá Duna-Földvár és Simontornya felé elküldé a megparancsolt rendeleteket;³ mindazáltal Antal úrnak Horvát-

¹ *Archív. Rákóczi*. II. 431. 1.

² L. *Rákóczi* 1709. január 17-iki levelét Bercsényihez. (*Archív. Rákóczi*. II. 433.) és a jan. 25-iki Bottyánhoz. (1706—1709-iki leveles-könyve. Nemz. Múzeum.)

³ *Bercsényi* 1709. jan. 19-kéről Unghvárról Károlyinak. (*Rákóczi Társ.* II. 240. 1.) *Eszterházy* e vett parancsok következtében Szombathelyről 1709. febr. 6-kán rendeletet ada ki ezredeseinek, melyben a Károlyi és Bottyán hadtesteivel a Dunamelléken és a Vágontúl egyesülve teendő hadműveletek céljából, induló-készen lenni inti őket, s lelkesen buzdítja ezen együttes hadjáratra. Egyszersmind kárhoztatja némely tisztek csüggedezését, s *elrettentő például* állítja eléjük *Ocskayt*, kit a «Nemes Confœderatiótól elszakadott *hitetlen pártos*» címmel illet. (L. *Bottyán élete*, 331—332. 1.)

országba való beütési s Károlyinak Újvártól Dunántúlra átkelési kedvéről értesülvén: nem mulasztá el a fejedelemnek ez értelemben tenni javaslatot. De Rákóczi jan. 29-iki válaszában hadászati alapos okokkal ugyancsak kimutatta ezen eredetileg Eszterházytól eredett javaslatnak hiábavalóságát, sőt veszedelmes voltát, s csodálkozték Bercsényin: *hogyan pártolhatott ily képtelenséget!*¹ Ragaszkodott tehát a jan. 17-iki levelében elrendeltekhez, és sietteté Károlyi fölmenetelét.

Károlyi föl is ment, s Bottyántól segítettve, gazdag élésszállítmányokkal egész az új termésig fölfrissíté Újvárt. És ezzel itt lett volna az ideje Eszterházy általjövetelének, s a föntvázolt döntő befolyású hadi terv végrehajtásának. De a kuruczok fegyvereinek már, úgy látszik, a természet is ellenök esküdött. Január folytán oly irtóztató hóesések valának, a minőkre élő emberek alig emlékeztek. Még az érsek-újvári és csallóközi síkokat is több mint félőlnyi magasságban takarta a hó, úgy, hogy a nagynehezen törtetett keskeny csapásokat kivéve, egyebütt járni teljességgel lehetetlen volt. Ha a ló a csapásból kilépett: beledőlt a szügyig érő hóba. Ily időben elég nehéz föladat volt az élelemszállítmányokat is Újvárba juttatni, — de azok mégis egy vonalban, a tört úton haladtak: hanem katonai evolúciókról, párhuzamos hadoszlopokban való nyomúlásról, csatarendek, szárnyak kiterjesztéséről, szóval csapatmozgalmak és hadjáratok végrehajtásáról, a szörnyű havak elolvadásaig még csak álmodni sem lehetett. Eszterházy ennélfogva, noha készen volt minden órán indúlni, — az említett elemi akadály miatt át nem jöhet vala Dunántúlról;² s Károlyi is az ellenséges hadállomások felé nagyobb száguldozásokat nem tétethetvén, — kénytelen volt a Garam s Ipoly közé visszatéríteni hadait, a hóolvadást bevárandó.

A kuruczok tehát a hónap: a németek ellenben a Duna és Garam jegének olvadásaért imádkoztak. Löffelholtz cs. tbk. száz forintot ígért jutalmául annak, ki a Garam jegének bomlása hírét először megviszi neki.³ És a kuruczok szerencsecsillaga már annyira lehatnyatlott, hogy az időjárás még ebben is a császáriaknak kedvezett.

¹ *Archív. Rákócz. II. 439. 1.*

² *Bottyán élete, 341. 1.*

³ *U. o. 342. 1.*

Február közepén ugyanis egyszerre meleg idők jöven, a Duna és Garam jege még a nagy hó elenyészte *előtt* megrepedezett és elbomlott, — a szegény, egymással egyesülni óhajtó magyar hadtestek közlekedési útját elvágva, s következőleg Rákóczinak fönt vázolt messzeható hadi tervét megsemmisítve. Azután pedig, a szokatlanul nagy hó gyors olvadása miatt a folyamok mindenfelé hallatlan áradásban törtek ki, — még a kis Zsitva vize is egész tengerré dagadt, — hídjaikat stb. elsodorták, úgy, hogy a hadműveleteket és közlekedést a tavasz felé sokáig viszont az árvizek gátolták.

Balsorssal, ellenséggel, bős elemekkel kelle tehát küzdeni; és egyenesen ez utóbbiak okozák, hogy Károlyi feljövetelének Érsek-Újvár megélelmeztetésénél egyéb haszna, nevezetesen offensiv eredménye nem lőn, a németek a bányavárosokon továbbra is bentmaradhatnak, s ezek birása mellett lábaikat Árvában, Liptóban is mind jobban megvethetik vala.

A hadászati helyzet és célzatok megértése végett szükségelt e kitérést befejezve, térjünk vissza Heisterhez, Pálffyhoz, Ocskayhoz.

Heister, miután Pálffyt 2000 emberrel Zsolnára indítá, Koháryval decz. 28-kán szállott be Selmecegre, hol néhány napon át megpihene, míg mintegy 4000-nyi hada Steinville és Tollet tábornokok alatt decz. 31-én nyomult Szent-Keresztről Zólyom és Besztercze felé.* 1709. január első napjaiban maga a tábornagy is ez utóbbi helyre követé csapatait. Itt szervezé aztán azon, vagy 1200 válogatott vitézből: úgymint 600 gyalog- és 600 dragonyosbúl álló expedíciót, melyet Tollet gyalogsági és Viard lovassági tábornokok (a tábornoki kar e két legügyesebb fiatal tagjának) vezérlete alatt, a Pálffyval megállapított terv szerint január 5-kén Liptó felé, a Stureczhegy aljában fekvő Ó-Hegy (Sztarahora) faluba indított egy sereg favágó és úttisztító zólyomi paraszttal.

* *Vajda András* ezredes jelenti Szenográdról 1709. jan. 1-jéről Bottyán tbknak: «Haister, Pálffy, (?) úgy Koháry labancz generálisok ötödnaptúl fogvást Selymeczen bent vannak, az hadok pediglen tegnapi napon marsolt Szent-Kereszt és Zólyom felé, circiter négyezerig való.» (*Eredeti*, melléklet Bottyán jan. 2-iki leveléhez, gyűjteményemben.) V. ö. *Bercsényi* jan. 11-iki levelével Károlyihoz: «Haister maga Selmecezen s az hada circa 4000, Zólyom felé mozgott. Rima-Szombatot is emlegetik, Szepest is czélozzák.» (*Thaly*: «Rákóczi Tár,» II. 237. l.)

Pálffy, — a ki előbb Ocskayt Thúróczyval és Ebermonttal s mintegy ezer harcossal oly utasítással bocsátá Túrócznak, hogy a Fátrán bizonyos titkos úton akként hatoljanak át, hogy a kuruczok sánczait megkerülve, Sztankovánnál bukkanjának ki és ellenfeleiket Rózsahegytől elszorítani igyekezzenek, — ugyancsak jan. 5-kén maga is megindula Ebergényivel és 2000 emberrel Zsolnáról, Varin és Terchova felé, vagyis a kuruczok parniczai szorost védő árvai sánczának.

E napokban éktelen hideg volt, s a völgyeket ölnyi magas hófuvatagok boriták, a hegyeken is több lábnyi hó. Tört út csak az országúton vala: keskeny, jéggé taposott csapás. A lovasságot — Luzsinszky, Réthey és Bokros ezerei s Deák Ferenczének valamely kis része valának e vidéken, — ily körülmények közt teljességgel nem lehetvén használni, a Babócsay távollétében parancsnokló Czelder Orbán egy csoportba Rózsahegyre szállitá. A nagy- és kis-fátrai, parniczai és stureczi sánczokat, — a Zólyom, Túrócz és Trencsény, most már ellenségbirta vármegyékbe vivő hegyszorosok védpontjait a gyalogság őrizé, úgymint magának Czeldernek és Andrassy Pálnak ezredei. Csakhogy ezen ezredek tényleges létszáma igen csekély vala; Orbáné ugyan még 7—800 főre csak fölment: de Andrassyé a 400-at alig haladná meg, 500-nál mindenesetre kevesebb volt, — úgy, hogy a kettőt összesen körülbelül 1200 főre becsülhetjük. És ennyinek kelle a *négy* fontos fekvésű sánczolatban, évtizedek óta nem tapasztalt csikorgó hidegben (az 1709-iki tél európaszerte roppant kemény vala) szabad ég alatt, 4—5000 lábnyi magas hegyek süvöltő széljárta tetején, éjjel-nappal helyt állnia.

E téli hadjáratról jegyzé föl Rákóczi Emlékirataiban: «Könnyű lett volna az ezen felső-vidéki hegyszorosokat megvédeni: de sehogysem lehetett többé *gyalog hadtestet* összeszednünk; *még a várőrségekre is alig volt elegendő gyalogságunk*. A lovasság állapota is is szánandó vala; tiszték s katonák egyaránt csak a híreken kapkodának, s az ellenség legkisebb mozdulatára megdöbbentek, noha ennek ereje nem volt hasonlítható ahhoz, melylyel egykor Herbeville és Rabutin törtek ellenünk.»*

* V-ik kiad. 258. l.

És bár Czelder minden emberileg lehetőt elkövetett, — ily körülmények között nagyon is érthető, hogy a három különböző oldalról egyszerre, hegyi kalaúzok, titkos ösvények és hólapátoló munkások ezrei segítségével, 4200 ember combinált előnyomulásával támadó Pálffy előnyomulását siker koronázta. Tagadhatlan, a császáriaknak e hadművelete ügyesen volt tervezve, és a természeti akadályok daczára jelesen, kivált időkiszámítás tekintetéből kitűnő pontossággal végrehajtva, — mindazáltal, ha meggondoljuk, hogy a folytonos nehéz hegyi marsban mégis oly igen át nem fázhattott *négyezer* támadóval csak *ezerkétszáz*, a folytonos egy helyben állás miatt kezé-lába elfagyott, hidegvette védő állt szemben: el kell ismernünk, hogy nemcsak a hadászati intézkedések és a harczászati végrehajtás ügyességének tudható be a különben elég áldozattal kivívott eredmény, hanem a sikerben az imént jelzett körülményeknek — nevezetesen az időviszonyoknak — és a túlszámnak is tetemes része volt.

Czelder Orbán először — ú. l. még január 5-kén — a Túrócz és Trencsény felől készülő támadásnak vevé hírét, tán kémei által; azért, a zólyomi oldalról most kevésbbé tartva, maga személyesen a nagy-fátrai és parniczai sánczokba sietett, vitéz tiszttel derék őrséget hagyván a Stureczen, — a minthogy ezek is három órai ostromot vertek vissza, s csakis hátban két felől megkerültetve hagyák oda azután sánczukat. Azonban, ezen igen érdekes téli és hegyi hadjáratról több rendbeli eredeti tudósítás maradt fön, magoktól a két fél hadintézőitől, telvék a közvetlenség megragadó részleteivel. Megkísértjük tehát magokkal a szereplőkkel beszéltetni el a történeteket.

Czelder Orbán ezredes jelenti Liptó-Szent-Miklósról 1709. január 8-ikáról Rákóczinak: «Trencsénben és Túróczban lévő ellenség árvai és liptai passusokra stratagémát bocsátván: hogy szándékának eleit vehettem volna, midőn árvai és liptai sánczoknak constutióit annyi-val is inkább jobb vígyázat alá venni és mindenképen azokat segítenem igyekeztem: azalatt die 6. præsentis véletlenül beszterczei ellenség (*Tollet* és *Viard*) szuchai (stureczi) passusra kicsapván, nem kevés gyalogságával,* ottan lévő hajdúimra rajta ütött egy része. Me-

* Tollettel csupa gyalogság vala, Viarddal dragonyos-csapat, mely fegyvernem azonban, — mint az orosz hadseregben ma is — lovon s gyalog szolgálni egyaránt hivatva és begyakorolva volt.

lyekkel *három egész óráig* puskázással népeim ellenkezően, azon passust megtartották; de alattomban más két része paraszt kalaú-zoktól hátokra vezettetve, — ott lévő tisztem hajdúsággal passustól elszorítottatott, és az ellenség Liptóba bészállott *Revuczához.*» Ez a Sturecz alatt fekvő legközelebbi falu. A császáriak tehát annyira kifáradtak a három órai ostromban s illetőleg az álutakon járók a hegymászásban, hogy korántsem valának képesek a visszavonuló kuruczokat Rózsahegy felé üldözni, hanem a legelső helységben megtelepedének.

«Másnap — tehát *január 7-kén* — Túróczból, hasonlóképen Trencsénbül is, *az igaz sánczot elkerülvén*, más titkos helyen hátulkerülvén, az ellenség mindenütt rajtam jött; úgy, hogy nem lévén hamarjában segítségem: nem lehetett neki ellent állnom; más az, kimondhatatlan hideg miatt az egész vitézlő rend elbágyadván és elfagyván, úgy, hogy a fegyvert nem foghatták, — Generális Andrassy Pál uram árvai (parniczai) passusra rendelt gyalogságával Óbester Luzsinszky urammal kintelítettünk magunkat ide Szent-Miklóshoz recipiálnunk, tartván attúl: Árvában három titkos helyekről, Liptóban két felől (egyik az Ocskayék betörése Túróczból), a mint kicsapott, — azon kevés vitézlő rendet odavesztettem volna. Istennek hála, az ellenségtől annyira a vitézlő rend nem esett el, mintsem az erős hideg miatt: mivel az erre felé való marsírozáskor csak el-elmaradott, Diák Ferencz és Réthey János uraimék katonaságában is felesen elszéledvén.»

Megjegyzendő, hogy Czelder hajdúinak nagy része liptai és árvai fiak lévén, nem csoda, ha elfagyott tagjaik gyógyíttatására szülőfalvaikba oszlának. Andrassyéban pedig sok volt a szökevény-német, kik a sok nyomorúságot elúnván, fölhasználák az alkalmat, hogy egykori feleikhez visszapártoljanak.

«Írtam — fejezi be levelét Czelder — Brigadéros Babócsay Ferencz uramnak is: énnekem ide jó fegyveres, állandó vitézlő renddel succurrálna, hogy megszűnvén ezen kemény hideg, tehessenek dicséretes operatiókat,» stb.*

* *Eredeti levél*, gyűjteményemben. Ezzel egyezőleg írja Lőcséről jan. 9-kéről *Berthóty Ferencz* altbk, Andrassy Istvánnak Rozsnyóra: «Ezen órában érkeztek bizo-

Még teljesebb világításban mutatják be a történeteket Czelder levelénél *Okolicsányi Mihály* kincstári főügyész, árvai inspector és később bártfai parancsnoknak a Liptó-Szent-Miklóssal tőszomszédos Kis-Palugyáról 1709. jan. 9-kén Rákóczihoz s Bercsényihez írott bővebb tudósításai, melyekben a valóban derék katona és hű hazafi Czelder Orbán érdemes magatartása melegen kiemeltetik, s egyszersmind hangsúlyoztatnak a szegény, hidegvette hajdúság szálnalmas szenvedései.

«Az ellenség — jelenti a causarum director a fejedelemnek — hírt költvén, mintha másfelé csapni szándékoznék: három felől Árva és Liptó felé marsát fordította egyszersmind. Kinek mind az három passuson akarván elég emberül és dícsíretesen ellenállani Óberster Czelder uram, igazán eleget tött; de az kimondhatatlan nagy hideg miatt szegény hajdúságnak — fegyverben kelletvén állani éjjel-nappal, — kinek lába, kinek keze, kinek füle megfagyott; annyira az állásban megvette őket az hideg: *alig fegyvert tarthattak kezökben*, kit szemeimmel láttam magam is; mert oly kegyetlen derek járnak itten, hogy öreg emberek is nem emlékeznek róla. Akár földre se hágjon az ember, *egész Túrócztól Liptóig mind jégen járhat*. Jól-lehet ugyan, *az ellenség nem gyűtt sáncz felé*, hanem *az Nagy-Fátrát* (a gombási bevágott szorost) *paraszsággal megtisztítván*, egyik része az ellenségnek (*Ocskay*, Ebermont, Thúróczy) arra, *háta megé* Óberster (Czelder) uramnak, (ki tehát vagy a kralováni, vagy a parniczai sánczban állott volt); másik része (Pálffy) penig szemtől szembe akart esni ő Kglminek; harmadik corpus penig (Tollet, Viard)

nyos híreim, hogy mind a Nagy-Fátrán, mind pedig az szuhai passuson Liptóba által-jött az ellenség, úgy Árvába is.» Hadak küldését kéri tehát, mert periculum in mora; ha Szepest elvesztjük, — jó éjtszakát a többinek is!» (*Orsz. Levéltár.*) *Bercsényi* csak jan. 12-kén tudá meg a fontos eseményt a távoli Unghvárott, honnét e napon értesíti Károlyit: «Ezen órában hozák hírit: már az ellenség Árva vármegyében bent van, az Nagy-Fáttra felül került, s midőn azzal viaskodnának az mieink: Besztercze felül bécsapott az ellenség Liptóba, s már Rozenberg körül nyargalódzott. Az mi hadaink — kár nélkül ugyan — de csak retirálták magokat 8. praesentis Szent-Miklóshoz. Pálffy ment Árva felé, Beszterczén volt még 6-ta Haister Koháryval. Elhiszem, ha operálni akarnak, azok is kerestek diversiót; ha penig csak kicsapása Pálffynak, — már Árva vármegyét elcsapá. — Pálffy Árva vármegyére írott leveléből ugyan úgy látszik: bírnia akarja Árvát.» (*Rákóczi Tár*, II. 239. 1.)

Revuczára Beszterczérül épen Rosenbergnél eleit vette volna, — *kire nézve az sánczokból retrahálni kellett ő Kglminek magát, első nap (január 7-kén) csak Rosenbergre, tegnap pedig (tehát 8-kán) ide Szent-Miklóstra.*

Az ellenség még eddig Rosenbergnél felebb nem gyűtt és Revuczánál, (ott Ocskayék, itt Tollet;) megválnak, ma erre fordul? *Az egész hadaink itt Szent-Miklós tájékán vadnak.* Ha most hevenyen volna segítségünk: bizony, az Úr-Isten confundálná őtet! Írt Óberster uram Babócsay uramnak is, — talám ő Kglme elérkezik hadakkal; *de ide gyalog kívántatnék,* megtisztitanánk ezen vármegyét ellenségtől. Inkább hiszem, Árva-várát akarná megpróbálni; mivel sója nem volt, a mint hallatik: *árvai passust akarná lengyelországi só kedvéért tartani.*¹ Az okból, hogy azt impediálhatnánk: jó volna lármázni bányavárosok vagy Bajmócz tájára is,² *kintelen volna visszamenni többi corpusához.*

Mert, hacsak itt eleit nem veszszük neki: meglátja Fölséged, ha ezen a szoroson begyűtt, valamentire pihenvén, — már az széles útakon nemsokára Lőcsére és Kézsmárkra próbálni fog. Most kellenék azért minden erőnkkel csiripelnünk rajta: *mert abban is az Isten és a dér sok koldust csinált,* (l. Pálffy alábbi levelét), *a ki most rosenbergi kastélyban földön hever és majd meg sem mozdúlhat, megfagyván keze-lába.*

Írtam ezekről Méltóságos Fő-Generális úrnak is, — tudom, disponálni fog segítség felől, csak lenne hamar!»

Végül igen melegen ajánlja Czelder Orbánt, hogy a fejedelem az elpártolt Szinnyey Kristóf jószágával jutalmazza meg, «hadd legyen consolatioja; *mert ha egy ember megérdemlette Fölséged kegyelmességit: látja Isten, — ez megérdemlette,* mostani magavise-

1 E dolog csakugyan így vala, mert a máramarosi sóaknák Rákóczi kezében s az erdélyiek igen távol lévén: Ausztria kénytelen-kelletlen a galicziai sóra volt szorúlva, melynek behozatalát azonban a Wieliczka vivő utat uraló Árva-vára elzárta. Egyébiránt, mint alább szó lesz, még a lengyel hadak bérbeadásával kínálkozó két Lubomirszky hercegi testvérrel való közvetlen érintkezésbe léphetés is vonzá a császáriakat Árva, Liptó, Szepes felé.

2 Ezért sürgeti vala — mint láttuk — Bottyán is a dunántúli gyalogság általhozatalát, a mi min múlt el? főntebb röviden előadtuk.

lésire is. Csak resolválta magát: ha valamennyire meglágyúlna az idő, és lenne segítsége, — kifüstöli innét az ellenséget; ki sem megyen a vármegyéből, ha fegyverrel ki nem szorítják.»

Okolicsányinak *Bercsényi*hez szóló, ugyanegy keletű, de előadásában ismét érdekesen s új részletekkel különböző levele pedig főbb pontjaiban ez:

«Az ellenség új esztendőben akarván próbálni szerencsét, legelsőbbben olyan hírt bocsátott, hogy *Szécsény felé fog gyülekezni*; azonban más stratagémáról gondolkodott: mert három felé, úgymint Beszterczéről Szuchára; Turóczról nem a (kralováni) sáncz felé, de Nagy-Fátrára; harmadik (parniczai) passusra penig Árvára alattomban elrendelvén marsát, *majd egy órát vött magának, hogy három felől rajtunk s árvai passusokra rohanjanak*.

A minthogy 7-ma præsentis véghez is vitte dolgát, egyszersmind háromfelől reánk gyüvén rettenetes nagy hidegben, mivel *hidat sehol nem kellett keresni*, nagy erősen befagyván az vizek... Való dolog, Óberster Czelder uram úgy viselte magát, ki felül egyebet nem mondhatni, hanem: *plus fecit, quam debuit*; mert meg akarván tartani ezen passusokat: addig biztatta a hadi rendet, hogy a nagy hideg időben éjjel-nappal fegyverben tartván maga gyalogságát, — az iszonyú nagy hideg kinek lábát, kinek kezét, kinek fülét megvette; *mert az ellenség marsban megmelegedvén, ellenben ez helyben állván*, — egy szóval, hideg miatt nem subsistálhatott, és a ki nagyobb szerencsétlenség: havak esvén e napokban, *hófuvasok miatt se erdő felé, se útfélen nem lehetett reménsége szegény hajdúnak salválni magát*, hanem országútján kellett retirálni Szent-Miklósig. *Az lovas penig nem segithette alkalmatlan idő miatt az gyalogságot*.

Így lévén már az dolog, jöllehet az ellenség is eddig tovább nem mert (*és a nagy kimerültség, elfagyás miatt nem is tudott*) indulni, hanem a ki Árva felé gyött, (Pálffy és Ebergényi) sánczokban és Zazrivára szállott; a ki Turócz felől, (*Ocskayék*) ide Lip-tóba, — általvagattatván az Nagy-Fátrát, Czelder uramot sánczban Kis-Fátránál (tehát Kralován táján) akarta rekeszteni, — az Gombásra és Rosenbergre; a mely ellenség pedig Beszterczéről Szuchán átalverte magát, az Revuczára bészállott, *és most is ott helyben ma-*

radt. Inkább hiszem: Árva-várára nézve Rosenberken conjungálni fogja magát és nyilván Árva alá megyen; vagy ha nem, Rosenbergen s ott lévő kastélyban securitást fog magának keresni. Óberster Czelder uramnak szándékja az: míg innét fölső végről ki nem szorítja ő Kglmit, itt lévő hadakkal, — addig pusztára nem hagyja ezen vármegyéket. Csak volna *gyalog-segítsége*, vagy jó lovas is, — bizony, gyalázattal ki kellene menni az ellenségnek: nem vélem, mindenestül legyen kétezer (Pálffy csupán *maga* volt ennyivel!) gyalázat lesz, ha itt szenvedjük. Babócsay uramnak írt ő Kglme, de még nem gyött; talám lehetne pro interim *valamely gyalogsággal succurrálni*, bizony, az Úr-Isten megsegítené bennünket, *mert evvel az emberséges, resolutus Óbersterrel készek vagyunk mindnyájan fegyvert fogni.* Ha itt késik az ellenség: lehetne bányavárosokon, vagy Bajnócz táján lármázni, kire nézve ennek vissza kellenék menni, — mi is hátán mehetnénk ezeken a szorosokon.»*

Így a kuruczok jelentései; s most lássuk ugyanezen nevezetes hadműveletekről annak főintézője: *gr. Pálffy János* tudósítását, mely annál becsebb, minthogy a bán egyik benső barátjának, *gr. Illyésházy Miklós* udv. cancellárnak egész bizalmas hangon írja, úgy, hogy még Heister ellen táplált élénk gyűlölete is több helyütt élesen kitűnik belőle. E levelet Pálffy *«Datum Nagyfalu seu Velkavesz, die 10. Januárj 1709.»* kelettel írta: tehát már bent Árvavára alatt, mely erősségnek megvétele, — mint e tudósításból is kiderül, — csakugyan egyik főczélja volt az erőszakolt téli hadjárattal Heisternek. A cs. tábornagynak a kuruczok jelentéseivel lényegileg összeegyező, — de a dolgokat éppen ellenkező oldalról tekintő, tehát a fentebbi adatok ismerete után kétszeres érdekű levele így szól:

«Valamit ezelőtt hat-hét héttel jóvallottam, s akkor a jó üdövel könnyebben lehetett volna véghezvinni, — most köllött *nem kevés kárral, az vén ember* (Heister) parancsolatjából effectuálni. Elérkezése után, midőn már az bányavárosok iránt tett jó dispositióimat confundálta volna, egyszer csak azt parancsolja, hogy *gyűjjek Árvában s vegyem meg a várat*, — mezítelen kézzel; talán azt gon-

* *Okolicsányi Mihály* e mindkét levelének s. k. írt eredetije (Datum Kis-Palugyae, 9. Jan. 1709.) gyűjteményemben van.

dolta: csak pisztolylövésre is föladják! Osztán, télen Árvában, kiváltképen most a minémű hidegek vannak, mezőben várat vinya mesterség.

Én ugyan, parancsolatjának eleget akarván tenni, új esztendő nap után, úgymint quinta currentis, Zsolnárul megindulván, igyenesen *másnap* Zazriva nevű faluba, — mely az kurucz sánczhoz Árva-vármegyében félóráig való föld — érkeztem. Onnénd recognitióra küldvén az sánczhoz, — mellyet praviczai (parniczai) passusnak hínak, másképpen is jól tudja Kglmed, minémű situatio legyen, — *még az kuruczság benne volt*; másfelől pedig annyira be voltak vágva a hegyek: *lehetetlenségnek állították lenni* (kémszemlészai) *az általmenetelt*. Azon sáncz franczia munka volt,¹ s oly helyen vagyon: ha szíves ötven ember lett volna is benne, — bár tizezer emberem lett volna is lovas, lehetetlenség lett volna általmenni,² mert csak egy s legföljebb két embernek lehet menni egymás mellett; mindenfelől az rettenetes kősziklák, a mellyeket meghágni lehetetlen. Az sáncz is oly erős, hogy faltörő ágyúknak is ideig gondot adott volna.

De mivel már annyira gyűttem s *oly kimondhatatlan hideget szenvedtem, kinek mássát sohasem próbáltam*, — mert csak *legalább négyszáz embernek vette el a hideg* kezét, lábát, orrát, fülét, *sokan meg is holtak*, parasztokban is, — *még az tisztek is hasonló szerencsétlenségben estek némelyek*,³ — resolváltam magamat, s

1 Igen valószínű állítás, miután Rákóczi hadmérnöktisztei többnyire francziák valának.

2 A minthogy nem is úgy vette be Pálffy e sánczot, hanem mint Czelder és Okolicsányi leveleiből már tudjuk és alább maga a bán is bevallja: egy másik hadoszlop a fejszés, hólapátos pórok segítségével meghágván a hegyet, úgy került a kuruczok hátába; különben hiszen, majd megpróbálhatta volna bán uram, a hős Czelder buzdításaira a borzasztó hideget is álló-helyben éjjelnappal eltűrt hajdúk vitézségét! Hiábavaló dicsekvés tehát az *ötven elszánt ember* fölemlegetése.

3 Pálffy e levelében kétszer is hangsúlyozza, hogy vállalatát *«nem kevés kárral»* vihette csak végbe, a mint is csupán a saját és a vele együtt haladó Ebergényi hadoszlopaiból elfagyott katonák számát *«legalább négyszázra»* teszi. Ocskayék fagyosairól pedig Okolicsányi írja, hogy betöltötték a tágas rózsahegyí kastélyt; s végre Tollet osztályát is annyira kifárasztá a stureczi sáncz három óráig tartó ostroma és a hegyek átalhágása, hogy harmadnapig kelle Revuczán pihennie. A *Berényi-naplóban* is olvassuk jan. 22-ike alatt: «Pálffy (Miklós) uramhoz hoztak valami német tiszttől egy levelet, az kiben írják, hogy *Haister árvai expedíciójában 330 egynehány embert*

Generális Ebergényi László uramat azon hegyeknek, melyek anyyira be voltak vágva, expediáltam, feles parasztokat is adván mellette az utak kivágására és hányására.» (Ez volt tehát az a megkerülő csapat, mely Czeldernek és különösen Luzsinszkynak háta mögött bukkanván elő: a védők kénytelenítették az erős sánczot, nehogy odarekesztessenek, hirtelen pusztán hagyni.) «Magam közében igyenesen az sáncznak vettem útamat, harmadrészét (Ocskayékat) Túrócz vármegyén által még praevie dirigálván, hogy Sztankovánnak gyűjön. Azalatt az bányavárosokrúl is Generál Tollettel volt egy porta expediálva Rosembergnek, — és így közben akarván venni az ellenséget, úgy indultunk, s úgy adta Isten, *hogy egyszersmind, egy nap* (január 7-kén), *mintha zsinórra vettek volna bennünket, érkezünk, kiki maga helyére.»* (Ezen tagadhatlanúl igen ügyes hadi intézkedésnek ily kitűnő szabatossággal lett végrehajtása valóban dícséretére válik mindegyik hadoszlop vezérének, köztük a különben aránylag legkönnyebb feladatot kapott Ocskaynak is.)

«De megszagolván az ellenség: még étszakának idején mind az sánczot üresen hagyván s mind az vármegyékből kiszaladván, Szepeségen tartózkodott meg.» (Ez nyilvános hazugság; mert láttuk, hogy Czelder és Okolicsányi még január 9-kén is Liptó-Szent-Miklósról datálnak, s e hely körül feküdt az összes megmaradott kurucz haderő.) «Már Istennek hála, Liptó, Árva, Túrócz egészen mienk; (?) de ennekelőtte kevesebb kár nélkül is mienk lett volna, ha szót fogadtak volna.

Már most, édes Méltóságos Bátyám-Uram, semmit sem parancsol *a vén ember*; attúl tartok, egyszer megént — szokása szerint — oly ordert ad, a ki lehetetlen lészen: mert ő nem tudja ennek a földnek csinyját; s ha véghez nem viszem, disgustatus lészen. A minémű rettenetes üdő vagyon: *csak maséroljak, — az egész népet is elrontom*; osztán kevés, bár csak ezer lóval volna több. Maga (Heister) Beszterczén ül, nyugszik, s én szenvedek, — s övé a dücsőség! Bár csak már azt hagyná helyben, a mit cselekszem: de leveleimre csak választ sem ad. Én, Istennek hála, szerencsésen béhoztam

vett meg az hideg, specificálván: hányan holtak meg közülök, s hánynak lába, orra, füle fagyott el.»

a népet, vármegyéket s nagy földet szabadítottam, — lássa már, mit csinál! Többen nem akarom magamat avatni, ha csak így folytatja dispositióit, megírtam mind az Bellicumnak s mind magának is. Kglmed is repræsentálhatja in debitis locis; sőt lekötelez vele, mivel az országgyűlésének megént folyamotja lészen, ha énnekem mennél hamarabb újabb regálist expedíaltat, — csak szabadúlhassak meg tőle!¹

Tegnap kérettem Árva várát: de rövid és gömbölyű válaszlőn; még egyszer más móddal próbálom, ha succedál, — jó; holott nem, üres kézzel meg nem vehetem, de ugyan sokáig nem tart-hatják.»

Pedig bizony, e szép lovag-várat a számos sebbel koszorúzott hív és derék *Winkler Vilmos* ezredes-parancsnok elszántsága még ugyan sokáig: *három hónapon át* meg bírta tartani, nem fogván rajta sem fenyegetés, sem szép szó, sem erős ostromzárlat, sem pedig *csábítás és aranyozás*, mert a bán által imént említett «*más mód*» alatt — Pálffy jellemét és eszközeit ismervén — egyebet alig ért-hetünk. Winkler megmutatta, hogy nem mindenki *Ocskay és Thúr-óczy!*

«Itt köll még — folytatja a bán — két-három napig nyugod-nom, *mind az nagy hideg miatt, s mind az sok bágyadt lóra nézve, úgy az elfagyottakért is;* (azután) beljebb nyomakodom Liptó felé az dispositióknak tételére nézve, miképen t. i. csinálhassak új postirungot?»²

A mely napon Pálffy ezen levelét írta, azon napon, ú. m. január 10-kén egyesültek Rózsahegyen, harminadnapi nyugovás, fűtőzés után Tollet, Viard csapatai Ocskayékkal; s míg a fagyossát, betegessét népöknek Ebermonttal, Thúróczyval bent hagyák helyőrségül az ottani várkastélyban s városban: a két cs. tábornok és Ocskay meg-indult Liptó-Szent-Miklós felé. Itt Czelder Orbán hiába várta segít-

1 E pontra nézve megjegyzi utóiratban: «De, azon kérem Kgl-det kedves Bátyám-Uram: maradjon sub rosa, ne menjen világosságra, hogy én magam kívánjam az regálist; hanem csak quasi proprio motu irattatnék: *mivel bán vagyok, szükséges jelenlétem.*»

2 *Eredeti levél*, a kihalt gr. Illyésházy-családnak Köpcsényen gr. Batthyány József úrnál levő archivumában.

ségre Babócsayt; mert ennek nem volt semmi gyalogsága, lovassal pedig ott, a jelen nagy havakban mitsem lehetett végbe vinni. Más részről, Andrassy Pál battalionja a visszavonuláskor annyira elállott, szétoszlott, sőt részben labanczczá is lett, hogy csoporton nem sokkal marada több 200-nál belőle; s maga Orbán liptai, árvai hajdúi is egyelőre — kissé fölmelegedni, megpihenni — úgy hazaszéledének, hogy ezredéből jóformán csak a szepesi fiúk maradtak a zászlók alatt, mintegy 400 ember. Az összesen 600 hajdúval tehát, — kivált mivel annak is egy részének keze-lába el vala fagyva, s valamennyi elcsüggedt, kifáradott, kedvevesztett volt a sánczokból való kiszorítás miatt, — nem lehetett remény valami derekas ellentállást kifejthetni a nyílt fekvésű Liptó-Szent-Miklóson.

Ennélfogva Babócsay segítség helyett azt tanácslá Czeldernek: hogysem e megzavart kevés gyalog hadat is odaveszítsék, jobb lesz kivonúlnia Liptóból és vele egyesülni Szepes szélein; hanem a lovaságból járőröködési szolgálatra hagyjon bent Liptó szélében meg lehetős erőt, a kik portyázzanak befelé az ellenségre, míg nem majd a hó és nagy hidegek múltával nagyobb hadosztálylyal megkísérelhetik Liptót visszafoglalni és Árva-várát az ostromzár alól felszabadítani.

Ehhezképest Czelder a jan. 10-kén Rózsahegytől megindult ellent nem várta be, hanem ezen a napon szép csöndesen kivonúla Liptóból, hol azonban mégis Vazseczen vígyázóban hagyta Luzsinszky és Deák Ferencz karabélyos-huszáraiból tizenegy századot. Többi hadával jan. 12-kén a Káposztafalván szállásoló Babócsayhoz érkezett, ki is aztán saját és Czelder dandarából Szepesnek liptai szélétől ú. m. Lucsivnátlól Lőcséig terjedő hadvonalat húzott.

Czelder visszavonulását az élelemhiány és a liptaiaknak a bekövetkezett catastrophá után követett kislelkű maguktartása is okozá. Ugyanis a nemesség Pálffy, Ebergényi, Ocskay csábításaitól megnyeretve, Árvában egészen, Liptóban is nagyobb részben labanczczá lőn a császáriak közeledésére; a parasztság pedig a kuruczok háta mögött is többnyire pusztán hagyá falvait, — és így élést sehonnan sem kaphattak.*

* *Babócsay Ferencz* írja 1709. január 12-kén Káposztafalváról Bercsényinek: „... Mivel az üdő és szerencsétlenség így hozta magával: csak így kellett meglenni, noha ugyan szintén annyira nincsen, hogy az egész ellenség bent volna Liptóban és

Babócsay néhány nap múlva, ú. m. jan. 14. és 16-ikáról ismét értesíté fővezérét a Liptóban újabban történekről; de e leveleinek

Árvában. Árvában Pálffy János Ebergényivel irrumpáltak; *az sáncznak mentek előszőr is*, (ez lehetett a Pálffy levelében említett *porta*,) *de ott nem penetrálhattak*; hanem az árvai parasztság *más titkos passuson hátok mögé bevitték az ellenséget, úgy, hogy Luzsinszky uram maga is hadakkal együtt alig sakálható még magát*, mindazonáltal elgyűtt, szerencsénkre, *minden kár nélkül*, hanem az kik lobonczókká lettek, hajdúság és nemesség. *Az vármegye (Árva) is hamis volt, mivel — úgy hallom — egészen közlött dolog volt köztök*; csak el is kell hinni: mivel mind ottbenn maradtak egészen. Liptóban pedig egyszersmind három felől, egy nap valamikor Árvában, beütöttek, úgymint Szuhára, Revuczákra, Nagy-Fátrára és Kis-Fátrára, — *ott is az sánczuoknak nem is az hegyeken: hanem csak az vízen* (a Vág vízen, vagyis inkább jegén, Kralóvánnál) *gyűttek rajtok*. Már sok felé nem is tudták, hogy mihez kapjanak és mellyiket oltalmazták? Retirálták magokat Rozenbergre az infantéria, és onnan az egész benn levő lovas hadakkal Szent-Miklóstra, az ellenség pedig Rozenbergre. Szent-Miklósról is másnap (nem áll, csak *10-kén!*) kimozdultak mieink előre, mivel nem tudhatták: sok-e az ellenség, vagyis kevés? Más az is: sok confusiók közt az szívek elveszvéen mieinknek, derekast velök próbálni nem lehetett. A mi az ellenség miatt embereinkben kár esett, *az legkevesebb*; de az kimondhatatlan hideg sokat, *sőt egynehány száz emberünket*, mind az gyalogság és lovasok közül is, és nemcsak közönséges vitézlő rendet: de még tiszteket is vett meg az hideg, kinek lábait, kezeit, orrát, fülét és egész ábrázatát is; azonkívül is felesen lobonczczá lettek Urbán hajdúi, mivel árvaiak és liptói is; a minthogy ez a mi hadunk jobban is tart a föld-nép, exul és az ilyen selmáktúl, mintsem az ellenségtúl. Mind az két vármegye vice-ispánjai is lobonczókká lettek. — *Árvában ugyan* (t. i. a *várba*) *segítséget úgy munitiót is elégségeset beküldöttük*. Pálffy Ebergényivel actu is kétezere magával subsistál, *Liptóban pedig Viard, Ocskayval és Thuróczyval*, — azok is mintegy másfélezerig lehetnek. A mi hadaink pedig, a mi kevesen maradtak, mind Urbán uram, mind Luzsinszky uram Szepesbe gyűttek, mivel a parasztság Liptóban a potiori az helységeket mind pusztán hadták, és *semmiképen subsistálui hadainknak nem lehetett, így is majd negyed napig semmi kenyérök sem volt az hadaknak*, se lovaiknak szénájok, abrakjok. *Az két reguláris regimentből még tizenegy compánia hátra vagyon Liptóban Vaszeczen vígyázóban*, kik is azt vígyázzák: ha az ellenség erre felé fog-e indulni? A mi pedig az többi hadakat illeti; egészen itt és Lőcséhez egy mélföldnyire dislocáltam Liptó-vármegyétől fogvást, hogy jobban subsistálhassanak, és szüntelen kemény portákat bocsátván be Liptóba is, kik is az ellenségre fognak vígyázni, mit akar? ha akar-e tovább nyomúlni, vagy sem? *Urbán és Andrássy hajdúi kik vannak, nem reménlem hogy több legyen öt- vagyis hatszáznál*, mellyeket is Berthóty uram parancsolja, hogy Lőcsére és Kézsmárkra szállíttassam. Az lovas hadak is szokások szerint igen megkevesedtek; de mindazonáltal valameddig ki nem fog nyomni az ellenség, én csak itt fogok subsistálnom. Csak *Lubomirszky* (a szepesi XIII. város lengyel hűbér-ura) valamit ne kezdjen; a mint egész hadai éjjelnappal készen is vannak, fegyvereket készítik, puskaport vásárlanak.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

csak rövid kivonatait bírjuk, Bercsényinek Károlyihoz jan. 17. és 19-kén írott tudósításaiban:

«Most nem régen érkezék frissebb (ú. l. január 14-iki) levele Babócsaynak, cum declaratione: Pálffy és Ebergényi még 12-én Árvában voltak, circiter 2000, *Viard Ocskayval, Thúróczyval Rosenbergen*, circiter 1500. Szent-Miklósig még nem volt az német. — *Révay Mihály*, az átkozott, *labanczczá lett 80 dragonyossával,¹ az túróczy és liptai nemességgel.*» Pár nappal ezután azonban Babócsay már Pálffy hadteste derekának Liptó-Szent-Miklóson létéről értesít, s egyszersmind Lubomirszky hg. gyanús viseletéről:

«Babócsay uramnak de dato 16. veszem utolsó tudósítását; ki is nem az németre nézve, — *az kinek akkor corpora Szent-Miklóson volt és Liptó-Újvárt praesideálta s építeni akarta*, — hanem Lubomirszkyra nézve retirálta vala magát Szepesvára alá Almásra, és Kézsmárkban 200-at, Lőcsében Andrassy regimentét hagyták vala praesidiumúl. Lubomirszky Kézsmárk mellett csendesen felmasérozott Iglyóra,² minden hadi készületivel, taraczkjával; *közhíre, hogy ellenséggé lészen*, s Babócsay béküldött hozzája kérdezni: tu, quis es?»³

Eperjest ekkor tájban már azt is akarták tudni, hogy *Ocskay* a szepesi városok egyikében Szombatban találkozott ezek hűbérurával, az immár ellenséggé válандó Lubomirszkyval,⁴ nyilván Pálffy-tól megbizatva, a herczeggel kötendő egyezéség végett. Találkozott-e

1 A depot-század, Eszterházy Antalnak különben Dunántúl lévő dragonyos-ezredéből.

2 E hely tudvalevőleg a XIII. elzálogosított szepesi városok egyike vala, tehát Lubomirszky kormányzata alá tartozott.

3 *Thaly*: «Rákóczi Tár,» II. 240—242. 1. *Babócsay* 1709. január 18-káról is ír Bercsényinek: Semmi ártalmas híreink nincsenek, «és portám is egy rendbéli referálja, hogy Szent-Miklóson és Rozenbergen légyen az ellenség, és hogy Pálffy Ocskayval valamely felé elment, de nem tanúlhatta ki, hogy merre? Most actu is Liptóban bent vagyok portám, mit fog referálni? azt is Ngodnak azonnal megírni el nem múltatom.» (*Eredeti*, Orsz. Levéltár.)

4 *Szluha Ferencz* írja Eperjesről 1709. jan. 16-áról Bercsényinek újságúl: «Mondják, Berzeviczy János Lublyó (Lubomirszky vára) felé vonta el magát, és hogy több nemesség is arra szivódnék. Beszélük azt is, hogy Lubomirszky hg. lett volna Szombathelyen (Szepes-Szombat) szemben *Ocskayval*, és a maga hadát csuportozza, valamely taraczkot is lehúzatott Lublyó-varából.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

csakugyan Ocskay hg. Lubomirszky Tivadarral? avagy csak jellemző hír volt az egész? Adatok híjján nem tudhatni; de az bizonyos, hogy a szepesi lengyel hűbérúr ekkor még, sokkal inkább rettegte Rákóczi fejedelem hatalmát és a kuruczok földén szétszórva fekvő XIII. városon elkövethető bosszúállását, semhogy idejét látta volna már *nyílt ellenségül* lépni föl ellene. Ezen, kétséggkívül már ekkor tervelt szándéka kimutatását tehát a Szepességnek a császáriak által leendő elfoglalása idejére halasztá; a mi azonban nem gátolta abban, hogy az őt fényes ígéretekkel kecsegtető németeknek kéz alatt hasznos szolgálásokat tegyen.

Így pl. ő vala eszköz abban is, — és ha Ocskayval vagy Pálffy-nak más küldöttével 1709. január havában csakugyan találkozott, kétséggkívül ekkor főzték ki, — hogy testvére, a «szondeczki sztarosztá obezni», hg. Lubomirszky György, jó pénzért zsoldba adott a császárnak tavasszal egynéhány lengyel ezredet,* melyekre Heisternek most annyival nagyobb szüksége volt, minthogy a dán segédcsapatokat királyuk hazarendelé. *És főként a Lubomirszkyakkal való ezen érintkezés indítá a németeket oly kemény télidőben Liptó-vármegye meghódítására.*

Másik jóakarató szolgálata Lubomirszky Tivadar hgnek a császár iránt abban állott, hogy az idegen ajkú tiszteket és katonaságot Rákóczi ezredeiből elkezdé mindenféle édesgetésekkel a saját zászlói alá vonni. Ekként, midőn január közepén a Czelder-ezred Igló alatt elvonúlt: a hg. három tisztet, név szerint Schulcz György századost, Stenzel Szaniszló zászlótartót, Ganzer Martín élésmestert és több közvitétz magához Iglóra becsala s tulajdon zsoldosai közé esküdtetett; midőn pedig ezen, a jó szomszédság és semlegesség szabályaival semmikép össze nem egyeztethető eljárás iránt a kurucz ezredes kérdést tőn nála: a hg. csak himezett-hámozott, s városát sűrű őrzéjéttel körvenyztet; sőt azután annyira vetemedék, hogy magát Czelder Orbánt is egyenesen árulásra szólította föl, bizonyos követe által izenvén neki, hogy, ha egész ezredével a császár hívségére állana: ő, Lubomirszky «oly grátiát fog ő Fölségénél számára szerezni, hogy sokkal nagyobb böcsülete lesz, semmint mostanában.»

* *Kolinovics* ezek létszámát 4000 emberre teszi.

De valamint Pálffy Winklerben: úgy Lubomirszky Czelderben — nem foghattak *második Ocskayt*, noha a csábító hg. az ígéretekhöz ijesztésül még azt is odatette: «mivelhogy — úgy mond — *már az magyar hadakozásnak mostan úgy is utolsó vége van.*»

A hű Czelder megbotráncozva utasítá vissza a galád ajánlatot, s tüstént jelentést tőn arról Bercsényinek; Lubomirszkynak pedig felelé: Köszöni ő hgsége grátiáját, — de nincs reá szüksége. Mert «ámbar az ellenség országunkba ennyire elhatott volna is, — azzal még az egész országot meg nem hódította! Isten ő szent Főlsége maholnap mi fegyverünket is megvígasztalja. Más az, hogy mivel ő hercegsége országunkban nem úr, hanem XIII. városoknak mintegy csak *præfectusa*, vagyis *directora*: azért ő hgsége grátiájához nem lehet semmi bizodalمام; az én kegyelmes fejedelmem ő Főlségéhez is alázatos hívségeimet és hazafiúi kötelességemet utolsó csöpp véremmel pöcsétlenem és megbizonyítanom akarom. Azért tovább ne infestáltassam!» *

Orbán ezredes tehát kerek választ ada a kísértőnek, melyből átláthatták a császáriak, és átláthatja az utókor, hogy ha találkoztak is a kuruczok soraiban helylyel-közel *Ocskayak*, *Thüróczyak*, *Pongrácz Gáspárok*: ám találkoztak *Bottyánok*, *Eszterházy Antalok*, *Ebeczkyek*, *Berthóty Istvánok*, *Winklerek* és *Czelder Orbánok* is, és pedig, — hála a magyar lángoló hazaszeretetnek s romlatlan köz-erkölcsiségnek, — sokkal felesebb számban amazoknál!

* *Czelder Orbánnak* ezen, szülővárosából Wagendrüsselből (Szepes) «— Januárj (a *nap*-szám kimaradt) 1709.» Bercsényihez írott eredeti levele az *Országvs Levéltárban* van. Hogy január közepe táján kelt, mutatja a körülmény, hogy miután Bercsényi Unghvárott (hová pár nap múlva érkezhett csak el) megkapta s még Rákóczi-nak ira felőle, a ki is *január 26-kán* válaszol Munkácsról ez ügyben főtábornokának: «Lubomirszky, barátságára nézve, est filius fortunæ . . . de ellenség nem lesz: mert jól tudja, hogy ő nem oly nagy úr, hogy hadakozást indíthasson . . . *Urbán Czeldernek tett izenete, igenis, ebség*; de evvel, — elhiszem — hízelkedni kíván csak az németnek. Jónak ítélném mindazonáltal lenni, ha az desertorok és az ilyenek megszűnése iránt maga írna Kglmed néki; fogok én is iratni az Asszonyynyal.» (Sieniawska Erzsébet hgné, Lubomirszky nővére, Rákóczi barátnője.) Archiv. Rákócz. II. 438. 1.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Csatározás a bányavárosoktól délre és Zólyom, Besztercze körül; Besztercebányát a kurucok körülzárolják; Heister Viardot Liptóból segélyül visszahívja s a dívényi szoroson átúzi Csajághyt. Ocskay a lipantai és árvai nemességet Beszterczére kíséri Heisterhez; a császáriak keményen sarcholják az elfoglalt vármegyéket; Pálffy Árva-várát szorongatja. Szepesben a kurucz szaporodik; csatározások Liptóban; kísérletek Árva-vára fölmentésére; a császáriak megszállják a batizfalvi kastélyt, de megint kiszoríttatnak. — Heister Ocskayt Bécsbe rendeli; fogadtatása az udvarnál, nagy ígéretei: tetemes pénzt kap hadak fogadására; a bécsi nép kíváncsian bámulja *«Rákóczi villám»*-t. Ocskay visszatér és újonczozni, toborzani kezd. — Károlyi és Bottyán Nyitraig, Tapolcsányig csapdoznak s Újvárt élelmezik. Árva-vára végre április hóban capitulál; herceg Lubomirsky György, a szondeczki, 4000 emberrel a császár szolgálatába szegődik. E tény jelentősége.

Láttuk föntebb, hogy Bercsényi, a mint megtudá Pálffyéknek Liptóba való betörését s viszont azt, hogy Heister és Koháry jan. 6-kán még Besztercebányán voltak: mindjárt megjegyzé rá: *«Elhiszem, azok is keresnek diversiót, vagy Rima-Szombat, vagy Rozsnyó felé.»** Föltevéseben nem is csalódék, csupán a diversió irányában. Heister ugyanis nemcsak a Tollet s Viard alatt a Sturecznek küldött hadosztálylyal: hanem avval is kívánta segíteni Pálffynak árvailiptai működését, hogy maga addig másfelé teendő kicsapásával elvonja a kurucok figyelmét. E célra azonban nem mint Bercsényi hívé a keleti, hanem a *déli* irányt választá, és pedig hihetően azon okból, mivelhogy a termékenyebb honti tájakról eleséget inkább szállíthatott a bányavárosokon éhező németjeinek, mint Gömör nyugati részének sziklás, erdős, vad vidékeiről, melyek még hozzá, csak egyetlen igen szűk s jól bevágott és védett szoroson: a breznóbánya-polonkain át közelíthetők meg. (A tiszolczi hegyi út akkor még hadakkal épen járhatlan vala.)

Heister ennélfogva január 10-ike táján a beszterczei, zólyomi és selmeczi lovas-németet Dobronyivánál összegyülekeztetvén, — kicsapatott a magyarok *szenográdi órállomására*, (Postierung). Itt, tudjuk, Vajda András vigyázott, a Bottyán-féle huszárezred néhány szá-

* *Rákóczi Tár*, II. 239.

zadával. Miután pedig a vezénylő-tábornok bölcs számításából ide-rendelt borsodi hajdúság még az útban fölzendült és hazaszéledt volt: Vajda csupán magára áll; és így a túlerőnek sokáig ellent nem állhatván, puskázva, ellenkezve, hátrább nyomták őt, előbb Szuhányra, majd Palojtára s Kékkőre. De az ezredes mindjárt eleintén gyorsfutárt küldé Szécsénybe segítségért, és Bottyán a maga mellett az őrállomások segélyére mindig készen tartott lovasságot (Zsámboky, Balogh, Somogyi ezredeiből) sietve indítá. Ezek Vajdával még oly jókor egyesülhettek, hogy megfordulván, a Szuhány és Szenográd helységeket kirablott s a requirált élelmi szert szekerekre rakott németeket útközben utolérték. Rögtön oly hévvel rájok támadának hogy hirtelen 50—60 németet lecsapdozva, összes, éléssel terhelt szekereiket elnyerék és szerencsésen el is hozzák. Azután Vajda megint beszálla Szenográdba.*

Heisternek e kicsapátása tehát épen nem mondható sikerültnek. Sőt Bottyán, hogy a kölcsönt mielőbb visszaadja és egyszersmind a szorongatott lipthai kuruczokon is segítsen, legalább egy rész ellen-ségnek róluk való elvonása által, mihelyt az árvai és lipthai beütésekről positiv hírt kapott, tüstént meghagyá a Divénynél őrködő Csajághy Jánosnak: bontassa ki valamennyire a fűrési szorost, és gyaloggal-lovassal beütvén Zólyom vármegyébe, Zólyom-vára, de kivált a Heisternek és táborkarának szállásul szolgáló Beszterczébánya alá sűrűen portyáztasson, élelmöket szorítsa el, s lármákat, riadásokat tegyen; mely célra a különben is mellette Vámosfalván lévő Bezerédy-

* *Bottyán tbk* tudósítja Szécsényből 1709. jan. 13-káról Bercsényit: «Előbbi levelemben írtam vala selmeczi, zólyomi és beszterczei megegyezett németnek szenográdi postírungra csapásáról, — az minthogy azon Szenográdot és Szuhánt felprédálván: meghallotta mellettem lévő hadaknak menetelét, visszatért; kire is útban a mieink ráütvén, benne lecsaptak 55-ig valót, éléssel terhelt szekereit elnyervén, szerencsésen el is hozták.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*) *Rákóczi* pedig Munkácsról, jan. 17-kén így ír Károlynak: «Tegnap vettem vala Bottyán levelit, hogy az Beszterczén maradott lovas német a szenográdi postírungot kinyomta vala; melynek visszaverettetését minden prófontszekerei elnyerésével és ötven ember kárával e levelében adta tudtomra. A rosenbergi német is, az tegnap vett levelek szerint még fűtőzött a kastélyban, s csak elhiszem, ő is alkalmasint prűszkölt a hidegtől!» (*Archiv. Rákócz. II. 435. 1.*) Bottyánnak viszont jan. 25-kén megköszöni «Szenográdnál az ellenség ellen való serény vígyázását s tött activitását.» (Nemz. Múzeum.)

féle ezreden kívül, még Orosz Pál, Szalay Pál és Mikházy György huszáraiból is több századot vezényelt hozzája, úgy, hogy a dandárnok — már január 13-kán — háromszáz gyalog mellett vagy 900 válogatott lovassal törhetett be Zólyom vármegyébe.

Csajághy ezen aránylag csekély haderővel, melyet a császáriak bizonyára sokkal számosabbnak hisznek vala, elég zavart és félelmet, szorongást okozott a bányavárosokon. Mert a Gyetvára helyezett gyalogsággal a különben is őrizett fűrészi szoros kijáratát háta mögött biztosítottván, nemkülönben Végles és Zólyom várak elé a lovasság némi részéből zárlatot vetvén: a többi lovas haddal maga a dandárnok egyenesen Heister, Steinville, Löffelholtz és Koháry cs. tábornokok főhadiszállása Beszterczebánya alá nyomult. E várost sűrű őrségekkel fogatta körül, s négy napig valódi zárlatban tartá. A német ezalatt kétszer ütött ki reá: mind a kétszer szerencsésen visszaveré, levagdaltván s foglyúl ejtvén belőlök.¹

Ezen foglyoktól azt hallá Csajághy, hogy Tollettel csak ötszáz német ment volna Beszterczéről Liptóba, és hogy ott Pálffyval is csak 2000 volna, «kivel *Ocskay* és *Pongrácz* (Gáspár) is ott vannak». (A két régi ivó pajtás tehát ismét összekerült!) A cs. tábornokokat mind Beszterczén vallották beszorúlva lenni a foglyok; de ezeknél fontosabb volt azon vallomásuk, *hogy a kuruczokra ki akarnak ütni*,² csakhogy még ki nem tanúlták erejük nagyságát.

1 «Én az Liptóban ment ellenségnek revocatiójára szándékozván — írja *Csajághy* jan. 21-kén Losoncyról Bottyánnak vagy Károlynak, — tegnap egy hete Zólyom vármegyébe általmentem . . . *Viglest, Zólyomot bloquaddálván, Beszterczén Heistert, Steinvillet is úgy megszorítottuk, hogy sem élést nekik nem vihettek körül lévő strázsáim miatt, sem penig kétszernél többször kijöni nem mertek*, — akkor is mindenkor levagdaltunk s fogtunk bennök,» stb. (L. *Thaly*: «Bottyán élete,» 326. 1.)

2 *Csajághy* levele Gyetváról, jan. 17-kén, Gyürky Pál tbkhoz Csetnekre, hol a már elmondott liptai részletek előadása után írja: «. . . Mihelyt én megértettem az ellenségnek Liptóba, Árvába mentét: mindgyárt az mellettem lévő hadakkal által-jöttem az bányavárosok infestatíójára, és most is itt vagyok Zólyom vármegyében, elfogván élését azúlta mind az víglesti, zólyomi, mind az beszterczei ellenségnek erről az részről; azúlta ki sem jött az ellenség: *de készűl, a mint értem, ki is kell jönni, csakhogy még ki nem tanúlt bennünket*. Ha volna mivel operálódnom, megcseleked-ném; de *kőfalnak menni s kőfal közt nagyobb erővel bíró ellenségnek, ki mezőben is sokkal meghalladna, — nehéz dolog!* Vagyon ugyan rémüléssel az ellenség, az mint magok referálják (a rabok). Tegnapelőtt akart elmenni Heister Körmöcz felé Besz-

Azt a német rabok vagy nem tudták, vagy bölcsen elhallgatták Csajághy előtt, hogy Heister nyakra-főre küldözi a futárokat Liptóba Viard után: jöjjön vissza rögtön mennél felesebb lovassal, és mentse föl őt az ostromzár alól! Ugyanezt üzené a báthi kurucz órállomás megtámadására Selmecz felé kiküldött más lovas-osztályának is, — és e két rendbeli segítség érkezését várja vala szorongva és bosszankodva Beszterczén, hol igen kevés lovas ereje maradt bent.

És így Bottyán elérte célját, a mennyiben Csajághynak zólyomi beütése s Besztercze alatti vakmerő paczkázása által Liptóból az ellenség jó részét csakugyan sikerült elvonnia. Viard ugyanis, Heisternek sürgető parancsait vévén, a lovasságból csak a Wolfskehlvasasezredet és Ocskayt hagyá Liptóban, maga a többivel lóhalálában sietett a szorongatott tábornokok segedelmére. Csakhogy, míg az üzenet hozzája s ő a hadakkal Liptó-Újvártól, Szent-Miklóstól, Rózsahegyen és a Stureczen át Beszterczére elérkezhetett, — jó négy nap telt bele. Január 17-ike éjjelén vonúla be csendben a városba, hová ugyanakkor vagy valamivel előbb érkezének meg a Báth felé jártak is. Heister mind e csapatokból dandárt alakítván, maga Steinvillel és Viarddal január 18-kán virradtakor 1400 lovassal, öt század gyaloggal és két ágyúval kiűtött Beszterczebányáról.*

Csajághy, a ki, mint láttuk, a 17-kén ejtett foglyoktól hírt kapott a németek kicsapási szándéklatáról, maga ezen napon hátrábszálla Besztercze alól, s hajdúihoz Gyetvára rándula; azonban minden elővigyázati intézkedést megtőn. Még az estve «hat rendbéli patrólirozókat és két portát küldött két felől Beszterczének, az patro-

terczéről: de megtartózkodott, mert mindennap két felül az városig portáztatok. Bécsbe fog menni, az mint értem.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

* «Csütörtökön estvére *Liptóból revocáltatván Heister az cavallériát*, — csak az Wolfskehl regimentjének némely részét hagyta oda, — pénteken reggel Beszterczéről kijött erre 1400 lovassal, és öt compánia gyaloggal s két taraczkkal.» (*Csajághy jan. 21-iki levele, az id. helyen.*) A Báth felé járt németek visszaérkeztéről pedig lásd *Szent-Pétery Imre* tudósítását, u. o. 329. 1. Végre *Bottyánnak* még az nap, ú. m. jan. 18-kán éjféltkor jelenti Gács-varából *Csajághy*: «Az elfogott németek azt mondják: *tegnap tértek meg ők sietve Liptóból, s ma hajnalban indultak Beszterczéről*; Heister, Steinville, Viard itt vannak; az lovassa ezernél nem sokkal több, az gyalogia egy battalion, két taraczkkal. Liptóban Wolfskehl regimentiből maradt.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

lírozók az Garamig járván mindenkor». Az Orosz Pál, Szalay és Mikházy ezereiből való lovasságot pedig ezek mögé s maga elé Ocsovára szállítá, végre a Bezerédy-Horváth-ezredet magával vitte az utóhadhoz Gyetvára.

Heister előhadát Viard vezette. Ez 18-kán reggel beléakad Csajághy egyik — Szalay-féle — portájába Garamszegen; összecsapnak, Mező nevű kurucz főhadnagy elhull, alhadnagya fogságba esik, Zolnáig űzik őket sebesen. Itt szembejő a más rendbéli porta, — mire az űzőtek is megfordulnak, s az újon érkezőkhez sorakozva, neki a németnek. Viardot megfordítják, megfutamtatják, «derék tisztet s más rajtárokat (Reiter) megölnék». A puskázásra az Ocsován lévőek is lóra kapdoznak, reáfelesednek az ellenségre, és Viardot Ribárig, egészen a Heistertől vezetett dandárra űzik,¹ tűzökben elmulasztván megvizsgálni: mennyi ellenséggel van dolguk? A mi mindenesetre hiba volt.²

A kész csatarendben nyomuló Heister most Steinvillel fölfogja a keményen megűzött Viard hadsorait, és zárt oszlopokban maga, összes lovasságával reárohan az űzésben megbomlott harczrendű s jóval kisebb létszámú ellenfélre. Ezek természetesen megfordulnak, és könnyű huszárság lévén, kár nélkül ugyan: de úgyszólván a hátukon viszik Heister vasasait Gyetvára. Innét be a fűrési szoros torkolatába rohannak, s tovább. Csajághynak csak annyi ideje volt, hogy 300 hajdúját két felől az erdőkbe beállítsa; maga, Horváth István lovasaival hátramarada, — de a megnyitott torlaszok elrekesztésére már nem érkezhett; különben, hogyha ezt végbeviheti vala: bízott, hogy 300 hajdújával megvédi a szorost, sőt a német «ott romlott volna meg».³

1 *Bottyán* élete, 329. l.

2 *Rákóczi* válasza jan. 29-kéről Bercsényinek, 26-iki levelére: «Hála Istennek, hogy rosszabbul nem jártak balgatag s maguk kárukon ennyi hadakozás után is nem tanuló tiszteink; mivel különben előljáró által megvizsgálták volna az jövő ellenség számát, s nem mindgyárt futottak volna az gyenge, troupig űzött előljáróra, s gondoskodtak volna az szorosról is. De mi haszna? mivel két extremitás van bennök: vagy vakmerő, vagy felettébb okos.» (*Archiv. Rákócz.* II. 439. l.)

3 «Ha én az katonaság (lovasság) miatt — írja *Csajághy* jan. 18-iki levelében *Bottyán*hoz — az passusra vehettem volna magamat az gyalogsággal: *el nem űs-hetett volna* (az ellenség), *sőt ott romlott volna meg*»

Így, miután hajdúit beállítá, maga a Bezerédy-huszárokkal az ismét elől járó Viardot oly hévvel csapta meg: kevés híjja, hogy el nem fogá e tábornokot, a ki mellől jól hullottanak el.¹ De Heister megint segélyére érkezvén Viardnak, Csajághy is megfordula, s huszárai a többi után rohanának, be a szoroson. A dandárnok, gyalogságánál az erdősélben megáll, s midőn Viard odaérkezik, — két oldalról keményen reája tüzeltet. Azonban a vitéz tábornok és hada kiállja a lövést, s erősen nekihajt Csajághynak és a körulte lévőeknek. A katonaság szétugrik mellőle, s Csajághynak már a lova csótárját, sőt magát is rángatni kezdik a németek, elevenen akarván őt elfogni; Viard már «pardon!»-t kiabált. Ekkor a rettenthetlen kurucz vezér elszántan rántja ki pisztolyát, mellbe lő egy németet, — s azzal beugrik az erdőbe. Tíz-husz lövés dördül utána, egyik sem találja, és ő hajdúival szerencsésen a szoros túlsó nyílásánál fekvő Gácsvárába menekül.²

A magyarok mind e csatározásokban 20—30 embernél s vagy 40 lónál nem vesztettek többet;³ ellenben a császáriak vesztesége számosabb vala, kivált egynéhány elhullott jó tisztet sajnáltak.

Heister csak Vámosfalváig, Dívénnyig mert nyomulni s e két helységet szokása szerint — a templomokat is — kiraboltatván, harmadnapi pihenés után visszament Beszterczére. Csajághy pedig jan. 21-kén már ismét elfoglalá szokott helyét, a dívényi kastélyt, s a szorost újra jól bevágatta.⁴

1 *Csajághynak* jan. 18-kán Bottyánhoz, és 21-kén ugyanahhoz vagy Károlyihoz intézett leve. (Amannak eredetije *gyűjteményben*, emezé a *gr. Károlyi-levéltárban*.)

2 *Csajághynak* jan. 18. és 21-iki, imént idézett levelei.

3 «Nekem nem vezett talám csak egy hajdúm is, — a sűrű erdőkön salválták magokat, — katonaságból (lovasságból) mintegy 20, de lovok maradott oda 30—40-ig való.» Ismét: A katonaságból «nem hiszem, 30-ig való vezett volna.» (*Csajághy*, most említett két levelében.)

4 *Csajághy*, 1709. jan. 22-kén *Dívénnyről* Bercsényinek: «Én ismét ide Dívénnyben visszazállottam tegnap. — Heisternek egyéb nyeresége nem volt, hanem az egynéhány lovak, és talám 800 frtokat vont az itt körül való falukon, egynéhány szekér abrakkal együtt, felprédáltatván az dívényi és vámosfalvi templomokat is. *Embert többet vezett mint mink, kivált officiereket jókat*, kiket magok is sajnállottak. Az mint értem, három szánkón sebeseket és két szánkón holttesteket vitetett el innend Beszterczére. Heister már talám tegnap elment Bécsbe.» (*Eredeti levél, gyűjteményben*.)

Csajághy jan. 22-iki levelében említett értesülése Heister Bécs felé indulásáról a valónak megfelelt. A cs. fővezér ugyanis megelégtelvéen néhány heti tartózkodását a bányavárosokon, a parancsnokságot Zólyomban Steinvillere bizva, Koháryval csakugyan útra kelt. Január 28-kán érkezett Pozsonyba, honnét másnap póstán Bécsbe mene.¹ Az a hír járt róla, hogy ő sem ellenzené a fegyverszünetet, «hogyha másért nem is, de az bányavárosokon lévő németekre nézve, — mert nem volnának a nélkül sem békével, se nem élhetnének.»² Azonban a fegyverszünetből nem lett semmi, mivel az alku-dozó felek, a császáriaknak kivált a Dunántúl követelt túlságos terület-átengedési föltételei miatt, meg nem egyezhettek.

Ezek után ideje, hogy visszapillantsunk Liptó felé. Itt Viardnak Beszterczebányához Heister segélyére való elsietése után egyelőre nem sok német maradt Tollettel, a kik is a rózsahegy-i kastélyba, Lipcse és Szent-Miklós mezővárosokba s Liptó-Újvár (Hradek) várába helyezkedtek be, hogy a Szepes felől folyvást becsapdozó kurucz porták elül biztosságban legyenek. Liptó-Újvárnál beljebb nem is terjedének Szepes felé, s újabb segély érkezéséig védőleg tartották magokat. Idejárúlt, hogy Heister rendeletére Ocskay az egész liptai és árvai nemességet alispánjaikkal együtt összeszedvén, mindenestől Beszterczebányára kísérte,³ hogy ott valami gyűlést tartsanak,⁴

1 A *Berényi-napló* Pozsonyban, jan. 28-káról: «Haister maga gyűve meg, Koháry urammal.» *Jan. 29-éről*: «Haister elmene Bécs felé póstán; az vármegyéket oly szépen alleviálta, hogy megént több portiót vetett mindenikére.»

2 U. o.

3 «Most recenter 500 emberbűl álló portám érkezvén Liptóbűl, referálják, hogy az ellenség még Liptó-Újvárbán, Szent-Miklóson és Lipcsén benn legyen, Ocskay pediglen árvai és liptói nemességet öszveszedvén, magával Beszterczebányára elvitte.» *Babócsay Ferencz*, Almásról 20. jan. 1709. Bercsényinek. (*Eredeti levél*, gyűjteményben.) Ugyan *Babócsay* másnap, jan. 21-kén Lőcséről ismét tudósítja Bercsényit: «Liptó-Újvárbán, Szent-Miklósbán, Lipcsén és *Rosenbergen* az ellenség benn vagon; de nem igen felesen lehetnek: mivel portásimat meglátván, azonnal egynehány lovas, ki is kinn volt, mindgyárt az várakban beszaladtanak. Pálffy Árvában viszont bement, Ocskay pediglen árvai és liptói nemességet elvitte magával Beszterczére.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.) *Bercsényi* alkalmasint e tudósítások után írja Unghvárról jan. 23. Károlynak: «Liptóban és Árvában még helyben vagon a német, Rosenbergnél és Szent-Miklósnál tovább nem is volt. Írják azt is: *Pálffy Ocskayval visszatért Zsolna felé*.» Ez vak hír vala. (*Rákóczi Tár*, II. 243. lap.)

4 *Berthóty Ferencz* írja Eperjesről jan. 23. Bercsényinek: «Ocskay mind árvai,

talán együtt a Zólyom-megyeiekkal, valószínűleg a reájok is immár kivetett hadi adó repartíciója, további hűségükről reversálisok kiállítása, labancz zsoldosok fogadásának megajánlata stb. végett. Mely dolgokra jobban rá voltak kényszeríthetők idegen helyen, s épen a hatalmaskodó cs. maréchal és tábornokai főhadiszállásán, — honnan még a tőlök kívántakat nem teljesítették, haza nem bocsáttattak.*

Minthogy pedig az újon meghódított két vármegye tisztikárának és nemességének Beszterczére kísértetése január 20-ika *előtt* történt: következőleg a zordon Heister még maga végezett velök, divényi kicsapásából visszatértében. Jellemzi e cs. főparancsnok mérhetetlen gögjét, hogy a megszarolandó törvényhatóságok tisztjeit és előkelőit a saját hadi-szállására hurczoltatja — mintegy foglyokképen — gyűlésre, hogy így megalázza s kénye-kedve szerint bánthasson el velök. És ily hazafias földadatok teljesítésére kelle eszközül szolgálnia az egykor oly szilaj kurucz vezér Ocskaynak. Méltán; miért adta el lelkét, hitét, urát, véreit, hazáját, nemzetét! . . .

Sajátságos és a közerkölcsi tudatra nézve jellemző, hogy — mint más helyütt is reámutatunk, — az áruló Ocskayt üldöző nemezis fenyegető bosszújáról már ekkor is sűrűen olvasunk híreket egykorú tudósításokban. Így pl. Heister iménti expeditiója alkalmából is már erőszakos halála hírét találjuk, és pedig igen tekintélyes embernek, az ő 1703-ban volt alezredesének, most vezénylő ezredesnek: a vitéz *Berthóty Zsigmond*-nak 1709. január 19-kén Gömörből br. Károlyi Sándor tábornokhoz intézett levelében, ú. m.

«Kétezerig való német (*Selmeczbanýárról*) Szenográdig kigyótt

mind liptai labanczczá lött nemességet, azon két vármegye vice-ispányival Beszterczére kísérte, és ott valamely gyűlést tartanak.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

* *Okolicsányi György* árvai alispán Zaszkalról 1709. márcz. 10-kén Ebergényi tbkhoz Zsolnára írott levelében panaszkodik, hogy nagy a teher a vármegyén: mert Heister 39-el megszaportván portáik számát, 1365 portiót és sok egyéb terhet vetett reájok, úgy, hogy a nép a lengyel széleken már is pusztán kezdi hagyni falvait, nem lévén képes a reávetett nagy adót megadni. *Révay Zsigmond* pedig Justh Ferencz túróczy alispánt arról értesíti, hogy közbenjárására Heister a Túróczra kivetett lovasokat elengedvén, csak 80 gyalog kiállítását, tartását, fizetését stb. követeli; Árvamegye 100 gyalogot, Liptó is 100-at és 50 lovast, Trencsény pedig 100 gyalogot, 100 lovast köteleztetik zsoldban tartani. (*Eredeti levelek*, a gr. Csáky-család szepes-mindszenti levéltárában.)

volt, 300 szekere lévén, megrakván, visszament a bányavárosokra.¹ *Ocskay megholt*, mivel maga hadnagya, — ki is azelőtt kurucz volt, — felséges urunkot mocskolván Ocskay, az hadnagy mondta volna, *hogy jó ura volt Rákóczi Ferencz! . . .* Ezért Ocskay (talán szokása szerint *részegen*) az hadnagyhoz lőtt, de nem igen sértette meg az testét. *Az hadnagy is megragadván karabélyát, két golyó-bissal úgy meglőtte, egy óráig sem élt utána*, — ezt referálja egy zászlótartó, az ki most kiszökött, *hogy jelen volt akkor*; az hadnagy is kiszökött, de nem tudja, melyik (*nógrádi* vagy *gömöri*) passusson győtt ki?»²

A hitiszegett Ocskaynak Rákóczi-gyalázása s az ezért őt megintő hadnagyára lövöldözése egészen az ő elvetemedett, garázda természetére vall; mire, hogy a megsebesített hadnagy is visszalőtt, — csak természetes. E jeleneteket az elbeszélő zászlótartó láthatta, de már abban tévedett, hogy Ocskay a lövés miatt meghalt volna, sőt megsebesüléséről sem tudunk; a hadnagy tehát rosszul célzott és nem talált, s hogy kézbe ne akadjon, csak elszökött utána, épen mint a jelen volt zászlótartó. Mert az ennyire positiv alakban, ezredestől tábornoknak jelentett hírt pusztá mesének nem tarthatjuk.

Pálffy ezen zólyommegyei események története alatt Ebergényivel Árva-várát zaklatta, hol Zsolnáról, hol Rózsahegyről, hol közvetlenül a vár alól, melyet különben a Lancken vezérőrnagy parancsnoksága alatti zárlattal folyvást körülfogva tartatott. Azonban a Winkler által föllelkesített őrség vitézi ellentállást fejtett ki, sőt állhatatos védelemre s a Confœderatió iránti törhetetlen hűségre újból összeesküvők, mint múlt évben az érsek-újbárák. Rákóczira az erről vett hír örvendetesen hatott, s ezért írta jan. 26-kán Bercsényihez: «Árva-várát csak biztatni kell; hiszem Istenemet, két hólnap alatt (a meddig t. i. a várat megtarthatni Winkler ígéretet tőn) lesz is mód segítségében; penighogy oly resolútióval vannak, az mint esküvésekből kitetszik!»³ Mivel továbbá az újabban jött jelentésekből értesült, hogy Liptóban a német Viard elmenetele óta kevés, egyúttal arra

1 L. föntebb, 89. l.

2 Eredeti levél a gr. Károlyi-család levéltárában.

3 Archiv. Rákócz. II. 438. l.

bíztatja Bercsényit: «bezzeg jó volna, ha felverhetné Babócsay a Szent-Miklóson maradt németet!»¹

A fejedelem ezen, Liptó visszafoglalására irányzott támadást annál jogosabban czélozhatta: mivelhogy az ő hadai az árva-liptai kivonulás óta a szomszéd Szepesben tetemesen megszorodának, és pedig nemcsak új csapatoknak — mint br. Perényi Miklós egy battalionja, Pongrácz János lovasai s hajdúi stb. odaküldése, — hanem az által is, hogy a Liptóban a visszahúzódáskor hazaszéledt s megoszlott hajdúság ismét szép számmal összegyűlt zászlói alá. Így, *Babócsay* már jan. 22. és 24-kén Lőcséről kelt leveleiben jelentheté Bercsényinek, hogy Czelder Orbánt a maga «plus minus 700 hajdújával»,² továbbá Elek Zsigmondot egykori Ocskay-ezredbeli 360 huszárával, nemkülönben Semsey Miklóst Berthóty Ferencznek 140 főnyi két lovas-századával, — tehát összesen 700 gyalog és 500 lovassal helyezé be Kézsmárk városába; Lőcsére pedig Perényi Miklós hajdúit 500, Andrassy Pálét 450,³ Pongrácz Jánosét 200 gyalog, 160 lovas, és Deák Ferencz karabélyosait, kik ekkor már 600 főt számláltak. S még ezeken fölül künn tanyáztak Káposztafalva és Styavnik táján Luzsinszky ezere 500, Gyürky Pál dragonyosai 450, Forgáché (Hanggossy Imre ezredes alatt) szintén 450, Réthey Jánosé (Márkusfalván) vagy 500, — és így mindössze 5010 ember,⁴ tehát nemcsak a Szepesség biztosítására, hanem a liptai német háborgatására, sőt fenyegetésére is elégséges erő. E hadaknak a körülményekhez képest leg-

1 U. o.

2 Látszik e számadatból, hogy Czelder valódi vesztesége az Árvában és Liptóban végkép odamaradtak-, elpártoltak- és megfagyottakban mindössze sem ment legföljebb 100 emberre. (Mindkét levél eredetije *gyűjteményemben*.) Sőt Czelder ezredének Kézsmárkon febr. 6-kán kelt létszámkimutatása már 856 főnyi tetteges állományt sorol föl, melynél népesebb az árva-liptai eset előtt sem volt ezen ezred. (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban*.) Tán némi újonczokkal is szaporodának.

3 E szám viszont az Andrassy-féle hajdú-ezernek is aránylag nem nagy veszteségről tesz tanúlságot. A veszteséget az első napokban rendesen túlozni szokták. Az elpártoltaknak vélt hajdúk ugyanis idővel megtértek.

4 *Babócsaynak* idézett, jan. 22. és 24-iki levelei. Az előbbiben említi: «Luzsinszky uram igen gyöngé és beteges állapottal lévén, — *valami kis nyugodalomra*» szükség mennie, jól esnék tehát vice-collonellus Paur uramnak az ezerhez küldése. Ez meg is lőn, — hanem szegény Luzsinszky Lőcsén nemsokára *örök nyugodalomra* költözött.

helyesebbnek ítélt föntebbi mód szerinti elhelyezését elrendelni jan. 22-kén gr. Csáky Mihály tábornok is berándult kluknoi kastélyából Lőcsére, mint a kire Bercsényi e különben Babócsay és Czelder dandárnokok alatt álló csapatok fővezényletét bíz¹.

A kuruczoknak ezen erős csoportozása s következőképen Liptónak is veszélyben forgásáról Pálffy — alkalmasint Lubomirszky Tivaddartól — hírt vévén, a várat zárlat alatt hagyva, Árvából 2000 emberrel Tollet segélyére Liptó-Szent-Miklóshoz sietett, sőt Viardot is vagy 500 lovassal újra a Liptóságra rendelé. Ekként a császáriak is tetemes haderőt vontak össze Liptóba, s az előőrsoket a bán január 23-kán L.-Újvártól Pribilínáig és Hibbéig előretolá².

A németeknek ez előbbnyomulása híret Babócsay Liptóban járt kémszemlész-csapata még azon nap megvivé Lőcsére;³ mit hallván Pongrácz János: rögtön portára kéredzék Csákytól, hogy elmegy ő tüzetes hírt hozni az ellenség mozdulatairól és létszámáról, Liptóba. A tábornok beléegyezett, csapatokat rendelt melléje. Árvába viszont, «mivel a föld népe ellenségeskedése miatt mostan portákkal nem progrediálhatni,» — kémeket küldött vala Csáky,⁴ hogy «kitanúlván: miben légyen ott is az ellenség állapota? ha csak a præsidium (az árvai várórség) megvigasztalására nézve is, valami *nevezetes irruptiót* tétethessen oda, Liptóban pedig, ha egyebet nem: vagy Szent-Miklóst, vagy Liptó-Újvárt az ellenség nyakába égettesse.»⁵

1 *Berthótyi Ferencznek* Eperjesről jan. 23. és *gr. Csáky Mihálynak* Lőcséről s Újmajorból jan. 24-kén Bercsényihez szóló levelei. (*Eredetiek, gyűjteményemben.*)

2 *Bercsényi* újságolja Kassáról jan. 29-én Károlynak: «Pálffy ismég Liptóba ment 2000 némettel, s Scsavnikot s többet akarja elfoglalni.» (*Rákóczi Tár*, II. 246. 1.) A többire nézve lásd az alábbiakat.

3 *Babócsay Ferencz*, Lőcse, 1709. jan. 24. Bercsényihez: «Tegnap portásim referálták Liptóból, hogy Hibbére valami lovas és gyalog német érkezett volna, — más újabb portát küldöttem experiálni; megvállik, mit fog hozni? (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

4 *Gr. Csáky Mihály*, jan. 24. Lőcséről Bercsényinek: «Pongrácz kapitányt, minthogy maga kéredzett, el is küldöttem portára, úgy, hogy Liptóban végire menvén: ha csak azon német van-e benn, a ki volt? (t. i. Tollet,) és nem szaporodott-e — az iránt bizonyos reportumot hozzon. Árvában kémek által is kívántam kitanúlani az ellenség constitutióját,» — stb. (*Eredeti, u. o.*)

5 *Gr. Csáky*, imént idézett, továbbá ugyanaz nap estéjén Újmajorból írott levelében.

Hogy ezen, a fejedelem intentióival is egyező kettős tervét végrehajthassa: az árvai kémek visszaérkezésére és Pongrácz jelentésére kelle várnia. Addig hazavonult szomszédos szepes-mindszenti («*Új-major*») kastélyába.

Pongrácz Deák Ferencz ezere egy részét, Elek Zsiga (Bokros Pál) 360 és saját 160 lovasát vette maga mellé, s így mintegy 800—1000 emberrel indult be Liptóba, január 25-kén. «Azon felszedett haddal — jelenti jan. 26-káról Batizfalváról Csákynek — megindulván azért Hibbe felé, előreküldöttem volt egyik hadnagyomat bizonyosszámú katonasággal Vazsecz nevű faluba. Mely hadnagy egy parasztembert fogott, az ki Pribilínáról az ellenségtől leveleket hozott; és azon parasztember mondotta volt, hogy körülbelől 200 német lovas, magyar labanczczal (Ocskay és Dudás Mártonfélék) egyveleges, Pribilínán maradtott éjtszakára. Én is azért rajta indultam volt. Bemenvén Vichodna nevű faluba, olyan hírem gyűtt, — az kit maga a falusi bíró is hitivel bizonyította, — hogy azon német Pribilínáról visszatért Szent-Miklós felé. Én azalatt, a nagy erős hideg miatt, egy kis tűznél való melegedés okáért lóról leszállottam, és Elek Zsigmond uram Hibbére ment volt vagy 13-mad magával, megtudni bizonyosabban: visszatért-e vagy sem azon német? Másfél fertály óráig alig voltunk a faluban készen, — azonnal jött labancz rajtunk, (*mennyi?* azt nem írja) igyenesen strázsánknak, üzvé a falun által; egy németet elejtven az katonaság üzésben, nem jött tovább utánunk a falunál.» Hír szerint Kézsmárk felé készül. «Hátról hagytam portát, az ki motussíró tudósítani fog; magam addig leszek Hunszдорfon.»★

Egyebet Pongrácz nem jelent, — a ki tehát nem igen tüzetesen járt végére elvállalt dolgának. Azonban *Elek Zsigmond* magaviselését dicséri, de ellenben vallott káraitól is emlékezik Kézsmárkról jan. 28-kán Bercsényihez írott ajánló levelében Czelder Orbán: «Lévén nálam mai nap ennekelötte Ocskay, most Bokros Pál uram ő Kglme regimentjebéli főstrázsamester Elek Zsigmond uram ő Kglme felől azt írhatom Exciádnak, hogy mind Liptóságon és Árvában dicsiretesen viselte magát; *most is maga alattavalóival*

★ *Eredeti levél, gyűjteményemben.*

úntalanúl Liptóságra portásván, insperate ellenségtől lovait, portékáját elvesztette.»¹ Ez alkalmasint Hibbénél történt. Látjuk azonban e bizonyágtevő levélből, — mely pedig egy Czeldertől, tehát igen megbízható férfiútól ered, — hogy az Ocskay elárult ezredéből viasszaszökött, s épen volt vezérök ellen is annyiszor harczoló vitézek, jelesül szolgálták a haza ügyét.

Míg ezek így folyának: Bercsényi január 31-kén több oldalú intézkedést tön, hogy Pálffy Liptóból kiszoríthassa és Árva-varába élésszállítmányt juttathasson. E végből combinált támadást tervezett a bányavárosok s Érsek-Újvár felől Károlyi és Bottyán, s Liptóba és Árvába Csáky Mihály s Andrassy Pál tábornokok alatt; kik között az összeköttetést fenntartani és a tartalékhadakkal — ha kellene — akár a jobb, akár a balszárny felé segítyt nyújtani Andrassy Istvánt Rozsnyóra helyezésé, lévén oda Rima-Szombat is, Lőcse is öt mértföld.² «Reménlem is — írja Bottyánnak jan 31. Kassáról, — Károlyi uramnak Vágon túlsó földre való menetelével mind bányavárosi, mind liptai, úgy árvai lovassa az ellenségnek, ha nem egészen is, nagyobb része mindazáltal fog revocáltatni; olyformán Csáky Mihály uram Liptóba bémenvén, az elmaradott ellenséget bírhatnák, Árvát is fölszabadíthatnák.»³

Csáky megbízásából Babócsay, február elején be is ütött 800 válogatott lovassal s egy Árva-varába szánt élelmi szállítmánnyal Liptóba, honnét, a németek hadállásait ügyesen megkerülve már-már az árvai várhoz közeledék, — de a vállalat mégis alig sikerült. Mert a Pálffy által Ebergényi gondjai alatt Árva-vára körül vont ostromzárlat éber parancsnoka: Lancken tbk. észrevevé a közelgöket,

1 *Eredeti levél*, az Országos Levéltárban. Ugyanitt fenmaradt a Bokros-féle ezer ekkorbéli *állománykimutatása* is: «Lista lustralis Inclýti Regiminis Bokrossiani, ordinis equestris, in ordinem redacta Anno 1709.» czímmel, s «Extradata per me Supr. Vig.-Præfectum, die 31. Januarij Anno ut supra. Sigismundus Elek m. p.» aláírással. E tábiázatos kimutatás szerint, az ekkor öt századból álló csonka ezer összesen 367 főre ment, köztük közember 314. Bokros, Gellért és az első század parancsnoka Török István még mindig fogva voltak, a 2-ik század Eleké vala, a 3-ik Horváth Jánosé, a 4-ik Juhász Andrásé, az 5-ik Kiss Jánosé. (*Eredeti*, Elek Zs. gyűrűpecsétével.)

2 L. *Bercsényinek* Károlyihoz Kassáról jan. 31. és Unghvárról febr. 5-én írott leveleit. (*Rákóczi Tár*, II. 247—248. l.)

3 *Eredeti fogalmazat*, gyűjteményemben.

s elzárni igyekezék útjokat. Mindazáltal, hogy a szállítmányt bevihették-e? vagy nem? — arról forrásunk hallgat.¹

E 800 lovasból álló portán kívül Csáky maga még be nem törhetett Liptóba, — megelőzé őt Pálffy. E tábornagy ugyanis célszerűbbnek tartá a gyülekező kuruczokat inkább Szepesben megbolygatni és ha lehet zavarba hozni, mintsem őket magára várni Liptó-Szent-Miklósra. Azért tehát, mihelyt Viard Zólyombúl megérkezett, vele és Tollettel fölkészíte vagy kétezer válogatott lovas és gyalog németet, néhány taraczkkal s Ocskay és Eszterházy József labanczaival; aztán febr. 6-kán éjtszaka oly utasítással indítá őket Szent-Miklóstól Szepes felé,² hogy lehetőleg hirtelenül, váratlanul igyekezzenek megjelenni; és míg Viard a lovassággal a kuruczok megzavarása végett mennél beljebb száguldjon: addig Tollet a gyalogságból rakja meg ottmaradandó helyőrséggel s taraczkokkal a batizfalvi és styavniki várkastélyokat, (ezeknek bírása által akará a bán Szepes szélein a lábát megvetni) és iparkodék az immár barátságos Lubomirszky Tivadart — a XIII. városi kormányzót — reábirni a nyílt csatlakozásra.

Messzevágó föladatok, két bátor s tehetséges ifjú vezérre bízva! És bár ezek serényen és merészen láttak a munkához: a kuruczok erélyén s Lubomirszky félenkségén múlt, hogy a cél nem sikerülhetett. Tollet és Viard febr. 7-kén Szepes nyugati határaitra lépven, az előbbi a Máriássyagnak terjedelmes, de gyarló erősségű s épen ezért a magyarok által üresen hagyott batizfalvi kastélyába csak-

1 *Br. Berényi Ferencz* naplójegyzete, Pozsonyban, 1709. febr. 11-kén. «Ma estve nálam lévén Jeszenszky István uram (nádori titkár,) azt mondja, hogy ma Heisternél lévén, tőle hallotta, hogy Liptó-Újvárbúl írja neki az commendant, hogy az kuruczok 800-an gyűttek Szepesbúl által, Árva-varába akartak succursust vinni; de észrevévén az alatta bloquádában lévő őberst-bochmeister (hibásan, «*Generál-Bochmeister*» helyett, minthogy Lancken vezérőrnagy volt) megkerülte, és 9 rabot fogott, 50 lovat nyert tőlök.» *Azonban az élésszállítmány tán mégis bejutott?* V. ö. *Bottyán élete*, 348. lap.

2 *Korvinyi János* írja «werbiczei exiliumban» (*Verbicze*, falu L.-Szent-Miklós mellett) 7. február 1709. Ebergényi albtgynak Zsolnára: «Mi itten eddig csak inter spem et metum voltunk, én is nem lakhatom szegény házomnál az kurucz miatt. Tegnap ítszakán ugyan Generális Tollet indúlt hadakkal Szepes felé, — mégeddig semmi hírünk nincsen, mint vannak ottan, s mit efficiálnak?» (*Eredeti levél a gr. Csáky-archivumban Szepes-Mindszentén.*)

hamar beszállta, és elküldött Styavnik felé is: de innét portája azzal tere meg, hogy e kastélyt előttök Csáky fölégettette s leromboltatá, — lehetetlen benne kitelelni. Ezalatt Viard a lovassággal vakmerően nekivágott Szepesnek, s miután a meglepett kuruczok egyelőre félreállottak előle Merény és Svedlér tájára,¹ be egészen Lőcséig hatolt. Itt azonban tudjuk, hogy mily erős helyőrség vala; készen várak, s a gyalogság zárt sorokban kitörvén reá, — keményen megpuskázták.² Viard kénytelen volt visszafordulni, s a mindenfelől reágyülekező kurucz lovasságtól kísértetve, előbb Káposzta-, majd Bethlen- és Batizfalvára hátrálni.

Viarddal jártak volt a labanczok is, mint könnyű-lovasság. Lubomirszky csapatai ott feküvének Felkán, Poprádon, Szepes-Szombatban, Strázsán, Iglón és a többi zálogos városokban, s valamerre a császári hadak megjelentek, — kijövének eléjük, tisztelegve üdvözlék őket, s barátkoztak velök.³ Azonban Rákóczi jól ismeré a lengyel helytartó-herceget, a ki is ezen barátkozásnál többet tenni még most csakugyan nem mert, részint a Kézsmárk és Lőcse

1 *Andrássy István* tbk. már febr. 9-kén megküldi Rozsnyórúl Szécsénybe Bottyánnak, «mit írjon Babócsay Ferencz uram az ellenség Szepesbe való menetele felül, mely is bizonyos,» és kéri Babócsay e levelét közölni Károlyival is. Febr. 12-kén ismét írja Bottyánnak, ugyan Rozsnyórúl: «Ennekelőtte is tudósítottam Kglmedet, hogy már negyednapja múlt az ellenség Szepes-vármegyébe való menetelének, holott most is még eddig ott volt, Káposztafalva nevű faluba és a körül; a mieink két mérföldnyire tüle Vogendrez (Merény) felé.» Végre febr. 13-kán Károlyinak jelenti: «Az elmúlt pénteken Liptóbból mintegy kéteszerig való német, nem sok labanczczal együtt bájövéen Szepességre, Káposztafalvára és a közelebb való helyekre, a mieink penig két-három mérföldnyire retirálták magokat Vogendrez, Svedlér felé. (L. *Bottyán élete*, 347—348. 1.)

2 «Már Viard Lőcse körül nyargalódozott némely nap; ott jól megpuskázódtak Lőcse alatt, azólta hová lett? nem tudom.» *Bercsényi* levele Unghvárról 1709. febr. 13. Károlyihoz. (*Rákóczi Tár*, II. 250 1.) — *Andrássy István* febr. 13-kán Rozsnyórúl Károlyihoz intézett levelében említi: «Tegnap penig (a német) újebben az kijött nyomán visszafordult Liptóba.» És utóiratban: «P. S. Még tegnap Bethlenfalvánál volt az német Liptó széliben, noha azon hely még Szepesben van.» (*Bottyán élete*, 348. 1.)

3 *Dudás Márton*, Eszterházy József-féle labancz kapitány, a ki Tollettei és Viarddal Szepesben járt vala, 1709. febr. 26-kán írja Liptó-Szent-Miklósrúl gr. Koháry István tbknak, Pozsonyba: «... Másként, mikor bementünk Szepességre, az városokon lévén marsalk (Lubomirszkyt érti) hadai: mindenütt előnkbe gyűttek, és az városok végén, valamerre mentünk, fegyvert præséntáltak a kapukon.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben*.)

körül erősen gyülekező kuruczoknak, részint pedig az orosz-párti lengyel korona-marsall: hg. Sieniawsky, Rákóczi barátjának félelme miatt, ki is hadaival a határok közelében, Novi-Targnál (Neumark) állott. Hiába volt Viard minden capacitatiója, ígérete: Lubomirszky vele egyesülni és ezzel magát a magyar ügy nyilvános ellenségéül kimutatni még nem merészkedék.¹

Megjőve e helyett a tudósítás Pálffytól gyorsfutárral, hogy Károlyi Sándor átlépven a Garamot, Érsek-Újvárba érkezett, csapatai Nyitraig, sőt Nagy-Tapolcsányig száguldoznak, Bottyán pedig a szent-benedeki németeket levagdaltatta, stb.² Viard tehát haladék nélkül siessen vissza a bányavárosokra, a bán után, a ki maga is nyakrafőre indult Bajmócz s Nyitra felé, hogy onnét magát a Garam és Nyitra vizek közé ékelvén, Károlyit oldalban fenyegethesse.

Ekként Károlyi s Bottyán mozdulatai következtében, mint Rákóczi s Bercsényi hitték és óhajták,³ — a császáriak Szepesből csakugyan kihúzódni voltak kénytelenek. Mert Tollet, ki Viard nélkül ott megmaradni elég erővel nem rendelkezék, febr. 12-kén szintén visszavonúlt Liptóba, de Batizfalván — melynek kastélyát még holmi czölöpszetekkel, földhányásokkal hamarjában erősítgette — 100 gyalog és 200 lovasbúl álló helyőrséget hagyta.⁴

1 *Korvinyi János* levele 1709. febr. 14-kén Verbiczéről Ebergényihez: «Generális Tollet uram 12. hujus visszatért Szepességről, batizfalvi kastélyban hagyott ugyan praesidiumot 200 lovast, 100 gyalogot: csavnikai kastélyt pedig az kurucz praevie megégette, — abban kellett hagyni. Lubomirszky hg. sem meré magát resolválni, hogy velünk conjungálhassa magát, nem látván teljes securitást; más az: ő is nagyon tart Lengyelországtól, mivel most Sunaveczky (Sieniawsky) hg. sokszámú hadakkal Novi-Targhoz érkezett, az kurucz pedig igen gyülekezik Késmárk és Lőcse körül.» (*Eredeti levél*, a gr. Csáky-archivumban Szepes-Mindszenten.)

2 *L. Bottyán élete*, 339—340 l.

3 *L. Bercsényi* jan. 31-iki leveleit Bottyánhoz és Károlyihoz. *Rákóczi* pedig febr. 13-kán ismételve írja Unghvárról — a történeteket még ekkor nem tudva — Károlyinak: «Rövideden írom Kglmednek, hogy mivel az ellenség nemcsak Liptót, de Szepesnek is nagyobb részét (?) elfoglalta: *Kglmed minden szándékát és tehetségét arra fordítsa, hogy aztat vagy revocálja, vagy visszaverje.*» (Archiv. Rákócz. II. 442. 1.)

4 *L. Korvinyinak* febr. 14. levelét főlebb. — *Viard* pedig, miután a nagy hó-törtető hegyi s téli útát Beszterczén kissé kipihené, a bányavárosokról összeszedett lovas és gyalog haderővel febr. 20-kán már Zólymon túl, Ocsován és Szalatnán szálla

Csáky Mihály tábornok azonban ezúttal megemberlé magát; keményen eltökélvén a németet szülő vármegyéjének ezen egy, határszéli falucskájában sem tűrni meg: erős kémszemlésző csapattal — Luzsinszky ezerével — Batizfalva alá küldé az ekkor éppen Lőcsén időző jeles tüzér-törzstisztet Rottensteint; a ki is a kastélyt jól szemügyre vévén s alatta vitézmódra megellenkezvén, azon jelentéssel tért vissza, hogy vagy ötven bombával és ugyanannyi tüzesgolyóval ki fogja onnét a németet füstöltni.¹ Erre Csáky Szepesvárából kirendelet két ágyút és két bombavető-mozsarat, s míg ezek érkeznének, maga Kézsmárkra rándult, az ostromot Czelderrel előkészítendő. Egyszersmind addig is mindennap sűrűen portyáztat vala Batizfalva alá és be Liptóba, Tollet után.

E cs. tábornok valami hírt fogott az ostromszerek érkezéséről: azért Szent-Miklósról csak könnyű-szerrel Liptó-Újvár közelébe Szent-Péterre jött febr. 22-kén, azon dicsekedéssel, hogy már mint a kuruczok ágyúit elfoglalni megy;² valódi célja azonban egészen más volt, az t. i., hogy a komolyan fenyegetett s bombázást ki nem tartható batizfalvi kastélyból, ott hagyott, de kikívánczozó tiszteit és népét valahogy szép szerével kilophassa. Ez sikerült is neki valamelyik következő éjjelen; úgy, hogy mire az ágyúk Szepesvárából Kézsmárkra érkezének, — Batizfalva már a némettől üres volt, s Tollet teljesen visszavonult Liptó-Szent-Miklóstra.³

meg, Bottyánnak dívényi és turopolyai örállomásait fenyegetve. (L. *Bottyán élete*, 354—355. 1.)

1 *Rottenstein*, Kézsmárkról, febr. 25-én Bercsényihez. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

2 *Anton Freyherr von Tollet* írja Liptó-Szent-Péterről 22. febr. 1709. Winkler Andrásnak, a XIII. szepesi város grófjának: «. . . Weilen ich habe keine Bagage bey mir, und nur herkommen bin, in der Hofnung, die Kuruzische Stucke zu bekommen, wann sie, laut ihre Pralerey, Batizfalva belagern.» (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltár Bercsényi-actái között. Tehát fölfogatott.*)

3 *Dudás Márton* L.-Szent-Miklósról 1709. febr. 26-kán Kohárynak: «Egyéb új hírt nem irhatok Ngodnak, hanem Szepességen egy posteriumot csinált volt Tollet Generális uram ő Excja, a mely posteriumot mindennap látogaták az kuruczok. Panaszkodván azon posteriumbeli tisztek: lehetetlen megmaradni nekik az ellenség miatt, és úgy megnevezett Generális uram, ú. m. *Batizfalvából*, kihozta őket. Igaz dolog, a mennyi fáradságunk volt azon posterium miatt, ha tovább is ott maradtak volna, lovaink el nem győzték volna az sok utazást.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

Így tehát a császáriak szepesi expeditiójának ezen utolsó kis vívmánya is leomlott, sőt Liptóban is folyvást védőleg kelle magokat ezentúl tartaniok, a gyakran beportyázó kurucok miatt.¹

Ocskaynak ezen liptó-szepesi csatározásokban csak pribékjei vettek részt, — maga azalatt egészen másfelé járt. Nevezetesen, midőn a liptai és árvai nemességet Beszterczebányára kísérte volt, — tehát január 20-ika táján, — Heister tudtára adá a Bécsből kapott rendeletet, hogy Thúróczy Gáspárral egyetemben tüstént a cs. udvarhoz kell utaznia. Ocskay e parancsot vévén, azonnal megindula áruló társával Zólyom és Szent-Benedek felé, Nyitrának. Mielőtt ez utóbbi városba érkezett volna: Emőke falunál valami, Nyitra-várába visszatérő német portával akad össze, a kik is a Zsitva mellől egy érsek-újvári kurucz katonát, — Szörényi Ferencz, Géczy Gábor ezredbeli kapitány századából valót — hozának fogva. Szörényi 1706-ban Ocskaynak hadnagya s a most fogoly vitéz is egykor Ocskay katonája volt; régi ezredese fölismeré őt, láttára képtelen dühre lobbant, reárohana, és az összekötözött kezű, már vallomását is letett szegény védtelen hadifoglyot *saját kezeivel megöle.*² Ocskay tehát ekkor már *harmadízben* (először Nagy-Tapolcsánytt, azután Palástokon, és most Emőkénél) követett el *gyilkosságot*, mióta szabadsághősből árulóvá és zsoldos-katonává lőn; s midőn e vérlázító gonosztetteiért később az érsek-újvári hadiszék által felelősségre vonatott: a sokak jelenlétében végrehajtott gyilkosságot el nem tagadhatva, csupán azzal kísérle meg menteni magát, hogy azon katonát *«első dühében»* lőtte agyon.³

Ugyanott őriztetik *gr. Csáky Mihálynak* is egy, Kézsmárkról 1709. márcz. 10-ikén kelt levele, melylyel Bercsényit értesíti, hogy miután a németek a batizfalvi kastélyt üresen hagyták, — az annak ostromára hozatott ágyúkat beküldé Lőcsére.

1 *Gr. Csáky Mihály, Czelder Orbán* stb. levelei Bercsényihez; a *Berényi-naptó* is említi márcz. 6-ika alatt: «Ferenczfi azt írja, hogy *Árva táján megverték az nemeteket.*»

2 *Ocskay* 1710. jan. 2-iki vallatási jegyzőkönyvének 26-ik kérdőpontja: «Tavalyi esztendőben Emőkénél Szörényi Ferencz elfogott katonáját examen után maga kezével miért ölte meg?»

3 *Ocskay* válasza a fentebbi kérdőpontra: «Nem Szörényi Ferencz katonája, hanem ő maga elébbi regimentebéli katona volt, kit is midőn lórúl levertek, in prima furia lőtt agyon.» (*Eredeti, a Ghyczy-család levéltárában.*)

Valjon tudta-e József császár ezt az esetet, midőn a Bécsbe érkezett gyilkost, — különben nagy aranyéremmel kitüntetett császári ezredest, — nyilvános fogadásban részesíté udvaránál? Egyéb-iránt Ocskaynak Bécsbe hivatása, úgy látszik, egyszersmind érdekes *farsangi látványosságul* volt szánva a piaczi népnek, mely sűrű tömegekben lepte el az utcákat a napon — január 27—28-ika táján, — melyen az egykor oly rettegett kurucz vezér a székvárosba bejövendő vala. Mindenki óhajtotta látni a nagyhírű vitézt, Rákóczi pusztító villámát, az ádáz farkasból engedelmes kuvaszszá változott Ocskayt, a ki Ausztria, Morva, Szilézia határainak annyi éven át réme volt, a ki annyi ezer németet levágott, fogságba hurczolt, annyi várost, községet megsarczolt, kirabolt, fölégetett, tartományokat hódoltatott meg, vagy elpusztíta, a kinek nevével ijesztgették az osztrák és morvai asszonyok síró gyermekeiket, — és a ki most itt jó meghunyászkodva, hódolni s hátralékos zsoldjáért könyörögni a hatalmas császárnak! Valóban ritka *«utczai spectáculum»* volt ez, a melyet ritkán láttak a jó bécsiek; meg is bámúlták szörnyen!*

Különben Ocskay és Thúróczy Bécsbe idéztetésének komoly s főczélja úgy látszik, ez vala: Mivel az udvar immár félévi tapasztalatból belátta, hogy Ocskay átpártoltatott katonái nemhogy szaporodnának, de a folytonos visszaszökések következtében fogyton-fogyván, már alig másfél száznyi csoportocskára olvadtak le, s épen ezért saját hazájukban az ily pribékek lényeges hadi szolgálatok tételére megbízhatlanok, s azonfölül magoknak is vezéreiknek semmi becsületök nincs, — tehát ismét fölmerült azon eszme, hogy Ocskay, Thúróczy és Eszterházy József labancz ezerei mihamarabb teljes számra egészíttessenek ki újonczozás útján, s úgy a tavasszal Németországba indíttassanak, a francziák ellen; ott talán majd állandóbbak leendnek és az idegen földön jobb hasznukat is lehet venni, s helyettök viszont német ezredek jöhetnek alá.

* *Kolinovicsnál*, Hist. Belli Rákócz. 741. l. olvassuk: «Hoc mense Januario, Josephus Cæsar Ladislaum Ocskayum cum Thúróczyo Viennam evocat, quod virum fortitudinis laude insignem (!!) coram intueri cuperet. Quare Ocskayus in Urbem ibit, ibique ineundum, sui spectaculum præbet omnibus, qui militem tot antea damnis, caedibus, incendijs cognitum, Cæsareo-Regiæ Militiæ nomen dedisse sibi, et toti Austriæ gratulabantur.»

Ocskay — kiről Rákóczi Emlékirataiban följegyzé, hogy nemcsak vitéz katona, de igen nagy szájhős is vala, — József császár előtt szörnyen feldicsekedhetett; mert, *csak elegendő pénzt adjanak kezéhez*: annyi zsoldos fogadására kötelezé magát, hogy ezredét *kétezer emberre* föl fogja szaporítani; ajánlkozék továbbá, hogy Rákóczi fejedelemnek több főhívét általvonandja a császár pártjára, — csak ő Felsége módot nyújtson neki! És József lépre ment a szószátyárnak. Ugyanis *kétezer huszárból álló ezred* ezredességéről való decretumot, s újonczok fogadására és vesztegetési czélokra egyelőre *huszezer rhènes forintra szóló utalványt* adatott ki Ocskaynak, s azon fölül, Kolinovics szerint, *cs. k. vezérőrnagyi rangot és fizetést*,* szerintünk talán csak ily rangra kilátást nyújtó *ígéretet*, ha t. i. megajánlott föltételeit teljesíteni fogja. Mert tény, — akármit irjanak is Kolinovics és a Theatrum Europæum, — hogy *Ocskay László cs. tábornokká nem lett soha*.

Ocskay a tapasztalt császári kegy említett nyilvánulásaival nagyon is meg lehetett elégedve. Zsebében a 2000 lovasra szóló decretummal, kezében a 20,000 frtos utalvánnyal rohant az udvari főpénztárba. De az emberséges főpénztárnok tán mélyebben bepillantott lelkébe, és sajnált ekkora összeget — a mai pénzértéknek azon idők szerint legalább ötszörösét — ilyen ember kezébe adni; elég az hozzá, pénzhiányt emlegetvén, vonakodott fizetni. S most Ocskayból teljes mérvben kitört a kapzsi és a szájhős. Nagy lármával elkezdett esküdözni, hogy ő holnap, — akár kap pénzt, akár nem, — minden bizonynyal elmegy, s ünnepélyesen tiltakozik: hogy, ha az ezredéből a hátralékban levő zsold miatt (?) Rákóczihoz átszökött, de neki már titokban ismét visszajöni ígérkezett (!) *több mint kétszáz huszár, most bosszújában a császár örökös-tartományaiban a többi kuru-*

* «Cæsar ipse non solum legionem ejusdem e 2 millibus equitum conflata scripto confirmat: sed etiam Generalis-Vigiliarum-Magistri nomen ac stipendium discernit, simulque mandat 20 millia florenorum eidem ex ærrario dari, ut solutis stipendijs, militem ad fideliora servitia moveat et reliquos Confœderatorum primores ad parendum suo exemplo jam propensos, (?) eo citius a Rákóczio abstrahat.» (*Kolinovics*, az idézett helyen.) Mit kapott *Thúróczy*? arról hallgat a krónika; bizonyos azonban, hogy a cs. kir. ezredesi rangot ő is elnyeré, s viselte Érsek-Újvár alatt bekövetkezett megérdemelt haláláig. (1710.)

czokkal az ezelőttiekénél még nagyobb károkat fog okozni, — ő oka ne legyen!¹

A lármás fenyvegetődzés használt, — a megrettent udvari pénztárnok még azon estve fizetett. És most már Ocskay sem akart háladatlan vagy szűkmarkú lenni, sőt a bőkezű magyar nemest játszván, néhány átalag tokaji borral ajándékozta meg ő Felsége udvari szolgálait, s azzal másnap alámene Pozsonyba. Midőn a vendégfogadóból távozott volna: ennek gazdája halásan csókolá meg jobbját a hírhedett magyarnak, alázatosan megköszönvén neki, hogy hozzá szállott, mivel az az egy-két nap őneki — úgymond, — nyolczszáz forintnál több tiszta jövedelmet hozott: mert naponként 2—300 kíváncsi előkelő, pénzes vendég jöve étkezni hozzá, csak azért, hogy a híres Ocskayt (*hajh, Rákóczi kihamvadt villáma!*) megláthassa, megbámúlhassa!²

Ocskay Bécsből visszaérkezése után tüstént hozzálátott az újonczok fogadásához. Maga leginkább Pozsonyban, vagy ocskói jószágán időzván, Nyitra-megye felső részeiben: nevezetesen a szomszédos Verbón, Nagy-Tapolcsánytt ütteté föl toborzó állomásait;³ alezredesét, a Fehérhegyen túli születésű Blasskovich Istvánt pedig Szakolcza tájékára küldé újonczozni, kivel együtt aztán ápril közepén még egyszer Bécsbe hivatott a k. k. Hoff-Kriegsrath által, ezrede dolgában.⁴

1 «Quia vero Quæstor Aulicus, cui onus dependendæ incumbibat pecuniæ, tergiversari visus esset: testatur palam Ocskayus se die sequente obtenta vel non obtenta discessurum pecunia, non debere incusari, si redeuntibus e sua legione ad Rákócziám jam pene 200, etiam plures, ob tarditatem solutionis deficient, ac de se quodque, qui certam solutionem pollicitus, ad partes Cæsaris eos traduxerit, vel certe Provincijs Cæsareo-Regijs majorem ac antea summere vindictam quærant,» etc. (*Kolínovics*, u. o.)

2 «Die sequente descendit (Ocskayus) Posonium, caupone apud quem in Urbe hospitabatur, abeuntis dexteram exosculante, gratiasque agente, quod brevi eo quo apud se Viennæ demorabatur tempore, sua præsentia ultra 800 florenorum lucrum eidem procuraverit, cum vix dies abiret, quo non 200—300 et plures viri etiam, genere ac dignitatibus longe spectatissimi, illius nonnisi videndi gratia cauponam accedentes, res ad victum necessarias largissime consumpsissent.» (*Kolínovics*, i. m. 742. 1.)

3 *Balogh István* 1709. febr. 9-én Barsról újságolja Károlynak: «Közérítél halatlik: Ocskay László Nagy-Tapolcsánynál gyülekeznék, — de nem bizonyos.» (*Bottyan élete*, 340. 1.) E «gyülekezés» alkalmasint a nagy lármával megindított toborzás híréből eredt.

4 *Blasskovich levele* Szakolczáról, 1709. ápr. 18. Ebergényihez. (Eredetije a gr. Csákyak szepes-mindszenti levéltárában.)

Később azonban, úgy látszik, — talán a hadfogadásra szánt pénzek fölött? — összeveszett Blasskovich-csal, a ki elvált tőle s a Heister zaklatásaira Pozsony-megye rendei által gr. Eszterházy József ezrede számába állítandó huszároknak és a vármegyének lőn kapitányává, — Ocskay ezredében az alezredességet a volt őrnagy Pestvármegyey József örökölvén utána.*

Míg ezek történtek, az Ocskay-ezred — legalább annak régiebb része — folyvást br. Ebergényi főparancsnoksága alatt Árvában és Liptóban feküdt, — tekintsünk tehát mi is arra, hogy az események folyamát kövessük.

Mióta Bottyán és Károlyi az Ipoly és Garam mellékeiről Érsek-Újvár felé jártatták vala hadaikat, s ellenök Pálffy és Viard Liptóból vissza a bányavárosok és Nyitra tájaira vonultak: a hadi mozgalmak inkább ezen vidékekre költözének át, a mennyire t. i. ilyeneket előbb a nagy hó, s utóbb az ennek rögtöni olvadása folytán keletkezett képtelen árvizek engedtek. Liptó-Szent-Miklóson Tollet s Árva-vára alatt a zárlattal Lancken tbkok maradtak, s hátuk mögött Zsolnán parancsnokuk Ebergényi altbgy, — aránylag mindhárman nem valami számos hadi néppel. Ezen okból, és mivel az időviszonyok is, ú. m. ott a nagy hegyek között még erősebb havak s még rohamosabb olvadások mind a két hadakozó fél működését márczius, sőt még ápril hó folyamában is nem kissé gátolták, majdnem lehetetleníték, — meglehetősen csendesség állott be mindkét részről. A hadak szállásaikon pihenének, legfőlebb aprós kurucz porták jelentek meg olykor, a mikor t. i. gázolhattak, Liptóban, Árvában, megkémlelni: mit csinál a német? Az bizony semmi mást nem csinált, hanem fűtőzött, nyújtózott, újonczait várta, fészkeit: ú. m. Rózsahegyet, Liptó-Újvárt, Szent-Pétert erősítgette, és Árva alatt szigorún őrködék, legfőbb feladatául tekintvén egyelőre ezen várnak kiegészítését.

Winklernek ugyan ez a hallatlan havas és árvizes idő épen nem kedvezett: mert szabadító pártfelei közeledését Szepesből, Gömörből lehetetlenné tevén, — mindazáltal csak tartotta ernyedetlenül tovább

* *Polcsicz György* nevű, Ocskay ezeréből elfogott katona vallomása 1709. aug. 10-kén, a sági táboron: «Blaskovicsot letették, és most Pozsony vármegye kapitánya, mivel az nemességet ültetik. Pestvármegyey vicéje Ocskaynak, Trencsényi főstrázsa-mester.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*) V. ö. a Berényi-napló bejegyzéseivel.

is a körülzárt várat. Okolicsányi György árvai alispán panaszosan írja Zaszkalról 1709. márczius 10-kén Ebergényinek Zsolnára, hogy a lengyelországi só behozatala s azzal való kereskedés még mindig lehetetlen, és «valameddig a várat fel nem adja Winkler, — *haszontalan arrúl még gondolkodni is*, mert a várat commode el nem kerülhetni, le sem szállíthatni (az Árva vizén s országúton is) semmi-némő portékát.»¹ A hű Winkler Vilmos pedig, Ebergényi, Tollet és Lancken minden erőfeszítései daczára, még ezután egy hónap múlva is csak bent ült Árvában. Immár nemcsak a két havi időhatár, a meddig a vár megtartására a helyőrség összeesküdött, telék le: hanem elfolyt a harmadik hónap is, — de a várva várt segély csak nem érkezhett.

Az ezredes és derék tisztjei még tovább is akartak várni; azonban hasztalan! Az őrség már a hosszas megszállás folytán igen elkedvetlenedék, megúnta a koplalást, sok sanyarúságot. Még a harmadik hónapot végig kitűrték, — de már a körülzáratás negyedik havának első napján, ú. m. ápril 10-kén fölzendüle az egész hajdúság, és az engedelmességet fölmondván, a parancsnok lakására tódulva, követelék a capitulálást. Hiába tiltakozott, parancsolt, kért, fenyegetődzött Winkler, — a föllázadt gyalogok végkép elálltak tőle, kitűzték a fehér zászlót, s a feladási szerződés pontjait kiküldék Lanckenhez. Mire egy-két napi fegyvernyugvás köttetett, hogy ezalatt kölcsönösen megalkudhassanak.² Ez alkudozások tartama alatt Lancken tbk. értesülvén a helyőrség és tisztjei között kitört meghasonlásról, — a lázadást a kolomposok megnyerésével nyílt árulássá fokozá, úgy, hogy aztán csupán a tisztjeitől elpártolt hajdúkkal szerződött, őket császári szolgálatba fogadva; a vitéz és állhatatos Winklert és a többi tisztet pedig *mint hadi-foglyokat* őrizet alá vetteté.³

1 *Eredeti levél*, a gr. Csákyak szepes-mindszenti archivumában.

2 *Okolicsányi György* jelenti Zaszkalról 1709. ápr. 11-kéről Ebergényi tbknak Zsolnára: «Winkler is másképpen már gondolkodik; (?) tegnap reggeltől fogvást capitulálni kívánván, armistitium alatt van. Feladván a várat, remélhetjük mi is a militia némely részének vármegyénkből kiköltözködését.» (U. o.)

3 A várőrségnek Lanckenhez címzett, capitulatiót ajánló levele — csak «in Arce Árva, die — Aprilis 1709.» dátummal — Ebergényi correspondentiai között a szepes-mindszenti levéltárban. Ugyanott őriztetik *Okolicsányi György* alispán újabb levele is Zaszkalról 1709. ápril 16-káról Ebergényihez: «Idevaló várnak dolga miben

ÁRVA VÁRA.

(110. lap.) II.

Ekkép bukott el Árva-vára, oly hosszas ellentállás után; pedig a régóta várt segítség immár útban volt, legalább a kuruczok ápril közepén megfeszítették minden erejüket Szepesben és Gömörben, hogy az elvégre már valamennyire járhatóbbakká váló utak segélyével élelmi szállítmányt és friss helyőrséget juttathassanak a rég szorongatott erősségbe. Gr. Csáky Mihály hadai zömével Gömörből Breznóbánya ostromára ment, hogy a lipitai ellenséget is arra vonván: ezalatt Babócsay, a márczius első napjaiban Lőcsén meghalt Luzsinszky ezredét öröklött vitéz Paur Ferenczczel,¹ Elek Zsigáékkal és Czelder alezredese Bajcsy Györggyel, egy részről Liptóban lármáskodva, s más részről Szepes-Ófalunak, Turdosinnak kerülve, — bevihesse a szállítmányt s őrséget Árvába.²

Már későn jártak, s azonfölül a császáriakkal régóta alkudozó szandeczi sztarosza, Lubomirszky György hg. is, az obezni, — ki a szomszéd Novi-Targról éber figyelemmel kíséré őket, — minden mozdulataikat elárulá Ebergényinek. Ez, az öcscsével egyaránt ingatag

légyen? másképen is constál Exciádnak; most értem pedig: az ellenség motussira nézve (*Csáky és Babócsay hadműködései*) itt lévő Tolletianus battalium Liptó felé indulni fog.» «P. S. Az várnak feladása olyformán succedált, hogy a hajdúk *Commendánstól elállván, kénytelen volt a Commendáns fehér zászlót kiterjeszteni*, kit megértvén Generál Langen uram: *capitulálni sem akart a tisztekkal*, hanem mind egészen, portékájokkal együtt, ad ulteriorem Excellmi Dni Campi-Marschalli (t. i. Heisternek) dispositionem *árestomban tartatni fognak.*» Heister pedig úgy disponált Winklerről és rabtársairól, hogy a messze Győrré vitette várfigságra. — *Berényi Ferencz* Csejtevárában már ápril 15-kén értesül Árva feladásáról, e napon írván be naplójába: «Az újhelyi (vág-újhelyi) commendant hozta azt az hírt, hogy Vinkler föladta Árva-várát, az mely hírrel valami német tiszt (Ebergényi futára) ment Bécsbe.» — *Berthóty István* később elfogott egyet az árvai zendülő hajdúk közül, s Érsek-Újvárból 1709. jún. 6-kán ily levél mellett küldé ki Ebeczky Istvánnak: «Ezen hajdú *jelen volt, midőn Árvát az hajdúk feladták*, szerencse, ha ő is közös nem volt a dologhoz; küldje Kglmed Fő-Generális Úr ő Exejához pro examine.» (*Egykorú más, gyűjteményemben.*)

1 *Paur Ferencz* 1709. ápr. 4-kén az Ófalu melletti Kaczvinkről ír Bercsényinek. (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.*)

2 «Csáky uram próbának indult, elvált eddig kezdeti. Maga Breznyónak ment, *Babócsay Árvának visszen élést.*» Írja Bercsényi Unghvárról ápr. 15-kén Károlynak. (*Rákóczi Tár, II, 271. 1.*) Sokkal részletesebb ennél *Babócsay Ferencznek* Kézsmárkról ápr. 18-kán Bercsényihez intézett levele. (*Eredetiye gyűjteményemben.*) Végre Rákóczi is említi ezen árvai próbát Munkácsról ápr. 19. Károlyihoz szóló levelében: «Sietséggel akarván valamely próbát tételni *Árvára* és Breznóbányára: a végre küldetett vala a Kglmed regimentje is Csáky Mihály generális mellé.» (*Archiv. Rákócz. II. 471.*)

jellemű lengyel főúr már márczius elején «ott berzenkedett» áruba bocsátott csapataival Árva körül,¹ s míg maga be-bejárt az ostromzárlat parancsnokához Lanckenhez lakomákra:² addig Bécsben a múlt évi Palocsa-vidéki gyülevész tolvajság szervezője Hodermarszky János dissidens orosz püspök által folytatá dolgait. Ez ápril 13-kán tudósítja Bécsből Ebergényit, hogy a császári udvar Lubomirszky dolga fölött immár határozott;³ minek következtében aztán a zsoldba átveendő lengyel ezredek ára iránt Lubomirszkyval megalkudni Heister-től utasított cs. altábornagy, az obezni megbizottjától Blumen századostól, a «De dato Neuschantz (Neumark?) 15. Aprilis 1709.» keltezett alkupontokat átvevé. Ezek szerint Lubomirszky késznek nyilatkozik, személyéhez és állásához méltó katonai rang mellett (cs. albtgyságot kapott) maga is a császár szolgálatába állani és hadait is átadni. E hadak valának: 1. ő hgségének egy teljesszámú német lovas-ezrede, 12 századból álló, századonként 70 legényt számlálva; 2. négy század dragonyos; 3. négy század gyalog; 4. 30 század «Wallachen oder Wallonen zu Pferd», századonként száz ember. Tehát összesen jóval több mint 4000 fő, a mennyire t. i. Kolinovics teszi. Csakhogy a kufár lengyel, zsoldosaiért busás árakat szabott; így pl. csak egyedül a német ezred lóanyagáért egyszerre kifizetendő 99,000 frtot követelt.⁴

Ebergényi fölterjeszté Bécsbe a föltételeket. Ott pedig, az államkincstár a hosszú háborúk miatt ki lévén merülve, sokáig habozának,

1 *Bercsényi* értesíti Károlyit Unghvárról, 1709. márcz. 15-kéről: «Lubomirszky György, az obezni, Árva körül berzenkedik hadával, az némethez készül. Szepesben, igen féltém, ott ne lépjék az városokon gyalogunkat.» És 18-káról: «Kglmed (gyalog-) regimentjét Kassáról visszabocsátani parancsoltam, hacsak az másik Lubomirszkynak — Györgynek — *mostani új lármája* tartóztatását nem okozza.» (*Rákóczi Tár*, II. 260—261.)

2 *Okolicsányi György*, Zaszkalról márcz. 10. Ebergényinek: «Lubomirszky hget Generális Lanken uram még tegnap ebédre magához várta, eleibe is harmadik faluba járt, de még el nem érkezett volt, a *hada pediglen Naimark táján, a mi vármegyénktől egy mérföldnyire fekszik.*» (Gr. Csáky-levéltár.)

3 *Joannes J. Hodermarszky*, Viennæ, 13. Aprilis 1709. Ebergényinek Zsolnán: «Celsissimi Principis (Lubomirszky) *negotium est resolutum.*» Ugyanaz, ugyancsak Ebergényinek Bécsből, ápr. 23-káról bővebben is ír, többek közt, hogy Heisterre «*aliquot vicibus sum locutus in negotio bene noto, et res est in opere; quidnam resolutionis fiet?* (t. i. Lubomirszkynak alábbi, ápril 15-iki föltételeire nézve) oretenus referam, nam his diebus movere intendam.» (*Eredeti*, u. o.)

4 A Rittmeister Johann Benedikt von der Blumen által Ebergényinek átnyújtott e «*Propositiones*» eredetijét 1. szintén a *szepes-mindssenti levéltárban*, fasc. 132. nro 17.

míg végre Heister döntött, — Lubomirszky javára. A cs. maréchal ugyanis kereken kijelenté az udvarnál, hogy mivel a dán király a maga segédhadaít — a mi még t. i. belőlök megmaradt — májusnál tovább immár semmiképen nem engedi Magyarországon használtatni: ő, hacsak ezek helyett a Lubomirszky-féle csapatok föl nem fogadtatnak, kényszerülve lesz a kuruczok ellen, — kiknek hadait 12,000 új hajdúval szaporítá sáros-pataki országgyűlésöknök épen most nagy erélyvel végrehajtás alatt levő határozata, — magát az egész nyári hadjárat alatt csupán védőleg tartani; és így a tavalyi nagy erőfeszítésbe került őszi és téli hadjáratok eredményei is kockára lesznek téve.

Heisternek ezen s ezekhez hasonló előterjesztései végre is döntöttek. Lubomirszky György megkapá a cs. altbgyi rangot, és hadai zsoldba fogadtatván, május havában átvétettek; június első napjaiban már verekedtek velök a kuruczok s az első foglyokat közülök *Ocskay volt huszárai* ejtették Árvában, vitéz őrnagyukkal Elek Zsigmonddal.*

Egyesülésök a császáriakkal csakis Liptó és Árva — különösen Árva — meghódítása által válék lehetővé; és az ő csatlakozásuk képesítette Heistert arra, hogy az ezen évi nyárra két hadtestet alakíthatott, melyek egyikével míg ő maga túl a Dunán támadólag, sikerrel működik vala: addig a másikkal Pálffy Zólyomban s Liptóban, Bercsényinek Gömör és Szepesből reátörő erejével szemben, ha védőleg is, de állandóul, tért nem veszítve s nagyobb csorbát nem vallva, tarthatá magát. *Az egész 1709-iki hadjárat jóformán e körülményen fordúlt meg*, — azért tartottuk szükségesnek ezen ügyet kissé tüzetesebben vázolni.

* A *Berényi-napló* jegyzetei közt olvassuk: Ápril 24-kén Hradistyára érkezvén Krumpach tbk, hozzá hírét, hogy *«lengyelek is gyűnnek az kuruczok ellen.»* Ápril 27-kéről: «Kampel de 24. írja: *«Haister még Bécsben van, embereket és pénzt sollicitál,* (v. ö. Hodermarszky ápr. 23-iki levelét;) mindenik szűkön vagyon.» Továbbá, június 1-jéről: «Tersztyánszky uram írja de 24. (Maji) Trencsénbül: *«Ebergényi conjungálta magát Lubomirszky grojkóival.»* — Bercsényi is 1709. május és júniusi leveleiben többször emlékezik Lubomirszky zsoldba állásáról; pl. május 14-kén, Csáky sürgönye után, hogy *«Árvának megyen és hadait recruttának adja az császárnak obezni uram.»* Június 1-jén megint küld egy *«Szondeczkirül (Lubomirszky György) való hírt;»* és jún. 6-kán Kassáról ezt írja: *«Szondeczki hada már ellenkezik, hozott is (foglyokat) közülök Elek Zsigmond Lócsére, holnap idehozzák. (Archiv. Rákócz. VI. 189—190., 192. és 195. 11.)*

HUSZADIK FEJEZET.

A kuruczok gyalogságukat 12,000-rel szaporítják; ezek fölfegyverzése. Bottyán és Károlyi másodszor is megrakják Érsek-Újvárt s Pozsonyig és Trencsényig száguldoznak. — Ocskay új katonái sűrűn szöknek Újvárba, még tiszteik is. A Fehérhegyek lakói fegyvert fognak; Jávorka Ádám és Maszelnik Márton guerilla-expeditiói; becsapnak Ausztriába, stb. — Rabok kicserélése és szőkevények ügye. A császáriak az alsó Garam-vonalat is meg akarják szállani, Mocsonokon és Suránynál sánczolnak, de innét kiveretnek. Bottyán Léva-várát elhányatja, Zselíznél hidat vet a Garamon; a németek itt később nagy sánczot emelnek s Párkánynál hídfőt. — A császáriak zselízi erődített tábora; Heister Dunántúl, Pálffy a bányavidékeken vezényel; Liptót és Selmeczet elsánczolják a németek és Zólyom várát megépítik. Bottyán a zselízi tábor és sáncz ellen; a kuruczok tompai, viski tábora. — Pálffy Zselízhez érkezik; Bottyánt Eszterházy Dániel váltja föl Szécsényben.

A pataki gyűlés által a dunán-inneni és tiszai részekre kivetett 12,000 hajdút a vármegyék nagy serénységgel kiállították, a lovaszredek pótlására szolgálendő zsoldosokkal és pótlóvalakkal együtt. Bercsényi a tavaszi hónapokban leginkább ezen hadi anyag szervezésével foglalkozott, hogy legyen mivel hadakozni a nyáron. Az anyag tehát megvolt, s még az egyenruházást, főszerelést is csak elő lehetett nagy ügygyel-bajjal teremteni: de a *fölfegyverzés* majdnem legyőzhetetlen nehézségekkel járt. Boroszlótól Trencsény és Árva vármegyék elvesztése óta a kuruczok el valának zárva, s Krakkóból is alig-alig lehetett néhány ezer puskát nagy titkon és drága pénzért becsempésztetni, a Lengyelországban dúló belháború és fegyverkiviteli tilalom miatt. Legnagyobb részt az itthoni gyártásra kell vala tehát támaszkodni. Igen, de Beszterczebányának az ellenség kezére jutása óta, az ottani jól berendezve volt ágyúöntőde és fegyvergyár Tiszólczra, Dobsinára, Szomolnokra telepítettén át, működésének megkezdése ezen új helyeken s így szétdarabolva sok időbe került s többféle akadályokba ütközött. A puszkacsővek öntése, furása, főszerelése stb. a szakképzett mivesek csekély száma miatt is lassan ment. A kassai kardgyár ugyan a télen át elkészített vagy 8000 aczélat, s Csetneken, Rozsnyón is szorgalmasan dolgoztak a csiszárok, itt, Eperjestt, Lőcsén, Kézsmárkon stb. a puszkamivesek és lakatosok, — mindazáltal már június-július volt, és a 12,000 új hajdúból

elvégre is majd 3000 puská nélkül maradt, csak egy szál karddal, lándzsával fegyverezve. De hagyján, így is jó volt a többi lőfegyveresek közé beosztva; most mégis lehetett némi gyalogság fölött rendelkezni, és velök — mint látandjuk — támadólag is hadakozni, nem úgy, mint a múlt évben, midőn a hegyszorúlatok védelmére sem maradt hajdú.

Míg a hajdúság szervezése Tokaj, Kassa, Lőcse, Rima-Szombat, Miskolcz, Eger, Gyöngyös, Kecskemét, Czegléd, Szécsény, Losoncz stb. tájain javában foly vala: azalatt a Károlyi és Bottyán szerencsés expedíciói által fölfrissített és megszorított érsek-újvári helyőrségből, s úgy a Garam mellől, vígan és merészen csapkodott fel a kurucz lovasság egész Trencsényig,* s túl a Vágon Pozsonyig sőt a morva szélekig, többnyire szerencsésen, — foglyokkal, zsákmánnyal — térve meg kalandos vállalkozásaiból, a mi harci kedvöket s vállalkozó bátorságukat még inkább növelé. Igen emelé a hangulatot továbbá a *labanczoknak* — újaknak úgy, mint régieknek — *sűrű átszökése is*. Ezek pedig leginkább *Ocskayánusok*, kisebb részben Eszterházy József-félék és Thúróczy hajdúinak magyar része valának, s átszökésüket főként abbeli félelmök okozá, hogy ezredeikkel — a mint híre vala — az országból ki, a német birodalomba ne vitesenek.

Ez a hír pedig valóságon alapúlt, mint már fentebb, Ocskay Lászlónak Bécsbe hivatása alkalmával említők. Ocskay azóta folyvást serényen toborztat vala; látván ugyanis, hogy idehaza a honfiak előtt mint áruló, s a német főtisztek előtt mint pártváltoztató és hitszegő semmi becsületre nem kaphat: maga is lelkéből óhajtani kezdé a külföldre vezényeltetést, a mi hogy megtörténhessék, el kelle követnie mindent ezredének teljes létszámra való szaporítására. Mivel pedig e célra most feles pénzzel rendelkezék: a csengő érczczel való

* Így pl. *Károlyi Sándor* 1799. ápr. 30-kán Érsek-Újvárból Tapolcsányon át egész föl Bánig (Trencsény-várm.) küldözé nyertes portáit, kik innen és vidékéről foglyokkal tértek meg. (*Kolinovics*, i. m. 748. 1.) A *Berényi-napló* följegyzései szerint a morvaiak már márczius közepén rettegtek a kuruczok beütéseitől, kik a következő hetekben s még inkább ápril és május folytán a Vágon túl sűrű csapatokban száguldoznak, valamint e napló bejegyzései és egyéb — alább vázlatosan még érintendő — egykorú adatok mutatják. Érsek-Újvárba élelmet, marhákat sokat hajtának be.

fizetés, itatás, toborzás, mindenféle csalogatás és mesterfogás, — sőt itt-ott némi erőszakoskodás is — számos fiatal zsoldossal gyarapítja ezredének annyira hézagos sorait. Pár hó alatt néhány száz, Vág és Nyitra-vidéki újoncza lőn, fegyverezve, egyenruházva. Kiknek még további szaporítása és a már fölesküdtötteknek katonai kiképezése céljából, ő maga is márczius, ápril és május havak alatt folytonosan Pozsonyban vagy Nagy-Szombat környékén tartózkodott.¹

Valószínűen ő sem csinált titkot, — sőt szószátyárkodó természete szerint tán fennen is emlegeté poharazás közben tiszteli között a német birodalomba a francziák ellen való fölmenetelt, a mit egyéb-iránt a németek is igen jókor elkezdtek hirdetni, sőt foganatosítani: a mennyiben a hatalmuk alá hajtott éjszaknyugati vármegyékben a fegyverviselésre alkalmas ifjúságot már márczius folyamában erővel is összefogdosztatni kezdék, és mivel másként elmenni vonakodtak: *bilincsekbe veretve is fölhurczoltatták Bécsbe, és onnét a Rajná-nál küzdő, rémségesen leolvadt állományú magyar ezredekbe.* Ezen erőszakoskodás természetes következménye aztán az lőn, hogy az ilyen, akár fogott, akár önként felcsapott új labanczok, hacsak szerét tehették, — sűrűen szökdösének által a kuruczokhoz.²

Így Ocskay Lászlónak nagy költséggel és fáradsággal összetoborzott és fogdozott új labanczai is, mihelyt neszét vevék az «Imperiumba» való menetelnek, tizenként—húszanként szökdösének Érsek-Újvárhoz, új egyenruháikkal, szép fegyvereikkel, lovaikkal; és pedig közöttük főtisztek: zászlótartók, hadnagyok, századosok is, Ocskaynak még régi tiszteli közül valók.

1 Ocskay László, maga és házastársa «Nemzetes Tisza Ilona» nevében 1709. május 12-kén Pozsonyban ír alá egy zálogos szerződést. (*Egykorú más, a gr. Eszterházy-család zólyomi ágának levéltárában.*)

2 Bottyán János tbk. Szécsényből 1709. márcz. 26. jelenti Rákóczinak: «Bizonyos az, feles bilincseket hozott alá az ellenség, maga birtoka alatt lévő helységekben erővel hajtja valakit talál fegyverhez alkalmasnak, — úgy vagy a híre: Imperiumba viszi, az minthogy a labanczok gyakor szökéssel contestálják; kik tartnak az felmeneteltől, naponkint közinkbe szöknek.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.) Ugyanaz, 1709. ápr. 9-kéről írja Károlynak: «Az dánusokat feles magyar labanczokkal együtt elvítették, öszvebékőzván az labanczokat.» (Bottyán élete, 379. l.) Végre Nagy Gábor, Károlyi hadsegéde, jelenti Szécsényből 1709. ápr. 17-kéről urának: «Ocskay Sándor uram katonái most érkezvén Újvárból, hozzák hírről, hogy mindennap németet fognak, mely németek is beszélik, hogy az labanczot felvitték oda fel,» t. i. az Imperiumba. (U. o. 383. l.)

Ezek sorát ama *Turkoly Sámuel* nevű, Ocskay-féle önkéntes hadnagy nyitja meg, ki még 1708. május havában Beczkó táján lett vala labanczczá, — mint annak helyén említettük volt, — s most visszaszökvén, a gyanakvó kuruczok által egyelőre, mint kétes jellemű ember, Kassán tönlöczre vettetett. De Turkoly azzal védé s illetőleg igazolá magát, hogy ő «mint igaz magyar» a Bercsényi kibocsátott s a visszatérőknek bocsánatot ígérő pátensének akart engedelmeskedni, «és a német ellenség között tébolygó magyaroknak útát a visszajövetelre mutatni».* A nehézség a dologban csak az volt, hogy Turkoly még az Ocskay elpártolása *előtt* lévén labanczczá, nem tartozott az elárúltak közzé, és így az idézett pátens hatályán kívül esék; mindazáltal 600 frt kezesség mellett szabad lábra helyezték.

Ily visszaszökött, 30—40 legénynyel egyenesen Újvárba benyargalt Ocskay-féle tisztek valának még *Károlyi Ferencz* főhadnagy s Ocskay testőrszázadának parancsnoka, továbbá az általunk egy levele után már a strázsniczai expeditió idejéből ismert *Szórad István* hadnagy, s még egy névtelen.

Sőt még mind ennél fontosabb dolog is következett ezen labanczok fölvitelének szándokából. Nevezetesen a Fehérhegyeken túli, mindenkor igen magyarérmű tót népnek fiataljaiból, hogy az őket labanczoskodásra erőltető Ocskay és Blasskovich zaklatásaitól s a Németországba idegen ügyért hadakozni elhurczoltatástól menekülhessenek, számosan a határszéli hegyekbe, erdőkbe vonták meg magokat a tavasz kinyíltával; a kikhez azután májusban egy bátor hadnagy: Kosztolányi *Fávorka Ádám* néhány katonával Érsek-Újvárból általmenvén, csakhamar 500 főnyi, részint lovas, részint gyalog guerillacsapatot szervezett belőlök, s velök a császáriak hadvonalai mögött kitűnően forgatá magát, hol a Vág-melléki cs. várak alá, hol Morvába csapdozva. Ezekhez csatlakozni indult ki újabb expeditióval Újvárból Szórad István is, maga is Malaczka tájáról való.

De, hogy mindezekről közvetlenebb szemléleten alapuló fogalmunk legyen: lássuk az egykorú levelezésekből idevonatkozólag mérhető adalékokat május végétől fogva, a mikor t. i. az Ocskay-féle

* *Turkoly Sámuelnek* Kassán, 1709. ápr. 28. Bercsényihez intézett kérvénye. (*Eredeti, az Orsz. Ltárban.*) Később, mint emigráns, híres főtiszt lett e Turkoly az orosz hadseregben.

labanczok szökése és a Fehérhegyeken túli új támadás nagyobb mérvet kezdett ölteni.

Balogh István dandárnok írja 1709. május 31-kén Losonczról Bercsényinek: «Ma érkezett Újvárból Ilavay Mátyás (alezredes) uram, Iváncsay hadnagyommal; kik is referálják: Pozsony vármegyében új kuruczok támadtak, előljárójok Jávorka, — lehetnek immár gyalog és lovasok circiter 500-an; mert tartnak attúl, hogy németek közé ne applicáltassanak, aminthogy erővel fogdossák, kiváltképen vásári alkalmatossággal. (Mikor t. i. a nép leginkább összegyűlni szokott.) Elpártolt kuruczok is és lobonczok igyekeznek kijűnni, *félve az Imperiumba való meneteltől*. Az én ezerem is jól szaporodnék, ha közeljebb eshetném azon földhöz.»¹

Szintén *Balogh István*, ugyancsak Losonczról jún. 3-káról valamelyik főtiszt-társának, talán Ebeczkynek: «Tegnap *Ocskay László 12 katonája*, — a kik azelőtt az én ezerembeliek voltak, de per reductionem estenek oda, — *érkezvén ide*, referálják *Ocskaynak Zsolnán létét*. Negyednapja, hogy megindultak, huszan jöttek volna: de megegyezésre a mely helyt rendelték volt magok közt, — a nyolcza előbb oda találván menni, mivel azonnal lövés és láрма lett Zsolnán, a 12 a 8-át ott nem találta, és így a 12 békével eljűtt, Besztercze felé. *Ocskaynak nincsen több háromszáz katonájánál, azok is jobbára eljűnnének, csak adatnék módjok, mivel Imperiumba megyen Ocskay, attúl félnek.*»²

E tudósítás több tekintetben érdekes. Megtudjuk ugyanis belőle, hogy Ocskay a császár pénzén — *a kuruczok számára újonczozott*: mivelhogy íme, már is annyira átszökdöstek újon fogadott katonái, hogy Bécsben nagy-büszkén 2000-re tervezett ezrede — megint csak 300 labanczkából áll; és másodszor megtudjuk, hogy ő május végén ismét fölrendeltetett Trencsénybe, Árvába, Ebergényi mellé. Nyilván belátták, hogy, ha Németország felé indítanák, — még tán ez a háromszáz ember is elhagyja; de továbbá Pozsony és Újvár között a talaj ki is siklott lábai alól, az újváriak egymást érő kiszáguldozásai miatt, a Fehérhegyeken túl pedig épen mindent lángba borított

¹ *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

² *Eredeti levél*, ugyanott.

Jávorka. Végre, azzal is bíztathatta az udvart — és talán nem egészen valószínűtlenül, — hogy Trencsény, Árva, Turócztótjaiból tán mégis inkább fog kaphatni újonczokat, amazoknál állandóbbakat, fölépülni sehogysem tudó ezrede számára.

Berthóty István újvári parancsnok nagy súlyt helyezett a Fehérhegyen túli támadásra, tehát szítá és erejéhez képest segíté azt, sőt nagyobb szabású hadműködés alapjául tanácslá fölhasználni, jún. 3-kán ekként írván Bercsényinek: «Ha hirtelen most valamely hadak felgyöhetnének, *talám jó volna Morva felé tétetni valami diversiót*, mert az Vágontúl igen kevés német vagyron, az dánus ha még nem indult is: megindul Imperiumba. Én pro interim küldék által valamely katonaságot (*Jávorkáékat*) *Fejérhegy mellett lévő kuruczokhoz, minthogy azok is naponként szaporodnak*; vagyron olyan emberem, az ki ajánlja magát arra, hogy két hét forgása alatt három-négyszáz emberrel megszorítja hadainkat túl az Vágon. Meglátom, az mostani általküldendő embereim mire mehetnek? Ha látom az dolognak effectusát, — megint küldök melléjek vagy kétszáz lovast, (*Rácz Miska és Szórad Istvánék*); addig talám Exciád is küldhet valamely hadat. *Bár csak kétezer emberünk lehessen az Vágontúl, reménlem: revocálhatjuk az Dunán általment németeket*, és az föld népét is fölvehetjük. Én mindenfelé pátens-leveleket küldöttem.»¹

A fejedelem, a dolgok ezen állását az udvarlására Szerencsre rándúlt Bottyán tábornoktól megtudván, hasonlókép ítélte mint ez és Berthóty; s már jún. 4-kén ekként közli gondolatait Bercsényivel: «...Én immár lehetősnek látom az *offensiva próbákat is*, annyival is inkább, mivel az Vág-mellyéki ellenségnek gyengeségét tapasztalom és az Fejérhegyen túl valóknak indulatját, az kik magokat ötszázan öszvevervén, *kezdik Morvát bizgatni*,² s eljövetele előtt két nappal már másodszor írtak *Bottyánnak* és tudósították aprólékos szerencsés próbájokról, rabokat is fogtak, de nem tudják hová tenni őket. *Elöljárójok valamely, Ocskaytúl régen disgustál-*

¹ *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

² Erre vonatkozólag olvassuk a *Berényi-naplóban*, jún. 1.: «Tersztyánszky uram írja Trencsénbül de 24., hogy *Morvába becsaptak volt a kuruczok*, és az hrozinkói völgyön az trencsényi követet megölték, az kinél sok levél volt. Generális Hochperg búsul is az leveleken.»

tatott s ugyan annakelőtte ezerében szolgált tiszt, (Jávorka). Bizonyítja ez opiniómat, hogy egy kapitány is elindíthatja azokat, az kiknek kedvök van az tánczhoz, s valóban szükségesnek is itélném az bennök felindúlt reménség táplálását, csak volna kit küldenünk. Bottyán ugyan ajánlja magát, hogy kész vagy 1200-ad magával benyargalni Pozsony eleit: de olyan is kéne, a ki osztán, ha kevesed magával is, mellettök maradna.»¹

Erre válaszolja *Bercsényi*: «Bottyán Pozsony eleit elhiszem, megnyargalja, — de az nem sokat segít az Fehérhegyen. Azon újon támadt kuruczok közé kit kellene küldeni? eleget törődöm; de, ha csak lovas-porta: az ott járkál, s nem múlathat (késchetik). Az mely 500-nak híre van, az *Jávorka* nevű volentír-hadnagyom, kik gyalog mentek, — kikerül emlékeztem vala Fölségednek.»²

Limprecht Fános ezredes Érsek-Újvárból jún. 4-kén tudósítja Bercsényit: «Istennek hála, az elmúlt egynehány napokban szerencsésen járt az mi katonaságunk, hun raboknak s hun nyereségnek behozásával. Az németek között szöknek hozzánk, *kiváltképen Ocskay László magyar labanczi között hun tiz, hun húsz, hadnagyostúl*; azt beszélük, hogy Ocskay Lászlónak *minden bizonynyal Imperiumba kell menni*, — az mellette valóknak pedig egyikének sem volna kedve, *egyedül csak Ocskay Lászlónak*. A mint mondják: egyik a másiknak megírták, hogy idejűjjenek hozzánk.»³ E szerint Ocskay pribékjei között a kuruczokhoz való átszökésre nézve egész titkos összeesküvés létesült. Idehaza, mint volt kuruczok megbízhatók nem lévén, semmitsem értek, külföldre menni pedig nem akarnak vala. Az árulás fanyar gyümölcsöket hozott. De menjünk tovább!

Berthóty István értesíti Ebeczky Istvánt, Érsek-Újvárból jún. 6-kán: «Itten az kótyavetye szüntelen foly, Isten jóvoltából. *Har-madnap alatt több jött bé negyvenig való labancznál*, — *Ocskay alig maradott másfél század magával*,⁴ *mind elszökött az hada*, és Fejérhegyen túl igen szaporodik a kurucz, *innét is küldöttem százig való jó katonát melléjük*, hogy annyival inkább szaporod-

1 *Archiv. Rákócz. II. 478. 1.*

2 U. o. VI. 195. 1.

3 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

4 Talán azokon kívül, a kik vele Liptóból a télen le nem jöttek volt.

hassanak. Egy *Szórad* nevű hadnagy is, ki Ocskay mellett volt, kuruczczá lett, az is elment vélek; hiszem Istent, egy hét alatt elég kurucz leszen az Vágon túl!»¹

Ugyane napról és Újvárból sokkal tüzetesebben ír *Takács Ádám* százados, Szilágyi János hadbiztosnak Losoncra: «Itt az mi részünkről igen jól folynak dolgaink. Nem régenten vagy háromszáz lovas Pozsony alá lévén katonáink közül, az odavaló csordát elővették; az országgyűlésiben levő uraknak szolgálai megértvén az lármát: sietve mentenek utánok, kik is az lesünkön általmenvén, az mieink elszorították az várostúl és halomba vágták. *Ocskay pedig az regimentjét Imperiumba akarván fölvinni: az katonái sereggel jönnek, tisztjeikkel együtt, közinkbe.* Csejtérül jött jó nemes ifiú szökesképen, azt referálja, hogy minden nemesembert personaliter insurgáltatja az német, és a ki nem arra való: zsoldost praetendál rajtok, és azokat mind kötözve tartván, úgy szándékoznak őket fölvinni. Az iránt már *Jávorka* nevű kapitány háromszáz lóval és kétszáz hajdúval az Fehérhegyek táján német ellen támadott, kiket is az Úr-Isten az elmúlt héten oly szerencsével áldotta meg, hogy mostani, Mocsonokon levő commendánsnak *Thúróczy Gáspárnak az ő clenodiumját és pénzt 800 tallérig valót Trencsín táján elnyerték és az mellette levő németeket, kétszázig valót, halomba vágták.* Kiknek succursusára Rácz Mihályt vagy kétszáz lovassal, a minapában elfogott Ocskay hadnagyával Szóradal — assecurációjára nézve — általcommandérozta commendáns (Berthóty) uram, magával és Bezenyaival (Beleznay?) együtt, oly instructióval, hogy vármegyéket, úgy hegyen túl valókat szépen hódítsák és ültessék föl, magok kívánságok szerint.»²

Íme tehát, valamint Ocskaynak prédált portékáit mindjárt elpártolása után Beleznay elnyeré: úgy a hitszegő Thúróczyt is hasonlóval lakoltatá a sors, — ő sem bírhatá sokáig összekóborlott kincseit, azok is a szegény kuruczok zsákmánya levének, és sajátágosan, szintén Trencsényből aláhozataluk alkalmával. Thúróczy

1 *Egykorú másolat*, Bottyán tbknak Szécsényről jún. 9-kén Bercsényihez írott s gyűjteményemben levő eredeti leveléhez csatoíva; mely levélben, a mellékletre hivatkozván, hangsúlyozza *Bottyán*: «Mindenekfelett igen jó az Fejérhegyen túl való új támadás, kit mind segíteni, s mind bíztni jó volna.»

2 *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

ugyanis a Hartleben tbc. által az újváriak kicsapásai ellen vettetett mocsonoki sáncz parancsnokává neveztetvén ki, — tábori málháját Zsolnáról lehozatá, s ezt kísérik vala ama, Jávorkáék által szerencsésen fölvert németek.

Ugyane napokban fordul Bercsényihez Érsek-Újvárból *Ocskay Sándor* is, kifelejtett nap-dátumú levelével: «Ez iránt is kérem alázatosan Exciádat, hogy sokan, *megismervén magok vétköket*, Eszterház József és *Ocskay László hadából* — az kik azelőtt más regimentekben itt köztünk voltak, — *ide az regimentben* (Géczy Gábor huszárezrede) *jönnek*, itt lévén nagyobb kedvök szolgálni: azokat ne köllessék kit-kit maga (rég) regimentibe visszaadnunk, Exciád gratiája járúljon ez iránt is hozzánk, — *gyűjtünk egy compániát labanczságból együtt katonaságból.*»* Tehát az Ocskay Lászlót odahagyott szökevényekből ennek *saját testvére* alakított egy külön századot a Bercsényi-Géczy-féle híres huszárezredben.

Balogh István Losoncziúl jún. 10-kéről ismét tudósítja Bercsényit a további fejleményekről: «Az ellenség státussát Garamon és Vágon túl is vizsgálta, onnét megtért emberem recognoscálja és Újvárban lévő hadnagyom is írja: a dánus elment, és Nagy-Szombatból is a praesidiumát kivitte. Eszterházy József Galánthát pusztán hagyván a praesidium iránt, Sellyére húzódott valamely kevés (300) lobonczsággal. Kossuthról és Vízkeletről is kiment a német. *Ocskaynak mivel Imperiumba kölletik menni: három hadnagya, katonasággal együtt bement Újvárba.* Bizonyos imperialisták (azaz, a Rajna mellett alkalmazott régi labancz ezredek tisztjei) lejüvén országunkba recrutázni, — *azok is igaz magyarokká lettek, bemenvén Újvárba.* Pozsony vármegyében az nemességet — a ki magát meg nem válthatja — Imperiumba való menetelre kényszerítik. Thúróczy

* *Eredeti levél*, az Országos Levéltárban. Dátuma: «Érsek-Újvárban, die — (üres hely) Junij 1709.» *Géczy Gábor* is ír e dologban É.Újvárból 1709. júl. 31-kéről Bercsényinek, mint ezredtulajdonosnak, századosul ajánlván a Mocsonok alatti csatában elesett Kurucz Márton helyett «egy jó katonámbert *Károly Ferencs* névűt, az ki *Ocskay Lászlónak* labanczok között kapitány-lajdinantja volt, ideszökött egy ninyad magával, olyan katonákkal, az kik azelőtt is reductió szerint ideestek volt, idevaló fiak is, nagyon van kedvök itt (t. i. az ezredben) megmaradni.» (*Eredeti, gyűjteményben.*) E K. F. később, mint emigráns, a lengyel hadseregben volt kapitány.

Gáspár mocsonaki sánczba szállott valami kevés tót hajdúval és circiter 30 lovas-némekkel (s Pongrácz Gáspárnak is egy század labancz lovasával); a mely német peniglen Zsilizre ment, 2000 lehet. Zólyom vármegyében a portám meg nem szűnik. Szalay Pál uram ezere ma mellőlem, Ebeczky István uram orderét vévén, Ipoly mellé ment».¹

Bercsényi ezenközben, jún. 6-iki levele szerint, addig keresett, míg csakugyan talált egy alkalmas tisztet a Fehérhegyeken túli fölkelők közé: az ily hegyi guerilla-harczok rendezésében már *Trencsényben* ügyesnek tapasztalt *Maszelnik Márton*, *Luzsinszky-Paur*-féle, morvai születésű századost, kire nézve jún. 15-kén *Kassáról* e rendeletet küldi *Babócsaynak*:

«Mivel *Maszelnik Márton*, *Luzsinszky Sándor* regimentjebeli compániás-kapitány által az *Vágon* kívánczik, hogy ott hasznos haza-szolgálatját tehessen: megengedettett, hogy ott (*Babócsay* brigádájában) 20 vagy 30 katonával — kik azon földet tudják és kedvők van, akármely regimentből légyenek, — menjen; elsőben magát jelentse *Ebeczky István* uramnál (a tergenyei vagy tompai táboron,) s onnét *Újvárba* menjen, *Berthóty István* uramtól újabb ordert vévén s informatiót: *hol légyen Jávorka?* hogy magát vele conjungálja, és ha mi katonákat ott öszveszed, azt említett néhai *Luzsinszky Sándor* regimentjébe annak idejében incorporálja». — Ugyan *Ebeczkyre* rendelet, hogy midőn *Maszelnik* társaival jelentkezni fog nála: «bátorságosan ereszsze *Érsek-Újvár* felé, hogy onnét, ordert vévén, az *Vágon* általmehessen.» Végre *Berthótyra* is meghagyás: adjon utasítást *Maszelnik*nek; kinek is «orderében fel kell tenni: templomok, papok, malmok és efféle dolgoknak károsításátul tartózkodjanak, s *Jávorkával* magát conjungálván, az mennyi katonát öszvevehet, azt incorporálja *Luzsinszky* regimentjében».²

1 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

2 Mind a három rendelet fogalmazata *Bercsényi* 1709-ik évi tábori könyvének töredékében. (*Gyűjteményemben*.) Hogy ezen időtájban a *Fehérhegyek*beli fölkelés jól haladt, mutatja *Bottyán* tdk. Szécsényből 1709. jún. 22-ikéről a fejedelemhez szóló levelének e pontja: «Az *Fejérhegyek*ben lévő új támadást is mondják, jól forgatja magát és naponként szaporodik.» (Eredeti, gyűjteményemben.) *Kölinovics* szerint pedig (*Hist. Belli Rákócz. 753. l.*) június végén gr. *Schaumburg* ezredessel *Nagy-Lévárdnál* verekedett e fölkelőknek egynehány századuk. — A vakmerő vitéz *Maszelnik*re nézve érdekesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy *Trencsény* vármegye rendei még 1705. július

És így az *Ocskay* erőszakos toborzásai, katonafogdosásai elül az erdőkre menekült hegylakók- s szökevény labanczokból *Géczy Gábor* és *Luzsinszky Sándor* ezredei gyarapodának. Hogy pedig *Maszelnik* csakugyan általmene a Fehérhegyekbe: bizonyítja *Berthóty Istvánnak* a fővezérhez Érsek-Újvárból 1709. júl. 7-kén intézett jelentése:

«Két rendbeli leveleit Exciádnak egymásután csakhamar vettem. *Fávorkát* újobban általcommendéroztam (tehát, úgy látszik, egyszer — talán foglyait bekísérni — visszarándúlt Újvárba), azon *Luzsinszky uram kapitányával*; mit vihetnek véghez? elválik, — sok jó embereink vannak azon az földön. Itten az portázásoknak szüneti nincsen, Istennek hála, szerencsésen. Ma negyednapja Komárom felé bocsájtottam vala embereimet: egy hajót az Dunán szerencsésen felverték, sok szép egyet-mást nyertek, egy lajdinandot hoztak tized-magával rabúl. Ugyanaz nap Nyitra alá is bemenvén portásim, minden marhájakat elhajtották az nyitraiaknak. Megvallom, *Kegyelmes Uram*, gyönyörködöm az itt lévő lovas hadakban: mert nem kell kénszerítenem őket az portázásra, sőt hat-hét rendbeli is gyün egyszersmind (egyszerre) hozzám, portát kérvén magának. Most is két rendbeli portám vagyon túl az Vágon, egyikével *Beleznay uram*, másikával *Iváncsay* vannak, harmadik rendbeli *Fávorkáék*».*

6-kán Belluson tartott közgyűlésükből felirván a fejedelemhez, melegen ajánlják ennek kegyeibe a Morvába vivő szernyei (sztrányai) szoros bejáratát őriző sereg (század) hadnagyát *Maszelnik Mártont*, mint a ki, — ámbátor morvai születésű, — mindazáltal a magyar nemzet igaz ügyéhez s a fejedelemhez táplált hő ragaszkodásától viseltetvén, szülőit és szülőházáját odahagyta, igen erős kuruczczá lőn s hűségeseke-dését sok ízben hasznosan megmutatta; úgy, hogy ha a dolog valaha netalán békességre kél is, — ő már többé vissza nem térhet maga hazájába, mivelhogy «a mezei hadak előtt, praevie az ellenséget megkémlelvén, Morvában sokszor kalaúzkodott és mint egy vitéz emberhez illett, emberséget mutatott. Ezt mindenek jól tudják és Trencsény vármegye rendei agnoscálják»; a miért is a főntnevezett vitéz hadnagyot ezennel a fejedelem kegyes reflexiójába hathatósan ajánlják. (*Eredeti*, a vgye pecsége alatt, az Orsz. Levéltár volt kir. kamarai osztályában.) Alkalmasint e meleg ajánlat következtében nevezte ki aztán Rákóczi *Luzsinszky Sándornak* Trencsény megyei fiakból álló reguláris lovaskarabélyos ezredébe századossá a derék *Maszelnikot*, a kit egyszersmind honfűsített is és ugyan Trencsény vármegyei kincstári részjószággal megadományozott.

* *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

Az utóbbiak tovább is a Fehérhegyekben működének, Ausztria s Morva felé csapdozván és Blaskovich-csal verekedvén, — Beleznay s Iváncsay azonban Pozsony körül tett szerencsés csatározásaikból számos rabbal — és pedig *labancz rabokkal* is — érkezének vissza néhány nap múlva Érsek-Újvárbá. Már júl. 11-kén jelenti innét *Berthóty*, Bercsényinek róluk: «Beleznay és Iváncsay uraimék Vágon túlról megtérvén, Beleznay uram hozott egy prófontmestert és tíz magyar labanczot, — ahhoz egy német lajdinandot és 27 muskatélyost. Iváncsay hozott egy dánus lajdinandot. Istennek hála, portásaim mindenfelől szerencsésen járnak. Azon dánus lajdinand beszéli, hogy bizonyosan nyolczadnap alatt el kell menniek, marsrutájuk is ki van adva Morva- és Csehország felé».¹

Limprecht Fános báró, ezredes, Újvárból júl. 9-éről tudósítja Bercsényit: «Katonáinknak derék szerencsájök vagyön, mostanában is 36 gyalog németet lajdinantostúl Vágontúl fogtak el, behozták, s majdnem minden héten kótyavetyéznek. Mocsonokon *Thúróczy* vagyön Pongráczczal, — onnan is egynehány hajdú szökött mihozzánk».²

Végre a Fehérhegyekbeli kuruczok működéséről július 10-ike táján, a *Berényi-napló* is szolgáltat érdekes adatokat. Ezek szerint Maszelnik-Jávorkáék, nyilván a mint Újvárból jövének, egy Lipótvárból Vág-Újhelyre igyekvő szállítmányt Verbó táján meglepvn, a 40 muskatérosból álló fődözet előlök a krakováni templomkerítésbe menekült: de kipörzsölték és levagdalták őket. Ezután azon kuruczok, «kik is egynihány százan» valának, által a Fehérhegyen, s Brezován át — itt már megszaporodva, «12 zászlóval» — Szeniczére nyomúltak; és júl. 12-kén Pozsonyba érkezik a hír, «hogy az mely kuruczok Szeniczén voltak ez napokban, — *Ausztriába csaptak és Ausztriából sok ember szaladott Stomfa felé*».³ Jól forgatták tehát magokat ezek is.

Ocskay és Thúróczy labanczai e föntebbi tudósításokból látható nagymérvű visszaszökésének meg lőn a maga humanisticus eredménye is. Nevezetesen láttuk, hogy mióta Heister vagy Pálffy a biro-

¹ *Eredeti levél*, ugyanott.

² *Eredeti*, u. o.

³ L. a *Berényi-napló* 1709. júl. 8—12-iki följegyzéseit.

dalomból alájött s 1708. aug. elején Verebélynél elfogott Tarics kurucz főhadnagyot Nyitránál mint cs. hadszökevényt fölakasztatá: viszont a kuruczok is azóta, az egykor soraikban szolgált s később a németekhez pártolt katonák közül elfogottaknak hasonlóval fizettek vala. Különösen áll ez *Ocskay pribékjeiről*, a kik közül ejtett foglyaikat Berthóty Újvárbán és Bercsényi, Bottyán stb. künn a táborokon tíz-húszával köttette bitóra. Most azonban belátván, hogy e nyomorúak többnyire csak vak eszközei valának áruló uroknak, sőt ha szerét tehették, — mint az újabbi tömeges szökések bizonyíták, — szívesen visszatérének volt bajtársaikhoz: megsajnálták őket, s elkezdtek velök szelidebben bánni.

Így pl. Berthóty sem jelenti most már — mint tavaly — a Beleznay fogta «tiz magyar labancz» rab után, hogy: «*már készen a hóhár!*» hanem, vagy föleskette őket, ha kedvök volt reá, újból kuruczságra; vagy pedig, mint egyéb hadi foglyokon, kurucz rabokat cserélt ki rajtok. Sőt Szluha Ferencz magyar cartell-biztos, 1709. július 1-én Ó-Gyallán, gr. Heister Hannibál cs. altábornagy, Rácztököli, Pflueg és más cs. rabtisztek, s viszont Nagyszeghy Gábor, Deák Ferencz, Bokros Pál, Krucsay János rab kurucz ezredesek stb. kölcsönös kicserélése végett személyesen összejövén osztrák collegájával Romeisennel: emberiségi szempontoknak hódolva, «ennek alkalmatosságával, Exciád továbbvaló dispositiójáig — mint Szluha jelenti Bercsényinek — azt is végeztük, *hogy mind a két részről való magyar desertorok simpliciter és minden büntetés nélkül, úgy, mint más közrabok elbocsáttassanak, és ezután németnek Imperiumbúl avagy máshonnét confoederált Hazánk szolgálatjára gyűött magyarokat büntetni, ha megfogattatnak, szabad ne legyen, — viszont mink se büntessük azokat, az kik császárhoz szöktenek.* Ebben mostanában (Győrött) raboskodó oberster Volfordt uramot és más imperiális tiszteket tekintetbe lehet venni. De ezek usque ad ratificandum Excellentiae».*

Nem tudjuk, ha egy részről Bercsényi és más részről Heister ratificálták-e csakugyan a biztosok e humanisticus egyezményét?

* Szluha Ferencz Érsek-Újvárból 1709. júl. 12-kén, Bercsényihez. (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

Annyi azonban tény, hogy *Ocskay László ezredéből elfogott s az egri vártömlöczökbe vetett kilencz oly rabot, kik azelőtt kuruczok valának*, — köztük Farkas Ádám hadnagyot — br. Perényi Miklós egri várparancsnok 1709. június második felében (tehát még a formális egyezményt megelőzőleg is) a többi cs. rabokkal együtt beküldött Budára, magyar rabokkal kicserélni.*

Most ideje a bányavidékekre és azután Árva, Liptó felé fordulnunk.

A császáriak minden áron szerették volna, a hadviselés szabályaihoz híven, a Garamvonalnak állandóul, Esztergomtól Szent-Keresztig leendő megszállása által a kuruczok közlekedését Érsek-Újvárral elzárni, és úgy azután e fontos erősséget mindig közelebb vonandó sánczgyűrűzettel körülrekeszteni. Láttuk, hogy Heisternek már 1708. ősszel is ideczélzott főigyekezete: de az alsó-Garamvonal biztosíthatását számára Bercsényi Léva fölégetése által, legalább a tél tartamára, lehetetlenné tévé. Meg kellett tehát egyelőre elégedniök a bányavárosok birtokával.

Azonban, a mit 1708-ban végbe nem vihettek: 1709-ben igyekeztek megvalósítani, és pedig a mint a föld fagya engedett s az árvizek szűntek: mindjárt hozzá akartak látni mind a Garamvonalon, mind Újvár körül. Heister márczius vége felé adá ki a parancsokat e czélra; ú. m. 1. Kukländer esztergomi tábornoknak: hidaltassa által a Dunát s Párkánynál a Garam-torokban hányasson terjedelmes hidfő-erődöt, továbbá a valamivel fölebb fekvő bényi ó-sánczot újittassa ki, s mindkettőbe helyezzen őrséget; 2. Löffelholtz bányavárosokbeli parancs-

* «Eger várában levő labancz rabok, Ocskay László regimentjebéliek, kik is már kuruczok voltak: Farkas Ádám vice-hadnagy, Czeglédy István káplár, Kemenczey Gergely, Osztrodiás Márton, Mészáros János, Krall Mihály, Mészáros György, Szabó György, Tóth Mihály gregáriusok.» (Egri rabok specificatiója; melléklet *Perényi Miklósnak* Egerből 1709. jún. 14-kén Bercsényihez írott leveléhez. (*Orsz. Levéltár.*) Ugyanitt létezik br. *Pfeffershoven* budai cs. tábornoknak valamelyik várbeli cs. ezredeshez (ú. i. a székes-fehérvári várparancsnokhoz) intézett, de a kuruczok által elfogott levele, melyben egyebek közt ez áll: «Ich will ja nicht hoffen, dass die Kuruzzen mit denen 7 Gefangenen auf diesseithiger Boden, (t. i. Dunántúl), ohngeachtet sie vormals auch Kuruzen gewesen, rigoroser als jenseits, — wo sie zu Erlau von denen Oskajschen auch verschiedene Gefangene gehabt, jedoch gleich anderen wieder entlassen, — verfahren werden.» (*Eredeti, u. o.*)

nokló altbgynak: a fölégetett Léva-várát megépíttetvén és megerősíttetvén, szállja meg állandóul; 3. Wallis nyitrai várparancsnoknak: az Érsek-Újvár fölött csak egy jó mértföldnyire lévő Surányból csináljon állandó őrállomást, sánczczal erősítve; 4. a Nyitra vize mentén vezénylő Hartleben tábornoknak: az Újvártól éjszaknyúgotra fekvő Mocsonokon hányasson erős sánczot.

Április elején mind négyen hozzá is fogtak, egyet kivéve, kinek — mint látni fogjuk — nem volt benne módja sehogysem, ámbár ő is neki készült. Névszerint Hartleben nagyobb részben kiszállítván hadát a kastélyokból, Mocsonokhoz szálla, s április első hetében már serény kézzel kezdé a sánczot vettetni;¹ s így Wallis is, ki a bánya-városokról kapott 400 gyaloggal s a nyitrai lovas-századokkal ugyanekkor Surányba leereszkedett.² De a vitéz és friss hadakkal megerősödött újbáriak egyiket sem hagyták békén dolgozni; mivel pedig a surányi sáncz, mint közelebb fekvő, rájok nézve amannál sokkal alkalmatlanabb leendett: megfeszíték erejüket, hogy ennek elkészültét minden áron megakadályozzák.

Kivonúlt tehát ápril 11-kén Újvárból az egész lovashad, sőt valószínűleg némi gyalogság s egypár könnyű ágyú is velök, és a surányi sánczásó németeket megrohanván, kemény ellentállás után, sokakat leölve közülök, szerencsésen kiverték Surányból; s míg a lovasság Wallist Nyitraig üzé: a hajdúk a sánczok alapjait széthány-

1 *Bottyán* tbk. jelenti Szécsényből 1709. ápr. 11-kéről Bercsényinek: «Újvárban expedíált tiszteim megérkezvén, confirmálják, hogy két regiment lovas némettel Generál Hartleben Mocsonokot erősen sánczolja.» Nagyobb bizonyosságul mellékeli *Berthótynak* Újvárból április 7-kéről őhozzá írott levelét: «Hartleben már erősen sánczolatja Mocsonokot, Wallis Nyitráról Surányba száll. Én az Játóról behajtottam hat-százig való marhát, megtudván, hogy az ellenség el akarja hajtatni. Esztergamnál fogják az hidat csináltatni.» (*Eredeti levelek*, gyűjteményemben.) *Bottyán* másnap, ápr. 12-kén is írja Károlynak: «Az Mocsonokhoz szállott ellenségnek híre csak verifícatik, és hogy maga Generál Heister (Hartleben) benn két regiment lovassal már jóformában be is sánczolta magát, várván óránként gyalogot hozzája. Vallis, ki ezelőtt nyitrai commendáns volt, Surányban igyekezik.» (*Bottyán élete*, 381. l.) V. ö. Rákóczi és Bercsényi leveleit április 17. és 19-kéről, *Archív. Rákócz. II.* 468. és *Rákóczi-Tár II.* 271. l.

2 A br. *Berényi-naplóban* olvassuk, 1709. április 8-ika alatt: «Az németek Surányban akarnak postírungot tenni, sánczolják is már.» (V. ö. a megelőző jegyzet idézeteivel.)

ták, s az ott talált palánkfákat, czölöpzeteket Érsek-Újvárba vitték.¹ E véres kudarcz után a surányi sánczkészítés híre ha egy darabig kísértett is még, — Heister végkép fölhagyott vele, átlátván maga is, hogy e hely a hatalmas Újvárhoz nagyon is közel fekszik, úgy, hogy ha az erőd nagy áldozatok árán elkészülhetne is: éjjeli meglepések ellen őrsege alig volna biztosítható.

Az újváriak néhány nap múlva Mocsonok alatt is — de csupán lovassággal, távolabbi hely lévén, — tettek hasonló kísérletet, bár kevesebb sikerrel. Hartleben ott tetemes haderővel, csak lovassal is két ezreddel álla, s általa a magyarok rövid, heves csatározás után visszaverettek.² Itt esett el Géczy Gábor egyik vitéz századosa Kurucz Márton, egy másik kapitány Kóta András pedig súlyos sebet kapott.³

A mocsonoki sáncz el is készülé, noha Újvárnak valami nagy hátrányára sohasem lehetett. Hartleben körülötte tartá füvellő táborát májusban, s midőn e hó végén népével a Garamhoz távozik: Thúróczy Gáspárt hagyá benne parancsnokul a maga 300 új, szedettvedett tót hajdújával s 30 német, 70 magyar lovassal.⁴

A mi már a Garam körüli sánczokat és Lévát illeti: a parkányi hídfőerődöt Kukländer Esztergom ágyúai alatt természetesen, akadály nélkül elkészíttethető:⁵ hanem a bényi ó-sáncz kiújítását és Léva

1 *Berényi Ferencz* április 12-kén Csejtevárában ezt jegyzi naplójába: «Suránban megszorították az kuruczok az németeket, és igen megverték, úgy, hogy ki is üzték Suránból. Az kiknek 300-nál több szekerek volt. Pöstyénél sok sebes németet hoztak ma által az Vágon.» (U. o.) A nyitrai lovas németben pedig az újváriak májusban is tetemes kárt tőnek Ivánkánál. (L. *Archív. Rákócz. II.* 479. 1.)

2 *Ugyanaz*, április 15-kén: «Mocsonoknál valami velitatio volt, de megszalasztották az kuruczot. Leopoldban nagy lövést hallottak.» Ismét, ápr. 30-ika alatt: «Nemcsők mondja, hogy az mocsonoki németekben levagdaltak,» — a mi nyilván egy második támadásra vonatkozik, mikor már Károlyi Újvár körül járt és tábora Suránynál fekvék, honnét egész Trencsényig fel-felcsapkodott.

3 *Géczy Gábor*, föntebb idézett levelében.

4 *Érsek-újváriak tudósításai* június elejéről. *Bottyán* is említi, 1709. június 9-iki levelében: «Mocsonokon negyvenig való német, és valamely új, szedettvedett tót hajdúság minden öreg-munitió nélkül vagyon, ama hiteszegett Thúróczy Gáspár benne az commandó, ki köztünk gyalog-óberster vala.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

5 Május elejére e sáncz már készen volt. *Zsámboky Nagy István* ezredes jelenti Hont-megyei Patakról 1709. április 24-kéről Bottyán tábornoknak: «Szintén most valának nálam berzsenyiek, kik is hozták hírvül, hogy Esztergamnál a hidat most köti a német, Parkánynál pedig sánczot ásat.» Két nap múlva, ápr. 26-kán, *Luky István* szá-

Thaly K.: Ocskay László. II.

fölépítését Bottyán tábornok ébersége s előrelátása szerencsésen megtudta gátolni, következésképp az alsó-Garamvonalat és így az Érsek-Újvárból vezető utat továbbra is megoltalmazá. Szerencséje volt e tekintetben, hogy a császáriak szándékáról jókor értesült. Már április 12-kén tudósítja «fia-urát» Károlyi Sándort: «Egy fegyverneki ember, ki hatodnapig közöttük volt az németeknek Mocsonokon, beszéli, hogy *minden bizonyosan Lévat is meg akarják szállani s a Garam-mellyéket valamely helyen másutt is imposterálni*. Esztergomban is verificáltatik, hogy hidhoz való eszközöket készítenek».¹

Pár nap múlva kémjei megerősítik Bottyánt a jelzett hírek valóságában, a mint is Szécsényből április 15-kéről sietve értesíti Bercsényit: «Az csak bizonyos, hogy *Lévat meg akarja az német szállani, úgy a bényi sánczot reparálni*».² Ekkor tehát már határozottan megjelölni képes a *másik* megszállani tervezett Garam-melléki pontot is, t. i. Bényt, melyet április 12-iki levelében még csak «*valamely hely*» névvel bírt jelölni.

A mit pedig az öreg Bottyán egyszer határozottan megtudott: az ellen gyorsan és hatályosan intézkedni is szokása vala. Intézkedék ezúttal is. Ő Esztergom előtt rendesen két lovas-századot szokott tartani, — mint már említettük volt, — a várórség kicsapdozásainak meggátlására; továbbá a múlt ősztől fogva a Bénynyel átellenes Börzsönyben tartá erődített helyen, Mártonffy Izráel honti kapitánynak guerillaszerű fürge hajdúcsapatát, mely a császáriak dunai hajózásán nem egyszer érzékeny csorbákat tudott a honti hegyekből

zados is meghozza, mint bizonyost, «hogy az esztergami ellenség a hidat általkötötte, járnak rajta által Esztergami híd előtt a német sánczot most vettet.» (*Bottyán élete*, 390. és 394. l.) Maga az öreg tábornok pedig már mint kész dologról, úgy értesíti Bercsényit Szécsényből május 10-kén: «*Esztergamnál az híd által vagyon kötve s Párkánynál az sáncz, kiből éjjel-nappal strázsa vagyon*» (*Eredeti, gyűjteményben*.)

1 L. *Bottyán élete*, 381. l. Ugyanott 383. l. olvasható *Berthóty István* Újvárból apr. 21-én írott levelének kivonata is, mely szintén megerősíti Léva megszállásának szándékát: «Az innen való németnek egy része derekasan besánczolván magát Mocsonokon, azt is hírlelik, hogy *táborostúl Lévához igyekeznek szállani*».

2 *Eredeti levél*, gyűjteményben. Utóirata pedig így szól: «Generál Hartleben Mocsonoknál már be is sánczolta magát. *Lévának elrontására compániákat az postérungokból küldöttem; elvállik, mit vihetek végben*».

ejteni, s Párkány felé is beportyázgatott. Most Bottyán a Zsámboky vagy Ebeczky ezredéhez felváltva tartozó ama két őrszázad parancsnokát és Mártonffyt kellőleg utasítá: kiváló gonddal legyenek a bényi ó-sánczra, a mint lehet, rontassák, és ha mit észrevennének: azonnal hírévé tegyék. Ezek serény vigyázása okozá azután, hogy Kukländer megleégli vala a párkányi hídfőt, és följebb terjeszkedni nem mere, legalább míg a németek lábukat a más oldalról Léván meg nem vetik. Arra pedig ugyancsak várhatott.

Mert Bottyán e szándékukban is megelőzé őket, amavval egyidejűleg. A mint ugyanis április 15-kén pozitív tudósítást kapott Lévának tervezett fölépíttetése s helyőrségeltetése felől: tüstént, még az nap kivezényelt a legközelebbi, ú. m. a báthi és szebellébi hadállomásokból bizonyos századokat — különösen a jász ezerből — Lévára, *«puszta kőfált rontani;»* a kikkel aztán úgy széthányatá a leégetett régi vár kapuit és bástyáit, hogy azokat ugyan egy hirtelen senki meg nem építhette; sőt a várkútakat is betemették.¹

Bottyánnak e gyorsan tett és ép oly gyorsan végrehajtatott intézkedése nagy szerencsére esék: mivel, hogyha csak egynehány napot is késlekedik vele, — már beült volna Löffelholtz Lévába. Mert alig végezték be derék katonái a várfalak bontását, s már is, ú. m. április 22-kén Patakról erről tudósíthatta tábornoktársát Károlyit: *«Írhatom bizonyosan Kegyelmednek: már ezelőtt negyednappal Kovácsihoz (Kozárócz, a Garamnál) Szent-Benedeken alól szállott az ellenség, circiter ezerig; másra nem vélem, hanem hogy Lévának igyekezzék. Ha híremet meghallják, hogy Garam körül jártam, tudom, — másként gondolkozik».*²

Úgy lőn. Miután ezen Léva megszállására kiindult némettség megtudá, hogy e vár bástyáit helyenként földig lerontották előtte, és így ott fészket már egykönnyen nem verhet; miután továbbá meghallá magának Bottyánnak a Garam körül forgolódását, — szépen visszaballagott Szent-Benedekre.

1 L. a fentebbi jegyzetet, továbbá *Kókay Márton* jász ezredesnek Szuhányról 1709. ápr. 23-án Károlyihoz intézett ezen levelét: «Mostan is Generál Bottyán János uram ő Nga Lévára fárasztott bennünket, puszta kőfált rontani s kútakat tölteni.» (*Eredeti*, a gr. Károlyi-levéltárban.) V. ö. *Bottyán élete*, 351. 1.

2 *Eredeti*, a gr. Károlyi-levéltárban.

Bottyán pedig azért járt a Garamnál személyesen, hogy e még mindig hatalmas áradattól dagadozó folyam partjain a hidvetésre legalkalmasabb pontot kijelölje. Mert Szécsényben szekereken tovaszállítható tombáczokat s egyéb hídkeszleteket faragtatott, oly célból, hogy az Érsek-Újvárba szánt második nagyobb élelmi szállítmányt, az újból tetemesszámú lovas haddal feljött Károlyi által vihesse s kísérhesse. E végre legkedvezőbb átkelési helyül a viski Ipoly-híddal egy vonalban fekvő *Zselizt* jelölé ki, a hová csakhamar el is indítá Csajághy Jánost válogatott 700 hajdúval, hídfősánczot hányni, és a hídhajókat s készleteket is Zsámboky Istvánnal.

Ez ápr. 27-kén érkezett Zselizhez, s 29-kén a híd már készen állt. A lovas porták még az napon átkeltek rajta Újvár, Nyitra, Tapolcsány felé, Károlyi pedig a sereg és szállítmányok derekával 30-kán követi vala őket. Bottyán a hajdúsággal a hídnál várta be Károlyit, a ki hadai egy részével már másnap visszaérkezett. De azért a híd még vagy 14 napig állott, minthogy a szállítások Újvárba még mindegyre folytatnak, s a közlekedés fölélenkült. Csak midőn az erősség és őrsége lő- és élelmi-, valamint tüzelő-szerekkel, friss néppel, ruhaneműekkel, sóval, borral, vassal stb. bőven ellátatott, az átjárást pedig a lovasságnak a május közepén megapadt Garam itt-ott gázlókon is lehetővé tévé, — akkor szedette föl Bottyán Csajághyval a zselízi hidat, s viteté Ipoly-Ságra, levonatván a hídfő-sánczokat.*

Azonban a zselízi partok nem sokáig maradának sánczok és híd nélkül, — csakhogy ezeket most már a *császáriak* kezdték építeni. Löffelholtz altbgy, úgy látszik Bottyántól megtanulta: hol van a legalkalmasabb átkelő hely az alsó-Garamon? El akará tehát ezt, — s vele lehetőleg az egész Garamvonalat zárni jövőre a kuruczok elül; és minthogy az igen elrontott Léva fölépítésénél sokkal előnyösebbnek s hamarabb munkának látszik vala előtte *Zseliznél* egy jóforma földerődöt hányni, egyszersmind hídfőkkel: május végnapjaiban ő maga is a bányavárosokrúl, hol a vezényletet Steinville vette át, Szent-Benedekre s innét összes málhájával és 6 ágyúval Zselizhez

* L. mindezekre nézve *Bottyánnak* 1709. május 1. és 10-kéről Bercsényihez írott leveleit gyűjteményemben, továbbá élettörténetének 388—406. lapjait.

szálla, odarendelvén az immár teljesen elkészült mocsonoki sánczból Hartleben tbkot is. Rögtön hozzá fogatott teljes erővel a sáncz és hídépítéshez.

Ő Zselíznél Hartlebennel együtt mintegy 4000 emberrel fekűvék: körülbelől ugyanennyi, mások szerint 3000 főre menő erőt pedig — ú. m. a Bajmócz és N.-Tapolcsány tájéki kastélyokban kiteleltek s Lubomirszky lengyelei egy részét — jún. 2-ikán Lancken tbkkal az esztergomi hídon átküldte Dunántúlra, hogy ott Heisternek Pozsony és Győr felől érkező más dandáraival egyesüljenek.*

Heistert ugyanis a cs. kir. főhadi-tanács odautasítá, hogy mindenekelőtt a Bécs környékét gyakori beütéseikkel örökös rettegésben tartó dunántúli kuruczokat igyekezzék megsemmisíteni, vagy legalább a Dunán általüzni. Ehhezképest a maréchal június elején gr. Eszterházy Antalnak 10,000 főnyi hadteste ellen, a saját csapatrészeiből, továbbá a Magyar-Óvárt szállásolt Cusani altbgy, a Sopronyban tanyázott gr. Nádasdy Ferencz és Croix tbkok, s a Regede felől az országba törő gr. Breuner (Prayner) stýriai kapitány osztályaiból, végre br. Nehem péterváradí tbk. rácz és horvát határőrei s Lubomirszky lengyeleiből — a tetemes helyőrségeken fölül —

* *Berthóty István* Érsek-Újvárból 1709. jún. 3. Bercsényinek: «Az Vágon innen való németiség csoportra vervén magát mintegy 3000-ig, az Dunán általment Esztergamnál.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*) *Balogh István* dandárnok Losonczról, jún. 3. Bercsényinek: «Liptói, (?) túróczy németnek a lovassa Szent-Körösz felé, — Leffelholcz is Garam felé ment, Zólyom-vármegyei pedig Zólyomhoz (város) igyekezik szállani, ásókat, kapákat készített, hogy besánczolhassa magát.» (Orsz. Levéltár.) *Somogyi Ferencz* ezredes jún. 3. a tompai táborról Bercsényinek: «Az ellenség már mezőre szállott. Tegnapi portám szemmel látta és megszámlálta, hogy 35 trup (század) német, kik között gyalogság circiter ezer, Esztergamnál a hídon s Dunán általköltözött; a minthogy némely rabokat, németet és ráczot hozván a portások: azok is referálták prævie, hogy az ellenségnek nagyobb része általordereztetett a Dunán.» (*Eredeti, ugyanott.*) Ismét *Somogyi F.* jún. 7-kén a gyérki táborról, ugyanannak: «A német *Zsilíznél actualiter sánczolja magát, mely corporusa lovas és gyalogból álló vagy on négyezer*; a másrésze pediglen, a ki többet teszen, az túlsó félre ment által az esztergomi hídon. *Az Garamon (Zselíznél) bizonyosan egy-két nap alatt a hídját elkészíti, már ahhoz való requisitumai készen vannak.*» (*Eredeti, gyűjteményemben.*) *Ebeczky István* dandárnok, jún. 12. a pereszlényi táborból, ugyanannak: «A minémű lengyeliséget Lubomirszky eladott pénzen a németnek, azok is elérkeztek, circiter 3 vagy 4000-ig való volt; semmit sem késleltették őket, az Dunán általvitték Esztergamba.» (*Archiv. Rákóczi. VI. 200.*)

10—12,000 embert egyesített személyes főparancsnoksága alatt Dunántúl, s megkezdé a támadó működést.

Addig odafel Steinville, Löffelholtz, Hartleben, Viard, Ebergényi és Tollet tbkok osztályai felett a fővezényletet az ifjabb tábornagy gr. Pálffy János vala viendő; de ő még július elejéig Pozsonyban időzött az országgyűlésen, a bányavárosokon fekvő cs. gyalogezredek pótlására szükséges újonczok érkezését várva az örökös-tartományokból. Ezekkel együtt a rendelkezésére adott haderő kerek számmal 10,000 emberre tehető, mint az alábbi részletekből ki fog tűnni.

A császáriak a tavasz kinyíltával nemcsak Mocsonoknál, Párkánynál, Zselíznél kezdettek el sánczolni, erődíteni: de éjszakon Liptóban is, ú. m. Tollet tábornok, ki a szepesi kuruczok beütései ellen Liptó-Újvártól a havasokig építettett igen szépen készült, nagy munkájú, számos csillagerőddel és redoute-al bástyázott sánczvonalat, Szent-Péter, Dovaló, Vavrisó és Pribilina helységeken át, a Bella vize mentén. Hasonlókép — bár nem ily nagy mértékben — erődítettek a bányák déli és keleti oldalain is Steinville és Viard tbkok, kik e munkájokhoz már május elején hozzá kezdenek vala. Nevezetesen a szenográ-d-szuhányi és szebellébi, sőt részben még a divényi kurucz hadállomások őrségeinek is becsapásai ellen Dobronyiva régi várát, mint központban fekvőt megépítették, sánczczal vevék körül s ágyúkkal és helyőrséggel rakták meg.¹ Ezenkívül, miután Zólyomvárának helyreállítását befejezték és magok 3000 lovassal előbb Végles, majd Zólyom alá szállának füvellő táborba,² hogy ennyi vagy

1 «Dobronyiva várában is vagyon (labancz) hajdú, és már árok is vagyon; a minthogy portám a táján lévén, ki is lőttek, hírt bocsátván azzal,» — írja Balogh István dandárnok Losoncyról 1709. május 8-kán. (*Bottyán élete*, 405. l.)

2 *Bercsényi*, Ungbárról 1709. május 15. Rákóczinak: «Gácsbúl írják: *Vígleshez szállott mesőre 3000 lovas-német*; elhiszem, az bányavárosiak füvellése.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 190. l.) *Bezegh Imre*, Bercsényi gróf udv. kapitánya jelenti urának Rozsnyóról május 27-kéről: «Breznón az német megsaporodott. Balogh István uram is írja, hogy Viard zólyomi rétekre ki akar szállani háromezere magával; magam emberei (hajniki jobbágysai) is e napokban lévén itten, azok is azt beszélík, s hogy Zólyomnál prófunt-kemenczéket csináltak.» (*Orsz. Levéltár.*) *Bottyán János* tbk. tudósítja Szécsényből jún. 16-kán a fejedelmet: «Breznyói, besztercei, véglesi s más körülbelől való ellenség Zólyomhoz minden bagázsiástúl kiszállott.» (*Eredeti levél*, Vörös-

több hadnak is a Divény felől netalán jöhető erősebb támadás ellen biztosított fészke lehessen: Zólyom városának a várral kapcsolatos ódon körfalait védképes állapotba helyezék, kitataroztatván s löpőkkel vétetvén azokat körül.¹

Végre gr. Erps selmeczi parancsnok is mind jobban kiépité a Windschacht felé eső ú. n. Versali-sánczokat, s körülsánczoltatá, czölöpözteté a szent-antali kastélyt; mely építések meg szemlélésére Steinville egynehányszor maga is berándult Zólyom alól Selmeczre.²

Mindezeknél aggasztóbb vala az érsek-újvári közlekedés elzárására nézve Löffelholtz munkája Zselíznél. E sánczolat különben is oly nagyszabású volt, hogy 4—5000 ember mellett az összes császári tábor podgyászvonatának is biztosított védhelyet szolgáltatasson. Szóval, egész elsánczolt tábor, termékeny vidék közepette, dús réteken, sebes vizű, derekas folyam partján, állandó híddal s a balparton hídfőerőddel. Mind Bars, mint Hont-megyét jóformán uralni lehetett e sánczból.³

vártt.) *Bercsényi* ugyane napon Kassáról Rákóczihoz intézett levelében megerősíti ezt: «De 14. írja Csajághy: Beszterczérül Viard az lovassal és valami 500 gyaloggal Zólyomhoz ment öt taraczkkal; de mind is másfélezernek írja, — *nem gondolom!* Az többi gyalogja Beszterczén maradt.» (*Archív. Rákócz. VI. 201. 1.*) *Ebeczky István* dandárnok, egy, Selmeczről jún. 18-kán kiszökött német katona vallomása után jelenti jún. 20-kán a tompai táborról Bercsényinek: «Viard Zólyomnál fekszik, Stainvil, Latour és Althan hat-hat compániával, (lovasság); Beszterczén Tirheim regimentje van, de abból is együvé-másuvá (az apróbb helyőrségekbe) vannak commendéroztatva.» (*Eredeti levél, gyűjteményben.*)

1 «Zólyomot (a várat) megépítette a német,» írja *Bercsényi* Kassáról jún. 1-jén Rákóczinak, Balogh István levele nyomán. (*Archív. Rákócz. VI. 194. 1.*) *Bottyán* pedig a város reparatiójáról tudatja Szécsényből, jún. 22-kén a fejedelemmel: «Zólyomhoz a mely német gyülekezett vala, az városra beszállott, az város kúfalain köröskörül állást csináltat, — az mint bentlévő emberem referálja.» (*Eredeti levél, gyűjteményben.*)

2 Így pl. bent volt jún. 18-kán is. (*Ebeczkynek* jún. 20-iki, főntebb idézett levele.)

3 Megtapasztalák ezt csakhamar. Alig készüle el t. i. a híd: Löffelholtz már «Zselíz mellett levő ő Felsége táborában, die 20. Junij 1709.» kelt körrendeletet bocsátá ki a Hont-megyei falvak lakóira, be egész a Selmecz vizéig, keményen meghagyva nekik, «hogy vévén ezen parancsolatomat, *mindgyárt az ellenségnek hírét, hollétét és számát jól megvizsgálván és bizonyosan megtudván, hozzátok bé, és ennekutána minden két nap múlva embereiteket hozzámküldjétek.* Másként, valaki ezen parancsolatomat vakmerőképen elmúlatja: *tűzzel-vassal emészttem meg, sőt a szófoga-*

Ily terjedelmes védmű elkészítése azonban míg a híddal együtt teljesen befejeztethetett, — arra a legserényebb munkálkodás mellett is egy havi időtartam kívántatik vala. S ezt az időt a tettvágytól buzgó Bottyán tábornok arra akará felhasználni, hogy Löffelholtzt Zseliztől elverje, mielőtt még sánczát elkészíthetné. Eleinte a június kezdetén megint hirtelenül megáradott Garam nagy volta, s részint hajdúságnak kéznél nemléte hátráltatá őt e szándéka valósításában, melyre pedig immár kész terve volt, s hogy csak kedvet kapathasson reá Bercsényivel, — még vagy 2000 embert is letagadott Löffelholtz hadai létszámából. Mert a vakmerő ősz vezérnek csak támadási engedély és 1000 hajdú kellett volna, hogy ezzel s vagy 2—3000 lovassal nekirohanjon a félig kész zselizi sánczoknak.

«Zselíznél, úgymint Zseliz és Mikola közt, — értesíti *Bottyán*, Szécsényből jún. 9-kéről Bercsényit — fekszik a német, ki is négy regimentnek hirdeti magát, de az mint onnét érkező tiszteim (mert folyvást portyáztatott Tergenyéhez és a Garamhoz) recognoscálják: mind lovassával s gyalogjával együtt alig van kétezer; hat taraczkja vagyon. Rajtamenni s megcsapni nem lehet: mert az Garam árja nagy, gázlóban által nem mehetni; másként is, két víz között áll a tábora: innét a Garam, túl egy sáros ér keríti; noha ugyan azon ér nem tenne sok akadályt, mert tágos az közü és körül nem veszi, — hanem az Garam árja nagy akadály».*

Egy hét múlva azonban a Garam ép oly hirtelen, a mint áradott, ismét megapadván, a kuruczok Zselizen fölül Szent-Györgynél gázlót fedeztek föl, s át is járt a fürge lovasság a németet csípdezni. Most Bottyán nyughatatlan, maradhatatlan volt, csakúgy égett a vágytól Löffelholtznak markába szakasztani a munkát, egy váratlan, heves támadással. Csakhogy *nem volt kivel!* Csajághy levitte volt összes hajdúságát Gyöngyös tájára Hevesbe, a hol dandárát szervezé, újonczait fegyverezte, ruházta, gyakorolta. A lovas had is igen megfogyott. Balogh Istvánt a maga dandárával Dívénytől Steinville és

datlan falunak biráját felakasztatom, jószágát felpredáltatom és még a gyermekét is kardra hányatom; máskint is, már az Garanyon való híd elkészülven, könnyen a szófogadatlanokat megbüntethetem». (A currens-parancsolatnak egy eredeti példánya gyűjteményemben.)

* Eredeti levél, gyűjteményemben.

Viard miatt el nem lehet vala mozdítani; a jász ezer, Horváth István és Vajda a talmácsi, báthi, szebellébi, szuhányi, turopolyai őrállomásokon, s Szécsényben Bottyánnak régi századai (Laky és Szalkay) Mártonffyval Esztergom elején kellettek; Csáky Mihály, Guldenfinger és Mikházy ezredeit a fejedelem másfelé rendelé; Géczy Gáboré april 30-ika óta egészen Újvárnál volt, hová Balogh István és Somogyi Ferencz némely csallóközi és mátyusföldi századai is vezényeltettek. Nem maradt tehát fönn egyéb, csak az egy Ebeczky-brigáda, e dandároknak, Szalay Pálnak és Somogyi Ferencznek ezredeiből, vagyis tényleg mintegy 2000 lovasból álló.¹

Ez a dandár az Ipoly szögletében: Visk, Pereszlény, Gyerk és Tompa faluk körül feküdt felváltva füvellő-táborban, s onnét portyázott Löffelholtzékra Tergenye és Füzes-Gyarmat felé.² Bottyán, a mint a Garam apadásáról értesült, rögtön odamene Szécsényből közējők a táborra (jún. 15.) Pereszlényhez, a hol hírét vevé, hogy Löffelholtz épen e napra «az egész Garam-mellyéki molnárokat» Zselizhez rendelé, a Szent-Benedekből készen lehozott híd megvetése czéljából. E hírre az öreg tábornok, bár az Ebeczky-dandárt nagyon csekélyszámúnak találá, szinte lázat kapott a szentgyörgyi gázlón át a németnek nyakába rohanni;³ sietve írt tehát Csajághynak: indítson azonnal ha nem többet, csak ezer hajdút. A kapott válasz azonban csak elszomorítá:

«Írhatom Fölségednek — tudósítja nagy-szomorúan a fejedelmet Szécsényből jún. 22-kén, — hogy az Zselíznél levő ellenség az sáncznak és hidaknak csinálásában sörényen halad; még ugyan tökéletességre nem hozta, — rövidnap az is meglészen. Én teljes tehetségből igyekeztem volna megakadályozni, s még a szívem is majd sír bennem, hogy nincs kívül ellene harczolnom! Csajághy János brigadíros uramtúl csak ezer hajdút kértem: azzal menti magát, hogy az minénő 800 flintát hoztak hajdúi számára, — csak húsz sincs ép bennök, mind csináltatni kell, azért fegyveretlen hajdút nem

1 *Archív. Rákócz. VI, 209. 1.*

2 Ebeczkynek Somogyi Ferencz ezredes Pereszlényen jún. 12-kén egy fölfogott levéllel együtt *Ocskay Lászlónak* is valami levelét adá kezéhez, melyet Ebeczky Bercsényihez küldé; miféle irat volt ez? nem tudjuk. (*Archív. Rákócz. VI. 200. 1.*)

3 Bottyán jún. 16-iki levele a fejedelemhez. (*Vörösvártht.*)

adhat. Most volna pedig egyszer ideje az operációnak!... Azon ellenség mihelyt észrevenné gyalogsággal való menetelemet: elhiszem, félben hagyná igyekezetit».¹ Ugyane napról Bercsényinek még határozottabban ír, s csaknem lázasan sürgeti a gyalogság küldését, mielőtt a zselízi sáncz végképen elkészülne.

Az bizony elkészült, és pedig, mint Bottyán megírta: *«rövidnap»*. Jún. 26-kán ugyanis már arról tudósítható a fejedelmet és a fővezért, hogy mind Esztergomból Heisternek, mind Pozsonyból Pálffynek 200 szekérből álló podgyászvonata Zselizre érkezett, hol Löffelholtz immár a főerőddel elkészülvén, *a balparti hídfő-sánczokat vetteti*. Egyébiránt — jelenti, — Csajághy mégis küldött 500 hajdút, kikhez Balogh dandárából szakasztván hét század Orosz Pál-féle huszárt, ő maga is «ezen órában» indul velök Szécsénytől az Ebeczky-dandárhoz, ha valamit az ellenségen tehetne. Jelenti továbbá, hogy Gál Péter nevű szabad-hajdúk hadnagyával — ki is legényeit jól felszaporította, — egy, Zólyomba Szent-Kereszttől élelmi és lőszer-szállítmányt kísérő 300 főnyi német csapatot a Garamon túl oly szerencsével támadtatott meg, hogy egy cs. századost, egy hadnagyot, egyéb tiszteket s vagy kilencz közembert lelőttek, sokat pedig megsebesítének. Most azon bátor szabad-hajdúkat a hegyeken Túrócza indítja, háta mögé az ellenségnek.²

Másnap már a tompai táborról ír (Berthótynak) Bottyán, — kinek a Garam felé közeledése épen kapóra esett. Mert Löffelholtz hídfőjének elsánczolása után elbízván magát, összes lovasságával átköltözék a Garamon, s hogy a kuruczoktól a szent-györgyi gázlót elvegye: ezen utóbbi helységhez telepedett.³ Meghallván azonban, hogy Bottyán maga is Tompához érkezék hadakkal, név szerint gyalogsággal, — megint szépen visszatért a Garamon át zselízi sánczába. Ám, Bottyán itt is alkalmatlankodni akara neki hajdúival; hanem bosszúságára oly rendeletet vőn Bercsényitől, hogy a gyalogságot bocsássa Gyöngyös-Pásztóra Csajághyhoz, «mivel az exercitiumra kíváztatik vissza».⁴ Az öreg megtette, visszabocsátotta; azon-

1 *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

2 *Eredeti levél*, ugyanott.

3 *Bottyán*, Szécsényből, júl. 13-kán Bercsényihez. (*Eredeti*, u. o.)

4 A fejedelem mindjárt Heisternek dunántúli támadó föllépése első hírére meg

ban meg nem állhatá, hogy levelében gúnyosan oda ne vágjon Bercsényinek: «de hiszen, az *ellenség körül* jobban exerceálhatták volna magokat! Jó is volna az Garam berkén három- vagy négyszáz hajdút bújkáltatni: mégis, tartózkodnék az ellenség és nem kaléjzolna oly bátran az Garamon innét». Egyszersmind ekkor — július 13-kán — már azt is tudta és jelenté Bottyán, hogy Pálffy János útban vagyon Zselízhez, honnét Löffelholtz — Hartlebent hagyván 3 battalion gyaloggal s 8 század lovassal a sánczban, — három lovas-ezredel eleibe indult Nyitra és Pozsony felé.¹

Igaza volt. A bán még júl. 7-kén kivonult Pozsonyból 5—600 főnyi újonczczal, egyelőre Bajmócznak, (legalább ezt híreszteli vala;²) és mivel az Újvárból szerteszáguldozó kuruczok miatt ily csekély földözettel nem tartá tanácsosnak Nyitraig vagy épen Zselízig az utat megkísérteni: ezért rendelé maga elé legalább Szeredig Löffelholtzot, kivel együtt aztán júl. 16-kán érkezék meg Zselízhez, 27 század lovas-sal és az 500 újoncz gyaloggal.³

Midőn Pálffy Zselízhez érkezék: a bányavidéki fővezénylet átvétele következtében hosszabb időt igénylő teendői valának, ú. m. a messze kiterjedt hadállások iránti tüzetes értesülést, egyes csapatosztályok változtatását, a hadműködések egybevágó vezetését, a kapcsolatos érintkezést, az élelmezés biztosítását, az erődítvényekben marandó s viszont a tábori működésre hivatott seregrészek kiválasztását,

akarja vala rohantatni gyalogsággal a bányavárosokat: ezért volt szükség a hajdúság nagyszámú újonczainak gyors begyakorlására, a mi csak a régiek legénységével együttes hadozások útján történhetett. L. Rákóczinak jún. 9-iki levelét. *Archív. Rákócz. II. 482 1.)*

¹ *Eredeti levél*, gyűjteményemben. V. ö. Ebeczky jelentését Bercsényihez, *Archív. Rákócz. VI. 218. 1.* — *Berthóty István* is írja Újvárból júl. 11-kéről: «Pálffy János valamely száz recrutával az bányavárosok felé megyen; úgy is beszélík, hogy az zsilízi némettel akarna megegyezni.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

² *Br. Berényi Ferencz* naplójegyzete Pozsonyban, 1709. július 7-kén: «Bán uram ma indúla meg valami recrutákkal Bajmócz felé; onnand tovább megy. Andrassy Péter és Gombos Imre (tbk.) uraimék is elmentek az táborra.» És folytatólag elbeszéli, hogy Pálffy kíséretét az Újvárból feljött kuruczok mindjárt Pozsonyon kívül megcsapták, vágtak is, fogtak is belőle, még pedig tisztet. Mint az újvári levelekből kitűnik: Balogh István vitéz őrnagya *Ivancsny* volt ezen támadó, 200-ad magával. — Volt tehát Pálffynak oka Löffelholtzot maga elé várni.

³ *Bercsényi* Rozsnyóról, júl. 18-kán Rákóczinak, Bottyántól ekkor vett újabb tudósítások után. (*Archív. Rákócz. VI. 219. 1.)*

stb. illetőleg. Ezen és hasonló okokból pár hétig időzött Zselíznél, figyelő és várakozó állásban. Bottyán pedig Szécsényben július 21-kén átadta a vezényletet gr. Eszterházy Dánielnek, hogy maga, a fejedelem intentiói szerint, a dunántúliak megsegítését célzó diversió végett aláinduljon az ekkor már a pestis-ragálytól pusztított Duna-Tisza közére,* nemannyira a rendelkezésére álló csekély erővel, t. i. négy lovas-ezreddel, a jász népfölkelőkkel, néhány ágyúval és hajóval: mint inkább népszerű nagy neve hírével viendő vigaszt és biztatást Solt, Földvár és Simontornya felé Eszterházy Antal mindinkább szorongatott hadainak s a tartomány. népének.

Hagyjuk tehát mind őt, mind Pálffy-t; s most már — a katonai helyzetet mindenképen előterjesztve — lássuk: mi történt ezalatt Árvában? hová, mint tudjuk, június elején Ocskay László is érkezett.

* *Bottyán* júl. 21. és 24-iki levelei Szécsényből, Bercsényihez. *Bercsényi* 1709-iki tábori könyvének töredéke. (*Gyűjteményemben*.) «*Bottyán élete*», 425. l. stb. Júl. 23-kán már *Eszterházy D.* értesíti Szécsényből mint vezénylő-tábornok Bercsényit, hogy Balogh Istvánnak Dívényből 22-kén költ jelentése szerint 500 német érkezett Gyetvához. (*Eredeti* az Orsz. Levéltárban.)

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A kuruczok Árvába portyáznak s Turdosínnál győznek; Ocskay Árvában; katonáinak hangulata. Pálffy Ocskayt magához rendeli; Kolinovics téves állítása. — Pálffy hadainak létszáma és elhelyezése; Bercsényi hadainak létszáma és elhelyezése. Hadászati combinációk s előnyök és hátrányok; a kuruczok osztálytábornokai.

Ocskaynak egykori kurucz ezredével, mely ekkor mintegy 400 huszárt számlált, hajdani kedvencze Elek Zsigmond, Szepes vármegye éjszaknyugati csúcsában Új-Béla, Krempach, Fridman, Nedecz stb. falukon, szóval a lengyel széleken, a Dunajecz völgyében feküdt. Június első napjaiban, midőn Hangossy és Paur Lucsivnárol Liptóba portyáztatnak vala, egyidejűleg Elek is fölkészüle, s többi népét a szorosok őrzésére hátrahagyván, 2—300 fűrge huszárral egy éjjel csak átosont Galicziának itt tán csak másfél vagy két mértföld szélességű besarkallásán Neumark (Novi-Targ) alatt, Árva vármegye határait.

Ebergényi ekkor Zsolna mellett, Budatin várában pihene, s Árvában alig tartott számosabb hadat, — a többit Tollet tbk. mellé az inkább fenyegetett Liptóba bocsátván, — mint a várban őrségül 100 német gyalogot, Váralján járőri és hírvívó szolgálatra egypár szakasz lovast, továbbá Turdosin városában s Trsztenán ama 100 hajdút és 50 lovast, kiknek kiállítását Heister vetette volt a vármegye nyakába, s a kik közé osztattak be az Árva-vára feladása alkalmával császári szolgálatot vállalni hajlandó volt-kurucz őrségbeliek is. Parancsnokuk Smisskó György főhadnagy vala. Ezek a vármegye éjszaki részeinek biztonlétére tartozának vígyázni; de úgy látszik, nem jól vígyáztak!

Legalább midőn Elek Zsiga Új-Béláról a lengyel beszögellésen átcsapva, egy hajnalban beütött a szuha-horai szoroson Árvába: oly vígyázatlanságban találá őket, hogy Trsztenán néhányukat levágván s elfogván, Turdosinba rohant, s ott az egész csapatot, kurucz részről «semmi kár nélkül» fölverette. Meglepetésekben rendszeres ellent-

állást tán nem is fejthettek ki; elég az hozzá, hogy Smisskó többi tiszteivel, zászlójával, dobjaival, 48 hajdújával s 20-nál számosabb lovasával elfogatott; hátra levő 80 emberét pedig úgy levágták, hogy a 100 gyalog teljességgel megsemmisített s lovas is csak «egynéhány» futamodhatott el. Szép fegyvereik, lovaik a győzőknek jutottak.¹ Ezután Elek őrnagy benyargaltatá Turdosin, Námesztó, Trsztena környékét, honnét pár nap alatt sok lovat, marhát hajtattott el s egyéb zsákmányt takarítottatott össze;² és vissza sem tér vala Árva-megyéből, ha hírért nem veszi, hogy *Ocskay* regimentestől Árva-vára alá érkezett. E hirre azonban, nehogy foglyait és prédáját kezéből a túlerő esetleg visszaragadhassa: jún. 7-kén visszatért Új-Bélára, honnét szerencsés járását Bercsényinek jelenté,³ rabjait pedig Lőcsére kísértette.⁴

1 *Valovics János* tudósítja Kézsmárkról 1709. jún. 10-kéről gr. Csáky Mihály tbkot: «... Éppen akkor találtam vala Dunavecze mennem, a midőn Elek Zsigmond uram az egész commandója alatt lévőkkal Árvába portára ment volna, — azért eljüvetelire költetett néhány napig várakoznom. Mely dícséretesen járt oda, s hasznosan, ellenség confusiójával tért onnét ő Kglme: nem kétlem, máshonnét méltóztatott már megérteni Ngod. 48 hajdút, húsznál feljebb lovas labanczot, sok szép fegyvert hozott ő Kglme. Megérdemlik az abrakot!» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

2 *Árva vármegye közönsége*, Árva-várában 1709. jún. 18-kán tartott közgyűléséből felírván br. Ebergényi László cs. kir. altbgyhoz Budatínba, jelenti, hogy a nemesség összeírását parancsolatjára végbevitették. «Mi illeti peniglen az reánk esett portális gyalogok s lovasok számát: azokat egészen kiállítván, resignáltuk vala is az nekik commandójúl rendelt főhadnagy (Elek kapitánynak írja) *Smisskó György* kezéhez; de az elmúlt napokban bizonyosszámú kuruczság az szepesi passusrúl Lengyelországon által becsapván az fölső vármegyénkben, sok prédálási s feles ló- és szarvasmarha-hajtogatási fölött azon gyaloginkat egészen, s úgy az lovasokat is egynihányon kívül az fölülnevezett előljárókkal együtt nagy szerencsétlenül elfogdosta s rabúl vitte el magával.» (Eredeti, a gr. Csáky-család szepes-mindszenti levéltárában.)

3 *Elek Zsigmond* Új-Béláról, jún. 7-kén írja a fővezérnek Kassára: «Nem akartam elmúlatni, hogy Exciádat ne tudósítottam volna mostanság Árván lévő portám felül. Hála Isten, semmi kár nélkül Twerdosín névő városnál elfogtunk 61 labanczot, dobokkal, kapitányjokkal együtt; a többit levágtuk szerencsésen. Bárcsak két- vagy háromszáz hajdúm volna, ahhoz vagy hatszáz katonám: assecurálnám Exciádat, hogy egészen Árva-vármegyét meghódítanám, — de 200 emberrel nem sokat vihet véghez az ember. Ki sem jöttem volna: de *Ocskay* maga regimentivel Árva-varához szállott.» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

4 A «*Specificatio captivorum, puta equitum, peditum, pro parte Cæsarea per Comitatum Arvensem conductorum et per Dominum Sigismundum Elek adductorum*» című, «*Signatum Leucoviae, die 13. Julij Anno 1709.*» keletű eredeti rabkimutatás

Árva vármegye a kuruczok e beütésétől megrémülván, Ebergényitől segélyt sürgetett.¹ Az altábornagy azonban már ezt megelőzőleg intézkedett. Ugyanis az épen fölerkezett Ocskay bosszankodván, hogy a turdosíni szerencsés próbát az ő volt katonái vitték végbe: nagy lármásan ajánlkozik vala azokat új-bélai fészkekben megbolygatni, csak saját magokban megbízhatatlan pribékjei mellé valami német csapatosztályt kaphasson. Ebergényi tehát kivezényelt a lipthai vavrisói sánczból egy osztály Wolffskehl-vasasnémetet, s Árva-Váraljához rendelvén, Ocskay parancsnoksága alá adá, hogy őket labanczaival egyesítse, s a szepesi revanche-próbára indulhasson velök.² Ocskaynak e becsapása, melyet Elek Zsigáék nyomán Galiczián át Dunavec (Nedecz) felé tétetett, úgy látszik, jún. 15—16-kán történt; legalább Árva-megye közönsége jún. 18-kán épen gyűlésezése közben értesül Ocskaynak szerencsés járása felől: «... Az mint-hogy ez órában megvigasztalva értettük: az Exciád (Ebergényi) bölcs rendelkezéből *azon szepesi passusokra rendelt porta az ott talált kuruczsgot szeren csésenfölverte.*»³

De Ocskay ezen próbája mégsem volt oly szerencsés, mint ahogy a vármegyéhez érkezett *első hír* tudni akará. Mert a kurucz források nemcsak hogy hallgatnak minden «fölveretésről»: sőt Elek

tanúsága szerint, *ekkor még* a következő rabok valának Lőcsén az Elek Zs. árvai beütése alkalmával fogottakból: ú. m. Capitaneus seu Ductor fuit Smisko; 1 tizedes, 8 közlovas. Gyalogok: 1 tizedes, 22 közhajdú, árvai tótok. Ezek után 2 árvavári volt kurucz tűzér, «qui erant in Arce Árva detenti, post deditionem vero Arcis ad Vice-Comitem Arvensem missi et per eundem V.-Comitem pagensibus [(zsoldos gyanánt) vendíti et inter portales (Haydones) applicati,» Továbbá br. Andrassy Pál gyalog-ezredesbeliek «ad Arcem Árva commendirizati, dein vero pariter inter portales *violenter applicati*» öten. (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

1 Árva-megye közönsége, már idézett jún. 18-iki feliratában: «... Mindezek (t. i. Elek győzelmes beütése) constálván Exciádnak, s nemkülönb az is, hogy mivel azon fölsű processusunknak nyílt s mód nélkül széles Lengyelország felől az passzusa: 6 Felsége népe lineáinak távulkább létében, akármely örködő magunk iparkodásával is nem reménlhet magának securitást további csapdozásitúl az ellenségnek azon fölsű processusunk addig, *az míglen az Szepességen, Béla névű falunál és a táján post-rungoló kuruczsg ki nem irtatik,*» — kéri tehát a tbk. kegyes gondviselését azon fölső járása.

2 Csáky Mihály levele Tótfaluról 1709. jún. 22-kén Bercsényihez. (Eredeti, gyűjteményemben.) L. alább.

3 A már többször idézett megyei fölterjesztés Ebergényihez.

Zsigmond küldött ismét Lőcsére most már *Ocskay László pribék-jeiből* ez alkalommal elfogott rabokat: «Ex Regimine Ocskayano, occasione irruptionis in passum Dunavecz factae, per Dominum Sigismundum Elek capti: Stephanus Török ex Comitatu Trincsi-niensi, Alsó-Ozorócziensis, Joannes Kovács ex Comitatu Posoniensi, ambo corporales; Joannes Szabó ex Comitatu Castriferrei, communis. Item unus Germanus (Wolffskehl-féle vasas) Paulus Zoch, in Trsztinye (Trsztena?) captus.»¹

A betörés tehát «a dunavecki szoroson» történt. Csakhogy ez-alatt Dunavecz vára, vagy a Dunavecz (Dunajecz) folyó értessék-e? melynek szorosai pedig nemcsak a szepesi, hanem az árvai határon is vannak, — nevezetesen Szuha-Horára is csak a Dunavecz passusán lehet általmenni. Már pedig Elek Zsigmond Hangossyt arról tudósítja, hogy Ocskay portája *csak Szuha-Horáig* (tehát Árva keleti határszéléig) járt, és ő, Elek, még egy portácskát küldött be utána Árvába, megvizsgálás végett.² Igaz ugyan, hogy Elek e levelét *júníus 13-kán* írta, s ez nem zárja ki azt, hogy Ocskay pár nap múlva, ú. m. a Wolffskehl vasas-osztály megérkezéskor, egész a Dunajecz szepesi passusáig vagy Dunavecz váráig hatolt, és itt történt amaz össze-csapás, melynek eredménye az Elek által Lőcsére küldött labancz és német foglyok. Vagy pedig, ha Ocskay csakugyan nem járt volna a szuha-horai Dunavecz-passusnál odább s a foglyok itt ejtettek, — akkor Árva-megye értesült a dologról kissé későcskén, s az «ezen órában» kifejezés jún. 18-káról nem épen szó szerint értendő.

Ocskay vállalatának mindenesetre vagy kudarczát, avagy kevés sikerét bizonyítja az a körülmény, hogy Ebergényi Árva felső vidékeit a szepesi kuruczok betöréseitől épen nem látván biztosítva: gyorsan ott hagyta budatíni fészket, s néhány század német lovassal és gyaloggal *személyesen* ment Turdosinba és e hely elsáncoltatá-

1 A Lőcsén lévő hadi foglyok lajstroma, 1709. júl. 13-káról.

2 *Hangossy Imre*, a gr. Forgách Simon-féle dragonyosok ezredese írja Lőcséről 1709. jún. 13-kán gr. Csáky Mihálynak: Liptóban portánk még bent van, kikerkeztén, tudósítom Ngodat. «Elek Zsigmond uram írja nekem, hogy az *Ocskay portája Szuka-hora nevű faluig járt*, a ki Árva szélén vagyon, Bélához legközelebb, (de közben a lengyel föld); melynek recognoscírozására, írja, hogy bizonyos portácskát küldött bé (Árvába). *Pauer uram is ügyekezik be Liptóba.*» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

sához tüstént hozzá kezdetett. E sánczépítést a Szepesben vezénylő gr. Csáky Mihály jún. 22-kén már tudta, s annak elkészültét Árvába mielőbb teendő erős becsapással javasolá megakadályozni, ekkép írván a nevezett napon Szepes-Tótfaluról (Béla városán fölül) sógorának Bercsényinek:

„ Ezekre nézve azért (a liptai sánczokra és Breznóra tervezett támadás ellen nehézségeket hoz föl,) legjobbnak s alkalmatosabbnak itélném *Árva vármegyében tétetni egy kemény portát*, mivel azonkívül is Elek Zsigmond uram próbái — a kitül, azt referálják, hogy úgy megijedett volna Ebergényi, hogy Zsolnán halálra fekszik belé,¹ — s minapi véletlen cásussa után *Turdosint actu sánczolni kezdette az ellenség*; a kinek szorgalmaztatására, — a mint Elek Zsigmond uram is confirmálja — ment ki Liptóbúl bizonyos németség más úton, nem arra, a merre *Ocskay próbájárúl visszaszálló commendírozott németség*, (a kik ugyan vavrisói sánczbúl azon actusra commendírozottak volt,) a mint portás hadnagyának tudósító leveléből kitetszik, hogy az nap, a mely nap ezek beérkező félben voltak, amazok kimentek. Ha azért most hamarjában attúl (t. i. Turdosin elsánczolásától) nem præpediáljuk s rajta nem fogunk: *egészen elesik tőlünk Árva vármegye*,² a dunaveczi passus is nagy veszedelemben lészen: mivel az olyan oldal-zúg Szepeshez, mint Árva Liptóhoz; a kiben ha a nevezett sánczbúl fészket verhet, — csak egy-két sánczvetéssel is bízvást ki foghatja hozhatni Árvábúl is, másunnan is hátmegül a népit, cum securitate foghatja bírnia hát megett a földet, a kit azután oly erővel kell visszafoglalnunk, valamint szinte a liptai sánczokat s lineákat. Nem kevés zabolája lesz (Árva) még Szepes vármegyének is: mert egy mértföldnyire lévén a dunaveczi járásbéli passusok Kézmárktúl, — úntalan a város alatt alkalmatlankodhatik; sőt előtte lévén egészen a lucsivnai vígyázónk, a sem foghat a miá megmaradhatni, sőt még a styavniki is nem igen nagy securitással vígyázhatna a liptai ellenségre, mivel mintegy félhód formára (a kik között kellene nevezett vígyázóinknak maradni) körülvétetődnének,

1 E hír nem volt igaz, de jellemző Elek Zs. győzelmes becsapásának hatására nézve.

2 Árvát tehát még nem tekintették ekkor a kuruczok egészen elveszettnek.

Thaly K.: Ocskay László. II.

azonkívül, hogy (a kézsmárk-ófalui út helyett) egészen Palocsa felé esnék és folytatódna az egész communicatio és kereskedelem Lengyelországba, — mert Lublyó felé nem tudom, hogy hogy eshetné meg, annyivalisinkább, hogy most Lubomirszky (Tivadar, a hűbérúr) ottan tábort ütött.

Hogyha pedig csak egy batalion gyaloggal is Babócsay uram mellé talám már eddig Tiszántúlról érkezett két ezerből méltóztatnék Ngod mennélhamarább az itt lévő corpust (a ki is nem sokkal több ezer embernél,¹⁾ megerősíteni, reménleném: *míg az ellenség a (tur-dosíni) sánczot elkészíthetné, Árva vármegyét magunkévá tehetnénk*, és a lipcai ellenséget hát megül előregyűnni nem bocsátanók, Zsolnaig is éppen beportázhatnánk, s még talám Túrócson által is tehetnénk nem kevés lármáskodást. Azalatt talám Isten útát nyitna további előmenetelünkre; hiszen, ha az ellenség megcsuportozva reánk erősödnék, úgy, hogy előtte kinyomulni is kéntelenítettünk: más, linealiter elrendelt brigádabélieknek mindgyárt módja volna hasonlót követni, és így a veszni indult német nemzetség nem győzne bennünket vízre hordani, *mint a hajdú a papot*.

Azonban, minapi *Ocskay kicsapásakor* minémő emberök veszett el a labanczoknak: az adnectált pátensökből² méltóztatik megérteni; a minthogy most is csak *tegnapelőtt bizonyos tisztöket vágták le a mieink*, a kinek még nevét ki nem tanúlhattuk, a mellett rabot is fogtak el vagy hármat, s *egynehányan is szöttek el közülök*.³

Ezen előterjesztés tagadhatlanul annyi józan számítással, annyi körültekintéssel, a katonai, földirati, közlekedési viszonyoknak oly beható ismeretével, sőt még a kereskedelmi tekinteteknek is megfontolásával van írva, hogy a jó Csáky Mihály sugalmazójául — vagyis a javaslat tulajdonképi szerzőjéül — önkéntelenül Berthóty Ferenczet, Czelder Orbánt, vagy Babócsayt kell gyanítanunk, kivált a két előbbinek valamelyikét, mint a szepes-árva-lipcai viszonyok és

1 A hadak dereka ugyanis ekkor már Gömörben vala concentrálva Bercsényi közvetlen vezérlete alatt.

2 E melléklet ma már hiányzik.

3 Elek Zsigmond tehát még folyvást derekasan paskolá Ocskay pribékjeit, a kiknek viszont átszökdösések sem szűnnek meg, a mint látjuk. (Csáky e levelének eredetije gyűjteményemben.)

helyrajzi állapotok tüzetes ismerőit. Mit válaszolt reá Bercsényi? nem tudjuk, miután Rákóczival folytatott levelezéseiben épen ezen hetekben, a Sáros-Patakon tartott gyűlésezés által teljesen indokolt hézag merül föl.* Annyi azonban az események tanúságából bizonyos, hogy Árva ellen nevezetesebb támadás *nem* történt, csupán apró lovas-portyázások folytak. Ezek miatt pedig Ebergényi Turdosin el-sánczoltatását szépen elvégezhetette, a minthogy július közepére el is végezte.

A sánczolat kettős védműből állott: egy hosszvonal a várostól északra, a két folyam között, és egy erős redout a várostól délre, az Árva vizén túli dombon. Kuzma György nevű, azelőtt Andrássy Pál ezerében szolgált zempléni hajdú, — kit a zazrivai sáncz veszedelme után a medzibródi pórok menekülés közben elfogván, a németek kezébeszolgáltattak volt és köztük mindaddig raboskodott, míg nem júl. 10-ke éjjelén Turdosinból egy társával szerencsésen megszökhetett, — júl. 18-kán Rozsnyón érdekes vallomásokat monda jegyzőkönyvre. A turdosini védműveket így írja le:

«A mint Turdosin városa fekszik, azon fölül, a pajták mellett Oravecz vizétől Árva vizéig csinálták a sánczot, mely vizek az városnak másik végén öszveszakadnak. A sáncz árkának szélessége egy öl, mélysége is annyi, semmi palezáta nincs körülötte, ágyú sincs benne, víz sincs az árkában.» Ez volt az elővéd. A kérdésre: «Második sánczot hol csináltak?» ekként felel: «Mindgyárst a városon alól nem messze, Árva vizén túl, egy dombon. Azt regulariter csinálják, fákkal rójják s földdel töltik, az árka is szélesebb, — de még el nem készült (t. i. júl. 10-kéig). Hallotta, hogy ágyúk is lesznek benne. Oly nagy lészen a sáncz, hogy *ezer ember* benn fog lehetni a sánczban.» E dombon épült nagy redout bizonyára az egész várost és az előtte fekvő folyamközi védsánczolatot is uralá ágyúival.

Árvában azonban ez időben, Kuzma állításai szerint, nem sok had vala; ú. m. Turdosinban csak «hat standár (étandarte) rajtár, (Reiter) vagy kétszázig való mindenestül. *Ocskay katonái* 5 zászlóalja, *az is kétszázig való. Ocskay nincs ottan*; Ebergényi benn van a városban, bagázsiája vár alatt vagyon. Lovason kívül másfél-

* Jún. 16-kától júl. 10-kéig. (L. *Archív. Rákócz.* VI. 201—202. 1.)

százig való muskatéros vagyon még, — meddig ő ott volt: semmivel sem szaporodott azon had. Ezen kívül Árvában több had nincsen az várban lévő 100 præsidiariusoknál. Lovas hadnak lovai benntartatnak; mindennap százig való vígyázójúl Trsztyenára kicommandíroztatik rajtárok (német lovasok) és katonák (Ocskay huszárai) közül, — de éjtszakára mindenkor visszamennek a városra».

A magyar labanczok tehát, hogy át ne szökdöshessenek, mindig németekkel vegyest küldettek ki.

Az összes cs. had ekként Árvában csak 6—700 főre ment, Liptóban sem igen volt több Tollettel 1000-nél. De Ebergényi erősen akarja vala hadait szaporítani, tótságból. «Mind katonát, mind hajdút köll állítani minden parochiától — folytatja Kuzma, — kitűl hét, kitűl nyolcz lovast és gyalogot.» E lovasokból igyekezett aztán *Ocskay* is a maga ezredét gyarapítani, s alkalmasint ilyes újonczozási ügyben távozott volt el akkor Turdosínból «csak harminczad magával», mint a másik szökevény Pucz János, Bercsényinek Trencsénynél elfogott karabélyosa, vallja. De a gyarapodás átkozottúl lassan ment még így is. Igen jellemző erre és általában Ocskayra nézve a karabélyos további vallomása:

«*Ocskay négy zászlóját Árva-várában letette, nem lévén embere. Igen bánja a hitszegését, a maga katonáitűl fél, hogy el ne vigyék. Ott lévő katonái azt mondják, hogy ha kuruczok odajönnének: magok segítenék a németeket verni. Sok labancz-német szökne, ha parasztoktűl nem félne. Liptóban, Árvában nem véli, hogy másfélezerig való ellenség legyen. Igen félnek, kivált Árvában; ha csak hírét hallják a mi hadaink készületinek: harmad-negyednapig sem bocsát (Ebergényi) embert ki a városbűl.*»*

Ocskay tehát félt azoktól, a kiket egykor elárűlt, hogy most viszont őt árűlják el, s méltó büntetése elvételére kézhez szolgáltatják. Elgondolható, hogy folyvást legbizalmasabb embereivel környezteté magát, s ilyen lehetett az a harmincz lovas, kiknek kíséretében Turdosínból Árva-várához, vagy Zsolna felé rándűlt vala. Hogy voltak pillanatai, melyekben «hitszegését igen bánta», — az könnyen meg-

* «Árvábűl ennekelűtte egy héttel kiszűkűtt két rabnak examenje, 18. Julij 1709. Rozsnyó.» (*Egykorű másolat, gyűjteményemben.*)

lehet; csak kuruczkori fényes szereplését kelle összehasonlítani mostani kisszerű és szánandó helyzetével, s lehetetlen volt lelkében a megbánás keserű érzetének föl nem támadni. Ámde az ő lelke alapjában romlott volt; a gyakori pártváltoztatás és esküszegés már állhatatlan jellemében gyökerezett. Lehet, hogy most már megint a császáriaktól is örömet visszament volna, ha biztosítják, hogy bántatlanul teheti. Azonban, ki biztosíthatta volna ilyesmiről az országul annyira megútált, elátkozott árulót, — kinek a nemzeti bosszúvágy a vérére szomjúhozik vala? A krónikákból tudjuk, hogy még a nála sokkal kevésbbé bűnös *Bezerédynak* sem adhatott kegyelmet Rákóczi — noha egyénileg hajlandó lett volna reá, — a föllázadt és az árulónak véres halálát fenyegetőleg követelő közérzület nyomása miatt.

A szemtanú Pucz Ferencz vallomása szerint Ebergényi tbk. Turdosinban ugyancsak elzárkózva, a legtúlzóbb mértékben védőleg tartotta hadait, — s július közepén egyszer mégis szerencséje akadt, és pedig a régi Ocskay, most Bokros-ezrednek egyik portája ellen. Ezen ezredet július elejétől fogva már nem Elek őrnagy: hanem a komáromi fogságából még a tavasszal kiszabadult, s néhány hónapi házánál pihenés után a harctéren újra megjelent *Gellért Imre* alezredes vezényle.* Ő, Csáky tbk. parancsából, júl. 15—16-kán egy válogatott 75 huszárból álló kémszemlész-csapatot küld vala át Új-Bélától a szokott galicziai sarkon keresztül Árvába, Juhász András fő-, Szánboch alhadnaggyal s Tesinszky zászlótartóval. De, rossz csillagzat alatt esett indulásuk.

Kuzma vallomásából tudjuk, hogy Turdosinból minden reggel 50 német s 50 magyar lovas mene ki járőrség gyanánt Trsztena felé. Ezek beleakadának a kurucz portába, mielőtt az utóbbi a les helyre beállhatott volna; s mivel a meglepett kuruczok, kisebb számmal is lévén, megzavarodtak, vagy hogy a császáriaknak tán még több segítségök érkezett, — elég az hozzá, Juhász Andrásékat meg-

* Revír János és *Gellért Imre* uraimék Újvárból kijöván, oly szándékkal, hogy Exciádhöz (Bercsényi) menjenek . . . *Gellért Imre* uramat recommendálom, s kérem is Exciádat: méltóztassék minden kegyelmességét ő Kglméhez *kárvallási iránt* (Nagy-Tapolcsánynál, mikor elfogták) mutatni.» Írja *Bottyán*, 1709. márcs. 20-ikán *Szécsényből*. (Eredeti, a gr. Károlyi-levéltárban.)

futamították. Alig menekülhetett közülök harmincznál több Szepesbe; mintegy negyvenöten levágattak vagy fogságba kerültek Szánboch hadnagygyal együtt, kinek életéért Gellért igen aggódott, minthogy Ocskay pribékjei közül szökött volt által régi bajtársaihoz.¹

És ez vala az Ocskayánusoknak első s utolsó szerencséjük Árvában. Mert Pálffy tábornagynak, miután Zselízhez érkezvén, magát mindenekről informáltatta, többek között egyik intézkedése az volt, hogy Zólyombúl, Túróczbúl vagy 300 német lovast vezényelvén Árvába Ebergényihez: helyettök viszont kedves Ocskay Lászlóját labanczaival — talán ennek saját kérelmére — maga mellé lejóni rendelé.

Erről az érsek-újváriak már július 25-kén tudtak valamit. Szluha Ferencz tudósítja e napon Bercsényit: «Generál Pálffy Kis-Sárónál (Zselíz fölött félóránnyira, a Garam partján) most is vagyon a cavallériával, a gyalogja pediglen zsilízi sánczban; — mind a két corpussa plus-minus ötezeret téssen, de a gyalogja több a lovassánál. Hallani, Ebergényit és *Ocskayt magához várja*, noha tegnap (Vág-) Újhely tájárúl oly hírünk gyűtt, mintha ezek Árvábúl és Liptóbúl elveretettek volna, és az Ocskay negyvened magával úgy bémene ma negyednapja Vág-Újhelybe».²

Ez az utóbbi hír, t. i. az Árva-Liptóból való kiveretés, nem volt igaz; Ocskayról azonban igen valószínű, hogy megfordult Újhelyben, de egészen más okból. Azért t. i., hogy Trencsény vár-

1 *Gellért Imre* sietve tudósítja a Szepes-Ófalu melletti Oszturnáról 1709. júl. 17-kén gr. Csáky Mihály tbkot Hunfalvára: «Én Exciád parancsolatja szerint Juhász András és Szánboch hadnagy uraimékat mintegy 75-öd magokkal Árvába beküldöttem volt, jó, válogatott lovasokkal, nem is erővel, hanem kiknek kedvök és akaratjuk volt. Bemenvén szegények, szerencsétlenül jártak: mert minekelőtte lesben beállottak volna, — már az német, magyar labanczokkal együtt, készen várták; reájok ütven, szegény Szánbochot is mintegy negyvenötöd magával elfogták, hacsak gyalogúl még némelyek el nem jűnek. Alázatosan kérem Exciádat szegény Szánboch iránt, ha (a harczon) életben megmaradhatott: méltóztassék mellette írnia, *minthogy közűlek jött ki, valami példát rajta ne mutassanak*. Tesinszky zászlótartó uramot adjutanttal együtt Exciádhoz expediáltam, kik is jelen voltak az actusban, — bővebben fogják Exciádat informálni.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban, gr. Csáky Mihálynak Hunfalváról ugyanez nap Bercsényihez írott leveléhez csatolva, melylyel egyszersmind hat lipitai szökevény-németet is küldé.)

2 *Eredeti levél*, ugyanott.

megyében szedetett — nevezetesen Bicse-várában mint ezred-depotján egyenruháztatott — újonczait is lehetőleg fölhevén, ezredét velök is szaporithassa, és így minél felesebb létszámmal jelenhessen meg Pálffy táborában. Sőt e czélból még a személyesen fölkelni parancsolt Trencsény-megyei labancz nemességet is maga mellé iparkodott volna venni, — de csak nagyon kevesen követték. (L. alább.) Egerszersmind nejét s gyermekeit Vág-Újhelyre mint biztos erődbe helyezte be a nyárra, míg maga táborozni fog.¹

Mielőtt őt Pálffy grófhoz követnők: nem hagyhatjuk czáfolat nélkül *Kolinovics* Gábor egy badar állítását Ocskaynak árva-liptai működéséről. Ez a különben történeti igazságra törekvő, szorgalmas, és elég hazafias szellemű, de a kütfőkben nem igen válogató krónikás ugyanis, «*Historiæ Belli Rakociani Libri XII.*» című munkája VIII-ik könyvében (751. l.) azt beszéli, hogy Ocskay a Rózsahegy és Alsó-Kubín között, Liptó és Árva szélén fekvő Likava-várát 1709. június havában «fegyveres kézzel megostromolván, az 5—600 főnyi őrséget részint levágatja, részint foglyúl ejti».² A hány szó: annyi valótlanág, sőt annyi képtelenség! Először is tény az, hogy Rákóczi fejedelem Likava-varának, — Thököly Imre végrendelkezése folytán különben is tulajdon birtokának — De la Mothe francia műszaki és tüzérezredes által megvizsgált s haszontalanokul nyilvánított erődítményeit már *két évvel azelőtt*, ú. m. 1707-ben, *többől lerontatta*,³ s a helyőrséget, ágyúkat stb. belőle végkép kivonatá. Másodszor tény, hogy a kuruczok e várat — vagyis inkább ezentúl csak hegyi kastélyt — későbbben is, ú. m. Liptóból kivonulásukkor teljességgel üresen hagyták, a minthogy soha és sehol nincs semmi nyoma védelmének vagy megszálltatásának. Harmadszor, a ki e kis szarkafészket

1 *Polsicz György* nevű katonájának vallomása. (L. alább.)

2 «*Ocskayus Likavam, non obscuri nominis in agro Liptoviensi arcem, armata manu expugnat, et 5 vel 600 præsidarios aut cædit, aut in captivos redigit.*» (*Az idézett helyen.*)

3 Rákóczinak Likava-vára lerombolását elrendelő leirata Liptó-vármegyéhez, Terebesen 1707. szept. 11-kén kelt egykorú kivonatban így hangzik: «*Liptó-vármegyének. Likava-varából az hajdúságot resolváltuk kihozatni, a várat pedig demolídtatni; azért a nemes vármegye rendeljen gyalogszeres embereket, kik azon várnak demolíójára fordíttassanak.*» (Minuta az *Orsz. Levéltárban.*) Hogy pedig e rendelet csakugyan végrehajtatott: arról számos egykorú följegyzés tanúskodik.

megnézi, meg fog győződni, hogy nem 5—600: hanem csak 50—60, vagy 100 főnyi helyőrség férhetett el ép korában is benne, olyan parányi az egész. Ocskay tehát ott 1709. nyarán legfőlebb baglyokat és denevérfiakat ostromolhatott, — nem kurucz hajdúkat. A jó Kolinovicsot így alkalmasint valami egykorú bécsi «*nyomtatott hazugság*»-nak (vulgo: «*Wienerisches Diarium*» s több efféle német hírlapok és röpivek) irányzatos, de *egészen költött* tudósítása vezette félre. Legyen itt végkép megczáfolva!

A Pálffy és Bercsényi hadtestei közötti nyári és őszi hadjáratok leírását megelőzőleg, meg kell ismerkednünk csapatlétszámaikkal s a hadászati körülményekkel.

A gr. Pálffy János vezénylete alá helyezett cs. hadak tényleges létszámáról, 1709. jún. 20-kától aug. 13-káig nyolcz egykorú tudósítás fekszik előttünk: részint fogoly vagy szökevény németek vallomásai, — részint pedig kurucz főtiszteknek szemmel látásra, kémek, rabok és szökevények jelentéseire alapított hivatalos értesítései. Jól tudjuk ugyan, hogy egy kém nem láthat meg s egy rab — rendesen — nem vall be mindent, és a többnyire az alsóbb katonai osztályokhoz tartozó szökevények ritkán bírnak oly műveltségi fokkal, hogy a saját szorosabb harczászati egységet képező csapattestük keretén kívülre is biztos tekintetet tudnának vetni, avagy ha tudnának: ez nem igen áll módjában sem közkatonának, sem altisztnek. És noha a rendszeres éber megfigyelés sokat elérhet: mindazáltal az ily tudósításoknak *föltétlen hitelt* mégsem adhatunk. Hanem a hol *nyolcz* különböző tudósítás van: ha mindnyáját szemügyre vévén, összevetjük, és valamennyinél körülbelől ugyanazonos végeredményre jutunk, — akkor a kétségbevonhatlan valóságról mégis csak tiszta képet nyerünk. Kísértsük meg tehát ezt!

1. *Ebeczky István* dandárnok, mint a tompai tábor parancsnoka, innét 1709. jún. 20-kán keltezett levelében, a zselízi és az alsó bányavárosokon fekvő ellenség erejéről ekként tudósítja Bercsényit: Hogy úgy kémjei bejárván Löffelholtz táborát, mint portái is a Garam-parton Zselízzel szemben több ízben összepuskázván a némettel, foglyot ejtettek és hoztak magokkal. Portyázóinak tisztei 50 lovas- és gyalog-zászlót olvastak meg a zselízi sánczban s a mellette fekvő táboron; kémjei is ezt mondják, a fogoly vallomásai is ugyanezt

tartják, — tehát háromszoros bizonyosság. Azon időben minden századnak volt egy-egy lobogója. Ez tehát kerek számmal 5000 embert tenne, egyremásra száz fővel számítva, a mi a gyalog-századoknál (nem lévén teljes létszám) bátran elfogadható. Különben is, más tudósításból tudjuk, hogy Löffelholtznak 2400 gyalogja volt = 24 zászló, — és csakugyan, midőn az altbgy. «az egész lovassággal» Pálffy elé mene: a kurucz portások 27 zászlóját olvasták vala meg. Tehát 24 gyalog és 27 lovas zászló = 51, vagyis csak egygyel több (a mely hihetően bent az őrszázadnál lévén, nem láthatták), mint Ebeczky írja. Mivel pedig a lovas-századok szintén nem voltak ekkor teljes állományúak, hanem átlag véve csakis 60—70 emberrel számálhatók: a 27 század középszámmal 17—1800 lovast tenne; mit hozzáadván a 2400 gyaloghoz: jóval fölözi a 4000-et. De, vegyük Löffelholtz hadosztályát kerek számmal csak ennyinek, a mi Somogyi Ferencz ezredesnek június 7-iki, föntebb idézett tudósításával teljesen megegyez. («A német Zsiltznél lovas és gyalog vagy on négyezer.») Ugyan Ebeczky írja levelében, hogy katonái Szent-Benedek alatt két németet fogván, ezek vallomása szerint ott 100 gyalog és 50 lovas feküdt helyőrségül. Továbbá, egy Salm-ezredbeli katona szökött hozzá jún. 18-kán Selmeczről, a ki vallja, hogy ott azon ezred gr. Erps alezredes parancsnoksága alatt 450 emberből áll: 11 században, de a melyekből az «apró váracsákba» (Dobronyíva, Szent-Antal, Szent-Kereszt, Zsarnócza, stb.) is voltak kivezényelve. E szökevény szerint Steinville akkor (jún. 18-kán) csak 30 lovasból álló kísérettel bent vala Selmeczen Zólyomrúl, a hol Viard fekvék a Steinville, Latour és Althan lovas-ezredekéből hat-hat századdal, = 18 század. Végre, hogy Beszterczén (és Breznón) a Thyrheim-gyalogezred fekszik, őrségeket tartva az apróbb helyeken is (Zólyom-Lipcse, Radvány, Garamszeg, Királyi, Hajnik).^{*} Vegyük ezen ezred létszámát — mely pedig csupán Besztercze- és Breznóbányán együtt 1000 főnyi helyőrséget számlált — az említett apró helyekkel és még Körmöczbányával egyetemben csak 1200 főre. A zólyomi 18 lovas-század = 1260 fő, 70 emberével számlálva; az ugyanott több föntidézett források szerint feküdt 700 gyaloggal

* Ebeczky ezen idézett levelének eredetije *gyűjteményemben*.

együtt = 1960, vagyis 2000 ember, noha vannak egykorú kútfők, a melyek 3000-re teszik. Bakabányán is feküdt még 170 ember, összesen = 7930. Ehhez járul a gróf Pálffyval Pozsonyból leérkezett 500 újoncz, az Ocskayval lejött 300 huszár, s végre az Ebergényi-Tolletféle hadosztály Árva- és Liptóban. Ennek létszámát az ellene működő gr. Csáky Mihály 3000 emberre teszi:¹ de mi ezt túlzott számnak vesszük, annyira, hogy Ebergényit s Tolletet együtt csak 16—1700 emberre, és a Túróczban s Trencsényben Zsolna táján elszórva fekvő néhány tartalékszázaddal egyetemben 2000-re számítjuk. Most már a 2800-at a 7930-hoz hozzáadva, annyi mint 10,730 ember.

E szám: tízezerhétszáz, adja a Pálffy tábornagy fővezénylete alatti hadtestnek tényleges állományát, (ide nem értve még a Kis-Tapolcsány, Hrussó, Nyitra, Nagy-Tapolcsány, Tavarnok, Bajmócz, Lietava, Illava, Trencsény, Beczkó, Vág-Újhely, Csejte, Lipótvár, Szomolyán, Nagy-Szombat, Szered, Sellye, Mocsonok stb. várakban levő kisebb-nagyobb helyőrségeket, mint a melyek nem a Bercsényi-hadtest, hanem az érsek-újvári kuruczok működési körébe estenek.)

Állításunk bizonyításául szolgáljanak az alábbi egyéb relációk, ú. m.

2. A gömöri és nógrádi várak erődítészeti megvizsgálására küldött *De Rivière* hadmérnökkari ezredes által beszerzett adatok szerint, június végén a bányavárosokon a németiség így volt feloszolva: Breznón 300 gyalog, Beszterczen is 300 és 40 lovas, (az apróbb várakat nem említi;) Zólyomban 150 gyalog és Steinvillel s Viarddal 18 standár-alja — vagyis 1260 — lovas. Selmeczen 300, Véglesen 40 gyalog, (Dobronyivát, Szent-Antalt mellőzi;) Bakabányán 100 gyalog, 70 lovas; Szent-Kereszten 30 gyalog, Szent-Benedekben 100 gyalog, 40 lovas, Körmöczön 60 gyalog. Összesen tehát 2790. Melyhez adva a zselízi 4000, a Pálffy-Ocskayféle 800 és az Ebergényi-Tolletféle 2000 embert: annyi mint 9590 ember.² A különbség

1 «Az mint tartja Csáky uram: van több 3000 németnél Árvában és Liptóban.» Írja Bercsényi 1709. júl. 14-kén Rákóczinak. (*Archiv. Rákócz.* VI. 208.)

2 *De Rivière*nek Fülekről jún. 30-kán Bercsényihez írott levele. (*Eredeti, gyűjteményben.*)

tehát csak 1140 főre rúg, mit az érintett kihagyások és a Zólyomban, Beszterczén, Breznón tanyázó gyalogságnak a valódinál jóval kevesebbre tétele eléggé megfejtenek.

3. Egy, *Szlava Pál* nevű, Uhlefeld vasas-ezredbeli szökevénynek — ki is a zselízi sánczból júl. 27-kén estve szökött vala ki, — júl. 29-kén jegyzőkönyvre vett vallomása szerint Pálffynak ottani ereje így álla: A maréchal a zselízi sánczon följlül, Sáró felé feküdt táborban. Vele valának a Hohenzollern és Uhlefeld vasas-ezredek, mindegyik 12—12 századdal; de mivel sok felé (Esztergom, Érsek-Újvár, a bányák stb. tájaira) volt katonaság minden escadronból kivezényelve: egy-egy század bent lévő legénységének létszámát átlag csak 40 emberre teszi = 960 fő. Ott volt továbbá hat század dragonyos — az sem egészen teljes állománnyal — az Althan-ezredből, = 400. (A másik hat század, mint láttuk, Viarddal Zólyomnál vala.) Gyalogot mond 1600-at, kiknek Löffelholtz volt közvetlen parancsnokuk, s részben bent a sánczban feküdtek. Összesen 2960 ember. Óránként várják még — úgymond — vissza a Schönborn vasas-ezredet és a főntebbi harmadfél lovas-ezredből kivezényelteteket. Ha ezeknek létszámát együtt 1000—1100 főre tesszük: kijő a 4000 fő; hozzá véve az Ocskay 300 emberét és a bányavárosokon, továbbá a Liptóban, Árvában stb. lévőket, úgy, mint az 1. sz. a., 10,230 jó ki; sőt mivel a Czitner Christían és Prangh Gáspár nevű, Salm-ezredbeli, — Szlava Pállal együtt kihallgatott — selmeczi szökevények vallomása szerint e városban már, nem mint előbb 450, hanem 600-ig való német feküdt, (nyilván 150 újonczczal szaporodtak,) tehát igazabban 10,380. Különbség ekként csupán 500, illetőleg 350 fő, mit a Pálffyval lejött újoncz-csapat okoz, melyet itt már úgy vettünk, mintha az illető ezredekbe beosztattak volna; ez esetben azonban a bányahelyeken fekvő gyalogságnak kell vala velök megfelelően szaporodniok, mint a selmeczi eset mutatja is.*

4. *Balogh István*, a fűrészi szoroson őrt álló dandárnok jelenti Losonczról 1709. aug. 3-kán Bercsényinek, hogy Réthey János ezredbeli portája megtérven Zólyomból, Nagy-Rétfalu nevű helységben németeket vágott le és hármat elevenen fogott; kik is egyenlő-

* *Szlava Pál* jegyzőkönyvi vallomása egykorú másolatban gyűjteményemben.

képen vallják: «Zólyomban 18 kornéta lovas-német (= 1260 fő) va-
gyon, *gyalog hétszáz*, velök Steinville és Viard generálisok. Besz-
terczén lovas 40, gyalog 500; Breznón is gyalog 500, lovas 40.»¹
Összesen 3040; kikhez hozzáadva az Ebergényi-Tolletféle 2000, a
a zselízi 4000, a selmeczi 450, a bakabányai 170, a szent-benedek
és szent-keresztí 180, a körmöczi 60, a véglesi 40 és az Ocskayféle
300 embert: kijő megint *10,240 ember*, tehát csak 10 főnyi különb-
ség a közvetlenül megelőző számítástól.

5. Füleken aug. 5-kén hallgattak ki egy *Hagenauer Péter* nevű, előbb gr. Eszterházy Antal dragonyosai közt szolgált, de a múlt télen Liptóban elfogott s az Althan-féle cs. dragonyos-ezredbe sorozott és most, júl. 31-kén a zselízi táborból visszaszökött katonát, ki is egészen azon a nyomon vall, mint a 3. alatti Szlava Pál. Ugyan-azon lovas-ezredekéről emlékezik, s csak 40 lovassal mond többet, kik egy nyitrai őrmesterrel érkeztek. Hanem a gyalogságot jobban specificálja; ugyanis szerinte a Salm, Haslinger, Sickingen (Zickin) és Neuburg-ezredeknek volt ott egy-egy battalionja, per 400 ember = 1600. A többi helyben fekvék, hanem szokás szerint Esztergomba vala vezényelve élésszállítmányért 300 lovas valamely gyalogsággal és gránátosokkal, kik is «harmad nap alatt szoktak visszajöni.»² Az eredmény a föntebbivel majdnem egészen ugyanaz, úgy-mint *10,270 fő*. Szóval ismét az eddigi létszám.

6. *Ebeczky István* sietve tudósítja a sági táborról 1709. aug. 9-kén Bercsényit, hogy Pálffy aug. 7-kén «az javával az lovas hadaknak» és 300 gránátossal, 7 ágyúval megindulván, szállott Szent-Benedeken fölül; mire Löffelholtz 8-kán Új-Barstól az összes gyalogsággal, a véle maradott tán 300 lovassal és a tömérdek tábori podgyászvonattal szorosan a zselízi sánczhoz telepedék. Portyázói Löffelholtz marsa-közben egy német tisztet és egy labanczot fogtak, s a mint «minden környülállásokból kitanúlhatta: csak ment 3000

1 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

2 A kihallgatási jegyzőkönyv eredetije az *Orsz. Levéltárban*. Jellemző, hogy a császáriak Zselíznél még júl. 31-kén is úgy tudták, hogy Bottyán tbkkal állanak szemközt. «A magyaroknak micsoda híre, a kik Zsiliz táján vannak? *Felelet*: Olyan híre volt, hogy *Generális Bottyán uram* négyezered magával volna körülöttök, — *kiért is vigyázva futrazsíroztak*.» Pálffy tehát elég rosszul volt értesülve az ellenfélről.

emberrel Pálffy.»* Tehát 3000 emberrel, ebből 300 gyalog; Zselíznél maradt az összes gyalog, 300 híjjával, vagyis 1300, és 300 lovas = 1600. Hozzáadva a Pálffy 3000 emberét = 4600, és így 600 fővel még több, mint ahogy eddig a zselízi hadosztályt számláltuk. E szerint az összes létszám *10,870 főre* menne. Mely 600 főnyi szaporulat hihetően az Esztergom vagy Nyitra felől időközben Sárohoz érkezett új — avagy kivezényeltetéseikből visszatérő — csapatok csatlakozásában leli magyarázatát: miután Ocskay csakis Szent-Benedeknél egyesült Pálffyval, a miről Ebeczkynek föntebbi levele írásakor még nem volt tudomása; valamint a Bakabányáról kivitt 170 ember is (vagy csak 70, mert alkalmasint csupán a lovas ment ki) Szent-Benedeken jóval fölül, Zsarnóczánál vagy Szent-Keresztnél csatlakozhatott csak Pálffyhoz, minthogy Ó-Bars és Bakabánya között a kuzczok — s épen Ebeczky — foglalának állást.

Pedig Ebeczky Pálffy létszámáról *jól volt értesülve*, miután azt írja, hogy azt «*minden környülállásokból*» így tanulta ki, foglyokat is ejtett, és maga is ott jár vala a német körül. A derék főtiszt állítása alaposságában tehát annál kevésbbé van jogunk kételkedni: minthogy ellene nem szól semmi, mellette pedig a föntebbiek szerint igen sok valószínűség.

7. Megerősíti Ebeczky híradását, sőt a császáriak létszámát még többnek lenni bizonyítja *Velker György*, Sickingen-ezredbeli elfogott gyalog-hadnagynak a sági táboron augusztus 10-kén jegyzőkönyvre vett vallomása. E szerint Zselízen volt ekkor: a Sickingen-ezredből Köpping ezredes vezénylete alatt 6 zászlóval tényleges 800 ember; a Salm-ezredből öt század — egyike gránátos — br. Steindorf alatt, tényleges 500 ember; a Haslinger-ezredből 7 század — egyike gránátos — br. Rohrseid alatt, ez is 500 ember; a Neuburg-ezred öt százada — egyike gránátos — Thalberg ezredes alatt, és a De Vent-ezred egy százada. Ezeknek létszámát határozottan megmondani nem tudta. A hat századot vegyük az eddigiek szerint 600-ra. Annyi mint 2400 gyalog. Ezeknek — úgymond — Löffelholtz tbk. a parancsnoka. «*Equitatus, uti putat, consistit ex hominibus 4000.*» Tehát lovas négyezer, az Ocskay később csatlakozott 300 emberén kívül,

* *Ebeczky* levelének eredetije az Orsz. Levéltárban.

a kiről Velker még nem tudott semmit. «*Pálffy* — vallja — *nudius tertius* (tehát aug. 8-kán) *abivit* (t. i. Új-Barstól), *accipiens circiter 3 millia hominum*, insimul cum 300 circiter granaderis, nocte *abivit* (Szent-Benedek felé) *et iste* (t. i. Velker hadnagy) *captus est heri mane circa Bars.*» A tábornokok közül — úgy tudja — Pálffy Hartlebent, gr. Draskovich Ádámot és Gombos Imrét vitte el magával.*

Íme, e német tisztnek vallomása Pálffyra nézve teljesen megerősíti Ebeczky levelét, s a Löffelholtz-czal maradott gyalogságot még jóval többre mondja, úgymint a 2400-ból levonván a bánnal elment 300 gránátost = 2100 fő, nem 1300. Pedig Velker mint gyalogsági tiszt: épen ezen szempontból fölötte illetékes; s hogy vallomásai mily lelkiismeretesek: mutatja a Neuburg és De Vent-compániákról tett megjegyzése: «*nescit, quam fortis;*» látszik, hogy a többieket igen pontosan és nemcsak úgy gondolomra ismerte.

A zselízi hadtest tehát Velker bizonyágtétele szerint így állott: 2400 gyalog és 2700 lovas, mely Pálffyval elment volt. Ehhez hozzá kell még adnunk Ebeczky szerint 300, a következő 8. alatti rabnak vallomásához képest 350—400 lovast, mely Pálffytól még Zselíznél maradt, a convoi-szolgalatok teljesítése végett; vagyis összesen 5800. Mihez adva a zólyom-breznó-beszterczei 3040, (l. 4. alatt) az Ebergényi-Tolletféle 2000, a selmeczi 450, a bakabányai 170, a szent-benedek és szent-keresztí 180, a körmöczi 60, a véglesi 40, és az Ocskay-féle 300 főt: *mindössze 12,040 emberre rúgna a teljes létszám.* Tehát minden eddigieknél jóval nagyobb.

8. Végre nem akarjuk még elmellőzni *Rajmann Jakab* Althan-ezredbeli dragonyos vallomásait sem, ki a zselízi sáncznál elfogatván, aug. 13-kán a sági táboron vallotta: «*hogy itten az sáncznál nincs egyéb lovas, hanem azon regimentekből (Uhlefeld, Hohenzollern, Althan), melyek Pálffyval mentek, minden compániából 7—8 commandírozott lovas, és azon felül egy serege Ocskaynak, az ki Szent-Benedektől az szekereit idekísérte, midőn Pálffy magát elvitte volna;* in summa az jó lovas az (zselízi) táboron nem több negyedfélszáz vagy négyszáznál. Item, három batalio gyalogja van, az ki

* *Egykorú jegyzőkönyv, gyűjteményemben.*

12 compániából álló: de fele is beteg, a szegény kenyér és rossz víz miatt. A granatírosokat suppléálta Pálffy az javával az muskatírosoknak, s egy bataliót (ez 400 embert tenne) vitt el. Harmincz lovas-zászlót vitt magával Pálffy, — Generál Hartleben, Gombos, Draskovics mentek el véle; úgy mentek el: hamar vissza ne térjenek. Ezen zsilízi corpust Leffelholcz és Lang (De Langlet) nevű generálisok commendírozzák. Uhlfeld regimentje, mivel recrutáztatott, erősebb az Hohenzollern regimentjénél,» stb.* A többi a zselízi sáncz és tábor topographiai fekvésére vonatkozik.

Újat e tudósítás egyebet nem mond a Zselízen elmaradott lovasság létszámánál; a gyalogságról — maga dragonyos közember lévén — nem volt jól értesülve, legalább korántsem oly alaposan, mint a gyalogsági tiszt Velker.

Most már mind e főntebbieket egybevetve, úgy tapasztaljuk, hogy tudósításaink szerint Pálffy hadtestének létszáma 9590 és 12,040 között, de legtöbbször a 10 és 11,000, között ingadozik. S ámbár a Velker adatai alapján eszközölt 7. alatti számítás tán valamennyi közt a legalaposabbnak látszik is: minthogy az adná a 12,000-es eredményt, — elvetjük, és nehogy túlzással vádoltathassunk: Pálffy erejét csak *tíz, legfőlebb tizenegyezer emberre becsüljük.*

Ennek ellenében Bercsényi mit állíthatott? *Három* gyalog és *ötödfél* lovas-dandárt. A gyalogok valának: *Csajághy Fános, Czelder Orbán* és *Nyáray László*. E három gyalog-dandárban lehetett összesen vagy 9000—10,000 hajdú; de a Csajághy-dandárból Perényinek két battalionja Egerben, egy század Csajághy-hajdú pedig Gácsban, 30—40 Hajnácskőn, a Nyárayéból a volt br. Révay Gáspár és Thúróczy-félék — szintén két battalion — és egy battalion Radics-hajdú Érsek-Újvárott, kettő Kassán, végre két század Murányvárában, egy Szepesvártt, s a Czelderéből is vagy két battalion Lőcsén, Kézsmárkon és Dunaveczt-várában feküdt helyőrségül. Tehát az összesen 9 ezredet s ebben 27 battaliont (szándékosan nem mondjuk: *zászlóaljat*, mert ez akkor századot jelentett) számláló három dandárból tíz battalion várőrségeket képezvén, tábori szolgálatra számba nem jöhetett. Maradt ekként 17 battalion, vagyis teljes létszámmal

* *Egykori más, gyűjteményemben.*

véve 6800 ember; azonban a tetteleges állomány az újonczozás után sem volt meg ilyen teljesen, mert pl. Czelder ezredének Liptóra és Árvára esett újonczjutaléka e vármegyék közbejött elvesztése következtében még csak papiroson vala kiállítva. Úgy, hogy 6000 főnél nem igen vehetünk többet, s ebből is legalább másfélezer újoncznak nem volt lőfegyvere.¹

Lovas-dandárok valának: *Ebeczky Istváné*, mely a zselizi német tábor körül vigyázott; *Balogh Istváné*, mely Divénytől Zólyom és Besztercze felé, Steinville és Viard ellen teljesíté a portyázó szolgálatokat; *Szent-Pétery Imréné*, mely e kettőnek tartalékja gyanánt Szécsény táján, gr. Eszterházy Dániel mellett állomásozék: ha kell, ezeknek, vagy esetleg Rima-Szombat s Murány felé Bercsényinek segílyt viendő. A negyedik dandár: a három reguláris dragonyos-ezer (Bercsényi, Forgách, Gyürky) *Babócsay Ferenczcel* részint Gömörben, Murány, Telgárt, Polonka táján, részint pedig Szepesnek Liptó felőli oldalán feküdt, Breznó és Liptó-Újvár felé beportyázni. Velök vala Szepesben *Szemere László* dandárnok is, a saját és Bessenyei ezredéből ha sokat mondunk, 500 huszárral; továbbá Szepesnek éjszaki részein Árva felé portyázni a Bokros és Paur-ezredek, amaz negyedfél száz, emez tán ötödfélszáz emberrel. És ezen 12—1300 huszárt számítjuk az ötödik (*fél*)-dandárnak.

Az első három lovas-dandár tényleges létszámát bőven vesszük 5500 főre, miután Bercsényi aug. 9-kén így ír róluk: «Ezen három brigádjában *nincs még csak ötezer lovas is.*»² Végre a Babócsay-féle három reguláris dragonyos-regiment együtt vagy másfélezer főre rúg vala. Tehát az összes lovasság 8300, kerek számmal 8000, a gyalogság pedig 6000 főre, vagyis Bercsényi egész hadteste 14,000 emberre tehető; kikből leszámítván a lőfegyverrel nem bíró és így inkább csak tartalék-szolgálatra alkalmazható 2000-nyit: fennmarad 12,000 combattans, — vagyis alig valamivel, (a 7. alatti számítás szerint semmivel sem) több Pálffy erejénél.

1 Pl. *Bercsényi* jún. 19-kén ezt írja: «Van az brigádjában együtt (az egrieken kívül) 2137 embere Csajághynak: de 1500 fegyverest nem fog előállíthatni, ha romlott fegyvere elkészül is. Az mint colimálom: léssen 3000 fegyver híjával az gyalogság, kívül elég bűm.» (*Archív. Rákóczi*. VI. 201. 1.)

2 U. o. VI. k. 259. 1.

Ha most már az ország legéjszakibb csúcsán fekvő Új-Bélától vagy Dunavectől egy, Lucsivna, Vikartócz, Telgárt, Murány, Tiszolcz, Divény, Kékkő, Ipoly-Ság felé húzódó, s innét a Zselízzel átellenes Tergenyénél a Garamba ütköző vonalat húzunk: egy óriási félhold alakjában megkaptuk a kuruczok hadfelállítását. Azok szélső jobbszárnya fent Dunavecz, lejebb Kézsmárk és Lőcse erődítvényeire, a közép Murány-várára, s a balszárnyal érintkezésében Hajnácskőre és Gácsra támaszkodhatott; az Ebeczkyféle balszárny épen semmire, miután Szécsény erődítve nem volt, Nógrád-várát pedig alig kezdték megépíteni, — megint abban hagyták s október elején épen széthányatták, mint komoly támadás ellen tarthatatlan helyet. E nagy félholdnak egyes kisugárzó küllői valának: a gyakori beportyázások Új-Bélától Gácsország sarkán által Árvába, — Lucsivnától, Vikartócztól Liptóba, — Muránytól, vagyis inkább az előretolt őrállomás: Polonkától Breznó és Besztercze alá, — végre Divénytől Zólyom, — s Tergenyétől Szent-Benedek és Érsek-Újvár felé.

A középet a Gömörben, Tiszolcz, Murány és Telgárt körül concentrált gyalogság képezé, maga a főparancsnok Bercsényi gróf közvetlen vezénylete alatt; a jobbszárnyat Szepesben előbb gr. Csáky Mihály és br. Andrassy Pál vezénylék, utóbb br. Andrassy István; a balszárnyat Nógrádban gr. Eszterházy Dániel.

A császári hadsereg helyzete kedvezőbb vala: mivel ők az említett nagy félholdnak *belső átmérőjében*, tehát aránylag rövidebb vonalban feküdtek, és így az egyes csapattestek harczászati érintkezése kurtább távolságokban történhetett, következésképp kevesebb időbe került, s a fővezénylet ennél fogva sokkal egységesebb lehetett. Azonkívül őket heglánczok, könnyen őrizhető szorosok, és tömérdek vár, sánczolat, kerített város erődítvényei védték, ú. m. Árvában Turdosin s Árva-vár; Liptóban a Příbilinától Újvárig (Hradek) húzódó, redoute-okkal rakott sánczolat s a rózsahegy várkastély; Zólyomban Breznó, Besztercze, Radvány, Garamszeg, Királyi, Végles, Zólyom, Dobronyiva várak, városok és kastélyok; Hontban Selmecz, Windschacht, Bakabánya, Szent-Antal városok, sánczok és kastély; és végre Barsban Körmöcz, Szent-Kereszt, Zsarnócza, Szent-Benedek s a hatalmas zselízi körülsánczolt tábor, mely Nyitrával és Esztergommal is összeköttetésben állt.

E fölött tüzeri készletekben a magyaroknál gazdagabbak voltak; és ha csapataik létszáma a kuruczokénál egy, legföljebb kétezerrel kisebb vala is: ezt bőven kipótola azoknak sokkal jobban fölfegyverzett, gyakorlottabb, fegyelmezettebb, harczedzettebb, s a harczászati mozdulatok végrehajtására általában ügyesebb volta. Bár másrésről az sem tagadható, hogy lovasságuk, gyorsaságra és győzősségre nézve, a kuruczoknak apróbb csatározásra oly kitűnő könnyű-lovasságával nem mérkőzhetett.

Balszárnyuk Ebergényi, — középjük előbb Steinville, utóbb maga a főparancsnok Pálffy, — jobbszárnyuk pedig Löffelholtz tbkok vezénylete alatt álla, — emez alatt előbb Hartleben, utóbb Langlet, Pálffy alatt Steinville, Viard, Hartleben, s Ebergényi alatt Tollet és egy ízben Viard működén alvezérekül. (Drasskovich és Gombos csak Pálffy kíséretében jöttek; vezényletök nem volt.) Mind megannyi rendszeresen iskolázott, tapasztalt és vitéz tábornok: kivált Viard és Tollet tehetséges, elszánt, vakmerő és kitartó férfiak; Ebergényi s Löffelholtz két kitanúlt ravasz, amaz a lovassági, emez a gyalogsági fegyvernemben.

Bercsényi viszont, mióta Bottyánt a hadászati viszonyok a Tisza-Dunaközére szólíták, — egyetlenegy számbavehető tábornokkal sem rendelkezett. Mert Eszterházy Dánielnek ha feje és akarata jó volt is: de a teste nyavalyás, lába csonka, mozgékony-sága lassú; határozott, önálló működésre nem való. Csáky pedig s a két Andrássy, csupán protectiós mágnás-tábornokok valának, mint már őket ismerjük. Tehetségtelen, bátortalan, önállótlan, puha, eszem-iszom emberek. Szegény Csákyban legalább a jó szándék meg lett volna: az Andrássyakban ez sem, mert szertelenül tunyák voltak, és csak lakmározás, heje-hujára gondolók. E három képtelen, sőt részben (Andrássy István) megbízhatatlan ember alkalmazása a magyar ügynek elvégre is kipótolhatlan veszteségeket okozott 1709. nyarán és 1710. elején: ú. m. Csáky és Andrássy Pálnak vázolandó lipthai kudarczát, s Andrássy István löcsei ocsmány árulását. Csákyért egyenesen Bercsényi tehető felelőssé: mert sógora volt, ő pártfogolta, emelte, alkalmazta elejétől fogvást. Az Andrássyak ellen ugyan gyakran panaszkodik a fővezér, és nem egyszer hangsúlyozza róluk, hogy csak *mások hiányában* kénytelen egyet-mást rájuk bízni, — a mi azonban nem mindenkorra

áll; mert pl. Lőcsére százszorta jobb, vitézebb, megbízhatóbb, népszerűbb parancsnok lett volna Czelder Orbán. De hát az csak egyszerű szepesi polgár-fiú volt, s Andrássy híres mágnes! . . . Ez döntött; s döntött volna talán még napjainkban, a XX-ik század kezdetén is, — nincs tehát mit csodálkoznunk az aristocraticus XVIII-ik század elején, kétszáz év előtt történt ilyes dolgokon.

De, térjünk át a nyári hadjáratok vázolására, melyeket itt a magyarok kezdtek meg, támadólag.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Bercsényi tervei. A támadás Breznóbánya és Liptó ellen; ennek részletes előkészítése; az új gyalogság. A fejedelem Ocskayról és Babócsayról. — A liptai próba; a sánczok megvétele, levonása, veszedelme; Pálffy segélyre indul; Czelderék megharcolnak Viarddal. Csáky s Andrassy túlóvatossága s visszavonulása; vizsgálat Csáky ellen; a fejedelem méltó haragja. — Lubomirszky.

Bercsényi, mihelyt a 6000 hajdú július közepén Gömörben együtt volt, — a főtisztok informatióit meghallgatván, — azon tervvel foglalkozék, hogy 3000 gyaloggal és a lovas had egy részével Szepesből a liptai sánczokat, s ezeken általesvén, Árvát, Túróczot támadtatja meg; a másik 3000-et pedig ugyanakkor Riviére-rel s bombákkal és a Balogh-dandárral Zólyom-vára megszállására küldi, mire a német remélhetőleg feljövén az Ebeczky által szintén fenyegetendő Zseliztől a bányákra: Ebeczky csapjon föl utána Bajmócznak, Eszterházy pedig zárja körül a zselizi sánczot.¹ E tervet Rákóczi is jóváhagyá, a főszűlyt kivált Liptóra óhajtván fektetni, mivel itt remélt leghamarabb sikert.²

A szándék azonban Zólyomot illetőleg Breznóra változott, melyet a júl. 17-kén Gömörbe érkezett Bercsényi amannál könnyebb-szerrel remélt megvehetni, s hirtelenül megvévén, onnét — fekvésénél fogva — a liptai próbát jobb móddal támogathatni.³ Nyomban el is küldé Riviéret Breznóbánya erődítményei megsejmlélésére; de biz a szakértő vélemény nem volt ajánló. A néhány nap múlva visszatért hadmérnök akként nyilatkozott, hogy a város erődítményeit réslövés —

1 *Bercsényi*, 1709. júl. 12. s 14-kén Rákóczihoz. (*Archiv. Rákóczs.* VI. 205—210. l.)

2 *Rákóczi*, 1709. júl. 15-kén Bercsényihez. (U. o. II. 499—500 l.)

3 «Mivel csak látom, — írja *Bercsényi* Rozsnyórúl júl. 18-kán Rákóczinak — nincs jobb az liptai próbánál, s az jól nem lehet Breznyó nélkül, Breznyót pedig, hiszem, jól lehet: azért ott kezdem jól, s hoc finito, az gyalogot úgy intézem, hogy itt is maradjon, — s Liptóra is menjen az 4000-ig való fegyveres hajdúbúl. — Csáky uram is most küldte meg opinióját, igen helyesen, (?) hogy nem lehet előbb Breznyónál semmit.» (*Archiv. Rákóczs.* VI. 221.—222. l.)

Comes Nicolaus Bercsenyi
Supremus totius militariae
Generalis & Comes de
Anglo supremus Comes

tehát faltörő-ágyúk odavontatása nélkül,¹ puszta bombavetéssel nem lehet megadásra kényszeríteni. Mely értesülés vételével Bercsényi, Jolsvárol júl. 21-kén költ levelében így okoskodik:

«Legnagyobb előttem, hogy Breznyónak ágyú s tűz nélkül — az mint informáltatom — semmit sem tehetni; ottan ha napokat töltünk: elvesztjük ideit az liptai operationak; mert ha Breznyót megsegíti az ellenség, visszaszállva elmúlik az többi, rakáson ér benünket, s rakáson nyomúlunk a gyaloggal. Ha penig reá nem érne is Breznyóra Pálffy: legalább felér Zólyomig, — s akkor osztán a liptai próba is talám késő volna. Azért úgy szeretném, *hogy Breznyót megkörményékezve egy részivel: menne azon füst alatt az gyalog Liptónak*, — egy nap az próbája; ha succedál, factum est, et sit gloria Deo, s menne tovább (Árvának és Túrócznak) Csáky; ha nem succedál: cum securitate egyezhetik meg ismét az Breznyót piszkáló gyaloggal; s úgy, hiszem Istent, Pálffy sem piszkálja meg az gyalogot, hogy confusió érhesse. — E szándékomhoz képest már orde-reztem Csajághyt Tiszolczra, Murányhoz (mely alatt már ott voltak a Nyáray- és Czelder-dandárok) egy mértföld, Babócsayt ide Jolsvára. Riviére ma érkezik az kis könnyű munitióval, (20 fontos bombák.) Összevárom az hadakat».²

És bár gyalog-porták a hegyeken át Liptóba egész be Rózsa-hegyig jártak, háta mögött a sánczvonalaknak, — úgy, hogy Perényi-nek egyik hadnagya júl. 25-kén egy Rózsahegy táján fogott cs. kapitányt hozott a jolsvai táborba,³ — a sánczokról pedig számos leírás mellett immár rajzokkal is, s az ellenség erejéről a sok szökevény vallomásaiból tüzetes ismerettel bírtak a kuruczok,⁴ és a liptai támadás mindenképen sikeresnek ígérkezik vala; mindazáltal a Bercsényi körül levő főtisztek többsége folyton csak azt javaslá: el kell előbb foglalni Breznót, másként a liptai vállalat nem nyugszik biztos alapon, minthogy a nagy munkával összeszedett gyalogságnak, siker-

1 Ilyeneket pedig nagy messziről, sok fáradsággal és idővesztéssel Kassáról lehetett volna csak odaszállíttatni.

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 224. 1.

3 *Archiv Rákócz.* VI. 230. 1.

4 Rákóczi júl. 23-iki levelében a liptai sánczok «*delineatiójá*»-ról beszél, s ennek nyomán tervez. (U. o. II. 505. 1.)

telenség esetében nincs hová visszavonúlnia, (*hát Murány?*) s hátrálási útja fenyegetve van. A fővezér ezen ellenvetések miatt még júl. 25-kén is habozott.¹

Igen alkalmason érkezék tehát a fejedelemnek Sáros-Patakról júl. 23-kán kelt levele, melyben a «Breznyóval való piszmogást» haszontalan idővesztésnek nyilatkoztatva, más módját inutatta a dolognak; úgymint, mellőzze meg Breznót a hajdúság, s a szűk hegyi utakat maga után bevágván, elrontván: bizton mehet Liptónak, hiszen hátrálás esetében nem szükséges ugyanerre visszavonúlnia, mert a liptai apróbb sánczok mellett kár nélkül eljöhet; ha pedig a két nagy sáncz közé veszi magát s Csákyval egyesül, — «akár ott dohányozzék,» nem történhetik confusiója, visszatérhet Szepesnek. És így, végzi a fejedelem utasítását Bercsényihez: «*quod deliberatum diu, — fac cito!*»²

E parancs megszüntetett minden további habozást. Bercsényi júl. 29-én Murányallyára ment, hogy másnap «megindíthassa az gyalogot Telgártra,» s «összepakozván az tiszteket, úgy indíthassa meg az liptai próbának». Gyülekezési helyül pedig azért választá Telgártot, hogy e körülményből az ellenség Breznóbánya régóta hirdett megszállására következtessen, lévén Telgárt Polonka felé Breznónak egyenes útjában, és így félrevezetessék. «S jóllehet — írja Bercsényi júl. 30-kán Murányallyáról Rákóczinak, — Tergárt igen Breznyót czélozza: mindazáltal onnan igen alkalmatosan elmehetni Liptónak is (Vernárt és Hranovicza felé), az hová nagyobb kedvem van bocsátanom őket oly erővel Szepesből szemben, taraczkkal, mozsárral nyomukban, hogy se ne restitálhasson az német kívül az sánczán, se az sáncz ne akadályozza (nyomulásukat), se az liptó-újvári kőfal, az hol az bagázsiája vagyon (Tollet hadosztályának,) üttetlen ne maradjon. Kivel utat nyithatunk Isten által, s (azután) Breznyó-

1 Jolsváról júl. 25-kén írt levelében említi: «Abban nagy bajom van még, hogy látom, egészen Breznyót vetik pro fundamento, mivel csak nehéz a nélkül a retiráda. Ily munkával összeszedett gyalogunkat nehéz periclitálni; kevés közt sok az recrutta, azért megosztanom nehéz. De, ha lehet, nem recedálok intentiómtúl, hogy környülvétem Breznyót, s Liptót támadják meg; ha az nem lehet: talám inkább szemben bocsátom őket Szepes felől, s hátul diversiót.» (U. o. VI. 230. 1.)

2 U. o. II. 504—505. 1.

hoz is könnyebb félni kevesebbel is.» Még egy-két napig ugyan Telgárttól el nem indulhatnak: mivel Csajághy csak ezután érkezik Tiszolczról, és a magokkal viendő élelem is még hátra van, mely nélkül pedig indulni a hegyek közé nem volna tanácsos.¹

A fővezér júl. 30 és 31-kén minden intézkedést megtőn; a vezérekül működendő tábornokoknak részletes, írott utasítást ada, a főtiszték közt kiosztotta a szerepeket, összetanítá őket, s a legénységet megszemlélé, kiválogatta, hópénzt, fegyvert, egyenruhát, élelmet osztatott ki köztük, föltüzelé, neki bízatta, — úgy, hogy aug. 1-jén örömmel és megnyúgovással írható a fejedelemnek Jolsvárról:

«Alázatosan vettem tegnap estve Rédey uram által Fölséged parancsolatját, midőn szintén Murányallyárul megtértem volna, az hol eligazítottam az próbára Isten hírvél az hadakat, s az mennyire lehetett, fizetéssel consoláltam, az gyalogot fegyveresítettem, mundírozttam (a murányvári raktárakból) alkalmasint, úgy, hogy az három brigádábúl ötödfél ezerig való fegyveres hajdút válogattattam ki, s mind szemem láttára marsírozott Tergárt felé, ugyan kiváltképen való kedvvel, az honnan ma meg is indultak, s úgy írja Babócsay uram: *ritkán látott hadat jobb kedvvel sietni*.² Provisiójok nem egészen érkezett vala, — mégis tűrhetetlen volt az had várakozásra.» A többi élés, liszt hordókban, hús, kenyér, etc. Murány alól folyvást szállítatik nyomukban. «S csak azért is bízhatom ezen operációhoz, hogy Generális Csáky Mihály, Andrássy Pál és Brigadéros (Babócsay, Csajághy, Czelder és Szemere) uraimékat mindenképen contentálhattam s informálhattam, s minden difficultás nélkül bocsáthattam». ³

Valóban, alig volt az összes Rákóczi-kornak biztosabb alapokon megindított, alaposabban átgondolt s kiszámított hadi vállalata, mint e liptai próba; miről bő tanúságot tesz a tábornokok számára kiadott terjedelmes utasítás, melynek Bercsényi főtitkára kezével írott

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 232. 1.

2 *Babócsay Ferencz* Tergárt, aug. 1-jén Bercsényihez írott levelének idevonatkozó szavai: «Nagy jó és fris kedvvel vagyon az egész had, — reménlem, Isten meg fog áldani bennünket.» S ismét: «Meg nem írhatom Ngodnak, az hadnak minemű kedve legyen; alig tudunk commandóra is valamerre rendelni, — nem akarván elmaradni ezen munkárúl.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

3 *Bercsényi* aug. 1-jí levele Jolsvárról Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 233—236. 1.)

egykorú példányát a fővezér imént idézett leveléhez csatolva birjuk. Rövidség okáért csak főbb pontjait érintjük. «Sok okokra nézve — úgymond — hasznosabbnak találhatik az liptai ellenség ellen, mintsem Breznó ellen kezdeni az operatiót, annyival is inkább, hogy már Breznóra való készüléteknek az híre megvan, Tergárton való gyülekezeti is az hadaknak azt fogja mutatni; és így nagyobb reménsége lehet az liptai próba titkolásának. Kire való készüléteknek rendi így következik:»

Föltételeztetik, hogy Csáky a Szepesben lévő lovas hadakat, t. i. a Babócsay alatti három dragonyos-ezredet, Paurt és Bokrost Szemere Lászlóval, utasítása szerint előre Hranovicza tájára csoportoztatja. E falunál egyesüljenek azért e 2000 számot fölöző lovassággal a Tergártról induló gyalogok, ú. m. Czelder Orbán dandára, s a Nyáray-dandárból ennek saját és Bercsényi palotásainak egy-egy battaliona, összesen harmadfélezer hajdú. Utánok nyomon megyen bizonyos kivezénylendő fedezet alatt a tüzérség. Úgy egyezzenek pedig meg e hadak egymással Hranovicza táján, hogy azután — Csáky személyes parancsnoksága alatt — «egy corpusban nyomúl-hassanak (Liptóba) mennél titkosabb úton, tartózkodás nélkül, hogy késedelmök hirt ne bocsásson».

Feladata leend e 4500 főnyi hadoszlopnak az ellenséget szemben támadni meg, és pedig mindenekelőtt Tollet lovasságára ütni, mely is ha általok nyomatva «be talál szorúlni vagy a sánczokba, vagy Hradek várába, vagy Liptó-Újvárba»: Riviére ezredes uram maga a lovassággal mindenütt előljárván, vizsgálja meg azon erősség mivoltát, és azzal a tüzérséget maga után rendelve, az ellenséget bombázással kell «megbódítani, az környűlsánczolt falukat nyakába gyújtogatni, egy szóval a rátámadásnak minden alkalmatosságát keresni.» Emberi mód szerint nincs is lehetőség benne, hogy Tollet a maga ötszáz lovasával (ennyire becsüli vala Bercsényi a foglyok és szökevények jelentései szerint a Wolffskehl-ezred tényleges létszámát) valami zavart okozhatna, ily számosan lévén, közöttük.

Azonban, «más felől ugyan Tergárttúl kell elindulni bizonyos-számú gyalogságnak valamely lovassal; az kinek is azért is kell könnyebb hadnak lenni, hogy az holyákon (a Kralova-hora s más nagy hegyek Gömör és Liptó határain) messzebb s nehezebb útja

lészen. És így arra rendeltetik Generális Andrassy Pál urammal Csajághy uram maga brigádájával és Perényi Miklós uram regimentjével, azonkívül Nyárády András kapitány uram, kinek is egy rész hajdúság commandóját fogja Csajághy uram adni, és Réthey György regimentjéből válogatva legalább háromszáz lovas».*

Hogy pedig e 2000 gyalogból és 300 lovasból állandó második hadoszlop pontosan érkezhessék s felelhessen meg feladatának: «szükséges Tergárton előre elrendelni jó reflexióval az idejét s óráját: mikor fogja Csáky uram az ellenséget megtámadni? hogy annál előbb Andrassy (az erdőkből, oldalban) ki ne mutassa magát; akkorra peniglen mentül közelebb lehet és titkosabban, az hegyekben készen legyen, úgy, hogy mindjárt az első lármára kimutathassa magát,» s leszállván az hegyekről: míg Csáky szemben, ők oldalt rohanjanak a németre. «Ebben azt kell observálni: mivel Csáky uramnak szükségképen az lovasok sánczára kell elsőben ütni, ha Andrassy uram Csajághyval (az erdőkből) kiütvén magokat, látnák, hogy Csáky uram része felől még bajoskodnak az lovassal, — tehát Andrassy uramnak is oda kell succurrálni; holott penig irányzanák, hogy a gyalog német akarna sánczokba beszorúlni: annak kellene eleibe állaniok».

Hogy továbbá a sánczokba szoruló Tolletnek (kinek is lovassa, gyalogja 1000—1200 embert tehetett) segítsége Ebergényitől ne jölessen: «lehet irruptiót is akkorra tétetni másfelől Árvába, az mennyi lovas had nélkül itt el lehetni, portaképen, csak azért: hogy, ha híre jőne is a liptai lármának, ne tudna merre kapni.» De, ha megegyezhetnék is Ebergényi Tollettel: annak is «egy a munkája a többivel,» mert azzal erőnket még följül nem múlja.

Nagyobb erő jöhetne Tolletnek segélyül Zólyom felől. Ezt így kell megelőzni: Csajághy útjában «egy jó hadnagy alatt» 200 gyaloggal megszállatja, bevágatja a Breznótól Bocza felé vezető, különben is igen nehéz járatú szoros hegyi utat; és ugyanő egy másik jó tiszttel — Nyárádyval, ajánlá, de Színay Mihály ezredes küldetett —

* Jellemző, hogy a hegymászás, erdőben bujkálás kényelmetlenségeit kerülő puha Andrassy kedvéért ez a pont annyiban változást szenvedett, hogy csak Csajághy ment e hadoszloppal, — Pál úr, személye szerint Csáky mellé került az országútra, s inkább átengedé a vezényletet a dandárnoknak, — a mi egyébként — Csajághy igen ügyes katona lévén, — csak szerencse vala.

szintén 200 válogatott hajdút előreindít az erdőségeken, a sztarahorai (stureczi) passus megszállására, a mely felé a síkon át lovas porta is induljon valamely a föld csinyját ismerő főtiszttel (Paur) Rózsahegynek, jó vigyázást tartván mindenfelé. A többi lovas és gyalog had fogja körül és ostromolja a sánczokban Tolletet s tartóztassa esetleg Ebergényit.

Ezalatt a zólyomi, beszterczi, breznói és zselízi németeknek elég dolgot adand Bercsényi, hogy segítségre lehetőleg ne indulhassanak. Pálffy Zselíznél másként is Liptótól oly messzire van, hogy míg oda fölérkezhetnék, — addig Tolleten, Ebergényin általeshetnek. De meg, ha mégis elindúlna: Ebeczky a maga dandárával utána vagy mögéje, Bajmócznak, Túrócznak fog ereszkedni, az érsek-újváriak Pozsony táját beszáguldozni, s Eszterházy Dániel körúlszállandja a zselízi sánczot, hogy Pálffy-t visszatérésre bírja. Másfelől Szent-Pétery Imre Selmech ellen demonstrál, Balogh István pedig Divénytől, mikor ők Liptóba: ugyanakkor becsapand Zólyom és Besztercze alá, benyargalja Zólyom-vármegyét, oly hírt bocsátva mindenütt, hogy Bercsényi jön utána ágyúkkal és 4000 gyaloggal a bányavárosokat ostromolni.* Ezen hírek kétségkívül meg fogják akasztani Pálffy-t, ki azt sem fogja tudni: hová kapjon? Végre Tóth Márton őrnagy a Réthey György ezredének másik felével s Pollereczky Mátyás kapitány egy század Bercsényi-dragonyossal Polonkától Breznó alá fognak becsapkodni s ott lármáskodni, sőt Zólyom-Lipcséig beportyázni; kik is a Besztercze felől bármelyik szorosnak netalán igyekvő német segítségről leghamarább adhatnak hírt Boczán Csajághy gyaloginak, és úgy tovább. Ha pedig az ellenség Liptó felé menni nem tudván, esetleg Polonkának csapna: akkor előtte ezen passust eltorlaszolják, s a Murány alatt lévő gyalogság maradékával megvédelmezik.

Ha Isten Liptóban szerencsét ad: Andrassy maradjon ott tovább is, Rózsahegy táján, a Babócsay lovas- és Czelderféle gyalogdandárral s a Bokros-Paur ezredekkel; Csáky pedig a felső-Garam

* Lásd ezekre nézve és vedd össze *Eszterházy Dániel* levelét is Szécsényből 1709. aug. 4-kéről Bercsényihez, — különösen Ebeczky és Balogh működéseit illetőleg. (A levél eredetije az *Orsz. Levéltárban*.)

mellett alakítandó hadtest képzésére Csajághyval, Nyárayval és Szermerével jőjjön vissza Tergárthoz, Dobsinához. Rózsahegytől aztán a gyalogsággal Árvát is, Túróczot is lehet bírni.

Ellenben, ha bármely, előre el nem vélhető ok miatt visszavonulni lennének kénytelenek Liptóból: semmiképen ne menjen ki a gyalogság Kézmárk és Lőcse felé a síkra, «hanem csak oldalt az hegyeknek kell kiállani az ellenség elül, és az lovas hadnak könnyebb része kavalyogjon, vigyázzon előtte, s meg nem mellőzi az német az gyalogságot, hogy háta mögé mehessen, s nem is késhtetik sokáig» a Zselíz és bányavárosok elleni műveletek miatt. «Megtartózkodván azért oldalt az gyalogság: mihelyt megfordul az ellenség, — mindjárt ismét az hátába mehet későbbben az had; és mivel legalább az sánczok egészen való elbontásához s öszveégetéséhez lesz idő a segítség érkezéséig: nem fog olyan kevés német már Liptóban megmaradhatni, s Rosenbergig fölszabadul az ország.»

Bármily, el nem gondolható kedvezőtlen esetre: a visszavonulási pont ismét Hranovicza és Dobsina, hol az élés már készen fog várni, s az új működések megint ott kezdődnek.*

A nagyreményű expeditió aug. 4-kén hajnalban, ezen majdnem csalhatatlanul biztos, — ha nem Csáky a vezénylő-tábornok: bizonyára teljesen biztos — terv szerint indult meg Telgárt- s illetőleg Hranoviczáról be Liptóba.

Míg ők eleintén valóban igen szerencsés sikerű működéseiket ott folytatnák: Csáky és Babócsay ellen a fejedelemnél kemény vádak terjesztettek elő, s nem minden alap nélkül. A hír már régóta suttogott vala hadaiknak Szepesben elkövetett nagy kihágásairól, és hogy a csapatok fizetésére, zsoldosok fogadására s fölszerelésére, lovak vásárlására szánt tetemes összegű pénzeknek jogtalan visszatartásában az altábornagy és dandárnok vétkesek. Szigorú nyomozás lévén elrendelve, az eredmény e napokban terjesztetett a fejedelem elé, ki is az ügyiratokból meggyőződött, hogy — mint S.-Patakról aug. 6-kán Bercsényit értesíti, — Csákyra nézve is «*nincs semmi nélkül az dolog*, — de nemzetünknek tulajdonsága hozza magával,

* *Archív. Rákócz.* VI. 240—246. 1. És a líptai hadjáratról szóló iratcsomag Vörösvártt.

hogy az midőn vizsgálásra megyen: kiki elhallgatja suttogását, az ember ki nem keresheti nyilván, s *magában csak úgy van az dolog*. Szánjon meg Isten bennünket: mert az ilyenek miatt következnek minden rendetlenségek!» Még élesebben nyilatkozik Babócsayról, s jellemzőleg hozza fel *Ocskaynak azelőtti hasonló* példáit:

«Ehhez járúl azon panasz is, az mellyet Babócsay ellen nem régen hallottam valamely 6000 forint iránt, mellyet Hammertől vett föl és az quietantiáját visszakérven oly prætextussal, hogy látni kívánja: ha maga kezeirása-é? az tisztek jelenlétében elszaggatta, — az mely bizonyára nem brigadéroshoz illendő dolog, és kéz alatt jó volna Kglmednek megvizsgálni, s úgy találtatván, példásan megbüntetni. Mert bizonyára jobb egynehány ha jó tiszt nélkül is el lennünk, mintsem az ilyenekkel az hadat elkedvetlenítenünk, az melynek ha kevés fizetése is az tiszteknél marad, — nem csuda, ha szökik. Az remunda dolgában is, úgy hallom, praxisban vették az tisztek, hogy széltiben megengedvén (katonáiknak) az lopást: lopott lóért öt-hat forintot adnak az katonának, az többit erszényökbe teszik. Az mundírral is igen gazdálkodnak. Tudom ugyan, mily nehéz az ilyeneket feszegetni az midőn ellenség előtt áll Kglmed: de mentől tovább halad, annál veszedelmesebb lesz; *mert az ilyen tiszteket az lelkiismeret furdalván, ha meggazdagodnak: hamar fordítják az köpenyeget, és akkor még nagyobb confusiót okoznak. Illyen vala Ocskay dolga, az kit szükségesnek tartottunk vala és ezen okból sok dolgát elnéztük, et reliqua.*»*

Ocskaynak élet- és jellemrajzát írván, lehetetlen volt a fejede-
emnek ezen igen sokat megfejtő sorait elhallgatnunk.

S most fordúljunk vissza a liptai próbához, melynek híre Pálffy és vele Ocskayt is kimozdítá Zseliztől.

A kuruczok betörése Liptóba aug. 4-kén oly meglepőleg történt, hogy Tollet báró csak akkor vette észre őket, midőn Csákyék Hibbe felől beléaptak, s más oldalról, ú. m. Király-Lehota és Porubka felől a Csajághy-dandár is kimutató magát. A támadás tehát egy időben mindakét oldalról pontosan hajtattott végre, a terv szerint. A hajdúság Dovalónál több helyütt szétbontá az összerótt fák-

* *Archiv. Rákócz. II. 510—511. 1.*

s túskeboronákból készült előgátat, utat nyitván a lovasságnak. Tollet gyalogsága Liptó-Újvártt, a szent-péteri nagyobb és a Vavrisó fölötti kis redoutban, Szent-Miklóson az ó templomnak várszerű falkeztetésében, s a rózsahegyí várkastélyban feküdt; lehetett 500 főnyi. 600 főnél erősebb volt a Wolffskehl vasas-ezred,¹ melylyel a tábornok a sánczolatok között, a Szent-Péter, Dovaló és Vavrisó közti háromszögben táborozik vala, s a két oldalról jövő támadás láttára csak épen annyi ideje maradt, hogy csatarendbe állhasson. Menekülési útja Liptó-Újvár és Szent-Miklós felé, Csajághyék oldaltámadása által el volt vágva.

Megkísérlé az ellentállást, — hiába: a mindenfelől reátörő négyszeres számerejű kurucz lovasság rohamait ki nem állhatva, néhány emberének eleste után mindenestől bemenekült a körülsánczolt Vavrisó faluba. Körülfogták, és megérkezvén a gyalogság, három oldalon elhelyezkedett dandáronként, ostromnak indulandó. Ezt észrevéve Tollet, — felgyújtá a falut maga után, s tábori málhástól, lovastól, népestől visszavonult a falun túl szabályszerűen épült csillagsánczba. Csajághy, a beczkói ostrom hőse, ide is üldözni akará őt, s a neki-buzdult és az ostromot hangosan követelő hajdúságot azonnal rohamra vezetni, mielőtt bennt a német még jóformában elhelyezkedhetnék. A gyalogság már puskalövésnyire nyomult, lödözött is erősen be a sánczba. A golyók sok kárt tőnek a menekülőök sűrű soraiban; egy lövés magát Tollet tábornokot találá: egyik orcáján be, a másikon ki, állkapcsát szétzúzva, iszonyú sebet okozott.² Egy Pichler nevű százados halálos sebbe esék, és a tábornoknak is már másnap — noha alaptalanul — halála híre járt.

1 Az 1709. sept. 16-kán kelt és a kuruczok által felfogott kimutatás ezen ezred létszámát 620 emberre teszi. (Egykorú más, gyűjteményemben.)

2 «*Der arme General Tollet ist durch den Kinnbacken geschossen.*» (Beszterczéről 1709. aug. 16-kán valami német tisztől («Z. Z.») írott, de a kuruczoktól felfogott levél. (Eredetije az Orsz. Levéltárban.) Más egykorú levelek is u. o. és Ebergényihez a *gr. Csáky-archivumban*; a *vörösvári* irat-csomag a liptai harcokról; *Kölinovics* is. (Commentarij.) «Tollet maga is sebbe esett; az állát lötték által.» (Rab *Szegedy Ignác* vallomásai.) «Az liptai harc felől haligatásban vannak az dolgok, de azt mondják, hogy *Tolleten lövés esett: az orcáját lötték által.*» (Br. Berényi-napló, Pozsonyban, aug. 27-ike alatt.)

Csáky, Andrassy, Babócsay, az eddigi sikertől elkapatva, már kezökben tartani hitték a madarat, s vérkímélésből-e, vagy túlótosságból? ellenezték az ostromnak menetelt, azt állítván, hogy az ellenség a szűk sánczban úgy is okvetetlenül kénytelen lesz kegyelemre földadni magát, ha néhány bomba közéje vettetik, — és Csáky a harczvágyó hajdúságot, Csajághynak s Riviérenak nem kis bosszúságára, a rohamtól eltiltván, valamivel hátrább rendelé.

A Szent-Pétertől Pribilina felé húzódó halmokon, Vavrisó fölött két kis négyszög-redout volt, egyike — úgy, mint a pribilínai sáncz — üres; a másikban egy hadnagygyal vagy 40 muskatéros képezett őrséget. Az előbbi sánczot felgyújtatván, az utóbbit Riviére tanácsára körülfogatta Csáky, s megadásra szólítá. A parancsnok meghajolt, s 40 emberével foglyúl adá magát.

Erre Riviére fölvonatá e redoutba, mint a vavrisói sánczot uraló pontra, négy darab, 20—30 fontos bombákat hányó mozsarát, s míg a lovasság az elfoglalt torlaszokat, fa-rovásokat és sánczolatokat szél-tére rontá, égeté, a gyalog pedig megkezdte a vívóárkok ásását: addig a tűzéség is fölállítván telepét, augusztus 5-ike hajnalán már bombadörgéssel üdvözölte a csillagerődbe szorúlt németet. Ez noha, kivált a málhás-szekerek és lovak miatt, alig fért el a szűk sánczban, és így a jól irányzott bombák bevágása, szétrobbanása emberben-lóban roppant károkat okozott, — sem kitörést nem kísérelt meg csak egyszer is, sem pedig, Csákyék várakozása ellenére, föl nem adá magát. Szorongott, hullott, éhezett, — de állhatatosan várta a segítséget; bár akadtak közöttük, a kik éj idején kiszöktek a magyar táborba, mely az erőd közvetlen közelében feküdt.

Ezen közben, még aug. 5-kén figyelmeztető levelet vesz — aug. 3-kán Rima-Szombatban keltet — Bercsényitől Csáky, hogy a megállapított tervhez képest Divénytől lármáskodni Zólyomba beütött Balogh István jelentése szerint Viard tbk. a zólyomi németnek felé-vel Beszterczének ment; ki is netalán Liptónak igyekezzék Tollet segélyére, — jól vigyáztasson tehát a hegyszorosok felé! * De Viard

* «Jött híremmé, hogy Besztercze felé megindult volna a zólyomi német közül; én is parancsolatom szerint mindjárt indulok és experiálom a dolgokat.» Írja Balogh, 1709. aug. 3-kán Losonczról Bercsényinek. (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.) V. ö. Bercsényi aug. 4-iki levelét a fejedelemhez. (*Archiv. Rákócz.* VI. 249. 1.)

aug. 5-kén Radványtól Balogh lármájára s Bercsényinek Losonc felől gyalogsággal jövő hírére ismét megtért Zólyomhoz. Talán Tollet beszoríttatásáról a sánczba, nem volt még biztos tudósítása.*

Csáky, a ki Szemerét Paurral és Gellérttel a könnyű-lovassággal már 4-kén előreindítá Liptó-Szent-Miklós és Árva felé, midőn Bercsényi figyelmeztető sorait vevé, — noha még sem Boczáról, sem a Sztarahora felé ment hajdúságtól semmi értesítést nem kapott valamely ellenség jövetele iránt: mindazáltal Czeldert is brigádástól utána indította a könnyűlovas hadnak, be Liptó nyugati felébe, részint a lakosság bátorítására, s részint esetleg a passusoknak is oltalmazására. Különben is, Tolletnek körülfárva tartására a másik két gyalog-dandár és Babócsay dragonyos-ezredei teljesen elegendők valának.

Tollet fenyegető veszedelméről legelőször a rózsahegyi cs. főtsízt adott hírt úgy Turdosinra Ebergényinek, mint Beszterczére s következőleg Zólyomba Steinvillenek, a ki viszont Pálffy-t értesíté sietve. Ez aug. 5—6-kán történhetett. Ebergényi a rendelkezésére állott 6—700 lovast Árvából és Zsolnától összevonván, 7-kén Árvának Liptó felőli szélére Felső-Kubínhoz nyomult: de tovább onnét, a közelében járó Czelder, Paur és Gellérték csapatainak nagy híre miatt egyedül kijőni nem merészelt; hanem Túrócz felé ő is tudósította Pálffy-t, és a Zólyombúl Rózsahegyre érkezendő segítséggel való egyesülhetésre várakozott.

Rózsahegyről a tudósítás annál könnyebben juthatott el Beszterczebányára, mivel a stureczi (szuhai, sztarahorai) hegyszoroson lévő sánczot már előbb ötven muskatéros őrizé, kikhez az első hír vételére Beszterczéről rögtön még 150 dragonyos nyargalt. Úgy, hogy mire a Csajághytól a hegyeken át ideküldött hajdúk Revuczát érheték, — a passust már e mondott 200 némettől megszállva találák. Ugyanezt jelenté az aug. 7-kén Liptó-Selmeczre (Schavnik, Styavnicza) érkezett Czelder Orbánnak Beszterczén megfordult kémje is, azon hozzáadással, hogy ama kétszáz főnyi őrség, a rózsahegyeiek hívására e város felé indult volna. Mely hírré Czelder tüstént előreküldé ellenök alezredesét Bajcsy Györgyöt 300 hajdúval, s maga is utána-

* *Bercsényi* Losonczról, aug. 4-kén Rákóczihoz. (U. o. 251. 1.)

ereszkedek, oly föltevással, hogy megüti és fölveri őket. Paur útján Csákyt is mindjárt tudósítá e szándékáról. Ezen altbgy. tehát, — Czel-der, Paur, Szemere mind előtte lévén, — biztosan folytathatá a vavrisói csillagsáncz ostromát.

Folytatta is, de csak körülzárással s bombázással; a rohamtól még mindig kímélé a vért. Riviére bombái nagy pusztítást okoztak a sebében fekvő Tollet hadai között. A néppel tömött, szűkre szorult sánczban az ötödnapi bombázás folytán 6—700-ból «12 ép lónál több nem maradt,» s a 600 vasasnémet közül «száznál több holt meg, harmincznyolcznak kezét-lábát metszették el, kis-sebesnek száma sincs, — mégis megesküdtek vala: auf ein Mann tartsák!»¹

A nyári hőségben megbűzhödött számtalan ló hullája dögleletessé, kiállhatatlanná tévé a sánczban maradást, — úgy, hogy az ostromló hajdúság a vívóárkokból is kezd vala kifutni az irtóztató hullabűz miatt. S a németek még ezt is eltűrték; nagy erőlködéssel a sánczokra vonszolák, s főlemelve, a mellvédeken át az árkokba kihajigálták a a rothadó dögöket. Bomba- és puskatűz fogyasztotta, éhség, fáradság, álmatlanság, hőség, bűz és nyomor gyötörte őket, — és mégis ellentálltanak megsebesült vezérok biztatására, utolsó erővel, makacsúl.

Hagyjuk egy kissé őket, és nézzük Pálffy. A bán talán a Garam balpartjáról leendő takarmányozás kedvéért, lovasságával júl. 25-kén «Kis-Sárótúl alább szállott az sánczon, az zsilízi templom mellé táborostúl, s az hidon az Garamon általgyütt vala lovassa, s gyalogja mepállapodott.» Ebeczky csak közel ott forgódek serény vígyázással: tüstént rá is csapott Pálffy előhadára. Mire az átkelt német had «összeverte magát, s visszament az táborára.»²

A császáriaknak e tartózkodó viseletét a sokkal kisebb erővel szemben (Ebeczky csak 2000 lóval, s ők több mint 4000 lovassal-gyaloggal valának) az magyarázza meg, mivel «az volt a híre közöttök, hogy Ebeczky uram *hatezered magával* vagy onnan.»³ E hiedelmet a páratlan kurucz könnyű-lovasságnak itt is amott is mindúntalan előt-

¹ *Archiv. Rákócz.* VI. 289. 1.

² *Bercsényi*, Ebeczkynek júl. 25-iki jelentése alapján, Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 232. 1.)

³ *Szlava Pál* vallomása, júl. 29-kén. Szlava 29-kén szökött ki Zselízből. (*Egy-korú más, gyűjteményemben.*)

tük forgása, merész csapdozásai, továbbá a magyaroktól sokaságuk felől célzatosan terjesztett hírek okozták, és Pálffy kémeinek vagy hiánya, vagy megbízhatatlansága.

Egyébiránt Ebeczky ezután is folyvást ott czékázott merészen a Garam két partján — Szent-Györgynél és Szőlősnél gázlók lévén — a zselízi cs. tábor s a szintén ellenséges Szent-Benedek között, mint a sági táborból maga írja júl. 29-kén éjjeli 11 órakor Eszterházy D. tbknak: «Ezen órában érkeztem meg az Garam mellől leszkódésemből, hogy az Mlgod levelét vettem. Én váltig mesterkedtem, hogy mennél jobban árthatnék német uramnak. Tegnap s ma mind leszkódtam, hogy az minémű gyalog-német (Nyitráról?) Szent-Benedekbe érkezett és az táborra kölletett volna mennie, megüthessem, — de éppen reá nem leshettem. Tegnap újobban béküldtem az német táborra, hogy mindeneket jó módjával kitanúlhassak, — holnap meg fog jünni emberem. Hallottam olyat is, *hogy harmad-negyed nap múlva el fog Pálffy menni, mivel nem subsistálhat*; (az élelmet, mint tudjuk, Esztergomból kellett nagy bajjal szállíttatnia,) de én is váltig fogok vigyázni reá, hogy el ne szökhessék előlem.»¹

Jól vigyázott; és ő Zselíz felé, Eszterházy pedig Szécsényből a bányavárosok ellen híresztelt támadásaik zajával úgy megzavarák Pálffyt, hogy ez — Dániel úr szerint — e miatt vette magát táborostúl a zselízi sáncz mellé, hol is «egész éjjel lóháton a hada; kinek valamely felé indulását observálván, ha (Zólyomnak, Liptónak) segítségre megyen, — nyomúlok háta megé; ha pedig nem megyen: annyival szaporábban folynak operációink, melyek miatt lehetetlen, hogy Haister is ne revocáltassék» Dunántúlról. Így ír a helyzetről, Esterházy Antalt vigasztalólag, Dániel úr Szécsényből aug. 3-kán.² S a mikor ezt írta: a bán azon a napon, Ebeczky említett föltevése szerint csakugyan megindult táborostúl Zselíztől, föl Szent-Benedek felé. «*Már bizonyos a jele* — kiált föl e hír vételekor, Losonczon aug. 5-ike reggelén Bercsényi, — *hogy segítségre indult*, s ha elhagyja Szent-Benedeknél gyalogját: ma Zólyom körül s tovább is lehet.» De, teszi hozzá vigasztalásúl, «igen jól elrendelte mindgyárt

1 *Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.

2 *Egykorú másolat*, gyűjteményemben.

az hadakat vígyázóúl Generális Eszterházy Dániel uram, és igyenesen nyomában indúlt neki (Pálffynak) Ebeczky, orderem szerént. Már elválík majd, mit akar? ha ott várja-é Szent-Benedeknél a többbit? Zólyomnak megyen-é? Körmöcznek (s úgy Túróczon átkerúlve Rózsahegynek) megyen-é? Én azonban megyek Fülekre, s ott várom az hírt». ¹

A hír harmadnapra meg is érkezett, és pedig kedvezően; ugyanis Pálffy — ekkor még tudósítást nem vévén Liptóból, — nem segítségre indúlt: hanem, úgy látszik, csak az alkalmasabb füvellés kedvéért mozdúlt ki Zseliztől: ² mert a csak 2—3 mértföldnyire följebb fekvő Új-Barsnál ismét tábort veretett. Vigyázója a túlparton álló ó-barsi toronyban foglalt vala állást. Ebeczky megint csak ott nyargalódzott, puskázott körülte, s Szent-Benedekbe élést vivő portáját a németnek jól megütteté. ³ «Tegnap veszem — írja Bercsényi Fülekről aug. 7-kén — az lévői kalváriárúl írott levelét Ebeczky uramnak, hogy az első hírire (Pálffy mozdulásának) orderem szerént megindulván utána az hadakkal, beérte Barsnál, s belékapott. Azonban csak megszállott ottan Barsnál Pálffy, sátorokat veretett, 3., 4. és 5-kén is ott helyben volt, s Ebeczky úntalan körülte csergett-forgott, már meg is únta s túl akart menni rajta, de meg nem engedtem, míg hírét az felső (liptai) operationának nem hallhattam. Ezt ugyan mindennap kétszer is megírtam Csáky uramnak, úgy az *zólyomi motussát* is az németnek, kit Szent-Pétery egy felől, Balogh más felől s az magam (költött) hire az 4000 gyalogra való várásommal úgy megbotránkoztatott (megakasztott), — csak meglíppent, hol Besztercze, hol Selmecz felé indúlt s megint megtért, s tegnap csak letelepedett (Zólyomnál) ismét. Pálffy mi dolgos volt tegnap? nem tudom», hanem úgy intézkedtem, hogy «ha Pálffy csak az lovas táborával fetreng ott Bars körül:» Szent-Pétery, Dániel úrral arra közelítsen, «s ha lehet, étszakai próbát tegyenek

¹ *Archiv. Rákócz. VI. 252. 1.*

² *Szalay Pál* ezredes levele Ságáról aug. 6-káról, gyűjteményemben.

³ *Ebeczky István*, 1709. aug. 7-kén a szántói mezőről Eszterháznak írott levelében említi: «Szent-Benedek felé is, mihelt Barshoz szállott, portát küldvén, a táborárúl Szent-Benedekbe élést késérő commendérozottjait visszajövelekor az portám megcsapta.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

rajta, Ebeczky Szent-Péteryvel, s ha nem lehet: maradjanak azelőtti positurákban». ¹

Azonban ezen éjtszakai próba megtételére már nem maradt idő. Ugyanis Pálffy aug. 6-kán még ott feküdt ugyan Barsnál: de másnap délelőtt *hírt vevén Tolletnek a vavrisói sánczba lett beszorítatásáról*, gyorsfutárt küldött Zólyomhoz, parancsolván Viardnak: sietve menjen rögtön Liptóba segélyre, a mivel mehet, csak mintegy előhad gyanánt, mivel ő, a tábornagy is ezennel induland nyomába a derék hadtesttel. És ezzel vagy 3000 java lovast, 300 granátost s hat-hét ágyút kiválogatva, Löffelholtzot a maradék-hadakkal visszarendelé a zselizi sánczba, maga pedig dél tájban indulót veretett, ² és még az nap estvére a kiszemelt hadakkal Szent-Benedekhez érkekezék, ³ hol az Árvából Túróczon át levonuló *Ocskay László* is hozzá csatlakozott. Sokadmagával ugyan minden iparkodása daczára sem jöhetett: csak 6 zászló alatt mintegy 300 katonájával és vagy ötven, félig-meddig erőszakkal elhozott trencsényi insurgált nemessel. A 3 megyében (Trencsény, Árva, Túróc) minden erély és kényszereszközök mellett is, a zsoldosállítás igen lassan haladt, úgy, hogy Ocskaynak reájok vetett újonczáiból több háromezernél még kiállítatlan volt. Az újonczozás folytatására ugyan néhány tisztet — mint

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 253—254. 1.

2 *Szalay Pál* levele a sági táborból aug. 7. esti 6 órakor Eszterházyhoz: «Voltam Ebeczky urammal szemben az dalmadi réteken; az ellenség még Barsnál helyben volt: de sokat dobolt ma délben. Ő Kglme (Ebeczky) arra felé ment, s mihelyt valamit experiál, azonnal tudósít.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

3 *Bercsényi* aug. 9-kéről, Ebeczky levele nyomán. (*Archiv. Rákócz.* VI. 258. 1.) *Ebeczky István* a sági táborról aug. 9-kén írja Bercsényinek Fülekre: «Pálffy az javával az lovas hadnak és valamely granatíros-compániákkal — circiter 300 emberből állóval — *tegnapelőtt* megindulván (Új-Barstól), 40 társzekeret, 24 fűhordó parasztszekeret, hét taraczkot vitt magával, Szent-Benedeken túl, az malomnál hált meg. Portásim mindenfelől voltak körülötte, s most is felessen oda vadnak; magam vígyázóban maradtam Lefelholcz motusira s indulására, ki is minden bagázsiával — az mely számtalan szekérből állott, — infanteriájával, és véle való lovas haddal *tegnap reggel* megindulván, az zsilízi sáncz mellé szállott. Lovas had (vele) itten igen kevés maradt, nem több plus-minus 300-nál; az standárok (Pálffy) mind elvitte magával, úgy az dobokat. Generál Hartleben és Gombos mentek el véle; — az mint minden circumstantiákból kitanúlhattam: csak ment 3000 emberrel. Katonáim tegnap egy német tisztet, egy rajtárt és egy labanczot fogtak masírozásában Lefelholcznak » (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

Kovács Márton századost és ifj. báró Ritschant, szintén reménybeli századparancsnokot — Trencsényben hátrahagyta volt: de maga, a további hadállítás eredményét immár be nem várhatva, Pálffy parancsára kénytelen volt alásietni, annyival, a mennyivel lehetett. Már az Árvában raboskodott Bercsényi-féle karabélyos Pucz Ferencz vallo-
másából tudjuk, hogy «*Ocskay négy zászlóját Árva-várába letette, nem lévén embere*».

E lobogók a még hátralékos zsoldosokból alakítandó századok számára voltak szánva. A többi hat zászlót lehozá magával Ocskay: de ezek alatt sem volt több, hanem csak vagy 50 legény egy-egy században. Ez vala híres ezrede!

Pálffy elhatározta Ocskay csapatát — mint épen kapóra érkezett könnyű-lovasságot — előlszáguldozó szolgálatokra magával vinni; egy századot azonban, Ocskaynak és az ezrednek podgyász-szekereivel Löffelholtzhoz bocsát közülük, mivel az Esztergomból szállítandó éles kíséréséhez Zselízen is szükség volt legalább némi könnyű-lovas-ságra.¹ E század az Emődy Mátyásé volt, és mikor aug. 8-kán Löffelholtz-czal Új-Barstól Zselíz felé marsolt volna: ebből kapták el a kurucz portyázók ama labanczot, kiről Ebeczky aug. 9-iki, imént idézett levelében emlékezik. Ezt a labancz katonát *Polsicz György*-nek hitták («*Polcsicz Gyurka, Emődy Mátyás katonája, Ocskay ezereiből*») s aug. 10-kén az ipoly-sági kurucz táboron Velker fogoly had-nagygyal együtt hallgattatván ki, a következő vallomást tevő, melyet mint Ocskay dolgait élénken érdeklőt és világosítót, ideiktatunk:

«Ocskay Szent-Benedeknél egyezett meg Pálffyval, *hat zászlóval, circiter 300 emberrel*,² — még az régi zászlókkal s mundírral.

1 A zselízi sáncz alatt elfogott és Ságón aug. 13-kán kihallgatott Rajmann Jakab dragonyos vallomásából láttuk már, hogy Zselízen Pálffytól nem maradt hátra több lovas, mint a 2 vasas és 1 dragonyos-ezrednek minden századából kivezényelt 7—8 ember, «és azonfölül *egy serege Ocskaynak, az ki Szent-Benedektől az szekereit idekísérte*. In summa, az jó lovas az (zselízi) táboron negyedfélszáz vagy négyszáz.» (L. fölebb.)

2 Épen így voltak értesülve Ocskay erejéről az újváriak is: «Pálffy uram — írja *Szluha Ferencz* É.-Újvárból aug. 12-kén Bercsényinek, — nagyon bízik, hogy maga oda való menetelével is a hadaink retirálását fogja okozni... *Ocskay László is conjungálta magát, — 300-ig való labancz nehezen lehet, penes totum corpus*.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

Itt maradt egy zászlóalja közölők. — Ezt (t. i. Polcsiczot) Szuhánál fogták volt el (1709. január; tehát azelőtt Czelder hajdúja volt,) onnan Ocskay kivévén (t. i. a fogságból,) lőtt labanczczá. Blaskovicsot letették, és most Pozsony vármegye kapitánya, mivel az nemességet ültetik. Pestvármegyey vicéje (alezredese) Ocskaynak, Trencsényi (István) főstrázsamester, Zsidó Imre, Kovács Márton, Emődy, Rudnay az kapitányok, úgy Janovics is és Zsigovinyi.¹ *Feleségét Újhelyben hadta Ocskay.* Köztök — folytatja — volt híre, hogy Tvurdosínon Ebergényit megszorították az mieink, *s annak segítségére mennek*» Pálffyval.²

Látható ezen utolsó mondatból, hogy a bán csakugyan Tollet veszedelmének hírére indult meg a lovassággal Új-Barstól fölfelé, csak hogy a neveket és körülményeket nem ismerő s azelőtt Árvában táborozott közkatona, Tolletből Ebergényit, Vavrisóból Turdosínt csinált. Egyébiránt a név ha más vala is: a lényeg egy.

Rákóczi ugyan — mint S.-Patakon aug. 13. kelt levelében említi — azt hívé, hogy «*még talám nem is tudott Pálffy az liptai dolgokról valamit: hanem csak az Balogh István lármájára s az Kegyelmed (Bercsényi) gyaloggal való jöveteli hírére gyűtt fel;*»³ de, hogy ebbeli hiedelmében a fejedelem tévedett: Polcsicznak iménti vallomása eléggé mutatja. Sőt, hogy a bán határozottan a szorongatott Tollet megsegítése végett sietett föl egyszerre Új-Barstól Zólyomhoz: azt egy Haann nevű német lovasnak «*Feldlager bey Dewin, den 13-ten August 1709.*» kelet alatt atyjához Benoit Hannhoz Német-Újhelybe írott, de a kurucz portyázók által fölfogott levele még jobban bizonyítja: «*Mein jüngstes (t. i. Schreiben) aus dem Laager von Új-Bars, würde wohl angelanget seyn, welcher Zeit nicht geglaubet hätte, dass sobaldt von der Gran entfernt werden dürfte; als aber inzwischen der Feind in Lÿptau unsere Postirungen sehr starkh angefallen, und man von selbiger Seithen zu Hülfe*

1 Tehát az ezredes, alezredes és őrnagy századain kívül az itt előszámlált hat kapitánynak volt — már olyan a milyen százada — 9 escadron, a 10-ik lett volna az ifjú br. Ritscháné, s a 11. és 12-ik tán a két Szopek morvai úrfié, vagy az ifjú báró Krumpaché, kit Ocskay szintén századdal biztatott, hazugúl. (L. alább.)

2 *Egykoru másolat*, gyűjteményemben. (Velker hadnagy vallomásával egy íven.)

3 Archiv. Rákócz. II. 517. 1.

*gehen müssen: bin mit dem Herrn Feld-Marschallen Grafen Pálffy Excellenz anfangs in die Bergstädte, und nach von denen gegen Lÿptau mit Herrn General de Viard detachirten Succurs gahr in diesen Boden herausgekommen; und als inzwischen Lÿptau wieder befreÿet, — stb».*¹

Úgy szintén *Leszkáry János* is, gr. Koháry István altbgy. tisztje, Szent-Antalról 1709. aug. 15-kén ezt írja urának: «Bercsényi, *Generál Tollet* uramat Liptó-Újvárbán szorítván, úgy hallatik, hogy megszállotta volna; *kinek segttségére Méltóságos Bán uram*, Generál Stainville és Viard az *egész cavalleriával mentek*, — General Leffel-holtz pedig még most is Nagy-Sárónál (Zselíznél) fekszik, Vak-Bottyán (nem ő, hanem Eszterházy D.) pedig Visknél».²

Ezen egykorú, eredeti tudósítások nyilván kétségtelenné teszik, hogy Pálffy a már említett rózsahegy-i híradásokat vevé aug. 7-kén Új-Barsnál, s ezek miatt, vagyis Tollet és Ebergényi segélyére, nem pedig a Balogh István divényi lármája s a Bercsényi gyaloggal való jövetele hírére sietett föl Szent-Benedekhez és tovább.

Balogh István különben csakugyan szorgalmasan portyáztatott Divénnytől be Végles, Zólyom, Dobronyiva, s más részről Besztercze felé; Breznót viszont Polonka felől Tóth Márton és Pollereczky annyira nyugtalanították, hogy — mint Balogh Divénnyről aug. 7-kén Bercsényinek jelenti — több oldalról vett hiteles tudósításaihoz képest, a Zólyomban lévő 18 század lovas-németből 6-ikára virradó éjjel 500 ment el sietve Lipcséhez Breznó segélyére, (vagy talán a boczai szorosra?), Zólyom-vármegye hajdúiból is hatvanat elvivén; sőt még a beszterczei gyalogság egy része is Lipcséhez vezényeltetett, — *Pálffyt pedig Zólyomhoz várják*.

Hogy ezeket írja: hoznak íme újabb portásai egy Latour-ezred-beli németet, kit takarmányozás közben a motyovai réteken fogtak el, s az hittel erősíti: kiadatott a parancs a Zólyomban lévő összes lovasságnak, hogy *patkoltassanak és indulásra készen legyenek*, — 160 lovast már a múlt éjjel kivezényeltek.³

1 *Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.

2 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban, szintén fölfogva a kuruczok által.

3 *Balogh István* e levelének eredetije gyűjteményemben.

Rercsényi, — a ki Csáky jelentéseiből jól tudá: «Liptóban mily keményen viseli magát az sánczba szorúlt német, s Pálffy reménli,» — Baloghnak e híradását vévén, hogy t. i. «Zólyomtól is indult volna el német»: Ebeczkynek a cs. tábornagy Szent-Benedekhez szállását jelentő levelét megküldé Csákynek, s ekkép írta meg neki gondolatait: «Hogy mivel meg nem várta az zólyomi Pálffy, csak maga menvén Besztercze felé: elhiszem, az addig lármáskodni fog az liptai passuson, (a stureczit fogja érteni), míg Pálffy megyen Kőrmöcz és Túrócz felé s az Fátrára; és mivel előbb ment az zólyomi: megvárja Pálffy Rosenbergnél, — de mivel már Urbán Czelder elment az passusokra, azt még meggátolhatja, és így lesz elég idejük *az segura retirádára.*» (Végzetes sejtélem!) Sőt, minthogy Pálffy ereje mind sem sok: «azért (Csákyék) ne confundáltassák magokat; ha jó, fortélyos helyen az nyakába ereszkedhetnek, — nem ellenzem megverését».*

Ő addig is elküldé Eszterházyt a zselízi sáncz körülzárolására, s ha Pálffy Zólyomhoz vagy Szent-Kereszthez jön: Ebeczkyvel kemény diversiót fog tétetni Bajmócz, Géczy Gáborral Újvárból Pozsony, és Vajda Andrással Morva felé.

Bercsényinek ezen, aug. 9-kén kelt rendelkezései Csákyt már valahol Lucsivna táján, a vissza-útban érték. Mely dolog rövideden így történt:

Pálffy parancsát vévén Viard tbk. aug. 7-kén, válogatott 300 lovassal és Beszterczén Lambruch ezredes alatt maga mellé vett ugyanennyi gránátossal gyorsmenetben indult Ó-hegynek, Liptó felé. Aug. 8-kán reggel, érkezének hírével s parancsára, míg ő maga a tetőn pihenőt tartana, — a szorost őrzött 150—160 pihent lovast és 50 gyalogot előhada gyanánt előreindítá Rózsahegynek. De ezek csak épen Revuczáig mehettek: itt a Nagy-Selmechtől nyomuló Czelder Orbán 300 főnyi előcsapata, Bajcsy alezredessel, velök szemben akadt. Bajcsy gyilkoló sortűzzel fogadja az ellenfelet, visszanyomja, és sokat elhullatva, rohammal föl a szuhai passusig űzi őket, mitsem tudván Viard ottlétéről.

A tábornok azonban a csatazajra leereszkedik a tetőről 600 emberével, megtámadja Bajcsyt, ki egy darabig még neki is ellentáll:

* Bercsényi, Fülekről aug. 9-kén a fejedelemnek. (*Archiv. Rákócz. VI. 258. 1.*)

de azután a túlerőnek engedvén, befordúl oldalt az előtte jól ismert erdők rengetegeibe, és ezek sűrűjétől védve, jó rendben vezeti hajdúit Tót-Lipcse és L.-Szent-Miklós felé, mindenütt a hegyeken. Ráért még az ellenségből elejtettek fegyvereit, ruháit is fölszedetni és elhozni, s dandárnokát a történekekről értesíteni. Valóban, Czelder e hajdúsága emberül viselé magát: mert a revuczai harczon és üzésben, úgy a Viarddal összecsapáskor «másfélszázig való németje veszett Viardnak; az mieink 300-an lévén Bajcsyval, belőlök 9 maradt (halva), egy Laszkay nevű kapitánya Prényinek és egy alhadnagy, 14 sebes. Lovas-köntöst hoztak: mert megtartották (Revuczánál) az harczhelyt».¹

Viard erre rögtön elindítá a 300 dragonyost Rózsahegyre, jöve tele hírével, s maga is a gránátosokkal utánok sietett, hogy az immár Felső-Kubinnál reá váró Ebergényivel egyesülve, másod-harmadnapon a már-már legvégső szorongattatásra jutott Tolletnek segélyt vinni megkísérlelhessék.² Azonban emez 6—700, Viard is csak ennyidmagával lévén: a mindössze, a rózsahgyi őrséggel együtt másfélezernél nem számosabb e németiség előtt Csáky Mihály még ugyan bátran helyt állhatott volna; sőt, hogyha a Szent-Miklósnál állomásozó Szemere László és Paur Ferencz lovasságához rendeli Czelder gyalogságát s még legföljebb 4—500 dragonyost küld hozzájuk: ezek magok bizonyára bőven elég erősek lettek volna Ebergényit s Viardot Szent-Miklósnál olyképen és mindaddig feltartóztatni, míg Csáky s Andrassy, a Babócsay, Csajághy és Nyáray-féle többi csapatokkal Tolletet a vavrisói sánczból végre csakugyan kibőjtölhetik.

E megsebesült cs. tábornok és a kemény bombázás miatt állományának negyedrészt s majdnem összes lovait elvesztett Wolffs-kehl-ezred dolga ugyanis már, — e veszteségek, a holtra fáradás, virrasztás, éhség és irtóztató hullabűz következtében, — a hatodnapja tartó szoros körülfároltatás és lövetés után oly végletekre jut vala, hogy emberi mód szerint mindenki végkép veszve hitte őket. Már maga Pálffy is desperált felőlök;³ Rákóczi pedig csak azt óhajtá,

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 283. és főlebb is, Czelder jelentése után aug. 12-kén Murányallyáról írott levelében Bercsényinek, 277. 1.

2 *Csáky* aug. 9-iki levele Vavrisótól Bercsényihez. U. o. 271. 1.

3 *Bercsényi*, Murányallyáról aug. 12-kén Rákóczinak. (*Archiv. Rákócz.* VI. 278. 1.)

hogy Csákyék *«bárcsak ne capituláltak volna az oly nagy szorongatásban lévő ellenséggel,»*¹ hanem csupán kegyelemre való megadással tették volna őket rabokká. A közhir Tolletet már általán fogolynak tudá; sőt akadt olyan tiszt is — Pongrácz Jánosnak egyik hadnagya, — a ki Liptó felől jövén, Kassa körül széltére hirdeté, *«hogy Kézsmárk táján hagyta rab Tolletet.»*² Némely egykorú történetírók is, név szerint *Kolinovics*, úgy tudják, hogy Tollet tbk. már, övéinek nagy veszedelme után, *el volt fogva*, de ismét kiszabadult.³

Nem is volt másként, — csakhogy Csáky képzelhetetlen kislelkűséggel, majd mintegy készakarva, kiszalasztá kezéből az immár jól üstökön markolt szerencsét. Mert a mint aug. 9-ikén Czelder tudósítását vette Viard jöveteléről, az ellenfélnek számerejét tüzetesen meg sem vizsgálta, rendeletet küldé Orbánnak: csak nyomúljon a maga dandarával a hegyek mentén szép lassan Murányallya felé.⁴ Ugyanezt hagyá meg a boczai szorost őrző két-harmadfél száz hajdú parancsnokának is; sőt a Paur Ferencz ezredessel Liptó-Szent-Miklósnál őrt álló könnyű-lovas hadat is visszaparancsolá aug. 9-kén estére Vavrisóhoz.

Szemere Lászlót már előbb elhivatta magához, mivelhogy Czelder jelentése hírére Andrássyval és a dandárnokokkal tanácsot akart tartani. Összeültek; csak a legértelmesebb s elszántabb, a távol levő Czelder hiányzott közülök. Csáky előterjeszté a megváltozott helyzet szomorú képét: mert szerinte Viard nyomán most már az egész Zólyom-megyei német had itt teremhet; s azért, nehogy az oly nagy bajjal összeszerzett szép hajdúság valamiképen megziláltassék, — elejét kell venni a dolognak. Andrássy is ezen véleményben volt. A két vitéz tábornokot egyszerre megszállá a félsz. Az eszes, de túlóvatos Babócsay erre — tán hű visszhang akarván lenni —

1 Sáros-Patakról aug. 10-kén Bercsényihez írott levelében. (U. o. II. 515. 1.)

2 U. o. 516. 1.

3 *«Tolletus, multis suorum ab hoste cæsis oppressus, vivus capitur, sed liberatur.»* (*Kolinovics*: Hist. Belli Rákócz. 767. 1.)

4 *Gr. Csáky Mihály* Vavrisótól, 1709. aug. 9-kén Bercsényinek: *«Most írok Urbán Czeldernek, hogy csak menjen által előbbi orderem szerint Tiszolcz és Murányallya felé.»* (*Archív. Rákócz. VI. 272. 1.*)

kimondá a boldogtalan indítványt, hogy az éjjel szép móddal vissza kell húzódni Gömörbe, Szepesbe. Csajághy opponált, — ő még most is a rohampróba embere vala; szégyennek tartá a visszatérést ily szerencse után, s inkább akart dicsőséggel vért ontani. De Csáky ismét azzal állt elő, hogy neki a hajdúság sorsa igen a szívére van kötve; hátha az ostrom nem sikerül, a sok újonczhajdú összezavarodik, Viard, Ebergényi, Pálffy a nyakunkba jön s mindenestől elveszünk? míg így kár nélkül visszavonúlhatunk, s majd azután újrakezdhetjük a próbát megint, stb. Szemere is osztá tábornokai nézetét; és így Csajághy magára maradván: Csáky kiadá a rendeletet a jövő éjjel megkezdendő szép csöndes hátrálásra,¹ — a nélkül, hogy az immár félholt Tolleten s halálra szorongatott népen kívül egyéb ellenséget csak látott volna is.

Mindenekelőtt Riviére-rel közöltetett a határozat, hogy ágyúit vonassa ki a telepből. A derék francia, e gyáva parancs hallattára úgy elkeseredett, hogy dühében még a fővegét is a földhöz vágta.² Hasonló hangulatba tört ki az egész hajdúság, a mint éjtszaka a nem remélt visszavonulás megkezdődött. Szégyenérzettel, bosszúval teltek el: mért nem engedék őket mindjárt eleinte rohamra menni, mint magok akarták? A nem várt csúfos hátrálás miatt elvesztették vezereikben minden bizalmukat; Csákyt, Andrásst tiszték és legénység nyíltan vádolták gyávasággal, Babócsayt pedig — minthogy a visszavonulásnak ő volt formális indítványozója — árúlással. Általában őt tarták az önállótlan Csáky főtanácsadójának, s így minden rossz okozójának, és mint egykori labanczban (1704.) kerestek benne árulást, — noha ilyesmi teljességgel távol volt tőle.

Elég az, hogy a hajdúság a mily nagy kedvvel és harczvágygyal ment volt Liptónak: épen oly kedvevesztve, bosszankodva csüg-

1 «Mindenfelől hozzák az híré: («a vénasszonyok» jegyzé meg erre gúnyosan Rákóczi), mind Zólyomtól s mind az bányavárosokról elgyütt az ellenség, ki is azon passuson eljöhet, melyen ez (t. i. Viard) Rosebergre jött s érkezett, eljöhetett. Arra nézve, Ngod orderéhez képest (?) tanácsosabbnak ítélem Paur uramot is az vele lévő lovas hadakkal contrahálnom s mái napon innend retirálnom magamot, az mint már az artigleriát meg is indítottam vala.» Írja Csáky Mihály Vavrisó alól aug. 9-kén este, Bercsényinek. (*Archív. Rákócz.* VI. 271. 1.) V. ö. a vörösvári levéltárbeli liptai actákat.

2 *De Riviére* német levele Bercsényihez, Vörösvártt.

gedve tért vissza. Czelder hajdúiból a liptai fiak, midőn a szülőföldről való kivonulást észrevehék: immár kétségbeesvén Liptónak valaha visszafoglalhatása felől, — csoportosan maradoztak el falvaikban, úgy, hogy közülök majdnem másfél százig való jó régi vitéz oszlott haza szülőföldjére; a Csajághy- és Nyáray-dandárokból pedig több négyszáz újoncznál szélede el Gömörben.*

Ha most már ezen 550 embert számba vesszük, — ámbár az újonczok megint a zászlók alá hajthatók voltak is, — be kell vallanunk, hogy a rohamban, melyet Csajághy mindjárt Vavrisó alá érkezéskor sürgetve ajánlott, bizonyára nem veszett volna el ennyi; és akkor Tollet csakugyan el van fogva, népe halomba vágva, tústént az első napon; s úgy, Liptót elfoglalván: rögtön Árvának mehetnek vala, hasonlót tévén Turdosínban Ebergényivel. Míg így a veszteség a nélkül is megvolt, Tollet megmeneküle, s Liptó és Árva dicsőséges megvétele helyett — szégyenteljes visszavonulás következék, mind csak Csáky Mihály s Andrássy Pál tehetetlensége, gyávasága miatt.

Ők ugyan avval vígasztalgatták magokat, hogy lám Bajcsy elejtett a Viardéiból Revuczánál vagy másfélszáz embert, ők is Vavrisónál ugyanennyit, a sánczolatokat fölégették, levonatták, elronták, 40 németet foglyúl hozának, Tolletet megsebesítették, és a Wolffskehlezzredet — embereinek megfogyasztása, a megmaradottaknak is nagyon kifárasztása, agyongyötrése s majdnem az összes lóállománynak elvesztése vagy elnyomorítása által — hosszú időre harczképtelenné tették, magoknak csaknem semmi vérveszteségével. Mind ez ugyan igaz volt: mert Tollet tbknak jelentékeny sebe miatt, úgy a Wolffskehlevasásoknak is hónapokig nem lehetett harcztéri hasznukat venni; hanem ez az eredmény is nem annyira Csáky-Andrássy-Babócsayéknak, mint inkább De Riviére jelesül irányzott bombáinak vala köszönhető.

Ámde Liptó, Árva megint csak oda volt, és a már markukban tartott Tollet, még megmaradott 4—500 emberével elvégre is kiszabadult; holott, ha már Csajághy tanácsára s a hajdúság kívánságára a roham megengedésére nézve nem hallgatott is Csáky: csak leg-

* Archiv. Rákócz. VI. 278. és 285. 1.

alább még két-három napig maradt volna meg Vavrisó alatt, — a kiéhezett, megnyomorodott németnek már okvetlenül capitulálni kell vala, s Vavrisó bukását valószínűleg a szent-péteri sáncz és Liptó-Újvár hódolása is — melyek szintén körül voltak zárolva — követte volna. És ekkor egy tábornokot, két ezredest, számos egyéb főtsisztet s vagy 600 embert ejtenek foglyúl, számtalan jó fegyvert, (melyre oly nagy szükségök volt!) lovat, nyeregszerszámot, egyenruhát, tábori készletet stb. nyernek, s következőleg módjukban lesz vala e rabokon a Heister által Dunántúl elfogott több jeles kurucz főtsisztet és számos más rabkatonát kiszabadítani.

Pedig még három napig bízvást ott feküdhettek volna Vavrisó alatt, akár egy puskalövés nélkül is. Mert Ebergényi s Viard erejét Szemere és Czelder — mint mondók — elégségesek voltak Liptó-Szent-Miklósnál odább nem bocsátani; és Pálffy még csak 8-kán indulván Szent-Benedektől s 9-kén estére (a mikor Csákyék Vavrisót odahagyták) érkezvén Zólyomhoz: fáradt népével a Sturecz hegyein, Rózsahegyen, Liptó-Szent-Miklóson át aug. 12-ike előtt semmikép sem érhetett volna Vavrisóhoz. De a bán egyáltalában nem is ment Liptóba, — melyről immár «desperált volt,» — mivel Bercsényi Zseliz, Selmecz, Zólyom és Breznó ellen intézett egyidejű tüntetéseivel «oly confusióba hozta vala mind Pálffy s mind az zólyomi német (Steinvile) esztét, hogy csak hol elebb, hol utóbb mozgottak, és segítségre indulni sem mertek,»¹ a mint ezt Csákyéknak meg is írta.

Mindhiába; Bercsényit most — véghetetlen bosszúságára — saját, érdemetlenül pártfogolt kedves sógorkájának gyámoltalansága büntette meg.² Csáky Mihályban merőben hiányoztak a hadvezéri

1 *Bercsényi*, 1709. aug. 11-kén Ráhórúl. (*Archiv. Rákócz.* VI. 274.)

2 Érezte ezt ő maga is, midőn Rákóczinak aug. 28-kán ekkép ír: «Csáky Mihálynak én — hitemre — nem szépítem elégtelenségének ily példáját, azért is megírom neki: készítse relatióját, kit már is nem sok híjával lenni mondott, és már nálam van az többi tisztek relatiója. Mert mivel első parancsolatja az vala Főlségednek: commandó nélkül maradjon, — már az relatiója adhat okot, ha adhat, az arestumára és törvénre, kibén — hacsak nem hamisítják — tudatlanságáért szánni fogják, s úgy is reámszáll akkor is annak, mint tavaly Andrássy Györgynek vétke, hogy miért bízta reája?» (*Archiv. Rákócz.* VI. 302. 1.)

képességek: minek erőszakolta tehát őt vezénylő-tábornokká? Azért hogy mágnás és jó magyar ember volt, — még nem volt hadvezér!

Bánta is most már s eléggé röstellé a dolgot Bercsényi; midőn a nem várt csúfos visszavonulásról értesült: haragosan nevezé őket «szégyenvallottak»-nak, s szemökre hányta, hogy «mért tartották praecautiónak hátrálásukat olyan kevés és még oly messze lévő segítség (Viard és Ebergényi) elül, holott tudhatták, hogy Pálffy t ő nyakokra nem engedi menni!»¹

A fejedelem ennyivel meg nem elégedék, hanem Csákyra mint vezénylő-tábornokra nézve — a kit utóljára is, egyedül terhelt a felelősség — útasítá Bercsényit, hogy a vezénylettől foszssa meg s idéztesse haditörvényszék elé.² «Én — írja S.-Patakról aug. 13-kán Bercsényinek — mindezen lármázó hírek és helytelenségek között, megvallom, semmit rosszabbat nem látok, mint hogy evvel mindakettőnknek személye discreditaltatik az ország előtt s végtére nagyobb szerencsétlenség kerekedhetik belőle, ha pro contentatione populi (*mert a hadsereg és nép hangosan követeli vala Csáky megbüntetését*) et justitia, példa nélkül hagyatik az dolog. Ideje s alkalmatossága van most Kglmednek megmutatni az ország előtt, *hogy az rosszúl cselekedő atyjafiának sem kíván kedvezni!* Jól tudom is discernálni, quod non sit peccatum malitiose: *sed haec insufficientia committere facit.* De evvel, mivel már sokszori példa, nem satisfacialunk az országnak; annakokáért pro satisfactione omnium méltónak tartom lenni, *hogy fölfüggesztessék ab officio* — ha árestom nem indicáltatik is — *az főcommandó* (t. i. Csáky) *s legyen törvény belőle; ne mondják, hogy csak az szegénylegényeket tudjuk büntetni! . . .*»³

Hogy pedig e határozatát a fejedelem nem vette tréfára: kitetszik ugyan Bercsényihez szóló, hat nappal későbbi leveléből. «Mivel már Kglmed vette Csáky Mihály iránt való resolutiómat: mi haszna írom tovább is töprenkedésemet, hogy az Istentől adott kegyelmet

1 U. o. 274. 1.

2 «Hasonló szerencsénk szalada el Liptóban, az hol Csáky Mihály — *kit törvényre citáltatni parancsoltam*, — megijedvén az vénasszony hírétől, ott hagyá az sánczot.» Írja Rákóczi Munkácsról aug. 19-kén Károlynak. (*Archiv. Rákócz. II. 519. 1.*)

3 *Archiv. Rákócz. II. 517—518.*

ily gyalázatosan veszténk el, s elfelejtünk elkongatni (a németnek) veszedelme óráját, az újvári hajdúkint; a modo imposterum non fiat. Babócsay leveléből azt látom, hogy talám mind esze s mind szíve (bátorsága) volna: de úgy ír és gondolkodik, mint az alattvalóiban nem bízó és rosszaságokat magával elhithető tiszt, — az mely oly rossz, mint az első.¹ Hogy pedig egyike a másikat vádolja: hoc moris est in nostra patria! Kinyilatkoztatja az inquisitio, hogy az insufficientia (t. i. Csákyban) volt az oka. Az erdélyi németről micsoda levelét vettem Károlynak, ímé includálok. Egyik olyan, mint a másik! Ezen két próba között *az liptaiiban az generális vétett*, itten az had elszalada; itt is, amott is az szerencse megmutatta magát, s mi elmúlasztottuk.»²

Bercsényi e levelekből a fejedelemnek méltán elkomorúlt hangulatát s erélyes föllépését tapasztalván, Csákyt csakugyan elmozdítá a parancsnokságtól; sőt a vizsgálatot is megindítá ellene, Andrássy Pált, Babócsayt, Csajághyt, Czeldert, Nyárayt, Szemerét, Réthey Györgyöt, De Riviére-t, Színayt stb., szóval a liptai expeditióban részt vett főtisztek mindnyáját hivatalos jelentések készítésére szólította föl. (Riviére, mint igazi hadmérnök, a maga francia nyelvű, igen becses relatióját pontosan készített helyszínrajzi térképpel is ellátta.³ Mely iratok midőn benyújtattak: az eredetieket beküldé Rákóczi-nak, — kinek levéltárában Vörösvártt még ma is megvannak azok, — a másolatokat pedig kiadta Csáky-nak, mint vád alá helyezettnek, hogy reájok észrevételeit megtehesse. Valóban, szükség is volt reá, hogy megkísérélje mentetgetni magát; mert a Liptóból lett gyáva meghátrálás a kurucz hadak harczy kedvét egészen elvevén, az ellenség bátorságát ellenben fokozván: napról-napra mind jobban kezdének kinyilatkozni a rossz következmények, melyek a fejedelem haragját a szerencsétlen vezér ellen lelohadni nem engedik vala.

1 Babócsay, midőn tudomására jutott, hogy őt többen, nevezetesen Szent-Iványi Márton labanczsággal vádolták: maga kért maga ellen vizsgálatot, (I. Archiv. Rákócz. VI. 304., 323. és 335. l.) a mi azonban, komoly alapja nem lévén, vagy meg sem történt — ámbár többször szóba hozatott, — vagy semmi eredménye nem lőn.

2 *Rákóczi*, Munkácsról, aug. 19. Bercsényihez. (*Archiv. Rákócz.* II. 518. l.)

3 E térkép után keresém föl Liptóban a Tollet-féle erődítményeknek itt-ott még ma is föltetsző nyomait.

Annyira, hogy Rákóczi aug. 25-iki levelében már *Csáky fogságba vetésének* halogatását hányja szemére — és pedig igen élesen — Bercsényinek: «Kglmed nagy nyughatatlanságit örömet könnyebbíteném, de hogy lehessen? föl nem érem elmémmel; s úgy látom penig, hogy már az ellenség újonnan is reánk ismervén, s hadaink szívet vesztvén, naponként szaporodni fog az munka, *az melyet okozott Csáky Mihály gyalázatos confusiója, melyet elszenvedni törvény nélkül lehetetlen.* Mindenütt árulónak kiáltják, Babócsayval együtt, melyet — látja Isten — én nem hiszek: mert tudom, hogy *egyikének félelme, másikának okos volta okozták ezt;*¹ de, sedendo populi furore, a ki lágyságunkat okozza, *ha az első arestáltatásával késünk.* Tudom ugyan, hogy *avval nem reparáljuk, a mit elmúlattunk:* de legalább eleget teszünk az kiáltóknak.»²

Azért íra pedig ily keményen a fejedelem, mivel Bercsényi Csákyt — a vezénylettől fölmentvén — hazabocsátá a szepesvári Újmajorba, már hogy védiratait elkészíteni érkezése legyen. De e hazabocsátásban a fölzúdult had megint csak simogatást látott — nem is ok nélkül, — s annál hangosabban követelé a bebörtönöztetést. A nép véleményét Rákóczi is osztá és Csákyt maga elé idézvén, egyszersmind akként intézkedett, hogy, ha nem jőne, — *erővel hozatja.* Meg is írá ezt nyíltan Bercsényinek: «Csáky Mihály haza-

1 Jellemzőleg ír erről *Bercsenyi* aug. 12-kén, midőn már Andrassy Pállal, Babócsayval, Csajághyval beszélt: «Már eleget examináltam az dolgot; úgy látom, nyelétül is volt, fokátül is volt, s leginkább az bátortalanságtúl. Andrassy Babócsayt okozza: minden tanácsa félelmet mutatott; Csajághy *gyöngeségit Csákynek, félelmit Babócsaynak, röstségit Andrassynak.* Hitivel mondja: hamisságot nem tapasztalt. Az számadás ugyan csak az commandóé, sokat törődöm rajta: ha előbb arestáljam-é? vagy előbb adja okát írva? Várnám örömet Fölséged parancsolatját. Andrassy igen menti Csákyt, félelmesnek mondja Babócsayt, — Babócsay Csajághy előtt félelmesnek mondta az két generálist.» (*Archív. Rákócz. VI. 278. 1.*) V. ö. ugyanott 324. 1. Érdekesnek tartjuk még ideiktatni *Csajághy* brigadéros hivatalos jelentéséből e nagyon jellemző és nagyon igaz néhány sort: «Malitiát nem gondolhatok egyikben is tiszt uraimék közzül, de a vigyázatlanság és tunya lágyság megvolt, mert bizony csak az mezei strázsákat sem rendeltették ki, az mint kellett volna oly ellenség közt. *Lett volna csak velünk ő Ngok helyett Bottyán apánk, tudom Istenem, lesz vala: «Rajta-rajta!!»* Megvettük volna mind az vavrisói sáncot, mind az több reduttákat vérrel, s rabunk volna eddig mind Tolledt s mind Ebergényi, — ámbátor ott hadta volna is egynehány hajdunk az fogát.» (*Eredeti, terjedelmes s. k. írat a vörösvári Rákóczi-Levéltárban.*)

2 *Archív. Rákócz. II. 521—522. 1.*

bocsátását talám már maga is áttalláthatja Kglmed, hogy elsiette; azon leszek mindazonáltal, hogy helyrehozzam a dolgot. *Én bizony nem sok czeremóniát követek; ha jó: magának jobb lesz; ha nem, — kísérőiről is gondoskodom.*»¹ S midőn a betegség ürügye alatt mind csak otthon késlekedő és a fejedelem előtti megjelenéstől nagyon fázó Csáky még november hó elején is hiába váratott magára: Rákóczi — a ki eddig is csak a Bercsényi közeli vérsége kedvéért kímélé, bár fenyegette a vétkes tábornokot, — nov. 6-kán újabb megbízást ad fővezérének, mert *Ocskay példájának megújulásától tart vala Csáky nál:*

«Csáky Mihály iránt — írja Munkácsról a nevezett napon, — én azt gondolom jónak: Kglmed küldjön embert érte, és magához hivatván, ha gyünni nem akar: *hozzák hozzám, — mert úgy járunk véle, mint Ocskayval!*»²

Mint végződött az ügy? nem tudni; de annyi tény, hogy Csáky Mihály vezénylő-tábornoksága a vavrisói esettel 1709-re véget ért, sőt önálló parancsnokságot többé sohasem kapott. A tömlöcz és hadi törvényszéki ítélet szigora elül ugyan, hatalmas sógorának befolyása megmenté. Káros és otromba hibáját a történelem ítélőszéke előtt csakis rodostói halálával megpecsételt szeplőtelen honfiúi hűsége enyhítheti némikép.

Mikor Vavrisótól a hadakat visszavezette: az egész gyalogsággal, továbbá Szemere és Réthey György lovasságával Bercsényi rendelete szerint Gömörbe, Telgárthoz, Murányallyához vonúlt, Babócsayt pedig a dragonyos-dandárral, Paur és Gellért ezereivel vissza Szepesbe, régi helyeikre bocsátá. Ekként Paur ismét Liptó szélén Lucsivnán, Gellért viszont Új-Béla és Dunaveczt táján foglalt állást. Az utóbbi és hada még alig pihené ki a liptai expeditió fáradoalmait: már is, ú. m. aug. 13-kán be akará küldeni egy portával Elek Zsigát Árvába, Turdosin felé; aminthogy a vitéz őrnagy meg is indula: «de esett értésére, Lengyelország szélén lévén, hogy Lubomirszky (Tivadar) hadai *a passusokra beszállottak volna:* arra nézve bé nem mehetett ő Kglme, mivel némely katonák bé akarván

¹ *Rákóczi* Munkácsról, szept. 20-kán Bercsényihez. (*Archív. Rákócz. II. 549. 1.*)

² U. o. 567. 1.

menni nyereségnek okáért: a lengyelek szintén úgy, valamint nyilvánvaló ellenséget, megkergették. Nem tudom — folytatja e jelentés írója, Gellért Imre alezredes, — mit gondolnak, mit nem? de mi már szintén úgy tartunk tőlök, valamint ellenségünkül: netalántán úgy cselekedjék mint Szondeczki, (t. i. Lubomirszky György), *hogy ő is lobonczczá ne légyen.*»¹

Gellért jól sejtette a dolgot: az álnok hűbér-úr már július folytán megszerződött titokban, Ebergényi közvetítése mellett a bécsi udvarral hadai nagyobb részének császári zsoldba engedése iránt, mihelyt a németek Szepesbe hatolandnak.² Előbb, mivelhogy gyáva volt és a kurucoktól félt, nyíltan föllépni ellenök nem mere; azt azonban, mint Gellért levele mutatja, Ebergényi kértére megtevé, hogy midőn ez utóbbi, Turdosinból Liptó szélére alányomúlni kényszerült Tollet dolga miatt, — tehát a határokat és ezzel Árvát a magyarok becsapdozásai ellen a saját hadaival őrizteté. — Gellért levelét Babócsay beküldötte Bercsényinek, a ki aztán keményen reáírván Lubomirszkyra e nemzetközi sérelem miatt: a hűbérnök meghátrált, s tagadva és mentegetődzve — mivelhogy Szepes még mindig Rákóczit uralá, — csapatait visszavoná a határszorosokrúl. A mint ekként Gellérték előtt az út újra megnyílt Árvába, hogy mit műveltek? látni fogjuk; de előbb az időrendet követve, Pálffy- és Ocskayhoz kell tekintenünk.

1 *Gellért Imre eredeti levele* a Szepes-Ófalu melletti Lechniczéről 1709. aug. 14-kéről Babócsay Ferencz dandárnokhoz, gyűjteményemben. Ezzel összhangzólag *Bercsényi* aug. 18-iki levelében is olvassuk: «Babócsay írja tegnap, hogy Lubomirszky Novitarghoz szállott, Elek Zsigmondot megpuskázták az lengyel passuson, és hogy Árvában készülnek füvelleni, s úgy hiszik, nyomára mégyen Szondeczkinék.» (*Archív. Rákócz.* VI. 289. 1.)

2 L. az ezen egyezményre vonatkozó levelezéseket a gr. Csáky-levéltárban Mindszenten, az Ebergényi-féle iratok között.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Pálffy Balogh István fölverésére, Dívényhez küldi Ocskayt. Gács nem hajol. A császáriak Arvából, Liptóból Rózsahegyhez húzódnak, Viard visszatér Pálffyhoz; a kuruczok Breznót fenyegetik. — Az érsek-újváriak Mocsonoknál győznek s száguldva járnak széjjel. Ebeczky Zselízt szorongatja, majd Ocskayt fölverni indul. Pálffy kicsap Fülekre; Ocskay hányavetisége; Füleket (a kolostort is) fölprédáltatja. — Bercsényi a hadakat összevonván, Pálffyra készül; ez sietve vonúl vissza előle Zólyomba, s eltorlaszoltatja a fűrész szorost. — Bercsényi a gyalogot Breznónak küldi, a lovast fel Pozsony és Morvaország felé; Liptóba is portyáztat. — Balogh István Újvárba megy. Réthey és Vajda expedíciója Túróczba, Trencsénybe; Maszelnik Arvában; Rétheyék Bicsén Ocskay ezredében nagy kárt tesznek. — Az újváriak Nyitra, Pozsony-vármegyét előzőnlík s gabonával töltik meg erősségüket. — Berthótý a labancz foglyokat fenyegeti; a császáriak kegyetlenkedései a kurucz rabokon; Eszterházy visszatörést kíván.

A bán aug. 8-kán estére Szent-Keresztig jutott hadával; de innét nem került fel Körmöczön át Túrócznak s úgy Liptóba, mint Bercsényi hívé: mivel átlátta, hogy míg ő e hosszú kerülő-úton Vavrisót értheti, — addig Tolletnek régen vége lesz. Meg kelle tehát nyugodnia abban, hogy ezt szorongatott helyzetéből Ebergényi és Viard mentsék ki, haugyan bírják és még nem késő. Különben is szükségét látá Steinvillel egyesülnie, és úgy együtt akár Besztercze-Rózsahegy, akár Breznó s akár Dívény felé valamit próbálnia, már a mint a körülmények fogják javallani. Ehhez képest aug. 9-kén Zólyomba Steinvillehez nyomúlt, s 10-kén délutánig ott pihenteté hadait.¹ Maga ugyan főtiszteivel nem pihent, — hanem a jelenlévő összes lovasságból — a mely t. i. Viarddal el nem ment s Breznó avagy Selmecz felé nem vezényeltetett — a jó paripás legénységet félnap alatt kiválogatván,² azután vagy harmadfélezer lovassal, Ocs-

1 *Bercsényi*, Ráhourúl aug. 10-kén Rákóczinak: «Csak erre Dívén felé ki ne csapna Pálffy: mert *tegnap érkezett Zólyomhoz, s ma még ott volt reggel tájban*; elhiszem, rosztogol, s megindul holnap.» És augusztus 11-ikéről: «... rajta lévén szemem Pálffyn, az ki Szent-Keresztől nyomúlt Zólyomhoz, *az minthogy tegnap is Zólyomnál subszistált.*» (Archiv. Rákócz. VI. 270. és 274. l. V. ö. Vorster Mátyás alábbi tudósításával.)

2 *Vorster Mátyás* Latour-ezredbeli vasas-német Zólyomból 1709. augusztus 10-kén

kayval, 300 granátossal, ugyanannyi muskétással (mások szerint hat század granátossal,) tábori ágyúival és a fűrészi szoros torlaszainak kivágására összehajtatott «feles fejszés emberrel» Végles-vára alá szállott.¹

Itt és ekkor, ú. m. 10-kén estve vesz értesítést kiküldött kémjeitől, hogy Divénynél Balogh István csak a maga mintegy 2000 főnyi lovas-dandarával — Orosz Pál, Mikházy György és Réthey János ezredeivel — áll. Mire rögtön elhatározza tábornoktársaival: Steinvillel, Drasskovich-csal, Gombossal (Hartleben a gyalogsággal még hátramaradt Zólyomnál), hogy az előhaddal Ocskayt másnap hajnalra a nyakába küldi Baloghnak,² s azonban maga is utána fog nyomulni.

Ocskay saját 300 emberével s egy század némettel éjtszaka megindul, kevés vártatva utána Pálffy is, hogy Baloghékat virradtakor fölverje. De Bercsényi Pálffynak Végleshez szállásából előre

újságolja Eysvogel nevű sógorának Bécsbe: «*Das völlige Volkh, was reidten hat können, mit dem Generalen Pálffy fort ist, aber sie werden über 6 oder 8 Dag nicht ausbleiben.*» (*Eredeti*, a kuruczok által fölfogott levél az Orsz. Levéltárban.)

1 Pálffy magával vitt haderejének mennyiségéről a jelentések nagyon ingadozók. Bercsényi aug. 11-iki levelében nagy kicsinyítéssel csak másfél vagy kétezernek, az aug. 13-ikiban «legföljebb 2000»-nek írja azt: aug. 16. meg már Pálffynak 2000 gyalogjáról is beszél. (*Archiv. Rákócz.* VI. 275., 282. és 286. l.) Aug. 18-kán pedig 2 vagy 3000-re becsüli a bán erejét. (U. o. 288.) Balogh István augusztus 16-kán Fülek-ről, Csajághy János ugyane napon Losonc-ról azt írják, hogy az ellenségnek lovassa Ocskayn kívül «kétezer-nél följebb nem igen volt». Kajalý Pál Fülekről aug. 16. kelt levelében 2500-nál mindenestül sem mondja többnek a bánnal Divényhez kiszállott hadat; Pollereczky Mátyás dátumtalan levelében 3000-nek, Ebeczky Tamás gácsi parancsnok ellenben aug. 13-kán d. u. 4 órakor vett reportuma után, aug. 14-kén ezt írja Bercsényinek: «Az ellenség lehet magyarral (Ocskay labanczai) együtt *negyedfélezer*, — de mi attúl nem félünk, kiváltképen mivel munitió *arra* (t. i. rést lőni) *való* nincsen véle.» Azért a beküldött harmadfélszáz hajdúból csak hatvanat tart meg, — elég ennyi a régiekhez. «Gál Peti hadnagy most is Zólyom felé portáz jó puskás szabadlegényeivel, úgy Tihanyi hadnagy uram is egynehányad magával általment Osztroka felé.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

2 Martony Sámuel, a divényi cs. táborból aug. 14-kén írja Turcsányi Jánosnak: «Wir haben bis Végles — zwey Meil hinter Alt-Sohl — keinen Feindt angetroffen; nachdeme aber der Lager alldar geschlagen worden, und einige Kundschaft eingeloffen, dass der Feindt bey Divin mit 2000 Mann stunde: so hat seiner Excellenz Herr Graff Pálffy unvorzüglich den Herrn Ocskay mit seynem Regiment dahin commandieret, sammt denen Frey-Reithern.» (*Eredeti*, fölfogott levél, u. o.)

következtetve szándékát, sőt tán kémektől hallva is valamit, Ráhóru 10-ike éjjelén sürgősen írt Balogh Istvánnak: «*Vigyázzon s álljon ki helyéből, — fölverik virradtig!*» A dandárnok még hajnalhasadta előtt összerendeli, fölállítja hadait, és épen indulni akar: midőn érkezik Ocskay és a német lovasság, s három felől megütik őket. A kurucz huszárság karabélyaiból sortüzet ad a támadókra, s azzal kantárt eresztve, végig a szoroson, Losoncra üget, honnét kivált az Orosz- és Mikházy-ezerek szokás szerint igen megoszlanak hazafelé. Különben csak három katona esett el közülök s nyolczat fogtak el, «kiknek ketteje kezökből szökött vissza (a császáriaknak,) s dicsekedve mondta volna nekik Ocskay: *harmadnap alatt Gácsban eszik ebédet!*»¹

E szándékában ugyan kedve nem telt: mert a gácsi parancsnok Ebeczky Tamás épen nem félt tőle, főként miután a helyőrség szaporítására Bercsényi a boczai szorosról visszatért harmadfél száz jó hajdút aug. 12-kén éjjel a várba küldötte, melyekből azonban Tamás hatvannal is beéré, s a kis hegyi várból sűrűen portyáztatott Zólyom felé.²

1 *Bercsényi*, Murányallyáról aug. 12. és 13-kán Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz. VI. 275. és 281. l.*) *Bohus András* is írja Balogh István tamásii táborából aug. 13-kán Sváb Károlynak Szepes-Tótfaluba: «11. Augusti Ocskay László dívéni mezőben idején reggel hajnalkor reánk ütött; mely iránt is nagy veszedelemben voltam, — mert hátamon puskáztanak, de az Isten minden kár nélkül megtartott mégis.» (*Eredeti levél, az Országos Levéltárban.*) *Martony Sámuel* pedig «Feldlager bey Divín, den 15. Aug. 1709.» kelt és Turcsányi Jánoshoz intézett föntebbi tudósítását így folytatja: «... Aber er (Ocskay) hat nicht auf denselben (Balogh István kuruczait érti) gestossen: sondern nur allein die vorausgehende Freyreither, unter welchen der Wachtmeister Hirschl auch war, undt 2 Pferdte Beute bekommen.» Ezzel ellenkezőleg *Réthey János* úgy jelenti Bercsényinek, hogy mikor már ők indulóban voltak, «három felől támadtattak meg, s jól összepuskáztak», azután eljöttek Losonc felé. (*Archiv. Rákócz. VI. 275. l.*) *Johann Oriczky* cs. tisztt pedig Divín, den 15. Aug. 1709. *Holzer Rudolf* cs. tábori póstamesternek így ír: «Gestern (?) sein wir glücklich anherokommen, und ohngeachtet wir ein grausambes Defilée passieren müssen, so hat sich der Feindt — welcher mit zwey ganze Regimenten, nemblich Rítei und Palok (Balogh) darvor gestanden — auf Annäherung unserer Vortrupp, mit Hinterlassung 5 Gefangenen über Hals und Kopf reteréret, worauf ihme Seine Excellenz Herr General-Feldt-Marschall mit den Otskayschen Compagnien undt 300 Deutschen bis Gatsch nachgesetzt, jedoch nicht mehr einholten können.» (*Eredeti, felfogott levél az Országos Levéltárban.*)

2 *L. Ebeczky Tamás* imént idézett levelét, és vesd össze *Bercsényi* aug. 12-iki tudósításával Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz. VI. 277. l.*)

Ocskayék nem messzire üldözték a hátráló Balogh-brigádát, csakhamar visszafordulának Dívényhez, hol Pálffy a németekkel táborba szálla, Ocskayt pedig maga elé az országútban Lónyabányára telepíté elő-őrség gyanánt. Ez azonban a 400 lovassal Losonczt fölött Tamásinál állást foglalt Balogh Istvánt nem gátolá abban, hogy egy portáját már másnap, ú. m. aug. 12-kén beküldje Dívényig.¹ A császáriak viszont erre azzal feleltek, hogy míg Gyetvához való visszaszállásuknak álhírét terjesztették 12 s 13-kán:² akkor 14-kén Pálffy lecsapott a Losonczt fölött fekvő Podricsányig és Tamásiig, honnét Ocskayt magyarral-némettel a szomszéd Gács alá indítá portára, e várat megvizsgálni. És ámbár itt jól megpuskálták őket,³ a bán most Gácsot, — minthogy Tollet véletlen fölszabadulásának híre merészszevé őt, — meg akará szállani. Azért mintegy zárlat alatt tartatá,⁴ és Beszterczebányára küldött nehéz-ágyúkért, mozsarakért, s Végleshez és Zólyomhoz gyalogságért.⁵

Balogh István Tamásitól minden kár nélkül elvonult Pálffy előtt Losoncra, de itt a megszéledt hadat csoporton nem tarthatván,

1 *Bercsényi*, aug. 13-iki levele Murányallyáról. (U. o. 281. 1.)

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 281. és 284.

3 *Kajalý Pál* írja Fülekről, aug. 16-kán Bercsényinek: «14-kén a német újabban kiütvén, a mi hadaink Losonczon fölül Divín felé postíringolván, minden kár nélkül lenyomúltak előtte; az ellenség sem jött annál tovább, úgymint Tamási nevő falunál, onnat Divínhez visszafordult, és ott megszállott. Pálffy, Ocskay van vélek, mindenestül sem többen 2500-nál. *Gács alá is portát küldött volt, — ott jól megpuskálták.*» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.) V. ö. *Oriczky* föntebbi s Martony alábbi levelét.

4 *Martony Sámuel*, Dívénytől aug. 15-kén írott levelében tudatja még Turcsányival: «*Gács halten wir belagert, (?) und hoffen selbiges in kurzer Zeit zu erlangen. Der Volunteer Bossányi hat sein Pferd da verloren, einen ist der Ohr, den dritten die Nase weggeschossen worden.*» (Ugyanott.)

5 A Pálffy mellől Dívénynél elfogott *Szegedy Ignác*z vallomásaiból: «Micsoda szándékkal jött és miért subsistált Dívénél Pálffy? *Felelet: Oly szándékkal jött, hogy Gácsot megszállja, ágyúkat is akart már hozatni Beszterczéről.* Kérdés: Micsoda gyalogja lett volna Gács megszállásához? *Felelet: Gyalogja nem lett volna más, hanem itt magával az mely hat compánia granadérossa (a másik fogoly, Újkéry János, 3 század granátost és 3 század muskétást mond) vagyon; ezen kívül Véglesnél volt öt compánia muskatélyossa és három compánia granadérossa, — az is eljött volna azon obsidióra.*» (*Egykorú más*, gyűjteményemben.) Tehát 14 század gyalog, a mi teljesen elég is lesz vala olyan kis várnak, mint Gács, ostromlására.

Fülekhez szálla gyülekezni.¹ Más részről Pálffy sem időzék soká Podricsánynál, hanem miután delelőt tartva megpihent, és Ocskay eredménytelen járásából Gács alól visszaérkezett: ő maga is még az nap visszafordult Lónyabányához s Dívényhez, ágyúit és bombáit bevárando.²

Gács-vára nem rettent meg sem az alatta «enyelgett» Ocskaytól, sem az ostrom híretől, kivált mióta Bercsényi gondoskodásából Csajághy aug. 16-kán személyesen is betekinte oda, s lő- és élelmi-szerekkel, új hajdúsággal fölfrissíté a várat, neki bízatta a védőket, s mindenféle jó rendelkezéseket tőn,³ egyebek közt Pongrácz János alezredest bizonyos hajdúsággal Dívény s Pálffy táborá mögé, a buda-lehotai erdőkbe küldötte. Ugyanezen napon Balogh István ama vitéz hadnagya Bornemisza János — ki 1708. februárban gr. Starhemberg Miksa cs. altábornagyot elfogta volt — portára menvén, Lónyabányán megcsapta Ocskay hadát, s néhány pribék levágása után hármat közülök rabul vitt Fülekre. Ezen raboknak, úgy két elfogott németnek is összhangozó vallomásaiból kiderül, — írja Balogh aug. 16-kán este Fülekről Bercsényinek, — hogy «az ellenség munitió nélkül lévén és élés dolgából szűkölködvén, (a ki most is Dívénél és Lónyabányánál vagyon,) állandóságát mostani helyén nem continuálhatja. Ocskay seregein kívül csak Lónyabányánál hét zászlóval

1 *Kajalý* főntebb idézett levele, és *Archiv. Rákócz.* VI. 286. 1.

2 *Bercsényinek* Murányallyáról aug. 16-án Rákóczihoz intézett levelében (*Archiv. Rákócz.* VI. 286. 1.) olvassuk: «Az gácsi commendans írja: 11 órától fogva 1 óráig enyelgett ott Ocskay 6 zászló magyarral és 3 compánia némettel, kik közül 1 németet s 2 lovat bévittek az várban. Podricsánban állapotott vala meg addig truppokban az német, s osztán Dívén felé visszament, az hol Pálffyt mondták lenni. De másfelől az paraszt-hír úgy hozta, hogy 18 standár volt, és 8 magyar zászló, azokból 2 és 4 standár maradt az passuson, az többi Podricsán felé gyűtt, s úgy tértek Dívénhez. Gyalogját is emlegetik, de nem capiálhatom, *hol volna gyalogja?*»

3 *Csajághy János*, Losonczról, aug. 16-kán Bercsényihez: «Én a hajdúkat utól-érvén, virradtig Gács alatt voltunk; ma bévivén őket, ott az mint lehetett, töttem jó dispositiókat, felbízattván Ebeczky Tamás uramékat minden jóval; csak eljédtek rajta, hogy mint termettem köztök? Az ellenség Dívénél feküdt, másfél száz (?) granatéros volt az gyalogja, az lovassát ki többnek, ki kevesebbnek mondotta, — 2000-nél feljebb nem igen volt. Circiter öt órát múltattam Gácsban; eljövetelemkor hoztak volt valamely parasztemberek oly hírt, hogy ma reggel mind marsot dobolt az német, de az ködben nem láthatták; meghadtam, tudósítsanak.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

vannak, de egy-egy alatt circiter harminczan ha lehetnek; kételkedik, ha több volna 2000-nél.»¹

Ocskay tehát saját 300 emberével s 2—300 német lovassal *Pálffytól külön*, az országútban fekvő Lónyabányán, mintegy előőrségeképen táborozik vala. Ezt más portyázók jelentései is megerősítették. Mely körülmény bizonyos hadi próbára adott alkalmat, — mint alább meglátandjuk.

Az is tény volt, hogy Pálffy hada élésben szűköt látott: mert a táboirnagy épen e napon kelt, de a háta mögött Zólyomba beportyázó gácsi vagy Gál Péter-féle szabadhajdúk által felfogott levelében ugyan sürgeti Löffelholtzot, hogy Zselizről minélelőbb küldjön legalább 130 hordó lisztet Zólyomba, hol a sütő-kemenczék voltak.²

Ezenközben Viard tábornok Liptóból visszaérkezvén Beszterczére, innét 400 emberrel még az nap, ú. m. aug. 15-kén Pálffy után sietett;³ némelyek szerint azonban nem ment volna le Dívénnyig, hanem talán némi pihenés kedvéért, a Besztercze és Zólyom feleútjában fekvő Garamszegnél vert tábor,⁴ a véglesi nyolcz szá-

1 *Balogh István*, Fülekről, aug. 16-kán Bercsényihez. (*Eredeti levél*, u. o.)

2 *Johann Graff Pálffy*, m. p. Feld-Lager beý Dewín, den 16. Aug. 1709. Kolbergi báró Löffelholtz altbgnak, «à Selicz». «Mein gestriges werdet sonder Zweifels rechtens eingelanget seyn, und gleichwie nicht allein beý meinem Abmarche mündlich hinterlassen, sondern in meinen erlassenen repetieret: also verlasse mich gänzlich, dass ehestens eine Lieferung von wenigstens 130 Fass Mehl nacher Alt-Sohl werden überschicket werden.» Látható e levélből, hogy a császáriak Esztergombúl valának kénytelenek Zselizre és innét a bányavárosokra szállíttatni az élelmiszereket, mert az utóbbi helyektől a kuruczok fűrgé lovassága minden élés-bevitelt megakadályozott. (*Eredeti levél*, u. o.)

3 Z. Z. aláírású német katonatiszt fölfogott levele Beszterczebányáról 1709. aug. 16-káról, nem tudni, kinek szóló? «Gestern ist der General Viard und Oberst Lambruch sambt der Cavalerie und Infanterie hier ankommen; der erste ist noch gestern mit der Cavalerie vorher zu dem Graffen Pálffy, welcher beý Dewín steht und seyn Absehen auf Gács hat; der Oberst Lambruch soll auch mit der Infanterie nach. Der General Viard ist nicht zufrieden, dass er zurück hat kommen muessen, denn er lieber den Feindt verfolgt hätt. Sie haben wenig Feindt angestossen, ausser die auf der Sucha, (Czelder hajdú Bajcsyval,) wie ich schon vor zwey Tagen bericht hab.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

4 *Pollerecsky Mátyás* kapitány írja dátumtalanúl, de nyilván e napokban, Bercsényinek Jolsvára: «Mikor Dívínhez megindúlt Pálffy: akkor commendírozott mind-

zad gyaloggal együtt mintegy utóhadát képezve egyelőre tábor-nagyának.

Liptóban Viard a Czeldernek Revuczánál verekedett csapatánál egyéb ellenséget már nem ért, Csákynek időelőtti kivonulása miatt. Ekként minden akadály nélkül egyesülhetvén a Felső-Kubínig elébe jött Ebergényivel, a sebesült Tolletet és a megfogyott, elnyomorodott Wolffskehl-ezredet azonnal, ú. l. aug. 10 vagy inkább 11-kén, kivítették a vavrisói sánczból, melynek úgy is igen megrongált erődítvényeit aztán leromboltaták, a mint ezt már a Csákyék kivonúltakor Liptóban hátramaradt lovas porta is hírül vivé Babócsaynak.¹ Így tehát csak Liptó-Újvártt és Rózsahegyen maradt német azon megyében, Árvában pedig — Ebergényinek Rózsahegyhez szállása után — csak Turdosinban és Árva-várában, szóval a két erődített helyen. Paur szorgalmasan portyázott be Liptóba, s ott egyebek közt Pálffynak Ebergényihez szóló orderét is fölfogták, egész Revuczáig leselkedve lappangó katonái.² Elek Zsigáék elül azonban az utat Árvába Lubo-

gyárt Zólyomtúl Viarddal Liptóba 200 lovast, 200 gyalogot, az kik garamszegieket voltak, — azok visszatértek Viarddal; de Viard Dívénél se volt, mindgyárt csak oda-szállott avval az 400 emberrel, az mint is atcu ott vagyon vele. Pálffynak szándékja, hogy egyenesen Gácshoz száll, ha megveszi, hogy Haistert ott megvárja míg elérkezik. Pálffy azért járt Beszterczére, munitiót megtekinteni, az mit is elhoztak. Ezek az detvaiak hitre mondják, hogy nincsen több 3000-nél, avval együtt, az kik Garamszegnél vannak Viarddal, *Ocskay 300 katonával* s Trencsín vármegyével együtt. Zólyom vármegyének is vagyon parancsolva, hogy felüljön. Újonnan expedáltam detvaiak közül, hogy éppen a táborra menvén, megvizsgálja: a tábor hun vagyon? hány ágyúja vagyon s hány mozsár? van-e sok pumma? s mikor akar megindulni? Ha megindul erre felé, hogy mindgyárt az detvaiak adjanak nekem hírt Kokovára; oda-megyek azért, hogy közelebb legyek Detvához.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

1 *Bercsényi* írja Murányallyáról aug. 13-kán Rákóczinak: «Már több leveleimből is egész informatiója lehet Főlségednek az *líptai dologról*. Visszaküldött portájok azt hozta: kiment maga az német azon romlott sánczból, s *igen megkevesedtek, lovok s bagázsújak egészen oda*; és hogy az nap akarván fizetni, mikor reájok ütöttek, jobban benn voltak a tisztek, s azért keménkedtek; *kikben sok vesszett.*» S később, az aug. 18-iki levélben: «Babócsay írja tegnap (Szepesből): még semmi lármájok, az (vavrisói) sánczot demoliálta az német, 12 ép lónál több nem maradt.» (Archiv. Rákócz. VI. 281. és 289. 1.)

2 *Babócsay Ferencz* dandárnok Hunfalváról, aug. 19-kén jelenti Bercsényinek: «Szintén ezen órában hozák kezemhez valami Líptóban lappangó szegénylegények ez intercipiált Pálffy Ebergényinek szólló levelét, valami annectált hírekkel együtt.» (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.*) Pálffynak ezen fölfogott ordere az, a melylyel

mirszky hada még mindig elállá. Legalább Babócsay Hunfalváról aug. 19-kén Bercsényihez írott levelében megint említi:

«Elek Zsigmond szintén most vala nálam, a ki is nagy diffidentíával vagyon Lubomérszky felül, úgy, hogy semmi portát sem küldhet Árvába miatta, mivel a minap is megkergették portásit, oda akarván menni.»¹ A mint aztán ebbeli eljárásáért a kétszínű lengyel hűbérúr — Gellért Imre aug. 14-iki jelentése alapján — komolyan kérdőre vonaték: mindjárt, ú. m. már augusztus 23-kán titkárát küldé mentegetődzésekkel Lőcsére Berthóty Ferencz Kassa-vidéki altábornokhoz, s mindenféle titkos értesítések bizalmas közlésével nyájaskodott.² Hadait is csakugyan utasítá a kuruczokat többé nem háborgatni, sőt elrendelé az árvai határokról a XIII. szepesi városba, — hogy így ott annál biztosabban várhassa be *Heistert*.

Míg ezek fönt éjszakon így folytanak, s Pálffy Divénynél a gácsi ostromhoz kellő tüzérségnek, Bercsényi ellenben a Pálffy elverésére kívántató gyalogságnak (ú. m. a Csajághy- s Nyáray-dandároknak) Muránytól Fülekhez érkezését várá, és másfelől Czeldernek diversió kedvéért Breznó ellen parancsolá tüntetni:³ addig a mocsonoki és zselízi sánczok körül is oly dolgok történtek, melyeket részint a hadműködések szerves összefüggésénél, s részint az Ocskay-Thúróczy-féle pribékség viszontagságainál fogva nem hagyhatunk említés nélkül.

Tudjuk, hogy Mocsonokon Hartleben tbk. kimenetele óta Thúróczy Gáspár, az elpártolt kurucz ezredes volt parancsnok, az eleinte mintegy háromszáz, de a gyakori szökések folytán napról-napra fogyó létszámú saját tót hajdúiból (egykorú levelek «Thúróczy *slapányjai*»-nak híjják őket,) a szintén pribék br. Pongrácz Gáspár 70—80 főnyi

Ebergényit Rózsahegyhez visszahúzódní rendeli, s melyről Bercsényi Károlynak aug. 29-kéról írott levelében (Rákóczi Tár, II. 275. 1.) emlékezik.

1 *Babócsay*, imént idézett levelében.

2 *Berthóty Ferencz*, Lőcséról aug. 24-kén Bercsényinek. (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

3 *Bercsényi*, aug. 16-kán Murányallyárúl Rákóczinak: «Urbán Polonka körül van; meghadtam neki: lármáskodjék onnan, ha diversiót okozhatna.» S ismét aug. 18-kán Jolsváról: «Urbán Czeldert küldtem Breznó felől lármáskodni; ha Revier uram el nem ment volna (Lőcse felé), eddig lövetném Breznót, s tudom, recedálna innen Pálffy.» (*Archív. Rákócz. VI. 286., 289.*)

lovasszázadából és egy escadron német-lovasból álló sánczőrség fölött. Mint látni fogjuk, Pongrácz labanczai sem voltak megbízhatóbbak az Ocskay- és Thúróczy-féléknél, s általában ez az egész mocsonoki őrség nem sok gátot vetett az érsek-újváriak folytonos kiszáguldozásai ellen a fölvidékre; legfőlebb annyit használt, hogy az összeköttetést Nyitra és Szered várak között fentartotta. Thúróczy és Pongrácz egymás közt veszekedtek.

Aug. közepén — ú. l. 15 vagy 16-kán — a mocsonoki őrséget, kivált annak lesre vett lovas-részét és az épen ott lévő nyitrai lovas-németet is kemény csapás érte, Géczy Gábornak és Somogyi Ferencznek Újvárból kinyargalt s őket a szomszédos köpösi és sopornyii marhák elhajtásával kicsalogató századai által. A három óra hosszatt tartott harcz közben Pongrácz katonáiból tíz önként kuruczczá lőn és segíté a németet lépre vinni; kik közül azután a nyitraiak kapitánya sok más tiszttel és legénnyel elhulla, huszonegy foglyúl Pongrácz G. elnyert zászlójával együtt Újvárba vitetett, igen számos megsebesült, és Thúróczy maga is karján keresztül-lövetve, nagy nehezen bírt csak harmadára leolvadt lovasságával a sánczba beszaladni. Ha a vitézül és kitartással ellentállott nyitrai németek ott nincsenek: az áruló ezredes bizonyára elveszik vagy kézre kerül.

E mocsonoki harcz részleteiről négy rendbeli egykorú, — egy kurucz és három labanczpárti — kútfővel rendelkezünk, melyek különböző eredetük mellett is jóformán összevágznak és mind a négy egyaránt bevallja a császáriak veszteségét. *Géczy Gábor* ezredes Érsek-Újvárból 1709. aug. 17-kén értesíti Bercsényit, mint ezredtulajdonosát:

«Midőn szeredi és sentei marhát elhajtottuk volna, összevegyült nyitrai (lovass) német, labancz is Mocsonokra, úgy, hogy német száztíz volt, labancz is (a Pongrácz Gáspáréi) százig való, Thúróczyval. Által akarván menni bizonyos gabonának behajtására az Vágon, tartván attúl: netalán valami confusiót csináljanak (visszatérőben) közöttünk, — elsőben is odamenvén (Mocsonok alá,) lesre kicsaltuk; az mint is úgy viselte magát: teljességgel föl nem verhattuk, *de az kapitányjok is elveszett, sok halva, sebben esett, Thúróczy is sebben esett, úgy, hogy harmada is be nem ment egészségesen.* Közülünk hat katona meghalt, az többit sebesen behoztuk (Újvárba), kik közül már Tóth

Pál uram zászlótartóját és strázsamesterit el is temettettem. *Jávorka is sebben esett, de gondolnám, meggyógyúl.*¹ Ebeczky uram hadnagya is Nagy Pál sebben esett, de gondolnám, az is meggyógyúl; lovát is agyonlőtték. Az katonaság maga szófogatatlansága miatt nyerte ezt is, (mert olyan confusióba hoztuk a németet, hogy az puskáját egészen kilődözte, — csak vágni köllött volna!) kiváltképen Somody Ferencz uram katonái; maga is jelen volt ő Kglme. *Huszonegy rabot béhoztunk*, kik közül egy német strázsamester és Pongrácz zászlótartója van fogva; *tíz maga jóakaratójából közinkbe szaladott lovastúl, fegyverestül*, kiket is regimentben applicáltam, jóllehet öte Generális Gróff Eszterházy Antal uram ő Nga regimentibeliek, *az kiket Révay Mihály vitt volt be*,² egy pedig Réthey János uram (elfogott és besorozott) katonája.»³

Látszik e jelentésből, hogy a csata kemény volt, és a győzedelem a kuruczoknak is veszteségükbe, különösen derék tisztek sebesítésébe került.

Második — labancz — kútfőnk *br. Berényi Ferencz* naplója, melynek idevonatkozó bejegyzései így szólnak:

Pozsony, 1709. aug. 18-kán. «A mocsonokiakat az magok felei — volt kurucz, de labanczczá lett Pongrácz katonái — reávettek; mert az kuruczok Mocsonok táján hajtogatván az marhát: Mocsonokrúl az följülemлитett katonákat pro recognitione kiküldötték, — *azok bizony kuruczczá lettek, és az kuruczokkal rajtok az mocsonokiakon*; úgy mondják, hogy tizennégyet(?) öltek meg bennök és negyvenet sebesítettek meg, lovat is nyertek s sebesítettek is feles lovat. Mocsonokon *Thúróczzy szolgái is kuruczczá lettek, az vezetkjeit elhozták, magának az balkezét lőtték által*, valami Pongrácz Jánost fiastúl megöltek.» Ismét, *aug. 19-kén*: «Az mocsono-

1 Tehát a hős *Jávorka Ádám* is jelen volt e harczon. A Fehérhegyeken túli fölkelőket ekkor már *Masselnik* kapitány vezénylé, ki ellen Schaumburg cs. ezredes harczolt, s ugyanez nap írja róla Berényi: «Samburgot mondják, hogy *Szobotistyánál* megént fölverte az kuruczokat, 18 kuruczot öletett, 20 lovat nyert.»

2 1709. januárban, midőn Révay Liptóban egy század Eszterházy-dragonyst elárúlt. Íme, szegények ezek is visszaszívárogtak lassanként, mikor szerét tehették, sőt rávezették a németekre egykori bajtársaikat. Nem volt tehát áldás a pribékségen, akár Ocskaynak, akár Pongrácznak, Thúróczynak, vagy Révaynak hitták az árulót!

3 *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

kiak felől azt mondják, *hogy ugyan íziben megzajgatták ököt.*» S 20-kán: «Ocskay Sándort (Géczy Gábor alezredesét) mondják, hogy Mocsonoknál elveszett, hogy Thúróczy lőtte volna agyon, — *szerencse, ha valami van benne!*» Vetí oda e hír után maga is Berényi; jól sejtette: vak hír volt, mert Ocskay Sándornak még csak sebbe estét sem említi Géczy levele, hanem meglehet, hogy épen Ocskay lőtte át Thúróczy karját, s ebből támadt a szóbeszéd, fordított kiadásban.

A másik két forrás latin szövegű lévén, jegyzetben közöljük.¹ Különösen érdekes közölök Pongrácznak — őrnagya által Heisterhez benyújtott — emlékirata, a mennyiben elárulja: mennyire torzsalkodtak, vádaskodtak egymás ellen a jellemtelen pribék főtisztek.²

1 *Kolinovicsnál* olvassuk 1709. aug. közepéről: «Thúróczyus cohortem hostilem a pagis Sopornio et Köpösdö jumenta abigentem insecutus cum 40 (?) Germanis et 70 Pongráczianis Ungaris equitibus, in brachio vulneratus profligatur, *siquidem hi ad hostem transeuntes, junctis cum illo viribus*, Germanos 10 (?) occidissent, 28 vulnerassent.» (Hist. Belli Rákócz. 763.)

2 *Casparus Pongrácz*, Liber Baro de Óvár m. p. Týrnaviæ, 21. Octobris 1709. Emlékirat a nyári campagne-ról gr. Heister Siegbert cs. tbgyhoz. Először is jelenti, hogy megbetegedvén, Löffelholtz altbgy. engedelmeiből jött ki a mocsonoki sánczból Nagy-Szombatba, magát gyógyíttatni; azután hozzá kezd: «Re vera, Excellentissime Domine, nec Sancti Patres in Lýmbo maiori zelo expectabant adventum Redemptoris sui, prouti ego cum mea militiá in præsidio *Mocsonok* expectabam adventum Vestræ Excíæ, — *ubi nullus ordo, sed continuus error et confusum chaos dominabatur.* Fateor me non posse oblivisci præsidij illius et commendæ Domini *Thúróczy*, *qui exceptis aliquot officialibus, nullam propriam militiam habens*, (annyira át- és hazaszökdöstek!) meos nimium aggravavit, et paucos contra plurimos ubique commendando, *plurimos inauiter perdidit*; maxime unavice (*ez volt az aug. 15—16-iki harc,*) cum ego infirmus jacuissem, ostenderunt se aliqui Kuruczonum, contra quos una cum Germanica militiá omnes conscendi equos curavit, et exeundo, non procul adhuc a præsidio venerunt rustici ad faciem, cum certis novis properando, quod plenissimi valles sint cum inimico impleti, — ne tentet Dominus Commendans ultro exire cum militiá Cæsarea. Interea, his non curatis, demandavit meos velociter præcedere: Si erunt, inquam videbimus ipsos! Et ipse sequebatur eosdem cum militiá Germanica. *Non procul penetravit, inopinate obrutus ab inimico ex omni parte*, et primo aggressu accepto Dominus Commendans in manu aliquo parvo vulnere, *statim, nulli quidquam dicendo aufugit, militiamque totam ibi reliquit*, *qui ad tres horas inter se ignem stando*, seque potenter defendendo, silvam versusque pugnando se salvarunt; et nisi media hora adhuc non abivissent: *omnes ad unicum pervissent, quia Újvarino jam circiter ad 500 Granateri curruum occasione pro juvamine sequebantur*, sed jam tarde fuit. Nihilominus *sufficientes manserunt mortui et plures adhuc laesi, captique quam ex Germanica*,

Ugyane napokban, vagy valamivel még előbb, ú. m. mindjárt Pálffy-nak Szent-Benedektől fölmenetelekor, Löffelholz is szorongattatásban volt a zselízi sánczban, melyet gr. Eszterházy Dániel az Ebeczky- és Szent-Pétery-dandárokkal Bercsényi parancsára szorosan körülzárolt, hogy a bánt e fontos helynek fenyegetésével visszafordulásra bírja.¹ Hanem a zárlat nem tarthatott sokáig: mert Balogh Istvánnak Divénnytől lett hátrábnymomatása s dandárának megszólása hírére Eszterházy a Garamtól Szent-Péteryvel visszasietett Szécsényhez, hogy az esetleg Gácsot megszálló vagy Losonc felé előnyomuló Pálffy ellen Bercsényinek segélyére lehessen. Sőt a fővezérnek aug. 12. és 13-kán kelt leveleit útjában vévén: az Ebeczky-dandárt is maga után rendelé, csak Szalay Pál ezredét hagyván Ipoly-Ságnál táborban, a Zseliz alá teendő portyázás kedvéért.

Érdekesen s a közvetlenség eleven benyomásával rajzolják az ottani helyzetet Dániel úrnak Szécsényből aug. 15. és 16-kán Bercsényihez intézett tudósításai. «Exciád 12. és 13. költ leveleit Murányallyáról — írja aug. 15-kén reggeli 7 órakor Szécsényből Eszterházy — vettem alázatos engedelmességgel, Gyarmat és Szécsény között való marsomban (aug. 14.) d. u. 4 óra tájban Szent-Pétery uram brigádájával, melyet is sűrű lármás hírekre s mind pedig ezen darab földnek megbátorítására, de leginkább Balogh István uram levelére nézve kellett elkövetnem, s szállottam a szécsényi berkes rétekre. *Ebeczky uramnak* is írtam, hogy jöjjön utánam,² szálljon (Balassa-)Gyarmathoz, Ságnál pediglen maradjon vigyá-

tam etiam mea militia, adhuc in Augusto liberati, mei vero die 20. Octobris nudi reversi sunt. Aljs occasionibus etiam plurimis ex meis equi mactati, ipsi vero vulnerati sunt.» Kéri nyári zsoldjukat, mely még most sem adatott ki, kifizettetni, «imo etiam ex Commenda Thúróczy et praesidio Mocsonok ad suam Armadam demandare, alias vix aliquem ex meis hominibus ibi possem detinere; ipsemet etiam mallem unicus ad latus Vrae Exciae servire, quam in tali confusione in Mocsonok manere.» (*Eredeti, a kuruczok által fölfogott levél, az Orsz. Levéltárban.*)

¹ *Bercsényi* írja Murányról aug. 12-kén De Riviére-nek: «Ego satis occupavi succursum (Pálffy-anum), et nec Vetero-Zolium venerat, cum recessistis (et Liptovia), et jam misi militiam equestrem partim in Moraviam, partim versus Bajnócz, et circumvallavi peditatum in Ziliz cum bagazia Pálffyana; itaque redire cogitur.» (*Archiv. Rákócz. VI. 280.*)

² *Bercsényi* Murányról Rákóczinak, aug. 13-kán: «Ebeczkyék is megtartózkodtak, az Garam mellett érte őket az láрма, s már meg is tértek.» Aug. 14-kén: «Esz-

zóul a zsilízi ellenségre Szalay uram valamely zászlókkal, a mennyit elégségesnek ítél Ebeczky uram. De azon zsilízi ellenségtől, Kegyelmes Uram, semmit sem tartok, *a mint magam szemeimmel megláttam s observáltam: mert odamenetelem alkalmatosságával kiváltképen való rémülésben volt*, — jó strázsák pediglen oly helyre vannak rendeltetve, hogy, ha csak egy indul is ki a sánczból akár mely felé, azonnal mindeneket kiláthatnak. Azért elégségesnek ítélem lenni azon vigyázásra Szalay uramat, a ki observálni fogja, ha Dunántúlról (Heistertől) is valamely hadak érkeznének. — Ha pediglen Pálffy Gácsot megszállaná, vagy az Ipoly felé tenne diversiót: observálni fogom azt, hogy ezen brigádakkal mellyékezhessem s csapdozhassam; de ki nem mutatom magamat, hogy annyivalinkább valamely insperate való csapást tehessek rajta.» Azonban, a mint Exciád leveleiből mind a lovas, mind a gyalog hadak kirendelését látom: talán jó volna, egymást jól observálván, «ha Gácsot megszállaná, vagy valahol táborát ütne azon ellenség: egy értelemmel, unitis viribus, egy üdön — vagy éjjel, vagy sötét hajnalban — megütnünk, főképen míglen hadainknak mennyiségét s hollétöket ki nem tanulhatná.» Bizony, megszégyeníthetnénk! Addig is a portákat ellene szüntelen újítom.¹

Másnap, aug. 16-kán déli 1 órákor pedig, ugyan Szécsényből, ismételvén, hogy Szent-Péteryvel odaérkezett és Ebeczkyt is a Zselizre vigyázókon kívül maga után rendelé, — így folytatja: «A mely napon (aug. 14.) Ságtól erre indultam, kemény portát küldöttem Zselizhez, hogy azon ellenséget vagy kicsalja, avagy — ha módját látja — a sáncznál lévő táborába bé is csapjon; *mellyet Isten megengedett, nagy rémüléssel, mely miatt a táborát is kéntelenítette a sánczba bévinni és hordozkodni.*»²

terházy Dániel uram Ebeczky és Szent-Pétery brigádait Ság s Vadkert körül tartván, azok mellőzni (oldalazni) fogják Pálffyt.» Aug. 16-kán: «Dániel urat följobbhozom Fülek tájára, közeljebb Szent-Péteryt, Ebeczkyt általbocsátom (Korpona vagy Szent-Benedek felől Zólyomba, Pálffy) háta megé, — talám tágit az lármája, s hahogy csak itt motoz Divénnél: *talám Ritschan tánczára hajthatom vissza az (fűrész) passuson.*» (Archiv. Rákócz. VI. 283., 284., 286.)

1 *Eredeti, sajtókezű levél, gyűjteményemben.*

2 V. ö. *Bercsényi* aug. 18-iki levelét: «Eszterházy Dániel uramhoz szökött egy német Zsilízrűl, s megmondta, az bagázsiához valami accessus van, — mindgyárt

Ezután azon, általa már el is rendelt hadi tervvel áll elő Dániel úr, *hogy t. i. Ebeczkyt a Pálffytól Lónyabányánál 300 magyarral s 2—300 némettel külön táborozó Ocskay Lászlónak fölverésére indította.* Indokai e támadási vállalatra nézve ezek: 1. Csajághytól Tiszolczon aug. 14. kelt levelet vőn, melyben az tudatja, «hogy nyakra-főre siet még az nap a divinyi szorosok elrekesztésére, Pálffy hírére nézve,» — hogy tehát Csajághynak e munkája elősegíttessék; 2. két rendbeli portái és kémjei jelentésére nézve; «*de, 3. leginkább, hogy Ocskay szakasztva vagyon a némettől: indítom éjtszakai vagy hajnali megütésére és elszakasztására ezennel Ebeczky István uramat,* ki is előre jött hozzám; ki talán megegyezik valamely részével Balogh uram brigádjának is, rendelve ő Kglmével Kókayt, Vajdát és Szent-Pétery uram regimentjének erőssét, oly reflexióval és instructióval: ha Ocskayt elszorítja, — bene quidem; holott nem, az erősebb ellenségre (t. i. magára Pálffyra) attaquát ne tegyen, se harczot ne álljon, hanem térjen énfelém. Én pediglen, minthogy csak d. u. 2—3 órára várom Ebeczky uram brigádját, ma egykevéssé nyúgosztalván, még hajnal előtt Szent-Pétery urammal megindúlok az által-úton *Fülek eleire* (v. ö. Bercsényi aug. 16-iki levelének főntebb idézett részét) és minden dolgokat onnét fogok szorgalmasan observálnom.

Hogy pediglen Exciád Ebeczky uram indulását tudhassa: megyen ma nappal túl a Ráróson (az Ipoly szorosa), onnét éjtszakán Kálnó tájára, a hol valamely sűrűségben meg fognak napolni holnap, és holnapután (*aug. 18.*) vagy éjjel vagy hajnalban, — a mint az alkalmatosság hozza — *Ocskayt vagy kiszorítani, avagy elszélyeszteni igyekeznek.*» Addig Exciád ezen levelemet veendi; azutánra mitevő legyek? «kérem siető kegyelmes orderét.»*

rajtaküldött, s rettenetes lármával bészaladt (a német) egészen az sánczban, s még azolta prófuntért sem voltak.» (Archiv. Rákócz. VI. 288. 1.)

* *Eredeti, s. k. levél, gyűjteményemben.* Mellékelve van hozzá: «*Ebeczky uram marsruttája.* — Mai napon: Szakalra, Ráróson által Töréncsre. Ez éjjel onnét tarnóczi réven által az Iplyon Kalondára, rapi révre, fábiánfalusi pusztára, bolyi erdőn által Pincz felé, Garáb, Kálnó közzé, a hol napolni fog holnap. Onnét Lónyabánya két mélyföld, a hol Ocskay vagyon.» Tehát nem Losoncznak az egyenes úton, hanem a meglepés kedvéért kelet felől akartak hozzája férközni.

A terv nem volt rossz, a választás pedig: Ocskay megrontására régi versenytársát a vitéz és józan Ebeczkyt küldeni, — épen kitűnő. És a vállalat mégsem sikerülhetett, egy pusztán *esetleges körülmény* miatt. Nem volt már a kurucznak szerencséje; a fátum is ellene esküdött! Bercsényi — kinek e jól számított próbát lehetetlen volt nem helyeselnie — megnyugodott abban, s Jolsváról aug. 18-kán így ír Rákóczinak: «Ebeczkyék is fölértettek, s úgy volt, hogy *ma hajnalban kellett volna Ocskayt megütni Lónyabányán*, — de nincs hírem felőle».¹

Másnap megjöve a hír, azonban ki nem elégítő. Ugyanis Ebeczkyék váratlanul érkezvén föl: aug. 18-ikára virradó éjjelen, mikor már Lónyabányához indultak, valamelyik faluban összeakadnak egy másfelől — talán Losoncztúl — jövő kurucz csapattal; ezek s a helység népe az itt nem is sejtett Ebeczky-dandárt a sötétben labanczoknak nézték, és a tekintélyes tömegtől megriadva, — rettenetes lármát ütöttek. S a veszett láрма a vak éjszakában oly zavart okozott, hogy mire a tévedés kiderült, — a jól indult próbának ideje elmúlt, s Ebeczky visszaballagott — Fülekhez.² Itt vala már ekkor némi hajdúsággal *Csajághy János* is, és innét értesíti aug. 19-kén Bercsényit:

«Pongrácztól nem jött még semmi tudósításom az divényi szorosokról: ott mit csinál s mit nem az hajdúsággal? Hanem *most jött oly reportum, hogy Pálffy az szekereit s gyalogját tegnap általküldötte az fűrési szoroson*. Ha el akart volna menni, elmenne ma maga is; de én azt vélem, talám csak élésért vagy egyéb szükségért küldötte által, — *mert mind helyben volt még Divénnél az lovassa*».³

Eszterházy, hogy valami bizonyost tudhasson, és esetleg a netalán csakugyan visszavonuló ellenségnek hátulját megcsapassa: aug. 19-kén hajnalban a többiekhez még 500 jó lovassal megint neki indítá Ebeczkyt.⁴ Ez Divény elé érkezvén, Pálffy gyalogját, pod-

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 289. 1.

2 «Ebeczky István tegnapi próbája elmúlt; mert váratlan érkezvén fel az hadak, labanczoknak vélték, s rettenetes lármájok volt az országban miatta, s az akadályozta őket.» Írja Bercsényi Jolsváról aug. 19-kén a fejedelemnek. (U. o. 292. 1.)

3 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

4 «Minémű reportumom érkezett ez éjjel, íme includálom Exciádnak. Kire nézve

gyászvonatát meg visszatérve s a táborn mindenestől helyben találá, készen, csatarendben, úgy, hogy a szűk völgyben, fedett hadállásában «lehetetlen volt megütni» a különben is kétszeres túlerőt. Ebeczky mindazáltal, farkasszemet nézendő vele: szintén kiállott csatasorokba, és így «kirendelvén magát, — csak elnézték egymást.»¹

Egyik fél sem támadt, s «csak abban maradt ezen próba is.» És miután Bercsényi sietve megírá Eszterháznak, hogy ily bizonytalanra «ne kalandozzanak, hanem rejtsek el magokat az hadak:» ez tüstént visszarendelé Ebeczkyt, ki is aug. 21-kén Fülek mögé, Hajnácskő felé szálla a vele járt három ezreddel, mely tényleg 1500 lovast számlált.²

Ugyan aug. 21-kén Bercsényi is Fülekhez rándula, és Szalayt (a kit Ságnál Zsámboky váltta föl,) négy századdal az Ipoly mellé küldé előőrségre; s azzal Eszterházy Dánielt és Ebeczkyt a három ezreddel ott hagyván Fülek mögött táborban, — ő maga későn este visszatért, udvari hadából s Csajághynak vagy ezer hajdújából álló saját táborába, a hajnácskői rétekre. Mi történt a következő hajnalban Füleknél és a közelebbi napokban Dívény körül? — egyedül az ő igen élénken írt levelei fejtik meg előttünk. Hagyjuk tehát magát Bercsényit beszélni, előbb általánosságban, azután részletekben. Jolsvárol aug. 29-kéről, a füleki történetet összefoglalva, így írja meg Károlyi Sándornak:

«Pálffy megértvén az hadaknak mind iminnen, mind amonnan (mind Liptóból, mind Zselíztől) való megtérését, meglibbent vala Dívénnel; fölfogván Haisternek és Ebergényinek írott leveleit, amannak írja, hogy, ha már visszaindult, ott várja meg, és Szécsénhez megyen eleiben; Ebergényinek: ne féljen, a míg *itt* járok én (t. i. Bercsényi,) és ha nem állhatja (Babócsayék újított támadásait,) száll-

a minémű hadakat kibocsátottam vala is Ocskay felverésére, — körül még a reportum meg nem érkezett, — *ment újabban ki ma korán Ebeczky István uram 500 lóval*, ki is observálni fogja a lovas ellenséget: megindúlt-é ő is a bagázsiaja és gyalogja után? avagy mi szándéka leszen? Vannak szép porták kint, et pro occasione operálhatnak az elmaradott ellenségen.» (*Gr. Eszterházy Dániel* levele, Fülekről, 1709. aug. 19-kén reggeli 7 órakor Bercsényihez. *Eredeti*, Orsz. Levéltár.)

1 *Bercsényinek* Baloghruól aug. 20. és Hajnácskőtől aug. 22-kén írott levelei. (*Archiv. Rákóc.* VI. 293—295. 1.)

2 *Bercsényi* most idézett aug. 22-iki levele.

jon Rosenberghez, — ott megsegítheti. Látván, hiába várom elindulását (Pálffynek Divénytől), mentem 21-kén az hadak közé; találám Füleknél Ebeczkyt három regimenttel, egynek sem sok.¹ Hajnácskőhez mentem étszakára. Virradtig, oly hiszemmel, hogy engem ott tanál, rajta gyűtt Pálffy oly sebesen, hogy ha nem küldtem volna az Ipolyhoz vigyázó seregeket, — egészen confundálta volna; de amazokban akadván, ezek a puskázásra recoligálhatták magokat, — nyomultak felém csendesesen. Megtudván Pálffy az raboktól Hajnácskőnél táborral hogy már létemet, megfordult. Mindenütt úntalan nyomában küldvén, csípkedték, s minden porta szerencsével tért meg; ő sem mulatott, az nap étszakával visszatért lyukában Divénhez.»²

Ez az egésznek tiszta képét adja; de bővebben emlékeznek meg az egyes — igen érdekes — részletekről, és közvetlenebb benyomás alatt írvák «*A hajnácskői csevicze-réten*, 22. Aug. 1709.» és «*Hajnácskő*, 24. Aug. 1709.» dátumok alatt Rákóczihoz szóló levelei, melyeknek idevonatkozó részeit átveszszük. Az elsőben írja:

«Feljövén az hadak, Eszterházy Dániel uram micsoda dispositionokat tett vala? megküldtem Balogrúl Fölségednek; az minthogy oda is járt próbájára Ebeczky: de lehetetlen volt megütni; hanem kirendelvén magát, csak elnézték egymást. Megírtam vala azért: ne kalandozzanak, hanem rejtsek el magokat az hadak; az minthogy Hajnácskő felé, Fülek megé vonta magát Ebeczky, tegnap ott tanáltam 3 regimenttel, talám 1500 lovast; kiszállítottam jobb helyre, portákat expedáltam magam, és Eszterházy Dániel uram köztök maradván, magam későn gyűttem bé Hajnácskőre; — s hát ma hajnalban rajtok gyűtt az német. Szerencséjökre, volt Szalay 4 zászlójával Fülekhöz küldve ezeknek petekírolására, — azokban akadott, s azok hozták hátukon; mégis, az hadat szépen elhozta Dániel úr, és szemben tanáltam, s megállapodtam vélek itten, míg az hátuljáró megtérését hozta

1 Ez nem áll; mert 22-ikén ő maga írja, hogy a három ezred 1500 embert tett, a mi jó két lovas-ezrednek is elegendő tényleges létszám, nem egynek.

2 *Rákóczi Tár*, II. 275—276. 1. Ezzel egyezők a labancz kútfők is; pl. a br. Berényi-napló szept. 9-iki bejegyzése: «Andrássy Péter uram de 2-da ír Besztercebányáról; azt írja, hogy Divén, Gács, Fülek táját bényargalták, s fogtak ugyan egynehány kuruczot, de ők is elkapdostak ezekben.»

az ellenségnek. Egy zászlója, zászlótartó, s Melda nevű hadnagya van oda még Szalaynak, — maga is alig maradt meg.

Már ezzel ismét confundálta, az átkozott, conceptusimat: mert Csajághyt mára vártam és gyaloggal akartam próbáltatni; már ismét össze kell keresnem őket, noha tudom, helyén maradt az többi. Micsoda leveleit hozták Pálffynak, két felől intercipiálván, íme megküldtem Fölségednek.

Ez étszaka hozák meg hirit Viard megtérésének, és két tarackot — mondják az estve hozott rabok,¹ — s társzekereit általhozatta az passuson tepnapelűtt. Hallottam ma gazhírben: tegnap (Viarddal) gyalogja is együtt volna; nem tudom azért, az két projectuma közül Pálffy ha Gácsot szállja-e meg? vagy Szécsénnek megyen, vagy talám ment is már? mivel zászlót nem láttak, hanem *ezerig való commandérozott volt az németje*,² az táborkánk helyén megállott, s onnét tért vissza. Nyomában vannak, sűrűn az portás is: de azt mind elkerülte. Most azért nem tudok írnom semmit, mitévő legyek? míg az reportumom el nem gyün. Hanem két corpust kell talám csinálnom: az gyalogságot lovassal erősítem, és onnan vitetem Eszterházy Dániel uramat, mivel szegény csak betegbb nálamnál. Bár lába egyeznék az fejivel!

Éppen most hozák egy íráskáját az füleki barátoknak, az rác kapitán iratta vélek. Az kolostort is felverték, s vissza Losonc felé tértek; Pálffy is benn volt.

Már elvégezése után ezen írásomnak, meggyűtt az zászlótartója Szalaynak, s több katonák is, kik az bereknek szaladván, fülökkel

1 Tehát nemcsak Pálffy ejtett foglyokat, — ejtett tőle Beresényi is. Ezek Viard megtérését úgy magyarázhatták, hogy a tbk. Liptóbúl, mint láttuk, már előbb, ú. m. aug. 15-kén visszatérvén Beszterczére: néhány napig kipihené magát Garamszegen, honnét csak ekkor, tehát aug. 20—21-ike érkezett be a Véglesnél állott gyalogsággal is és bombamozsarakkal a dívényi táborba.

2 Az aug. 23-ikán Dívény mellett elfogott *Szegedy Ignác* ugyan azt vallja, hogy ezen füleki portán mindössze is csak «*hét száz német volt*, azonkívül Ocskaynak hét compániája, circiter 300 emberbül álló.» De ez szándékos kicsinyítés, mert ezen kérdésre: «Kik és micsoda generálisok voltak azon portával?» ugyan Szegedy ezt feleli: «*Pálffy, Viard, Stainvil, Draskovics Ádám, Gombos* itt voltak.» Miként jött volna 1000 emberrel öt tábornok? Valószínűbb tehát az az alábbi állítás, hogy a németek — Ocskayn kívül, mert ennek nem voltak «kornétái» — 40 kornétával valának, a mi 2400—2800 lovasnak felelne meg.

hallották, *mikor Ocskay s többen az elfogott katonáktól kérdezték: Hun van Bercsényi? Nem tudom! Hazudsz, etc. mert tegnap délben kellett idegyünni közitekken! Itt volt — úgymond — de elment este felé. Hová? Nem tudom. Enyje, ebadtái; fogadtuk volna az páter szavát, — jobban jártunk volna; jól mondta az páter! . . .* Úr-Isten, ha tudhatnám pap uramat!*

Azt mondják: 40 kornétával volt, ügetve-nyargalva együtt, vissza is sebessen ment; csak elhiszem, meglibben valahol ismég. De semmi, — hadd múlassa magát!»

Az aug. 24-iki levélben pedig így ír Bercsényi:

«Tegnapelőtt alázatosan megírtam azon lármánkat. *Megállapodott vala az német Kovácsinál*, nem messze volt Balogh és Szent-Péteryékhez: de csak nem volt annyi eszök vagy bátorságok, hogy utánaeredtek volna, hanem csak jól vigyáztak magokra. *Ilyen az külön táborozásnak gyümölcse*; kiki csak magára vigyáz. Összehoznám örömet: de nincs mit praesentálnom az Ipoly-mellékére, s azon innen közhelyen nincs sohult jó víz. Kenyerünk semmi, hanem tegnap lisztet kellett osztatnom; magokban is kevés már az had, s azzal is oszlik, az süttetéssel. Íme, két corpust projectáltattam Dániel úrral, — meglátja Fölséged számát, — már ennek egy része most is Zsiliz körül van.

Csajághy elgyütt; együtt Prinyivel sem hiszem, — az mint látom, — légyen több ezer hajdúnál, — csak az fegyvert kár, hogy elviszi az átkozott. Már az recrutta botos, az fegyveres tolvaj lesz; penig volna most, ha akarná, erdős helye az hajdúnak.

Azon vagyok, itt hát megett valami kis tábort praesentáltathassak és diversióval amoveálhassam, kire nézve *irtam Gyürkynek s Andrássynak: kezdjenek valamihez Liptóban*. Pálffy levele is arra

* Bercsényi nyomoztatta az áruló pap kilétét. Szegedyt is faggatták ezen ügyben, de az csak annyit vallott, hogy ő egyéb papot a táborban a dívényi plébánosnál nem látott, a ki «gyakran suttogott Pálffyval magánosan.» Egyébiránt Szegedy szerint a németek «semmit ő Excja (Bercsényi) Füleknel léte felől nem tudtak, nem is jöttek úgy, mint ő Exciájára: hanem három regimentet hallottak az füleki kútnál lenni táborban Eszterházy Dániel urammal: Szalay, Réthey György és Orosz Pál regimentit, — azokra jött volt Pálffy. Az Méltóságos Fő-Generális ő Excja ittlétit penig csak az rabkatonáktól értették már Füleken, elébb nem.» *E vallomás ugyan merőben ellenkezni látszik Ocskay föntebbi kérdezősködéseivel.*

tanít. Innen is Bajnócz s Túrócz felé küldenék örömet, ha volna kit s volna mit. Ebeczyt ha küldöm, — az többit bár csak eldugjam!

Éppen most hozák hírit Szegedy Ignác elfogásának: tegnap délután sétálni ment Újkéryvel s más kettővel Divínnél a tábor szélire, ott leskődött egy vice-hadnagy 30 legénynyel Gácsbúl, — Isten kézben hozta az átkozottat mindazkettőt; két seb van Ignácson: de majd lesz harmadik! Elküldtem érette s faragtatom az karóját. Így mutatja Isten conföderatiónk ereit, így bünteti ilyen árulóit! Póstyéni nincs, az talám nem oly vétkes, azért Isten nem adta kézben.¹ Bivolíni szolgálja az harmadik; de azt hallom, rabnak mondják lenni Bivolínit, s úgy is vitték bé. Majd jobban megmondják magok, s az ellen-ségrül is: mit akar már?² Mert az rabok tegnap mondták, hogy az ágyú és mozsárokat elindították vala s az gyetvai malomtól visszatérítették».³

Pálffy nak e füleki kicsapásában, — mely ép oly gyorsan történt, mint visszavonulása Divényhez, — a mint láttuk, Ocskay lényegesen szerepelt: ő járván elől könnyű-lovas labanczaival előhad gyanánt, kalaúzolva a német tábornokokat. De Bercsényinek az Ipoly mellé őrségül kivezényelt Szalayék kiállításában nyilvánult bölcs elővigyázata, a császáriak bármily sebesen és meglepőleg végbement kicsapása daczára is minden komoly veszteségtől megóvta a magyarokat. Sőt ezek sebesen csoportra gyülekező hírére a császáriaknak kell vala, az ellenfél portyázóitól csipdeztetve, ügetést-nyargalvást visszasietnők a divényi «lyukba.» Hanem azért Ocskay azon néhány óra alatt is ott hagyá kezei nyomát Füleken: a mezővárost és a szegény ferenczi

1 Szegedy Ignác, Bezerédynek volt őrnagya, s Újkéry János és Póstyéni (alias Pistyánszky) János ugyanannak századosai, s tervezett árulásának részesei valának. Vele mindhárman elfogattak s halálra ítéltettek, azonban Rákóczi megkegyelmezett nekik börtönbüntetésre. Az 1709-iki nyárig tömlőczben ülven, sok könyörgéseik és magokról adott erős hitlevél kiállítása után innen is kibocsáttattak: de Liptóban Csáky, illetőleg Szemere mellől álnok hitszegéssel Ebergényihez szöktek, sőt még Bercsényi egy íródeákját Bivolínyi Istvánt is rabul vivék magokkal. Most kettejük Divénynél elfogatván, aug. 26-kán elvették az érdemlett halálbüntetést: Hajnácskő-várában fejük vétetett. Később Elek Zsiga a harmadikat Póstyénit is kézrekerítette.

2 Szegedy vallomásának főbb pontjait már láttuk. Pálffy *jövő* szándékaira nézve mitsem tudott, vagy legalább nem akart vallani. (*Egykorú más*, gyűjteményemben.)

3 L. a főttebbi két levelet *Archiv. Rákócz.* VI. 294—298. 1.

barátok kolostorát — melyet pedig gr. Koháry István, a cs. altbgy. protegált, — pogány módon kiraboltatta. Nemcsak Bercsényi említi ezt: elhatott a kegyetlen dúlás, fosztogatás híre egész Pozsonyig, hol Berényi Ferencz báró már aug. 29-kén bejegyzé naplójába:

«Pálffy uram Gács táján léte confirmáltatik; az kuruczokat Lapujtónél mondják, az ki közel van Gácshoz, és hogy azok Bercsényit várják magokhoz, hogy megütköznek Pálffy urammal. *Ocskay Füleket fölverte, Eszterházy Dániel szállása mellett másoknak is jutott, — az szegény franciscanusoknak sem engedett meg Ocskay*».¹

Ilyen szép emlékek jelzik íme, Ocskay László járása nyomait császári ezredes korából, saját hazájában!

Azonban nemcsak ő: de Pálffy is hadosztályával nem mert sokáig megmaradni a divényi völgyben sem, s e miatt Gács-vára oly fennén hirdetett ostromáról is le kellett tennie. Mert Bercsényi, fölhasználván Csajághynak a gyaloggal Hajnácskőhöz érkezése hírét, úgy az Ebeczky, Balogh és Szent-Pétery-dandárok nagy részének ott a táján egymáshoz közel lételét: aug. 25-kén csoportra voná a hadakat és Pálffy elleni támadást színlelve, oly ügyesen forgott, tüntetett, hogy a bán rögtön sánczolni, torlaszoltatni kezdé táborát, — másnap pedig, 26-kán, mindenestől átalhátrált a fűrészi szoroson, vissza Végleshez; sőt miután a szoros Zólyomba nyíló torkolatát jól bevágatta, hirtelenül még beljebb, ú. m. Ocsova és Zolna közé vonta magát táborba, rettenetes, szakadó esőben.²

Bercsényi a bán ezen mozdulatát jó vigyázó portáitól azonnal megtudá: «Hozák hírit — írja Tamásiról aug. 27-kén a fejedelemnek, — hogy tegnap Pálffy Divéntől megindult, s mindenestül átalment az Fűrészt-völgyén; már múltat-e ott Véglesnél? vagy merre fordul? elválik, de inkább hiszem, præoccupálva is, conceptusom

1 Nemz. múz. kézírattár, Hung. in quarto 64.

2 Ugyan Berényi említi, Pozsony, szept. 10-ike alatt: «Bán uram Ocsovához szállását nem magyarázzák jónak.» — Eszterházy Dániel tudósítja Egerből szept. 1-jén Bercsényit: «Tegnapelőtt jött Pálffy corpussából egy desertőr, a ki referálta, hogy a hegyen túl való általmenetelével, abban a rettenetes esőben Ocsova és Zolna közé szállott volt az ellenség, — minden sátorát elvitte a víz, takarmányát elvitte, a menykő is egynehányat ütött meg benne.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

szerént megyen. Mivel Pálffy leveleiből csinálván conceptust magamnak, tegnapelőtt az egész lovas hadakat Fülek s Hajnászkő közé, — az kik tudniillik Lapótónél valának, — szállítván, ugyanazon estve, mint lehete, inkább az zászlókat, mintsem az hadat subdividáltam: mert *12 száz lovas alig volt 5 regimentben. Bocsátottam Réthey Fánost Vajdával Bajnócznak, Túrócznak, úgy, hogy Liptóban igyekezetit simulálja és azzal Ebergényinek újítsa Rosenbergnél rémülését; Gyürki uramnak¹ megírván, hogy Liptóban nagyhirű készülétekkel mozogjon.*

Balogh Istvánt (mivel, ha akarja, ott lehet jobb, és örüli, hogy meghiszsziuk rajta) küldtem Kókayval Zsilizhez, úgy, hogy ott megvizsgálván Haister hírit: ha még sem gyün: menjen az úvjári hadhoz; Berthóty uramnak írtam és küldje által az Vágon, occupálni az földöt.

Szent-Péteryt az egész nyeboscsíkokkal és az magam harkályival² küldtem Osgyán s Ráhó felé, az szepesi útnak hírit bocsátani; ki is az étszaka megfordulván, hát megül melléje kerül Mikházyval az had az többihez, Hajnászkőhöz, az hol Dániel urat hadtam Ebeczkyvel vagy 1500 lovas és 2000-ig való gyaloggal, s ego-ságom cum fama indúltam az Liptóságra, s már Szeimerét præmittáltam.

Ezekkel avocálni kívántam Pálffyt Gácsból, mivel Szegedy Ignác fassiója is confirmálta szándékát Pálffynak, hogy Liptónak ha nem kell mennie: Gácsot szállja és azzal az vármegyét (Nógrád) occupálni kívánja. Már nem tudom, miért tért meg? de *bizonyosan írhatom Fölségednek: az liptai sánczokat egészen elhadta, kiket most portásink égettek meg, már üresen tanálván.* Azt nem tudom, Rosenbergnél ment-é hátrább? de úgy hiszem, Ebergényi úgy vette értelmét orderinek, mint az mi tiszteink szokták magyarázni ijedtekben, s azért recedált Rosenberghez.

Magam majd Jósvára megyek már, és ott ellátván Pálffy szándékát, — ahhoz képest teszek ismét azon az oldalon valamit». ³

1 Csáky után ugyanis a Liptó s Árva elleni vezényletet Bercsényi először Gyürky Pál tbknak akará adni: de miután megtudta, hogy ez Csetneken betegen fekszik, választotta Andrassy Istvánt.

2 A nyeboscsíkok alatt a tót ajkú katonaságot, a harkályok alatt pedig a saját, tarka ruhás udvari palotásait érti.

3 *Archív. Rákócz.* VI. 299—300. 1.

Mennyire megzavarták Pálffyt Bercsényinek ezen sokoldalú s tagadhatatlan ügyességgel kitervelt és végrehajtott intézkedései: mutatja a bánnak gyors visszatérte Zólyomba, a fűrészi szoros eltorlaszoltatása, sokáig helyben ülése Ocsovánál, valamint Ebergényinek Rózsahegyhez menekülése, és az ott — Liptó nyugati sarkában — elkezdett sánczemeltetések. Mindenfelől komoly megtámadtatástól tartottak s ezentúl Heister föléркеztéig szigorúan védelmi állást foglalának el. A hadműveleteknek fokról-fokra való menetelét, a fontosabbakhoz fűződve, szépen vázolja Bercsényinek aug. 28. és 29-iki leveleiből vett eme két töredék:

«Tegnap Tamásibúl — írja a fővezér már Jolsváról aug. 28-kán a fejedelemnek, — expediált staffétám által értésére kívántam Fölsegédnek adnom Pálffynak Divéntúl visszaszállását; hol állapotásáról ugyan még nincs hírem. Indulásakor szökött egy német mellőle, mondja, hogy sánczolni kezdette vala magát vasárnap, s egész étszaka lóháton ülvén, hétfőn megindult vissza; kibűl magyarázom, hogy szombaton érkezvén Csajághy oda hozzám, s másfelől apró hajdúporták mutogatták magokat: vasárnap reggel mindenfelől annak hírit vitték, *sánczolni kezdette magát*, (kit portásom is meghozott vala, de csak, hogy körülvágatta az erdőköt s gallyakkal rakatta körül táborát.) Ugyan vasárnap az lovas hadat szemlátomást előmben contraháltam Fülek s Hajnácskő közé egy völgyben, annak is bévittek estig híret, s gondolta: rajtamegyek, *azért ült lóháton egész étszaka*. Magyarázhatom tehát *inkább félelembűl, mintsem succursusra való visszamenetelét*, annyival is inkább, az minthogy Babócsay írja, hogy Rosenbergnél kezdi csinálni liniáját az német s abban mind az árvai s mind az beszterczei passusát foglalni s meg is lehet annyi munkával, mint az felsőbb sáncza vala. Megvállik már, micsoda diversiót fog okozni háta megé küldött hadunk is, s mint osztja meg magát? Mert mivel Haister újrazekdette Dunántúl az operatiót: minden conceptusa Pálffynak egyet fordul, s azt hiszem, ismét posituráiban teszi magát».*

A másnap, aug. 29-kén szintén Jolsváról Károlyi Sándorhoz intézett levél rövideden, egységes képben adja a közelebbi hat nap

* Archiv. Rákócz. VI. 301. 1.

történetét: «Pálffy 23-ikán az mozsárjait visszaküldte Gyetvátúl, kiket addig hozatott vala, talám azért, hogy Csajághy akkor érkezett az gyaloggal hozzám, — kinek híre jobb volt s több volt magánál. 25-ikén mind rakásra gyűjtöttem előmben az hadat, — mire az nap sánczolni kezdett. Étszaka látom én, hogy (a hadnak kevés száma miatt) non potem a nyakába menni: széllyelküldtem az hadat, kit Bajmócz s Túrócznak, s kit Morvának, Pozsonnak; zászló számát, nem hadát néztem. Magam cum floribus indúltam Szepesre, hogy Liptónak megyek. Azon egész éjjel lova hátán űlt Pálffy, s reggel 26-ikán visszament egészen, Végles felé. Azalatt Ebergényi is, tudja, mitől félt? (Babócsay sűrűen jelentkező ezredeitől,¹) pusztán hadták egészen az liptai sánczokat, és Rosenberghez szállott, s ott — hal-lom — sánczolja magát. Én is azért már itt megbuktam (megbuk-kantam), míg hírem gyün Pálffy továbbvaló motussárúl: Liptónak megyen-é? vagy hová fordul? De talám ismét posituráiba teszi magát, mivel Haister ismét újrakezdette Dunántúl operatióit és Simontornyát megszállotta».²

Bercsényi az napon, melyen ezeket írta, ú. m. aug. 29-kén, a polonkai völgyön át Győri Nagy János dragonyos- és Réthey György huszárszázadaival kemény portát tétetett be Zólyomba, Breznó és Besztercze felé,³ hogy így a bánt oldal felől is háborgassa; viszontag Pálffy, mihelyt Dívénytől visszaindult, a Babócsayék elül Rózsa-hegyre hátrált Ebergényi segítségére néhány lovas-századot küldve által a Stureczen,⁴ mely lovasságról Czelder Orbán dandárnok ugyan-

1 E dandárnok ugyanis lovasságával mentül erősebben csapkodtatott Liptóba, mióta Bercsényinek Gyürky és Andrássy tbkok. utján megküldött (az aug. 24-iki levélben említett) ebbeli parancsát vevé.

2 *Rákóczi Tár*, II. 276. 1. V. ö. Rákóczinak Munkácsról Károlyihoz írott levelét is: «Az liptai sánczokból egészen kimenvén az ellenség Rosemberghez, Pálffy is Dívénytől Végleshez retrahálta magát.» (*Archív. Rákócz.* II. 535. 1.)

3 *Czelder Orbán* dandárnok válaszolja aug. 29-kén Pohorelláról Bercsényinek: «Exciád parancsolatja szerint a jövő szombaton Dobsinára szállok brigádammal. *Réthey és Nagy János uraimék sergi is actu itt lévén nálam, Breznó és Besztercze felé portaképen Exciád parancsolatjára azonnal elmentek.*» (Eredeti levél, az Országos Levéltárban.)

4 *Bercsényi* említi Jolsvárúl szept. 1. írott levelében: «Pálffy még is mind azólta Osova és Zolna között fekszik; indúlt vala valamely része Liptóba, de nem tudhatom: ha visszatért-é, vagy ott van? Az liptai gyalog való, hogy Rosenbergen van

csak aug. 29-kén vevé Pohorellán a hírt, hogy az Ebergényitől előretolatva, a liptó-szent-miklósi templom kerítésében foglalt állást, miután ezen egyház kincseit fölzsákmányolá.¹ Ekkép ezen századokkal s többi lovasságával mintegy előhaddal igyekezett az altbgy. Szepes felől földöztetni magát, hogy azalatt háborítlanul készíttethesse rózsahegyí sánczolatait; és, mint látni fogjuk, később a csak félígméddig lerontott szent-péteri redouttokba is megint némi gyalog őrséget vetett.²

Néhány nap múlva a kuruczok pozitív hírt nyertének a még mindig Ocsovánál várakozva heverő Pálffy táborá létszámáról. Ugyanis e táborból egyszerre, hét Salm-féle granátos és egy Uhlefeld-féle vasas szökött el és jelentkezett Bercsényi előörsein, magyar szolgálatba óhajtván fölvetetni. Szökésüknek okául adák, hogy mind a nyolczan bajorok, Max-Emmánuel választó-fejedelemnek hű alattvalói, volt katonái, — és így a császárnak született ellenségei; kik is hazájokban erővel osztattak be császári szolgálatba, de most módját ejthették szabadulásuknak, és ismét a császár ellen akarnak hadakozni. *Ily szökevények* jelentéseinek aztán hitelt lehetett adni! Ezeknek az almagyi (Gömör) táboron szept. 1-jén jegyzőkönyvre vett vallomásai szerint az ocsovai tábor — a Liptóba küldött lovasság eltávoztá után is még — mintegy 4000 emberből, ú. m. 3500 lovasból és 300 granátosból állott, («Pedestres sunt 300 Granatirij, — reliqui sunt 3500 equestres.») Tehát a gyalogság nagy része még mindig Véglesnél táborozik vala, úgy, a mint Szegedy Ignác vallomásaiban előszámálja, hogy Pálffynak itt és Dívénynél összesen 14 század graná-

egészen, együtt az bagázsíájával; az lovassa Szent-Miklóson kívül kalandoz, kire meghadtam: Paurt az lovas haddal bocsássa Andrassy István uram, kit az szepesi commandóra küldenem kellett, mivel Gyürky uram földéshez kezdett, s menti magát.» (*Archiv. Rákócz. VI. 304. 1.*)

1 *Czelder*, imént idézett levelének utóíratában: «Ezen szempillantásban érkezik oly hírem, hogy Liptóban Szent-Miklóshoz érkezvén bizonyos német, ki is hogy szent-miklósi templomot egészen kiraboltatta, s actu is még helyben volna.»

2 *Bercsényi*, Pelsűczről szept. 6-ikán: «Az ellenség Liptóban retrahálta vala ugyan magát: de látván, semmi oka az félelemre, visszazállott Hradek várában, és az gyalogság ment bé ismét az szent-péteri sánczban, — az többi most is ürösen lévén, — és romlásit reparálja, 12 frtot kíván az parasztoktól minden fának bomlásáért, kit ők rontottak, portásink parancsolatjából.» (*Archiv. Rákócz. VI. 311. 1.*)

tosa és muskatélyosa volt. A mint is a cs. tábornagy még mindig gondolkodott ekkor is Gács szorongatásának megújításáról. («Quor-
sum tendunt? *Felelet*: Auditum erat, quod ad Liptó ibunt, et iterum
audiverant, quod retro ad Gács venirent».¹⁾ Talán ezen szándékaért
s a fűrészi szoros őrzéséért nem akará a bán följebbvinni a gyalog-
ságot Véglesnél, míg maga a lovassal Bercsényi további mozdulatait
várá Ocsova melletti táborában. Hogy hány tábornok van itt Pálffy
oldalánál? e kérdésre a német szökevények egyhangúlag felelték:
«Sunt sex Generales: General Pálffy, Stainvil, Hartleben, *Ocskay*,
Traskovicz, (Drasskovich) Gombos; est Commendans Pálffy».

Érdekes ebből látnunk, hogy íme, Ocskayt magok némely csá-
szári katonák is tábornoknak tartották, noha nem volt az. Hihetően,
mivel mindig Pálffy körében forgott és ez őt — mint az árulásban
keresztfiát — minden alkalommal előtérbe tolá s barátja, pártfogója
vala; — hihetően, mondjuk, innét támadt e vélemény.

Selmezbányán hat század gyalogot, Kőrmöczön és Beszterczén
pedig 150—150-et mondtak ekkor helyőrségben feküdni ugyane
bajor szökevények.² Jól ítelt tehát Bercsényi, mikor a legalább jó
5—6000 embert igen könnyen csoportosítható Pálffynak *szemben*,
egy ponton való megtámadására gyöngének érezé az általa aug.
25-kén concentrált haderőt, melyet azért részleges működésre fordítva,
megint mindenfelé szétküldözött.

Ezek közül Balogh István dandárnokot — mint láttuk — Kókay
Márton, Réthey János, és Vajda András ezredesekkel, de az ezredek
legénységének a nyári munkára való szokásos hazaoszlása következté-
ben mindössze is fölötte csekély létszámával, Zseliz felé küldötte.
A három ezer és Baloghnak saját ezerebeli, mellette lévő része együt-
tesen tán 900—1000 lovas lehetett. Ezzel Baloghnak, a Garamon át-
kelvén, a zselízi német tábor és sáncz körül kell vala egy-két fordú-
lást tennie, s ott két részre válva, magának Érsek-Újvárba menni,
s innét több lovas haddal is Pozsonynak és Morvának száguldoznia;
míg Rétheynek s Vajdának Nyitra felől Bajmócz vidékét felnyargal-

1 *Bercsényi* is említi szept. 1-jén kelt levelében, hogy talán «Pálffy ismét Gácsot akarja próbálni, mivel — hallom — ismét két mozsárt az más kettőhöz vitetett ki Beszterczérül.» (*Archiv. Rákóczi*. VI. 305. 1.)

2 A vallomásukról fölvett jegyzőkönyv eredetije az *Orsz. Levéltárban*.

niok, és Túróczon át Liptóba való szándékot hirdetve, ellenkezőleg Trencsénynek fordulniok, s úgy valahol Vág-Újhely vagy Nagy-Szombat körül egyesülniök Baloghékka, avagy Szered, Sellye felől lekanyarodniok Érsek-Újvárba.

Az utóbbi két ezredes elé kitűzött feladat: az ellenséges hadvonalak mögött s számtalan helyőrségelt apró vár és várkastély között oly óriási kerülő-utat tenni legfőlebb 5—600 emberrel, — igazi huszár-bravour! És becsülettel végrehajtották. Nehány napig ugyan az Ipoly és Garam közt kelle Baloghgal együtt várakozniok, mivel az utóbbi hegyi folyamnak hirtelen árja miatt lehetetlen volt áthatolni;¹ később azonban — ú. l. szeptember 2 vagy 3-kán — úsztatva is csak átalmentek. A honnét is, a zselízi próbának ideje ezalatt elmúlván, Balogh István Kókayt Esztergom elejére s Rétheyéket újtokra Nyitra felé bocsátá, maga pedig csak másfélszáz lovassal szept. 3-kán bement egyenesen Újvárba, hol ezredének nagyobb része a nyáron át tartózkodik vala.²

Vajda és Réthey, jó paripás huszárságuk lévén, nagyon gyorsan hozzáláttak dolgukhoz, úgy, hogy megjelenésük mindenütt váratlanúl, sőt meglepőleg történt. Azonban történt ottfenn Árvában, Ebergényi háta mögött még egy másik meglepetés is, a melyre igazán nem számított senki, még maga Bercsényi sem. E dolog pedig még Vajdáék fölérkezte előtt, szeptember 1-jén esett meg. Ugyanis néhai Luzsinszky

1 *Bercsényi*, szept. 6-ikán Pelsüczről, Rákóczinak: «Diversiójához (az ellenségnek) sem bízhatom Balogh István és Rétheyék által: mert összeszorúltak, az Garam hirtelen árja miatt egyik felekezet sem mehetett által. Annak tulajdonítom: Újvárból is alkalmas ideje tudósítást nem vettem; írja ugyan Balogh István: úsztatót kerestek, s úgy is elmennek; mentek-é? nem tudom.» (*Archív. Rákócz.* VI. 312. 1.)

2 *Berthóty István*, Érsek-Újvárból, szept. 3-ikán Bercsényinek: «Balogh István uram mai napon beérkezvén, Exciád három rendbeli leveleit alázatosan vettem. Exciád dispositióit ő Kglme, minthogy nem volt kivel, Zselíz körül véghez nem vihette, — mintegy másfélszáz lóval érkezett ide. Meglátom, Réthey uraimék is (t. i. majd a Vágon túlról megtértök után) mennyien lehetnek? Igen jól esik az Vágon túl való próba; én ugyan, ha szintén ezen hadak nem érkeztek volna is, csak az mellettem lévő hadakkal is az *Fejérhegyen túl* egy derekas próbát vittem volna véghez: annyi-val is inkább már most többen lévén, igyekezni fogok Exciád dispositióit effectuálni. Az mellettem való hadak mind búzáért vannak, talám ma megérkeznek. *Egy strata-gémát próbálok: talám Isten Blaskovicsot is kézhez adja.*» (Eredeti levél, az *Orsz. Levéltárban*.)

Sándor híres kapitánya Maszelnik Márton, kit Bercsényi július elején vagy 40, önként vállalkozott lovassal küldött volt át a Fehérhegyekbe, s a ki az ottani fölkelők felett a parancsnokságot Jávorkától átvevé, immár 3—400 lovasra szaporodván, aug. végnapjaiban egyet gondolt és felcsapott Trencsény-vármegyének éjszak-keleti részeibe. Mivel pedig itt megtudá, hogy Ebergényi mindenestől leszállott Árvából Rózsahegyhez, s csak podgyászvonata maradt holmi csekély őrséggel Árva-Váralján: a vakmerő guerilla-főnök tehát most meg már azt gondolta, hogy miért ne törhetne ő be Árvába is? Neki vágott Zsolna alól aug. 31-kén s a zazrivi szoroson váratlanul beütvén, Árva-váraig nyargalt, ott Ebergényi málhájának egy részét a vár alatt kinnszorítá, elnyeré, és az Új-Bélától egyidejűleg melléje vezényelt Bokros-féle száz katonával egyesülve,¹ szerencsésen elhajtattott prédájával vissza. Az Árva-várából vett lármahírekre Ebergényi arra indítá szept. 1-jén Rózsahegy-től lovasságát: de ez a gyors lábú Maszelnikéknak már csak hült helyét találá.²

Alig — vagy még tán nem is — térének e németek vissza Árvából: már Rózsahegyre jött a hír, (a Bajmócz és Privigye táján nyargalódzó Réthey-Vajdáék előrebocsátott híre), hogy bent a kurucz Túróczban és onnat tör Liptónak. Mit megelőzendő: Ebergényi a keze alatti lovassággal s a Pálffy-tól segítségre küldött négy század dragonyossal³ szept. 4—5-kén sietve Túróczba rohana.⁴

1 *Bokros Pál* levele Richvaldról 1709. nov. 12-kén Andrassy Istvánhoz. (*Eredeti gyűjteményemben*. L. alább idézve.)

2 *Bercsényi* Pelsűczről, szept. 6-kán Rákóczinak: A liptai németnek «lovassa még az elmúlt vasárnap (szept. 1-jén) elment Árvába, mivel — úgy mondják — Árvába bécsaptak az mieink Zsolna felől, s bagázsiajokban elnyertek. Nem capiálom, ki csaphatott volna bé? hanemha Maszelnik, Paur kapitánya, kit magam bocsáttam vala 40 lóval az Fehérhegy és Trencsénvármegye felé; arról azt mondják, 3—400 lóval jár a tájon.» (*Archiv. Rákócz. VI. 312. 1.*)

3 *Ebeczky Tamás* írja Gácsból szept. 7-kéről gr. Eszterházy Dánielnek: «Ma examináltam egy libetbányai embert, a ki csak most gyűtt; azt beszéli, hogy a mely német Liptóból elgyűtt volt: *a mellé többet commendéroztak, vissza kellett menni*, és hogy Breznó felé is ment vagy 3 compánia, és hogy Ocskay labanczaival istrázsáltatja magát Pálffy.» (*Eredeti*, az Országos Levéltárban.) Még határozottabban ír Ebeczky Tamás ugyan Gácsból szept. 11-kén Bercsényinek: «Ötöd napja (tehát 7-ikén) gyűtt emberem, a ki referálta, hogy *négy compánia német ment volna Liptó felé.*» (*Eredeti*, ugyanott.)

4 *Király Mihály* jelenti Polonkáról szept. 6-ikán Bercsényinek: «Benn lévén

Hiába fáradt; Rétheyék túróczyi szándéka csak költött lárma volt. Mert ők Bajmócz alól Tót-Próna helyett Német-Prónának kanyarodtak, s úgy a Facskó hegyszorosain át be Trencsény vármegyébe Rajecznek, és el Zsolna alatt a Vághoz. Oly sebesen járának, hogy hírökkel egyszerre érkeztek. E gyorsaságuknak vala köszönhető, hogy Bicsé mezővárosában *Ocskay László* ezredének tartalékszázadát Kovács Márton százados és szállásmesterrel, — Ocskaynak megbízott, régi czimborájával, — az ifjú br. Ritschan és a morvai két br. Szopek úrfival, szintén századparancsnokokul kijelölt tisztekkel, 80 közemberrel s az ezrednek csináltatás végett kiosztott montourposztójával együtt küntszoríthatták, mielőtt a régi, Thurzóféle várba menekülhettek volna. Vajda András és Réthey tehát rajtarontván e pribékeken, nagyobb részöket levágták, tiszteiket pedig, ú. m. Kovácsot, Ritschant — ezt két sebbel — és a két Szopeket rabúl vivék magokkal. Lovaiikat, fegyvereiket, montour-posztójukat, málháikat elnyerék. Azután zsákmányukkal Puchó felé tartottak, s ott, valamint Lipótvárnál is németeket rekesztve künt, vagdaltak le, és rabjaikat szaporították. Minthogy pedig a sebes járásban a legénység lovai megfáradtak: részben a nyert s részben requirált paripákon, de majd minden legény még egy-egy vezeték-lóval is, gázoltak vagy úsztattak át valahol a Vágon, és már szept. 8-ikán estve szerencsésen — igaz, hogy a roppant sok és gyors nyargalástól keményen meghajtva s elcsigázva — beérkeztek Érsek-Újvárra.*

Beszterczén bizonyos emberünk, voltaképen az ellenség szándékának és igyekezetének végére ment; az mint is referálja, hogy mindeddig is Pálffy és Ocskay (a városon) benn vagyon, az tábora is ugyan azelőtteni helyén fekszik, s mintegy négy regimentből állott: *de Ebergényi bément Túrócza és elvitt magával alkalmasint bennök*; de bizonyosan nem mehetett végire, hogy mennyid magával ment el Ebergényi? Élésök igen vékonyan vagyon. Indulását nem tudja, merre léssen? hallotta, hogy Haister után várakoznék Pálffy.) (*Eredeti levél, u. o.*)

* *Galánthai Balogh István* dandárnok jelenti Ér-Újvárból szept. 9-kéről Bercesényinek: «Tegnap estvefelé érkezvén ide Réthey János és Vajda András colonellus uraimék mellettök lévő hadakkal, recognoscálják: Bajmócz felé vevén útjokat, onnét Német-Prónának, Rajeczra s Bicsére, az hol is Ocskay László *Kovács Mártony* névő főhadnagyát s egyszersmind quártélymesterét is, circiter nyolczvanad magával (a kit Exciád jól ösmér, nevezett Ocskaynak totum facja és intimussa lévőlt, *immár kétszer szegte meg pártolásával hitit*, s mindenkor törben akadott,) megszorítván Bicsén, az hol is a regimentnek mundérungját csináltatta, nevezett Kovács Mártony egynehányad

BICSE VÁRA, 1709

(222 lap.) II.

Vajda tehát most már másod ízben okozott érzékeny kárt az Ocskay-ezrednek; s ezen, és a gazdag nyereségen kívül még derekas diversiót is szerzett nagyhírű, kalandos járásuk az ellenségnek: mert úgy Ebergényitől 500 lovast, valamint Pálffy nagy-szalatnyai táborának egy részét is magok után vonták és hurczolták, föl Zsolna felé.¹

Az érsek-újvári lovas had nagy serénységgel működött az erősségnek vágó-marhákkal és gabonával való megrakásában, a németeknek hódoló helyekről. E végből föl egész Nagy-Tapolcsányig s Oszlányig száguldoztak, úgy, hogy csak aug. végső és szept. első napjaiban többet szállítottak be Nyitra-vármegyéből 15,000 szapu vagyis pozsonyi mérő búzánál s rozsnál,² és tömérdek marhát, ú. m. gr. Eszterházy József cs. ezredes gulyáját, a farkasdi, szeredi, két csöppényi,

magával idehozattatott, kik között vagyon *iffiú Ricsány is* és *Szopek* két úrfi is, (de keveset és rosszúl szoptak, mert szegények;) némelyeket pediglen föláldozván vesszőt vágni küldöttek. Megijedt Kovács Mártony is: míg Exciád válasza érkezik, szolgálatjának érdemes útjára (értsd, akasztófára) eresztetik. — Ezen úttal a nevezett had annyira meghajtotta és vesztegette lovait: feles el nem jöhetett volna, ha parasztlovakat nem hajtottak volna segítségül, (kik is remittáltattak), úgy is két hét alatt nehezen recolligálhatják.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.) *Szluha Ferencz* præfectus és rabváltó biztos is újságolja Újvárból ugyanez napon, szintén a fővezérnek: «Réthey uraimék hozának valamely ifjú Ricsánt, Ocskayféle Kovács Marczit és három németet Puchórúl. Minden katonának van vezetékje, hihető: szegényembereké.» (*Eredeti, ugyanott.*) S a *Berényi-napló*, szept. 14-ike alatt: «Réthey Bicsén szorította Blaskovicsot (tévedés, Kovács Márton helyett) és elvitte magával; és, hogy az ifjú Ricsán is ott volt, azt is elvitték. Leopoldi németeket kicsalták azon kuruczok, és hogy le is vagdaltak benne. Réthey hogy 13 zászlóval volt.» (*«Zászló számát, nem hadat néztem,»* ezt írja, mikor elküldi vala őket aug. 25-kén *Bercsényi*, és így báró Berényi referensének könnyen igaza lehet.)

1 *Bercsényi* írja Lapujtóról szept. 12-kén a fejedelemnek: «Az német egészen belészállott Szalatnyába, s azon éjjel, úgymint szombaton és vasárnap között (szept. 8—9.) még elment egy része, elhiszem: Réthey Jánosék ellen, kik Bajnócznál megfordulván, Bicsén Ocskaynak 80 katonáját kín szorították s levágták, és az ifjú Ricsánt is némely rabokkal elhozták Újvárba; kire nézve, csak elhiszem, megtért eddig azon német is.» (*Archiv. Rákócz. VI. 327. 1.*) *Andrássy István* tbk. jelenti Hunfalváról szept. 17. Bercsényinek, két Steinvile-ezredbeli, 16-kán szökött dragonyos vallomásai után: «Ebergényi Liptó-Újvárnál volt öt vagy hatszázad magával még; *Árvából elküldöttek öt-százat Zsolna felé, minekelölte ezek Liptóhoz jöttek volna, azért, hogy ott az iffiú Ricsányt felverték vagyis elfogták volna.* Mellyeket is igen várna maga mellé vissza Ebergényi.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

2 *Br. Berényi F.* naplóföljegyzése szept. 6-ikáról, a bodoki német parancsnok és Szendrey nevű correspondensének tudósításai nyomán.

bodoki, csitári, sentei, agai stb. csordákat, vagy másfélezer darabot, melyeket többnyire az illető várőrségektől fegyvereikkel kell vala elragadniok.¹ S annálinkább megindult az élelem-, marha- és borkészlet beszerzése szept. hó közepe felé, mióta t. i. az újvári lovasság — mely még a nagy-magyari, pozsonyi, nagy-szombati stb. csordákból is zsákmányolgatott — Balogh István s Réthey és Vajdáék odaérkezésével megszaporodott.

Kiszáguldozásaik oly terjedelmet vőnek, hogy majd az egész Nyitra és Pozsony-vármegyei községek oltalomleveleket váltottak Berthótytól;² «Pozsony-, Nyitra-, Bars- és Trencsény-vármegyék pedig instáltak a császárnál: tenne róla, mert Újvár miatt elpusztúlnak és császár szolgálatjának eleget nem tehetnek».³ Az ily kicsapások alkalmával gyakran szerencsés csatározásaik is estenek a német helyőrségekkel; így például szept. 1—2-ikán a Nyitra-völgyéről 500 szekér élelmet szállító kuruczoknak útjokat állani akaró Bossány várkastélybeli németeket s labanczokat Beleznay fölverte, jól levágott, és 3 előkelő labancz nemest: Bossányi Eleket, Bartakovics Ferenczet és Zsigmondot 35 hajdúval rabul vitt közülök;⁴ 12-kén pedig a pozsonyi kapuk alá csapván, azután Nagy-Magyarnál Eszterházy Józsefnek Szeredbe 120 szekér lisztet kísérő labanczait levagdalták, elszélesztették, és a lisztet elnyerve, bévivék Újvárba.⁵

Más kuruczok — talán Maszelnikék — szept. 14-kén a pozsonyi hegyek közt mutatkoztak, 15-kén Eszterházy József katonáit újból megdézsmálták, 17-kén pedig a Fehérhegyeken túl Stomfánál tőnek szert nyereségre. Valamivel előbb Szeniczénél verekedtek.⁶

1 *Szluha Ferencz* szept. 9-iki levele Bercsényihez. (*Gyűjteményemben*.) A *Berényi-napló* följegyzései is, melyek tömérdek gabna-beszállítási és marhaelnyerési s elhajtási részletet sorolnak föl Nyitra- és Pozsony-vármegyékből.

2 *Balogh István*, szept. 9-iki levelének utóirata. — *Berthóty István*-féle és egyéb újvári levelek az országos és a vörösvári levéltárban.

3 *Szluha F.* szept. 12-iki levelében.

4 *Szluha Ferencz*, szept. 12-kén Érsek-Újvárból Bercsényihez intézett tudósítása. (*Eredeti*, gyűjteményemben.) *Br. Berényi Ferencz* szept. 6-iki naplóföljegyzése.

5 *Berényi-napló*, szept. 12. s 14-ike alatt. *Bercsényi* is írja Rákóczinak Ráhórúl, szept. 18-ikán: «A magyar révből hoztak prófuntot, kit séllye-szerediekkal kísérték, — Beleznay felverte s elnyerte, 14-ikén vitték bé Újvárba, 84 hordó liszt. A pozsonyi marhát is elhajtották, rabokat is vittek bé. Ezért haragusznak Újvárra!»

6 A *Berényi-napló* szept. 14., 15., 17-iki följegyzései.

Berthóty István, mint szigorú meggyőződésű ember és kemény katona, az Érsek-Újvárbá hordott labancz foglyokkal, mint többszörös esküszegőkkel, a hadi törvény és igazság szerint, — s nem kegyelemmel kívánt elbánni. Így a két legbűnösebbet: Ocskay kedves kapitányát Kovács Mártont és az elpártolt s Rákóczi ellen fegyvert fogott nemesek közül Bossányi Eleket hadiszék elé állíttatván, miután szept. 10-kén kötél általi halálra ítéltettek, 11-kén föl akará akasztatni; mindazáltal Szluha Ferencz közbelépésére még várt. Szluha ugyanis a Dunántúl Heister által ejtett kurucz foglyokon netalán elkövetendő visszatorklástól tartott, — azért nem helyeslé Berthóty szigorát, és mint cartell-biztos fölterjesztést intézett ezen ügyben Bercsényihez, szept. 12-én:

«Ocskay uram kapitányát Kovács Marczit minapiban behozták; aztat tegnapelőtt akasztófára sententiáztatta commendáns uram, noha bizonyítja az ittvalókkal: régen szándéka volt elgyűnni, és nem tudta az árútatást,¹ hanem az hosszas betegeskedése okozta elmaradását. Tudván, (hogy) Fodor, Wolfart, Szabó Ferencz desertír (t. i. azelőtt a császáriaknál szolgált) tiszteink légyenek az ellenfélnél (fogságban): nem javallottam az executióját, az kinek tegnap kellett volna lenni; elhalasztatott ugyan holnapra, de mondja — t. i. Berthóty, — csak meg kell lenni! Az egész lovas tisztek sem approbálják. Azután úgy mint simplex desertért nem büntetheti; úgy, mint violatæ Confœderationis reum sem: mert ő Kglmit és az ollyan auditort mint Grassalkovich, nem illeti a bírósága,² hiszem nem plenipotentiáriussa ő Fölségének vagy Exciádnak, avagy az országnak! Maga alatt lévő desertéreket büntetheti: de másokat nem.

Bossányi Elek iffú legény, a Nyitra-vármegyei portális (labancz) hajdúsággal idevaló Asztalosnak szabad-hajdúi kergetésére menvén: egynéhány Bartakovicsékkal és azon hajdúsággal mintegy 35-öd magával Beleznay által megfogattatott. Már Bossányi Eleket, hitivel pe-

1 Ezek, úgy látszik, csak a szorúltságban kicsinált mentségek valának; mert, ha Balogh István bizonytsága szerint Kovács régi totum facja és intímusa volt Ocskaynak: akkor árúlásába is bizonyára be vala avatva; de meg ugyan Balogh tanúsága szerint Kovács M. immár *kétszeri elpártolással* szegte meg hitét.

2 Berthóty István ugyanis érsek-újvári altábornok s Grassalkovich János ottani helyőrségi hadbíró lévén: Kovács M. mint azelőtt is tábori és nem várbeli katona, szorosán véve nem tartozott joghatóságuk alá.

csétli, irt is nekem (Berthótý,) hogy holnap felakasztatja. Én nem tudom, van-e felőlirt auctoritása? Mert Exciád régi példáit látván: nem approbálhatom ezen dolgokat; essék csak valaki közölünk rabbá, — bizony repressálják!»¹

Hogy Kovács és Bossányi mint megrögzött pártosok és többszörös hitszegők megérdemlették a kötél-halált, az kétséget nem szenved; hogy azonban birt-e Berthótý, mint érsek-újvári parancsnok élet-halál joggal fölöttük? ez, igenis, — habár csak forma dolga, — képezhet kérdést; valamint a repressáliák ügye is megfontolást érdemel vala. Más részről az is bizonyos, hogy Szluha, midőn e fölterjesztést tette: Berthótýval rossz lábon állott, és őt Bercsényinél — ugyan e levélben egyszersmind oly, minden alap nélküli — súlyos vádakkal gyanúsítja, melyekről a fővezér hosszas fejtörés után csak ezt jegyzi meg: «Igaz lélekkel irom, *nem concipiálhatom!*» s hozzáteszi magyarázatul, hogy a parancsnok és Szluha «*nem egyesek,*» azaz visszavonók. A czélba vett halálos ítéletekről pedig csak ennyit említ: «... Most is keménykednek ottbenn (Újvárban,) *kivált az Commendant nemes- és tiszteket az Confoederatió megszegéséért condemnáltatott, ellenére Szluhának*».²

Részéről semmi hibáztatás, rosszalás. Hogyan is? Hiszen ő maga — Bercsényi — csak pár héttel azelőtt fejeztette le Hajnásckőn az áruló Szegedy Ignácot és Újkéry Jánost; igaz, hogy ezek erős reversálist adtak volt magokról, mikor börtönükből kibocsáttattak, irgalom nélküli halálbüntetést kívánván önnönmagokra, hogyha elszöknének; dolguk tehát a Kovács Mártonékénál még terhelőbb vala.³

De továbbá, ugyancsak Bercsényi tudtával és a halálítéletnek előleges bejelentése mellett akasztatott föl szept. 9-kén gr. Eszterházy Dániel tbk. is egynehány, Nógrádban vagy Zólyomban elfogott Ocskay-pribéket.⁴

1 *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

2 *Bercsényi*, Ráhótól, szept. 17-ikén a fejedelemhez. (Archiv. Rákócz. VI. 333.1.)

3 Mindazáltal — legalább 1710. elejéig — *Kovács Márton* nem végeztetett ki: mert ő is közöttük említették Szluha Ferencznek 1710. jan. 19-kén br. Bruckenthal győri várparancsnokhoz adott válaszában amaz érsek-újvári rab cs. tiszteknek, a kik Fodor Lászlóék halálának megtorlásáért kijelöltettek a halálra. *Bossányi Elek* pedig ekkor már szabadon bocsáttatott volt, kicseréltetvén a Liptóban Szegedyék által foglyúl vitt Bivolínyiért. (*Szluha* 1710. jan. 16. és 19-iki levelei a *gr. Pálffy-senioratus* archívumában. Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nro. 17. és 20.)

4 «A labancz rabokat — írja *Eszterházy* a csákányházi táborból 1709. szept. 7-kén

Hogy pedig a kuruczok megint ily szigorral kezdetek elbánni az egykor szolgálatukban állott s azután pártütökké és szökevényekké lett labancz katonákkal, ha kézre kerültek: erre okot először Heister kegyetlensége ada, a ki is Dunántúl minden oly kurucz katonát, ki nem zászló alatt harczolva, hanem kisebb csoportokból fogatott el, — már oly czímen, hogy utonálló, — felakasztatott; továbbá a veszprémi várparancsnokot Eckstein János ezredest, ki azelőtt császári tiszt — kállai parancsnok — vala, lefejeztette és öt társát, csupa derék fő-tiszteket, főbelöveté. Okot adott másodszor egy Zólyomban történt hallatlan és irtóztató eset, a hol is egy kegyetlen rácz kapitánya Pálffynak, midőn két gácsi vagy Gál Péterféle portyázó hajdút elfogatott, e megkötözött rabok testéről pokoli irgalmatlansággal, elevenen, darab húsokat vagdalt le és szemök láttára az ebeknek hajigálta. Mely hajmeresztő kegyetlenségeért ugyan hamar meglakolt: mert a vad bosszúra gerjedt kuruczok utána lestek, el is fogták s első dühökben kivégezték őt, ámbár nem oly vérengző módon. Harmadszor idejárult még a kurucz tisztek nejeinek (köztük Balogh István- s Bokros Pálnénak is) és gyermekeiknek a meghódított helyekből — bár szülőföldjükről — a németek által lett istentelen kiűzetése, Mérey Mihály szegzárdi apátúrnak a csábrági várban csalárdmódon történt elfogatása s a magyar ügyhez vallott hűségéért czudarúl nyomorgattatása.

Mindezen, a cartella ellenére elkövetett embertelenségek nem csoda ha a kuruczokat annyira elkeserítették, hogy ők is bosszúért lihegtek. Eszterházy Dániel összegyűjté hadosztálya tiszteit, és az ügyet velök s a körülötte lévő két kormánytanácsossal megbeszélvén, kértökre és nevökben a következő, részint a szánakozó humanitás, részint pedig az igazságos bosszú érzetéből fakadt emlékiratot intézé Bercsényihez:

«Kegyelmes Uram! Minémű rettentő kegyetlenséget és tyranismust kövessenek el az ellenség pártján lévők közül némelyek a miközülünk elfogott rabokon: az includált originális levélből méltóz-

Bercsényinek — a kik a haza szolgálatában voltak s leginkább az idén és Ocskayval elpártoltanak, hármat vagy négyet fogok expedíáltatnom (a másvilágra) holnapután.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

tassék bővebben megérteni Exciád;¹ járulván ahhoz Niczky Ferencz uram feleségének is nem rég gyermekágyából kiverése, a ki miatt hét mértföldön kényszerített apró gyermekeivel gyalogul menni s némelyeket gyámoltalanul koldulásra elhagyni. Ehhez való a szexárdi apátúr Mérey Mihály uram pogány módon való raboskodása és sarczoltatása is; kit is közölvén ittlévő senator Kajalý és Gerhárd uraimékkal, — mindnyájan felette megütköztünk és megháborodtunk rajta, holott az ilyen dühös kegyetlenség még ekkoráig a keresztyének között hallatlan volt.

Noha pedig már *azon rácz kapitányon* megesett az ravancs (revanche), de annak is a módja nem szintén tetszik: *mivel a mint ő bánt a mieinkkel, — hasonlóképen kellett volna övéle is bánni!* Annak az egyiknek penig megbüntetésével nem kellene megelégednünk, *minthogy két rabnak metéltetett s hányattatott az ebeknek a hússok, —* hanem in duplo is méltó volna retaliálni, és a labancz rabokat is hasonló keménységben kellene tartani, a minéművel ők kezdték tractálni a mieinket,² hogy ez által kényszeríttetnék az más fél, s consoláltatnának az szegény, Dunántúl való feleink és az kétségbeeséstől megőriztetnének, s az innensőknek is netalán irtózásból meg ne csüggednék kedvök az hadakozástúl.

Mert minden keresztyén embernek méltó ezen felbuzdúltni s azon tyrannismusnak megbosszulását kívánni, bizván annak módját Exciád bölcs tetszésére; de mi jónak ítélnénk *ezen nagy kegyetlenségét az ellenségnek mind az hadak között, mind a vármegyékben publicáltatni, sőt külső országokban is megírni, főképen az angliai s hollandiai mediatióknak is tudtokra adni, a kik által a cartella transigáltatott vala:* hadd tetszenék ki az keresztyén világ előtt, miként bánjanak nemcsak világi, de egyházi elfogott tagjainkkal is, és vennék *animadversióban a bécsi udvarnak ily Isten ellen való nagy tyrannismusát!*

Sőt a *retaliatió*nak módjárúl való pátenseknek is folytatása (kö-

1 A melléklet — fájdalom — ma már hiányzik, de más, egykorú levelekből tudjuk, hogy az alább érintett eset Zólyom-várában, vagy alatta történt.

2 A zólyomi cs. várparancsnok volt a fő-kínzómester; különben a trencsényi kurucz rabokat is télen-nyáron *a várarkában* tartották, száraz kenyéren és vizen, sánczásásra, csatornatisztogatásra stb. kényszerítvén őket, gyakran még ütlegekkel is.

röztetése) igen szükségesnek látszik, ha Exciád tetszése járul hozzá; ki az Exciád nevezete alatt légyen-e? vagy csak az enyim alatt menjen véghez? — elvárom Exciád parancsolatját felőle, mert annak hamarabb való elkövetése itt minékünk igen szükségesnek találtatott lenni, hogy többbrül több hasonló irtóztató állapotok az ellenségtől el ne követtessenek.

A minthogy a jelenlevő urak és hadi tisztetek is velem együtt igen alázatosan kéretik Exciádat: méltóztassék ezen nagy szánakozásra való állapotot könyörülő szívére ugyan valójában venni, és az ellenség ilyen megdühödött feneségének orvoslását s megzabolázását haladék nélkül feltalálni. Elvárván Exciád továbbvaló kegyelmes parancsolatját». ¹

Eszterházy Antal is ismételve sürgette leveleiben a veszprémi gyilkoltatásokért visszatorlást tételni Bercsényit; de a Bottyán portyázói által a rácz-kevi szigeten elfogott Iller őrnagyon kívül nem volt ekkor a kuruczoknak jelentékeny cs. törzstiszt foglyuk. (Ha Tolletet és társait el nem szalasztotta volna Csáky!) Ezen őrnagyot Bercsényi hét más rabtiszttel együtt Hajnászkőben megtorlásul halállal ijesztette, (de csakis ijesztette!) hogy ebbeli félelmökben írt s a kurucz rabok sorsának enyhítését kérő leveleiket megküldhesse a bécsi udvarnak; továbbá a veszprémiek dolgában kemény tiltakozást íratott Szluhával, mint cartell-biztossal, a császári cartellæ commissarius útján Heisternek. Egyebet tenni egyelőre módjában nem vala. ²

1 *Eredeti*, gyűjteményemben. (Kelt «Ex castris ad Hugyag [Nógrádban] positis, 15. Septembris 1709.»)

2 *Bercsényi* Károlynak, Tornallyáról szept. 24-ikén: «Szegény Antal (Eszterházy) maga is fél az öléstől s öletéstől: mert az veszprémi tisztetek, Eckstaint, Fekete Istvánt, Lukát (Benedek) melyiket, mind megölette Haister. *Repressáliát kérnek, hogy tétessék*; nyúznám, ha volna kit!» (*Rákóczi Tár*, II. 279. 1.) És Rákóczinak, ugyan Tornallyáról szept. 30-ikán: «Íme újabb levelét veszem szegény Antalnak. Isten kegyelme tehet jót velök! *Keményen íratam Szluhával, cum protestatione reservationis repressalium Haister crudelitásiról*; mert most contemnáljuk köznémeteken tenni, hanem æquorum familiæ servare possint exemplum crudelitatis Haisterianæ in fructu.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 355. 1.) Illert és társait illetőleg 1. Eszterházy Dániel levelét szept. 28-káról Bercsényihez. (*Eredeti*je gyűjteményemben.) Továbbá Bercsényi e sorait Károlyihoz: «*Fodort* (Dunántúl Heister fogságába került kurucz dandárnok) *felnégyeltek volna, ha Illert meg nem ijesztettük volna*. (Rákóczi Tár, II. 297.) *Bercsényi* erőteljes utasítását *Szluhához* 1709. szept. 29-én Tornallyáról 1. a gr. *Pálffy-senioratus* levéltárában. Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nro. 5.)

HUSZONNEGYPEDIK FEJEZET.

Bercsényi Zólyomban Pálffy, Liptóban Ebergényit sarkalja; Ebeczky és Csajághy bemennek Újvárba. Ocskay kifecsegi a császáriak hadi terveit; Bercsényi erre a Szepesség védelmét előkészíti, Árvába, Liptóba sűrűen portyáztat, s Beszterczéig hódítja Zólyom-vármegyét. — Ocskay ezrede; liptai csatározások. Heister segélyül küldi Zselizhez Savoyay Eugen dragonyosait. — Bercsényi elégtelen tábornokaival és Bottyánt sóhajtja. Bottyán a Duna mellett; Bottyán halála. — Hadműködések Zseliz környékén; az újváriak október 4-én Croix tábornokot s a Savoyai-ezredet Csápornál megverik. Berthóty István meghal; Csajághy lesz újvári parancsnokká.

Most tekintsünk vissza Ebergényi, Pálffy és Ocskayék felé. Az első ellen, Csáky elmozdítottatása óta Szepesből csak Babócsay vezényelt augusztus végéig, s ettől kezdve Andrássy István tbk, ki a Kézsmárk és Szepes-Szombat közötti Hunfalván tartá főhadiszállását. Alatta állott a három reguláris dragonyos-ezerből képezett Babócsay-brigáda, összesen vagy ezer lovas; továbbá Paur, Szemere, és Besseney nagyon hazaoszlott ezredeinek némi maradéka, s a Bokrosébúl másfélszáz huszár. Mindössze tehát nem több mint valami 1800 lovas, s az sem csoporton, hanem hadvonalakra széljelosztva.¹ Bercsényi ehhez képest a Liptó felé eszközlendő hadműködések végett szükségesnek látta a szepesi lovasságot két ezreddel megszaportítani, mely célból utasítá Eszterházy Dánielt: indítsa Orosz Pál és Mikházy ezereit Andrássy István mellé.²

Bercsényinek célja volt Ebergényit Liptóban, Pálffy pedig Zólyomban Breznó és Dívény felől egyszerre támadtatni meg, vagy legalább háborgattatni, hogy várakozó helyzetéből valamerre kibolygassa, s megosztatván hadát, alkalmilag valahol megüthesse. A bán maga Ocskayval többször bejára Beszterczére,³ hanem táborá Stein-

1 *Bercsényi* Pelsüczről, szept. 6-ikán Rákóczinak. (Archiv. Rákócz. VI. 311. 1.)

2 *Gr. Eszterházy Dániel* válaszolja Bercsényinek szept. 7-kén, a csákányházi táborból: «Orosz Pál és Nikházy uraimék regimentjeit expedíalom Szepesség felé Exciád parancsolatja szerint, Generális Andrássy István uram commandója alá.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

3 *Archiv. Rákócz. VI. 312. 1.* és *Király Mihály* Polonkáról szept. 6-ikán költ levelének már idézett helye.

villeg, Viarddal, Hartlebennel egész szept. 9-ikéig ott feküdt Ocsovánál, hová a kuruczok eleget portyáztak, s ejtettek is német és labancz foglyokat:¹ de Pálffy csak nem mozdult, — a Maszelnik és Rétheyék hírére Rózsahegy és Zsolna felé küldött lovas-portát kivéve, — s foglyok és kémek vallomása egyaránt azt tartá, hogy Heister fölérkezésére várakozik.²

Bercsényi mindenképen ki akará őt csalni mozdulatlanságából, hogy valahol lesre vehesse; és mivel Liptóból értesült, hogy — mint már említettük — Ebergényi Liptó-Szent-Miklósra s a szent-péteri sánczba ismét őrséget vetett:³ oda is kiterjesztvén figyelmét, szept. 5-kén Dobsinán értekezletet tartott Andrassy István és Pál tábornokok, Babócsay, Csajághy és Czelder dandárnokokkal, mely után megtevé rendelkezéseit. Ezek szerint Andrassy Istvánt úgy indítá Szepesbe, «hogy mindjárt Paurt az lovasnak jobb részivel előjárótábor formában küldje bé Liptóba az liniák környékire s mintha az gyalogot Szent-Péterben bloquálni akarná, mindenfelől előreküldve, hajtasson s parancsoljon élést az utánajövő tábornak, jó vígyázó por-

1 *Eszterházy* írja iménti levelében: «Ma is érkezett két rendbéli portám az ellenség felől, már megszállásomkor, estve; az egyik hozott három lobonczot, két németet, a másika négy szökött granatérozt. Ezen portások is csak ugyanazt referálják, a mit a tegnapiak és ma regveliek, és hogy az ellenség még tegnap is Ocsovánál volt.»

2 *Bercsényi* szept. 6-iki levele. (*Archiv. Rákóczi*. VI. 312. 1.) *Király Mihály* levele Polonkáról ugyanezen napról Bercsényihez. (A 639. l. már idézve volt Heister várását illető passusa is.) Végre, *Ebeczky Tamás* gácsi parancsnok is említi szept. 11-iki levelében, kémje jelentése után: «*Pálffy pedig Heistert várná, addig semmi operációhoz nem kezd.*» (Orsz. Levéltár.)

3 *Király Mihály*, most említett levelében: «Az liptai ellenségnek is miben legyen dolga? arról is akarám Exciádat tudósítani. Az szent-péteri sánczot erősíti, úgy Szent-Miklósánál is csinál sánczot. Liptóban pedig több lovas nincsen, hanem Rosumberknél.» (*Eredeti*, az Országos Levéltárban.) *Andrassy István* értesíti szept. 6-kán Bercsényit Hunfalváról, hogy oda tegnap későn estve megérkezvén Dobsináról, — érkezett Szemere László dandárnokkal és Paur Ferencz ezredessel, kiktől is szóval informáltatott, «azonban az originálban megküldött levélből is (ez már ma nincs meg) kitetszik: minémű constitutióval legyen az ellenség, másként is, a szent-miklósi templom kerítése igen magas falú lévén. A szent-péteri sánczot is, a mint értettem, erősítteti s reparáltatja.» (V. ö. a Bercsényi szept. 6-iki leveléből már jóval föntebb vett idevonatkozó idézettel.) Mód azért próbára most nem igen láttatik, de lévén oda most is portánk Liptóba: annak relatiójától függ, mihez kezdhünk? (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

táit bocsátván maga eleiben. Kimutatja arra magát: hol van az lovassa? és Pálffynak mint van az segítségére szándéka? Talám ismét két-háromszáz lovasat bocsát; annak, ha lehet, üssön véletlen nyakába. Andrassy István azalatt az többi lovasat összeszedvén, Hranoviczához nyomúljon: mintha ismét ott, mint azelőtt, az gyaloggal és munióval egyezni kívánna. Az mint is:

Andrassy Pál uram tegnap (szept. 5-ikén, két heti éléssel) Dobsinárúl megindúlt Urbán Czelder brigádájával, ki is az két regiment tehet 1200 embert, és Nyáray Murányallyárúl, — az is talám lehet annyi; meg kellett volna ma egyezniek Polonka körül. Revier uram is az munióval Murányhoz menvén, azt ott kevésbé elhagyva, maga kiljebb mégyen az gyaloghoz, úgy, hogy ott megegyezésekkel, — kitanúlván mind az Pálffy indulását s mind az liptai reportumát Paurnak, — fordulhatnak az hová akarják. Kire præscriptiót egyebet nem is adtam, sem adhattam nekik, hanem pro generali principio tartsák: Ha Pálffy Gácsnak megyen, mivel azzal Nógrád-vármegyét elfoglalni kívánja, — vagy Liptónak menjenek, vagy ha az gyalogot kiviszi Beszterczérúl: Beszterczének, Breznyó mellől, és Andrassy István Liptóban beljebb. És mivel Revier uramnak rettenetes kedvét s jó zelussát láttam, s az ő biztatásából exhortatióimra — úgy tetszik, — felindúlt spiritussok Andrassy uraméknak, hogy csak bízzam reájok, lovas-hadat is Tóth Mártonnal kívánságok szerint adtam melléjek.»¹

Míg így Andrassyék, István Liptónak, Pál Breznónak s Beszterczének nekikészülnének: Eszterházy Dániel Ebeczky Istvánt «valami lovas- és gyaloggal porta-próbaképen expedialta Zólyomhoz, azért, hogy az bennvaló quarnizon három rabot bocsátott ki az falon, hogy portánkat vigye oda, s megölik az commendantot, (ez vala a rabkínozó, kegyetlen ember); mert igen szöknek (a zólyomi németek,) fogják az parasztok s ölik, — nem gyühetnek máskint.» Tehát Ebeczky e küldetése a zólyomi cs. helyőrség titkos forrongására volt alapítva. Hanem Bercsényi — ki a főtebbieket elbeszéli, — mindjárt megjegyzi hozzá: «Egy mérföld Ocsova oda, — *semmi sem lesz belőle*; de *lassa currere!*» Mindazáltal, hogy a diversiók más

* Bercsényi levele, szept. 6-ikán Pelsűczről Rákóczihoz. (Archiv. Rákócz. VI. 313. 1.)

oldalról is meglegyenek hozzá, Andrassy Istvánt megsürgette: Paurt csak elküldje Liptóba a minapi rendelés szerint, s «Andrassy Pál is portát bocsát Polonkátúl Beszterczéhez és az hová érhet. Meglátja így Pálffy: három felől készen leszünk ellene, — nem fogja tudni, merre forduljon? s elhiszem: ott sülyed, noha híre nem szűnik indulásának, ki erre, ki amarra, ki Haistert, ki az zsilizi németet, ki mit várat reportumával hozzája. De nincs Haister jövetelinek híre; sőt ime veszem tegnap újabb levelét Antal úrnak, melyből látszik: nem végezte még túl (a Dunán) dolgát. Szent-Benedekről sok szeker élést visznek Pálffyhoz mostan: azzal talám lehet valamely gyalog, — de más mozdulása nincs az zsilíztinek.»¹

Pálffy talán valami hírt fogott Ebeczkynek Zólyomhoz való szándékáról: azért ezt megelőzendő, szept. 9-kén egész táborával együtt, tehát Ocskayval is, az oldalt fekvő Ocsovától a Nagy-Szalatnya és Leszkócz (Lieszkovecz) közötti rétekre szállott;² melyek egyenesen a Dívénytől, Véglestől Zólyom-varának vivő útban, úgy szólván ennek kapuja előtt esvén, e helyváltoztatás által elzárá az utat Ebeczky előtt Zólyomhoz férközhetni a nélkül, hogy előbb övele meg ne ütközzék.

Eszterházy Dánielnek portái a bán e mozdulása hírét még az nap este megvitték, épen midőn Ebeczkyt a Zólyom-vára alá szánt csapatosztálylyal a lapujtői táborból kiindítaná. Ennek folytán megállítá őt, és tanácskozást tartván Ebeczky István, Szent-Pétery Imre s Csajághy János dandárnokokkal: közakarattal határozzák, hogy a zólyomi próba most már maradjon el, a más két brigáda helyben Lapujtónél késsék, Ebeczkyé pedig vonúljon oldalaslag Szécsény és Balassa-Gyarmat közé, «arra nézve, hogy az ellenség (Nagy-Szalatnyától) akár Korponának, akár Szécsénynek, akár pedig Gácsnak forduljon, mindenfelől könnyen elejét vehessük, hasonlóképen, ha Szent-Benedeknek fordul: Ebeczky a Macskarévnél megelőzhesse.» Különben, a három dandár bármily eshetőségre négy óra alatt min-

1 *Bercsényi*, Tornallyáról szept. 9-kén Rákóczinak. (*Archiv. Rákócz.* VI. 322. 1.)

2 *Ebeczky Tamás* jelenti Gácsról szept. 11-kéről Bercsényinek: «Az ellenség Ocsovátúl megindulván, Nagy-Szalatna és Leszkócz között való rétekre szállott. Tegnap küldöttem egy granatérozt Gróff Eszterházy Dániel uramhoz, hogy examinálta ő Excja. Micsiney most is portán vagyon 60 hajdúval. (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

dig egyesülhet, ámbár erre alig lesz szükség: mert ha Pálffy ki akarna is csapni, a szorosok mindenfelől jól be vannak vágva, a hegyek kövesek, — tehát hirtelen és sebesen nem jöhet. Másként is, Szalatnyánál jelenleg fekvő ereje nem olyas, hogy sokat merhetne vele; mert tegnap (szept. 9-kén) este érkezett ide a táborra Asgúthy főhadnagy, ki a Sztregova-völgyén, vagyis Dívény-Huta felé járt portára, hozott egy derék őrmestert, Winkler ezerebelit, a ki is Trencsénynél rabúl esvén, 8-ikán éjjel Pálffynak még ocsovai táborából, egy jó paripára kapva kiszökött és Asgúthyval összeakada, — ezen altiszt «kemény hite alatt vallja, hogy a német ott mindenestül nem volt több labanczczal együtt *kétezernél*.» Továbbá, hogy negyednapja a táborról Ocskay egyik főhadnagya: Zsidó Imre, a maga századával és 60 dragonyossal Pálffy bagázsiját bekísérére Zselizre. Jött is ma híre, hogy Pálffy maga is «Zólyomtól egyenesen Szent-Keresztnek vette útját; *de ezt bizonyosnak nem merem írnom*,» hanem várom újabb portáim neportumait holnap reggelre.¹

E porták azonban, úgy a következő napokon érkezettek is azt hozzák, hogy a bán «egészen beszállott Szalatnyába,» s a Réthey Jánosék lármája hírére Liptóba és Zsolna felé távozottakon kívül a többi mind csak ott helyben fülel, a fűrészi szorost Végles felől keményen bevágatta, s a Szalatnya alatt paczkázó portákra «noha már az falu elől is hozták el marháját, — de senki ki nem jön.» Pálffynak e nagyon is reservált magatartásából Bercsényi igen helyesen azt magyarázta ki, hogy az «*timentem timet*» s «Haister indulását várja.»²

Annakokáért, hogy ő is ezen időközt minden oldalról felhasználja, azt gondolá ki, «hogy mivel Újvárbán igen sürgetik az munkdirt és az hajdúság fölváltását:» tehát Eszterházy Dániellel s Ebeczkyvel megindítja Csajághy János gyalog-dandárát, s oly szín alatt, «mintha Zsilizt bosszontani küldené az hadat», — szépen becsúsztatja a gyalogot és ruhakészletet Érsek-Újvárba, mielőtt még Heister általérkezésével a nehezebb munka megkezdődne.

1 Eszterházy Dániel levele a lapujtói táborból, szept. 10-kén Bercsényihez. (*Eredetije gyűjteményemben.*)

2 Szept. 14-iki levele Rákóczihoz. (*Archív. Rákócz. VI. 329. 1.*)

E szándékához híven, Eszterházyt szept. 14-én Szécsényhez indítá Csajághyval és Ebeczkyvel, úgy, hogy ott az Eger felől már útban lévő, Újvárba szánt posztót és pénzt bevárván, induljanak a Garam felé. Erről hírt tőn Újvárba is, hogy jöjjenek ki eléjük, s Csajághyt utasítá: válogatott, jó fegyveres 1500 hajdújából hagyjon a várban a mennyit szükségesnek ítél, s maradjon ott maga is alparancsnokul. A régi helyőrségből az elbetegesedett, megunatkozott hajdúságot pedig küldje ki, a kikre is Eszterházy, Ebeczky, a velök menő 2000 lovassal a Garamnál várakozni fognak, illetőleg Ebeczky a hajdúkat Újvárba be- és kikíséri.

Ezen intézkedésnek immár annál inkább ideje vala, minthogy az alsó-Garam mentén vígyázó Kókay már szept. 14-kén tudatá Bercsényivel, hogy Esztergombul Heisternek valami podgyásza érkezett Zselizhez, hová magának is mihamarabb szándékát hirdetik; 17-kén pedig egy zselízi szökevény jelenté, hogy oda Heistert várják és 300 szekeret élelmiszereik alá, — azután a bányákra mennek.

Szécsényből szept. 16-ikán estve indult meg Ipoly-Ság felé az újvári szer- és hadvonat; 19-kén költözött által Csajághy a Garamon, s 21-kén már örömmel tudathatá Ráhóról a fővezér a fejedelemmel, hogy «Isten bévitte az gyaloggal Csajághyt, mert a Garam nem lévén még úsztató, csak lófarán is által hordották az hajdút.»¹ Ezzel a nagyfontosságú erősség — melyet kiszáguldozó lovassága élelemmel, mint láttuk, már bőven megrakott, — most friss hadi néppel, ruhakészlettel, lőszerekkel és a hadfizetésre szükséges pénzzel is az egész őszi és téli időszakra szerencsésen ellátatott, s Eszterházy a régi hajdúságnak kiküldött részét szintoly szerencsésen elhozá Szécsényhez.

Hogy pedig ezen újvári expedíció ily jól sikerült: abban a tervezésen kívül is nagy része van Bercsényinek; mert ő vala az, ki azalatt míg Dániel úr a Garam felé járkált, Pálffy figyelmét másfelé voná. Ugyanis Eszterházyék megindulásakor Bercsényi a Mikházy, Orosz Pál, Réthey György és Szent-Pétery Imre ezredeivel Ráhóhoz szálla és a tiszolczi passus felé mutatta ki magát, — mire Pálffy hadának egy részét Zólyom-Lipcséhez szállítá, s maga is Beszterczére ment.²

¹ *Bercsényi* szept. 9—21-iki levelei, u. o.

² «Minthogy Pálffy-t tartóztatni akartam, — írja *Bercsényi* Ráhótól szept. 21-kén

Andrássy Istvántól Bercsényi szept. 17-kén oly tudósítást vett, hogy a Steinville-, Althan-, Uhlefeld- és Wolffskehl-ezredek­ből 1200 lovas Ebergényivel van Rózsahegynél,¹ — tehát a bán Szalatnyáról alkalmasint juttatott oda valamit.² Másnap, 18-kán érkezett azonban Ráhóra egy Wedekindt Lénárt nevű, azelőtt br. Zay András lovas-gránátos-ezredebeli s most Beszterczéről, egy más társával ki- és viasszaszökött kapitány, a ki Bercsényit tüzetesebben tudá informálni Pálffy erejéről. Wedekindt jelentése szerint a szalatnyai — ekkor Steinville és Viard parancsnoksága alatti — tábor 2000 emberből s az Ebergényi alatt Liptóban lévő haderő plusz-minus 1600 főből (700 gyalog, 900 lovas) állott; Beszterczén Lambruch (Lombreut) ezredessel 600 gyalog és 40 lovas, Breznón Kreuzberg őrnagygyal 400 gyalog és 50 lovas, Selmecezen Langlet ezredessel (tbk?) 300, Kör­mőczön egy kapitánynyal 100 gyalog feküdt. Ez 5090 embert tenne; mihez adandók még a Radványban és Garamszegen, Zólyom-vára-

Rákóczinak, — hogy az Garam költözésén ne akadályoskodják Csajághynak: *ezen az tiszolczi passuson mustrolódtam*; arra nézve rész hada Lipcséhez gyűtt s maga Beszterczén volt még tegnap is Pálffy.» (*Archív. Rákócz. VI. 343. 1.*) V. ö. a szept. 14-iki le­velet (u. o. 330.) hol az ezredek elősoroltatnak, a melyekkel Tiszolcznak menend.

1 *Archív. Rákócz. VI. 334. 1.*

2 Hogy ez alatt a szalatnyai cs. tábor sem egészen pihent, hanem vigyázó por­ tákat küldözött a Buda-Lehota és Gyetva felől a szorosok torlaszain őrködő Groczky István alezredes hajdúi ellen, továbbá élelmi szállítmányért le-lebocsáta egy-egy csa­ patot a Garam mentén Zselízhez, — azt *Ebeczky Tamás* gácsi kapitánynak szept. 17-én estve Bercsényihez intézett következő levele mutatja: «Mai napon két rendbeli emberem gyűtt; az németből 300-ig való, djetvai malmon innen, buda-lehotai határ szélén a mint a mi portáink szoktak általjárni, még délelőtt szállott (Szalatnyáról) és ugyan most is ott vagyon. Hova szándékozik? nem tudhatni, de hihető: vagy marhát akar hajtani, vagy *templomot fölverni*, mert két buda-lehotai gyermekekre akadván, tu­ dakozta tőlök: hol légyen templom? Én Groczky uramnak tudtára adtam: légyen vigyázással, — vannak ugyan portáink. Groczky uram írja, hogy egy generális bizo­ nyos haddal, a mint szalatnai ember referálta, a Garamon lement (tán Viard vagy Hartleben, Zselízhez, élésért) Haister eleiben, egyik része pedig Liptó felé. Pálffy Nagy-Szalatnán vagyon. (?) Dobrovinai ember pedig referálta, hogy *Ocskay* is lement a Garamon, (nem le, hanem *föl*, Beszterczére.) Megírtam, hogy motyovai embert hi­ vasson, megírtam: melyet? — az legigazabban mondja meg constitutióját az ellen­ ségnek.» (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*) Másnap szept. 18-kán már tudatja *Ebeczky T.* «Ezen órában gyűtt bizonyos emberem, a ki szemeivel látta, *hogy a német Djetvátul Szalatnára visszament*, 500 fertály zabot vont rajtok, (a gyetvaiakon.) Buda-lehotai határig azért gyűtt volt: egy odavaló embernek 24 köpű méhe­it verte ki, elvitte. *Ér­ tettem, hogy négy compániát commendirozott volna Liptóságra.*» (*Eredeti, ugyanott.*)

ban, Véglesben, Dobronyiván, Szent-Antalban, Szent-Kereszten, Bakabányán, Szent-Benedekben fekvő helyőrségek, Löffelholtz zselízi tábora, a Turdosinban, Árva-várában, Zsolnán és Túróczban lévő had, Bars, Zólyom, Liptó, Árva, Túrócz, Trencsény-vármegyék zsoldosai, s végre Ocskaynak 300 pribékje. S így ismét kijön a 10—11,000 ember, leszámítva azt a legkevesebb 5—600-at, a mennyivel a bán hadereje augusztus hó eleje óta, a Liptóban, Zólyomban, úgy Dívény, Losonc és Zseliz körül elejtettek, elfogottak és a gyakori szökések által bizonyára fogyott.

Wedekindt kapitány *Ocskayról* is tudott valamit jelenteni: «Vergangene Sonntag (16-kán) war der *Utzikej* in Neusoll, welcher sagte, (tehát a császáriaknál is csak szószátyárkodott!) dasz der General Ballfi (Pálffy) Briefe bekommen, dasz der General Heuster in acht Tagen ankommen würde mit achttausend Mann, besteht fast in lauter Ratzen, (ráczok) und würden sie sich alsdann von da *nach der Zips begeben*, allda sich der Winter-Quartiere zu bemächtigen.»¹

Íme, így élt vissza a jellemetlen ember, érdemén fölül való pártfogója Pálffy tábornagy bizalmával, hogy annak vele közlött titkos leveleit úton-útfélen kifecsegte! Heisternek a Szepesség felé irányult szándéka *való volt*, és így, Ocskay petyegése által jutott annak tudomására Bercsényi oly jókor, hogy Lőcse, Kézsmárk, Szepesvár biztosítására a kellő intézkedésekről idejében gondoskodhatott. Meg is jegyzé magának Wedekindt e hírhozását különös nyomatékkaival, s gondolkodván fölötte: éles elméje mindjárt átlátta a császáriak célzatát, hogy t. i. Szepestől le Nógrád déli csúcsáig kívánnak a télre lineát vonni, s tovább nem terjeszkednek.² Érdekes még Wedekindt jelentéseiből megemlíteni, hogy a besztercebányai jezsuiták «nagy comœdiával» várták oda Heistert.³

Míg Eszterházy és Ebeczky Csajághyt beköltöztették Újvárba, Bercsényi pedig kedvére sétáltatta Zólyomban föl s le Pálffyt: addig Gellért Imréék derekas vásárt csaptak Árvában. Andrássy István ugyanis Bercsényi parancsára, szept. 13—14-kén egyszerre indította

¹ *Wedekindt* vallomásai szept. 18-káról, Bercsényi szept. 20-iki leveléhez csatolva. (*Archiv. Rákóczi*. VI. 341. 1.)

² *Bercsényi* szept. 20-iki levele, *ugyanott* 338. 1.

³ *Ugyanott*.

be Szepesből ú. m. Lucsivnától, Batizfalvától Babócsayt és Paurt vagy ezer lovassal Liptóba Szent-Péterhez s Miklóshoz, — és Új-Bélától a Bokros-ezreddel s Pongrácz János lovas-századával Gellértet és Elek Zsigát Árvába Turdosinhoz. Paurek a szent-péteri sánczot reparáló gyalog-németet, valamint a szent-miklósi templomkerítésben tanyázó lovast zárlatba vették, mintha hajdút várnának magok után ostromra. Azzal portát küldének Rózsahegy alá, Ebergényit bosszantani. Ez, a szent-péteri félig kész sánczot féltvén, kiugrott vagy 600 lovassal Rózsahegyről, s az ingerkedő porta után Liptó-Újvárig nyomult. Mire a kuruczok ismét megtértek állomásaikra Szepesbe,¹ Ebergényi pedig a szent-péteri sánczot kiürítvén, gyalogjával együtt Rózsahegyre húzódott vissza.²

Gellért is csakhamar visszaérkezett Árvából a szokott szepesi csúcskába, honnét, név szerint az Új-Bélával szomszédos Krempachról, már szept. 15-kén tudatja Andrássyval szerencsés járását. A mint is Gácsországon által Árvába Szuhahoránál beütöttek, s Trsztenán keresztül az általunk ismert módon elsánczolt Turdosin városa alá csaptak. Onnan már előbb eltávozván minden lovasság a Réthey-Vajdáék fordulása hírére nézve Zsolna felé, — reájok senki ki nem ütött. Megbátorodtak tehát, hogy a gyalogot fölgázolják; s az Árva és Oravicza vizek közötti sánczot gyalog szállva megvívják, az ellenségből levágnak és Turdosint elfoglalják. A német erre az Árva vizén túli dombon épült erődbe menekül; a kuruczok pedig, miután a házakban gazdag prédát nyertek, a várost fölgyújták, azon reményben, hogyha az erőd is megégne tőle. De ez nem történt. Ők is

1 *Andrássy István* tbk. levele szept. 17-kén Hunfalváról Bercsényihez: «Ezelőtt való napokban is tudósítottam vala Ngodat Liptóban járt portánk operatiója felől, kik is már visszatértek statiójokra. Ebergényi Rosenbergtől utánok indult, a mint a portások végére mehettek, hatszázad magával, ki is még most is Liptó-Újvárnál vagyon, német ruhában; tovább mi szándéka lészen? az idő meg fogja mutatni. — Annak alkalmatosságával is, a mint megírtam Gellért uramnak, hogy ő Kglmek se heverjenek, irrumpáltak Árvában; ott mit vihettek véghez? levelében feltötte ő Kglme, mellyet Exciádnak elküldöttem.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

2 *Bercsényi* írja Ráhótól szept. 23-kán Károlynak: «Az én németem csak fülel, mint az medve az lyukban. Liptóban kicsalhatnánk, ha azt nem hinném: ő akar oda-csalni, mert csak hol feljebb, s hol hátrább száll. Most ismét beszállott volt az szent-péteri sánczban gyalogjával: ismét csak bloquáda-formában vétettem lovassal; megint érte ment, Rosenberghez vitte.» (*Rákóczi Tár.* II. 277. 1.)

viisszatértek tehát zsákmányukkal Szepesbe, magokkal hozván a Tverdoshinban elfogott Nyizsnyánszky István nevű árvai szolgabíró, hogy a császáriak létszáma és állapotáról tábornokuk értesülhessen tőle.¹

Andrássy István a Breznót zárlatban tartó Czelder- és Nyáray-féle hajdúságból szeretett volna egy részt maga mellé kapni, és úgy lovassal-gyaloggal tenni újabb beütést Rózsahegy felé, s írt ez érdekében Bercsényinek, valamint öcscsének Andrássy Pálnak is.² Különbösen panaszkodik, hogy a széna ott a Poprád vize mentén már igen megszűkölt, és hogy «valóban savanyú idők kezdettek jární, — a kézsmárki havasok hóban borúltak; még a mely regimentek mezőben vannak, valóban sollicitálják, hogy falukra bocsássam.» Forgách uram ezerének mundíja Szepsiben készen lévén, kérném ideküldetni, mert a katona «lassú ruhával vagon.»³

Néhány nap múlva, ú. m. szept. 21-kén, Elek Zsigmond meglepő hírt jelentett a Dunajecz melletti Fridman helységbeli hadállomásról Andrássynak Hunfalvára: «Mai napon 5 óra tájban délután bizonyos híreim jöttek Árvában lévő ellenség motusa íránt, hogy tudni-

1 Gellért Imre alezredes levele Krempachról szept. 15-kén br. Andrássy István tbkhoz: «Én Ngod parancsolatjából mellettem lévő hadakkal bémentem Árvába, a honnét is Isten engedelmeiből szerencsésen viisszatértünk. Tverdoshin alatt leseket hányván, az ellenség ki nem jött, minthogy lovas nem is volt benne, mindenestül Manyára szállott. Látván azt, hogy lovása nem légyen: *rajtamentünk az gyalogján, városi sánczokból kinyomtuk*, az új várba recipiálta magát. *Egynihányat közülek levágván, Tverdoshint megégettük mindenestül, gondolván azt, hogy az vár is meggyúl*, — de a vár mégis megmaradott. Subsistentiája, gondolnám, nem igen lészen a várban, mivel a városát mindenestül elégettük. Minekünk pediglen egy katonánknál többet meg nem sebesítettek és egy lovat meglőttek, tercsenaiak (így) pediglen Pongrácz uram katonáját lőtték meg. Nemes vármegye szolgabíráját Tverdoshint találván, elhoztuk magunkkal, tudván ellenségnek minden constitutióját, hogy bővebben informálhassa Ngodat: személye szerint elküldöttem őtet.» (*Eredeti levél*, az Országos Levéltárban.) E szolgabíróról írja Andrássy, imént idézett levelében: «A mely Niznáneczki István szolgabíró Árvából hoztanak, itt vagon árestom alatt; examináltam, de semmi derék dolgot nem tud mondani. Ő ugyan esküszik, hogy soha oda modernis constitutionibus nem igyekezik viisszamenni, mivel se éjjele, napja az németek miatt csendes nem volt. Exciád mit fog felőle parancsolni?»

2 «Már azon lészünk ezután — írja Andrássy I., szept. 17-iki levelében, — a breznai occupatiótól jöhetne valamely hajdúság errefelé, — azokkal tehetnénk együtt próbát Liptóra; mely íránt várom öcsémuram (Pál) informatióját.» (*Eredeti, gyűjteményben.*)

3 Ugyanazon levélben.

illik mintegy *harmadfélezer* labanczostúl, érkezett volna Tercsena (Trsztena) névő helyben, és hogy okvetetlenül erre felé vészi útját. Kire nézve mit parancsoljon Ngod? elvárom. Én pedig az mint legjobban lehet, az mindennapi vígyázásban serénkedem.»¹

Andrássy ezt a levelet tüstént megküldé Bercsényinek, ki azonban méltán következtette a hír nagyított voltát. Ugyanis Pálffytól 500 német és Ocskaynak három század labancza küldetett volt e napokban zólyomi jelentések szerint Liptóba, melyekhez ha Ebergényi összes lovasságát csatolta volna s úgy mindenestől ment volna is Árvába, — mégsem lett volna harmadfél-ezered magával.² Annyi azonban igen valószínű, hogy Gellértéknek turdosíni szerencsés próbája hírére, a turdosíni erődbe szorult helyőrség segélyére s azon vidéknek hasonló beütések elleni biztosítására Ebergényi csakugyan valami erős lovas portát ugratott Árvába, legalább — *kárlátóban*.

Bercsényi szept. 21-kén értesült Ráhónál, hogy Pálffy (természetesen, vele Ocskay és a Zólyom-Lipcsénél állott csapat-osztály is) «holnap megindul» Beszterczéről, mint a kurucz fővezér egyelőre föltevő: Zseliz felé, az Újvárból kijövő felváltott hajdúság elé.³ De csalódott: mert a bán csak Steinvillehez, szalatnyai táborára ment vissza. E tábornak minden mozdulatára argusi szemekkel vígyáz vala a Zólyom-vármegyének minden zege-zugát ismerő beszterczei Pollereczky Mátyás, Bercsényi dragonyos-ezredebeli egyik legügyesebb portyázó fiatal százados, a ki (vagy a fia?) később, mint emigráns, francia tábornagyságig és grófi rangig emelkedett, feltűnő vitézsége s katonai talentoma által. E Pollereczky, az Ipoly forrásainál, a gyetvai havas aljában fekvő Málnapatakaról szept. 22-kén így biztatja s tudósítja főtábornokát:

1 *Eredeti levél*, az Országos Levéltárban. Megjegyzendő, hogy ekkor azért vezénylő Elek őrnagy a volt Ocskay-ezredet, mivel Gellért alezredes Bercsényihez ment a főhadiszállásra, hogy ott az ezredet a hosszas hadi fogságából kiszabadult *Bokros Pál* ezredesnek átadja.

2 *Bercsényi* értesíti Tornallyáról szept. 24-kén Rákóczit: «Éppen most írja Andrássy István is, mintha Árvába harmadfélezer német érkezett volna, — meg nem foghatom! Pálffytól 500 ment Liptóba, azt mondják; az ha megegyezett Ebergényivel, nincs annyi.» (*Archív. Rákócz.* VI. 347. 1.) Az Ocskayféle három századnak Ebergényi mellett lételére nézve lásd maga Ocskay, továbbá Paur szept. 28-iki levelét alább.

3 *Archív. Rákócz.* VI. 345. 1.

«Én assecurálom Exciádat, hogy az ellenség meg nem mozdúl az (szalatnyai) táborról (a nélkül), hogy nekem hirt nem hoznának. Lipcsénél az ki volt, egészen elgyütt Nagy-Szalatnára. Azon emberem éjfél tájban érkezett, az kit elküldtem volt Lipcsére; szaladva mentek vissza, mert olyan híre érkezett Pálffynak, *hogy egész táborunk arra felé, Breznóhoz nyomakodott.* Az ember felől dispositiót tészek; másokat várok vissza Szalatnától bizonyos hírrel délig. Az (fűrész) szorosok be voltak vágva: de újonnan bevágattam jobban, — assecurálom Exciádat, hogy (Pálffy) oly hamar által nem gyün, ha szintén akarná is; de erre (oldalt) nem kell tartani, hacsak az országútat (Dívény felé) ki nem tisztítják».¹

A Breznóbánya alá nyomuló «egész tábor» híre csak a Baczuchtól Pálffy távozása után odaszállott Andrassy Pál Czelder Orbánféle hadosztály kibontakozásából kerekedék, a melyről írja Bercsényi szept. 23-kán Ráhótól Károlynak: «Az én németem csak fülel. Breznyót is bloquáltatom Andrassy Pállal az hegyekből, Beszterczéig hódol neki az Garam-mellyéke, s Pálffy csak elállja. Innen (Tiszolcztól) penig mi kívül, s ő belől vágatta bé az hegyeket; ő Haistert, s mi Isten ítéletit várjuk az ő fejire!» És másnap szept. 24-kén Tornallyától: «Árvában is van lármája (Elek Zsigáéknak talán meg újabb beütése?) Andrassy Istvánnak, — de Pálffy csak fülel még».² Végre 26-kán ugyanonnét, Rákóczinak: «Pálffy még tegnap is Szalatnyánál volt».³

Pálffy e mozdulatlanságának oka abban rejlett, hogy hadait Zseliztől Turdosínig nagyon elszélesztve lévén kénytelen tartani a kuruczoknak Új-Béla, Lucsivna, Polonka, Tiszolcz, Dívény, Szécsény és Ipoly-Ság felőli sokoldalú s szünet nélküli mozgalmai ellen, — ereje ennek következtében annyira megoszlott, hogy ama 2—3000 lovassal, mely még szabad rendelkezésére állott Szalatnyánál, nem merhetett semmihez kezdeni; és így csak várta, várta Heister érkezését.

Ocskay folyvást oldala mellett volt, kinek katonái szept. 22-kén Zsolnáról a szalatnyai táborra három zászló alatt érkezett 150 tót

¹ *Eredeti levél*, az Országos Levéltárban.

² *Rákóczi Tár*, II. 277—279. 1.

³ *Archiv. Rákócz.* VI. 350. 1.

újonczczal szaporodtak; úgy, hogy ezrede ekkor összesen mintegy 450 főre ment,¹ a legnagyobb szám, melyet, mióta labanczczá lőn, oly sok kincstári költekezés és erőszakos zsoldos-állítás után is elérni bírt. Azonban újonczai egy része — mint alábbi levele mutatja — még fölszereletlen vala, régibb katonái közül pedig ismét «sokakat elvontak a bokrok,» azaz: a kuruczokhoz, de leginkább hazaszök-döstek Trencsény- és Nyitra-vármegyékbe. Kivált szeptember elején igen meg volt már ritkúlva ezredének létszáma,² nagyon elkelt tehát az alezredese által Trencsényből felhajsolt szököttekből és újonczokból álló eme szaporulat.

Három százada (vagy 150 ember) ekkor, mint tudjuk, Liptóban, Ebergényi mellett volt. Ezek és Zsolnán fölszerelendő újonczai ügyében írta Ocskay a szalatnyai táborról szept. 28-kán költ s br. Ebergényi László cs. altbgyhoz Liptóba intézett, de a kurucz portyázóktól fölfogott és Bercsényi kezéhez Tornallyára küldött levelét, mely kezeink közt megfordult *legutolsó irata* a hírhedett férfinak. Ismerkedjünk meg főbb pontjaival:

«Tarnóczról (Liptó) 25. Septembris datált Exciád levelit alázatos kötelességgel, kedvesen is vettem; melyből értem Korviný (hadbiztos) uramnak újonnan Zsolnára való menetelit. Igen kedves dolgot is cselekedett, hogy fáradságát nem szánta a recrutáknak megorvoslásában; reminlem is, nem fog ő Kglme haszontalan járni, meg is irtam az elmúlt napokban obrist-lajdinant (Pestvármegye József)

1 *Joannes Augustus Forberger* nevű, Pálffy táborából Szalatnyáról szept. 25-kén kiszökött granátos, a vele okt. 1-jén fölvelt jegyzőkönyv szerint e kérdésre: «Ocskaynak vannak-e sok labancz katonái és volentéri?» a következőket vallja: «Ocskaynak mind az egész regimenti vele vagy Pálffyval, az recrutáival együtt; *három zászló-alja katonája érkezett az elmúlt vasárnap* (szept. 22.) *Szlatinához* (Szalatnya). *Mindenestül recrutákkal együtt lehet 450 circiter az egész regementi Ocskaynak.*» (Egykorú másolat, gyűjteményemben.) Az eddigi források Ocskay ezrede létszámát mind 300 emberre teszik, ehhez véve a legújabban érkezett «három zászló,» tehát a többiekhez való arány szerint 150 újonczot, — épen kijő a szökevény által mondott 450 szám.

2 *Ebeczky Tamás* említi Gácsról, szept. 11-kén Bercsényihez szóló levelében, egy 10-kén fogott német vallomása után, hogy: «*Ocskay katonáiban is fele (150) alig maradtott*, mivel (a német, mint könnyű-lovasokkal) azokkal istrázsáltatja táborát; Trencsén, Nyitra-vármegyéből lévén a dereka, — hazaszökött.» (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

OCSKAY LÁSZLÓ FELFOGOTT LEVELE 1709. SZEPTEMBER 28. BÁRÓ EBERGÉNYIHEZ.
(Eredetije Thaly Kálmán gyűjteményében.) (242. lap.) II.

Excellenciának sokon közléssel van alábból fogva.
Ez az ajánlom.

Tamócsot 24. Ünös dáráló Excellenciául levele aláíratos költés,
jeggel, kedvessémi velem, melynek continentiaitól ex-
rem korvany Uramnak ujoman bönára vaho men-
rele, igla kedves dolgotis eslekedet hogy furesztigie
nem künre a Rikstuknak mely orvostisában re-
minimis nem fogd es hylme karonalan jarm; ngy
ismen az elmuta napokban Obisthagdinany Uramnak
hogy mihezett valami jinas kerekhez vesneki ei
hylmek. Leg chörönis aron redatteln. karknár fel
rubarrák ei lovasitok. Excellenciai guthájában
az itt vakkul, meyeummal, saron kison Compuria,
moor tovitis nagy alizitkhan reemenditom. mel-
tastek tovitis repeliasbin vemy onirajuntat
In elctovin bennitok Excellenciaide nem elrünk
kubadulan Botyag, Meltsagor Feldt Martiditok
eo Excellenciaide amne krompstan emetem pro
by Ünös krompstan helyre volne krom, de hol
kerek eo Excellenciaide kerek itt krompstan nem krom
kutyá, krom idt krompstan vakkul, mipelelt kromp-
stabus erberet eo Excellenciaide jüvel felöl aron,
nel köntéitigem krom Excellenciaide tudtivan
ekrom mulatom en krompstan melle aron vakk Compuria,
immal Excellenciaide onlle, jobbanis krompstan együtt
vakk krompstan, mind krompstan felöl melle itt hol krompstan
hol krompstan krompstan, de ha együtt vakk krompstan
a krompstan, krompstan krompstan krompstan krompstan
vakk krompstan krompstan krompstan krompstan krompstan
vakk krompstan krompstan krompstan krompstan krompstan

Amni példjelen Forgács Rubachásár illeti magam is egy itam
 Excellenciának hogy sokon poraj utamból megis felelő
 lovam: de mivel most bizonyosan én is ebben ide tőke egy
 kedve. Maradok hálom hogy Latta bizonyosan Wharrier Wm.
 bur a Tejedélemmel egy asztalról ebéltim es arthistából ki
 Islatatny csak kőnyen el hiszem hogy semmi anas megis Rubachás
 F. bar, de semmi anas újragamk, hanem Directem mind egy öt esm
 magam is Rubachás Rubachás. az utam ha mi olyas okok miatt
 Latta azonnal Excellenciának: melleslegem kőreleltim felelő
 elismemeltim. Errel Excellenciát Melleslegem Un. Pórájában
 újitok megam, maradok

Excellenciának

Atyák körekes Polgárja
 Ocskaj László

Atyák ad Lukács jósági
 Dec 29 Unis
 1809

Excellētissimo Domino Domini Liben,
Baroni Ladislaus de Ebergerij sine
Cesarie Regiae Majestatis Feldt
Marshall Reichmarth Camr. Nassgall.
beuntlerer & Ceteris Threnetiniens, Dr.,
vendi, Spontentis Legimus Commem.
dang af. Dm militem Glendipim

Tarnou: // (it
in
inf?
Gma?)

uramnak, hogy mihelyest valami pínzt kezekhez vesznek ő Kglmek: legelőször is azon ruhátlan katonát felruházzák és lovasítsák. Exciád gratiájában az ittvalókkal s magammal azon három compániámat tovább is nagy alázatosan ajánlom: méltóztassék tovább is respectusban venni mindnyájunkat, — Exciádnak nem leszünk háládatlan szolgálai.

Méltóságos Feld-Marschal (Heister) uram ő Excjának — a mint bizonyosan értettem — pro 17. Septembris Esztergamban kellett volna lenni, de hol késik ő Excja? (Bécsben járt!) senki itt bizonyosan nem tudhatja, *hanem ide szüntelen várjuk*. — «Én örömost mennék az ittvaló compániáimmal Exciád mellé, jobban is szeretném, ha együtt volna regimentem, mint kétfelé: *mert itt hol szaporodok, hol pediglen fogyok*, — de ha együtt volnánk, reminleném, *a bokrok mégis annyira el nem vonnák őket* s jobb kedvök is volna; s azon is leszek, hogy in locis debitis insinualván magamat, Exciád szolgálatjára el is jöhessek». Ebből nem lett semmi, haugyan komolyan vette is a mit írt.

A levél hátralevő részében azt újságolja, hogy «Bercsényi mintegy ötezerez magával szállott Rima-Szombathoz;» továbbá, hogy Forgách kiszabadulásának híre valótlan, s a mint hallja, abból eredett, hogy «*a Fejedelem*» (így czímezi mégis nagy-kegyesen Rákóczit) Munkács-varában lévén, egy izben asztalához hivatta ebédre, de csak a fogházból vitték az asztalhoz.*

A mely napon Ocskay e levelét írta: ugyanaz nap emlékezik meg Liptóban volt három századáról az onnét újabb portáról épen visszaérkezett Paur Ferencz kurucz ezredes. Paur ezen, szept. 28-kán esti 9 órakor a Tátra lábainál fekvő Szalókról (Müllenbach) Andrassy István tbkhoz intézett leveléből kiviláglik, hogy Ebergényi a szent-péteri sánczot, tán Pálffy parancsára, megint megrakta helyőrséggel és pedig nem csupán gyaloggal: hanem hatvan lovas németet és Ocskay három század labanczát is beléhelyezé, kikkel aztán Paur 28-kán a sáncz előtt derekasan — bár egyik részről sem jelentékeny kárral — megellenkezett. De hadd beszéljen ő maga:

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.* Csak aláírása — mint rendesen — sajátkezű: «Ocskay László, m. k.» Kelte «Ex Castris ad Salatnam positis, die 28. 7-bris 1709.»

«Én Ngod parancsolatja szerint az portámat szerencsésen végbe vittem, most megtérvén szintén 9 órakor. — Ez elmúlt étszakán marsomban hírt kaptam vala, hogy tegnap három zászlóval labancz (az Ocskay 3 százada) érkezett légyen be Szent-Péteren lévő hatvan lovas-némethez; arra nézve ugyan csak lesben állottam vala, vára-kozván, hogy talám kijárni szokott patrolírozóban elkaphatunk: de semmiképen annyira ki nem jött. Úgy aztán, mintegy (reggeli) 9 óra felé, Nedeczky Sándor kapitányomat Lehoczky hadnagygyal száz lóval commendíroztam lesből ki; kik is Szent-Péteren túl Szent-Miklós felé akarván menni: úgy rajtok kijött szent-péteri lovas, *az egész gyalogjával*. Látván, hogy netalántán elszorítsa őket tülem: magam is egész katonasággal kirohantam és feléje nyomakodtam a sánczhoz, az holott is sok ellenkezést tettünk, és annyi tüzek alatt egy Szemere uram katonájafélét elejtettek *granatérosok sánczból*, ki is ott helyben holtan maradott; az enyimből egyet megsebesítettek, Bessenyey uraméből is egyik sebben van.¹ Közülök pedig ott a sáncz előtt helyben hármat lovakrúl lelőttünk, többet nem lehetett tenni.

Ebergényi Tarnóczon vagyon az lovassággal; arra nézve nem ítélfhettem helyesnek lenni, hogy beljebb masírozhattam volna, meg-gondolván: ha beljebb megyek, — netalántán *szent-péteri infanteriá-val* elrekeszsze útam,² és Ebergényi előmbe jöjjön. Az szent-péteri actus után azért visszamasíroztam szép hadi mód szerint. Ott, Dovalónál meg akarván szállani: az Szemere uram katonái (hajdúvárosiak) a falunak esvén, rablást indítottak; megfogatván bennök, az egész hadak előtt jól megverettem. Onnét Vichodna felé jöttem, s étszakára az én regimentembelieket Batizfalvára szállítottam és több regiment-belieket Tepliczére, — holnap pedig mindenik maga statiójába fog menni s én Kézsmárkra rándúlok».³

1 Paurral ugyanis a saját, Szemere és Bessenyey ezerei valának portára, mind-össze tán 600-an; mert az utóbbi két mezei ezred legénysége úgy hazaoszlott minden-féle ürügy alatt Szabolcsba, hogy alig maradt közülök még vagy 200 Szepesben. (Lásd *Rákóczi Tár*, II. 280. 1.)

2 A szent-péteri elsánczolt temető és Liptó-Újvár (Hradek) vára között ugyanis csak igen keskeny — egy ágyúlövésnyi — átjáró vala.

3 *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

A lipthai dolgok illetéknépen csak lényegtelen eredményű portázásokkal folytak: midőn híre jött, hogy Heister Komáromnál holmi német gyalogot és két rácz lovas-ezredet — a Seculáét és Monticelliét — küldött vala által Gútához és Sellyéhez, az újváriak kicsapásai ellen;¹ sőt ugyan ily czélból néhány nap múlva Croix tábornokkal legjobbjik német dragonyos-ezredét: a még ma is fennálló híres Savoyai Eugenféle, akkor több mint 800 főnyi reguláris lovasregimentet is általrendelé Esztergomnál a Dunán. Bercsényi a Savoyai ezred átköltözéséről bizonyosabban szept. 30-ikán értesült Tornallyán.² Ezen haderőknek célja volt az Érsek-Újvárba folyton folyó gabona- és borszállítmányok bevitelét elzárni, s ezen erősséget addig is, míg a vezénylő tábornagy maga általjőne, szorosabban körülkeríteni. E végből Pálffy is rendeletet vőn a közreműködésre; minek következtében Szalatnyától szept. 29-kén, 200 némettől és Ocskaynak 300 lovasától kísértetve, Körmöczbányára rándúlt, rendelkezéseket teendő, s 600 lovast a Savoyai-dragonyosokkal és a ráczokkal leendő összeműködés végett, — az újvári kuruczság éléskamráját képező termékeny Nyitra-völgybe, Nagy-Tapolcsányhoz indított vala.³

1 A *Berényi-naplóban* már szept. 20., 21. és 22-ike alatt olvasunk Heister hadteste egyes részeinek átköltözéséről. *Szept. 20.* «Ma olyan hír van, hogy mind német s mind rácz lovas hadak vannak már Csallóközben, és az gyalogság hogy már Komáromot meghaladta. Heister maga Győrött van.» *Szept. 21.* «Szelénél mondanak egy regiment németet lenni, az ki általmegy a Vágon. Tegnapi levelében írja Szendrey, hogy Tapolcsánra 500 lovas-német gyűtt volt, de hogy megént Bán felé ment egy éjjel onnand.» *Szept. 22.* «Monticelli — az ki Bodokon telelt — Nebojszára (Galántha mellett) szállott, már is zaklatja az vármegyét. Nyitra-vármegyében két regimentet mondanak, hogy fog szállani, az egyik Udvardra, az ki Újvárhoz közel van.»

2 Már szept. 26-ikán értesül valamely had átköltözéséről Eszterházy Dániel leveléből, (*Archív. Rákóczi*. VI. 350—351. 1.) de világosan csak 30-ikán tudja meg, hogy «*Zsiliszhez gyűtt Eugenius regimentje.*» (*Rákóczi Tár*, II. 279. 1. V. ö. *Archív. Rákóczi*. VI. 355. 1.)

3 *Johannes Aug. Forberger*, Szalatnyáról kiszökött Haslinger-ezredbeli gránátosnak okt. 1-jén fölvelt vallatási jegyzőkönyvéből: «Tegnapelőtt Pálffy Körmöczre ment 200 lovas-némettel és Ocskay katonáival. Mixtim 2000 lovasbúl áll szalatnyai corpora, abbúl is az elmúlt hétfőre virradóra éjfélt után 600 lovas ment el Nagy-Tapolcsán felé. Az gyalogja pediglen (t. i. Szalatnyán) 300 granatérosbúl áll.» Ugyane szökevény vallja még, 1) hogy a táboron ezen tbkok vannak: «Pálffy maga, Stainvil, Gombos, Viard, Hartleben. Három regiment lovas vagyon Pálffyval: Hohenzoller, Latour és Althan is, a több némettség commendérozott. Ez múlt pénteken ment el Pálffy-túl Draskovics Ádám, muszka czárhoz, ottan lészen Feld-Marsalk.» Vallja továbbá,

Mind ezen előintézkedések, mind a rabok és szökevények valamásai, mind pedig a felfogott levelek arra mutattak, hogy Heister maga is már közelebbről csakugyan általérkezik a Dunán, és azzal a két tábornagy erejét egyesítve, támadólag lépend föl, különösen Nógrád és Szepes vármegyék felé. Bercsényi ez iránt nem áltatá magát; s midőn számba vette, hogy Heister ugyan a túl a dunai kuruczok féken tartása miatt 2—3000 embernél többet nem igen hozhat által magával: mégis meggyőződött, hogy az Érsek-Újvár elzárására hátramaradandókon kívül, «így is csak vehet össze 7000 embert extra præsidia» ellenünk.¹ Ez ellen pedig, ha a saját és Eszterházy Dániel erejének tettelegesen létszámát szemügyre vevé: úgy találta, hogy «bizony nem igen van több 4000 lovasunknál itt mind is, azon kívül Bottyánnal és Újvárnál Baloghgal az ki vagyon».²

Szeretett volna tehát még Heister feljövelele előtt valamit próbálni, «*ha Bottyán is fölérkezhetnék az ráczról*, kire minap küldött».³ S ismét: «talám valamit kellene nekünk is újítanunk, *ha Bottyán uram is fölérkeznék*».⁴

Ekként, csak Bottyánt sóhajtott. Nem csoda, a mellette lévő protectiós-tábornokokkal megúnt már vesződni. Gr. Csáky Mihálylyal Liptóban láttuk, mint megjárta, — s a többiről így ír: «Ha az német (Heister általérkezhén) gyalogjával megrakja az bányákat s kerge-lődzeni akar az lovassal: úgy látom, valamennyin generálisok va-

hogy a táborból «néha Korpona felé porták mennek»; s ezen kérdésre: «Mért hever ottan Pálffy?» válaszolja: «*Asért, hogy Haistert várja*, ki is ha elérkezik, úgy hallotta, hogy mind öszvemegy az német és igyenesen *Szepességet impetálni fogják, Lőcsét és Kézmárkot óhajtják nagyon.*» «Gácsot hallotta-e, hogy meg akarná szállani?» F. Hallotta, hogy ha Haister el fog érkezni, az passusokat (Dívény felé) ki fogják tisztogatni és Gács felé kigyünni. *Mindennap, minden órában várják Haistert*, s mihelyest el fog gyünni: álgyúkat és mozsarakat fognának hozatni, és legelsőben is Gácsot fogja megszállani, azután valamely városocskát (Losonc? Szécsény?) közel Gácshoz, és a táján fognak postírungot formálni.» Mennyi német van a bányavárosokon? «Néhutt két, néhány háromszáz gyalog, Beszterczén pediglen 150 lovas német is vagyon, Zólyomban pediglen 200 maródi lovas német.» Az a hír köztök, hogy Dívénynél 3000, és Szécsénynél Bercsényivel 5000 kurucz van, lovas. (*Egykorú más, gyűjteményben.*)

1 Szept. 26-káról, Rákóczinak. (*Archiv. Rákócz. VI. 351. 1.*)

2 Szept. 21-kéről, Rákóczinak. (U. o. 345. 1.)

3 Szept. 23-káról, Károlynak. (*Rákóczi Tár. II. 278. 1.*)

4 Szept. 21-kéről, Rákóczinak. (*Archiv. Rákócz. VI. 345. 1.*)

gyunk, könnyen elérhet bennünket; mert *Eszterházy Dániel*, *Gyürky, Andrassy*, — *négyünknek egy jó lábunk!*»¹ Ezzel inkább csak satyrizálja nyavalyás állapotait; hanem sokkal komolyabb és szomorúbb az a kép, melyet a két Andrassy tehetetlenségéről vázol:

«Andrassy István uram levelét Fölségednek alázatosan azért accludálok, hogy méltóztassék meglátni s ítélni commandójának formáját. Már megintettem ő Kegyelmét: ne csináljon respublicát, hanem lám, eléggé fenték fogokat azelőtt némely tisztek, — azért bocsássa s küldje; *de még csak egy helyét sem tudják változtatni az hadaknak, az mint találta őket, úgy vannak.* — Bizony, Fölséges Uram, (Andrassy) Pál is csak jé Herr! . . . Szíve, szája, torka, gyomra helyén van, emberséges, böcsületes, commandótúl váró ember; nem-hogy sokat praevideálna, — de nem hiszi azt is, az ki rosszat mond, míg nem látja, néha. *Az kettő tenne egyet;* de az kár, hogy *úrnak szegín* — *szeginnek úr*, s nem tudja Salamon imádságát!»²

Míg tehát István Szepesben köz-tanácsból kormányozott s a maga fejétől még csak a hadak dislocatióját sem tudá elrendezni: addig Pál úr pár nap múlva Gömörben azzal tünteté ki magát, hogy a Beszterczétől Breznóba élelmet szállító 5—600 német elül, másféldandár gyaloggal s vagy 800 lovassal még Polonkától is «az rettenetes hegyek közül *ex praecautione meg akart fartolni*» (hátrálni) Murányvára alá, noha két passus két mértföld előtte Breznóig». S Bercsényi csakis azon biztatással tudta őt megállítani, «hogy visszamegyen az német».³

Ilyen tábornokokkal, természetesen, nehezen lehetett valami döntő vállalatba kezdeni Bercsényinek. *Az öreg Bottyánt pedig már hiába várta.* A harczok ezen régi nagymestere örök nyugalomra hajtá fáradt fejét. Mikor július végén a szorongatott dunántúliak segélyére, a hónapok óta az iszonyú járvány, a «fekete halál» vagy pestis dúlta Tisza-Dunaközére kellett valakinek alányomúlni: a tábornokok közül mindenki fázik vala e föladattól, a vészes ragálytól egymásra omló emberek közé, a kihaló, elpusztuló alsó-dunamelléki

1 Okt. 1-jéről, Rákóczinak. (U. o. 356. 1.)

2 Szept. 27-kéről, Rákóczinak. (U. o. 353. 1.)

3 *Archiv. Rákócz.* VI. 358. 1.

községekbe lemenni; — a rettenthetetlen ősz tábornok azonban, noha a tavasz óta folyvást betegeskedett, hazafiúi buzgalmában elszántan kijelenté, hogy nem fél ő sem pestistől, sem némettől, sem rácztól, de még az ördögtől sem, hanem elmegy! El is mene, egy maroknyi, veszni szánt haddal, egy pár ágyúval és szekerekre rakatott dunai dereglyékkel.

Nagy neve hírére a dunántúli kuruczság föléledt, reménységet kapott, Eszterházy Antal dragonyos-ezrede sietett eléje, a simontornyaiak örvendeztek, — de őrült gyorsasággal nyargalt Duna-Földvár-hoz maga Heister is, Bottyán átkelését minden áron meggátolandó. Budáról és Péter-Váradról ágyús-naszádokat, az egész aldunai flotillát a folyamra rendelé, melynek hajói éjjel-nappal ott czirkálának Bottyán hadai előtt, elzárva minden közlekedést; másrésről őt oldalban fenyegetendő: a bácskasági ráczoikat táborba gyűlni parancsolá Szegedhez; a budai parancsnok által Vácztot megszállatá; Hatvan várában árulást forraltatott, és Pest felől egész a Jászságig csapkodának ki a budai német-ráciz lovas századok, szertelenül rabolva a vidéket. Ily viszonyok között a Bottyánnal lévő leginkább jász-kún és Pest vármegyei fiakból álló csapatok semmikép sem akarák védtelenül hagyni szülőföldjüket s átkelni a Dunán,* a mi különben ott, Pataj, Földvár, Imsód és Solt körül, Heister, Monticelli és a dunai naszádosok miatt lehetetlen is volt.

Bottyán tehát Bogyiszlónál lopva átszállíttatta — hogy megmentse — Eszterházy 400 dragonyosát, s azzal sietett Pest mögött fel Vácznak, ott kísérlendő meg az átkelést. De a flotta nyomon követte őt s a költözést lehetetlenné tevő; hanem Bottyán azért bosszújában jót ütött a vácsi sánczbeli németen és a naszádosokon. Azzal lovaságát a gyülekező ráczoikat széjjelverni a Bácskaságra bocsátá, s maga — a gyors menetek, nyári hőség és a nagy megerőltetéstől kimerülten, — a pesti kicsapások meggátolására a Tarna vize mellé szálla táborba maradékhadával, szeptember 10-ike táján. Itt aztán ágy-

* *Rákóczi* már aug. 6-kán megírá Bercesényinek: «Azonnal küldöttem curiromat Bottyánhoz, noha bizonyos vagyok benne, hogy ő szegény Antal urat nem fogja segíthetni azzal az haddal, mást commandérozni pedig késő; mert jász, Sótér fogadást tett, hogy feleségét el nem hagyja, — s Diák Ferencz egyedül meg nem veri Haistert!» (*Archiv. Rákócz. II. 510. 1.*)

nak esett. Heves agyvelő-gyulladást kapott. De erős természete vala, szeptember 18-kán kissé jobban lőn; azonnal írt Bercsényinek,¹ s csak hadát várta vissza, hogy újra küzdhessen. Azonban már csak egy küzdelme volt hátra: *a halállal*. Ezt is bátran s törhetlenül küzdé a hős mindvégig.

Megint rosszabbúl lett, halálra vált; szept. 21-kén már az utolsó kenetet is fölvette.² Szept. 24-kén azt írja róla Bercsényi Tornallyáról Károlynak: *«Bottyán haldoklik!»*³ Úgy volt; de az, ki egész hosszú életén át hadakozott: nem tud vala békében még meghalni sem. Épen e napon híret veszi a Budáról szított hatvani árulásnak, — s kiragadja magát végső erejével halálos fekhelyéről, hintájába ül, Hatvanba hajtat, kemény vizsgálatot tart, a főczinkosokat összefogdostatja s vasra veretve Eger-varába küldi, — széttiporja az árulást.⁴ Ez volt utolsó erőfeszítése, mely kimeríté végső erejét. Szept. 26-kán esti 8 órakor (más adat szerint 27-kén reggel) tarna-örsi táborában visszaadá erős lelkét a Teremtőnek. Szept. 27-iki tornallyai levelét a fejedelemhez Bercsényi már befejezván, hozák meg a gyász-hírt neki, melyet is sietett még utóiratban rögtön tudatni Rákóczival, a maga sajátságos — az őszintén érzett bánatban is felcsillámló, — fájoan-játszi modorában:

«Most hozák hírit: szegény Bottyán vak sógor tegnap 8 óra tájban béhúnyta az másik szemét is. *Isten irgalmazzon neki, — jó szolgáját vesztette in suo genere benne, mert fuit legalább bonae voluntatis!*»⁵

A néptől és katonaságtól édes atyjok gyanánt szeretett, jószívű, lánglelkesedésű, holtig serény, tevékeny és fölülmulthatatlanul vitéz férfiúnak, — a méltán nagyhirű: mert döntő csatát sohasem vesztett és az ellenségtől örökké éber vigyázata miatt magát meglepetni soha nem

1 Bercsényi szept. 24-kén Rákóczinak: «Bottyán ugyan jobbadúlását írta vala 18-kán, de ha halálos,» — stb. (*Archiv. Rákócz. VI. 347. 1.*)

2 Gr. Eszterházy Dániel a szátoki táborról szept. 22-kén Bercsényinek: «Bizonosan hozák tegnap híret, hogy Bottyán uram halálán lévén, az utolsó kenetet is bevette, kinek megtekéntésére ezennel elküldök.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

3 Rákóczi Tár, II. 278. 1.

4 «Hatvan meg akara hódolni Budára, kiért holta előtt harmadnappal szegény Bottyán ott vala, s fogdostata meg bennök.» (*Bercsényi Károlynak. U. o. 290. 1.*)

5 *Archiv. Rákócz. VI. 354. 1.*

engedett, — ellenben minden bajból és kelepczéből mindig szerencsésen kiszabadulni tudott hadvezérnek s tántoríthatlan jellemű hazafinak kidőlte, a nemzeti ügyre nézve súlyos csapás vala. A baj pedig egyedül járni nem szokott. Így volt ekkor is; a másik csapás az irtóztató s épen e szeptember havában óriási mérvben elterjedett pestis-ragály volt, mely a Tisza-Dunaközéről fölfelé vevén útját: immár sűrűn szedé áldozatait a Jászságon, Gyöngyösön, Egerben — a várban is, a helyőrség közül; sőt már följebb: Füleken, Miskolczon, a Hernád mentén is kezdett a nép omolni, hullani. *E vész lőn aztán a következő 1710-ik évben a nemzeti mozgalomnak egyik legfőbb megbuktatója, táborok elszéljesztője, várőrségek fölemésztője.*

Bottyánt Gyöngyösön temették el, a vészes ragadoványtól már pusztuló városban, a sz. Ferencz-rendűek csúcsíves, ódon egyházában. Ocskay Lászlónak régi s a mostani Bokros-ezrednek derék alvezredesét, a fogságából kiszabadúltakor (1709. márcz. 20-kán) Bottyán által oly melegen pártfogolt *Gellért Imrét* éré ama kitüntetés, hogy a dicsőült öreg tábornok tetemeinek az utolsó katonai tisztelgést megadó szomorú hadi pompát ő vezethette, Bercsényinek szárnysegédével Niczky Pállal együtt, a fővezértől e célra kiadott különleges utasítással megbízatva.¹

Ezredese Bokros Pál ugyane napokban szállíttatta át Egervárából az ott uralgó pestis miatt a cs. hadi-foglyokat — kiknek kicserélése iránt a tárgyalások már folyamatban valának — Hajnácskőbe, hatvan hajdú földözete alatt, gr. Eszterházy Dániel tbk rendeletéből maga vevén át az utóbbi vár parancsnokságát a rabok szabadulásáig.²

Bottyán ekkori hadosztálya a Deák Ferencz reguláris karabélyos-ezeréből (Ónod, Szerencs vidékiek), a nemes jász ezerből (Kókay Márton), Sőtér Tamáséból (Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd városok ezere) és Cseplész Jánoséból (kis-kúnsági ezer), végre a saját régiebb

1 *Bercsenyi* Tornallyán, szept. 30-kán kelt ebbeli utasításának *egykorú mása*, gyűjteményemben.

2 *Eszterházy D.*, szept. 28-kán a szátoki táboron Bercsényihez írott eredeti levele, u. o. Magokat az actákat 1. az *Archív. Rákócz.* IX. köt. kiadva.

(dunántúli) ezredebeli, mindig a tábornok oldala mellett járni szokott három századból állott, — mindössze valami 3000 lovasból. Ezek közül Cseplésznek és Sőtér néhány századának a Szeged és Bácskaság felé, továbbá a Duna mentén s Pest körül kíváncsi őrökdek tekintetéből tovább is a Tisza-Duna között kelle maradnia; Bercsényi tehát a többi, a mint a rácrról visszaérkezének s egy kissé megpihentek, Eszterházy Dániel úgy is nagyon gyéren lévő szátoki (Vadkert mellett) tábora erősítésére rendelé.

Említettük volt Pálffyrol, hogy szept. 29-kén Ocskay labanczaival és 200 német-lovassal maga is Körmöczre rándúlt a szalatnyai táborból, és hogy 600 németet vezényelt Nagy-Tapolcsány tájára; «hihető, azért — jegyzi meg Bercsényi, — hogy onnan most is 200 szekér élést vittek bé Újvárba, és az kihozandó betegek alá való kocsikat oly hírrel hajtották, hogy *Bajnóczra mennek Pálffy gabonájáért*, az mint írta Zselizre hírül az kis-tapolcsányi commendant; — hihető, ezen hír vitte oda azon németet».¹

Mindazáltal a Bajmócz táji riadás megszűnván, a bán ismét visszaszállott Nagy-Szalatnyához, és tovább is csak ott pihent, — ellenben a Heistertől átjött Croix tábornok a Savoyai dragonyos-ezreddel Esztergom, Zseliz és Szent-Benedek körül ugyan szorgalmasan munkálkodék. «Eugenius általjött hada, — jelenti *Eszterházy Dániel* a szátoki táborról október 2-kán Bercsényinek — és az előbbi zselízi német Pálffy bagázsiáját és az élést (Zseliztől a bányák felé) Szent-Benedekig kísérvén, ismét tegnapelőtt Kis-Sárohoz visszatért, s tegnap megént Esztergomba élésért ment. Jött újabban közülök három szökövény német, kik is azt referálják, hogy mindaddig sohová nem mégyen, valameddig azon élést el nem takarja; és minthogy sok élés-hajók érkeztenek Esztergomhoz: orderök az, hogy abban foglalatoskodjanak. A magunk strázsáink és portásink is ugyanezt observálják, és tegnapelőtt elfogott rabok is hasonlót vallanak. A sánczát (Zselíznél) újonnan erősíti. És mivelhogy mai napon ismét hozának két rabot *Ocskayék közül* maga levelével, mellyet is in originali megküldök Exciádnak,² úgy szinte fassiójokat

¹ *Bercsényi*, okt. 7-kén Nagy-Mihályról a fejedelemnek. (Archiv. Rákócz. VI. 366. 1.)

² Ez volt Ocskaynak Szalatnyától szept. 28-kán írt és föntebb ismertetett levele.

is, kikbül kitetszik, hogy Pálffynak még (Zólyomba) semmi segítsége nem érkezett, mert — csak elhiszem — azt is megirná (Ocskay) Ebergényinek, és így nem reménlem, hogy Pálffy valamihez kezdjen, nem mondom ugyan, valamely kicsapást ne tégyen. Ha azért Exciádnak úgy tetszenék: én bémehetnék Szécsénbe a gyaloggal és tegnap szegény Bottyán uram táborárúl elhozott két taraczkával, Ebeczkyék pedig a lovas haddal szállanának Gyarmat és Szécsén közé; előttünk lévén mind a gyalog s mind a lovas portáink: ha mi szándéka volna is a segítség érkezése előtt, — megtartózkodnék». ¹

Dániel úr ezen javaslata tisztán védelmi természetű volt; Bercsényi pedig — legalább némileg — támadóan is akart még működni Heisternek Pálffyval egyesüléséig: a tervet tehát nem hagyta jóvá, hanem a Zselíztől Esztergomba járó Savoyai-ezreden és a vele menő zselízieken megejtendő próbára utasítá a tábornokot:

«Pro coronide, Kegyelmednek leveléhez képest, kiben írja, hogy a zsilízi német újobban Esztergomhoz ment élésért, az ily alkalmakkal lehetne próbákat intézni, — nem kellene oly szabadjában engedni azon élésnek beszállítását, se az iránt ordert vagy engedelmet várni, mire nézve az Újvár elein lévő hadak conjunctiójával is próbákat rajta tenni. Kinek alkalmatosb meglehetőségére bizonyosszámú gyalogságot is lehetne az berkekre helyheztetni, csak lóháton is általköltöztetvén, az hol Ebeczky István uram szükségesnek és jónak gondolná, ² hogy a midőn a lovas hadunk megütné: akkor a gyalogság is reája rohanjon; egy szóval, cselekedné azt Ebeczky uram, a mit Rabatta felterése alkalmatosságával, (1704.) két-háromfelé is elhányván jó módjával az leseket, — az alkalmatossághoz képest tennék az próbát.

Ugyanezen okból is, hogy a zsilízi ellenségre jobban vigyázhasson Kegyelmed: nem javallhatom még most Ebeczky uramnak

1 *Eredeti levél*, gyűjteményemben. Okt. 5. újra írja ugyan Szátoktól Dániel úr Bercsényinek, hogy a zselízi német «tegnapelőtt ismét Esztergomba ment élésért; kire is igen szorgalmatos vigyázással vagyok, aminthogy *ma kemény portát küldöttem arra felé; onnét Szent-Benedek és Bakabánya felé is fognak fordulni.* (Eredeti, ugyanott.)

2 *Ebeczky István* ugyanis Léváról származván, a Garam vidékeit jól ismeri vala.

Szécsényben való szállását, az lovasnak pedig Szécsény és Gyarmat közt való létét; mert igen távul esnének az hadak az Garamtúl, későn folynának az ellenség constitutiójárul való reportumok is, kivált ha az apró porták közt vígyázó ember nem lenne, tudván azt, mely nehéz az portázó tiszteket a jó rendben megtartani.

Kegyelmednek pedig az gyaloggal való hátrábbszállásában egyéb difficultást nem látok: hanem, ha az gyaloggal is, a mint feljebb említém, próbát kívánna tenni, — igen messze esnék Szécséntül».*

Míg Bercsényi gróf ekkép oktattatta a jó Dániel urat: mint tegyen próbát Eugén ezredén, — akkorra már, s épen e levél írásának napján, általestek ezen az érsek-újbáriak, kiknek 1709 nyarán viselt szerencsés hadjárataira ez az eset tette föl a koronát, a mennyiben az osztrák hadsereg leghíresebb ezredét tették csúffá.

Az érdekes esemény, melyre nézve négy elsőrendű forrás áll rendelkezésünkre, s melynek részletei eleddig teljesen ismeretlenek valának, így történt:

Berthóty István újbári főparancsnok «tovább akarván folytatni a várórság szükségére való éléshajtatást»: október 2-kán «feles hadakat 80-ig való szekerekkel kibocsátott» Nagy-Tapolcsány felé, név szerint «Kovarcz, Ludány és Szerdahely tájára,» szemes élet hozataláért. A dandár az Érsek-Újbártt lévő lovasság javából: Balogh István, Géczy Gábor (Bercsényi,) Réthey János és Vajda András (Bottyán) ezereiből kiválogatott mintegy 700 jó paripás huszárból állott, *Balogh* brigadéros személyes vezénylete alatt. Vele valának még: *Réthey* és *Vajda* ezredesek, *Ocskay Sándor* és *Pápay Pál* alezredesek, a híres portyázó *Beleznay János*, Bercsényi-Géczy ezredbeli őrnagy, végre Balogh I. oldala mellett *Csery Imre* vezérkari százados, gr. Bercsényi főtábornoknak egyik — épen Nyitra-megyei születésű — szárnysegéde.

A csapat az említett nap kora reggelén kiindulván Újbárból, úgy látszik, a Komjátinak, Czéténynek, Láposoknak, Zsérének vagy Gímesnek vivő úton ment, itt által a Zobor-hegységen, s le megint a Nyitra-völgyébe, hol Elefánton, Apponyon át érték aztán Kovar-

* *Bercsényi* válasza Tornallyáról okt. 4-kéről Eszterházy D. okt. 2-iki levelére. (*Archiv. Rákóczi*. VI. 364. 1.)

czot, Nyitra-Szerdahelyt; mely utóbbi termékeny helyeken és környékükben bőven találkozik vala búza, rozs a vermekben. Elkezdték még több szekeret összehajtani és rakodni.

Ily nagy had- és szekérvonat természetesen, kivált nappal nem haladhatott el Nyitra-vára és a többi cs. helyőrséggel bíró erődített helyek (pl. Elefánt, Bodok, Tapolcsány stb.) közelében a nélkül, hogy a németek tudomást ne vegyenek róluk. Nem is jára Balogh István lappangva: sőt inkább lobogó zászlókkal, dob- trombita-szóval, nyílt erővel, — hadd lássák a császáriak Újvárnak hatalmát! Azonban az ellenség is, «mivel már gyakran feleset hordottunk gabonát, — megirigyllette», s Croix tábornok rendeletére «Vágontúlról, Mocsonakról, Nyitráról öszvegyűlt; a zselízi német is egy éjjel Kruj generálissal fölszedvén magát, 11 órakor megindult, s oly sebesen ment Nyitra felé azon étszaka, hogy másnap d. u. két órára oda is érkezett, conjungálván magát nyitrai, mocsonaki és másunnan is öszvegyűlt azon németséggel, rác- és labanczsággal».

Ott volt a Savoyai-ezred, Galántháról és Szeredről Eszterházy József labanczainak s Monticelli ráczaiknak egy része Mocsonokról Pongrácz Gáspár «mintegy száz labanczczal,» s a nyitrai pár század lovas; sőt Croix ezen utóbbi várból még vagy negyedfélszáz gyalogot is kivezényelt ezen próbára: mert, mint Újvár táján új ember, minden áron kemény támadást akart intézni, s a kuruczoktól nemcsak a zsákmányt, ú. m. az erősségbe szállítandott gabonát elragadni, hanem őket magokat is lehetőleg közre szorítva, tönkre verni, ezáltal társaiknak az ilyenén kiszáguldozásoktól kedvöket örökre elveendő. Ereje felől ezt végbe is viheti vala: mert jóval több állott rendelkezésére másfélezer embernél, tán 1800 is, köztük oly kitűnő katonák, a minők a Savoyai-dragonosok valának.

Hanem egy baj még is mutatkozik; az t. i., hogy nem lehetett bizonyosan tudni: melyik úton térendnek vissza a rakott gabnászekerekkel a kuruczok? Elefánt és Gimes felé-e? vagy pedig a Nyitra mentén Pereszlénynek, Üzbégnek, Czabajnak? Croix, mint előrelátó, gondos hadvezér, mindkét utat megszállani gondolá, — hiszen több mint kétszeres haderejéből kitelt! Mivel pedig hihetőbbnek látszott, hogy a magyarok arra fognak visszajöni, a merre mentek: tehát Croix csapatai nagyobb részét az Elefánttól Gimes, és

Bédttől Zsére felé átvágó, de később egyesülő hegyi-útnak folytatására, Kis- és Nagy-Lápos nevű faluknál állítá lesbe. («Mintegy ezer más német Lápasokon várt bennünket.») Maga pedig a tábornok, a Savoyai-dragonosok felével, a negyedfélszáz nyitrai gyaloggal s könnyűlovasságul egy század rácczal és egy század Köröskényi Dezső — Eszterházy József kapitánya — féle labanczczal, szóval körülbelől 800 emberrel a másik úton, úgymint a Nyitra és Czabaj közötti erdőkben foglalt el rejtett állásokat. Azért mondjuk ezt többes számban: mert Croix czélszerűbbnek látá az ezen — akkor talán másfél mértföldnyi hosszú s egy mértföldnyi széles — erdőt átszelő útnak mind használtabb, Nyitrától Czabajnak húzódó, mind pedig Könyöktől s Aba-Lehotától Csápornak tartó, kevésbé használt ágát meg-
 rakni, de olyképen, hogy a lesben álló két csapat egymástól csak egy jó ágyúlovésnyire legyen, úgy, hogy egyik a másikára visszavonulhasson, s azután a törbe csalt ellenséget közös erővel támadhassa meg.

Ehhezképest maga a tábornok 200 gyaloggal és néhány század Eugen-dragonnyal («bizonyos lovas-seregekkel») az erdőnek Czabaj és Ivánka közötti részébe állott be, míg a Könyöktől Csápor felé kinyíló út mellé válogatott 220 dragonyost, 150 gyalogot s a két század ráccot és labanczot küldötte be a sűrűségbe. A kuruczok megtérő útjainak e minden oldalról való elállása okt. 4-ikére virradó éjtszakán történt: mert hírül esett róluk, hogy másnap reggel lesznek visszaindulandók, miután Szerdahelyen, Kovarczon és Csitáron jó szemes étellel «kétszáz szekérnél többet töltettek volt meg.» Úgy is lőn; csakugyan megindultak okt. 4-ikén, *tehát véletlenül épp Rákóczi Ferencz fejedelem nevenapján*, kora hajnalban.

És szerencsájök ezúttal épen Croix tbk. bölcsessége volt, t. i. azon intézkedése, hogy útjaikat *minden oldalról* elállatta. Mert Balogh István azt gondolá: minek menjen ő arra vissza, a merre jött? hátha most már *várják* is őt arrafelé valahol? S aztán, a jól megrakott, *terhes szekér* nehezen is menne föl, által a Zobor-hegységen, a merre *az üres kocsik* igen jól eljöhettek; minek a hegynék fárasztani a vonó-erőt, mikor Újvár még olyan messze van?! Fogta tehát, s a béd-zserei utat mellőzván, haladott egyenest a Nyitra jobbpartján, a nyílt országúton, Egerszegnek, Üzbégnek.

Ezen nagyon helyes irányvétellel a Laposokon reá várakozó ezer németnek szemközt s a nyitraváriaknak oldalt támadását, szóval az ellenségnek nagyobb és veszedelmesebb erejét szerencsésen kikerülván, — azok ugyan hiába álldogáltak leshelyeiken. De előtte volt még a páruczai erdőkben Croix tábornok, két rendbeli lesével, melynek száma legalább száz emberrel szintén fölülmúlá a kuruczok erejét; s róluk Balogh István mitsem tudott: tehát egészen váratlanul intézhették a kigyózó terhes szekérvonat miatt hosszan és lassan húzódó magyarokra kirohanásukat.

Balogh dandárának vonulási rendje következő vala: «előljáróban» a merész Vajda András ezredet küldötte «bizonyos seregekkel,» melyeknek létszáma, az általános arányból ítélve, nem igen haladta meg a 200-at.* Utána kanyargott a több mint kétszáz rakott szekérből álló tehervonat, melyet maga Balogh István követett Csery Imrével, a saját és Géczy Gábor ezredéből kivezényelt 300 lovasal, s ezek élén Ocskay Sándor, Pápay Pál, Beleznay János törzstisztekkel. Végre az utóhadat Vajdának kalandozó társa, a vitéz Réthey János ezredes képezé, a maga ezerebeli 200 válogatott huszárral.

Mikor ez a hosszú oszlop Könyöknél az erdő széléhez ért: Balogh Vajdát a szekerekkel előrebocsátá; de mivel a szűk erdei úton nem akart tőlük messze elmaradni, — jobbnak látta, hogy maga és Réthey egy kissé jobbra térve, Aba-Lehotáig kerüljön, és az innét Csápor felé irányuló másik erdei úton, mintegy párhuzamosan nyomúljon Vajdával és a szekérvonattal alá a tisztásig.

S ez a gondolat javára is vált, mert a támadáskor Vajda segélyére így hamarabb érkezhettek és könnyebben forgolódhatott.

Ugyanis a rövidebb úton haladó Vajda András a sűrűből kiérvén, «a midőn immár Csápor és Czabaj felé közelgetett volna a síkon,» — egyszerre kicsap az erdőből csak vagy húsz labancz a

* A «bizonyos seregekkel»-t maga Balogh, a dandárvezér írja, míg Csery «mintegy négysszáz lóval»-t említ; de ez utóbbi lehetetlen. Miután ugyanis Balogh István bizonyossága szerint mindössze is «*circiter hétszázig való*» volt az egész kíséret: a hadfelosztás arányaihoz képest az előhadat alig képezhette több 200 főnél, a mi Balogh idézett kifejezésének is megfelel, lévén az ekkori csekély létszám szerint 50—60 katona egy «sereg», tehát a — plus minus — 200 lovas 4, legfőlebb 5 «sereg».

Köröskényi Dezső századából a szekérvonat hátuljára, s az utolsó, hátramaradott kocsikat nagy lármával fosztogatni kezdi. Vajda e zajra «jóllehet mindjárt fordúlt,» hogy őket elűzze, — s ím egyszer csak kibukkan eléje rejtekhelyéből a 220 Eugen-dragonyos, a rác szász, s mögöttük másfél száz német gyalog. Az ellenők intézett rohamot a dragonyosok zárt fala fogta föl; s bár a 200 Bottyán-huszár jól ütközött s kemény tüzet ada: a nehéz-lovasság visszanyomta őket, nehányat lelővén és egy zászlótartót pár legénynyel elfogván közülök.

Vajda csak egy puskalövésnyire hátrált, ott megfordítá s új rohamra vezérlé csapatát; hasztalan, — a gyalogság sortüze s a dragonyosok zárkózott rohama megint visszafordítá, sőt most már űzni kezdte őket. Midőn Vajdát a németek a Lehota felől beszakadó út nyílása előtt keresztülűzték volna, — éppen akkor bontakozék itt ki az erdőből Balogh István, Ocskay Sándorral és Pápayval. Az ellenség eléje állott. Most Balogh gyorsan fölfejlődvén s rohamot fuvatván: németen, ráczon és labanczon «tartózkodás nélkül rajta ment,» és pedig úgy, hogy jó példát adandó, *«legelsőben is maga, igen közelről a német trup közé lőtt.»* Katonái követték a vitéz dandárnok példáját. «Erősen megpuskáltak;» egy kissé hátrábbnyomták őket, — ott ismét helyt állának.

Ekkor Csery visszavágtat az utócsapattal közelgő Réthey János-hoz, sietésre inti; a ki is kivont karddal, ügetve-nyargalva «úgy együtt tartózkodás nélkül hadastúl, maga előljárván Réthey uram,» s a másik oldalról tüzesen bevágott. Erre «csak meg nem állhatta az német, megszaladott előttünk; Balogh uram is mindjárt rajtafordult, — közbeesett az ellenség, veszett benne csak ott közel több száznál.» Most már fölbomlott a császáriak közt minden rend; a győzhetetlen hírű Savoyai-dragonyosok veszedelmét látván a nyitrai gyalogság, elszéledt a sűrűben, s «a loboncz- és ráctság Mocsonak felé szaladott az erdősegen.» Ezeket Vajda András üldözte, s a szekérvonat elő részét továbbhajtá.

A dragonyosok szívesen menekültek volna Czabaj és Ivánka közé, arra, hol Croix tábornok állt a lesben: de egyik felől Balogh István, másik felől Réthey által el volt zárva útjuk; körülvétettek, «annyira, hogy azon kétszázegynehányból tizenkettőnél több el nem szaladhatott,» a többit ott halomba vágta, vagy elfogdosták. Vajda

zászlótartóját s a vele ejtett többi foglyokat is megint kiszabadíták a győzelmes kurucok, sőt ők foglaltak el két zászlót Eugen híres ezredétől, melynek egy Schenk nevű kapitányát, egy hadnagyát, két zászlótartóját, egy rézdobost, két trombitást és 35 altisztet s közdragonyost füzének rabszíjra és vittek be diadallal Újvárba. Egypár német főtsízt holttestét azután övéik *Nyitrára* szállították eltemetni.

A heves harcz különben csak jó félóráig tartott volt. Ezalatt a szekérvonat hátuljának szekeresei kifogdosták lovaikat, barmaikat, s a zavart fölhasználva, ott hagyták az élést járműveiken és félreállottak az erdőben, némelyek épen szekerestől is. S a kurucok, a dragonyosokkal végezvén, már ezek összehajtására készülének: midőn a néhány megmenekülttől értesített Croix tábornok leshelyeiből kimutató magát, s «mindenfelől segítsége jött a németnek, — de későn».

Balogh a győzelemmel megelégedvén, az elszéledt szekerek összehajtásával nem tartá tanácsosnak az időt tölteni: hanem Beleznay hátrahagyva utóhad gyanánt, maga a többivel, a szekerek fele sőt több részével,¹ a foglyokkal és diadaljelekkel szerencsésen bement Érsek-Újvárba. «Az volt szerencsénk — írja, — nem tudta bizonyosan az ellenség: mellyik úton leszen megtérésünk? Mindazáltal az Isten az útonállókat úgy szokta megjutalmazni!» Berthóty pedig: «Azért, valamely része az élésnek elveszett ugyan, valamely része pedig be is érkezett; *mely kárnál nagyobbra becsülendő annyi ellenségnek ilyen confusiója*. Való dolog ugyan, ha tovább mulattak volna ott a mieink: azokban is kár esett volna, — de így, Istennek hála, kevés kárral, úgymint két-három sebessel tértek meg.» Croix is visszaballagott Nyitrára.

Beleznay okt. 4-kén csak késő este érkezett be Újvárba a harczhelyről «a testek közül,» hírül hozván, hogy «százötvenet hordottak rakásra a parasztok.»² De, mint néhány nap múlva kiderült, két-

1 «A szekerek, mellyek a síkra kijuttek, alkalmasint, sőt jobb részről ide (Újvárba) érkeztek.» *Balogh István* okt. 4-iki levele Érsek-Újvárból br. Károlyi Sándorhoz (*Eredeti*, a gr. Károlyi-levéltárban.)

2 *Balogh István* levele okt. 4-kéről, *Berthóty Istváné* 5-kéről, és *Csery Imréé* 7-kéről gr. Bercsényi Miklóshoz, mind Érsek-Újvárból. (A két utóbbi nagyérdékű s

százon fölül ment az elesett németek száma. Bercsényi az újabban vett tudósítások nyomán ugyanis így ír Unghvárról okt. 18-kán ezen esetről Károlyinak: «Minap Eugenius regimentje általjövén az Dunán Zsilizhez, az újvári provisió-hordást akarta meggátolni, s elhányta leseit. El is nyerte gyalogja szekereinknek egy részit Csúznál, (Csápornál) s az egyik lovas lesse kimutatta magát; kit Balogh István és Rétheyék *oly szaporán körülvettek, nem bocsáták a másik lesre, 200 németnél többet raktak halomba, s 35 rabot az javában vittek bé Újvárba.* Ott hagyta az szekeret s lessét az többi s ment Nyitrához,»¹ a hol gr. Wallis «commendátnak hírévé esvén ez a veszedelem: a süvegét szaggatta haragjában, azt sajnálván kiváltképen, hogy Kruj (Croix) generális volt vélek, és válogattak vesztek el.»²

Megmutatta ezen csápori csatával «a szegény kurucz,» hogy a császár leghíresebb katonáival is farkasszemet mer nézni és diadallal tud megmérkőzni, — csak egy kis hadi szerencséje legyen, mint volt ez alkalommal, Rákóczinak győzelemmel megszentelt névnapján.

még kiadatlan levél *eredetije gyűjteményemben*, s az első okt. 4-kéről br. Károlyi Sándorhoz, a gr. Károlyi-levéltárban.) A *Berényi-napló* okt. havi feljegyzéseiben is vannak nyomai az újvári lovasság e kiütésének; így pl. hogy Csitáron Beleznay volt, br. Berényi Györgynek 19 verem gabonáját vitette el, és sok vonó-ökröt — a naplóíró bodoki ökreit is — hajtattott el a szekerekbe, de a melyek egy részét a kuruczoknak útjokat álló Croix tbk. elnyerte, egy részök pedig a harc alatt elszéledt. «Úgy hírlík azonban, hogy az Újvár tájára ment 600 német mind odaveszett volna,» stb.

¹ *Rákóczi Tár*, II. 281. 1.

² *Balogh István* levele Károlyihoz. — *Csajághy János* is írja a csápori csatáról Károlyinak 1709. okt. 6-kán Újvárból: «Ezelőtt ötöd- vagy hatod-nappal kiküldvén portánkat Kovarcz tájékarúl gabona hozására, vagy nyolczvanig való szekerekkel, — melyek is többire mind Nyitra-vármegyéből valók voltanak, — megértvén az ellenség Kis-Sárótúl Generál Croix 600 commandérozott lovasokkal Nyitra felé portánk eleiben indulván, Nyitráról is 200 gyalogot, labanczczal együtt, az mennyit kaphatott, kihozván; szintén pedig az mieink az első dandárjára találtak menni, — mely négy, kétszáz dragonyosbúl álló truppokban volt — és Isten kegyelmességéből szerencsésen megverték, és mind egy lábíg levágták az többit, hanem harminczig való rabot hoztak bé egy kapitánynyal, egy lajdinanttal és fendrikkel; onnand is (t. i. a csataterőről) nevezetes két főtisztet vittek bé Nyitrára, *maga pedig Generál Croix sebesen, gyalázatosan bészaladott az másutt lévő truppal Nyitrára.* Negyven (?) szekeret hozhattak bé, az többi mind elszéledett az erdőben az harczkor.» (*Eredeti levél*, a gr. Károlyi-archivumban.)

Megemlékezett e csatáról *Ocskay László* is, érsek-újvári utolsó kihallgatásakor, midőn a császári hadsereg és egyes ezredek állapotáról kérdeztetvén, a Croix tbk. mellett lévő Savoyai-dragonosokról ezt mondá jegyzőkönyvre: «Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, kiket az ősszel itt Csápornál levagdaltak».¹

Érsek-Újvárnak 1708-iki hős megoltalmazója s az erősség tekintélyének, hatalmának az 1709-ik évben is mindvégig erélyes fenntartója, jó rendtartója, — csak néhány héttel élheté túl a tábori hadakozás érdemdús veteránját, Bottyán tábornokot. Berthóty okt. 5-kén írta meg idézett jelentését Balogh István csápori győzelméről: s már okt. 16-ika reggelén ezt jelentik róla Újvárból: «15-ikén estve kiadván az dispositiókat szegény Berthóty István generális és újvári commendáns, — 9 óra tájban azon estve az fulladásban megholt».²

Így éri vala, jeles főoszlopainak reménytelen kidőlésével, egyik csapás után a másik Rákóczi ügyét! Újvárban a parancsnokságot a derék Berthóty elhúnytaival, legalább egyelőre, az alparancsnok: a vitéz, de kellő higgadtsággal nem bíró, túlheves természetű Csajághy János gyalog-dandárnok öröklé, azonban csak az erősség és bentlévő gyalogság fölött; mert a lovasság vezénylete, — melyből ugyan télre kelve csak Géczynek újvári és környékebeli 6 százada Beleznay őrnagygyal marada ottan, — Balogh Istvánt, mint rangidősb lovasdandárnokot illeté. Berthótynak, mint kerületi altábornoknak, Balogh alája volt rendelve: míg Csajághynak mint ifjabb brigadérosnak alantasa ő, természetesen, nem lehetett.

¹ A jegyzőkönyv 7-ik pontja. (*A Ghyczy-család levéltárában.*)

² Archiv. Rákócz. VI. 376.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Bercsényi hadi intézkedései; Eszterházy Dániel, Károlyi. Heister általjő a Dunán s Pálffyval egyesül; a császári hadi-tanács megállapodásai. — Heister Szécsényhez, Losoncchoz nyomúl; Ebeczky csatározik vele. Gács ostroma s bukása. A kurucz hadak szélednek, hadrendjök össze-zavarodik; Károlyi feljő és gyorsan rendet csinál. — Ocskay Losonczon; szanaszét prédál. A kuruczok gyalogsággal megrakják Murányt, Lőcsét, Kézsmárkot. — A pestis iszonyú pusztításai és káros hatása.

Mialatt az újvári vezényletben a jelzett változások történtek: hasonló változások valának készülőben — bár nem hasonló ok miatt — a tábori hadvezetésben is, hol a kormánygyeplők Bercsényi kezeiből nemsokára Károlyi kezeibe mentek át, távolról ugyan még mindig amannak főintézése mellett. Előbb látnunk kell e körülménynek előzményeit.

Bercsényi mindjárt azután, mikor szept. 18-kán a Heister Pálffyhoz irt titkos levelének Ocskay által lett kibeszéléséből Wedekindt kapitánytól megtudá a császáriak Szepes felé igyekvő szándokát, és ezt utóbb az egyebűnven vett értesülések is megerősítették: elkezdett gondoskodni a Szepesség ótalmáról. Nevezetesen már szept. 27-kén eltökélé, hogy a Czelder egész és Nyáray féldandárából álló gyalogság már úgy is «régen nézven Breznóra» Andrássy Pállal: mihelyt Heister Pálffyval egyesülni és közeledni fog, — ezen hajdúságot oly szín alatt, mintha újra Liptóba akarna velök diversiót tétetni, szépen fölveteti Szepesbe, s ott, mintha kenyérre kellene várakozniok, Kézsmárk s Lőcse közé szállítja. Egyszersmind megvizsgáltatja s védelmi állapotba helyezetteti Rivièrre-rel a két utóbbi város erődítéseit, — és azzal, a veszély közeledtével minden zaj nélkül beülteti Andrássy Istvánt és Czelder Orbánt 15—1600 hajdúval Lőcsére, s Bajcsy György alezredest 4—500-al Kézsmárkra, hol eddig csak újonczaik feküdtek; míg a Nyáray-féldandárt, mely is Bercsényi udv. palotás-

ezredének két s Nyáraynak is két battalionjából állott, Kassára rendeli, az ottani igen kevés helyőrség szaporítására.*

Minthogy pedig október első napjaiban ő maga parancsot vőn Rákócztól bizonyos nagyfontosságú külügyi tanácskozmányok végett az udvarhoz Munkácsra rándulni: okt. 4-kén Tornallyán kelt tüzetes utasításával a vezényletet nyolczadnapig, mialatt visszatértét reményli vala, Eszterházy Dániel altbgyra bízta. Ez utasításban Dániel úrnak mindenekelőtt az Érsek-Újvárral való összeköttetés fenntartása köttetik lelkére, s e végből a zselízi németre leendő folytonos vígyázat és csapdozás. Azután következnek az egyéb, speciális intézkedések, melyekre nézve megjegyezzük, hogy a hadállás úgy volt maradandó, mint eddig, (csak hogy a központi háttérből Ráhótól vagy Tornallyától szűnt meg a kormányt tartani Bercsényi) t. i. a jobbszárny Andrássy István tbk. alatt Szepesnek Árva és Liptó felőli szélein, Gömörig; a közép Polonkánál, Baczuchnál, sőt be Breznóbányáig előretolva Zólyomba, Andrássy Pál tbk. alatt, háttérében a ráhói tartalék-tábor Babócsay Ferencz dandárnokokkal, kinek kötelessége vala szükség esetén akár a jobb-, akár a balszárnynak, s akár a középnek segélyt nyújtani, egészen Eszterházy altbgy. rendeleteitől függvén, a ki a leg-erősebb és most legfontosabb hivatású balszárnyat vezénylél.

Dániel úrnak hol táborozását Bercsényi az ellenség mozdulataitól tette függővé; irányelvűl csak azt szabta eléje, hogy a Garamtól igen távol ne táborozzék, nehogy az újvári közlekedéstől és a zselízi némettől messze essék. Ezért inkább ajánlja Balassa-Gyarmat és Ipoly-Ság, mint Szécsény vidékét. Eszterházy alatt valának Ebeczky és Szent-Pétery lovas-dandárnokok brigádáikkal, s br. Révay Imrével és Groczky Istvánnal némi gyalogság is, ú. m. a Csajághy-dandárnak Újvárba bé nem ment része. E hadaknak Zólyom, Korpona, Selmecz, Szent-Benedek, Zseliz és Esztergom felé kelle vígyáznio, és ha Pálffy Gácsot megszállani találná: a Babócsay-dandárt magokhoz vonván, az ellenség táborát éjjeli-nappali támadásokkal, a hegyekből gyaloggal s a völgyeken lovassal háborgatnio. E mellett egy rész

* L. Bercsényinek Tornallyáról szept. 27-kéről Rákóczihoz írott levelét. (*Archív. Rákócz.* VI. 352—353.) S hogy ezen intézkedéseit annak idejében csakugyan végrehajtá: bizonyítja okt. 28-iki levele. (U. o. 374.)

haddal diversió gyanánt Selmeczet megrohanni, a melynek ha Pálffy segítséget küldene: annál könnyebb volna ekkor a Gácsnál marandókat megtámadni. Egyébiránt Andrásyéknek is parancsuk ment, hogy Gács ostroma esetében ők is másfelől közreműködjenek: az egyik Liptóba rohanjon be, s a másik Breznót és Beszterczét szorongassa.

Ha pedig Pálffy, talán a zselízivel is Liptóba menne: akkor viszont nemcsak Babócsay nyomúljon föl Szepesbe, de Ebeczky is, Szalayval nyomában, hogy az ellenségnek jobbszárnyunk annál inkább ellentállhasson.

Végre, a három tábornok és Babócsay szoros és folytonos közlekedést tartsanak egymással.¹

Ezen utasítás kiadása után Bercsényi megindult; okt. 7-kén már Zemplénben Nagy-Mihályon vala, másnap reggel tovább utazandó a fejedelem elé,² kinél s azután Unghvárott a vélnél hosszabb ideig kellett késnie. S mikor végre visszaindulhatott: Kassa mellett fekvő enyiczkei kastélyába érve, — itt vevé (október 25-ikén) az ellenség fenyegetőleg megkezdett előnyomulásáról szóló tudósításokat. Ezek következtében a fejedelem által Heister nyomulásának esetére segélyül 3 lovas és 3 gyalog-ezreddel a Tiszántúlról átrendelt Károlyi Sándor tbknak jövetelét sürgette és várta,³ hogy a megzilált és oszladó hadak közé Gömörbe ne kelljen pusztá kézzel visszatérnie, a mire egyébként — személyét illetőleg — szintén kész vala, csakhogy jót nem reménylett illetén visszatérésétől.⁴

Ezeket így tudván, tekintsünk vissza az Ipoly és Garam vidékeire.

A Felső-Garamnál a kurucz hadvonal derekának előretolt része még okt. 9—10-ike táján is jó mélyen benyomúlva állott Zólyomban; elannyira, hogy Czelder Orbán a maga hajdú-ezerével Breznót a legszorosabban ostromzárólva tartá, a beszorúlt németek és városiak szemei láttára csépelgetvén el a külvárosi pajtákban gabonáikat, hadai

1 L. e terjedelmes utasítást *Archiv. Rákócz.* VI. 359—365. 1.

2 U. o. 366. 1.

3 A fejedelem már okt. 18-kán utasítá Károlyit, hogy készüljön az általjövételre, mert Bercsényi betegeskedik, és senki sincs mellette. (*Archiv. Rákócz.* II. 560. 1.)

4 L. *Bercsényinek* Enyiczkeről okt. 25-kén a fejedelemhez írt leveleit. (*Archiv. Rákócz.* VI. 371—384. 1.)

élelmezésére. Sőt Orbán dandárnok okt. 7-kén a Réthey György mellette levő huszáraiból 150-et egész Predajnáig küldött bé Besztercze felé Mező János főhadnaggyal, kik még 9-kén is ott állomásoztak előőrség gyanánt; s egyúttal a boczai szorosra is — Liptó felé — bocsáta portát.¹

Az Alsó-Garamnál azonban nem ment ily jól a dolog, sőt a veszedelem — Heister képében — onnét közelgetett. Miután ugyanis e tábornagy, négy hónapi harczaival Dunántúl a kuruczokat előbb a Rábán fölülről leszorította s ellenök sánczokat és védműveket emelt, kivált ezen folyam kelőin; továbbá erősségeiket: Sümeget, Simontornyát, Veszprémet kiostromlotta, Bottyán átkelését megakadályozá, a népet kegyetlenkedéseivel megfélemlíté, s Eszterházy Antal dandárait nagyon megzilálta, megritkította és további szorongatásukra hadai egy részével s a rác és horvát végőrezredekkel br. Nehem táborszernagyot hagyá hátra vezénylő-tábornokul: maga, három lovas-ezreddel s egy battalion gyaloggal okt. 7-kén Esztergomba érkezett. Ide rendelé, t. i. a párkányi hídfőhöz, eleibe jöni Zselíztől Croix tábornokot a Savoyai dragonyos-ezreddel és három battalion gyaloggal; a kikkel egyesülve, s négy faltörő-ágyúból, nyolcz tábori taraczkból és négy bombavető mozsárból álló tüzérségét, valamint több száz társzekérre menő podgyászvonatát is átköltöztetve a Dunán, — október 8-ikán mindenestől megindult fölfelé.²

Az Ipoly-Ság táján vígyázó Ebeczky-dandár kikémlelésére portát bocsáta ugyan Hontba Kemencze felé,³ mindazáltal a tábor derekával a Garam jobbpartján vonúlt egyenest Zselíznek, a hová 10-kén érkezett.⁴ Löffelholtz-czal tehát már egyesült, s másnapra várá magá-

1 *Czelder Orbánnak* Baczuchról, okt. 9-kén Bercsényihez, és *Mező Jánosnak* ugyane napon Predajnáról Czelderhez szóló levelei. (*Eredetiek, gyűjteményemben.*)

2 *Zsámboky Nagy István* ezredes Szobruól okt. 8-kán sietve tudósítja Eszterházy Dánielt a szátoki táborra: «*Ezen órában indúlt meg az német a Duna mellől, fel igyenesen Kemencze felé, mind lovas és gyalogja; de, a mint végire mentem, gyalogja nem sok.*» (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.*)

3 *Zsámboky iménti levele*; mert a Kemencze felé szágúldó had csak porta lehetett, mindenképen bizonyos lévén az, hogy Heister a táborral a Garam jobbpartján nyomúlt föl Zselíznek, nem érezve ekkor még — a Löffelholtz és Pálffyval való csatlakozás előtt — magát elég erősnek sok podgyászával s tüzérségével a közeliében táborozó Eszterházy Dániellel szemben, a *balparton* biztosan haladhatni.

4 *Eszterházy Dániel* írja okt. 11-kén a szátoki táborról Bercsényinek: «Haister

hoz Pálffy is, a ki a szalatnyai táborról gyalogját Beszterczére beküldvén, Steinville, Viarddal, Gombossal, Ocskayval s «az egész lovas haddal Zólyomtól Szent-Kereszt felé lement az Garam mellett, conjunctióra.»¹ Ez Kis-Sárónál történt meg, miután előbb Heister okt. 11-kén e helységtől Kálnáig szállítá táborát s 12-kén Nagy-Kálna és Várad között a Garamon kettős hidat vettetett, a mely elé hadai egy részét telepíti vala.²

Pálffy elindulását Szalatnyától, Zólyomtól, legelőször Révay Imre alezredese, a fűrészi szoros torlaszain őrt álló Groczky István tudatta Eszterházyval, ki ettől — úgymint okt. 13-kától — fogva aztán «lovas és gyalog portákat» indíta be Korpona felé, a bán mozdulatai szemmeltartására. Ebeczky pedig folyvást portyáztatott Heisterre.³ Egyéb rendelkezéseit Dániel úrnak ismertessék e rövid sorai:

«Mi táborainkat három részben vettük: Ebeczky uram Hontnál (Ipoly-Ság mellett) maga, Szalay és Tardy ezereivel; Szent-Pétery uram Vadkert háta megett Dereskénél, (Tereske) Máriássy (Deák Ferencz) Sötér és Kókay ezereivel; én itt Szátoknál, Esterhás Antal úr dragonyosival, Bik László és Sennyey uraimék ezereivel és a gyaloggal.»⁴ Írja továbbá, hogy Géczy Gábor tegnap átjött a Garamon

tegnapi napon Zsilízhez érkezett, conjungálván magát az ottvaló ellenséggel, kinek nagyobb része (Croix-val) eleiben ment vala Esztergomhoz. Számos szekér vele, öreg-hajók és sok deszka, öreg-ágyú négy vagy öt; melyből colimálható: más hidat is fog átalvetni a Garamon; talán Pálffy hadát még bévárja, mert jött tegnap az iránt is oly hírem, hogy azon haddal, úgy *Ocskay is* Szent-Kereszt felé elindultak volna, — megtudom csak ma is.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

1 *Bercsényi*, Unghvárról okt. 18-kán a fejedelemhez, és Károlyihoz is. (*Archiv Rákóczi*. VI. 367. 1. és *Rákóczi Tár*, II. 281. 1.)

2 *Eszterházy Dániel* Szátoktól, okt. 13-kán Bercsényinek: «Haister elindulván a zsilízi sáncztúl, tegnapelőtt szállott túl a Garamon Váradhoz, és ugyanazon éjjel vetett két hidat által; minémű positurában legyen? tegnap maga megvizsgálta Ebeczky uram, ezen delíneatió szerint. A gyalogjának számát nem observálhatta, — hanem ma érkezett ide a táborra Fodor Lászlónak egy rab-hajdúja, ki is együtt jött által Esztergomnál Haister corpussával, referálja, hogy az esztergomi hídon Eugenius veres-compániáival, a melyek eleibe mentenek innét, 12 standárral és 4 compánia muskátérossal jött. A sánczban (Zselíznél) maradott 300 gyalog egy obrest-vachtmaisterrel. Öreg-ágyúját mondja ezen rab négyet, apróbbakat nyolczat, — a bagázsiája is véle vagyon.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*) V. ö. *Archiv. Rákóczi*. VI. 368. 1.

3 *Eszterházy D.*, okt. 13-iki levele Bercsényihez.

4 *Ugyanaz.* A gyalogság br. Perényi Miklós ezrede feléből, Csajághynak vagy

Újvárból a még hátra levő montourért, melyet is felesebb kísérettel holnapután, tehát 15-kén fog Újvárba beszállítani, s azután a fölösleges lovas hadat, úgymint Rétheyt, Vajdát stb. onnét visszarendeli, — irt is már eziránt Balogh Istvánnak.¹

A mint Heisterrel 15-kén Pálffy is egyesült: az öreg vezénylő-maréchal, kis-sárai táborában a megkezdendő őszi hadjárat és az ennek befejeztével föllállítandó téli hadállomások irányának s helyeinek tüzetes megállapítása végett többszörösen tanácskozott tábornokaival. E tanácskozmányok okt. 16-kán értek véget; eredményök — főbb vonásokban — a következő határozatokban összpontosúl:

1. Pálffy tábornagy kétezer lovassal nyomúljon Nyitra, Mocsonok és Szered felé, Érsek-Újvárt e haddal, továbbá Monticelli egy részével, Eszterházy József, Pongrácz és Thúróczy labanczaival, a télen is megszállva tartandó erődített állomásokból minél szorosb zárlatba fogni. Mely iránt midőn megtevé az intézkedéseket s a zárló hadat már felosztotta: maga menjen át a Dunántúlra, mivel az ottani vezénylet neki, a Péter-Váradra bizonyos törökországi állapotok miatt visszatérendő br. Nehem helyett, följánltatik.² 2. Miután a téli szállásolási és állandó hadvonal a Garamnál beljebb fog az ország középpontja felé előretolatni: a zselízi sáncz most már fölöslegessé válván, levonandó s fölégetendő. Löffelholtz Hartlebennel, a gyalogság zömével és a Dunán Esztergomnál általjövendő s utólag csatlakozandó 14 század Lubomirszky Györgyféle lengyel-kozák lovassal induljon föl a Garam mentén egyenest Beszterczének, Liptónak, hol az Ebergényi-Tollet osztálylyal, majd azután, Szepesbe hatolván, a másfelől ugyan ideérkezendő Heisterrel Lőcse környékén egyesüljön. 3. Heister, Steinville, Sickingen, Viard, Croix, Langlet és Gombos tábornokokkal, a hadsereg derekával, ú. m. a hét német,

600 főnyi maradékából állott, s még br. Révay Imre is itt volt hajdúságának egy részével Dániel úr mellett a szátoki táboron, honnét okt. 9. Bercsényihez intézett levelében kimutatást ad ezere létszámáról. E szerint Újvárban feküdt helyőrségben 666 hajdúja, Gácsban 100, Nógrád-várában (de ezt ép e napokban kezdék lerontani) 95; Groczkyval volt a torlaszokon Buda-Lehotánál 50, övele a szátoki táboron 258, = 1169 fő. (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

1 Eszterházy D., okt. 13-iki levele.

2 Heyperger Theodor k. k. haditanácsosnak Bécsből okt. 23-kán Heisterhez írott, de a kuruczoktól felfogott válasza. (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

két ráczt és az Ocskayféle egy magyar lovas-ezreddel, úgy egy válogatott — tán 2000 főnyi — gyalogsági osztálylyal, az Ipoly mellett induland, s Eszterházy Dánielt hátrább nyomván, Vadkertet és Losonczt elsánczoltatja, Szécsényt és Gácsot elfoglalja, és mind e helyeket a jobbszárnyon Váczzal s a Dunával, s a balszárnyon Véglessel, Zólyommal és a bányavárosokkal összeköttetésben, állandó erős őrségekkel rakja meg. Korpona városába is némi hadat vetend. Azután, hadai hátralevő részével Zólyomtól Besztercze- és Breznóbányának menvén, Gömörben Rozsnyót, Szepesben Szomolnokot, Remetét, Gölniczbányát elsánczoltatja, s kivált az elsőbbiket — Krasznahorka szorongatása végett — tetemesen helyőrségeli, és Igló táján a már titokban Ebergényi által (mint tudjuk) megvásárolt hg. Lubomirszky Tivadar csapataival, úgy a Liptó felől betörő Löffelholtz-Hartlebenékkal egyesülten Lőcse és Kézsmárk városokat fogja ostrom alá venni s tüzzel-vassal megvívni, nemkülönben Szepesvár és Dunaveczt várakat szorongatni.

Ekként a császár hatalmát három vármegyének, ú. m. Nagy-Hont, Nógrád és Szepesnek, sőt részben Gömörnek és Kis-Hontnak is meghódításával gyarapítandja, s a kuruczokat a Dunának vaczi kanyarulatától kezdődő, — Váczt, Vadkertet, Szécsényt, Losonczt, Gácsot, Véglessel, Zólyommal, Besztercze, Breznó, Rozsnyó, Szomolnok, Remete, Gölnicz s esetleg Lőcse és Kézsmárk erősített pontokkal jelölt, — vagyis a Dunától a Tátraig terjedő hadvonal által az ország keleti részébe szorítva, s Érsek-Újvártól nagy távolságra: 12—15 mért-földnyire elrekesztve tartandja; minélfogva ezen közelebből szintén szorongatandó főerősségük is előbb-utóbb meghódolni lesz kénytelen, mikor aztán az előnyomulás Eger, Kassa, Munkács ellen megkezdődhetik.

Ez a tagadhatlanul a hadtudomány valódi elvei szerint készült tervzet főbb vonásaiban valószínűleg Savoyai Eugentől eredt s a k. k. Hof-Kriegsrath által iratott Bécsben Heister elé; de semmi kétség, hogy részletei s végrehajtási módozatai a kis-sárai tábori tanácskozmányokban állapíttattak meg. S a mint megállapíttattak, — a vezérek azonnal hozzáfogtak a valósításhoz.

Bercsényinél olvassuk okt. 17-ikéről, hogy: «Már azelőtt meggyezvén Pálffyval Heister Sárónál az Garam mellett: 17-ikén ú. m.

csütörtökön *az zsilizi sánczát és az ott lévő lábos-hídját fölégetvén*, szállott Léva irányában (Új-Barson és Kálnán alól) csinált (hajós, tehát szétszedhető) hidja eleiben, túl az Garamon.» S 18-ikáról: «Pálffy mintegy kétezer lóval elment Nyitra felé, oly hírrel, hogy ezeret Nyitrán s Mocsonokon postíroljon, az másik ezerrel általmenjen az Dunán.

N. B. Leffelholtz Pálffynak írott (de fölfogott) levele azt tartja: van engedelme Pálffynak az udvartúl az fel — hihető, Bécsbe való — menetelre; de azt akarja Haister, ott maradjon Újvár szorítására, és maga Haister Szepesnek akar menni. Kibűl collimálható: nem az Dunántúlra megyen (Pálffy), hanem Nyitrán ezer és az Vág mellett az másik ezer fog maradni postíruniban. Mert 16-kán írták, hogy akkor Monticelli és Secula rácza, — az ki ezelűtt Sente körül vala, — megegyezett Haisterrel.»¹

A bán e kétezer lovast Nyitrán s a völgyön fel Bajmóczig, Mocsonokon, Semptén, Szereden, Galánthán, Sellyén és vidékén elhelyezvén s módban hagyván, okt. 24—25-ike táján Nagy-Szombatba,² onnét Pozsonyba és föl Bécsbe ment, az udvarnál remonstrálni, mivelhogy Heister alatt, — a kivel visszat vont — nem akarja vala a túl a dunai vezényletet elvállalni.³

Heister pedig, rendelkezéseit előrebecsátva, még két napot késett új-barsi táborában. A merre ő foglalni indult: mindig vele jártak védenczei a jezsuiták is, szintén foglalni, t. i. a protestánsok templomait. S a tábornagy előkészíté útjokat. Ekkép most is okt. 17-kén «in castris ad Bars positis» keltezve, nyílt rendeletet bocsát Nógrád vármegyére s a meghódítandó városok hatóságaira, hogy a «lá zadók

1 *Archiv. Rákócz.* VI. 376. 1.

2 *Br. Berényi Ferencz* említi naplójában okt. 26-ika alatt Baradban, románfalvi emberének jelentése nyomán: «Haister Barsnál van; *bán uram Szombatban valami kurucot lövöldöztetett meg*, — maga Pozson felé ment.» — *Bercsényi* levelei között is olvassuk: «Csajághy okt. 23-kán írja Újvárból: *Pálffy összeveszvén Heisterrel*, Pozsonba ment, *Mocsonokon 4 compániát (lovast) hagyván*, az többit Sellyén s imittamott. Leffelholczot az gyalogsággal Báthnál petekírolta Viard.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 387.)

3 A *Berényi-napló*, okt. 28-ika alatt: «Kapitány-lajdinant Carolus Mejr érkezett Szombatbúl, bán uramot kísérté; azt mondja, hogy *bán uram nem akarja az Dunántúl való commandót fölvállalni*, azért, hogy *Haisterrel vissza van*. Haistert úgy halotta, hogy Gács felé ment.»

által» — vagyis a szécsényi országos végzemények értelmében — a protestánsoknak visszaadott egyházakat, parochiákat, iskolákat és minden papi javadalmakat szolgáltatassák vissza az elűzött kath. papoknak, s ezeket azok birtokába haladéktalanul iktassák be. Az ellenszegülők ellenében elégséges karhatalmat adni a katonai parancsnokok utasítva vannak.¹ Okt. 18-kán viszont ugyancsak új-barsi táborából rideg, dőlyfős hódolási parancsot intéz a szomszéd megyék nemességéhez és lakóihoz: 14 nap alatt hódoljanak meg; s a hűségesküt letenni vonakodókat tűzzel-vassal, kiirtással fenyegeti.²

Ezzel tábori málháját s a hihetően a még Dunántúlról jövő lengyelekre várakozó Löffelholtzot Új-Barsnál hagyva, okt. 19-kén d. u. 3 órakor Kálnánál általkelt a Garam hídján 64 lovas-századdal, melyből — mint az előtte álló s ellenkezve visszavonuló Ebeczky István embere megolvassa zászlóit — 52 reguláris német nehéz-lovas escadron vala, 12 pedig az előcsapatul szolgált könnyű had, úgymint Monticellinek 6 század rácz, Ocskaynak ugyanennyi labancz huszára,³ és egy csapat Kurdis Jánosféle labancz. Minthogy pedig Löffelholtz mellett a Viarddal kivezényelt 800 főnyi lovasságon kívül mintegy 2000 gyalog maradt:⁴ következőleg Heister után is a tüzérséggel ugyanennyinek kelle későbbben nyomakodnia, miután Bercsényi Heister összes gyalogjai számát valami 4000-re teszi.⁵

E közben némi diversió kedvéért Andrásyék október 18-kán beütöttek Liptóba;⁶ minő eredménnyel? — nem tudjuk, de a had-

¹ *Egykorú másolat*, gyűjteményemben.

² *Egykorú másolat*, u. o. Másutt is több példányát láttam.

³ *Ebeczky István* írja Serkéről okt. 24-kén Eszterháznak: «Én lévén legközelebb a némethez, mikor Kálnánál általgýütt az hidon: akkor az emberem az hídnál megolvasta standárjait; az németé 52, Ocskay zászlói 6, Monticellié is 6, minden bizonynyal.» (*Eredeti*, gyűjteményemben.) *Bercsényinél* is (*Archiv. Rákócz. VI. 376. 1.*) épen így, kivévén, hogy ő Monticelli helyett Seculát ír, a másik rácz ezredest, és pedig alkalmasint helyesebben.

⁴ *Bercsényi*, *Archiv. Rákócz. VI. 376. 1.*

⁵ *Bercsényi*, Ungvárról okt. 21-kén Károlynak: «Ez, uram, mind is 7 regiment lovas (t. i. a németje); bizony nincs 4000 az gyalogja, már csak semmi ha van is, téiben. Ugyan nagy ostroma lesz Istennek, ha szétgázol bennünket!» (*Rákóczi Tár, II. 284. 1.*)

⁶ *Bercsényi*, okt. 24. Bódrúl a fejedelemnek: «Andrásyék bementek Liptóba még 18-kán; nincs hírem még felőlök.» (*Archiv. Rákócz. VI. 371. 1.*)

járat sorsára befolyással bíró esemény ott nem történt. Október közepén Eszterházy Dániel a még csak félig-meddig helyreállított s biztos ótalmat nem ígérő Nógrádvárából kivoná az őrséget, s Géczy Zsigmondra bízta e várnak, és ha Heister Szécsény felé tartana, az utóbbinak is széthányatását s fölégetését, nehogy az ellenség fészket verjen benne. Géczy Nógrádot le is rontatá; Szécsényre nézve még várt a cs. tábornagy mozdulataitól.¹ Rákóczi pedig, midőn megtudá, hogy Heisterrel öreg-ágyúk s bombavető mozsarak is vannak: a főttebbi két várnál nem valami sokkal erősebb Gács bástyáira is kimondá a *deleantur*-t, csak hogy egy-kissé későn; mert parancsát Bercsényi még Unghvárott is csak okt. 21-ikén vette;² míg tehát ezt Nógrádba tudathatta és ott végrehajthatta volna, — kifogytak az időből. Különben is, a vár vagy két heti ellentállásra képes volt, mivel erődítményeit az odaküldött falábú francia hadmérnök ép az imént helyreállíttatá, s az új parancsnok Nyárády Andrással elégséges hajdúság, lő- és élelmi szer vala benne. Nem igen volt ok tehát e várat oly hamar féltetni, míg t. i. a Károlyi-féle segédhadak a Tiszától fölerkezhettek, a mikor aztán mód nyílt volna ostrom alól fölmentésére.

Bercsényi ugyan Nógrád-varának «kérdetlen elhányásából» Eszterházy hadainak megrezzenésére következtetett, és így már okt. 21-ikén azt írta bizalmasan a fejedelemnek: «úgy látom, *nincs mit várnunk egyebet az fartolásnál*;»³ mindazáltal nem szűnt meg intézkedni a Heister oldalában, hátában teendő diversiók felől még Szécsény bukása után sem. De ezt előbb látnunk kell.

Heister 64 század lovassága, mint tudjuk, okt. 19-kén d. u. 3 órakor Kálna mellett át a Garamon, honnét 20-kán reggel megindulván, «mind egy húzomban együtt Báthnak, Palástoknak s Nyéknek, — egész éjszaka mind marsolt. Nyéken megabrákolván, másnap (21-kén) virradóra Szécsény felé vette útját, Sőtér és Kókay uraimékat felheverte; azzal mindgyárost kiszínelvén bizonyosságú katonát, hogy a magyarját (labanczát) kicsalhassam mellőle, — de bezzeg mind magyarja, németje úgy rajtam együtt, hogy űzött egy mélföldön az egész corpora, s ugyanott, az hol elhagyott, megszállott. Most is

1 *Ugyanaz*, okt. 21-kéről Károlynak. (*Rákóczi Tár*, II. 283. 1.)

2 Ugyanott.

3 *Archív. Rákócz.* VI. 369. 1. V. ö. *Rákóczi Tár*, II. 283. 1.

oda vannak portásim.» — *Ezt Ebeczky István írja*, Serkéről okt. 24-kén,¹ a ki is Sennyey Ferencz, Bikk László és Tardy Ferencz, továbbá Deák Ferencznek ekkor Máriássy Ádám vezénylete alatti, gyöngé létszámú ezereivel volt; — a maga ezerét öcscsével Ádám-mal hátrahagyta a Garam és Ipoly közt, az ellenség háta mögött.

Bercsényi már okt. 24-iki levelében említi portázó tisztek jelentései után, hogy «20-kán Palástoknál volt 3 vagy 4000 lovas-német, és Ipoly-Ság felé ment sietve; hihető, csak kergelődzeni indult, *vagy Szécsént féltette az tüztől, azt akarta megelőzni.*»² S ezzel fején találta a szeget. Október 25-kén így folytatja, a jelen volt Gerhárd György kormánytanácsos levele után: «Vasárnap megindult Haister az lovassal, Nyékre gyűtt, onnan másnap (tehát 21-ikén) *Szécsénbe*, s ugyanakkor marsiroltak ők is táborunkkal (*Eszterházy*) Szécsén-hez. Varsánhoz érkezvén: hallják az puskázást Szécsénben, és az szaladók gyűnnek reájok. Megforgatják az zászlókat s visszamennek igyenesen Herencsénhez, az honnan gyűttek, és onnan az hadainkkal együtt Serkéig.»³

Még világosabb s részletesebb az okt. 28-iki levélhez csatolt magyarázat, melyet már több rendbeli tudósítás egybevetéséből állít össze Bercsényi, ú. m.:

Heister Kálnától megindulván, eleinte «mutatta útját Báthra Selmecz felé, *(ezért halasztá el Szécsény elrontatását Eszterházy!)* de fordult Palástoknak, Nyéknek. 20-kán (virradóra) indult Inámnak az Ipoly mellé, Hidvég ellenére, hol Ebeczky volt brigádástúl; ki is lóra ültetvén az hadat, az Iplyon innen mellőzte Kohárig, (ma *Kóvár*;) ott általmenvén az német, Ebeczky félrement, s megegyezett Esterházy Dániel urammal Herencsénnél, az hol volt Máriássy 7 zászlója, Eszterházy Antal dragony-regimentje és az gyalogság. Réthey János és Vajda voltak az Ipoly túlsó részén Zelennél, — azok elnyomultak elűle Losonczon fölül Kánához.

Sőtér Tamás Kókayval voltak Szécsény előtt Kovácsinál, s azoknak kell vala elégetni Szécsént; azok észrevévén, (de későbbben, mintsem illet), kirendelvén magokat, 200 lovast hátuljárót hagyván, bal-

1 *Eredeti levél*, gyűjteményemben. (Eszterházy Dánielhez szólt.)

2 *Archív. Rákócz.* VI. 371. 1.

3 *Archív. Rákócz.* VI. 371—372. 1.

lagtak Szécsén felé. Azonban már másfelül az szorosokon s erdőkön eleikben került vala más része az ellenségnek, s úgy confundálták őket. Sőtér zászlói megmaradtak, Kókayébúl két zászlót elnyertek; azután ismét csuportozva, salválták magokat.

Ebeczky maga kimaradt vala, valami válogatott haddal: az labanczot akarta elcsalni az német mellől; egész erővel rajta-fordúlt, s üzte Hollókőig. Az volt szerencséje Dániel uramnak: nem vitte nyomon Ebeczky az ellenséget, hanem másfelé szaladt, — s azalatt Pásztó felé s úgy ment békével el Esterházy Dániel uram az hadakkal. Az ellenség megállapodott ott az hol elhagyta Ebeczky üzését, s onnan beszállott Szécsénbe.

Hogy Varsánnál volt az táborunk marsban, akkor előzte meg Sőtért az ellenség: úgy kell érteni, hogy, nyilván Selmeczre menő hírére az németnek Dániel úr Szécsénnek indult, és Ebeczky Varsánnál akadt melléje akkor, az mikor már másfelül Sőtért puskázták, s annak lármájára tért meg s maradt el Ebeczky az labancz kicsalására.¹

Hátra van még jelezniünk e dologban, ú. m. Sőtér és Kókay meglepése- s megűzésében, *Ocskay szerepét*; ki is Kurdis János nevű labancz kapitánynyal Heistertől előljáróban küldetvén, valami szemközt jövő áruló paraszttól tudta meg a két kurucz ezredes hadállását immár a pusztá-almási réteken; megjelenté Heisternek, a ki az ezen vidéket jól ismerő Kurdissal tüstént reámene, keresztül az erdőkön Sőtérékre. A meglepetteket könnyű volt aztán a roppant túlerőnek megriasztani.²

¹ *Ugyanott*, 376—377. 1.

² *Kurdis János* írja Szécsényről 1709. decz. 6-káról gr. Koháry Istvánnak: «Régen kívántam Exciádnak levelemmel udvarolnom, de az sok portázás, utazás, miúlta Szécsénybe beszállottunk, annyi üdőt nem engedett, hogy az Exciád Almás nevű pusztájának rétein táborozó kuruczoknak felferéséről informálhattam volna. Generál-Feld-Marschal Heister uram ő Excja Nyék nevű falutúl megindulván, mihelyt Gyarmathoz érkezünk, hogy legelsőben is az város (Szécsény) két kapuját elfoglaljuk, azalatt midőn már útban voltunk volna, és így ő Excja is utánunk nyomakodván, midőn már az almási úton errefelé közölgettünk volna *előljáróban*: a Kaprás alól egy parasztember — az ki az kuruczok szekere volt — *Ocskay* uram eleiben futván, megmondta ő *Kglmének*, hogy az *feljebb megírt pusztának rétjein fekszik az kurucz*. Ocskay uram mindgyárt egy ordináns katonát küldött utánam, megjelentvén nékem is az egész dolgot, miben legyenek? Minthogy én pediglen Szécsény körül és ezen

Így jutott Heister Szécsény birtokába; s hogy e helyet *épségben* megkapta: azt egyedül gyors járásának köszönheté. Másnap, okt. 22-kén Eszterházy Dániel Gyöngyös-Patához szálla, de előbb Ebeczkyt öt ezreddel, a mi tehetett tán 2000 lovast, Pásztó-völgyéről Hajnácskő és Serke felé indította, előzni a német menetelét, — maga is utána szándékozván. A portyázók azért Heister körül nem szüntek, az előtte és oldalt járó hadakból. Így okt. 23-kán Szegedi Kiss Mihály, Sötér egyik híres portázó főhadnagya Szécsény alá csapván, öt németet fogott el, a kik vallották, hogy Heisterrel Steinville, Gombos és egy Lubomirszky-féle lengyel tábornok van; tegyük még hozzá: *Croix is*, és Steinville, Uhlefeld, Althan, Latour, Savoyai Eugen, Hohenzollern vasas- és dragonyos-ezredek, a belölők századonként kivezényelteken kívül, kik Viarddal még Új-Barsnál hátramaradának a podgyászvonattal. Továbbá Seculától 6 zászló rácz, és Ocskaynak 4 század labancza. (Hát *kettő* hova lett? 3 Liptóban volt Ebergényinél, 1 talán a málhavonatnál, — *hatnak* kell vala tehát vele lennie, mint Ebeczky írta, s annál inkább, minthogy a 6 zászló rácz s 6 zászló labancz számát ugyane rabok 600-ra teszik, tehát Ocskayét felében 300-ra, a mi 50 emberével 6 zászlónak felel meg.)

Vallották még ezen foglyok, hogy Heister most e sebes járásban nem hozott magával csak két taraczkot: de van a táborán (Új-Barsnál) 18 mozsárja s néhány 24 fontos ágyúja, melyeknek a gyalogsággal s podgyászvonattal kell utána jönnie. A gyalog más része ú. m. 2000 ember Löffelholtzczal Szent-Benedek felé fog fölmenni. (Jelentették is a kurucz portások, hogy Heister elindulása után más-

az földön alkalmasint tudom az föld csínyját: a mely völgyön tanácsoltam azon kuruczoknak megcsapását s felverését, — elég kevesen mentek volna el közülök; de mihelyt Generális Heister uram ő Excja az ellenségnek hírt meghallotta: széltében az sűrű erdőn rajtok mentünk, egyszersmind felvertük, úgy, hogy egy fordulást sem tettek, az Ipoly vizinek szorítottuk, az hová is (nem volt ez októberben olyan nagy!) sokan beléholtak, fegyver által is mennyin veszték (vagy 60-an) megírni nem tudhatom; csak lovat is 300 egynehányat és 6 zászlót nyertünk, Sötér Tamás és Kókay is csak nehezen mehettek el.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.) Hogy Kurdis jól nagyít, bizonyos; tudjuk pl. Bercsényitől, hogy csak *két* s nem *hat* zászló veszett oda, — így lesz a katonák- s lovakkal is, legalább a harczon jelen volt br. Andrassy Péter (labancz úr) br. Berényi Ferencznek azt beszélte, hogy «*talám öltek meg százat, és hatvanig valót fogtak.*» (*Berényi-napló*, nov. 13-ika alatti jegyzet.)

nap Löffelholtz is megindult a bányáknak.) A tábornagy céljául Gács-várát emlegették s a téli quártélyt.

Okt. 24-kén tudatták a portyázók, hogy sok üres szekér vonult a megelőző napon a német után Szécsénybe; talán erődítési munkálatok végett, talán élés-szállításra.¹ Ugyane napon Heister Szécsényből keltezett kevély nyiltlevélben teszi közhírré, hogy immár idáig férközött, «a lázadók nagy megzavarásával»; és inti a körül levő vármegyék, különösen Nógrád és Hont előle menekülő lakosait: siessenek Szécsénybe bejöni és az ő vagy az itt hagyandó cs. parancsnok kezébe a hódolati esküt *négy nap alatt* letenni, különben «*igazságos szigorát*» (justam severitatem) el nem kerülük.²

Okt. 25-kén Heister Vadkertre és Szécsénybe erős őrséget vetvén s mind a két helyet sánczoltatni kezdvén, előbb Ludány faluig, majd Szakalig nyomult, ezen alól megszálla és az Iplyon az átellenes Busára hidat építtetett, melyen ezerig való német még az nap általköltözik. Másnap kelle őket követni a többinek is, hogy ott Viarddal egyesüljenek, a ki is a hátramaradt 800 lovassal, 2000 gyaloggal, nehéz ágyúk- és podgyászvonattal 25-kén érkezett Ipoly-Sághoz, honnét 26. vagy 27-kén Busánál kényelmesen Heisterhez csatlakozhatott. Világos volt innét most már a szándék: *Gácsnak ostrom alá vétele*.³

Mivel pedig Heister két lovas-ezreddel és Secula ráczaival diversiót tétetett le Hatvan felé: e lovasságot előbb visszavárta, mialatt ő és tábornokai a sűrűn megerősítendő Ipolyvonal megvizsgálásával s az elsánczolandó hidak, révek, kelők, gázlók és malmok megjelölésével töltötték az időt. Azután Viard tábornokot Vadkerten, Sickingent Szécsényben bizonyos haderőkkel hátrahagyván, okt. 30-kán költözött át táborostól, ágyústól, podgyászostól az Iplyon, s Losonc alá Daróczra telepedék. Másnap beszállott Losonc városába, s egyzersmind lovas-portát — alighanem Ocskayt pribékjeivel és németekkel — futtatott Gács alá. Becsülettel kilődöztek reájok, úgy

¹ *Archiv. Rákócz.* VI. 377—378. 1.

² *Egykorú másolat*, az Orsz. Levéltárban.

³ *Bercsényi* okt. 28-iki levele Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 375. és 379. 1.) Úgy a nov. 3-iki levélhez mellékelte *Reportum*. (U. o. 387.) *Rákóczi Tár*, II. 286. 1.

nov. 1-jén is, midőn nagyobb porta nyomúlt a vár tövébe, s az ott fekvő mezővároskát ők vagy a várbeliek? fölégették.¹

Ezalatt kibontogatták Zólyom felől a több helyütt eltorlaszolt fűrési szorost, és a császáriak összeköttetése Dívény s Végles felé bányavárosi feleikkel megnyílt.² Az ostromágyúk és mozsarak is megérkezének Gács alá. Most Heister, miután Losoncznak körülsánczolását elintézte s parancsnokául Croix tbkot jelölte ki, Ocskaynak is itt rendelve ezredével a téli évszakra állandó állomást, — nov. 2-ikán főerejével a Gácstól félóránnyira fekvő Tamási mellett ütött tábort.

Innét és e napon küldött Gács-várába egy s. k. aláírása és nagy pecsége alatt kelt nyiltlevelet a parancsnokokhoz. Feldicsekszik ebben, hogy a dunántúli kurucz erősségeket elfoglalván, győzelmes hadaival a «lázaók» nem kis rémületére immár idáig hatolt, s Vác városától fölfelé, Szécsényen keresztül egész eddig erős lineát vont, Gács-várát is beléfgalva. («Quodque a Váciensi civitate per Szécsénium hucusque lineam validam traxerimus, arce Gács inclusa.») Mindazáltal bámúlva veszi észre, hogy ezen latrok barlangja, vagy inkább güzü-fészek, a dicsőséges császári hadseregnek nyakasúl ellentállni merészel. (Attamen non sine admiratione advertimus, quod hoc ipsum tale-quale perfidorum receptaculum, vel potius glirium nidus, audeat et præsumat se tam gloriosis cæsareo-regijs armis adhuc pertinaciter opponere.)

Ezen Heister gögjét jellemző gyönyörű bevezetés után emlékezteti a várvédőket ama kegyetlenségére, melylyel Veszprém oltalmazóit lakoltatta légyen. Ha tehát Gács-várát ma naplementéig — mely határidő eltelte után a könyörgések sem fognak meghallgatni — föl nem adják: a várparancsnokot és helyettesét négygyé vágatandja, s még czudar közembereik életének sem irgalmazand. («Idcirco, si hæc in exemplum non sufficiat: sciat Commendans et Vice-Commendans se in quatuor partes dividendos et ad quatuor partes arcis suspendendos fore, cæteris infamibus eorum gregarijs debita amissione vitæ pœna non exceptis.») Igazi vad, zsarnoki irány!

¹ *Archiv. Rákócz.* VI. 386. 1.

² *Rákóczi Tár,* II. 288. 1.

Végül azonban hozzá teszi, hogy ha a kapuk kulcsait rögtön kiküldik és meghódolnak: úgy életöknek kegyelmet ad, s mehetnek a hová tetszik. «Signatum in castris ad Tomássy positis, die 2. Novembris Anno 1709.»¹

E megfélemlítésnek sem volt még hatása. Nyárády a fenyegető levelet Bercsényihez küldé ki, hűsége jeléül; sőt a felborozott hajdúsággal másnap hajnalban kemény kicsapást és tüzelést tőn a kapu előtt 300 gránátossal az éjjel állást foglalni igyekezett Lancken tbkra.² Mire aztán a bombázás megkezdődött, megdördülván a mozsarak Gács vár bástyái ellen.

Ezen közben Bercsényi — a ki, mint láttuk, Enyiczken türelmetlenül várta Károlyit és a tiszai hadat — nem szűnék meg addig is mindenfelé intézkedni, rendelkezni, a teendő hadműveletek iránt. Eszterházy Dánielnek megírja: «ha lehet, gyűjtsák reá a németre Szécsént, s keményebb portázást tegyenek rajta. Szent-Pétery brigádája szedje össze magát s menjen háta megé.» A minthogy Dániel úrnak magának is az ellenség háta mögött kellett volna maradnia Vadkert felől, — folytatja — «de midőn mind sorban valának Szécsényig az hadak, — sorban ugratta fel az ellenség.» Most már így lévén, Ebeczky István Babócsayval maradjanak előtte: de Szent-Pétery Kókayval, Sótérrel csatlakozzék az Újvár felől érkező Géczy Gáborhoz, Somogyihoz, s a Berzsény körül tanyázó Ebeczky Ádámhoz, a ki mellé Vajdát is parancsolta; ez lesz hat regiment: alkalmas diverziót tehet az ellenség hátában. Csak az a baj, — kesereg töprengve, — «*ki fog hadat vezetni?*» Mert «szegény Dániel úr — úgy látom — már kifáradt, Szent-Pétery hazanéz s az lába fog fájni, Balogh Újvárbán fekszik, — egyedű Ebeczky van az hadak közt.»³

Bercsényi ez aggályai valók voltak; hiányzott köztük az erős kéz, az olyan Bottyánszerű vasakaratú, félelmet és nyugalmat nem ismerő ember, kiben a katonaság is bizik s meg is szokta, hogy hajtson a szavára. A szegény «csonka-béna» Eszterházy Dániel ugyan tett-vett és elég jól akarta, — de nem tudta, s nehéz is hintóból vezé-

¹ *Eredeti*, gyűjteményemben.

² *Wagner*: Historia Josephi I. cæsaris. Bécs, 1745. kiad. 308. l.

³ *Bercsényinek* okt. 28-iki s köv. levelei Rákóczi- és Károlyihoz. (*Archiv. Rákócz. VI. és Rákóczi Tár, II.*)

nyelni, kivált még akkoriban nehéz volt. Az ezerek Bercsényi rendeletei szerint szétküldöztettek ugyan, de csak bolyongtak «tébolygó juhok módjára» szanaszét, fej nélkül. Egyik a Garamnál, másik a Mátrában vagy a Zagyva mellett kóválygott. «Kegyelmes Istenem, *micsoda összekevert kártya ez!* — sóhajt fel Bercsényi, — elmúlik az ideje, míg csak összeszedhetni is őket!»¹

Vajda András a vett rendelethez képest által akara menni az Iplyon: de már utat találni nem tudott, mert a német «mindenütt az Ipoly mellett hol malmot, hol mit körülsánczolt»; s azonkívül hada úgy megfogyott, szétoszlott, hogy «két ezerből (Vajdaé és Réthey Jánosé) *kétszázan* ha vannak.» Báth és Palástok táján 300 német 900 puskás paraszttal üldözi, hajtogatja a kuruczok hátramaradt családjait, lábas jószágát.² Szóval, az Ipoly mentén csak zűrzavart látunk; e folyam vonalát a kuruczok elvesztették, s még jobban elrekedtek tőle a nagy hévvel készülő vadkerti sáncz és erős cs. hadállomás miatt. Szerencse, hogy Somogyi a maga és Balogh István ezereivel, a Géczyével Ocskay Sándor, Ebeczky Istvánéval pedig öccse Ádám még jókor átjöhetnek.

Andrássy István Szepesből gyorsfutárral jelenté, hogy Liptóba Szondeczkinek 14 vagy 24 escadron hada érkezett;³ Bokros Pál ugyan — ki okt. 20-ikán vevé át ezrede parancsnokságát, hosszas rabságából és a hajnácskői ideiglenes kapitányságtól való szabadulása után,⁴ — október végnapjaiban becsapott Új-Bélától Árvába s ki akará lesre csalni a németet: «de két dragonyosa Gyürky Pálnak bészökvén Turdosinba, — a német ki nem gyűtt.»⁵ Liptó s Árva felől tehát jelentékenyebb diversió nem történt.

1 *Rákóczi Tár*, II. 289. 1.

2 Archiv. Rákócz. VI. 400. 1.

3 *Rákóczi Tár*, II. 289. 1. és Archiv. Rákócz. VI. 388. 1.

4 Bokros okt. 20-kán Lőcséről tudósítja Bercsényit, hogy miután a Hajnácskőben volt többi foglyok kicseréltettek, Illert Murány-várába kíséré, és azzal feljött ide br. Andrássy István tbkhoz jelentkezni, s «holnap visszatérek Exciád dispositiója szerint regimentemhez», Dunavecztájára. (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.) Gellért Imre alezredes pedig Dunaveczről okt. 27-kén így ír Bercsényinek: «minthogy már az Úr-Isten rabságból megszabadította Bokros Pál uramat és az regimenthez érkezett: *resignáltam az ő Kglme kezéhez az regimentet*», stb. (*Eredeti levél, ugyanott.*)

5 Archiv. Rákócz. VI. 388. 1.

Még legtöbbet tön Czelder Orbán, ki is mialatt Heister Losoncz és Gács felé nyomult s ez utóbbit szorongatta: hajdúival s Réthey György vitéz őrnagyával Tóth Mártonnal Polonkától újra benyomult Breznó sőt Besztercze alá; a beszterczei marhákat Tóth Márton elnyeré, de el nem hajthatta a magyar táborig: mert a Beszterczéről, Zólyombúl reágyúlt lovas-német utánaeredvén, meg visszanyerte tőle. Czelder is visszavonult előlük Polonkáig.¹

A már Gömörbe is elhatolt pestis pedig kiütött Serkénél Ebeczky hadában, — mire a különben is rendkívül megritkult ezerek úgy hazaszéledtek, hogy a három: Babócsay, Ebeczky és Szent-Péterydandárban alig maradt csoporton 900 lovas. Előbb a Balog-völgyére, majd Bejéhez, Tornallyához szállának.²

Károlyi, ki okt. 31-kén érkezett Enyiczkére Bercsényihez, rövid tanácskozmány után átvevé a hadak vezényletét, mert Bercsényit köszvénye ágyba nyomta. És mivel a fejedelemtől parancsolat jött Gács-várát — ha már lerontására idő nem maradt — minden áron megsegíteni és az alatta fekvő Heister táborát ostrom közben megcsapni:³ Bercsényi a Szepesben álló hadak nagy részét is e célra Hranoviczára, s onnét a polonkaiakkal együtt Murányhoz rendelé.⁴ A többit, a harcz színterén leendő közvetlen intézkedéseket, Károlyira bízta.

Károlyi nov. 1-jén a hadak közé indulván, gyorsan járt, gyorsan tett; megsejmlélé, csoportokba osztá, újon érkező segédhadainak hírével föléleszté a megcsüggedt csapatokat; próbált lelket verni az elijedettekbe, rendbe vevé a rendetleneket, s Tornallya és Rima-Szombat tájára gyülekeztet vala minden erőt, hogy gácsi próbájára készüljön; s mégis, már november 6-ikán szomorúan jelenti a fejedelemnek Bercsényi: *«Isten nem akarta csudáját érnünk Gács megtartásának!»*⁵

Az egy-két hétig ellentállhatási képességgel bíró vár ugyanis már nov. 3-kán, — tehát a Bercsényi tilalma ellenére elfogadott fenye-

1 Ugyanott.

2 U. o. 386., 392. 1. és *Rákóczi Tár*, II. 291. és 293. 1. *«Én Istenem! én Istenem!»* sóhajt fel itt Bercsényi, mikor a három szép dandár létszámának a rémület, rendetlenség és pestis miatti ily képtelen leolvadásáról emlékezik.

3 *Archiv. Rákócz.* VI. 380. 1.

4 *Ugyanott*, 379—380. 1. és *Rákóczi Tár*, II. 289. 1.) (Czelderről.)

5 *Archiv. Rákócz.* VI. 391. 1. és *Rákóczi Tár*, II. 296. 1.

gető levélre következett napon, a bombázás legelső napjának éjjelén — *kaput tárt Heisternek*. Oka ezen idő előtti meghajlásnak az vala, hogy némely gaz hajdúság (100 fő volt ott Révay Imre ezeréből s Perényiéből 150) megijedvén Heister mindenkinek halált ígérő iratától s a másnap reászakadó bombázástól: éjtszaka zúgolódni, lázongani kezdett; s miután Nyárády nem bírt elég erélylyel vagy hatalommal a zendülőket lecsillapítani: fenyegetődző követeléseiktől kényszerítve, capitulatióra lépett Heisterrel. Szabad elvonulás biztossíttatott mindenkinek, mely joggal a fő- és alparancsnok (a «falábú franczia») s az őrség kisebb része éltek is: de a fellázadt nagyobb rész beszegődék császár zsoldosává, talán gyáva magatartásuk s forrongásuk büntetésétől való féltében.¹

Bercsényi eleinte akasztófára szánta Nyárády Andrást,² annyira fölingerült ellene, s Károlyi is dühös lett reá, főként azért, hogy a várfeladás után csak elmene szépen házához, a nélkül, hogy viselt dolgairól csak jelentést tenni is érdemesnek tartotta volna. Érte küldött tehát, s házától a tornallyai táborba hozatta, hol az alparancsnok már előbb megjelent vala. Mindkettőnek egy volt a mentsége: a hajdú fellázadt, zúgolódott, — kényszerülve voltak capitulálni! De arra nem tudtak mit felelni: *miért fogadták el Heister fenyegető levelét?* Holott írásban utasítva voltak: az ellenséggel semminemű érintkezésbe ne keveredjenek! Minden rossznak, belső zendülésnek kezdete pedig ez a levél volt. Fogságba vették azért, s a hadi

1 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. 783. 1. V. ö. *Kajali Pál* levelét Murányból nov. 6. Bercsényihez: «Megértettem, hogy Gácsban 3. praesentis délelőtt ment bé az ellenség, 10 óra tájban: de nem a falábú német tiszti, hanem némely rossz hajdúk — fizetetlenségöket hányván — kényszerítették a tiszteket a feladásra; máskint ő Kglmek jól viselték magokat, s eléggé csendesítették volna a hajdúkat, de nem lehetett. Ezeket tegnap egy onnan kibocsátott tizedes referálta Murányallyán, idevaló prófontmester uramnak. Prényi Miklós uram regimentjéből való, s elsieltett a regimete után.» (*Archiv. Rákócz.* VI. 402. 1.) L. *Wagnert* is, az idézett helyen. *Bossányi Ferencz* is írja Szécsényből, nov. 7-kén: «Gácsot 3. praesentis feladták két embernek halálával, 7 sebben az ki esett; az hajdúság ki benne volt, letette az fegyvert; franczia commendánsot Murány felé kísérték 9 hajdúval.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

2 *Bercsényi*, Enyiczkeről, nov. 8-kán a fejedelemnek: «Károlyi uram írja, hogy vasárnap (nov. 3-kán) csak ijesztésre feladták Gácsot; kiért kértem Károlyit: *akasztassa az commendantot*, s még az falábút is nem szánám!» (*Archiv. Rákócz.* VI. 391. 1. V. ö. *Rákóczi Tár*, II. 296. 1.)

törvényszéki vizsgálat megindítottatott ellenök, először is a hűségben maradt hajdúk kihallgatásával.¹

Heister Gács-várát nov. 3-kán ekként megvévén és 4-kén őrséggel megrakván, még ezen nap megindúla tamási táborával Dívényhez, 5-kén Gyetvához, honnét maga sok társzekérrel bement Beszterczére, a jezsuiták által tiszteletére szerzett pompás színjátékot megnézni.² Ocskay Lászlót Losonczon hagyá, ki aztán innét Fülek tájára s Gömör széleire, ú. m. a Rima-völgy felé tőn portyázó kicsapásokat pribékjeivel, kik mellé Savoyai Eugen vörös dragónysai közül is vezényeltettek Croix tbk. által, nagyobb erő és biztosság kedvéért; s míg ez utóbbiak az ellenségre vigyáztak: addig Ocskay labanczaival, takarmányozás színe alatt széltere prédáltatta a helységeket, megrögzött gonosz szokása szerint.³

Gács eleste után mindenekelőtt Murányról és Szepesről kelle gondoskodni. Az előbbi kemény sziklavárba Bercsényi nov. 10-kén

1 *Károlyi Sándor*, Tornallyáról, nov. 8-kán Bercsényihez szóló levelében írja: «Nyárády elkerülvén az commandókat, minden relatió nélkül ment vala házához, — *mintha csak az gatyáját vetette volna le vasárnap, hogy Gácsot öszverigta s oda-hagyta.* Én is udvarlására küldvén, idekisértettem; hasonló az mentsége, mint az falábúnak; *hanem arra nem tud felelni, hogy az ellenség levelét bevette, szavdt meghallgatta.* Quidquid sit, — minden gonosznak az feje és kezdete az volt, noha az hajdúságra vét. Intimáltam Révay (Imre) uramnak az onnan (Gácsból) kijött hajdúk examenjét, kit mihent veszek, meglátom, mire mehetek. Az *bolond capitulatiót* s passust Exciádnak elküldöm.» (*Eredeti levél*, az Országos Levéltárban.) Erre válaszolja *Bercsényi*, Enyiczkeről november 9-kén: «Nyárádynak nem lehet mentsége: mert ugyanis *az levél bévitelit hoc praeviso tilalmastam életire*; az hajdú zúgolódása nem támadás: *mert az első zúgolódót ölette volna meg!* Az sok példa, példa nélkül szokásba megy; az examen üdőt, az üdő szánakodást, s az szánakodás mentséget szerez, — s az ismét reménséget s példát másnak az rosszra. De ugyanis jól írja Kglmed: arma! arma! Et *animum* ad arma!...» stb. (*Rákóczi Tár*, II. 302. 1.)

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 391., 392., 399. 1.

3 *Niklházy György* ezredes írja Uza-Panyitról nov. 4-kén Babócsaynak, Tornallyára: «Két rendbéli portásim küldötték két-két katonájokat hozzám nyargalva, kik is bizonyosan hozták Gácsnak feladását; az minthogy mind fő- és vice-commandáns jönnek egynéhányan: *de többnyire az hajdú labanczsá lett.* Haister Losonczon, *Ocskay Tamásiban* és harmadrésze a németnek Gácsban és Lehotkán vannak.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.) Szintén *Niklházy* tudósítja Uza-Panyitról nov. 10-kéről Károlyit Tornallyára, hogy egy Major János nevű, teljes hitelű megesküdt embere tegnap bent lévén Losonczon, referálja, hogy ott most Viard a fő-commandáns, mivel «Haister a lovas hadnak jobb részével a fűrész passuson általment. *Ocskay visszájött*

Kamocsayt, Nyáray dandárnok alezredesét küldé «frisebb hajdúkkal,» a régi őrség fölváltására.¹ Szepes védelmét illetőleg pedig nov. 8-kán tüzetes utasítást intézett br. Andrassy István tbkhoz, melyből különösen azt emeljük ki, hogy Lőcsére, — melynek erődítéseit Rivière a jeles hadmérnök-ezredes is jól védhetőknék véleményezé, — a vitéz Czelder Orbánt jelölte ki parancsnokúl, a saját, Andrassy Pál és Pongrácz János ezereiből odarendelt 15—1600 főnyi hajdúság fölött, szabad tetszésére hagyván Andrassy Istvánnak, ha oda maga is be akar zárkozni.² Sőt a Rivière által a modern hadtudomány elvei szerint védképtelennek mondott Kézsmárkba is Bajcsy György alezredessel 4—500 Czelder-hajdút rendelt helyőrségül: nehogy ezen a közhiedelemhez képest erős városnak üresen hagyása a lőcseiek szívét elcsüggeszsze.³ E gyalogságon és a Kassára szánt Nyárayén kívül, úgy számítá Bercsényi, hogy a Tiszahátról feljöttekkel «csak verhetnénk még igen könnyen 5000 gyalogot össze;» mely erővel — mielőtt Heister Szepesbe érkezék — *támadólag* javaslá föllépni: mert úgy hivé, hogy ha a még csak készülő vadkerti sáncz megtámadtatnék, ennek segélyére Heister magától vissza fog térni. «De — veti utána, — *pestis, pestis!* . . . Van mind kenyér, minden az Mátrában, — *csak pestis ne volna!* Gömört pedig ha vesszük az gyalognak: onnét mindenüvé reáér, de (ott) kenyér nincs. *Egyiknek meg kell lenni,* csak szólhassak Károlyival.»⁴ E tervezetéből nőtte aztán ki magát későbbben a *rozsniai* s még későbbben a *vadkerti próba*, mely utóbbi «*romhányi ütközet*» néven ismeretes.

tőle, Losonczon vagyon nem sok magyarral; ha mikor portára vagy hová mégyen is Ocskay: *az veres némettel* (Eugen ezrede) *szokott járni,* az magyar katonáival peniglen a ki Bokros vicéje (alezredes) volt (régenten), magas száraz ember, nem tudta megnevezni ki légyen?» A faluknak élést kell szolgáltatni és palánkfákat szállítani Losoncra, az erődítésekhez. Tegnapelőtt volt kinn a német takarmányért Fülekre, Bénára, Püspökire, s tegnap is volt Rapon. (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*) Babócsay Ferencz Tornallyáról nov. 13-kán Bercsényinek: «Polereczky Mátyás referálja, hogy Heister Beszterczén van, és az vele odavitt hadakat egy részben Liptóba, és más részét Túrócza küldötte volna. *Ocskay Kokaváig kicsapott vala és az szegénységet prédáltatta.*» (Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.)

1 Archiv. Rákócz. VI. 399. és 409. l.

2 U. o. 395., 397., 398. l. V. ö. Rákóczi Tár, II. 291., 294. l.

3 Archiv. Rákócz. VI. 401. l.

4 Archiv. Rákócz. VI. 401. lap. (Enyiczkeről, november 9-kén, a fejedelemhez.)

HUSZONHATODIK FEJEZET.

Bokros Pál a lengyel széleken. Lubomirszky Tivadar herczeg is a császárnak árúlja hadait. — Csajághy Érsek-Újvárbán. Az újváriak hasznos és győztes kiszáguldozásai. Viszont Viard Ocskay-val Gömörben barangol, de hatvani szándékát Eszterházy megüti. — A magyarok Eger-várát élelmezik, a németek Rozsnyót megszállják. Ocskay Putnokig kalandoz. — Heister Lőcse alatt. A város és Czelder vitézül ellent áll. Károlyi, Palocsay, Bokros, Paur stb. Szepesben, Sárosban. Lubomirszky T. egyesül Heisterrel, de Lőcsét ő sem csábíthatja el. — Lőcse alól Heister tágnálni kénytelen. Ocskay pribékjei a Szepességen. A németek Szomolnokot, Remetét sánczolják. — Ocskay régi ezrede kié lesz? Rákóczi lengyel segédhadai. Eszterházy Antal általt Dunántúlról; erős készülődések. Ocskay (1709. végén) családájához tér Vág-Újhelybe; *fátuma közeleg.*

Ugyanez idő tájban Bokros Pál az egykori Ocskay-féle ezreddel még mindig fönt Szepes éjszaknyugati csúcsában, Dunaveczi vidékén őrködik vala, s nov. 12-kén Richvaldról érdekes tudósítással szolgált Bercsényinek. «A minemű német vagyon Árvában, az nem portázhat ide, mink se oda, a nagy sárok s rossz utak miatt;» mindazáltal jól vigyázok, nehogy valami non putarem érjen, — bocsátja előre. Ezt megelőzi egy csomó lengyelországi hír Nagy-Péter czárról, XII. Károlyról s párthívről gr. Potoczky kiewi palatinusról, kinek maradékhadai nemsokára Rákóczinak állottak zsoldjába. E híreket Bokros a muszkák elül hozzá menekült Stanislaista lengyel főúr gr. Tarlowtól hallá, a ki előtte hittel erősíté azt is, hogy *«bizonyosan ezelőtt csak két héttel Lubomirszky (Tivadar, a szepesi) Lengyelország szélén Árvába s onnan Bécsbe császárhoz küldötte követségben levelekkel maga fősecretáriussát, Kaffer nevűt, de nem tudja, mi dologban? A ki még sem tért vissza; ajánlja magát ez (Tarlow) arra, mihelyt megtudja: miért járt s mi válaszszaal gyün? azonnal tudósít engem.»**

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.* Ugyane levél végén még arról emlékezik Bokros Pál, hogy miután azon «százig való katonát», kiket az ő ezeréből Árván át még Csáky Mihály Maszelnikhez — Paur kapitányához — expediált volt, ez utóbbi Trencsényben, Nyitrában nagybárá «odavesztette, vagy hová tette, úgy, hogy csak kevés tért meg»; azonban közülök némelyek kőborlásért, rablásokért, Érsek-Újvárbán

A Tarlow gróf által megsejtett és Bokros útján Bercsényinek megjelentett Lubomirszky-ügy, a hűbérúr áruba bocsátott hadainak immár legközelebb megtörténendő átadására vonatkozott. Bokros levelének vétele napján, nov. 13-kán megtudta azt Bercsényi más oldalról, ú. m. a serény érsek-újváriak által fölfogott s megküldött *bécsi pósta* leveleiből is, és pedig sokkal világosabban. «Számptalan leveleket hozának ma — írja Enyiczkeről nov. 13-kán Rákóczinak, — az póstát fogták el már kettőt Újvárbán; most hányatni kezdem, — hanem Haisternek mit ír az Bellicum, íme megküldtem. *Rossz dolog az Lubomirszky dolga; úgy látom, ellenségünké lesz az: mert expressusa vitte azt, az mire itt hallasztnak, s talám azt várja maga is most Haister, azért fülel*». És másnap megint ismétli: «*bizonyosnak látszik Lubomirszky dolga más levelekből is, s nem hiszem, nem azt várja Haister (Zólyomban) s úgy indul vagy azzal vagy akkor innen felül*».¹

Bercsényi jól következtetett. Heister, mint látni fogjuk, a Lubomirszky megvásárlott hadaival való *kész egyesülésre* indult meg Szepesbe, — s azért hagyhatott el seregéből a Vác és Gács közötti új hadvonal erősített állomásaiban oly nagyszámú csapatokat:² mivel

fogságba vettettek, Maszelnik pedig ezeknek lovaikat, fegyvereiket magával lehozta: tehát e lovak és fegyverek, mint az ő (Bokros) és nem Paur ezredét illetők, öneki adassanak vissza.

1 *Archív. Rákócz. VI. 411—412. 1.*

2 Az ezen hadvonalon hátrahagyott csapatok mennyiségéről szóló tudósítások egyes pontjaikban ugyan eltérők: mindazáltal abban megegyeznek, hogy kivált Losonczon, Szécsényben és Vadkerten *jelentékeny haderő* feküdt. Bercsényi nov. 6. s 8-iki leveleiben azt említi, hogy Heister itt *három lovas-ezredet hagyott el* (*Archív. Rákócz. VI. 390., 392. 1.*) és *ezer gyalogot*. (U. o. 395. 1.) Bossányi Ferencz nov. 7-kén Szécsényről ezt írja: «Az postírungek csak Nógrád-vármegyében vannak, ú. m. Vadkerten *Viard 3 lovas regimenttel*, Szécsényben *egy lovas regiment és egy battalion gyalog* (és Kurdis labanczai is) Generális Czikinivel (*Sickingen*), az ki is Dunától fogva Vágig s bányákon commendirozó Generális. Losonczon *három regiment*, azokból tettek Gácsban és Divényben.» S Ocskay is még Losonczon vala. (*Eredeti levél*, gyűjteményemben; gr. Koháry Istvánhoz szól.) Egy rác-z-kanizsai, Lénárd nevű, Secula-ezredebeli rác-z százados nov. 13-kán Berczelnél elfogatván, 16-kán vallotta, hogy Vadkerten *Viard* tbk. a következő csapatokkal fekszik: *Latour s Althan lovas- és két gyalog-ezreddel*, s Seculának 6 zászlója alatt *500-ig való rác-zsal*. A két német lovas-ezred létszámát együtt 1500-ra teszi, a gyalogét nem tudja. Három ágyú s néhány mozsár van vele. A palánkozáshoz már hozzákezdettek. Vácson is van helyőrség, de mennyi?

jól tudá, hogy a maga (a Korponán, Balassa-Gyarmaton, de különösen Vadkerten, Szécsényben és Losonczon feles számmal hátrahagyott helyőrségek kivezénylése miatt majdnem 3000-re leolvadt) hadtestéhez nemcsak Löffelholtz, Hartleben, Ebergényi és Tollet osztályait: hanem Lubomirszky Tivadar hgnek is két — harmadfél-ezer frís hadát fogja csatolhatni, és így ismét tekintélyes erővel léphet föl Szepesben.

Mielőtt őt oda elkisérnők, tekintsünk kissé vissza Érsek-Újvár felé. Itt Berthóty István elhúnytaival (okt. 15.), — mint már említők, Csajághy János dandárnok s alparancsnok öröklé, ideiglenesen — a vezényletet. Az igen vitéz, de szintoly indulatos, hiú, nyakas és öntelt ember mindjárt azon kezdé működését, hogy a szemében akadályt képező régibb vagy híresebb főtiszteket valamikép kitudja Újvárból. Így a nálánál rangidősb (de lovassági) dandárnok Balogh Istvánnak, Somogyi Ferencz, Réthey János és Vajda András ezredeknek s Géczy Gábor alezredesének Ocskay Sándornak ottlétét sanda szemmel nézte; s midőn Bercsényi parancsából Eszterházy

nem tudja. Szécsényben *Sickingen* tbk. van az Uhlefeld és Savoyai Eugen ezredeivel s gyaloggal; Losonczon és Gács táján *Ocskay*. Ugyanezen rácz kapitánynyal együtt elfogott egy *Rózsza Ferencz* nevű (alkalmasint Kurdis-féle) labancz zászlótartó szerint pedig Vadkerten *három német lovas ezred* volt *2000-nyi létszámmal* és *1500 gyalog*; a 6 zászló alatt ellenben ő csak 300 ráczot mond lenni; továbbá mintegy 38 labancz. A harmadik rab, egy *Rácz Lukács* nevű zászlótartó Secula ezeréből, mindenben kapitánya szerint vall, hanem a Vadkerten lévő gyalogság létszámát megjelölván, azt 1800 emberre teszi. (*Egykorú másolat*, gyűjteményemben.) Egy, november 25-ike után kelt névtelen nógrádi följegyzés ismét azt állítja, hogy Viard tbk. «egy regiment ráczczal és circiter *nyolcz regiment némettel* (?) vagyon Vadkerten, az hol besánczoltatván magát, minden gazdátúl 4—4 frtot portió-pénzt exigáltat, és conjungálván magokat a *szécsényi némettel*, Sajó mellékit, Putnok táját, Rima-Szombat, Csetnek és Galsó táját szabadon nyargalják.» Korponán Langlet tbk. a commendáns. (*Eredeti*, gyűjteményemben.) Végre maga *Ocskay László* elfogatásakor Újvárott így vallott e császári hadállomások csapatlétszámáról: «Generál Croi Eugenius és Hohenzoller regimentjével, két battalio gyaloggal és az ő katonáival Losonczon vagyon. Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, kiket az őszszel Csápornál levagdaltak, Hohenzollernek csak egy része vagyon ott. *Szécsényben* Czikkingen maga (gyalog-)regimentiből való battaliókkal és Uhlfeld regimentjeivel vagyon, *Vadkerten* pedig Latour és Althan regimentjebeliakkal s valamely gyalogsággal Viard vagyon.» (*Eredeti*, a Ghjeczý-levéltárban.)

E kimutatásokból könnyen kiszámítható: mennyi cs. haderővel volt dolga Rákóczinak Romhánynál? S azért ezek a *romhányi harcztörténetéhez* is becses adalékokul szolgálnak.

Handwritten text at the top of the page, likely a header or address, written in cursive script.

CSAJÁGHY JÁNOS ÉRSEK-ÚJVÁRI PARANCSNOK SAJÁTKEZŰ LEVELE GRÓF BERCSÉNYI FŐVEZÉRHEZ.
(Eredeti s. k. levél Thaly Kálmán gyűjteményében.) (284. lap.) II.

Main body of handwritten text in cursive script, consisting of several paragraphs. The text is mostly illegible due to fading and the cursive style.

Parl. In Herrn Justizrathe n. d. Fr. Brigg
Anwesend in Person 23. Beginn nachmittags
Sitzung. Vorgetragen wurde Lesung, die nach
mir als d. Justizrathe n. d. Fr. Brigg
den Exekution der Justizrathe n. d. Fr. Brigg
dahin instanzirte. E. d.

1709.

Parler. In Herrn Supplicanten und Fr. Bruns
Anwesende Person zu Beginn einer, embre
sicht der Silberrunde. Legung, die vorkommt
mit der und Fr. Bruns. In der ersten Reihe, in
den Epochen der Fr. Bruns, in der ersten Reihe,
wahrhaftig in der ersten Reihe.

1709.

Dánieltől rendeletet vőn Heisternek Új-Barstól Szécsény felé indulásakor, hogy az Újvárnál télre úgy is fölöslegessé válandó lovasság nagyobb részét küldje ki a Garam s Ipoly mellé az ellenség hátaiba, — kapva kapott az alkalmon, s csak 6 század java huszárt fogván ott Géczy ezredéből a vakmerő ifjú Beleznay János őrnagy alatt: Somogyit, Rétheyt, Vajdát, Ocskayt tüstént kirendelék mind a többi lovassal.¹ Előbb is már ilyenformán irdogált róluk Eszterháznak: «Nékem itt sem Balogh István, sem Somody uraimék kenyér enni nem kellenek; hanem Ngod mentülhamarább nékem írjon, hogy Balogh uramot, Somody uramot az itt nem kívántató hadakkal sietve Ngod után küldjem, — s küldöm mindgyárt azonnal; mert én itt tovább kenyeret, húst az gvarnizonbúl nem adatok nekik absolute, — hozza, ha enni akar! *Sem Péterért, sem Pálért nem üresítem az ittvaló magazinumot; a ki bánja, tegyen róla!* De csak Ngod parancsoljon ezeknek kimenetelök iránt.»²

Volt e sorokban tagadhatlanúl némi igazság is, kivált a szegény előregedett Somogyira nézve; de ily hangon beszélni oly régi, érdekes és okos főtisztról mint Balogh, — ki csak nem rég is az általa ép oly ügyesen, mint vitézül és bölcs mérséklettel vezényelt csápori harczczal oly szép becsületet szerzett Újvárnak s tetemes gabonát hordatott az éléstárakba, — nagy tapintatlanság. És a szintén sok-érdemű régi ezredessel, Somogyi Ferenczczel — ki a hazát nyolcz fiával együtt szolgálá fegyverrel, — ekként paczkázni, hálátlan viselkedet. Ám, a vén Somogyi ki is mene szó nélkül Újvárból, és Balogh is hadait kibocsátá; azonban maga személyében ki nem mozdúla, mint régibb dandárnok nem tartozván s nem akarván parancsokat elfogadni Csajághytól. Eszterházy rendeleteire pedig azzal felelt, hogy beteges, (az is volt,) ki nem mehet Újvárból, — s ott maradott *moderátornak*. A féktelen Csajághy vad indulatainak később oly bor-

1 «Újvárban Csajághy hat compániát hagyván benn lovast, a többit Ocskay Sándorral kiküldötte az német hátúljára: Géczyéből négy sereget, Somody és Balogh István hadát, (Rétheyt, Vajdát már előbb.) Nem találván helyöket, Pétervásárára mentek az Mátrába; hihető, azért, hogy Dániel úrhoz orderezték *ex supposito primæ dispositionis meæ*, — azért hajtottak nyomán.» (*Bercsényi*, a nov. 3-iki leveléhez mellékelt «*Reportum*»-ban. *Archív. Rákóczi*. VI. 387. 1. V. ö. *Rákóczi Tár*, II. 289.)

2 *Csajághy János*, É.-Újvárból okt. 21-kén Eszterházy Dánielnek. (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

zasztó véres tettekben (pl. a derék Várallyay, másként Dobrowniky János őrnagynak a hadi tanácsban lett összevagdolásában) nyilvánult kitöréseit mindazáltal Balogh higgadtsága sem mérsékelhette.

Különben Csajághy, a mi a lovassági kicsapdozásokat illeti, igen jól kezdette; s bámúlatos, hogy a merész, fáradhatlan, kalandozó természetű Beleznay mennyi hasznos szágúldozást, — diversiót, élelem- és adóbehajtásokat — mert és tudott tenni azzal az 500 huszárral az ellenség háta mögött, császárnak hódoló vidékeken.

Csajághy, mindjárt parancsnoksága első hetében, a mint Barstól Pálffynak Nagy-Szombatba menését megtudá: e város és Pozsony közé 300 válogatott huszárt küldött át a császáriak hadvonalai közt a Vágon, göbolyókat behajtani, az adóbeküldéssel késő Pozsony-megyei községek bíráit behozni, és — ha lehet — a bánt útjában Starhemberg módjára elcsfpni.*

Ez az utóbbi szándék ugyan nem sikerült, mert Pálffy igenis jól szokott magára vigyázni, — azonban az erősségnek hússal és pénzzel ellátását célzó egyéb törekvések teljesülése már magában is elég nyereség vala; s hozzá még a bécsi cs. póstát is fölfogták, melyet Csajághy vagy háromszor kerítettett volt kézre, úgy, hogy a Heisternek és más német tábornokoknak szóló hivatalos levelek- s utasításokból, — mint pl. a Lubomirszky-ügyre nézve láttuk, — nem egy fontos dolgot lehetett kitanúlni.

Az adószedési, vágómarha- és gabonahajtási expedíciók pedig nemcsak Pozsony és Nagy-Szombat tájaira, — hanem főként Nyitra s Bars-vármegyék közép és felső, Trencsény alsó, s Hont nyugati részei felé irányúlnak vala. Csajághy kemény hangú nyiltparancsokkal rendelé be az adókat a nevezett vármegyék községeitől, — Beleznay őrnagy s Rác Miska, Kocsis János, Jávorka, stb. hadna-

* «Pálffy már általment az Vágon, Dunántúlra mégyen. Most küldtem Pozsony eleire éppen circiter 300 válogatott katonából álló portát; meghagytam: göbolyókat hajtson, ha mást nem tehet, és engedetlen bírakat hozzon bé. Elválík, Isten mit ád nekik? *Jó volna, Pálffyt ha elfoghatnák.* — Mocsonakra már bement az postírung (400 német lovas,) kit Pálffy Nyitráról küldött. — Beleznay uramat innend ugyan el nem bocsátom; Ocskay uram (Sándor) pedig valamint magát alkalmaztatni fogja, — itt is úgy fog alkalmaztatni.» (Néhány nap múlva kiküldötte őt.) *Csajághy János okt. 21-iki levele Érsek-Újvárból, gr. Eszterházy Dániel tábornokhoz. (Eredeti, gyűjteményemben.)*

gyoknak majdnem naponként kiszáguldó és egész Póstyénig, Bánig, Bajmóczig, Bakabányaig fölbarangoló huszárai s a szabad hajdúk csapatai pedig nem késték azokat az élelmi szerekkel együtt behajtani, vagy az engedetlen bírakat bevinni Újvárba; honnét aztán mindaddig haza nem bocsáttattak, míg illető községeik a követelt adóösszegekkel ki nem váltották őket. E pénzekből fizettették java részben az újvári helyőrséget. A *Berényi-napló* följegyzései telvék ilyenmő adatokkal.¹

Az ily kiszáguldások alkalmával azután a cs. hadállomásokbeli rájuk leső katonasággal, úgy egyéb — utazó tisztek vagy szállítmányok mellé földözetül stb. — kivezényelt német csapatokkal nem ritkán találkozáván, keményen összeverekedtek; mely összezcapásokban többnyire a kuruczoknak kedvezett a szerencse. Így pl. okt. vége felé egy Komárom alá csapott újvári porta Zichy György alezredest és ottani helyettes várparancsnokot szerencsésen künnszorítá s elfogta.² Okt. 30-kán pedig egy más porta — nyilván magával Beleznayval, mert 300-an voltak — Trencsényből vagy Nyitrából visszatérő bizonyos német gyalogokat szorított meg Nagy-Tapolcsányon; kik is a városi templom kerítésébe, majd be az egyházépületbe menekülván a lovaikról leszállt s ostromnak menő kuruczok

1 Pl. okt. 26-ika alatt olvassuk: «Az Nyitra-völgyén gyakran járnak az kuruczok, az *báni vidékre* nagy impositiót vetettek.» Okt. 27-kén: «Berthóty 15. præsentis holt meg, azelőtt való nap kártyázott; úgy mondják, hogy megétették. (Valótlan hír!) Csajághy succedált tisztiben, currentaliter parancsolja nagy fenyegetődzéssel az impositiót Újvárba. Az sok kóborló szüntelen jár föl s alá az mi földünkön», (Nagy-Tapolcsány táján.) Nov. 1-jén: «28. Octobris Póstyént is volt 40 lovas kurucz, de senkinek semmi kárt nem tettek.» Nov. 20-kán: «Mérey Gáspár uram írja, hogy executióval szedik az újváriak a falukon az impositiót, egynéhány falu bíróját bé is vitték», stb.

2 A *Berényi-napló* okt. 30-káról: «Zicsy Györgyöt az komáromi kapitánt elfogták az kuruczok.» Ugyane «Dominus Vice-Colonellus Georgius Szicsy»-nek Korponay János rab kurucz állítólagos alezredesért való kibocsátását kéri, Szluha Ferenczhez 1709. nov. 17-kén Nagy-Szombatból irott levelében a cs. k. rabváltó biztos *Romeisen*. (Levelének egykorú mása gyűjteményemben.) *Szluha Ferencs* pedig Újvárból decz. 12-kén írja Szent-Miklós János kezességre kibocsátott kurucz alezredesnek, hogy a császáriak őérette eleinte Illert kívánták szabadítani, majd ettől elállván, most «Vice-Colonellus *Zichy György* uramat Kglmedért prætendálják: de ő Excja (Bercsényi) még *Zichy* uram szabadulását nem méltóztatott resolválni.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

elül: ezek fölgyújták a tetőt, betörték rájuk a sekrestye falát, és a sűrű puskalövésektől vissza nem riadva berohantak, s egy lábíg levagdalták őket. A templom leégett a halomra ölt németek testeivel.¹

E vitézi győzelem után Beleznayt nemsokára, ú. m. november elején némi vereség éré; ugyanis egyik messze kirándulásában, Privigyén, a Nyitráról s Mocsonokról reája gyűlt német lovasság véletlenül megcsapta, noha csak «kevés kárral.» Többet vesztettek az Appony mellett Szulócson ugyanekkor tájban fölvert szabadhajdúk, kikből 30 legénnyel a túrócziai hadnagya is halálát lelé.² Azonban, hogy az újváriak ezentúl is csak úgy folytatták az erősségnek tetemes anyagi hasznával járó ilyenén kiszáguldozásait, sőt hogy a Garam és Ipoly közötti sűrű jársaik- s hódításaikkal a német hadvonalak hátában nevezetes diversiókat okozának, — bizonyítják az 1709. november hó végén kelt következő honti följegyzések:

«Az egegi (Ipoly-Ság táján) csordát az újvári kuruczok elkapták, Szántón a szent-egyházat feltörték és a parasztok benne való portékáját elvitték; Báthbúl és más falukról egynehány szekér búzát Újvárba hajtottak; az Ipoly mellett itt fel egész Szebellébig és Csejkő táját szabadon nyargalják, és a falukat húzzák-vonják és hódítják. Most is Újvárba búzát, zabot be kell vinni, mely falutól mennyit kívánnak. Ugyanazon kuruczok circiter háromszázan Báth és Bakabánya között lesben voltak, várván azon commissáriusokra, kik rendeltettenek volt báthi (lutheránus) szentegyháznak visszafoglalására, v. ö. Heister okt. 17-iki pátensével;) azalatt véletlenül die 25. No-

1 A *Berényi-napló* nov. 2-káról: «Nyímcsek írja Csejtérül, hogy valami gyalogok késértették nem tudom ki bagázsiáját, visszagyüvet Tapolcsánt szállottak meg, 300 kurucz együtt rajtok; az templomban vették volt magokat, — az kuruczok az sekrestye falát törték bé, az szentegyházat is rájuk gyűjtötták, s kivágták onnand írja Nyímcsek, hogy sokáig tartott az lövöldözés, mind az két részről felesen veszték el; 30. præteriti esett ez.»

2 *Szluha Ferencz*, Érsek-Újvárbúl nov. 9-kén, Bercsényinek: «Beleznay uramat e napokban Privigyén kevés kárral felverte nyitrai és mocsonoki német. Vigyázatlanok voltanak és nem ott jártak, az hol szükséges vala. Szabad-hajdúkban is 30-at levagdaltak Szulócson: de az nem kár, mert szófogadatlan tolvajok inkább, mint vitézek valának; azon Túróczba küldött hajdúság is közöttök vala, mellyeket Exciád pátensével oda expediáltak vala, a tisztjek is elveszett.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

vembris nemes vármegye (Hont) hajdúja 12, selmeczi kamora hajdúja 2, binsahti (windschachti) hajdú 2, és egy hevér mentek volna hét szekéren, (kuruczok birtokain) confiscált borokért, összességgel tizenheten: azokat mindnyájokat levagdalták, még azoknak sem adván gratiát, (visszatorlásul Heister és Pálffy kegyetlenkedéseiért) kiket elevenen rabúl megfogtak. — Mihályfi Gáspárné asszonyom Kis-Tőre falujából minden búzáját és tavasziát ez elmúlt szombaton (nov. 30?) mindenféle marhájával együtt Újvárba hajtották.»¹

Egy más csapatjuk az újváriaknak ugyan november vége felé fönt Trencsény-megyében barangolt, de Schaumburg cs. ezredes hadaitól Pravoticz falunál csorbát szenvedett.²

Szóval, látjuk, hogy ők Érsek-Újvárból a németek háta mögött és váraik, védőrségeik között is nagy messze fölnyargalták, hódíták, adóztatták a körül fekvő vármegyék falvait, s dúlták a hol lehetett a labanczok jószágait, — épen úgy, mint ugyan ez idő tájtt másfelől Viard, Croix, *Ocskay László* és Kurdis csapatai vizont az ő ország-részekben, a Sajó-völgyén Gömörben le Borsodig száguldozának, rémítve, rabolva, s a népet kergetve.

Ugyanis Heister november közepén Zólyombúl két oszlopban — az egyikkel Löffelholtz és Hartleben a gyaloggal Liptónak, a másikkal ő maga a lovassal Breznótúl Telgártnak — Szepesbe indulván, meghagyá, hogy míg ezek s a Löffelholtzékhoz csatlakozó Ebergényi-Tollet-féle liptai hadosztály, nemkülönben Lubomirszky hg. zsoldosai egymással Igló táján egyesülni fognak, — hogy aztán Lőcsét, Kézmárkot, Szepesvárt annál háborítlanabbúl szállhassák körül és Styavnikon, Markusfalván, Szomolnokon, Remetén stb. sánczokat építhessenek: addig a kuruczok figyelmének másfelé vonása céljából a Vác és Losonc közti fekvő jobbszárny is mozduljon ki lovasságával, s Gömörben és a Mátra-alján demonstratív műveleteket, neve-

1 *Eredeti följegyzés*, gyűjteményemben. Valami labancz főúr, talán Koháry számára készült, a Hont s Nógrád-megyékben lefolyt állapotokat és ottani helyzetet vázolván.

2 *Br. Berényi Ferencz* naplóföljegyzése Hradistyán, nov. 29-kén: «Samburg uram katonái, — talám az Trencsény-vármegye katonáival együtt — Pravoticzon vertek föl valami kuruczokat; 23 lovat hoztak ide, 12 kuruczot mondanak, hogy öltek meg.» Tehát apróbb csetepaté lehetett az egész.

Thaly K.: Ocskay László. II.

zetesen minél nagyobb rémületet, zavart gerjesztő száguldozásokat tegyen, és e közben a Rozsnyó városa helyőrségelésére szánt gyalogyságot juttassa ide be.

Ocskay Lászlónak mindakét szárny működésében kijutott a szerep. Mert míg ő maga, ezredének nagyobb részével, Viard tbkkal Gömörben nyargalódzék: ugyanakkor Ebergényi mellett volt három százada, alezredesének Pestvármegyeynek vezénylete alatt, a lipitai cs. hadosztály élén Szepesbe nyomult. Mint könnyű-hadnak, előcsapatúl ennek is, annak is hasznát vették a németek, különösen Viard, kinek gömöri kicsapása pusztán lovas kalandozás vala, tehát igen alkalmas művelet Ocskay számára. E gömöri száguldozásban a cs. jobbszárnynak mind három tábornoka: Sickingen, Viard, Croix személyesen részt vőn,¹ a vadkerti, szécsényi és losonczi hadállomásokbeli lovasság javával, melyet Ocskay és Kurdis labanczai kalaúzólának.

E hadosztály Losoncztúl Rima-Szombatnak, innét Tornallyának nyomulván, Babócsay Krasznahorka alá vonult vissza előle, Győri Nagy Jánossal. A többi dragonyos-hadat Hangossy Imrével Szepesbe küldé által Heister elé, — míg Szalay Pál és Réthey György 600 főnyi huszárságával a Sajó mentén, Putnok és Kaza táján vígyáztat vala.²

Br. Sickingen altbgy. Tornallyánál, mint a gömöri közlekedési vonalak találkozási pontjánál, a nehéz-lovassággal állást fogván: Viardot Babócsay szerint 1200 lovassal indítá föl a Sajó mellett, Rozsnyóbánya megszemlélésére. E tbk. — Győri Nagy János tudósításához képest — személyesen csak Pelsőczig hatolt föl, s onnét nov. 17-kén 600 emberből álló portát Rozsnyóra bocsátva, ez nap estve Lekenyénél szállott táborba, portáját bevárando. Ezalatt Ocskay és Kurdis kegyetlenül dúlatták, sarczolták a falukat szerteszt. A német pedig, miután 18-kán Rozsnyót jól megvizsgálta s meggyőződött, hogy az ottani igen erős falu két templomot könnyűszerrel alkalmas erőddé lehet alakítani: 19-kén éjjel visszaindula Pelsőcz és Lekenye felé. Győri Nagy János a Bercsényi-féle dragonyos-ezerrel épen ezen

¹ L. *Kurdis János* labancz kapitány alább idézendő levelét.

² *Rákóczi Tár*, II. 306. 1.

éjtszaka indul vala ki Krasznahorka-vára alól Rozsnyóra próbát tenni: de már bent nem találván a császáriakat, utánok erede s majdnem egész Pelsőczig üzte őket, — vágott is és fogott is közülök; mely rabok Viardéknak Losoncra való megtérési szándékát vallották.¹ Talán ekkor fogatott el ama Bene István nevű (Ocskay-féle?) labancz — és pedig kuruczból pribékké lett — kapitány is, kiről Mladosovith-Horváth István százados emlékezik.²

Viard csakugyan visszatért rozsnyai portájával lett egyesülése után Lekenytől Tornallyához, — de innét egyelőre nem fordultak mindjárt vissza Losoncznak: sőt inkább Croix, Ocskay és Kurdis a Sajó völgyén délkeletre, Borsod szélei felé csaptak le. Nov. 21-ikén Putnoknál éjtszakáztak, honnét egy német alezredesből és Kurdis labanczaiból álló előhaduk Kazától Edelénynek nyargalván, egész Szendrőig kalandozott, s 22-kén hajnalban Szalay Pál portáit fölverte; maga ezen ezredes is be Tornába Szögligetig hátrált előlök, s innét küldé sietős jelentését Babócsaynak.³

Kurdis ezen útjában találá elől a feleségét biztosságba szállítani akaró Mladosovith-Horváth István kurucz kapitányt; kit is utazása közben meglepven elfogá, és vissza Putnokra, majd innen a Sajó-völgyi feldúlt falvakban zsákmánynyal megrakodott császári hadosztálylyal Tornallyához, sőt csakhamar Losoncra visszatérvén, magával Szécsénybe hurczolá.⁴ Itt a Sennyeynek Székely Mihály nevű hadnagya mellett vagy tizedmagával raboskodó kurucz századost Sickingen altbgy, a Sréter János dandárnok és eperjesi parancsnok által hír szerint kivégeztetett Bene István labancz kapitány halálá-

Bercsényi levelei Károlyihoz. (Rákóczi Tár, II. 306., 307., 308.)

² L. mindjárt alább.

³ *Rákóczi Tár*, II. 310. 1. és *Kurdis levele*.

⁴ *Kurdis János* újságolja Szécsényről 1709. decz. 6-káról gr. Koháry Istvánnak: «Már azóta is, mióta Szécsényben bészállottunk, Sichen (Sickingen), Viard és Kroa generálisokkal Gömör-vármegyét Rozsnyóig, onnét megfordulván, Putnokig öszve-jártuk, hódítottuk; magam pediglen az szécsényi sereggel s egy német obrist-lajdinanddal épen Szendrőig voltam, — de zászlós kuruczra soha nem akadtunk, hanem Horváth István nevű kurucz kapitánt feleségestől útban értük, azt magunkkal elhoztuk, — most is itt vagyon tized magával árestomban.» (*Eredeti levél, gyűjteményben.*)

nak megtorlásáért akasztófával fenyegeté, s ez érdemben levelet írott vele Szent-Pétery Imre dandárnoknak.¹

Viard dandárának egy része Putnoktól nem Tornallya és Rima-Szombat: hanem Rima-Szécs és Hajnácskő felé ment vissza, hogy útközben ez utóbbi vár alatt valamit próbálhasson, a miből azonban ezúttal semmisem telhetett.² Sickingenék gyors visszafordulását pedig a losoncz-szécsény-vadkertti hadvonaluk ellen Eszterházy Dániel által hátok mögött tett működésről érkező nyugtalanító hírek okozák. Mert Dániel úr Viard-Ocskayéknak putnoki lármája hallatára Szent-Pétery-, Deák Ferencz- (Máriássy Ádám) és br. Révay Imrének Debrónél táborozó hadai közé menvén, itt valami szekeresből száladó török-görög kereskedőktől rácz kicsapásnak is, s egyszersmind más oldalról annak hírét is veszi, hogy Szabó Máté hatvani kapitány elpártolt, és beszkökvén Vadkertre, innét németeket akar vinni Hatvanba. E hírre Eszterházy sem volt rest: lovasokat küldé az utóbbnevezett mezővárosba, melynek ódon, még a törökvilágból származó várkastélyát s palánkját nagy gyorsan porrá égetteté; úgy, hogy a Viardot magával hozott pribék Szabó Máté már csak füstölgő romokat talált. Mire Viard látván, hogy későn járt, meg visszafordúla Vadkert felé: de Dániel úr, hogy üttetlenül el ne mehessen, Sötért és Kókayt bocsátá üzésére a jász huszárokkal.³

1 «Generális Cziginy uram ő Exejának — írja M. Horváth István Szécsényből decz. 10-kén a nevezett brigadérosnak — esett értésére, hogy egy labancz kapitánt a mieink elfogtanak, kit is hínak Bene Istvánnak, a ki is, úgy hallatik, hogy felakasztatott volna Sréter uram commendója alatt; a ki is ha úgy meglett: nekem is hasonlót ígértek megadni, a mellyet rajtam igyekeznek véghez vinni. Annakokáért bizodalmasan kérem nagy jó uramot Kglmedet: ha eddig nem exequáltatott a megírt Bene István, — suspendáltassék továbbra dolga, mert énrajtam ártatlanon a non putaram megeshetik. Szabadulásomban penig, az Istenért kérem uram Kglmedet, mentülhamarabb fáradozni ne terheltelessék,» stb. (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*) Bene Istvánt a kuruczok nem végezték ki, sőt gr. Wallis Ferencz szécsényi cs. parancsnok és Sígó György kurucz rabváltó-biztos 1709. decz. 20—24-kén a végből váltanak levelet, hogy őt Horváth Istvánért kicseréljék. (*Egykorú más, gyűjteményemben.*)

2 *Bercsényi*, Körtvéyesről nov. 30-kán Károlyihoz: «Az másik ódalról semmi hírem sem gyün, hanem hogy az putnoki sétálása után az németnek egy része Hajnácskőnek s más része Losoncznak ment; szörnyen hírlelik: Szécsént fölégették, Viard is sebben esett, és Ocskay Sándor is azon actión halálos sebben esett volna, — de az confirmatiója még elmaradt.» (*Rákóczi Tár*, II. 318. 1.)

3 *Rákóczi Tár*, II. 320. 1. és *Archiv. Rákócz.* VI. 413—414. 1.

Hatvan fölégetésére a németek Losoncziúl Fülek felé tett újabb kicsapással s a Hajnácskő-vára alatti majorok fölperzselésével adák meg a választ, nov. 28-kán; a holott is Vajda András egyik hadnagyát Réz Istvánt elfogták, «s alkalmas lévai bujdosó katona is volt volna már vélek.»¹

E közben a mindinkább terjedő pestis-ragályban a lakosság, sőt immár a katonaság is, kivált Heves, Nógrád, Gömör, Borsod és Abaúj-megyékben csak úgy dőlt és omlott rakásra; mely miatt az ezredek létszáma, úgy a halálozások mint az irtózatoss járvány elüli szétoszlás következtében, rémségesen lefogyott.²

Ily körülmények közt, — midőn Eszterházy gróf jónak látta legalább Eger-várát élelemmel megrakva biztosítani s e végből Debrőtől nem mozdulni, Károlyi pedig a hadak derekát a Heister ellen teendő próbákra Szepesbe rendelé, — ily körülmények közt, mondjuk, nem volt nehéz a császáriaknak Losoncziúl egy második nagyobb kicsapást intézni Gömörbe, s ismét előnyomulni egy részről Putnokig, más részről Rozsnyót állandóul megszállani. E kicsapást Viard és Ocskay hajtották végre decz. elején, kikhez a Rozsnyó megszállására szánt gyalogság, úgy látszik, Breznótól Tiszolcz és Jolsva felé csatlakozott, valahol Sajó-Gömör vagy Pelsőcz táján. — A Szögligettől Tornához vonult Szalay Pál ekkor Réthey Györggyel keményen portyáztatott ugyan Rozsnyó alá: de az ellenség mozdulatainak folytonos szemmel tartásánál egyebet tenni módjában nem vala. Andrassy Pál és György is csupán ennyit tehettek Krasznahorka-varából. És így, míg a német gyalog- és dragonyosság a rozsniai templomokat körülsánczolni, ott magát állandólag elhelyezni kezdé s összeköttetésbe lépett az ezalatt Szepesben működő Heister hadvonának legdélibb gyűrűjét képezett szomolnoki, szintén sáncvetésben munkálkodó helyőrséggel: addig Ocskay László megint nyargalás- és prédálásnak esván, újból Putnok felé kalandoztatá könnyűlovú pribékjeit; ³ kikkel azután nagyhamar megtére Losoncziára, mint neki is, Croixnak is kitűzött téli szállására.

¹ *Rákóczi Tár*, II. 320. 1.

² U. o., valamint Bercsényi egyéb e korbéli levelezéseiben.

³ *Szalay Pál* tudósítja Tornáról, 1709. decz. 8-káról Bercsényit: «Az ellenség bészállott Rozsnyóra; parancsolt Andrassy Pál uram: odamenjek, — de már négy

Egykori ezredét, — a mely t. i. Bokros Pálra ment át, — midőn Heister egy felől, Löffelholtz, Hartleben, Ebergényi és Tollet másfelől Szepesbe betörték s előlük Andrassy István és Czelder Orbán a gyalogsággal Lőcse bástyái mögé, a lovas hadak pedig a közelgő Károlyihoz, Korompa (Krompach), Alsó-Szálok és Berzevicze felé húzódnak vala, — ott feledték a Magurán túl, Dunavecztáján. S már javában dörgött Lőcse alatt az ágyú és pattogott a bomba, mikor Bokros helyzetét áttallatván s eszével élven, parancs nélkül is átvezetvé harczedzett századait a Magura hegyein, a lengyel határok mentén lenyomult Szebenhez, és Károlyi egyik vitéz dandárnokához br. Palocsay Györgyhez csatlakozék, vele küzdendő Lőcse segélyére.*

E város kőfalai vassal valának megbélelve; és Heister ott — várakozása ellenére — oly kemény ellentállásra talált, hogy bizony, jól megvásék belé a foga! Nem hiába, hogy a vitéz Czelder Orbán zárkózott Lőcsébe, az ostromló táborra való csapdozásokat pedig főként a merész Paur Ferencz vezeté, kivel a hű Bokrosnak is bő része jutott a harczokban.

Löffelholtz Kézsmárk, Heister pedig Görgő felől — e helységben felütött főhadiszállásáról — környékezé meg Lőcsét, «melyet 20-ikán virradóra kezdette keményen lövéssel (bombákkal) tüzelni, s

portám lévén kinn, azokat meg kell várnom. Magam itt vagyok Réthey György urammal; értem fülhegygyel: Szepes felé indúlt Rozsnyórúl (a lovas-német), de majd portásim elhozzák hírit.» És ugyanaz nap s ugyanonnét ír Berthóthy Ferencznek Kassára: «Portásim izenik: Szomolnok felé ment (Rozsnyórúl) az német, *Ocskay Putnok felé*. Elválík, mit hoznak tovább? Németet is fogtak.» (Mindkét levél eredetije az *Orsz. Levéltárban*.) *Berthóthy F.* pedig jelenti Kassáról decz. 13-káról Bercsényinek: «Pongrácz János oberster uramat még tegnapelűtt beszállítottam Jászóra 180-ad magával. Szomolnokon a német kemény sánczot csinált, de mennyiszámú légyen ott? nem tudhatni; hanem Remetén bizonyosan 200 német vagyon, ottan a templom körül sánczoltatja magát.» (*Eredeti*, u. o.) *Réthey György* szintén decz. 13-kán tudatja Ardóról: «Az német mindeddig is bent lévén Rozsnyón, mégeddig Pratsoftban (Bereitschaft) az piarczon minden étszaka kétszázig való lovast tartott készen. Szüntelen portáztatok, a jó vígyázás rajtam nem múlik.» (*Eredeti*, u. o.)

* *Bokros Pál* jelentése Szebenből 1709. nov. 22-kéről Bercsényihez Varanóra: «Én ezen zenebona-időre nézve öszveszedvén seregeimet Magurán túl való passusokon, látván utóljára: senki nem commendérozhat, észszel élven, általgýüttem lengyelországi passusokon is szerencsésen, az holott elhelyheztetvén főtiszteim bagázsiáját, magam már azokkal együtt e majdan megegyezem Palocsay urammal, s ugyan ő Nga orderét vettem, — ahhoz alkalmaztatom magamot.» (*Eredeti levél*, ugyanott.)

meg is gyúlt többször.»¹ A bombázás több napon át tartott szakadatlanul; vívósánczokat is vetettek az éjszaki kapunál. S hogy egy szersmind Szepesvár is fenyegetve és Görgön a cs. hadállomás háta földve legyen: Heister a szepesi káptalanba erős őrséget, 350 gyalog, ugyanennyi lovas-németből s 50 labanczból állót vete,² kikre Palocsay György portáztatott. Más 150 labancza pedig Ocskay Lászlónak előhadúl a Branyicskó-hegy tövében épült közeli Korotnokon fekvék.

Károlyi, Bercsényitől utasítatva, gyorsan készült Lőcse fölmentéséhez. November 19-kén Jászón, 20-kán Metzenzéken, 25-kén Korompán találjuk őt gyalogságával, hová a lovas haddal Berzeviczénél álló Palocsayt is várta e napra, hogy éjtszaka egyesült erővel Heister lőcsei táborára üssenek; de szerencsétlenségre, Palocsay későn vevé tábornoka rendeletét, és így a támadás elhaladván, — Károlyi indult Palocsayhoz Sáros széleire, hol őt nov. 28-kán Alsó-Szálokon összes hadaival látjuk.

Azonban a kuruczok nov. 24-ikére virradó éjjelen Lőcse alatt kemény csapást mértek az ostromlók fejére. Paur Ferencz ezredes portára kéredzván Palocsaytól: saját és Bokros jó katonáival, — a mint tökéletesen besötétedett, 23-kán esteli 8—9 óra tájban oly hévvel csapta meg Heister táborát, hogy a külső őrséget nagy lármával beűzé a táborra, hol most mindenki lóra kapdozott, riadót fűttak és doboltak. E lármát és zavarodást a városbeliek fölhasználva, Czelder Orbán kiűtött a vívók sánczaira, melyekben csakhamar háromszázig való német gyalogot — köztük sok granátost — halomba vágatott, s két ágyút elfoglalván, diadallal tért vissza a bástyákra.³

Paur pedig 24-kén reggel Lőcse alól Szepesvárra indul, s a káptalanból a — különben Lubomirszky-féle — városba alájött németeket s labanczokat dél tájban megtámadja, 16-ot levág, s egy Wolffs-kehl-ezredbeli hadnagyot és egy Ocskay labanczát fogságba ejt. A várba is élelmet terel bé.⁴

¹ *Rákóczi Tár*, II. 310. 1.

² *Archiv. Rákócz.* VI. 428. 1.

³ *Bercsényi* nov. 26-iki levele Károlyihoz. (*Rákóczi Tár*, II. 312—314. 1.)

⁴ *Paur Ferencz* jelenti Szálokról 1709. nov. 24-kéről Bercsényinek Enyiczkére: «Én brigadíros Palocsay György uram engedelmeiből Lőcse felé portára jártam, holott

A Wolffskehl-hadnagynak, ú. m. Weiss Ádámnak Berzeviczén ugyane nap estéjén Palocsay által fölvétetett vallatási jegyzőkönyve előttünk fekszik. Ebben a harmadik pont Heister Szepesben levő haderejéről így szól: «Az lovassa öt regimentből áll, ú. m. Steinville, Uhlfeld, Latour, Wolffskehl és Althan («Olthaim»), kik is mintegy *harmadfél ezer* embert tésznek. Az gyalogját *háromezernek* mondja. *Lengyelek is vannak*, magával Szondeczkivel (t. i. Lubomirszky György), de kevesen, hanem *többet vár hozzá*, (t. i. Lubomirszky Tivadar-féléket, ki immár nyílt szövetségesük volt a császáriaknak.) *Labanczok is mintegy háromszázan vannak Ocskay-regimentbéli commendirozottak, kikkel az oberst-lajdinantja* (Pestvármegyei József) *vagyon Ocskaynak*. Hasonlóképen *liptai portális-hajdúk* vannak *mintegy százig való*, kiknek az Liptay György vihodnai ember az előljárójok. Vagyon mind álgýú, mind mozsár is, de mennyi? — nem tudja. Lőcsénél Ebergényi, Tollet, Szondeczki és Hartleben generálisok vannak.»* Heister, Löffelholtz Görgön.

Volt tehát e szerint Heisternek Szepesben német lovas, gyalog és tüzér hada mintegy 6000, magyar labancza 400, lengyele vagy ezer, melyhez néhány nap múlva még másfélezer csatlakozék, kikkel együtt 8—9000 embert számlált, csak azon egyetlen vármegyében. A kuruczoknak iszonyúan megoszlott tábori hadaival szemben, még a Károlyi-féle ezredek fölerkezte után is, mindenesetre túlerő.

Károlyi mindemellett is próbálni akar vala a Lőcse alatti ostromló táboron, melyet Palocsay De Rivière műszaki ezredessel, egy tete-mes lovas-portával intézett erőszakolt kémszemle-járáttal a tervezett

is étszaka 8—9 óra tájban az Feldwachtját táborába bévertem és nem utólsó lármát szerzettem: mert rettentőképen egészen lovakra felkapaszkodtanak és nagyon lármát fujatták s doboltatták. Sánczát pedig már akkor az felső-kapuhoz közel vetette volt, s erősen lövésekkel tegnapi napon infestálta, — okvetetlenül pressét (brèche) lőtte. Onnét Szepesvárhoz mentem, ott is jóformában megvigasztaltam a bentlévőket, személyem szerint commendáns uramnál is bent voltam, és egynéhány rendbéli szekereket szénával béhozattam a várban Csáky uram majorjából, 16 pár ökröt is behajtottam és juhot is feljebb száznál. Azalatt hogy várban mulatoztam: káptalanban lévő ellenség Várallyára kijött volt katonáimra, — úgy szerencsésen jártam, hogy vagy tizenhatig ott városban elejtettünk benne, és egy lejdinandot is Volfskell regimentiből másodmagával elhoztunk, melyet is Palocsay György uramnak praesentáltam, az labanczot pedig commendáns uramnak a várban hagytam.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

* *Egykorú másolat*, gyűjteményemben.

általános támadás céljából tüzetesen szemügyre vőn, november 25-kén. Útjában összeakada Réthey György vitéz őrnagyával Tóth Mártonnal, ki Lőcsére szorúlván, Czelder kiütésekor osztályával jó szolgálatot tőn, e nap estéjén pedig keresztúlvágta magát az ostromló táboron, melynek fekvését jól ismerte s a célba vett fölmentő támadásnál kalaúzkodni ajánlkozék.¹ Ezt most már nov. 28-ika éjjelén tervezé Károlyi végrehajtani, olyképen, hogy báró Palocsay a lovas-sággal Berzevicztől Répásoknak húzódván, este nagy csöndben Lengvárt felé nyomúljon és ott éji 10—11 óra közt, az ellenség táborának Kézsmárk felé nyúló szárnya mögött állítsa csatarendbe csapatait. Elöl, menetközben mindenütt Bokros Pál járjon a volt Ocskay-ezreddel; s midőn ő maga, Károlyi, a gyalogsággal — Bagossy Lászlóval és Rivière-rel — másfelől Alsó-Száloktól a hegyek mentén egyidejűleg leereszkedik s Heister táborának éjszakai oldalát, vagyis a lőcsei felső-kapu előtt levő víárkokat meg fogja támadtatni: e támadásnak lármájára rohantassa meg Palocsay viszont az ellenség nyugati oldalát két hadoszlopban, az egyikét Bokros, a másikat Hangossy ezredes vezetvén. Minthogy pedig a *magyar labanczság* a német lovassának «Kézsmárk felé való szárnyán mondatik feküdni»: tehát legelőször is azon menjenek rajta derekasán, hogy azt megszaszasztván, általa a németeket is zavarba hozhassák.²

Ezen eszélyesen tervezett és jól indúlt próba azonban egy, előre nem látott végzetszerű körülmény miatt megint nem sikerülhete. Ugyanis a végrehajtás estéjén s éjszakáján oly rendkívüli — havas esőt csapkodó — fürgeteg dühöngött a zord szepesi tájakon, hogy a Szálokról kiindúlt gyalogságnak lehetetlen volt kellő időre Lőcse alá hatolnia, — agyon ázva, dermedve, holtra fáradtan visszavezényeltetett.³

De a borzasztó kemény zivataros idő Heister gyalogságát is kiveré a víárkokból; a ki is kénytelen volt Lőcse ostromát vagy

1 *Rákóczi Tár*, II. 315., 318. 1. — *Századok*, VI. (1872.) 598. 1.

2 L. *Károlyi Sándor* Alsó-Szálokon 1709. nov. 28-kán Palocsayhoz szóló orderét, a br. Palocsay-levéltárból általam kiadva. (*Századok*, 1873-ik évi folyam, 181—183. 1.)

3 U. o. 183. — *Századok*, 1872. évf. 599. — *Rákóczi Tár*, II. 319. — *Archiv. Rákócz.* VI. 414.

egy hétre félbeszakítani.¹ Ezalatt lovasságával Károlyi ellen fordúla; kit miután Száloktúl egy kissé hátrább nyomott Kis-Szeben felé, s Palocsayt Berzeviczétől a Szinye-völgyére kényszeríti vala, — megint Görgőre tért.² Vele járt Berzeviczére Lubomirszky Tivadar, a XIII város tökéletlen hűbérura is,³ a ki aztán Szepes-Olasziba és Iglóra menvén, összevoná 900 lovas és 800 gyalog német zsoldosbúl s hét század lengyelből álló hadait; de mivel a lengyelek a császár szolgálatába állni vonakodtak, csak amazokat adá át Heisternek, kik is a cs. ezredékbe, ezek hézagai kitöltésére osztattak be.⁴ Azonkívül éléssel segíté a szepesi városokról a hűtelen hűbérnök a németek löcsei táborát.

Hg. Lubomirszky Tivadar már nov. 25-kén leveleket küldött volt be Lőcsére, br. Andrássy István tbknak, Czelder Orbán dandárnok- és a városi tanácsnak szólókat a város föladása iránt, mint közbenjáró;⁵ fenyegetődzvén, hogy, ha föl nem adják, «ő is succurrál Heisternek».⁶ Mindezzel azonban a capitulatióról még csak hallani sem akaró helyőrség s a magyar ügyhez váltig ragaszkodó polgárság keveset törődött. Most tehát, ú. m. Károlyi és Palocsay dandárainak valamivel hátrább szállása után, Lubomirszky decz. 2-kán ismét Lőcse alá mene Heisterrel, s ennek megbizásából két trombitás által megint levelet küldött be a városba, a capitulatio iránt «közbenjárását ajánlván, s fenyegetvén az jövő öreg-ágyúkkal és Károlyi megverettetésével.»⁷ A löcseiek másnapra halasztották a feleletet, miközben Laczkó Imre kapitány Szepesvárról Bercsényi segítséggel biztató leveleivel beérkezvén, megvigasztaltattak, — s újra nagy lelkesedéssel kiadák a tagadó választ a kéretlen közvetítőnek.

Heister feldühödött nyakasságukért, s egy, a vívóárkokból beasatott tűzagnát robbantatva fel, — annak pusztító nyomdokán rohamra hajtá legjobb granátos-csapatait. A kurucz gyalogság kirohant reájok,

1 *Rákóczi Tár*, II. 319. — *Archív. Rákócz.* 417., 419. — *Századok*, 1872. 599.

2 *Archív. Rákócz.* VI. 414., 415., 417., 418., 436. stb. 11.

3 U. o. 436. 1.

4 U. o. 436—437. 1.

5 L. közléseimet a löcsei levéltárból a *Századok* 1872. évf. 597. 1.

6 *Rákóczi Tár*, II. 316. 1.

7 *Bercsényi* decz. 5-iki levele. (*Archív. Rákócz.* VI. 417. 1.)

feleset leapritott és véresen visszaveré az ostromot. Ekkor a zord Heister elővév é régi tyrannismusát, s mivel erővel nem bírt: kegyetlenséggel akart hatni. A kiűtött védők közül elfogván egy hadnagyot s egy zászlótartót: amazt a várossal szemközti halmokon felakasztatá, emezt pedig főbe löveté, s újra beüzent a városba: ő velők is így fog elbánni! Azon följl napi parancsban kihirdette: «meghal, az ki eleven kuruczot fog», ne adjanak kegyelmet senkinek, — «az minthogy ölik, az kit fognak is».¹ Mindez el nem rettenté a hősl elkű Czelder Orbánt s az általa rajongásig fölkelkesített lócseieket, kik annál keményebben s elszántabban vitézkedtek; úgy, hogy Heister kénytelen volt elszállani a város alól, s az ostromot zárlettá változtatva, falrontó nagyobb ágyúk szállítása végett adni ki parancsot.²

E napokban, ú. m. 1709. decz. 5-kén «éjfélt után», őrhelyéről Szinye-Újfaluból kelt levelével, Ocskaynak egy visszaszökött pribékje vallomásáról s ennek nyomán a Pestvármegyeyvel Korotnok környékén állomásozó labanczok ellen tervezett próbáról, Palocsay György dandárnok ekkép értesíti Bercsényit: «Tegnapi napon dél tájban Korotnokrúl szökött hozzám Ocskay katonája, kinek is examenit alázatosan megküldöttem Exciádnak. Oly hirtelen azon katonának hitelt nem adván, magát bizonyos ideig árestomba küldöttem Eperjesre; ha való — fassiója szerint, — hogy Korotnokon túl való faluban (Gráncs?) nincsen több másfélszáz labancznál, — kinek megvizsgálására actu expediáltam jó kémét, — úgy lévén, Isten segítségével

¹ Ugyanott.

² *Ocskay László* elbeszélése Vág-Újhelytt, Novotha Mihálynak. Ugyanis a *Be-rényi-naplóban* olvassuk decz. 13-káról: «Novotha Mihály uram írja, hogy Ocskay Újhelybe gyűtt és mondja, hogy Haister mozsárokkal ment Lócse alá, az mellyekbűl (bombákkal) százíg való házat megégetett; azután respiriumot kértek az belsők, és meg is engedte, s azon idő alatt az egész házakról leverték az héjazatokat, s azt üzenték, hogy egy szóval, föl nem adják. Azután valami mínán bocsátott ostromot Haister, az mely ostromon feles granatérossa vészett el Haisternek, de az ő emberei is az kuruczok közül egy hadnagyot és egy zászlótartót fogtak; az hadnagyot közel az városhoz fölakasztatta, az zászlótartót meglövöldöztette, és újabban beüzent, hogy ha föl nem adják, övelők is úgy bának, — de ök is annál inkább keménykedtek. Andrassy István és Orbán Czelder vannak benne 2000 gyaloggal. Ezek után, hogy Haister parancsolatot küldött Sikin generálisnak Szécsénbe, hogy Budárúl nagyobb ágyúkat hozasson.»

által meg fogom próbálni.»¹ Csakugyan, a következő napokban több rendbeli erős portákat tétete Szepesvárhoz, a káptalani németek háborgatására; melyeknek nesze alatt aztán Paur az élelmi szállítmányokkal ki s be járt Lőcsére.²

Nevezetes, hogy Heisternek Lőcse alól lett második elszállása, hadai nagy részének Igló táján való elhelyezése s Szomolnok és Remete elsánczolásának megkezdése után is, a szomszéd Svedlér és Vágendrüssel bányavároskákat még mindig a kuruczok bírák. Rákóczi-nak egyik merész ezredese Pongrácz János feküdt itt, egy maroknyi szepesi hajdúval, kikkel guerilla-módra uralá a Gölnicz közép-völgyét. «Én némely kevészámú hadammal — írja Pongrácz 1709. decz. 8-kán Svedlerről Károlynak — itt subsistálván a bányavárosokon, ú. m. Vogondrész táján, nem informálhatom Exciádat más hírekről, hanem hogy Lubomérszky minden bizonynnyal a császár népével conjungálta magát és ellenünk nagy hostilitásokat téssen, az mint is hadát dislocalta Iglóra, Snuzsányra és Scsavnikra, zsákmányokra jár az hada, szintén úgy, valamint császár népe. A mellett, minthogy kevesed magammal vagyok, kérem Exciádat: küldje Turcsányi uramat (gyalogalezredes) ide vagy 500 jó hajdúval mellém, hogy megtarthassuk ezen völgyet, — mert ha ettől elesünk, sokkal nehezebb lészen dolgunk, kit én könnyen eloltalmazhatok. Azonkívül is küldjön Exciád 200 jó katonát, de nem szalonnásokat (tiszántúliakat), hanem *Bokros uram seregeiből valókat, kikkel a sárt megállhatnám*. Ha Exciád parancsolja, Iglót és azon XIII városokat marsalkóval (Lubomírszky Tivadar) együtt kipörzsölöm, csak a népet küldje Exciád.»³

Látszik e levélből, mily jó hírnévben áll a folyvást az egykori Ocskay-féle kurucz ezred, mostani hű és vitéz kapitánya Bokros Pál alatt is. Azonban itt az idő, hogy megemlékezzünk — mielőtt tőle végbúcsút vennénk — ezen sok viszontagságon átment ezernek utolsó nevezetes átváltozásáról, mely azt legközelebb érendő vala. S ez az érsek-újvári állapotokkal és a Bercsényi-huszárezred dolgaival függ össze.

1 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

2 L. Bercsényi leveleit 1709. december haváról az *Archiv. Rákócz.* VI-ik kötetében, s közlésemet a *Századok* 1872. évf. 509—601. l.

3 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

Garamszegi Géczy Gábor, az utóbbemlített ezred parancsnoka, már 1709. nov. 19-kén Csernyiről költ levelében jelenté Bercsényinek, hogy a regiment derék alezredese: *Ocskay Sándor* (Lászlónak testvéröccse) beadta lemondását s egyáltalában búcsúzik az ezredtől; «ki helyett — tudom — Exciád sem kíván mást *Beleznay* uramnál, (az azon ezerbeli híres őrnagy) lévén arra érdemes, — magam is contentus vagyok (meghiszszük azt!) ő Kglmével.» Helyette őrnagyúl pedig Szörényi Ferencz századost — valaha Ocskay László hadsegédét — ajánlja.*

Bercsényi egy darabig pihenni engedé ezen ügyet, hanem deczember közepén, az Érsek-Újvárból vett nyugtalanító hírek miatt fölvenni kényszerült azt. Az indulatos, erőszakos Csajághy ugyanis az újvári helyőrség előtt november folytán, különösen egy hallatlan véres eseménynyel, nem kis gyűlötségbe hozta magát. Mert a haditanácsban nov. 25. estve, alkalmasint kissé boros fővel ülven s valami csekély ellentmondás miatt irtóztató dühre lobbanván, a néhai Berthóty István ezredének őrnagyát Várallyay (Dobrowniky) Jánost saját kezeivel gyilkosmódra agyonszúrta, alezredesét Pongrácz Jánost pedig vasma veretése s ítélet nélkül sanyarú börtönbe vetve tartatá. A jobbérzésű főtisztok elszörnyűködének a főparancsnoknak e bűnös tette fölött, a hajdúság zúgott, s annál inkább, mivelhogy Pongráczot vitézségeért s a megöltet emberségeért mindenki szerette és ártatlanságuk nyilvánvaló volt. Az ezred ekként fő nélkül marada. Bercsényi erre oly várparancsnok felől kezdett gondolkodni, a kire a vétkes cselekedeteért hadi szék elé állítandó Csajághy helyett a fontos erösséget megnyugvással lehetne bizni s a ki egyszersmind az említett ezrednek is tulajdonosává válhatnék. Ilyet csak hármat talált: Gyürky Pált, Babócsayt és De Rivièret; azonban Gyürky várba nem akart zárkozni, Babócsay egykori labanczsága és felesége miatt a közvélemény előtt nem volt népszerű, Rivière pedig idegen származású. Ebeczky, a kinek a minélelőbbi bemenetelre a fejedlem rendeletet adott, lovassági tiszt vala, táborban igen jó, — erősségbe állandóan szorítani kár. Ám *egyelőre* menjen oda mégis, vegye át a vezényletet, ő legyen a fő-, Balogh István a helyettes-

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.*

parancsnok, s mikor egyik kimegy próbára: a másik maradjon bent. A gazdátlan ná vált gyalog-ezred pedig adassék *Bokros Pálnak*. «Bokros ugyanis gyalog-óberster vala, est probatae fidei homo, ösmerős azon újvári vacans regimenttel, felesége is bémászott koldúlgatva Újvárba, Istenért élődik, — talám jó volna neki azon regiment Újvarban! Nem dicsírem regularitását: de kikapó vitéz ember, lovon s gyalog egyaránt próbál; literatus ember is; keze-lába volna lovon s gyalog való próbákban az commendansnak, ha más akárki lenne. Az ő regimentje penig (adatnék át) *Ocskay Sándornak*, úgyis régen össze vagynak szokva Elek Zsigmonddal, Ocskay penig nem maradhat Géczy és Beleznay között: első nem nézheti vitézségeért való keménkedését az regimentben is, Beleznay et paritatem odit, et gradum appetit; és így talám ubique fieret bene.»¹

Bercsényinek ezen tervezetét a fejedelem Ocskay Sándorra nézve helybenhagyá, és így került az új év tavasza nyitával Ocskay László egykori híres ezrede, vitéz s bátyjánál sokkal jellemesebb, hazafiasabb öcscsének: *Sándornak* kezére, a ki aztán egész a nagy-majtényi mezőn végbement zászló-letételig vezényle ezen ezredet.² Bokros mindazáltal nem a — De Rivière-nek adományozott — volt Berthótý-féle: hanem az egyesített Balogh István Somogyi-ezer vezényletét kapta meg.

Mi történt *ezután* az oly hősileg és hosszasan védett Lőcse körül? — elbeszélése a jelen mű keretébe nem tartozik.³ Elég azt tudnunk: hogy, ha Heister megszorodék a két hg. Lubomirsky csapataival, — Rákóczi fejedelem hadereje viszont a november végén és deczember elején az oroszok elűl Homonna felé az országba menekült kiowi palatinus gr. Potoczky Mihály 3—4000-nyi lengyel-svéd csapatosztályával gyarapodott, s keményen készűle a vadkerti positio megrohanásával az érsek-újvári közlekedést elzáró vácz-losonczi

1 *Bercsényi*, 1709. decz. 16-kán Hanusfalváról Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz.* VI. 423—425. l.)

2 L. *Ocskay Sándor* nevét a szathmári békeokmány aláírói közt.

3 L. erre nézve a *Századok* 1872-ik évi folyamában Lőcse sz. kir. város levéltárából közlött adataim s tanulmányomat, 577—622. l., s v. ö. az 1873-iki folyam 109—113. lapjaival, sőt még *Wagner* jezsuita-atya — József cs. udv. historiographja — művével is, (388—390. l.) mert Lőcse védelmének hősiességét még ez a bérlett udvaronc sem tagadhatta meg.

császári hadvonalat áttörni. Ezen egyébiránt a 2—3000 lovassal Dunántúlról általjótt gr. Eszterházy Antal és Béri Balogh Ádám már előbb átsurrantak vala.

Ocskay Lászlónak régen megérdemlett végzete azonban, feltartóztathatlanul közeledék. Mihelyt gömöri utolsó kalandozásából decz. 9-kén visszatért Losoncra: Sickingen altbgytól, mint az ottani hadállomásokon vezénylő tábornoktól engedélyt kért s kapott a «téli-quártély» idejére állomását elhagyni, hogy ezredének Pozsonyban készülő új montourját s fizetését sűrgesse, néhány hetet Nyitra-megyében hátrahagyott családja körében tölthessen, és ott fekvő birtokait megtekinthesse. Ennélfogva csak egy-két bizalmas bajtársától: Trencsényi István őrnagy és Szeredy Pál hadnagytól, s testőrszázada (Leib-Companie) néhány szakaszától, összesen vagy 50 katonájától kísértetve, oly gyorsan távozik, hogy deczember 12-kén már nejénél és gyermekeinél Vág-Újhely városában volt.¹

Még mielőtt ideérkeznék, végzetszerű hír előzé meg őt. Láttuk, hogy Ocskay az árulása utáni hónapokban többször csak hajszálon múlt, hogy a kuruczok kezeibe nem jutott; már-már majdnem bekövetkezett elfogatásának gyakran megújuló eseteit említi különösen a *Berényi-napló*. Azután hosszas szünet áll be. A nemezis pihenni látszik, — de csak *látszik*; mert 1709. deczember havában megint elkezdé rebesgetni a hír Trencsényben és Nyitrában, hogy *Ocskayt a kuruczok elfogták*.² S ellenkezőleg, a kuruczok közt ugyanezen időben az a mende-monda merül föl, hogy *Ocskay Lászlót a császár fogatta el, és tömlöczben tartatja Bécsben*.³

1 *Br. Berényi Ferencz* naplójában olvassuk 1709. decz. 13-kán: «Novotha Mihály uram írja, hogy Ocskay Újhelyben gyütt,» stb. (L. fölebb.)

2 «Az galgóczy zsidó gyütt Trencsénbül; azt hallotta, hogy az kuruczok elfogták Ocskayt.» (U. o. decz. 10-ike alatt.) Szintén e napló decz. 12-kén még egy szószegését jegyzi föl Ocskaynak: «Az ifjú Krumpachnak (morvai tbk. fia) Ocskay compániát ígervén, generális Sikin alatt resignálta az szolgálatot, az hol aggregatus volt félfüzetessel; azonban meg nem tartotta szavát; 1-ma gyütt el (Krumpach) Losoncra, már sem kinn, sem benn, — az apja eleiben sem akarja (Baradban) bocsátani.» Ez is szép kis adat Ocskay hazug jelleméhez!

3 *Berthóty Ferencz* írja Bercsényinek Kassáról 1709. decz. 17-kén: «Tegnap estve érkezék bé hozzám Gönczy György (alezredes) uram, ez elmúlt szerdán (decz. 11.) sza-

Nem volt való — természetesen, — egyik hír sem; de a kevéssel ezután csakugyan bekövetkezett elfogatás és bűnhődés előtt alig *nehány héttel* szárnyra kelt e hírekben *volt mégis valami sejtelemszerű . . .*

badúlván Beszterczérül, . . . referálja azt is, hogy az Beszterczén lévő német tisztektől bizonyosan értette volna: Pálffy János *Ocskayval együtt Bécsben árestom alatt volnának.*» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Ocskay családi kastélyában Ocskón. Jávorka Ádám kiindul érette Újvárból; Jávorka jellemzése. Szluha Ferencz tréfája. — Ocskay vad tivornyázása Verbón. Jávorka álrühában megkoldúlja, azután Ocskónál (1710, január 1-jén) reátámad, megsebzí és *elfogja őt*. — Ocskayt Újvár felé viszik. Csábítja és meg akarja vesztegetni Jávorkát s társait. Jávorka január 2-kán szerencsésen beérkezik Ocskayval Újvárba. — Nagy riadal és a várőrségnek vérbosszút kívánó lázongása Érsek-Újvárbán. *«Isten hozott, császárr madara !»*

A nemzeti ügy védelmében oly lelkesen és kitartóan harczoló érsek-újvári vitézeknek adatott meg az a szerencse, hogy e szent ügy legundokabb elárulóját: Ocskay Lászlót elfogván, a büntető nemezis szigorú, de igazságos bosszújának kiszolgáltassák. A ki vért árult el és vérrel vétkezett, bűnét egyedül vér moshatja le. A rettentő megtorlás órája ütött.

Ocskaynak nyers, féktelen kihágásokra, vad dobzódásra hajló természete, rég látott szelíd nejének s «apróinak» körében Vág-Újhelytt sokáig jól nem érezheté magát; — csakhamar ott hagyá tehát őket, s a karácsonyi ünnepekre baj-, illetőleg ivó-társaival és katonáival kiment az egy órányira fekvő Ocskóra, hogy itt és a szomszéd Verbón, a hasonszörű Révay uraknál, zajos multságok, víg poharazás, táncz és dorbézolás közt töltse a mások által családi örömnepokül szentelt ünnepeket. *S ép ez vala fátuma!...*

Ocskó, ezen a nagyszombat-trencsenyi országút közelében, kissé jobbra terülő falucska, az Ocskay-családnak ősi birtoka; délnyugati szélén, nagy fák között fekszik az ódon családi-kastély, akkoriban László tulajdonát képezett majorsági épületeivel, kertjével. E kastélyban ünneplé tiszteivel és barátaival — képzelhető, mily vad orgiák közt! — a hármas karácsonyt, hiteszegett pribékek marczone főkapitánya: híres Ocskay László; s karácsony éjtszakáján lőfegyvereiket részeg fővel «more solito» mind kipuffogtatták.*

* *Kolinovics* : Hist. Bell. Rákóczi. IX-ik könyv. 796. 1. és ugyanaz : «Commentarium de rebus Ungaricis Libri XIII.» Nemzeti Múzeum kézír. lat. fol. nro 389.

Thaly K.: Ocskay László. II.

Ezen zajos mulatságok híre eltölté a vidéket, melyen különben kurucz már hetek óta nem járt, — Ocskayék tehát teljes biztossággal vélték magokat gondtalan ivásnak, tivornyának adhatni. Érsek-Újvár Ocskóhoz jó messze föld, s aztán, előtte feküvének a cs. hadállomások: Mocsonok, Sellye, Szered, Sempte, Galgóc, Lipótvár, és a Vág. Hanem azért Újvárbán sem aludtak, s a hol magok a vitézek meg nem fordulának is, — ott jártak-keltek kémeik. Különösen az ezen környékbeli, nevezetesen Nagy-Kosztolány mező-városi születésű,¹ s guerilla-szolgálatra — mint már láttuk — kitűnően alkalmas ifjú, serény, vitéz, kalandkereső főhadnagy: *Jávorka Ádám* volt az, a ki ott Verbó táján jóformán mindenkit s mindent ismert; valának tehát megbízott emberei, kik őt az e vidéken történőkről titkon folyvást hirrel tartották Érsek-Újvárra. Ha az Ocskay László elbukásáról szerzett egykorú balladának hitelt adhatunk: különben is Jávorka volt ama négy kiváló újvári tisztnek egyike, a kik Ocskaynak elevenen kézhez kerítésére összeesküvének.²

Jávorka Ádám iskolavégzett, literátus, igen jellemes, emberséges, józanéletű és vallásos ember volt; a mellett természetére deli, szálás, erős,³ szellemére pedig merész, de eszélyes, hidegvérű, leleményes elméjű, s fölöttébb kemény katona.⁴ Hadi szereplését Thúróczy Gáspár gyalog-ezredében kezdé, hol 1707. közepén még mint őrmesterrel

1 *Kolínovics*: «Andreas (hibásan *Adamus* helyett) Jávorka, strenuus Rákóczi miles, *legionis primum Ocskayanae apud Confoederatos locumtenens*, jam liberæ apud eosdem cohortis centurio (mint «*aggregatus-hadnagy*» csakugyan vezényelt szabadcsapatot) e villa Kosztolánia ditionis Nitriensis prognatus,» etc. (Hist. Belli Rákócz. VIII. k. 794. 1.) V. ö. br. Berényi Ferencz 1710. febr. 24-iki naplójegyzetével, alább.

2 L. *Thaly*: «Adalékok a Thököly és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez,» II. köt. 271. 1.

3 «*Javorcam econtra proceræ staturæ, virum literis non leviter tinctum, vitæ probitate et cultu B. M. Virginis, quam sabbathino jejunio colebat, singulariter enituisse,*» etc. *Kolínovics*, id. m. IX. 798. és Commentárjaiban is.

4 *Br. Berényi Ferencz* említi naplójában 1710. febr. 24-ikén, az újváriak tavar-noki kiütéséről szólván: «Az egyik salvaquárda az *kosztolányi Jávorka* volt Pöstyéntt, az azt mondotta, hogy az mely nemesek labanczczá lettek, mindnyájokat proscibálták az kuruczok. Jávorkát minap Pallugyay Ádám (labancz kapitány) Kosztolánytt kereste 40 egynihányad magával. *Nem javallom Pallugyaynák, hogy szemben álljon véle, az minémő embernek hallom lenni!*» A labancz főúr e jó véleményét eléggé igazolják Jávorka vitézi tettei.

találkozunk vele.¹ A következő év tavaszán ugyanazon ezredben már hadnagy volt.² Majd általment a lovassághoz, s ha igaz a mit róla a Theatrum Europaeum és Kolinovics írnak, hogy t. i. azelőtt Ocskay Lászlónak vala hadnagya:³ úgy ez bizonyára 1708. közepe felé volt s csak igen rövid ideig tartott, — minthogy őt azontúl más ezredben, nevezetesen Bercsényinek Géczy Gábor-féle huszárezereiben leljük, mint önkéntes («aggregatus,» «voluntér,») tehát szabad-portákra járó hadnagyot. Ily minőségében — kivált a Fehérhegyekben s túl ezeken, az általa szított népfölkelés kalandos vállalataival — tett hasznos szolgálatait láttuk, melyek félreismerhetlen katonai tehetségről s vállalkozó szelleméről tesznek tanúságot. Valamint tudjuk azt is, hogy a főként a Géczy-ezred által vívott mocsonoki csatában (1709. aug. 15.) hősként küzdött és jelentékeny sebet kapott. Fel-tűnő vitézsége- s katonai képzettségéért főbb és idősb tisztetek is, pl. a híres Beleznay János őrnagy, Csery Imre Bercsényi hadsegéde stb. benső barátságukra méltatták.⁴ Utolsó adat, melyet róla felnyomozhatunk az, hogy Bercsényi gróf, mint főttábornagy, 1709. végén 50 frttal megjutalmaztatni rendeli «*dicséretes magaviselésére*» és bizonyos «*kárvallására nézve*» Jávorka Ádámot, még mindig saját hadnagyát.⁵

Ezt a derék fiatal katonát jelölé ki a sors, a hírhedett Ocskay Lászlónak büntető-ostorául. Mintha csak azt akarná, hogy gúnyja és a megtorlás még szembeszökőbb legyen, — talán azért aláztatá meg

1 *Gr. Eszterházy Antal* tábori könyvében olvassuk 1707. június 8-ika alatt: «Item, *Thúróczy strázsamestere Jávorka Ádám* mundérung-posztó elhozatására Szent-Benedekre passéroltatik.»

2 A *Borsy Ádám* törzshadbíró által 1708. ápril 14-kén Bajmóczon eszközölt tanúkihallgatásban hivatkozás történik «*Jávorka Ádám, Thúróczy uram vice-hadnagyá-ra*.» (*Eredetije*, az Orsz. Levéltárban.)

3 *Kolinovics*, a fentebbi idézetben. — Ocskay volt hadnagyának írja őt a Theatr. Europ. is. (L. alább.) V. ö. Bercsényi följegyzését róla 532.

4 A *Beleznay* ellen bizonyos párviadal ügyében fölvett vizsgálati iratok. (*Gyűjteményben*.)

5 A *Consilium Oeconomicum*, 1709. decz. 31-kén, *Eperjess*t. «Méltóságos Fő-Generális Locumtenens Urunk ő Excja assignatióját vévén, melyben *aggregatus vice-hadnagy Jávorka Ádám uramnak* 50 Rhénes frtokat dicséretes magaviselésére és kárvallására nézve adattatni parancsol,» — utasítja tehát a homonnai harminczadost, hogy ezen 50 frtot Jávorkának (tán azon a tájon levő hitvese kezébe) «in defalcationem obtingentis cassæ bellicæ» fizettesse ki. (*Minuta*, az Orsz. Levéltárban.)

az egykor országoctól rettegett, nagynevű, de jellemtelen és gonosz-életű dandárvezért, az egyszerű, ifjú, azonban jellemes és erényes hadnagy által.

Jávorka 1709. deczember 29-kén Érsek-Újvárott hírül vévén, hogy Ocskay Verbó táján Ocskón, az általa is oly jól ismert kis családi kastélyban tivornyáz: merész lelkében megvillant a vitézi tettvágy; csakhamar készen volt tervével, a várparancsnoktól portára mehetési engedélyt kért és nyere, s mintegy harmincz elszánt jó huszárral¹ még azon nap kiindult az erősségből. Midőn katonáival Szluha Ferencz érsekújvári præfectus és hadi-főpénztárnok ablakai alatt elvonúlna: a főpénztárnok megpillantván a vakmerő kalandjairól híres hadnagyot, ablakot nyitott rá, és kíváncsian kérdé tőle: hová megy? . . . *«Madarat fogni, — felelt tréfásan Jávorka, — mert új esztendőre egy ritka madárral: Ocskay Lászlóval akarok kedveskedni az újváriaknak!»* Szluha jót nevetett a bolondos emberen; de mégis azt felelé: *«No, ha azt a derék madarat megfogja Kigyelmed, — jó egynéhány aranyat adok!»*²

Aligha hitte mindazáltal, hogy ígért aranyait csakugyan ki kellend fizetnie! . . .

Merre ment Jávorka? hol és miként kelt át a Vágon, hogy a cs. helyőrségek őrzői észre nem vették? Az a bujkálva lappangáshoz oly jól értő guerilla-vezér titka marad. Valószínűleg az éj leple alatt vonúlt keresztül a fátlan, sík téereken s gázolta vagy talán léptette által a lehet hogy befagyott folyót, és azután berkeken, erdőkön bujdosék. Annyi bizonyos, hogy a németek semmit sem tudtak járásáról, pedig deczember 31-kén reggel már ott leselkedett katonáival Ocskó körül. Kétségtelen, hogy ismerős pórok is voltak segítségére, legalább kémkedésben s álöltözet kölcsönadásában.

Decz. 31-ikén Jávorka Ádám megtudta, hogy az ocskai kastély környékén hiába leskődik: mert annak ura már nincsen otthon; hanem az ó-esztendő utolsó és az újnak első napját dévaj vígalmak

1 *«Die 29. Decembris. A. Jávorka . . . cum sua 30 circiter virorum turma Újvárino egrediens,»* — etc. (*Kolínovics*, id. m. 794. 1.) A *Theatrum Europaeum* és *M. Kovács János* krónikája 50-et említ.

2 *Kolínovics*, Hist. Belli Rákócz. VIII. 794. 1.

közt töltendő, barátjai br. Révay Sándor és Boldizsár meghívására ezekhez rándult át Verbóra.¹ E mezőváros — melyben valószínűleg őrség is feküdt — már sokkal nagyobb hely volt, hogysen 30 szál bármily kemény katona-legénynyel erőszakkal reá lehetett volna törni, s belőle Ocskayt, igazán mint valami «*madarat*» kifogni. Eszével, leleményességével kell vala tehát itt Jávorkának élnie.

Úgy tőn. 1710. január 1-jén reggel egyet gondolt, s katonáit a közeli erdőben elrejtve, ő maga átöltözék *koldús-ruhába*, és délelőtt be Verbóra, sőt — hallatlan vakmerőséggel — egyenest a Révay-kasélyba mene.² Itt értesült, hogy Ocskay a lefolyt éjtszakát a legvadabb dobzódásban: képtelen ivás-, szilaj tánczban, s fajtalan kéjtelgésben töltötte, tiszteivel és katonáival.

Jól felborozván t. i., az utóbbiakkal a község legszebb parasztleányait szülőik házaiból kiragadoztatta, s a kastélyba hurczoltatva, egész éjjel tánczolt és buja szenvedelmeinek áldozott velök, — ő, a nő és családos férfiú. Hasonló garázdaságot engedett magához hasonló parázna tiszteinek s katonáinak is.³ A kastélyból zene, vad kurjongás, és az erőszakolt hajadonok sikoltozása, jajjai hangzottak ki új év éjtszakáján. *Így szokott mulatni Ocskay!* S e szép jelene-tek a másnap déli lakoma után még ismétlendők valának.

A koldúsnak öltözött Jávorka megtudott, meglátott mindent. Vakmerőségében annyira ment, hogy a palotába beférkőzve, boldog új évet kívánó kéregetők módjára megkoldulá a mulató urakat, *magát Ocskayt is, kitől sajátkezűleg nyújtott alamizsnát fogad vala el.*⁴ Az inkább haramiák kapitányának, mint cs. k. ezredesnek beillő gonoszéletű, vad pribék-vezér feje bizonyára mámortól szédelgett s szemeit a bor gőze elhomályosítá, — mert különben lehetetlen lett volna a villogó szemű koldúsban az egykor ezredében szolgált fiatal tisztet oly közvetlen közélről föl nem ismernie. De Jávorkát a végzet segíté, s Ocskayt viszont elvakítá, hogy megbüntethesse.

¹ *Ugyanott*, IX, 795. 1. és a «*Commentariorum Libri*»-ben is.

² *Kolinovics* Commentárjai. (Nemz. Múz. kézír. lat. fol. 389. 1.) A verbai Révay-kastély — nem nagy terjedelmű, de emeletes épület — a helység éjszak-keleti részén állott, a kórház közelében, s csak 1870. táján bontatott le. Ma kert területén.

³ *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IV. 798. 1. Szintúgy Commentárjaiban is.

⁴ *Kolinovics* Commentárjai.

Itt hallá meg Jávorka, talán Ocskay katonái- vagy szolgálaitól, hogy urok a ma déli lakoma után szándékozik visszatérni Ocskóra. Ennyi elég volt az álkoldúsnak; kiballagott Verbó városából, fölkeresé övéit az erdőben, s azzal rongyait levetkőzve, felöltözék megint fényes pantallérú, farkasbőrös, deli kurucz-hadnagynak. Majd jó paripájára pattant, kivezeté katonáit az országút felé, és ott a hol ez Ocskó közelében a domboldal bokrai közt egyszerre alászáll, — e berkek- s ligetekben őrszemekre osztotta és lesekbe állítá vitézit.¹

Néhány óra hosszatt kellett leshelyeiken várakozniok: mert az uraknak odabent a verbai kastélyban víg mulató kedvök volt. Az új év napi dús lakoma és poharazás s az ezt követett féktelen táncz és szűzekkel való paráználkodás, — melylyel Ocskay László és pribékjei a br. Révay-kastélyt bordélyházzá aljasították, — sokáig húzódott; úgy, hogy már esteledni kezd vala, midőn Ocskay belefáradván a tivornyába, kiadá a parancsot a fölnyergelésre.² A megszeplősített ártatlan hajadonleányok-, az erőszakolt fiatal asszonyok- és hozzátartozóiknak ezer átkozódása s az egek Urához bosszúért emelt könyörgéseik, jajjaik közepette hagyá el az istentelen részeg csapat a várost.³

Ocskayt a Verbótól félmértföldnyire fekvő Ocskóig fölvelt e kis útjában, Kolinovics szerint csak hét embere kísérte volna, úgymint tisztei és bűntársai: Trencsényi István őrnagy, Szeredy Pál hadnagy, két közlegény s három lovász, mindegyik egy-egy külön vezeték-paripát tartva fékszáron.⁴ Azonban a krónikásnak ezen adata téves;

¹ *Ugyanott.*

² *Kolinovics* csak «délutánt» (post meridiem) említ: de a császáriak által Ocskay és Fodor Lászlóék halála ügyében Győrött 1710. jan. 18-kán kiadott hivatalos irat nyilván ezt mondja: «Siquidem Dominus Colonellus Oczkay 1-ma hujus Anni et Mensis die *sub vesperam captus* ipsa adhuc nocte Újvárunum adductus,» etc. (*Gr. Pálffy-senioratusi levéltár*, Arm. VII. Lad. 9. fasc. 2. Nro 15. 2.)

³ *Kolinovics*: «Credunt aliqui pœnam hanc Superum permissu Ocskayo inflictam, quod peregrinos amores, licet propriam haberet uxorem, consecraretur, et narrant ipsa captivitas die ob luxuriam in personis etiam matrimoniorum inexpertis, per se et suos admissam, *mille cum imprecationibus Verbovio discessisse.*» (Hist. Belli Rákóczi. X. 798. és a Commentárookban is így.)

⁴ *Kolinovics* ugyanott, mindkét munkájában. Trencsényit ő ugyan csak századosnak írja: de már fõntebb láttuk, hogy ez, az 1709-ik év folyamában őrnagygyá lépttetetett elõ.

mert közvetlenül egykorú és teljes hitelt érdemlő források, — nevezetesen Bercsényinek 1710. január 19-iki alább idézendő levele s a «*Mercurius Veridicus*» kurucz hírlap január havi számában foglalt újvári tudósítás — kétségtelenné teszik, *hogy Ocskaynak mind az ötven labancza vele volt*; s ez természetes is, mert 7 katona hogyan mert volna Verbón akkora botrányt csapni! Különben, a pribékvezér elbizakodott gondatlanságában annyira mene, hogy a még karácsony éjtszakáján kilövellő karabélyát s nyeregpisztolyait is, a mind azóta tartott tomboló tivornyázás mámorai között *elfelejtette megtölteni*.¹

Így léptetett a vad dobzódásoktól kimerült, félrészeg csapat, élén Ocskayval, a ki épen egy még csak nem rég idomítás alá vett tanulatlan, fiatal lovon ült.² Mind nagyon alkalmas körülmény arra, hogy — a vallásos lelkiületű Kolinovicscsal szólva — a verbai hajadonok és anyák átka utólerje s megfogja őt. Nem is soká váratott már magára szomorú végzete!

Jávorka, hogy Verbótól elszoríthassa, maga előtt elhaladni engedé a vad kurjongatás, danolás közt bakdácsoló labancz csapatot, s csak midőn ez már odábbvonúla, — ugratott ki rejtekhelyéből és ada jelt hasonlót tenni lesben álló katonáinak. Ocskay, a mintegy a földből előtermett újvári vitézek megpillantására «*Itt a kurucz!!*» vészordításba kitört és azonnal zavart futásnak eredő pribékjei veszett lármájából idejekorán észrevevé, hogy üldözők ereszkedtek nyomába. S most az az egykori hős, a ki hajdan Zólyomnál még egy Vak-Bottyánnal is nyílt csatasor előtt párharczot mert vala vívni, — *egy ifjú kurucz hadnagy elül megszökött*..... Lehetetlen nem emlékeznünk az öreg Kajalý jóslatára.

Ocskay övéinek vad futását látván, maga is sarkantyúba kapta újoncz lovát, kantárát jobbra rántá, szétbomlott és a kuruczoktól kegyetlenül kaszabolt csapatát ott hagyta, s alig két vezetékes szolgáljától követve, az Ocskó helység felé tartó mezei útra lekanyarodék. A két tiszt pedig s az egész pribékség a kastély és falu fölött

1 *Kolinovics*, dtto. V. ö. br. *Berényi Ferencz* 1710. január 14-iki naplójegyzetét is.

2 *Dtto*, dtto, 1. u. o. mind a krónikásnak kettős művében, mind a labancz főúr naplójában.

vívó országúton igyekezett gyáván menekülni,¹ a nélkül, hogy akár egyikök, akár másíkok csak egy lövést is tett volna az üldöző kuruczokra, vagy visszafordult volna vezére védelmére.²

A mily vitézek voltak tehát e nyomorúltak Verbón a hajadonok, menyecskék ellen és a boritalban: ép oly poltronok a kuruczokkal szemben. Ellentállásra nem gondolva, eszeveszetten futottak; s két tisztjök ugyan — köszönet jó paripáiknak — valahogy csak elhordá a leplet: hanem az a harmincz jó újvári kurucz, a részeg labancz hadat utólérve, az ötven pribékből *huszonötöt*, sőt más tudósítás szerint *harmincznál is többet* lekonczolt.³

A vitéz Jávorka pedig ezalatt személyesen legelől vágatott Ocskay után, a ki hiába sarkantyúzta, verte, bízta a lovát: a tanulatlan paripa annálinkább megbokrosodék, s futás helyett csak toporzékolt, ugrált alatta... Jávorkának így nem volt nehéz őt megközeleltetni, már épen az ocskói kastély kertje alatt elterülő mezőn. Ocskay László közeledni látván ellenfelét: pár pisztolyt, karabélyt ragadott reá, hogy mellbe löjje; azonban e fegyverek megtöltve nem lévén, — el sem sülhettek.⁴

1 «Qui (Ocskay) cum hostilem incursionem a tergo adverteret: illico ad viam ad pagum ducentem se conjicit, vix cum uno duobusve famulis, centurione, locumtenente et cæteris, via regia castellum inter et pagum Ocskóvium media se proripientibus.» (*Kolínovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796. 1. és a Commentárookban is.)

2 «Az mellette lévők közül csak egy sem fordult meg mellette, — mindnyájan szaladásra vették az dolgot.» (*Br. Berényi Ferencz* 1710. január 11-iki naplójegyzetében Ocskay elfogatásáról, a Nyitra megyében Póstyént lakó Ferenczffy tudósítása szerint.)

3 *Gr. Bercsényi Miklós* írja Kassáról 1710. január 19-kén a svéd királynál Benderben követségben lévő Ráday Pálnak: «Ezen új esztendőben Isten kegyelméből nevezetesen kezd újúlni szerencsénk; mert ugyan új esztendő napján az újvári portások Hajsztort Pozsonig űzték felmenő útjában, — igen kevésben múlt, hogy el nem fogták. Más rendbeli porta ugyanaz nap Verbónál Ocskayt elfogta, *25-ig valót katonáiban levágván mellőle.*» (Bercsényi diplomatai fogalmazványai 1710-ből, Vörösvártt.) A «*Mercurius Veridicus ex Hungaria*» című kurucz hírlap 1710. január havi számában pedig ezt olvassuk: «*Újvár, 4. Januarij.* Fœlicia nobis novus Annus producit initia. Parthia enim nostra equestris,» — s itt leírja a Heistert Pozsonyig űzött másik porta kalandját; majd így folytatja: «Fœlicius tamen alteri Parthiæ res cessit, sub Capiteano Jávorka, quæ perfidum illum Ladislaum Ocskay, olim apud nos Brigaderum (qui ejurata fide, post prælium Trencsiniense ad Cæsareanos profugit) commilitonibus ejus *ultra triginta* trucidatis, vivum nobis attulit.» (L. Thaly: «Az Első Hazai Hírlap,» 40. 1. Magy. Tud. Akad. Értek. 1879.)

4 «Ipsium porro Ocskayum, quod equo tyrone, quem tum nonnisi pro se ipse-

Jávorka rég lőhetett volna: de ő *élve akará Ocskayt elfogni*; szorosan oldala mellé ugratott tehát, s fölemelt jó kardjával kábitó csapást mért az áruló fejére. Ez, az épen keze ügyében volt karabélylyal fődözi fejét, s a csapást elhárítja, de csak annyira, hogy a kardvas a halánték helyett az arcba és orrba sújtódik, s ezen mély, nyíló sebet vág vala. Ocskay orczáját elborítá a vér; még egy vágást kap, mely két újját sebzi, és egy csákányütést a fejére, — azzal lováról lehanyatlik, s Jávorka és odaérkezett bajtársai, két lovászával együtt elfogják.*

met instruere cæperat, veheretur, facile assequitur Jávorka . . . Accidit ad reliquum infelicitatis cumulum, ut omnes selopi Ocskayi manuales nocte Nativitatis Domini more solito explosi ac tum necdum onerati essent.» (*Kolinovics*, az id. helyen.) *Berényi Ferencz* is ezzel megegyezőleg értesült: «Ferenczffy azt írja, hogy az mikor megütötték az kuruczok Ocskayt: az mikor puskázni akart volna, — *egy puskája sem sült el, az lova sem akart futásnak indulni, csak veszekedett alatta.*» (1710. jan. 14-iki naplójegyzet.)

* «Ipsum Ocskayum . . . facile assequitur Jávorka, et a latere assiliens, ense appetit. Ocskayus tamen surrecta manu, ita repellit ictum, ut per selopum, quem arripuerat, manuarium, framea tamen in nasum deflueret et cruentaret . . . Quare occurrentibus Javorcæ socijs capitur Ocskayus, ac obligato cruento naso, abducitur.» *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796. és a Commentárok.) *Berényi Ferencz naplójegyzete* 1710. január 7-kéről: «Újhelyből (Vág-Újhely) írják, hogy Ocskay igen oltalmazkodott; *két újját elvágták, az orrában is egy darabot, az fején csákányütés esett.*» A császáriaknak Győrött 1710. január 18-kán kelt hivatalos irata is *több sebet* említi Ocskaynak: «Dominus Colonellus Oczkay, ob accepta periculosa vulnera . . .» etc. (Gr. Pálffy-senioratusi levéltár, az id. sz. a.) Az egykorú kurucz ballada pedig, némi költői szabadsággal, így zengi el Ocskaynak elfogatását:

«Jávorka pediglen paraszti ruhában —

Egynihány vitézzel csak bétör házában.

«Héj Ocskay László! a nagy tobzódástúl

Kelj föl immár, — érted eljöttünk Ujvárbúl! . . .

Vérünk árulója, most add meg magadot!»

— Fölkele Ocskay: de fegyvert ragadott . . .

Kiverik kezébül, s úgy homlokon vágják —

Vér elborította mind a két orczáját.

Viszik már, viszik már kötve paripára

Nyargalton-nyargalvást viszik már Újvárba.» stb. (L. az i. h.)

Végre a császáriak irányzatos tudósításaiból összeállított frankfurti «*Theatrum Europaeum*» ekként adja elő Ocskay elfogatásának történetét: «Der von Ragoczy zu denen kayserlichen übergetretene Obrist Ozkay hatte das Unglück, in die Hände seiner Leute zu fallen, und eines schmähhlichen Todes zu sterben; womit es folgendermassen herging. Als die Rebellen zu Neuhausel die Gewissheit erhalten, dass sich er-

Ocskay számtartója Mirka Pál, a csatazajra kinyargal a faluból; de urát már megkötözve találja, s nem segíthetvén rajta, maga is csak lovának zsákmányul odahagyásával úgy menekülhet meg, hogy a kert sövényén általveti magát, s beugrik a kastélyba.¹

Jávorka Ocskay sebeit hamarjában bekötözteti, és azzal őt lóra erősítettén, az elnyert vezetékaripákkal együtt, az üldözésből megtért kis csapatával Pöstyén felé indul, s a táján a Vágon és úgy Bánkának a hegyen az éj leple alatt szerencsésen általköltözik Radosnya felé.² Másnap reggel s tovább egymásután három futárt is küld előre Újvárra, hogy *viszi Ocskayt*;³ az elfogott lovászok egyikét pedig — és ez szép, gyöngéd vonás a kemény katonától — visszabocsátja Vág-Újhelyre: *menjen el Ocskay hitveséhez, s adja hírül neki, hogy a férje rab!*⁴

Mely intézkedésnek más célja alig lehetett, mint a nőt idejekorán figyelmeztetni a férje megmentése érdekében teendő lépések szükségességére, — a mi nem kis szívjóságra mutat Jávorkánál. Az árulót ő mint katona, fegyverrel kezében, saját életét kockáztatva elfogá, s ezzel kötelességét tette: de egyénileg nem akar okozója lenni hóhérbárd alá hurczoltatásának.

A rab Ocskay azonban kevésbbé nemesen viselé magát. Fogságában is kiritt belőle a csábító gazember, a mi vala szabadságában.

meldeter von ihnen abgetrettener Obrister, nebst einiger Mannschafft, auf seinem Gute Ozky befinde: erbot sich also einer von denen Rebellen, Nahmens *Hadnack Lavarti* (értsd: *hadnagy Jávorka*), welcher zuvor unter ihm als Lieutenant gedienet, gegen Versprechung eines Geschencks (a Szluha-féle ajánlat) von 100 Reichs-Thaler ihn gefangen einzubringen. Hierauf ritte er mit 50 (vagy nagyítás, vagy sajtóhiba, 30 helyett) Mann aus, fand den Obristen auf besagten Gut; da sich dann derselbe zwar mit seinen bey sich habenden 8 Mann (?) auf das tapferste wehrete und viele von denen Rebellen mit eigener Hand niedermachte (?), je dennoch aber sich endlich ergeben musste, nachdem seine Leute niedergehauen worden, und er selbst auch *eine Wunde ins Angesicht* bekommen hatte. In solchem Zustande brachte man ihn nach Neuhausel.» (1710. évf. 66. 1.)

1 *Kolinovics*, u. o. A *Berényi-napló*, 1710. jan. 3-ikán: «Ocskayt ez napokban Verbón szorították meg az újváriak, s el is vitték.»

2 *Kolinovics*, *Commentarij*.

3 *Ugyanaz*, *Hist. Belli Rákócz*. az id. h.

4 A *Berényi-napló*, 1710. jan. 7-ikén: «Vág-Újhelyből írják, hogy az kiket Ocskay-val fogdostak el, azok közül bocsáttak el egyet, hogy vigyen hírt az feleségének.»

*Fávorkát és katonáit meg akará vesztegetni s a fejedelem és ország hívségétől, pénzbeli gazdag jutalmat és cs. tiszti rangot biztosító fényes ígéretekkel eltántorítani.*¹ Midőn pedig az igazlelkű és törhetetlen hazafias hűségű Jávorkától mind e csábító ajánlatai megvetőleg visszautasíttatván, belátni kényszerült, hogy ilyenmódon szabadbá nem teheti magát: egyszerre nagyot fordított a köpönyegen, s elkezdé erős esküvésekkel állítgatni, hogy ő labanczczá lételét már régen és százszor is megbánta, s szilárdúl föltevé magában megint visszaállani Rákóczi fejedelem hűségére, — csupán az ezrede fizetésére kiadandó pénzösszeg és montour-szállítmány érkezését akará még bevárni, stb.²

Jávorka hagyá a jelleméből végkép kivetkőzött embert beszélni: azonban Újvárrott jelentést tőn mind csábítási s megvesztegetési kísérletéről, mind pedig újabbi színlett kuruczsága felől szélnek bocsátott mendemondáiról. Mikre nézve aztán Ocskay a hadi törvényszéki kihallgatás alkalmával ki is kérdeztetett.

Jávorkának foglyával Radosnyától kezdve ellenséges helyőrségű várkastélyok s erődök, különösen Nyitra és Mocsonok között kell vala elvonúlnia, — mégis, mind előreküldött hírnökei, mind ő maga oly ügyesen választották meg útjaikat, hogy szerencsésen eljutottak Újvárba. A futárok már a délelőtti órákban (1710. január 2-ikán) beérkeztek, egymásután jelentve Ocskay László elfogatásának hírét, mit azonban a várbeliek hinni alig akartak;³ — mígnem délutáni 2 óra tájban magok is Jávorkáék megérkezvén a bástyákról most nem kis csodálkozásra színről-színre meglátott fogoly Ocskayval, — a ballada szerint:

«Hogy vitték a kapun, istrázsa kiáltott:

«Itt hozzák, itt hozzák az Ocskay Lászlót!»⁴

1 L. *Ocskay vallatási jegyzőkönyvének* 23. és 24-ik pontjait, alább.

2 Hogy e maga mentségére kigondolt hazugságot a kelepczébe került ember nemcsak Újvárt erősítette számos esküvéssel, hanem mindjárt elfogatása után, útközben is már emlegette rabúl vivőinek: bizonyítja *Bercsényinek* a cs. k. Hoff-Kriegsrath-hoz Ocskay kivégeztetése ügyében adott válasza. (L. alább.)

3 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796—797. 1.

4 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796. 1. (L. a mindjárt alább következő idézetet.) Másik művében (*Commentarii*) ugyan nem d. u. 2, hanem d. e. 11 órára teszi az Újvárba érkezés idejét: de amaz lévén a *későbbben kelt* s 1728-ban *sajtó alá rendezett mű* és *sajátkezével írott példány*, mi ahhoz tartjuk magunkat.

Az örvendetes hír viszhangja egyszerre betölté az egész erőseget. A katonaság s hajdúság minden szögletből sietett az utcákra, piarczra előtolongani, az ép oly hevesen gyűlt, mint hírhedett hazaárulónak meglátására; kit nemcsak hogy fölemelt öklökkel fenyegettek s éktelenül zúgva átkoztak, szidalmaztak: hanem felkapdosott kövekkel hajigálván, — csakis kísérői legnagyobb erőfeszítésével lehetett őt *az agyonköveztetéstől* megmenteni.¹ Nincs az a becstelentő cím, mit a nemzetárulónak és hitszegőnek szemei közé ne szórt volna a «pribék» Ocskay látására a forrongásig felingerült, felháborodott várórség. Vad fenyegetések között kiabálták: «*Karóba! kerékbe! akasztófára vele!*»...²

A nap hőse: *Jávorka Ádám* diadalérzettel ülve paripáján, alig bírt utat törni kis csapatával a háborgó tömegen keresztül, a főtéren fekvő várparancsnoki épület elé. Ennek kapujánál leugrott lováról, és leszállítá a közápor elül csak nagy bajjal megvédett foglyát, ki utóljára még mint híres kurucz brigadéros fordult vala meg itt 1708. júniusban, midőn Bottyán tábornok hadi értekezletekre hivatta volt meg. *Mostan — mi másképp!*... Akkor az egész helyőrség tisztelgett előtte: ma meg akará kövezni a nép.

Ottfenn a nagy ebédlő-palotában *Csajágghy János* dandárnok és várparancsnok, az épen beérkezett *Ebeczky Istvánnak* — Ocskay egykori versenytársának — tiszteletére, az új év alkalmából fényes lakomát adott, meghíván a helyőrségbeli tisztikar főbjeit. Az urak még együtt ülnek vala az asztalnál, poharazva a bevégzett ebéd után.

1 «Ratione nuper capti, huc adducti et inconditae multitudini equestri et pedestri vix a lapidatione erepti, dein suffragio proprio condigna fidefragio sententia 3. praesentis publico in foro gladio pervasti Ladislai Ocskay,» — etc. (*Szluha F.* 1710. január 7-iki emlékirata Romeisen Boldizsár cs. cartell-biztoshoz. (*Eredeti fogalmazat, a gr. Pálffy-senioratus levéltárában.*)

2 *Bercsényi gróf*, Kassáról 1710. január 19-kén Ráday Pálhoz szóló idézett levelében: «Ocskayt cum applausu et gaudio militiae vitték be Újvárbán; *de oly exasperatióval fogadták: nehezen tudták megtartóztatni Újvárbán az hadat karóba való vonatásátul csak addig is, míg examenje meglehetett, s másnap exequálták.*» Használó a *Mercurius Veridicus* 1710. januári számának Érsek-Újvárt e hó 4-kén keltezett közleménye, mely így szól: Midőn Ocskayt Újvárba bevitték, «*Militia praesidiaria inexplicabili cum indignatione patibulum et furcam — antequam vel ad Commandantem nostrum deduceretur — contra eum conclamantes, et vix jam ipse Commandans fervorem militum mitigare poterat,*» stb.

ÉRSEK-ÚJVÁR KATONAI TÉRKÉPE 1710-BŐL, DE LA RIVIÈRE HADMÉRNÖK-EZREDESTŐL.

(Eredetije a gróf Károlyi levéltárban.)

(316—17. lap.) II.

PLAN DE NEUHEISEL.

- A. La grande Collee
- B. Lis de l'herb
- C. Carrière
- D. Camp de garde de la Place
- E. Magasin à poudre
- F. Porte de Vienne
- G. Porte de Comorn
- H. Bastion de l'herb
- I. Bastion de l'herb
- J. Bastion de l'herb
- K. Bastion de l'herb
- L. Bastion de l'herb
- M. Bastion de l'herb
- N. Bastion de l'herb
- O. Bastion de l'herb
- P. Bastion de l'herb
- Q. Bastion de l'herb
- R. Bastion de l'herb
- S. Bastion de l'herb
- T. Bastion de l'herb
- U. Bastion de l'herb
- V. Bastion de l'herb
- W. Bastion de l'herb
- X. Bastion de l'herb
- Y. Bastion de l'herb
- Z. Bastion de l'herb
- 1. Bastion de l'herb
- 2. Bastion de l'herb
- 3. Bastion de l'herb
- 4. Bastion de l'herb
- 5. Bastion de l'herb
- 6. Bastion de l'herb
- 7. Bastion de l'herb
- 8. Bastion de l'herb
- 9. Bastion de l'herb
- 10. Bastion de l'herb
- 11. Bastion de l'herb
- 12. Bastion de l'herb
- 13. Bastion de l'herb
- 14. Bastion de l'herb
- 15. Bastion de l'herb
- 16. Bastion de l'herb
- 17. Bastion de l'herb
- 18. Bastion de l'herb
- 19. Bastion de l'herb
- 20. Bastion de l'herb
- 21. Bastion de l'herb
- 22. Bastion de l'herb
- 23. Bastion de l'herb
- 24. Bastion de l'herb
- 25. Bastion de l'herb
- 26. Bastion de l'herb
- 27. Bastion de l'herb
- 28. Bastion de l'herb

Le plan de la ville de Neuhäusel, ci-dessus, est le plus exact et le plus complet qui ait été dressé jusqu'à présent. Il a été dressé par le Major de l'Armée Prussienne, le Baron de Scharnhorst, en 1794. Ce plan a été gravé par le Major de l'Armée Prussienne, le Baron de Scharnhorst, en 1794. Ce plan a été gravé par le Major de l'Armée Prussienne, le Baron de Scharnhorst, en 1794.

Ott elnökkölt az asztalfőn Csajághy, mellette jobbról Ebeczky, balról Balogh István dandárnokok, lejjebb br. Limprecht János ezredes-térparancsnok, Rottenstein tűzér-alezredes s nagyszámú törzstiszt, közöttük *Ocskay Sándor* és Beleznay János; továbbá előkelő állású polgáriak, mint Szluha Ferencz præfectus, carthelæ commissarius és hadi főpénztárnok, Konkoly Thege László Komárom és Szöllősy János Nyitra-megyei alispán, stb.

Midőn Jávorka a zúgó tömeg közt a piarczra érkezett, az urak felugráltak az asztaltól, s mindnyájan az ablakokhoz siettek, a híres foglyot megtekinteni; s az isteni igazságszolgáltatás méltán büntető kezét szemlélvén a példában, — mindannyian elégtűlt és örvendező arcczal nézték a bekötözött fejjel s megkötözött kezekkel behozott árulót. Csak egy volt közöttük, a ki némán maga elé bámulva, szomorú orczával tekintte az ablakból alá az érkezőre, kinek sorsát szívében szánni látszék. És ez az egy a szerető testvér volt, *Ocskay Sándor* alezredes.¹

Azonban a lépcsőkön feljövén foglyával Jávorka, belép a palotába, s a várparancsnok előtt tisztelegve, bemutatja neki rab Ocskay Lászlót. «Istenhozott császármadár! — kiált fel Csajághy, — *rég kívántam már látni egy ilyen császár madarát!*»² Ocskay méltatlankodva válaszolt: «Mit gúnyolódik Kigyelmed? Jobb bizony, ha borbélyt hivat, a ki sebeimet bekötözze és meggyógyítsa!» Mire az indúlatos Csajághy — tán az egykor Ocskaytól vett személyes sértésnek is emlékezetében — hevesen visszavág: «*Majd hivatok én néked olyan borbélyt, a ki úgy meggyógyít, — semmid sem fáj többé! . . .*»³

1 «Die 2. Januarij hora 2-da pomeridiana, plerisque militiæ præfectis apud Joannem Csajághyum Újvári gubernatorem prandentibus, Jávorka perducit Ocskayum propius portam; præcurrentibus tribus sensim nuntijs vix fides fit captum esse, nisi adveniens, id ipsum centurio (t. i. Jávorka) confirmasset, quare omnes in fenestram ad spectaculum erecti verum esse comperiunt, stupente Alexandro Ocskayo, sortique fratris indolente.» (*Kölinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796—797. l.)

2 «Cui adducto, Csajághyus: *Salve — inquit — caesaris avicula; (ita patria Ungarorum lingua attagenem vocatur,) pridem attagenem eiusmodi videre cupiveram!*» (*Kölinovics* ugyanott, és Commentárjaiban is szórúl szóra.)

3 «...Petentique pro curando naso chýrurgum non obscure significat: *dandum fore, qui ita sanet, ut nunquam amplius doleat!*» (*Ugyanott*, mind a két munkában.) A főtérített személyes sértest illetőleg pedig azért beszéli *Kölinovics*, (u. o.) hogy

Szluha Ferencz, e jelenet után Jávorkához fordulva, üdvözli őt álmához hasonló szerencséjéért; és erszényét elővonván, az Újvárból kiindulásakor *tréfából* ígért aranyokat most, mint hadi kincstárnok, 100 kemény tallér értékéig valósággal kifizeti neki, jutalmul rendkívüli vitézsége- és fáradságaért.* Egyébiránt Jávorka e tetteért a fejedelemtől is részesüle kitüntetésben: ekkor lett századossá, s valószínűleg vitézi érmet is nyert.

Csajághyt valaha Ocskay — bizonyára borozás közben — arczúl ütötte volna; a mi ha csakugyan megtörtént: úgy okvetlenül véres párviadal következett utána közöttük, — mert különben Csajághy a kurucz hadseregben nem viselhetett volna tovább főtisztséget. Más adatunk ugyan ez eseményre Kolinovics állításán kívül nincs: de mivel Ocskay kötekedő, igrázda, részeges és indulatos, s azonfölül tisztársai fölött hetykélkedő ember volt, Csajághy pedig szintén magára tartó és hevesvérű, — tehát a dolog megtörténhetett.

* *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 797. Ugyancsak ezen író beszéli *Jávorka Ádám* további életéről, hogy az, a szathmári béke ideje után — tán mert a kivégzett Ocskay rokonainak bosszúállásától is tarthatott, — nejét s leányát honn hagyva, de János nevű fiát magával véve, Rákóczival Lengyel- majd Franciaországba bujdosik vala, s itt XIV. Lajos hadseregében — a Ráttky vagy a Bercsényi-huszárezredben — mint főtiszt szolgált. Egy ízben leányának 1000 tallért küldött haza kiházásításra, egy régi barátjához: de a leány már előbb hajadonul elhalván, az összeg gr. Pálffy Miklós nádor rendeletére, a szt. Ferencz-rendű szerzeteseknek adatott. Fia János később éveket töltött Krimben, mint a tatár chán udvarához kinevezett francia residens, s öregségére visszatért hazájába, hol Kolinovics személyesen ismerte őt, s alkalmasint tőle hallá az Ocskay elfogatásáról szóló részleteket. (*Commentarij.*) Még érdekesebb és teljeshitelű az, a mit *gr. Bercsényi Miklós*, a hős Jávorka Ádámnak még 1711-ben a németek általi elfogatásáról, budavári hosszas rabságáról s innét lett vakmerő és csudálatos megmenekülése után 1712. június vége felé lappangva Lengyelországba kibújdosásáról ír, Ilyvóról, (Lemberg) 1712. június 29-kén, Rákóczinak, ekképen: «*Jávorkával* szállottam; *megfogták vala még taval, Budárul csudássan s vakmerőn szabadult s bujkálva gyütt bé, — s csak Tót Pállal s más oly meghittel szólhatott maga. Beszéli, mint persequáltatnak öldözéssel az tisztek, csak két-három német tiszt beléjek garázdálkodik, s agyonlövődözik. Ocskay Sándort s többet nevezett olyyat, kik úgy vesztek; Pikó Döme kivágta magát s bujdosóban van, hol? — nem tudják. Azt könnyen hihetjük: kész a lelke mindennek, csak Isten kegyelmességét mutatná.*» (*Eredeti levél, Vörösvártt.*) Jávorka Ádámnak egy Ignác nevű dédunokáját, hg. Koburg szent-antali tiszttartóját, ki 1870. után halt el mint öreg ember, magunk is jól ismertük, s tőle hallók, hogy kosztolányi ősi részbirtokát a család Ádám kibujdosása miatt vesztette el. — A kit különben e rendkívüli férfiúnak csodálatos változatokban gazdag életpályája bővebben érdekel, megírtuk és közrebocsátottuk azt: «*Kosztolányi Jávorka Ádám* ezredes. Vázlat a Rákóczi-emigráció történetéből» cz. a Budapest, 1888. Grill R. bizományában.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

Ocskay kihallgatási jegyzőkönyve; orczátlan és hazug mentségei, erkölcsi romlottsága. Elesküsz a császárt, újból kuruczczá akar lenni, de visszautasíttatik. — Az újvári katonaság január 3-ika reggelén ismét fölzendül. A vésztörvényszék összeül. A népnek alig lehet már ellentállani; fegyverrel fenyegetődzenek. — Ocskay karóba vonatásra ítéltetik. Testvére könyörgéseire az ítéletet Csajághy pallosra enyhíti. Ocskay Rákóczi hívének vallja magát újra, nagy szolgálatokat ígér, — mindhiába. Végrendeletet tesz; búcsúzik öcscsétől. — Ocskay a nép előtt is megtagadja a császárt. Állandóságra, hívségre inti a katonaságot: tanuljanak példáján! *Lefejezik*, a hóhér ötször vág hozzája. Fejét a bástyán karóba tűzik. Népballada keletkezik róla. A Mária-kép vérzése. (?) — Tiszti bizonyítvány Ocskay László haláláról.

Csajághy még azon napon, saját jelenlétében kihallgattatá Ocskayt, kihez a kérdéseket Szluha Ferencz intézé. Mely kérdő pontok a reájok adott feleletekkel együtt írásba foglaltatván, szintén még jan. 2-kán aláíratnak s megpecsételtettek, hogy a másnap délelőttre kitűzött hadi törvényszéki tárgyalásnak alapul szolgáljanak.

Ezen okirat, Szluha révén mai napig eredetiben fönmaradt a Ghyczy-család levéltárában, honnét mint Ocskay Lászlóra nézve főfontosságú okmányt, szükségesnek látjuk közölni teljes szövege szerint, — tájékoztató megjegyzéseinkkel kísérve.

Examen Desertoris Ladislai Ocskay,

die 2. Januarij Anno 1710. Újváriini peractum.

Kérdés. 1-mo. Micsoda oktúl és indulattúl viseltetett, hogy az Confoederatiótúl recedált?

Felelet. Ad 1-mum. Egynéhányszor Ottlik György uram s mások által vádoltatott, hogy labanczczá akar lenni; félvén, hogy nyakon ne ragadtassék és az sok vádlás miatt el ne veszszen, — azért lőtt labanczczá.*

K. 2-do. Mikor vötte szívében azt az indulatot? ki tanácsábúl? ki által? kik operatiójával és kinél folytatta?

* Hiábavaló mentség; mert Ottlők intései s vádolásai — mint láttuk — akkor történtek, midőn Ocskaynak labanczczá létele már rég el volt titokban végezve.

F. *Ad 2-dum.* Csak azon nap, Tapolcsántt, mely nap labanczczá lött,¹ maga indulatjából és *Piver* (Pýber) *László ingerléséből*; Majtíni (Majthényi) fejr-barát által Pálffy Jánosnál jelentette maga szándékját, és annakelőtte soha senkivel az iránt nem tractált.²

K. *3-tio.* Kik voltak abban az ő complex társai magyarok között?

F. *Ad 3-tium.* Az egész tisztek, kiknek maga legelőször eleikben adta szándékát,³ kik is vele együtt löttek labanczczá, azon okból, hogy legjobb alkalmatosságok akkor vala labanczságra, más-képen is féltvén ő magát.

K. *4-to.* Miért Haister és Pálffy János neheztellettek reá az trencsini harc alkalmatosságáért?

F. *Ad 4-tum.* Semmi nehezteléseket nem tudja, mert akkor véllek nem correspondeált.⁴

K. *5-to.* Miért Méltóságos Fő-Generális úr ő Excja ordere szerint nem compareált az trencsényi harcra?

F. *Ad 5-tum.* Nem is vötte ő Excja orderét, hanem a Felséges Fejedelemét vötte, akkor a midőn az harc állott, és ahhoz képest is marsírozott, — kit jól tud Szalay Pál uram.

K. *6-to.* Mi okból? miképen? s ki által kényszerítettett, hogy az Felséges Fejedelmet és Méltóságos Fő-Generális urat ellenség kezében ejtsen? és miképen munkálkodott volna benne?

1 Képtelen és szemtelen állítás; hisz Kolinovics és mások tanúságából jól tudjuk, hogy már Vág-Újhely tervezett ostromát titkos labancz szándékból erőszakolá annyira. Azt hiszszük, Ocskay e hazug állításának ellenkezőjét annak helyén eléggé kimutattuk, — most tehát csak emlékeztetni kívánjuk erre az olvasót s nem úntatni hosszabb fejtegetéssel.

2 Pýber püspököt és a barátot, íme maga bevallja; br. Szúnyogh Lászlónét és a többi előzményeket elhallgatja.

3 Ez is hazugság; mert csak néhány bizalmas tisztjét meré beavatni titkos dolgaiba. Láttuk, hogy egy, az árulást megsejtett hadnagy és zászlótartó, az átpártolás végrehajtásának hajnalán kiosont táborából, és a később visszaszökött számos tisztek hittel erősíték, hogy Ocskay szándékáról ők mitsem tudván, csak midőn már körül valának fogva, kényszerültek labanczczá lenni.

4 A mi a *levélbeli* correspondentiát illeti: azt, hiszszük, hogy írásban ő maga már csak félelemből is nem correspondeált, — de *ízenetek által*, Pýber, Szúnyoghné, a barát és mások útján? — ez már más kérdés!

F. *Ad 6-tum.* Soha nem volt szándékja,¹ ne is adja Isten! Tudván azt, hogy mindeniknek volt quardiája, — azért nem is szándékoskodhatott arra.

K. *7-mo.* Micsoda státusban vagyon most a császár armádája? hány lovas- és gyalog-regimentekből álló? s mely erős?

F. *Ad 7-mum.* Arra nem lévén gondja, nem is tudja; hallotta ugyan Generál-Adjutant Definitül, hogy 16 regiment volna innend s túl is a Dunán. Generál Croi, Eugenius és Hohenczoller regimentjével, két batallion gyaloggal és az ő katonáival Losonczon vagyon. Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, kiket az ősszel itt Csápornál levagdaltak; Hohenczollernek csak egy része vagyon ott. Szécsényben Czikkingen maga regimentiből való batalliókkal és Uhlfeld regimentjeivel (így) vagyon; Vadkerten pedig Latur és Althan regimentjebeliékkal s valamely gyalogsággal Viard vagyon.

K. *8-vo.* Mit értett ezen télen és jövő campánián leendő operatiókról?

F. *Ad 8-vum.* Csak maga posttrungjaiban fog lenni vígyázással, és valamely diversiókat ha tészen, — formaliter nem operálódik. Jövő campániáról semmit se tud, most menvén Haister Eugenius-hoz Bécsben.

K. *9-no.* Garam mellett létekor Haister² Pálffyval miért szólkoztak össze? és micsoda intentióval ment Haister az felföld felé?

F. *Ad 9-num.* Azért, hogy Pálffy Zsilírzül elmenvén, nem impediálta az újvári proviant béhordását. Az Garamon sietve költözvén által (Heister Kálnánál), Ebeczky uramot akarta felferni, és hogy azután az postirungális lineákat megcsinálhassa.

K. *10-mo.* Miért hadták el Lőcse obsidióját?

F. *Ad 10-mum.* Nem volt (faltörő-) ágyúja, és valamennyi port, pummát (bombát) magával vitt, úgy Beszterczérül is utánna vitetett, azokat behányván, — kifogyott munitiójából, s recedált.³

K. *11-mo.* Micsoda suppositumban vannak az magyarokról?

1 Fennen hirdette volt pedig nem egyszer, hogy «ő fogja el Bercsényit!» (L. az 1708-iki őszi hadjáratot, II. kötet 11. 1.)

2 T. i. 1709. októberben. L. 686—689. 1.

3 Azt itt elhallgatta, a mit Vág-Újhelyen beszélt volt, hogy mennyi sok granátossát vesztette el Heister Lőcse alatt! Ebből is kitetszik hamissága.

Thaly K.: Ocskay László. II.

F. *Ad 11-mum.* Rosszban, gondolván, hogy teljességgel már debellatusok vagyunk.

K. *12-mo.* Mit hallanak a magyarok succursusáról?

F. *Ad 12-mum.* Semmit sem hallott.

K. *13-tio.* Mit beszélnek Újvár felől? és micsoda szándékjok vagyon?

F. *Ad 13-um.* Semmitsem hallott; szándékjokat nem tudja.

K. *14-to.* Francia és egyéb imperiumbéli dolgokról mit tud?

F. *Ad 14-tum.* Egyebet nem tud, hanem hallotta, hogy megverekedtenek, és valamely sánczot nyertenek az francziától, — de ott is több veszett az németben, mint az francziában, csak hogy a német nyerte meg a placzot; noha ők, az németek, az magok dolgait szokták nagyobbra mondani.

K. *15-to.* Eugenius herczeg mi okra nézve jött Bécsbe, és Haister is oda? úgy maga is miért szándékozott oda, és miért kéredzett a maga postírunkjából? s mi karban és rendben vannak azok a postírungek?

F. *Ad 15-tum.* Eugenius, úgy tudja, hogy dispositió-tételekre jött alá, Haister is oda azért ment. Maga pedig mundírunkjának Pozsonbúl való kihozatásáért és fizetésének kivételéért kéredzett, *hogy odafel most egyéb constitutiókat is megvizsgálván, lejövetelivel magának közinkbe való bátorságosabb és jobb visszajövetelt szerezhessen, mert soha nem nyugodhatott a lelke, miolta elpártolt vala.* (!! Miben legyenek a postírungek? feljebb megmondotta, az mint tudta. Lubomirszky (Tivadar) pedig most állott Haisterhez hadastúl, kinek hadai a XIII. városoknál maradtak.

K. *16-to.* Mikor kezdődik Pozsonban az gyűlés? és miért?

F. *Ad 16-tum.* Úgy hallotta, hogy most ez új esztendőben elkezdetik, de miért? nem tudja.

K. *17-mo.* Hogy merte maga regimentjebeli katonasággal hitöket megszegetni és labanczokká tenni?

F. *Ad 17-mum.* Megmondotta mindgyárást mind maga, mind Pálffy nékiek, hogy a kinek kedve nincsen, — *visszamehet;* (?!!) *ő senkit nem kényszerített sem akkor, sem azután,** annyival is inkább,

* Orczátlan hazugság. Jól tudjuk, hogy Pereszlénynél az elárúlt ezred körül-

hogy látta: *nem sok becsületet nyert magának*, (ez igaz!), és azért nem is ölette az kuruczokat (?), kiért Haister sokszor neheztelt is, mondván: *ők is olyanok, azért nem ölik!*

K. 18-vo. Nem bánta vala-é meg maga labanczczá lételeét? és miért? Volt-é hát vissza való jövetelre szándékja, ha reménlhette volna grátiáját, és mikor? *Ebben a szándékban lött volna-é valaki néki társa?*

F. *Ad 18-vum.* Nem egyszer, hanem ezerszer is megbánta, — *Isten ötet úgy segélje!* — labanczczá létét; és hogy valóságosan megbánta eleitül fogva: *Isten ötet úgy segélje*, — mert itt nállunk jobb állapotja és nagyobb becsületi vala, melyet németek közt el nem érhetett; az minthogy odaalá Losoncz táján való létekor gondolkodott visszajöveteléről, (?) csakhogy most elsőben mundíráját és fizetését vehette volna ki odafel: lejövetelivel mindgyárt kezdett volna magának útakot csinálni az visszajövetelre (??) és grátiája megszerzésében munkálkodni, mert csak nem lehetett németek közt nyugodalma; (!) *de ugyan még senkivel az iránt tanácskozni nem merészlett.*¹

K. 19-no. Miért irkált tavaly² ide Újvárba, hogy adják fel a várot: mivel már Bottyán, Ebeczky, Balogh Istvánék s más, Dunántúl való tiszt urak is hozzájuk tartozandók és óránként közikben várattatnak?

F. *Ad 19-num.* Isten ötet úgy segélje: ő nem írta s nem is iratta, hanem Pálffy uram iratta maga secretáriussával, és néki csak megparancsolta, hogy subscribálja; (!) *ő osztán meg sem olvasta*, (??) *hanem Pálffy kedvéért csak subscribálta; (!) azért nem ő, hanem*

fogatván, úgy kényszerítettett a labanczságra, eskületételre stb. — mint ezt a később oly nagy számmal viasszaszökött tisztek és közkatonák egyől-egyig hit alatt vallották. Miként csábította pedig hazug levelekkel Berthótyt és az újváriakat s üzenetekkel későbbben is öcsesét Sándort és Elek Zsigát, ezüstpénz fitogtatásával a katonaságot, sőt legutóbb csak a megelőző napon is Jávorkát fényes ígéretekkel, — *láttuk.*

1 Hogy e pontban kétszer is hamisan esküdött és a visszatérés még csak gondolatjában sem volt, csak most koholá ki féltében mentségül: ezen dőlt betűkkel szedett mondattal világosan elárúlja ő maga.

2 Hübásan, *harmadéve* helyett; mert már 1710-et írtanak e kihallgatáskor, s az Újvárba küldött rágalmazó levél — mint tudjuk — 1708-ban kelt.

*Pálffy esküdt, hogy a (azon) dolgok megvannak, mert ő semmitsem tudott benne. (??)*¹

K. 20-mo. *Úgy kellett-e hát maga hitetlenségét Pálffy kedvéért újítani és Istennek haragját bosszúállásra gerjeszteni azzal is, midőn teljes Szent-Háromságra, boldogságos Szűz-Máriára és Istennek minden szenteire azon levelében esküdött, hogy különben nincsenek az dolgok?*

F. *Ad 20-mum. Pálffy uram parancsolatjára kellett azt cselekedni, (?!)* mert ő az levelet nem írta, sem nem iratta, hanem megolvasatlan csak subscribálta, (??) — azért abban nem lehet ő vétkes, (!!) mert őnéki kénytelen subscribálni kellett, (!) az mit Pálffy Barlókkal² iratott.

21-mo. Zólyom-várában lévő rabokkal szólván és azok közt Benkovics György nevűvel, miért Felséges Fejedelmünket és Méltóságos Fő-Generálisunkat ő Excját becstelenítette és ördögadtázta?

F. *Ad 21-um.* Nem szidta — Isten őtet úgy segítse! — soha is (??); még az németet sem szidta, mikor ellensége volt: nemhogy ezen jó urait szidta volna.³

K. 22-do. Ezen és más hitetlen cselekedetiért mit nyert s mit reménlhetett a császártúl?

F. *Ad 22-dum.* Néki az amnüstialis-grationálison, rangon, (ezredesi) decretumon és egy aranylánczon kívül egyebet nem adtak⁴ s nem is kért, — azt is Pálffy Bajmóczon adta neki, kiben ő semmitse tudott vala. (??)

K. 23-tio. Most rabságában miért akarta az ország híveit *corumpálni és azokat pénzzel és tisztség ígérésével hitegetni, hogy őtet elbocsássák és velle együtt szökjenek el*, ha kivált szándékoskodott ismét hozzánk visszajönni?

1 Lehet-e már ennél szemtelenebb, gyávább és gyarlóbb mentség? Ez már maga eléggé elítéli a minden nemesb tulajdonból kivetkőzött nyomorú embert.

2 Barlók István, Pálffy magyar titkára.

3 Nem hiába járt egykor Nagy-Szombatban a jezsuiták diák iskolájába, azt megtanulta: *Si fecisti — nega!* Egyébiránt látjuk e válaszából, hogy nemcsak tagadni: de még *hizelegni* is próbált, csak hogy nyomorúlt életét valamiképen megmenthesse.

4 Hát a Kolinovics által említett 20,000 frt, és tömérdek megengedett rablásai, sarczolásai?

F. *Ad 23-tium.* Azért cselekedte, hogy mivel még maga visszajövő szándékjára (!) securitassa nem volt: féltette magát, úgy ne járjon, mint Bezerédy; — kívánta volna ő is, mint rab, szabaddúlását.

K. *24-to.* Tudja-é, hogy hadak-ámítók és azokat corrupáló rabok halált érdemelnek, a midőn ollyant *salvus conductus* alatt cselekesznek?

F. *Ad 24-tum.* Nem tudta, hogy az halálos légyen,¹ minthogy még akkor nem várban, hanem kívül raboskodott.

K. *25-to.* Miólta labanczczá lőtt, hány kuruczot ölt s öletett? s hol?

F. *Ad 25-tum.* Egynél többet nem ölt, — Isten ötet úgy segélje!²

K. *26-to.* Hát tavalyi esztendőben Emőkénél Szörényi Ferencz elfogott katonáját *examen után*, maga kezével miért ölte meg? nemkülönben *Palástokon Ebeczky uram katonáját főben lőtte az ráczok kezében*, kiért az ráczok rá is támadtak volt.

F. *Ad 26-tum.* Nem Szörényi Ferencz katonája: hanem ő maga előbbi regimentebeli katona volt,³ kit is midőn lórúl levertek, in *prima furia* lőtt agyon; többet ő — *Isten ötet úgy segélje!* — sohasem ölt, nem is akart.⁴ Ebeczky uram katonáját sem ölte, ott se volt akkor, hanem az (honti) hegyek közzé volt ordereztetve *szegénység felveretésére*, (!!) kik otthon nem laktak, és azok *marhájok elhajításokra*.⁵

K. *27-mo.* Jutott-é valaha eszébe s tudta-é azt, *hogy a ki az Haza Confoederatiójához kemény esküvéssel és Urához sokszor letölt hitit megszegi és annak szolgálatjátul nemzete megtagadásával hitetlenül elpártol, méltó légyen az halálra?*

F. *Ad 27-mum.* Nem tudta, hogy azért halált érdemeljen, (?!!) minthogy sokan Dunántúl kétszer-háromszor is labanczokká lőtte-

1 Mint a hadi-törvényeket ismerő régi katonának, ezredesnek, volt brigadérosnak jól kell vala ezt tudnia.

2 Az esküdözést — mint látjuk — épen nem kímélé; de, hogy hányat öletett meg? (t. i. nem nyílt harcban,) arra a felelettel mégis adós maradt.

3 Mintha ez nem mindegy lett volna!...

4 S midőn őt Pálffy Nagy-Tapolcsányt, Bokrosék elfogatásakor, a kurucz rabok gyilkolásáért megfeddette?

5 Íme, maga bevallja, mily nemes főladatokra használták őt a németek!

nek, s még sem ölettettnék meg, kézben akadván;¹ azért ő is gondolta azt, hogy ővéle is hasonlóképen bánhatnak.² Tudja pedig azt és jól isméri, hogy az magyarországi Confœderatió és Felséges Fejedelmünk hűségétől recedált és hitit megszegte.

K. 28-vo. Ezeken kívül egyebet mit tud? és ezen feleletiben perseverál-é tovább is?

F. *Ad 28-vum.* Ezeken kívül nincs semmi oly derék állapot, kit eltagadna; hanem, ha eszébe nem jutna most, tovább is kész megmondani. Valamiket pedig az mostani kérdésekre mondott: azokban perseverál, és azok mellett is kíván meghalni s élni is.

Coram me *Francisco Szluha* Examinante, m. p.
(P. H⁵.)

Coram me *Joanne Csajági*, m. p.
(P. H.)

Látható e vallatási jegyzőkönyvből: mennyire elhagyá az egykor híres vakmerő férfiút bátorsága, midőn — csakhogy nyomorúlt életét valahogyan megmenthesse — ismételten a legocsmányabb esz-

1 Itt Ocskay — jól átértett hamissággal — Babócsayra és ennek ama társaira céloz, a kik Dunántúl 1704-ben s 1705. tavaszán, Károlyi tiszántúli hadainak elszaladása után, az ellenség torkába jutván és Heisternek a veszprémieken stb. elkövetett kegyetlenségeitől megrettenvén, *nehéz kényszerűség alatt* meghódoltak Leopold császárnak. *De ezek dolga egészen más: mert akkor még nem létezett a Confoederatio*, melyen hittel esküdtek egymást és a közös nemzeti ügyet többé semmi körülmények közt el nem hagyni a szövetkezett hazafiak. Az átpártolások tehát — és annál inkább az *önként* történők — ettől fogva egészen más szempont alá tartoznak. Egyébiránt magát Babócsayt is csak Bercsényi mentette volt meg, hogy 1705. őszén Pápán történt elfogatásakor Bottyán tbk. föl nem akasztatta.

2 Ocskay nem gondolta meg, hogy e koholt állítása éles ellentétben van a 23-ik kérdőpontra adott feleletével, melyben viszont a Jávorkák ellen megkísérlett csábítása mentségeül azt hozá föl: *féllette magát, hogy úgy ne járjon, mint az drúldsáért lefejezett Bezerédy járt!*

3 *Eredeti*, összevarrott két ívre in folio irva, Csajághy- és Szluhának sajátkezü aláírásaival és piros spanyolviaszba nyomott, ma is teljes épségű gyűrűpecsétéikkel, az Assa- és Ablancz-Kürthi *Ghyczy-család* levéltárában, Kis-Igmádon. Nem lesz érdektelen e nagybecsű okirat történetére nézve följegyezni, hogy annak fönnlételére — mint a melyről az 1847-iki pozsonyi országgyűlés alkalmával hallott beszélni — először *Deák Ferencz* figyelmezteté 1864-ben e munka szerzőjét, a ki aztán *Ghyczy Kálmán*-hoz fordúlván, ennek szíves közvetítésével 1865-ben megkapta a Ghyczy-ltárban lévő összes Rákóczi-enumokat.

közökhöz folyamodik vala. Nem áthat orcátlanul hazudni, tagadni, saját bűneit másokra kenni, koholni, szemtelenül színlelni és újra meg újra hamisan esküdni, — a helyett, hogy ha már botlott és vétkezett: ezt (mint Bezerédy tevő) férfiasan bevallaná, s elég lelki erővel bírna tettének következményeit bátor szívvel bevárni. Megrögzött gonoszlelkű és erkölcsileg süllyedt embereknek — a minő ő volt — ritkán adatik meg ez a szellemi fennköltség.

Sőt még tovább ment. Nem elég, hogy újból kuruczczá lenni akaró szándékát kihallgatásakor esküvel erősítve jegyzőkönyvre vetette, — hogy csak valamikép kegyelmet koldúlhasson magának, — hanem *ismét nyíltan pártot változtatott*. Ugyanis a nélkül, hogy erre bárki által felhivatnék vagy ösztönöztetnék: *nyilván, mindenek hallatára megtagadá hódolati kötelességét Főzsef császárhoz, és sok nagy esküvéssel, átokkal megint önként hűséget fogadott Rákóczi fejedelemnek s a szövetszert magyar haza rendéinek*. Mely ünnepélyes nyilatkozványairól tüstént számos, szem- és fültanú által aláírt hiteles bizonyítványok vétettek föl.*

Íme, az elvetemültségnek, a minden állhatatosságot, elvűséget durván arcúlcsapó erkölcsi romlottságnak netovábbja! . . . Azonban, — mind hiába! Hitvány fejét mindezekkel meg nem mentheté. A ki a haza, önnön vére és édes nemzete, jó fejedelme, sőt az isteni jószág és közmorál törvényei ellen annyit vétkezett, — annak büntetlenül való menekülését a bosszúló egek és a megbántott közérzület nem engedék. Ocskay Lászlónak el *kellett* buknia. 1710. január 3-ikán utólszor virradt fel számára a nap.

Emlékezünk, hogy *az érsek-újvári vitézek* valának azok, kik Ocskay árulása hírére hallatlanul felháborodva, szegény megholt

* *Szluha Ferencz* magyar cartell-biztos írja É.Újvárból 1710. január 7-kén *Romeisen* Boldizsár cs. cartellæ commissariusához: «... Addo prætere (Ocskay főntebbi vallatási jegyzőkönyvének megküldött latin példányához) super confessionibus ejusdem palam factis et publica in foro professione testimoniales; quid is hominis fuerit, evincuit hæc manifeste, qui (t. i. Ocskay) non qua Suae Mattis fidelis: sed qua jam novus Ungarus punitus est pro illis, quæ nondum amnistiata fuerant delictis.» (*Gr. Pálffy-senioratusi levéltár*, Arm. VII. Lad. 9. fasc. nro. 13.) Szintén *Szluha* írja 1710. jan. 20-kán ugyanannak: «Sciat Dnao Vra *Ladislaum Ocskay* rursus servitium Regni multis depositis juramentis acceptasse, adeoque non Cæsareanum, sed Confœderatorum pœna mortis dignum Colonellum capite plexum esse.» (*Ghyczy-levéltár*.)

Berthóty buzdítására szívemelő lelkesedés között legelőször esküvének össze újból, nagy erős hittel a Confœderatió állhatatos megtartására, és a várnak utolsó csepp vérig oltalmazására. A minthogy dicsőséggel vissza is verék a dölyfös Heisternek dühös erőlködéssel vívott ostromát. *S ők még folyvást a régiak valának; az újvári hősokeket 1710-ben is a harmadévvvel azelőtt vallott lelkesedés töltötte el.* Az elhunyt Berthóty örökségül hagyá e szellemet vitéz fiaira.

Ezen törhetlen lelkű és buzgó hazafias érzelmű bajnokok megsértett közszelleme lázadt fel most Ocskay ellen, s kérlelhetlen bosszút kiált vala az áruló fejére. Valamint a szintén nagyot vétett, de Ocskaynál erkölcsileg sokkal magasabban álló szerencsétlen Bezeredy Imre véres halálát Eszterházy Antal és a dunántúli hadak követelték leghangosabban: úgy Ocskaynak vesztét az érsek-újvári helyőrség kívánta. Ő ellenök vétett legtöbbet, őket akará először is csábításaival, fenyegetéseivel s legjobbjaik ellen hamis esküvések alatt szórt rágalmaival hívségükben megingatni és a haza esküdt ellenségének kezére játszani. Most mindezekért adjon számot, fizessen életével!

Említettük, hogy a katonaság már január 2-ikán, Ocskay Lászlónak behozatalakor sűrű tömegekben tódult az utcákra és piarczra, s fenyegető zúgással átkozá és kövekkel hajigálá a hitesegegett pribéket, kit már akkor is csak a kedvelt Jávorka tekintélye s a fődözet erélyes ügyessége óvott meg a karó vagy megkövezés általi haláltól, egy szóval: a felingerült népdüh iszonyaitól. De az egyszer fölháborodott indulatokat — kivált a *bosszúállás* hatalmas ingerét — elégtétel nélkül állandóul lecsillapítani vajmi ritkán lehet! A háborgó tömeg már Ocskay behozatala után is csak a parancsnoki palota erkélyén megjelent *Csajághynak* tekintélye egész súlyával nyilvánított abbeli határozott kijelentésére oszlott szét, *hogy az áruló azonnal ki fog hallgattatni, és hadi törvényszék elé állíttatván, méltó büntetését veendi!* *

* V. ö. Bercsényinek már idézett levelét és a *Mercurius Veridicus* újvári közleményének ezen folytatását: «*Vix jam ipse Commendans fervorem militum mitigare poterat, nisi Jure Belli convictum, qua iniquum Patriæ et Confœderationis proditorem, manu carnificis decollandum curasset.*» A halálbüntetést ekkor kellett a tömegnek

Január 3-ika reggelén pedig, midőn a főtiszték és a hadi törvényszék meghívott tagjai a várparancsnoki palotába gyülekeztenek: már az összes helyőrség is régen talpon volt. Hajdúk, huszárok, pattantyúsok fegyveresen és nagy csoportokban lepték el a főtert. Különösen sűrű tömeg zajongott a főparancsnoki lak kapuja előtt. Az egész csoportosulás oly izgatott, háborgó jelleget mutatott, melyből bizton következtetni lehete, hogy itt valami nagy, valami rendkívüli esemény van készülóban.

Odafent Csajághy elfoglalva az elnöki széket, a hadiszék összeült, az urak tanácskoztak. Lent a tömeg nyugtalanul zúgott, háborgott. Fent idézték, vitatták a hadi-törvények és cartell-szerződés paragraphusait: lent mind jobban türelmetlenkedék a vért szomjúhozó sokaság; vésztojósló, fenyegető, lázongó kiáltásokat, kardcsörgetést lehetett hallani, villogó szuronyokat látni.

Végre, a sűrű tömeg ott a főparancsnoki palota kapuja előtt türelmét vesztve, fenyegető zendülésben tört ki, s lármásan követelte: *«Adják ki nekik az áruló Ocskayt, a ki elevenen karóba huzatást, kerékbe töretést, vashorogra akasztást, avagy bármily kigondolható kínos halált érdemel! Adják ki, — majd elbánnak ők vele!»*

Hiába kísérlek meg a tiszték, a parancsnok, a lázongó hajdúságot lecsillapítani, — minden rendre, csendre, várakozásra intés haszontalan volt. A tolongás, zajos fenyegetődzés, vad háborgás, fegyvercsörtetés mind hangosabbá lőn. Az áruló börtönének megrohanásával fenyegetődzének. Komoly, vészes, véres jellegű zavarásoktól lehetett tartani.

E pillanatban Csajághy kijelenté, hogy ő a zendülést megzabolázní, a nép dühét elfojtani nem érzi elég erősnek magát, — nehogy tehát még rosszabb valami történjék: siessen az ítélethozatallal a törvényszék! Az urak szavaznak, és Csajághy kimondja az akkori hadi jog szigorú elvei szerint szabott halálítéletet: *Ocskay László, mint urának, hazájának, nemzetének és a confoederatiónak árulója, sokszoros hitszegő és nyilvános pártütő, e napnál világosabban*

először megígérnie, különben a végsőkig felizgúlt kedélyű zajongó hadakat lehetetlen lett volna csak ideiglenes szétozslásra is reábírni.

*megbizonyodott iszonyú büneiért, önnön-magának méltó büntetésére s másoknak rettentő példájára, — elevenen való karóbahúztatás által végrehajtható halálra kárhoztattatik!**

Minő hatással volt ez a rettentő ítélet a bűnösre? — Adataink világosan nem mondják: de egyes följegyzett tények s jelenetek után mégis elképzelhetjük. Szluha január 7-iki levelében (Romeisenhez, mint már föntebb idéztük) említi, hogy Ocskay még a köztéren is — midőn tehát már halálra vitetett — nagy felszóval esküdözik vala: *hogy ő immár ismét Rákóczi és az ország híve, nem a császáré!* Lehet, hogy a boldogtalan, utolsó pillanatáig azt hívé: e vallomásaért — noha az már előbb visszautasított — végre tán mégis megkegyelmezik!

Némi kegyelmet csakugyan kapott: de ezt sem önmagának, — másnak köszönheté. Ugyanis, míg az elítéltnak utolsó lelki vigasztalására két szt. Ferencz-rendű atyát küldöttek börtönébe, ottkünn pedig a kivégzéshez szükséges előkészületek megtétettek: Csajághy

* *Kolinovics*: «Die 3. Januarij, Csajághyus, alapæ olim ab Ocskayo sibi impactæ bene memor, nocte absque somno exacta, gregarios milites ac plebem clam subornari curat, ut ad fores prætorij tumultuose clamaret: Extradandum sibi Ocskayum per-duellem, palo, rota, unco, cunctisque vel excogitabilibus supplicijs dignum, qui spreto Confœderationis juramento, hosti Ungarici nominis adhæserit, patriamque oppugnarit. Quare sententia Csajághy, *siquidem se tumultui plebis resistere non posse, coram assidentibus in judicio suis assereret*: Ocskayus vivus palo infigendus decernitur.» (Hist. Belli Rákócz. IX. 797. 1. és Commentarij, Nemz. Múz. kézír. lat. fol. 389.) V. ö. az *egykorú balladáinak* a zendülésre vonatkozó, alább idézendő verseivel. *Bercsényi* jan. 19-iki levelén kívül is említi, ú. m. Kassáról 1710. febr. 20-kán Ocskay halála ügyében Szluha Ferenczhez irt válaszában, az újvári «*tumultust*». (L. szintén alább.) A mit azonban Kolinovics arra nézve — nem tudni, micsoda? de bizonyára hibás alapon — mond, mintha t. i. a lázadást Csajághy titkon maga idézte volna elő: az nem egyéb *puszta rígalomnál*, melyet talán ennek személyes ellenségei koholtak ellene. Egykorú iratokban ilyesmiről semmi emlékezet sincs; de meg jól tudjuk, hogy Ocskayt árulásától fogva mennyire gyűlölé az egész kurucz hadsereg, — nem volt arra semmi szükség, hogy *ő ellene* valaki izgasson és izgassa kivált *azt a népet*, mely a foglyúl vitt árulót *mindjárt az erősségbe behozatalakor heves szitkokkal és közáporral fogadá*, úgy, hogy — mint láttuk — alig lehetett őt a megöletéstől már akkor is megmen-teni. Nem kellett azokat izgatni Csajághynak! Eléggé fölzigatta az árulás gaz ténye s az áruló személye. Sőt, a *Mercurius Veridicus* nyilván állítja és Bercsényi is említi, hogy *épen Csajághy* mentette meg tekintélyével a népdüh első kitörése elől is Ocskayt. Kolinovics ezen, ki tudja miféle mendemondából eredt ráfogása tehát semmi hitelt nem érdemel.

[Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

OCSKAY SÁNDOR SAJÁTKEZŰ LEVELE.
(Eredetije Thaly Kálmán gyűjteményében.)

(331 lap.) II.

[Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Kõrvald polemat ajantun klätk
mind ja ahav Brigadierid Orak.

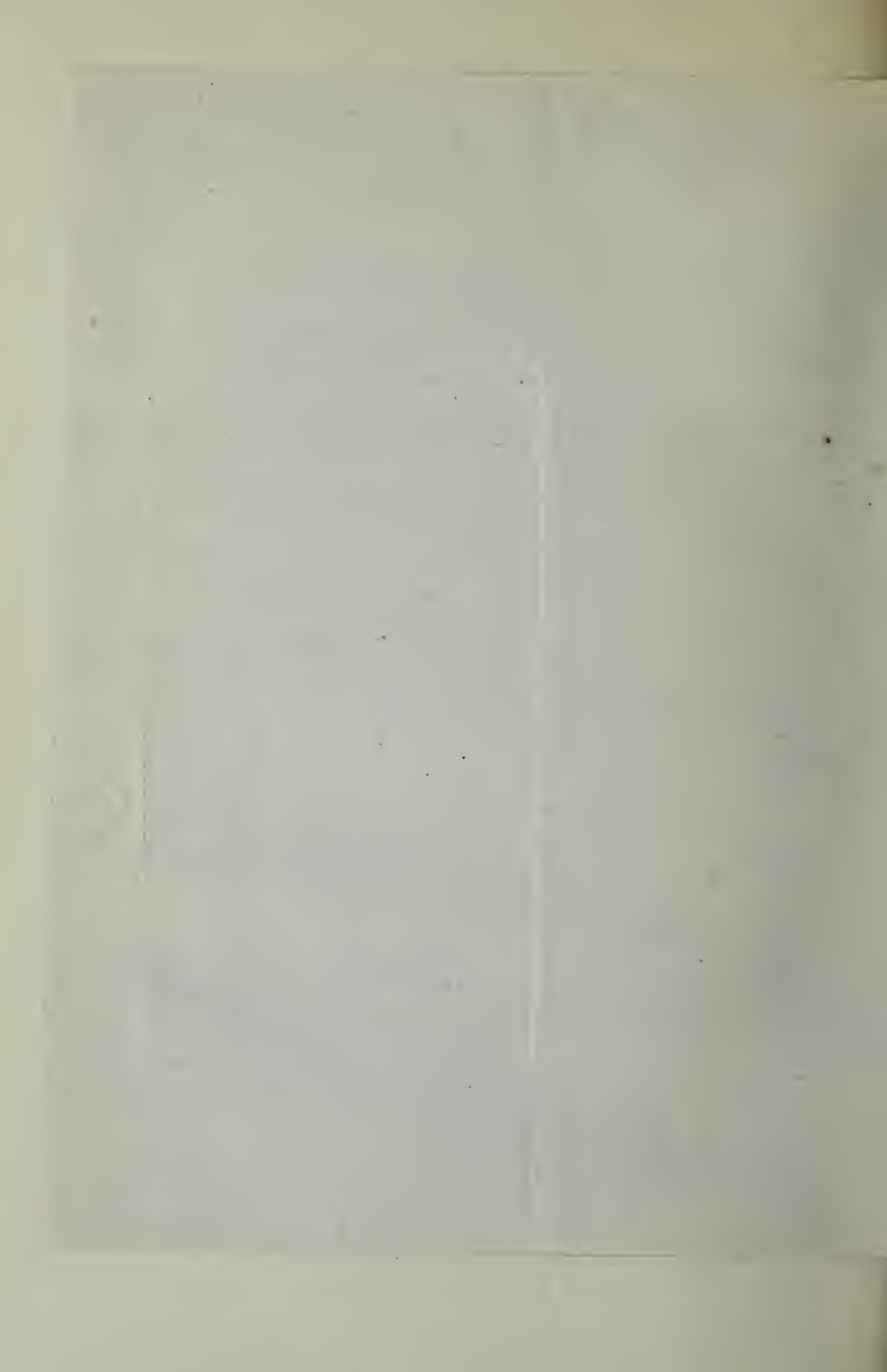
W. Kletten lijo" Deak Feremur Orak kaitsele
vel ide pebelibre iskerwin, sajda Orak - is ide
waion, co klätk Bellujan jaggor, innerd Orak
Fö Generalid Orak w. An megyünh co Exho
parempollata print. Ritej dand Orak sarnocra
wagyon Andrap. Pal Orak co. Hgärol edgyüt, He
met arpo ment Orakha rei felh. wagy. is talan
altal is ar. reien. gondolon nem iser beret neki.
Leia meq epitese. Laband Orakha Orak meq itter
nindon de meq me itter
belliben die. Orak. est
klätk

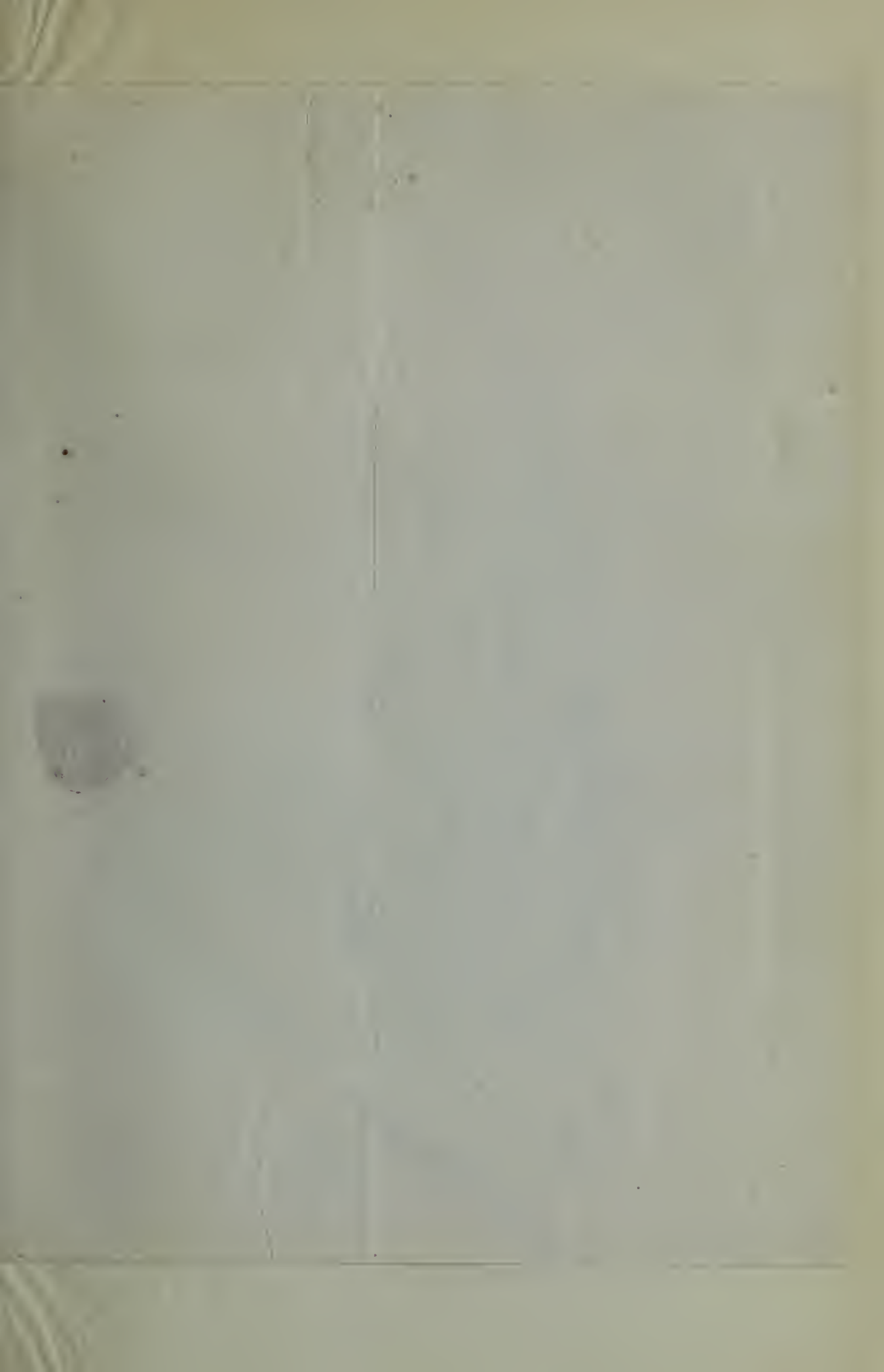
W. Kletten lijo" Deak Feremur Orak kaitsele
vel ide pebelibre iskerwin, sajda Orak - is ide
waion, co klätk Bellujan jaggor, innerd Orak
Fö Generalid Orak w. An megyünh co Exho
parempollata print. Ritej dand Orak sarnocra
wagyon Andrap. Pal Orak co. Hgärol edgyüt, He
met arpo ment Orakha rei felh. wagy. is talan
altal is ar. reien. gondolon nem iser beret neki.
Leia meq epitese. Laband Orakha Orak meq itter
nindon de meq me itter
belliben die. Orak. est
klätk

Kõrvald polemat ajantun klätk

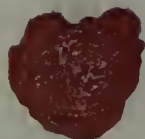
P. L. innerd Ritej
dand Orak w. An megyünh co Exho
parempollata print. Ritej dand Orak sarnocra
wagyon Andrap. Pal Orak co. Hgärol edgyüt, He
met arpo ment Orakha rei felh. wagy. is talan
altal is ar. reien. gondolon nem iser beret neki.
Leia meq epitese. Laband Orakha Orak meq itter
nindon de meq me itter
belliben die. Orak. est
klätk

Ritej dand Orak w. An megyünh co Exho
parempollata print. Ritej dand Orak sarnocra
wagyon Andrap. Pal Orak co. Hgärol edgyüt, He
met arpo ment Orakha rei felh. wagy. is talan
altal is ar. reien. gondolon nem iser beret neki.
Leia meq epitese. Laband Orakha Orak meq itter
nindon de meq me itter
belliben die. Orak. est
klätk

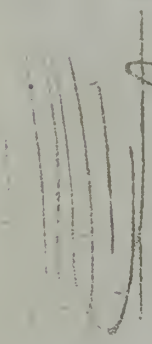

1708

J. Hemrichs is the Secretary
and President of the
newly formed Society with
his office in the

Adm.

elé járult a bűnösnek testvére *Ocskay Sándor*, s atyafiszeretetétől ösztönöztetve, nem szűnt meg szánakozó szívvel, könnyek között, sőt *utóbb térdre hullva* könyörögni szerencsétlen bátyjáért: tekintse ennek azelőtti hadi érdemeit, híres vitéz voltát, előkelő családját; tekintse *az ő* hűséges szolgálatait, — és ezekért s az Isten irgalmáért kéri: ne lakoltassa bátyját oly kínos és gyalázatos halállal; hanem, ha már életének nem lehet kegyelem, *enyhítse legalább a halálbüntetés módját, végeztesse ki őt pallossal!*

És a jószívű, szerető testvér sok könyörgése nem múlt hiába; a főparancsnok szíve meglágyult. Csajághy élt enyhítő jogával, s elrendelé, hogy a kivégzés, a csúfos és kínos halálnemet követelő katonaság óhajtásai mellőztével, *egyszerű fővétellel eszközöltessék*, s csak a levágott fő tűzessék azután karóba, hogy így a lázongó nép kívánságának is némiképen elég legyen téve.*

Ocskay Sándor megvivé e valamennyire mégis vigasztaló hírt bátyjának, ki sírva köszöné meg az öcscse által irányában tanúsított testvéri szeretet megható nyilvánulását, a melynek egyedül köszönheté, hogy a halálnak ama kinteljes és meggyalázó nemétől megszabadult.

A két testvér közötti érzékeny jelenetnek az ítélet végrehajtása vezetésével megbizott térparancsnok br. *Limprecht* ezredes figyel-

* A *Mercurius Veridicus* már ismételve idézett 1710. január 4-iki újvári közleményében e tényre nézve olvassuk: «... pro quo (t. i. Ocskayo) *flexis genibus ad minuendam mortis poenam apud totam militiam, frater ejus Alexander*, apud nos Vice-Colonellus, *institit.*» — Kolinovics pedig ugyane tárgyról így folytatja: «... Ocskayus, vivus palo infigendus decernitur: ni Alexander Ocskayus, ejusdem frater, id adhuc impetrasset gratiæ, ut mitigato supplicio, caput eidem gladio demeretur.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 797. és a commentárookban.) Ezzel egyezőleg olvassuk a *Berényi-napló* jegyzetei közt: 1710. jan. 12. «Ma egyebet nem beszéllettek, hanem, hogy Ocskaynak fejét vették.» Jan. 13. «Ocskay felől Verebélyről írták, hogy fejét vették.» Jan. 14. «Ferenczffy azt írja, hogy Ocskaynak fejét vették Újvárbán, kétszer vágott az hóhér hozzá... *Ocskayt hogy karóban vonták volna: de Ocskay Sándor térdén állva könyörgött sokat mellette, — úgy vették az fejét, és az bástyán karóba tették.*» A *Theatrum Europæum* így beszéli el a dolgot: «... brachte man ihn nach Neuhausen, und fällte ihm das barbarische Urtheil, dass er noch denselben Tag (? ?) gespiesset werden sollte; welches auch unfehlbar geschehen wäre, wann nicht sein Bruder Alexander Oskay auf inständigste vor ihn gebeten hätte. Es wurde ihm demnach das Urtheil solchergestalt gemässiget, dass er des folgenden Tages mit dem Schwerdte hingerichtet werden sollte.»

meztetése vetett véget: Mivel immár csak egy pár órája van hátra, siessen végrendeletet tenni, ha akar! Ocskay László engedett a föl-szólításnak, s Limprecht, továbbá Grasalkovics János helyőrségi hadbíró és Csejthey János Csajághy ezredebeli hadbíró jelenlétében s tanúskodása mellett a következő tartalmú rövid végintézkedést mondotta tollba:

«Anno 1710. die 3. Januarij. Én Ocskay László, halálnak fia lévén... lelkemet az én teremtőmnnek, Istenemnek ajánlom, testemet pediglen a föld gyomrának. Azután, az mim maradott keresett ingó és ingatlan javaimbúl, teszek ilyen dispositiót:

1-mo. Feleségemet Tisza Ilonát fiam János és lányom Örzse tartoznak halálának napjáig a jószágban háborgatás nélkül tartani. Továbbá azon 2000 frtot is keresményemből, a mely Zsolna városánál vagyon, feleségem vegye föl a várostúl magának; kiről az obligatoria-levél kezénél vagyon.»

2-do. «Losoncyrúl bagázsiámat (tábori málháját, társzekereit) hozassa el, paripáimat is pénzzé tegye és abbúl fiamat s lányomat taníttassa, oktassa és nevelje Isten nevének dicséretire. Hasonlóképen nyári és téli quártélyomat vegye föl és azt is azon szükségekre fordítsa.»¹

3-tio. «Ötezer frtom vagyon *Szúnyogh Gáspárnál*, vagyis, ha maga meghalna, fiánál *Szúnyogh Lászlónál*; ² azt is fölvévén, azzal exolválja Kisinger Ferencz uramot ocskai és dubovai portióbúl.»³

4-to. «Az minémű 1600 frtom vagyon Mednyánszky János uramnál interessivel együtt, beczkói dominiumban lévő jószágán, — azt is vegye föl, és Sztarinszky uramot nagyszombati harminczadost hubinyai portióért exolválja.

1 Az öt mint cs. k. ezredest megillető e szállásolási jutalék valószínűleg szintén Nógrád-vármegyére vala fölvetve.

2 Ocskaynak a budatíni báró Szúnyogh-családdal való — főntebb több ízben jelzett — bizalmas összeköttetését az itt érintett kölcsönadás is tanúsítja. Szúnyogh Lászlóné, gr. Eszterházy Júliána volt 1708. eleje óta Ocskay Lászlónak kedvese és annak idején Pálffyhoz egyik titkos ízenet- és levélvivője.

3 Az ocskai és dubovai (valamint a bori-i) birtok ősi Ocskay-jogon leszármazottak lévén: föl kell tennünk, hogy Kisingernek vagy neje volt Ocskay-ivadék és általa bírt ott, — avagy hogy László úgy zálogosított volt el neki bizonyos örökös birtokrészeket, és ezeknek visszaváltását tárgyalja ez a pont.

5-to. Árokszállásy András uramnál lévő száz aranyat vegye föl; ezt és podolaiaknál és koritnaiaknál lévő 600 frtomat hagyom Erzse lányomnak.

6-to. Jankó fiamnak ocskai, dubovai és tapkói örökös-jószágomat hagyom;¹ és más zálogos jószágomat egyaránt hagyom fiamnak, lányomnak, — osztozkodjanak.

7-mo. *Feleségemnek és gyermekimnek hagyom tútorrá Pálffy János uramot ő Excját, minthogy ebben* (a halálos veszedelemben) *ő Nagysága miatt estem.*² In locis debitis promoveálni méltóztassék fölebb tött dispositiómat.³

8-vo: Köntösim és fegyverimet és aranylánczomat, melyet ő Felsége ajándékozott nekem, (az árulás díja!) Jankó fiamnak hagyom.

9-no. Érsek-újvári páter Franciscanus uraiméknak feleségem tartozzék kétszáz *forintokat*⁴ lelkemért letenni és mennélhamarabb béküldeni.«

E ponttal háláját akará tanúsítani az újvári ferenczes rendház iránt, mint a melynek tagjai voltak mellette végperceiben, és a kiknek temploma sírboltjában kívánt eltakaríttatni. Egyébiránt az Ocskóhoz közel fekvő beczkói zárdáról sem feledkezett meg; u. m.

«10-mo. Ezeken kívül *Paur Ferencznél* száz forintom és *Ebeczky István* uramnál száz frt adósságom vagyon; ezeket is adják feleségem kezéhez, és beczkói barátoknak lelkemért (tehát *misék szolgáltatására*) kezekhez adja.⁵ — Az többire Istennek ajánlom feleségemet,

1 Dubova és Tapkó (ma tótosan Tyapkó) kis falucskák Ocskó közelében.

2 Igaza van tehát *Kolinovicsnak*, midőn azt írja, hogy Ocskay, özvegyének s árváinak gyámjául *gr. Pálffy Jánost* kéré föl, mint a ki a császáriakhoz csábítója és ott állandó hív pártfogója (talán *egyetlen*, ki őt meg nem veté!) volt. De igaza van *Szluha Ferencznek* is, midőn Lutzenkirchen cs. ezredes-hadbíróhoz intézett vála-szában, bizonyára e 7-ik pontra czélozva, állítja, hogy *Ocskay László maga is Pálffyt okozza haláláért* végrendeletében. (L. alább.)

3 Itt nyilván még kisérdetlen nyári és téli *quártélypénzeinek* fölszedhetését érti, a mi halála után, a cs. k. főhadi-tanács különös engedélye nélkül bajosan lett volna foganatosítható.

4 *Így*; tehát nem kétszáz *aranyat*, mint a Theatrum Europæum, és — való-szinűleg utána — Kolinovics írja.

5 Ocskay László, mint e kegyes hagyományokból is kitűnik, buzgó catholicus volt; de még inkább kitűnik ez abból, hogy midőn a jezsuitákat 1707. májusban az országos bizottság Nagy-Szombatból kiköltöztette, s mint a Confæderatiótól idegen-

gyermekimet. *Kezdett épületesmet* (az 1707-ben Starhemberg Guidó által leégettetett ocskai ősi kastély toldalékát képező újabb részét, vagy az Ocskó feletti dombon romjaiban még látható építményt?) *continuálja és végben vigye.* Actum die et anno ut supra.

Limprecht János Oberster m. k.

Ocskay László m. k.

Suffraganeus Auditor Joannes Grasalkovics m. p.

Inclýti Regiminis Csajágiani Auditor Joannes Csejtey m. p.»¹

E végrendeletet elkészítvén, azt nejéhez, illetőleg özvegyéhez eredetiben kiküldeni Ocskay *Szluha Ferencz* præfectust kérte föl, ki a halálra készülőnek kérését teljesítette is.² Ugyanőt, a jelen lévő ezredeseket, sőt — az élethez mindvégig ragaszkodva, — utóljára még a végrendeletet tanúkként aláírt térparancsnokot és hadbírákat is nem szünt meg ostromolni ismételt esdekléseivel: Járjanak közbe megkegyelmeztetéseért és az ország hívségébe visszafogadását kérő ajánlatai meghallgatásáért, — sokszorosán ígervén, hogy *«nem oly ellensége lesz ezután a császárnak, mint annakelőtte volt, — hanem tízszerre nagyobb; kinek is ártalmára nem kis dolgokat fog elkövetni, s egyszersmind nevezetes módokat mutatand ellene!»*³

kedőket, az országból számküüzette: *Ocskay erővel vissza akard őket vinni*, s csak magok a Rákóczi haragjától rettegő jezsuiták kérésére állott el szándékától. (Lásd a többször idézett nagy-szombati *jezsuita-napló* 1707. május 11-iki bejegyzését.)

1 A végrendeletnek az *«Examen desertoris Ladislai Ocskay»*-val ugyan egy papírra, és egyazon, a hibás orthographiáról s a vonások jellegéből ítélve, *női kéz* által készült *egykorú másolata*, Ocskó és Bori szomszédságában Rakoviczon, br. *Mednyánszky Dénes* úr, m. tud. akadémiai tag kéziratgyűjteményében. — Megfoghatatlan e kétségtelen hitelfő okirattal szemben, hogy honnét merítették a *Theatrum Europaeum* és *Kolinovics* Ocskay László végrendeletéről írt ezzel egészen ellentétes, tehát merőben hibás, következő állításaikat: *«... da er (Ladislau Ocskay) dann jetzt gedachten seinem Bruder (Alexander) seine Güter, und 6000 Rh. Thaler dessen Sohne (Sándor akkor még nem is vala nős!) denen Franciscanern aber 200 Ducaten vermachte.»* (U. o.) És *Kolinovics*: Ocskayus *«... bonis suis fratri Alexandro, — cui mutuas inter lachrymas valedixerat, — 6 millibus Imperialium ejusdem filio, 200 aureis Conventui P. P. Franciscanorum, quod eorum aliqui morienti adstiterant* (csak ez az egy igaz az egészben!) *legatis.»* (Idéz. munk. 798. 1.)

2 L. a közvetlenül következő idézetben Szluha saját nyilatkozatát.

3 *Szluha Ferencz*, Érsek-Újvárról 1710. január 30-kán Lutzenkirchen cs. ezredes-hadbíróhoz intézett levelében egyebek közt ezeket írja: *«Et testamentum, Consortii ejusdem (Ladislai Ocskay) in specie per me missum, in certo §-o, fati sui Excellmum*

Mind hiába; buknia kellett. Senkisem hitt többé szavainak, senkisem hallgatott könyörgéseire. —

Míg bent a börtönben a végrendelet elkészült és ezek történtek: azalatt odakünt a várpiarczon a vérpad felállíttatott, a bakó készen állta, s a zavargó nép türelmetlenül tombolt és ordított. Báró Limprecht János ezredes-térparancsnok pedig, kire — mint mondók — a végrehajtás körüli rendtartás bízva volt, a várparancsnoki palota udvarán töltött fegyverekkel, folszegzett szuronyokkal felállított két granátoszázadnak jelt adván, készülőt fuvatott, s beküldött a fogházba az elítéltet elővezetni. Itt Ocskay László és Sándor zokogva ölelték át egymást, s mély megindulás közt vettek örök búcsút.¹

Menni kellett; az udvaron megütötték a fekete posztóval bevont rézdobokat, melyeknek tompa, gyászos kongása mellett indult meg a szomorú menet, élén a vezénylő ezredessel, a sokaságtól borított nagy piarcznak közepén felállított vérpadig.² Tehát nem messze; de az elítéltet a kísérő granátosoknak mégis fegyver közé kelle fogniok: nehogy a látására csaknem őrzöngő dühbe jött, vérbosszút szomjazó katonaság és nép ízekre tépje testét. A granátosok alig bírtak útat törni a vérpadig és a rettentő nép-igazságszolgáltatást gyakorolni akaró tömeget az elítéltnak megrohanásától visszatartani.³

Dnum Comitem a Pálffy accusat reum. *Rogavit me, rogavit Capitaneos, rogavit dein et testamenti testes: fidelis ejusdem servitium Regni oblatio acceptaretur, non talem se, ut annos ante aliquot inimicum Caesarianis fore: sed proxime decuplo majora et facturum, et media ostensurum, ad quæ meditata, hucusque occasionem fata eidem præripuerant.*» (*Egykorú másolat, Szluha Ferencz s. k. aláírásával, a gr. Pálffy-senioratus már idézett csomagában, nro 23.*)

1 L. a főttebbi idézetet Kolinovicsból. És a «*Theatr. Europ.*» is: «Nachdem nun diese beide Brüder unter häufigen Thränen von einander Abschied genommen hatten,» — stb.

2 Br. *Berényi Ferencz*, jan. 20-iki naplójegyzetében (l. alább) határozottan írja a nyitrai szolgabíró tudósítása nyomán, hogy Ocskayt «*az újvári piarczon*» (a mai főtér) fejezték le. Ugyanezt állítja *Szluha Ferencz* Romeisen Boldizsár cs. törzshadbírónak, Újvárból 1710. jan. 7-ikén kelt levelében: «... 3-tia præsentis publico in foro gladio pervasti Ladislai Ocskay.» (*Gr. Pálffy-senioratusi levéltár.*) És így említi az *egykorú ballada* is. Téves tehát *Kolinovics* azon értesülése, mintha a kivégezés a várfalakon kívül («*extra moenia*») történt volna.

3 «Csajághyus... Rákóczió, Bercsenioque perscribit captum, supplicioque jam etiam affectum esse Ocskayum, cum aliter plebis tumultus sedari nequiret.» (*Kolino-*

Az emelvényhez érve, Limprecht a granátosokkal némi szabad teret képeztetett, melyet a helyőrségbeli tisztek s katonák sűrűn környékeztek. Közepén a vezénylő-ezredes, a végrendeletnél tanúskodott Grasalkovics János hadbíró — a későbbi herczeg Grasalkovics Antal öreg-atyja, — a hadi szék két tagja, s az elítélt állott, két ferenczes baráttal. Limprechtnek sikerült a zúgó tömeg közt némi csendet eszközölnie.

Most Grasalkovics felolvasá az ítéletet, kikiáltá az abban foglalt karóba-vonatás helyett a főparancsnoktól pallosra adott enyhítést, s kettétörvén a bűnös feje fölött a pálczát, átadá őt a véritélet végrehajtójának és segédeinek. Ekkor történt az, a mit Szluha említ s bizonyítványokat is vettek föl róla, hogy t. i. *Ocskay László szót emelvén, még itt a köztéren s a végső perczekben is felszóval ismétlé, hogy a császár hűségéből kilép, és sok esküvéssel Rákóczi fejedelem s az ország hívének vallotta újonnan magát.* Talán még mindig kegyelmet remélt! — Midőn pedig erre hiába várt: a verpadra lépve, elkezdett búcsúzni a körülálló tisztek- és közvitézlő rendtől; bocsánatot kért mindnyájoktól árulásáért és ellenök elkövetett vétkeiért; sőt magába szállva, töredelmes bűnbánóként, megható beszédben intette őket: *óvakodjanak a haza- és nemzetárulástól, állhatatlanságtól; legyenek hívek mindvégig urokhöz, hazájokhoz, tanuljanak az ő szomorú példáján! . . .* Azután letérdepelt és áhítatosan imádkozék.¹

Ájtatoskodását akkor is folytatá, midőn már a tőkére ültették s szemeit a hóhér bekötötte; úgy, hogy a nyakára mért első csapás is még imádkozás közt érte.² Halála rettenetes vala. Mert a bakó —

vics, Hist. Belli Rákócz. IX. 800.) De érdekes részleteket sorol fel különösen az «Ocskay Lászlóról való ének:

«Mikor rézdobokat megütték az vártán,
Mikoron az sípot megfújták az bástyán:
Akkor az *piarczon* álltak mind fegyverben, —
Kihozták Ocskayt, vasakkal terhelten.
Ott felzöndülének vitézek, hogy látták:
«Öld meg az árulót! Hozzá! . . .» azt kiálták.
S ha fejét nagy-hamar hóhár el nem csapja:
Testét vitézlő-rend izekké szaggatja.»

(Adalékok, II. 273.)

1 L. a *Limprecht* és *Grasalkovics* által kiállított bizonyítványt, alább.

2 «... Ájtatos imádsági között hóhár által feje vétetett» — mondja az iménti attestatió.

talán elfogultságból, hogy oly híres hőst kell kivégeznie, — zavarba jött, s gyászos hivatását oly ügyetlenül teljesíté, hogy a szerencsétlen bűnösnek, — ámbár a karóba-vonatás iszonyaitól kegyelemből megmenekült, — így is nagyon sokat kelle kinlódnia. Ugyanis a hóhér első erős sújtása rosszul irányoztatván, a pallos az elítéltnak vállába és gerinczsontjaiba vágódott. Ezt követte még két, hasonló erejű csapás; de noha a harmadiknak súlyától a szörnyen vérző és vergődő test a földre bukott: mindazáltal a törzstől a fő még mindig nem volt teljesen elválasztva Most a bakó lehajolt hozzája, s vértől párolgó pallosa élével ott a földön még egynehány metszést téven gégején, úgy nyeste el nyomorútlul nyakát*

Ily szánandó vége lőn, íme, az egykoron országoktól rettegett nagyhirű vitéznek, kit a szomszéd tartományok népe úgy nevezett: «*a tűz fejedelme*», «*Rákóczi villáma*.» Boldogtalan ember, — *miért lett hazaárulóvá?*! Hogyha az ügyhöz, a melyért sokáig oly hősiezen küzdött, váltig híven maradva, harczmezőn esik el: ma a nemzeti szabadság dicső mátyrjai között hirdetné nevét a történelem; *mitig így?* . . .

* «... Eidem (Ocskayo) extra mœnia producto, tribus validis ictibus, pluribusque scissuris caput miserabiliter aufertur, quod intra crura repositum aliquamdiu tandem solito ritu cum corpore terræ mandatur.» *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 797—798. és Commentarij.) Br. *Berényi Ferencz* 1710. január 15-iki naplójegyzete: «Novotha uram Isztriczárul költ levelét vettem; Ebergényi urammal hált ott, — Pozson felé mennek. Azt mondta Ebergényi uram, hogy bizonyosan exequálták Ocskayt, és nem kétszer vágott az nyakához az hóhér, — az mint Ferenczffy írta, — *hanem ötször*.» Továbbá: «... wurde dem unglückseligen Obristen Oskay von seinem eigenem Reit-Knecht (?) der Kopf auf öffentlichem Platz abgeschlagen. Jedoch gab ihm derselbe, theils als Zaghaftigkeit, theils aus Ungeschicklichkeit 3 Hiebe, und schnitte ihm endlich noch auf der Erde die Gurgel ab. Sodann wurde Er, den Kopf zwischen denen Beinen haltend, eine zeitlang zum Schauspiel ausgestellt, und zuletzt mit gewöhnlichen Ceremonien zur Erde bestattet.» (*Theatr. Europ.*, 1710-ik év, 66. l.) Majdnem szórúl szóra hasonlóan ír M. *Kovács János* Magyar Krónikája is: «1710. esztendőnek kezdetitől fogva, nem régiben ő Fölségéhez hódult Ocskay László igen szerencsétlen vala. Nyolczad magával nem messze Érsek-Újvárhoz lévő Oszky (így!) nevű jószágára méne, de egy bizonyos Lieutenant által, ki ezelőtt commandója alatt lévél, fölkeresett és 50 emberrel fölveretett, megfogattatott s Újvárban vitettetett. Ott öt nyárban vonták volna, hacsak az öcsce Ocskay Sándor, ki akkor Újvárban lévél, nékie kegyelmet nem nyert volna; azért büntetése így végeztetett, hogy lovas-legénye által (?) feje elütessék; melly is irtóztató módon ment végben: mivel szánakodásból-é, vagy félelemből, vagy penig ahhoz alkalmatlan lévén, *ennyihányszor vága, utóljára penig a földön annuk gégejét elrészálta*.» (Pozsony, 1742-iki kiad. 92. l.)

Kihull a történetbűvár kezéből a toll, s azt kell mondania: *Ocskay László megérdemlette azon iszonyú halált!* — Tekintsetek csak végig életén!

Ocskaynak levágott fejét a hóhér fölmutatván, szokás szerint a csonka testnek szétterjesztett lábszárai közé helyezé, — úgy feküdt egy-pár óráig közszemlére kitéve, s a vérpad köré tolongó hajdúságtól és néptől bámúltatva. Majd egy hosszú póznára tűzték, s fölállíták a várnak Nyitrára néző bástyája ormára, — *tehát azon vidék felé fordítva, hol árulását elkövette volt.*¹ Naplementéig vala kitűzve a véres fő; este levették és a testtel egy koporsóban, a barátok templomában csendes gyász-szertartással eltemették.²

Ocskay László igen híres ember lévén a nép köreiben is: bukása mély nyomokat hagyott maga után az alsóbb osztályok kedélyvilágában, kivált a vitézlő rend között. Alig végződék be a véres tragœdia az újvári piarczon, alig vették le a bakó által szörnyen összemarczangolt fejet a bástyafok árboczfájáról, — s néhány nap múlva már megszületett valami újvári katona-költő ajkain a szomorú ballada, — az «*Ocskay Lászlóról való ének*,»³ mely rémesen zengi a karóba tűzött főről, hogy körülötte:

«Nagy fekete hollók sűrűn szálldosának —
S ott környülkerengvén, ekkép kárognának:
«*Kár, kár, kár, — kár vala Ocskay Lászlónak*
Illyen nagy vitéznek lenni árulónak!
De nem kár, hazáját, véréit eladónak
Szemeit kívájni, fekete hollónak!» ...
Már Ocskay László világnak nagy példa:
Gonosz árulóknak így lészen halála!
— Ezt szörzék Újvárban, ezerhétszáz tízben ...
Szegény magyarokat segítse az Isten!»⁴

1 Az egykorú ballada, Ocskay veszedelméről:

«*Föltűzék az fejét a bástya fokára*
A mely néz Nyitrára, — egy nagy árboczfára.»

V. ö. a Berényi-naplónak jan. 14-iki, már föntebb hivatkozott följegyzésével: «... úgy vették az fejét, és az bástyán karóban tették.»

2 «Ocskay mellett Eugenius is, Haister is írtak Újvárba: de mire az levél oda-ment, — már el is temették, *Újvárban, az barátoknál.*» (Br. Berényi Ferencz napló-jegyzete, 1710. január 19-kén.) V. ö. a Theatr. Europæumból vett iménti idézettel.

3 Ez éneket *Csajághy János* már 1710. január 12-iki leveléhez csatolva küldi meg Bercsényinek «*pro curiositate*», hogy t. i. «minémő verseket fundáltak itten Ocskayról.» (L. Thaly: «Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez», II. k. 274. l.)

4 U. o. 273. l.

Ekként ítelt a népköltészet igazsagszolgáltatása a gyászos véget ért hírneves vezérről. — A babonás vakhit is csakhamar kitalált valamit; pár hét múlva már tudni vélték, és Nyitrán szájról-szájra járt a hír, hogy az Újvártól Surány felé vivő út mellékén álló Mária-kép, *Ocskay lefejeztetése után egynéhány napig vérzett...*¹

A milyen istenes ember volt Ocskay, — ugyancsak nagy-érzékeny szívűnek kell vala lennie annak a szent-képnek, hogy *még őérette is* vérzeni tudott! Hisz a jámbor Kolinovics bizonyossága szerint a kegyes Szűz nem Ocskaynak, hanem épen *Jávorka Ádámnak* volt különös patronája,² a minthogy az elfogatásnál — úgy látszik — csakugyan ő mellette s Ocskay ellen segédkezett. *Miért vérzett tehát most?*... Fejtsék meg a csodamagyarázók és álomfejtők! Ehhez nem illetékes a történetbúvár, a ki halad a maga útain.

Ocskay kivégeztetéséről Limprecht és Grasalkovics a következő bizonyítványt állították ki:

«Mi alábbirottak recognoscáljuk per præsentis. Hogy a mái alábbirandó napon, nagy bűnéért és kiváltképpen ob læsum crimen Suæ Serenitatis Principalis et omnium Confœderatorum et Conjunctionum Regni Statuum, kihozattatván fogságából törvény szerint érdemlett büntetésre és executióra néhai Ocskay Lászlót: midőn az executor kezéhez assignáltatott volna, kezdvén búcsúzni körülötte lévő tiszt és közrenden lévő quardizonbéli uraiméktúl, ő Kegyelmekeket szépen megkövetvén, arra is oktatta, hogy őróla tanuljanak és vegyenek magoknak példát; mellyet elkövetvén, ájtatos imádsági között *hóhár által* feje vétetett. — Actum Érsek-Újvárban, die 3-a January Anno 1710. *Foannes Limprecht* Colonellus m. p. L. S. Suffraganeus Auditor *Foannes Grasalkovics* m. p. L. S.»³

¹ «Mérey Lászlónak azt írja az szolgabíró Nyitráról, hogy Ocskay Lászlót 3. præsentis exequálták az újvári piarcon, és Újvárból Surán felé gyűvet az mely kép vagyon, Boldogasszony képe, hogy egynéhány nap vérzett.» (Berényi-napló, 1710. január 20-ika alatt.)

² E buzgó kath. krónikás ugyanis írja: «Javorcam vitæ probitate et cultu B. M. Virginis... singulariter enituisse, ut quas propitia pallade struxit, easdem prona in opem suam Deipara terfausto exitu contra Ocskayum coronaret insidias. (Hist. Belli Rákócz. IX. 798. 1.)

³ *Egykorú másolat, a gr. Pálffy-senioratus* levéltárában. (Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nr. 11.) Továbbá megvan a *Ghyczy-levéltárban* is 1798. Pozsonyban, Ordódy János Jakab által hitelesített másolat. A két példány szóról szóra egyezik.

E tanúsítványban a «*hóhár által*» szavakat dőlt betűkkel szedettük, — készakarva. Mert Kolinovics azt regéli, hogy Újvárbán akkor nem lévén rendes hóhér: Ocskay Lászlónak feje elütésére, vele elfogott saját szolgálja — némelyek szerint borbély, mások szerint lovásza — kényszerítettett volna.¹ De ez az elbeszélés semmi-képen nem áll; ugyanis 1. egyáltalában el nem képzelhető, hogy Érsek-Újvárrott, a magyarok Duna-vidéki legfőbb erősségében, a hol annyi kivégzés történt, rendes bakó nem létezett volna: holott még az egyes vezénylő-tábornokok törzsfogláraival is jártak vala folyvást ilyenek, a szökevény és gonosztevő katonák kivégezésére;² annyival-inkább kellett tehát folytonosan hóhérnak lakni az érsek-újvári hely-örségben. 2. A főntebbi *hivatalos bizonyítvány* világosan «*hóhár által*»-t említ: sokkal több hitelt érdemel pedig ez, mint a 18 évvel későbbi keletű, semmi kútfőre nem hivatkozó — különben jóhiszemű, de kevés kritikával dolgozó — krónikásnak ki tudja miféle, tán ép a hóhér ügyetlensége kimagyarázásául keletkezett s a Theatrum Europaeumba is átszivárgott mendemondából származó amaz állítása. 3. A többi egykorú források is, pl. a *Mercurius Veridicus*nak már idézett közleménye és a *Berényi-napló*: bakó s nem borbély vagy lovász által lett kivégeztetését írják Ocskaynak.³ 4. Végre, ha Ocskaynak lefejeztetése nem rendes módon, hanem saját szolgáljának reá-kényszerítésével — a mi másként is el sem képzelhető s értelme

1 «Quia vero publicus lictor, quem carnificem dicunt, ad manum non esset: tonsor ipsiusmet Ocskaÿ, vel — ut alij — agazo (nisi utroque obsequij genere unus idemque sit functus) ad infame ministerium, necemque hero inferendam adactus.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 797.) V. ö. a *Theatrum Europaeum*-ból vett főntebbi idézetet. Talán Kolinovics is ebből merített, ez pedig a bécsi újságból.

2 Ekkép járt pl. 1707-ben Bottyán s 1708 és 9-ben Eszterházy Antal tbk dunántúli hadtestbeli törzs-porkolábjával Pulyay Jánossal «*Miklós mester*» nevű hóhér a táborokkal, a halálbüntetéseket végrehajtani.

3 «Ocskaynak fejét vötték Újvárbán, kétszer vágott *az hóhár* hozzá.» (Berényinek jan. 14-iki naplójegyzete.) «Bizonyosan exequálták Ocskayt, és nem kétszer vágott az nyakához *az hóhár*, hanem ötször.» (Jan. 15-iki naplójegyzete.) *Beél Mátyás* (Notitia Hung. Novæ IV. k. 492. 1.) *csigányt* említ hóhéruul, a mi épen nem lehetetlen, sőt valószínű: mivel a bakómesterséget akkor még leginkább csigányok gyakorolták vala. («Isthic — t. i. Ocskó falunál — famomissimum illum Rákóczianæ factionis ducem, jam Cæsaris partes sequutum, Jaworka quidam ex insidijs intercipit, Újvarini ignobili prorsus ritu a *Zingaro* brevi post capite truncatum.»)

sincs, *miért?* — vitetett volna véghez: akkor e körülményt a császáriak az Ocskay-ügyben folytatott jegyzékváltásaikban bizonyára nem mulasztották volna el a ténynek még súlyosbításaképen a magyaroknak szemére hányni. Azonban erről szó sincs; a borbélylovászféle hóhérság *meséjéről* a czélzatos «Theatrum Europaeum»-on kívül nem tud senki semmit egész Kolinovicsig, kit okadatolt ellenvetéseinkkel — úgy hiszszük — egyszer-mindenkorra megczáfoltunk.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

Ocskay véres bukásának következményei. Neje Pozsonyban, Bécsben. Pálffy, a cs. k. főhadi-tanács és Heister visszatöreléssel fenyegetődzenek. Jegyzékváltás Szluha és Romeisen között. — Eszterházy Antal Érsek-Újvárra érkezik. Csajághy elfogatását *nem* Ocskay halála okozá. Rákóczi és Bercsényi nézete Ocskay kivégeztetéséről. Szluha újabb, tiltakozó jegyzéke. — Heister parancsára Ocskay haláláért Fodor dandárnok, Bolfort ezredes, Palkovich hadbiztos és még hét más kurucz rab Győrött, Magyar-Óvárt kivégeztetik; Fodor nemes halála, jelleme.

Folytassuk történetünk elbeszélését. Mert bár az 1708-iki árulás által kihívólag megsértett nemzeti érzületnek, a megtagadott elv-hűségnek s arczúl vert közmorálnak, az áruló példás, de igazságos bűnhődésével elégtétel adatott is vala — és bár az elítéltnak iszonyú bűneit oly megrázó módon kiontott vére lemosta, elfödözte, s most immár a sokat vétett és szigorúan meglakolt nyughatatlan ember tetemei ott pihennek az újvári szentegyház sírboltjában örökre nyugodtan: mindazáltal halálával gyásztörténete nem ért véget. Elvégre is, Ocskay László nagyhirű névvel és jelentékeny történelmi múlttal bírván, azon historiai alakok közé tartozik, a kik midőn véresen elbuknak: bukásuk — mint szereplésök hatása — nem tűnik el nyom nélkül, hanem másokat is magával ránt, hogy még holtuk után is sok ártatlan vér kiomlásának válnak okaivá.

Láttuk, hogy Ocskay, erkölcsi süllyedtsége s kicsapongó, garázda természetétől ragadtatva, még azon napon is, a mikor őt Jávorka elfogá, egyszersmind jó hitvestársa ellen vétkezett: durva erőszakot, botrányos házasságtöréseket követvén el, és pedig egy egész város tudtával. S mégis, a szelídlelkű nő, Tisza Ilona, — a mint a Jávorkától visszabocsátott szolga január 2-ikán Vág-Újhelyre a vészes hírrel megérkezett, — tüstént, sem napot sem órát nem várva, megindult fagybanhóban Pozsonyba és Bécsbe, hogy a hatalmasok előtt térdre borúljon és sírva könyörögjön: ne késsenek közbenjárni férjéért, kinek életéért a szegény asszony — nem alaptalanul — oly igen aggódék. Hiszen *neki* az, ha honáruló, gonosztevő, hitszegő, házasságtörő volt is, — mégis csak férje s gyermekeinek atyja volt!....

Ocskayné siető útjában már január 3-ika reggelén Morvaország szélére Baradba érkezett, a honnét mindjárt továbbutazék Pozsony és Bécs felé, hogy Pálffy, Heister, a Hoff-Kriegsrath s Savoyai Eugen hg. kegyelmét kikérje: írjanak a kuruczoknak, *ne vegyék el férjének életét*, hanem tartsák és cseréljék ki más hadi-foglyokért, egyéb rabok módjára!¹

Mások, a kik higgadtabban ítéltek, belátták, hogy Ocskay oly nagyot vétett a magyar ügy ellen, hogy a kuruczoktól kegyelmet bármily hatalmas — akár fenyegető — közbenjárás mellett sem remélhet, már csak az ellene annyira ingerült közérzés miatt sem; tehát eleitől fogva veszve hitték őt. Így gr. Eszterházy Ferencz cs. kir. ezredes (Antalnak és Józsefnek testvéröccse) már 1710. január 4-kén folyamodik Pozsonyból Eugen hghez, kérvén őt mint a Hoff-Kriegsrath elnökét, hogy mivel a kuruczok Ocskayt Verbónál elfogták: «ha annak regimentje *gazdátlanná lesz*,» adományoztassa ezt az ő, Eszterházy részére.²

A mely napon Eszterházy e kérvényét írta: az napon még nem tudták Pozsonyban Ocskaynak halálát, melynek megakadályozására az épen itt tartózkodó Pálffy tábornok már 24 órával előbb, január 3-kán, — mikor t. i. pártfogolt barátjának s az árulásban keresztfiának elfogatását megtudá, — sietett a maga részéről intézkedni; tehát még Ocskaynénak Pozsonyba érkezése *előtt*. Pálffy ugyanis a következő levelet írta az érsek-újvári parancsnokhoz:

«Perillustris Domine! Ezelőtt harmadnapja Obrister Ocskay László uramot érvén az szerencsétlenség, Kegyelmetek emberei elfogták. Úgy tudom, s hiszem is: elsőben Újvárban vitték. Kire nézve akartam Kegyelmedet szomszédságosan requirálnom: mint efféle állapotokban illik, említett Obrister uramat tartassa Kegyel-

1 Br. *Berényi Ferencz naplójegyzete* Baradban, 1710. jan. 3-kán: «Már 9 óra után érkezett Ocskayné, Haister után megyen, hogy segítsen az urán, a kit ez napokban Verbón szorítottak meg az újváriak s el is vitték.»

2 Gr. *Eszterházy Ferencz* e folyamodványának eredetije a cs. k. hadi levéltárban. («Krieg mit denen hung. Rebellen», 1710. 1—1.) U. o. őriztetik 1—7. sz. a. Keresztély szász hg. és magyarországi primásnak Pozsonyban 1710. jan. 11-kén költ ajánló-levele is, melyben az Érsek-Újvártt kivégzett Ocskay huszárezredét gr. Eszterházy Ferencznek kéri adatni. A mint is ezen, Balogh Ádám által Dunántúl 1710. júliusban már mint tábornok elfogatott Eszterházyé lett Ocskay labancz ezere.

metek böcsületesen, annak rendi szerént, s ne hirtelenkedjék talán valamely el nem követhető állapotnak élete iránt executiójával, — mert jól tudja Kegyelmetek, mennyi afféle s hasonló tisztek vannak mi részünkről is Kegyelmetek közül fogságban, s könnyű lészen a visszaadás; hanem tartassa szabadulásaig illendőképen. És, haugyan Kegyelmetek csak keménykednék élete iránt, bizonyosak lehetnek: mind *Fodor László*, *Wolffart* (ki is desertor volt), *de többekkel is hasonlóképpen bánnak mirészünkről is!*

Kovács Mártony, említett Ocskay Obrister uram regimentjebéli kapitánt is akarja-e Kegyelmetek szabadítani, vagy sem? elvárom Kegyelmed resolútióját s tudósítását. — Datum *Pozsony*, 3. *Januarius* Anno Domini 1710. Perillustris Dominationis Vestrae — in licitis ad officia paratus — Comes *Foannes Pálffy m. p.*

P. S. Hitesse el Kegyelmetek magával, igaz az: hodie mihi, cras tibi!»*

Mint e levél mutatja: Ocskayra nézve a bán is — igen helyesen — úgy gondolkodék, mint veje Eszterházy Ferencz és mint minden a viszonyokat komolyan áttekintő ember gondolkodhatott; azért íra oly gyorsan, és mindjárt visszatöreléssel fenyegetődzve, Újvárra. A levélben említett *Fodor László*, dunántúli vitéz gyalogdandárnok, az 1709-ik év aug. havában esett Simontornyánál — két sebbel fején — császári fogságba, és azóta Győrött raboskodék *Wolffart* (Bolfort) *Ádám* vezénylő-ezredessel, ki még azon év márcz. 17-kén fogatott el Fehérvár táján Keresztúrnál. Bolfort csakugyan mint győri cs. kir. huszárszázados szökött volt át 1705-ben Bottyánhoz Rákóczi táborába, hazaszeretetétől ösztönöztetve.

Ocskayné, — ekkor már *özvegy*, bár ezt még maga sem tudá, — miután Pálffynak gyors közbenjárását Pozsonyban megköszönte, Heistert már itten nem találván, utána-utazott Bécsbe, hol mind Savoyai Jenő herczegnél, mind az említett tábornagnál volt kihall-

* *Eredeti levél*, a *Ghyeczy-család* archivumában, hová Szluha Ferencz révén kellett kerülnie. (Ívrétben, Pálffynak czímeres ép pecsétével.) Külczíme: «Perillustri Domino N. *Ordódy*, Commendanti Érsek-Újváriensi. — É.-Újvár.» Miből látszik, hogy Pálffy nem tudá: ki Újvárott a főparancsnok? Megvan egyébiránt e levélnek későbbkori másolata a gr. *Pálffy-senioratus* levéltárában is, a már többször idézett fasciculusban a 10-ik darab.

gatáson. A rimánkodó asszonyt mindenütt vigasztalták, biztatták: részükről semmi el nem múlik a megmentésben vagy megbosszúlásban!¹ (Ez utóbbiban ugyan az özvegynek vajmi kevés vigasztalása lehetett.)

Eugen hg. még az nap — január 4-kén — iratott is a k. k. Hoff-Kriegsrath-tal Bercsényi grófnak, mint Rákóczi fejedelem főhadvezérének hivatalosan, illetéknépen:

«Méltóságos Gróf Úr! Értettük, hogy ő cs. k. szent Fölségének valóságos ezredese Ocskay László ur, f. hó 3-kán (*tán készakarva ejtett hibából, 1-jén helyett,*) balszerencsétől sújtatva, az elidegenedett magyarok fogságába esett. Bízunk mindazáltal, hogy ezen hadi tiszt ellen a szokott katonai elbánásnál egyébképen, úgymint sem keményebben, sem hamarosabban eljárni nem fognak, nehogy az ellenkezővel alkalom adassék nekünk is, az elidegenedett magyarok közül a császári fegyverek hatalmába került vagy ezután is kerülendő hadi-foglyokon visszatorlásképen hasonló rendkívüli szigorral bántani el, mind a folyó háború tartamáig; ha t. i. erre a jelen esettel — jobb reményünk és véleményünk ellenére — ok fogna adatni. Melyről is a Gróf Úr úgy légyen meggyőződve, mint bizonyos dologrúl; kitől azonban jobbat remélve, egyébként maradunk a fölülczimzett Gróf Úrnak, *Bécsben, 1710. január 4-kén*, — szabados dolgokban készséggel: *A cs. udv. Hadi Tanács elnöke, alelnöke és tanácsosai*».

Külczim: Méltóságos Székesi *Gróf Bercsényi Miklós* úrnak, stb.
(P. H.²)

Végre Heister a maga részéről is intézkedett mint magyarországi cs. vezénylő-tábornok, Bécsből 1710. január 5-kén parancsot küldvén

1 Legyen itt megjegyezve *Tisza Ilonáról* — a kivel többé nem találkozunk, — hogy őt a szathmári békekötés után sógora *Ocskay Sándor vette nőül*. Legalább mi csak így tudjuk megmagyarázni azon körülményt, hogy e nő az Ocskayak családfáján mint *Ocskay Lászlónak* s később mint *Ocskay Sándornak* hitvese fordul elő. (L. *Nagy Ivánnál*, VIII. 198. 1.) Továbbá azt is megjegyezzük, hogy *Ocskay Lászlónak* végrendeletében említett gyermekei *János* és *Erse* még serdületlen korukban elhaltak, s így *az árulónak egyenes utódja nincs*. Örököseivé öccse *Sándor* és ennek *Tisza Ilonától* született maradéki lőnek. — *Lászlónak* pecsétnyomója, történytartója és nyerge *Ocskón* őriztetett a legutóbbi időkig, a családnál. Ma már a birtok is idegen kézen van, s az ódon kastély átépítve.

2 *Eredetije* (latin nyelven) *Vörösvártt*, a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltárban.

Romeisen Boldizsár cs. alezredes-törzshadbírónak, ki egyúttal cartell-bíztos is volt:

„Ő császári Fölsége főhadbíró-alezredesének De Romeisen Boldizsár úrnak ezennel tudtára adatik. Mivelhogy értettük Ocskay ezredes urnak némely tolvajoktól (*így!* «*prædonibus*») lett elfogatását s Újvárba vitelét: nem ok nélkül tarthatni attól, hogy a lázadók az ő velökszületett embertelen szokásuk szerint, («*ne rebelles, secundum sibi innatam inhumanam consuetudinem*»); és ezt egy *Heister meri mondani!!*) említett Ocskayval keményen bánandnak el, sőt a mi több, őt életétől is meg ne foszszák. Meghagyatik azért a főhadbíró-alezredes úrnak: minélelőbb írjon Újvárba Szluha úrnak, és adja értésére neki, hogy a melyképen járandnak el ők, — ép azonképen fogunk mi Fodor László és tíz vagy még több tisztjök ellen késedelem nélkül eljárni. A mint is győri várparancsnok báró Bruckenthal úrnak rendeletet küldök, hogy értvén Ocskay úrnak a lázadók általi kivégeztetését: Fodor Lászlóval és a többi rabtisztekkel épen úgy bánjon el. Mely parancsolatomnak a törzshadbíró úr engedelmeskedjék. — Kiadatott Bécsben, 1710. január 5-kén. — Ő cs. Fölségének kamarása, titkos tanácsosa, tábornagya, a győri végek főkapitánya, egy gyalogezred tulajdonosa és Magyarországnak teljhatalmazott vezénylő-tábornoka: *S. C. Heister m. p.*»*

A zord tábornagy egész valója, de meg ezen hadi parancsnak dölyfös és rideg hangja is azonnal elárúlja, hogy Heistert nem az esdeklő nő sirása, és nem az általa mélyen megvetett Ocskaynak szerencsétlen sorsa hatotta meg: hanem kiirthatatlan *magyargyűlölete s veleszületett kegyetlenkedő és zsarnoki hajlamai* iratták vele ezeket. E levelet Romeisen későn, csak január 9-én kapta kézhez, Pozsonyban: mert e napon küldi meg azt, eredetiben mellékelve, Szluha Ferencznek, rövid sorok kíséretében, melyekkel tudatja,

* Egykori másolat Vörösvártn a Ghyczy-levéltárban, és egy harmadik példány a gr. Pálffy-senioratus archivumában is. (U. a. fasc. nro 12.) Heisternek ezen intézkedésére czéloz a *Theatr. Europæum* is, midőn így ír: «Sobald nun der kaiserliche General-Feldmarschall Graf von Heister von dieser schimpflichen Hinrichtung Nachricht erhielt: befahl er dem Obristen von Bruckenthal zu Raab, dass er den gefangenen rebellischen Brigadier Fodor Laslo, nebst dem Obristen Wohlfarth, mit gleicher Lebensstraffe belegen sollte.»

hogy a tábornagytól egyszersmind a győri várparancsnokra szóló nyílt-rendelet küldetett kezéhez, meghagyó, miszerint az őtöle — Romeisentől — Ocskay halála felől veendő értesítés után, minden további meghagyás bevárása nélkül, Fodor Lászlót a Győrött raboskodók közül még kilencz főbb tiszttel egyetemben, azonnal hasonló halállal végeztesse ki. «Miért is — úgymond — ennyi keresztyén vér ontásától visszaborzadván, a dolog mibenlétét behatóbban kifürkészni ajánlom. *Mindnyájatok dolga forog itt fenn, Uram!*»¹

Mind Pálffy, mind a Hoff-Kriegsrath és annyivalinkább Heister levele, Ocskay életének megmentésére nézve — még ha ebben valami lehetőség vagy mód létezett volna is, — természetesen igen későn érkezett Újvárba, hol a kivégzett akkorra már rég el volt temetve.²

Legelőbb jött meg a legkorábban írott levél, t. i. Pálffyé: de ez is csak január 5—6-ikán juthatott be Újvárba, honnan Csajághy a helyőrség nevében tüstént válaszolt reá;³ másnap, január 7-kén pedig átadá azt Szluhának: olvassa el, és a benne foglalt fenyegetődések valóztatásának elejét veendő, Ocskay vallomásai s kivégeztetése körülményeiről készítsen mint carthelæ-commissarius, egy okmányokkal fölszerelt tüzetes jegyzéket Romeisen számára. Ezen jegyzék avagy emlékirat még az nap elkészült; de mielőtt ismertetésére átmennénk, meg kell jegyeznünk, hogy Pálffy János, — ki Ocskay sorsa iránt élénken érdeklődött, — Pozsonyban már január 6-kán tudta, noha még csak «*hír szerint,*» pártfogolt barátjának iminár megtörtént kivégeztetését. Nem is késett azonnal írni Savoyai Eugenezhez, ösztönözvén a herceget: rendelje el, «*dass man mit den gefangenen Rebellen eben so verfahren sollte,* — worüber er — Pálffy —

1 *Eredeti levél* a gr. Pálffy-levéltárban, u. o. sub nro 14. — Egykorú másolata Vörösvártr.

2 «Ocskay mellett Eugenius is, Haister is írtak Újvárba: *de az mire az levél odament, — már el is temették,* Újvárban az barátoknál.» (*Berényi-napló,* 1710. jan. 19-kén.)

3 *Szluha F.* Romeisenhez jan. 20-kán írott levelében említi, hogy «quia tam in epistolis meis, ... quam vero ad Excellmum ac Illrmum Dnum Comitem Campi-Mareschallum Joannem Pálffy, a Perillri Dno Joanne Csajághy Commendantí nostro responsoriae datís literis evidéntia criminis et consequenter mortis Ocskayanæ palam declarata et probata haberetur, —» etc. (*Egykorú másolat,* a gr. Pálffy-senioratus nemkülönben a Ghyczy-család levéltárában is.)

den weiteren Befehl erwartet.»¹ A bán volt tehát, magyar ember létére *az első*, ki a további magyar vér kiontásában nyilatkozó *bosszú-állás szomorú művét* mozgásba helyezte; valaminthogy a vitéz Fodor és Bolfort személyeit is ő jelölé ki legelőször — mint január 3-iki leveléből láttuk — áldozatokul. Nem igen előnyös vonás Pálffy különben is túlon-túl osztrák, kegyetlen, sőt néhány aljas vétekkel terhelt lelkületének ismeretéhez!

A Szluha-féle *január 7-iki* emlékirat a cs. cartell-biztoshoz, így szól:

«Tekintetes Úr! Igen tisztelt Uram! A minap elfogott, idehozott, és a katonaság s hajdúság éktelen sokasága közül a megköveztetéstől alighogy kiragadtathatott, s azután, saját bevallása szerint is a hitszegéshez méltó ítélet következtében f. hó 3-kán a közterén, az által a kit illet vala,² pallossal kiirtott (gladio pervasti) Ocskay László ügyében Méltóságos Gróf Pálffy János cs. k. tábornagy ő Excja által Tekintetes és Nemzetes Csajághy János várparancsnok úrhoz intézett levelet ma olvastam; melyben ő Excja, a mint magát kifejezni méltóztatik: «valamely el nem követhető állapotnak» Ocskay élete iránt való netaláni bekövetkezéséért, — Fodor Lászlón, Wolffart ezredesen és más magyar rabokon végrehajtandó halálbüntetéssel leendő megtorlással fenyegetődzik. A mely halálítéletet tehát ő Excja az elmúlt években (1708.) Tarics nevű, fárafüggesztetett kapitányunkon végrehajtatott: ugyanazt kárhoztatja most; és ennek idecsatolt utolsó kívánsága szerint³ elhamarkodott halála lelkét nyomván, — immár holta után — védeni akarná.

És mivelhogy a veszprémi tisztek igazságtalan kivégeztetése alkalmából hasonló ügyben emelt jogos kívánságaimat Tekintetes Urasággal már bőven tudattam, s gyakorta tüzetesen kimutattam, hogy a császáriak által kezdett kegyetlenségek a magyarok részéről ritkán, sőt alig valaha toroltattak vissza; midőn továbbá bizonyítanám, hogy más Fodor Lászlónak, Wolffartnak és egyéb a szülőhaza szerelmétől annak

1 *Pálffy János grófnak Pozsonyból 1710. január 6-kán* Savoyai Eugen hűghez Bécsbe intézett *eredeti levele*, a cs. k. hadi levéltárban. («Krieg mit denen hung. Rebellen.» 1710. év, 1—3.)

2 «... per eum, cujus intererat,» — tehát *hóhér által*.

3 *Melléklési jegy*; Ocskay végrendelete lehetett csatolva.

ősi szabadságaiért fegyvert fogott s már hosszú idő óta a carthela védelme alatt rabságot szenvedő magyaroknak ügye, s más viszont azoké, kik az önkéntes összeszövetkezés (Confœderatio) és szabad-akaratból letett hitők által a visszatérhetésre az igaz utat magok előtt önnönmagok zárták el; — azért tehát most, sok egyebet mellőzvé, rövideden csak ennyit ismételk:

Megtörténhetik, hogy a császáriak a carthelának részökről a magyarokkal szemben gyakrabban megsértett pontjai és határozmányai ellen törvénytelenül fognak megint eljárni: azonban emlékezzenek meg, hogy a háborúnak még nemcsak hogy nincs vége, sőt oly karban áll az, mintha újból erősödni akarna; úgy, hogy a gyakran forgó szerencsének változásával, nagynevű császáriak eshetnek még magyar fogságba, s jeles tiszteik vagynak most is nálunk. Méltóztassanak tehát a jelenlegi foglyok dolgát akként intézni, hogy ámbátor a császáriaknak a magyarok ügyében keménykedéshez szokott elméjét mérsékelni nehezen essék is: mindazáltal bosszúérzetöket könnyebb lesz visszafojtaniok, ha meggondolják, hogy ezáltal csak a magokéit kímélik. Mert bizonyosak lehetnek abban, hogy a mi mostani rabjainkon netalántán elkövetendő méltatlanságokat, ő cs. és kir. Fölségének ollyatén hívein fogjuk megbosszulni, a kiknek nemes nemzetségei a visszatörölásoknak hasonló gyümölcseit annál keservesebben siratandják, mennél előkelőbb és régibb eredettel kérkednek.

Egyébiránt, ha az ő cs. Fölségéhez sem hűséges Ocskaynak halála előtt nyilván bevallott bűnét fontolóra tetszik venniök: nem megtorolni, hanem aláírniok lesz méltóbb halálítéletét.¹ Melyet is hogy Tekintetes Uraságod tudhasson és a kinek szükséges, előterjeszthessen: *a nevezettnek kihallgatási jegyzőkönyvét idemellékelem,*² *szentül s keresztyén hitemre írván, hogy abban egy betű változtatás nincs.* Azonfölül csatolom az említettnek nyilván, a köz-

1 «Interim, si noxam Ocskayanam, neque Cæsareæ Matti unquam fidelem palam et publice ab eodem ante mortem professam considerare placuerit: non repressare, sed subscribere eidem erit condignius.»

2 Mellékelve volt tehát az általunk a Ghyczy-levéltárban levő eredeti után föntebb közlött vallatási jegyzőkönyvnek hiteles másolata is, vagy magyarul, vagy — a mi hihetőbb — latin fordításban. (Ma már nincsen csatolva.)

téren tett vallomásairól szóló tanúsítványokat.¹ *Miféle ember volt légyen Ocskay? — nyilvánságosan kitűnik ezekből; a ki is nem mint ő cs. Fölségének hive: hanem már mint új magyar lakolt meg, azon bűneiért, melyek még meg nem bocsáttattak.*²

Minekokaért Tekintetes Uraságodat hivatalos tisztelettel újból és újból kérem: méltóztassék foglyaink dolgát akként mérsékelni, hogy az önök részéről oly gyakran megújított s annyi leveleinkben kifejtett sokszámú helytelenségek után végtére vigasztalást, ne gyászt érhessünk. Melyeket midőn sürgetőleg ajánlanék, magamat is ajánlom, és maradok föntczímzett Uraságodnak, mint azelőtt, úgy most is készséges szolgálja: *Szluha Ferencz m. k.*»³

A *pragmatica sanctio* későbbi híres szövegezőjének *classicus* latinságával szerkesztett, hatalmas logicáról tanúskodó ezen velős, méltóságos, erőteljes, és meggyőző hatású emlékirat is, — mind hiába volt. Hasztalan ott a legkézzelfoghatóbb érvelés, hiábavalók a legnyomósabb okok, semmit nem ér a legtisztább igazság feltárlása is: hol Heister részéről a veleszületett kegyetlenség s Pálffy részéről a személyes bosszú ösztöne működött. Pedig abból is láthatták volna a magyarok készségét eljárásuk igazolására, hogy ezen okmányilag fölszerelt emlékiratot Szluha Ferencz *két nappal előbb* írta, mielőtt erre Romeisen által (január 9-kén) Heister megbízásából fölszólíttatott volna.

A Hoff-Kriegsrath január 4-iki, Bercsényinek szóló levele is Újvárba érkezvén: egyelőre erre is hasonló erélylyel s nyomossággal megfelelt Szluha; azonban magát az eredeti levelet a január 10-ike táján Érsek-Újvárba érkezett gr. Eszterházy Antal, Zsámboky ezredestől kiküldé a fejedelemhez, a ki viszont a címzett Bercsényi grófhhoz utalta azt, tetszésére hagyván: akar-e a maga nevében is válaszolni reá?⁴

1 Nagy kár, hogy ma már ezen — még sehol föl nem lelt — bizonyítványok is hiányzanak.

2 «... Qui non qua Suæ Matti fidelis: sed qua jam novus Ungarus punitus est, pro illis, quæ nondum amnistiata fuerant delictis.»

3 Szluha kezével írott — sokat javított, alig olvasható — *eredeti fogalmazat*, a gr. Pálffy-senioratus levéltárában Pozsonyban. (Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. nro 13.)

4 *Rákóczi* írja 1710. január 16-kán Tótfaluról Bercsényinek: «Zsámboki most érkezék az Antal úr leveleivel, az mellyeket includál. *Az Bellicum levelére talám jó*

Eszterházy ugyanis, miután a Dunántúlról a Bácskaság felé áthozott 3000-nyi jó lovas-hadat a Tisza-Dunaközén megnyúgosztalá: velök 1710. január 4-ikén Gödöllőtől Vácznak fordúla, s az ottani, 200 némettől őrzött sánczot fölvervén, Rákóczi utasítása szerint az Ipoly s Garam mellett állomásozó császáriak hadvonalai közt neki-váltott Újvárnak, a hová szerencsésen be is érkezék, emezektől későn vétetve észre.¹

Újvárban Eszterházy Antalnak — szintén felsőbb megbízatásból — egyik első dolga az vala, hogy az ideiglenes várparancsnok Csajághy János ellen, Várallyay János őrnagynak nov. 25-kén a hadi-tanácsban jogtalanul történt leszúrásáért és Pongrácz János alezredesnek ugyanakkor általa lett vasbaveretése- s mind azóta kemény fogságban tartatásáért vizsgálatot indítván, a menthetetlenül bűnösnek talált dandárnokot, — addigis míg fölötte a hadi szék törvényt láthatna, — szigorú rabságra vetteté.² A méltatlanul sanyargatott Pongráczot ellenben szabadlábra helyezte.³

Csajághy ezután az oly tapintatlanul viselt újvári parancsnokságtól végkép elmozdítottatott és február közepén vason Eger-várába

volna energice választ adni Haister crudelitásiról; ha nem tetszik Kegyelmednek: el is hallgathatja, mivel már van válasz.» (Szluhától.) *Archiv. Rákócz.* III. 8. 1.

1 *Rákóczi*, 1710. január 12-kén Darócscrúl, Eszterházy Antalnak: «Ma értettem Horváth István levelébül, hogy Kegyelmed útjában az váczí sánczot felvervén, szerencsésen érkezett Újvárban», stb. (U. o. 4. 1.)

2 *Limprecht János* ezredes értesíti Érsek-Újvárból 1710. január 14. Bercsényit: «Minapában Csajághy János uramnak Várallyay János főstrázsamesterrel való szerencsétlen casussárúl Exciádat alázatosan tudósítottam; kiért Méltóságos Generális Eszterházy Antal uram ő Excja bejöveteleinek alkalmatosságával kemény árestomban tétetett, inquisitiót peragáltatván ő Kegyelme ellen.» (*Eredeti levél*, az Országos Levéltárban.) Megvan birtokomban Csajághynak Újvárt 1710. jan. 28-kán «soha nem próbált kemény rabságábúl» Rákóczihoz s. k. írott könyörgőlevele is, melyben «ügyének igazságához» s «ártatlanságának idővel megvilágosodásához» bizakodván, kéri a fejedelmet, «tisztán és minden változás nélkül megtartott igaz hűségét» kegyes tekintetbe venni, és őt «szomorú rabságábúl» kegyelmesen kiszabadítani. (*Eredeti, gyűjteményekben.*) Eredménye csak a fogolynak Újvárból kihozatása és törvényszék elé állíttatása lett, — hadd igazolja ott «ártatlanságát!»

3 *Pongrácz János* alezredes levele ugyanonnét Bercsényihez, melyben panaszosan írja, hogy őt Csajághy, a Várallyay megöletésekor keresztvasba veretvén, hét egész hétig kemény tömlőczben tartatta. Elégtételt kér. (*Eredeti az Orsz. Levéltárban.*)

küldetett,¹ melynek börtöneiből csak félévi raboskodás után úgy szabadulhat vala ki, hogy az ügyében gr. Eszterházy Dániel altbgy. elnökte alatt dönteni hivatott hadi törvényszék előtt a megölt Várallyay özvegyével s árváival az elhunynak vérdíja iránt Szluha közbenjárásával 1000 Rh. forintban kiegyezett s ez összeget nekik le is fizette, — mire ezek a vádat visszavonták.²

Csajághynak elfogatása s hadi szék elé állíttatása dolgát azért tartottuk szükségesnek e helyütt tüzetesebben fölemlíteni, hogy tisztázzuk a Kolinovicsnál e kérdésben mutatkozó zavart. Ezen, — különben mint már megjegyeztük, jó szándékú s igazságra törekvő, de kútfő-bírálat nélkül dolgozó — krónikás szerint «Csajághy Jánost Rákóczi és Bercsényi parancsára, az *Ocskay László kivégeztetéseért* vettették volna fogságba; sőt Ocskaynak, ámbár ellenségeknek, méltatlan halálát (??) sajnálván: (?!!) Csajághyt *e miatt* okvetlenül életével lakoltatták volna, (??) hogyha őt e veszélyből *némelyeknek esedezései* ki nem ragadják.»³ Azt is beszéli még Kolinovics, hogy Csajághy helyett Újvárba *Berthóty Ferencz* és Nagyszeghy Gábor lőnek parancsnokokká: de az első, valami zendülés alkalmával egy német származású *tüzér-alezredest saját kezeivel megölvén*, e miatt a méginkább fellázadott várórség dühe elül elrejtőzni kénytelenítettet.⁴

Mire nézve megjegyzendő, hogy Berthóty Ferencz sohasem volt Érsek-Újvárban parancsnok, sem pedig semminemű törzstisztet

1 *Rákóczi* írja Czeglédről 1710. febr. 20-kán Bercsényinek: «Csajághy elhíszem, van tudtára Kegyelmednek, hogy már Egerben küldetett; azért tétessen Kegyelmed dispositiót dolga revisiójárúl, a mint legjobbnak itéli.» (*Archiv. Rákócz.* III. 41. 1.)

2 *A peres acták* és a delegált hadbírótság elnökének tudósításai gr. Bercsényi Miklóshoz, az *Orsz. Levéltárban*. Bercsényi 1710. július 12-iki levelében említi Csajághynak a fogságból lett «*felszabadulását*» és brigádja átvételét. (*Archiv. Rákócz.* VI. 550. 1.) V. ö. a Csajághy János halála utáni örökösödési perek actáit 1713-ból a *magyar kir. kúria levéltárában*, mint a melyekben a Várallyay-ügyre is van vonatkozás.

3 «Csajághyus ad evitandum necis noxam, illico Rákóczio, Bercsenioque perscribit captum, supplicioque jam etiam affectum esse Ocskayum, cum aliter plebis tumultus sedari nequiret; sed illi talismodi excusatione minus exaudita, indignæ Ocskayi, tametsi sui hostis, neci indolentes, substitutis in præfectura præsidij Francisco Berthótyo atque Gabriele Nagyszeghyo, Csajághyum Agriam sub custodia perduci jubent, pœnas illatæ Ocskayo mortis infallibiliter daturum, ni aliquorum precibus periculo ereptus esset.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 800. 1.)

4 *Kolinovics*, ugyanott.

meg nem ölt; hanem igenis az egészből az látszik, hogy a krónikás hallhatott valamit homályosan a *Csajághy-Várallyay esetről, s ezt zavarja össze Berthótyval*. Mely vétkes tényt — alaptalanul — ez utóbbinak tulajdonítván, és arról, hogy itt Csajághy volt a bűnös, mit sem tudván: természetes, hogy ennek elfogatása okát másutt, nevezetesen az *Ocskay kivégeztetésében* keresi, de szintoly alaptalanul.

Az sem áll, még csak távulról sem, mintha Rákóczi és Bercsényi Ocskaynak halálát sajnálták s kivégeztetését csak egy szóval is kárhoytatták volna. Mert Ocskayra nézve az egész kuruczság, — a fejedelemtől az utolsó koldúsig — csak egy hangulatot ismert és táplált: a *legmélyebb megvetés s engesztelhetlen bosszúállás érzését*. Mutatja ezt az újvári helyőrség és tisztek magatartása, a miben Csajághy egy cseppet sem hibás. Ő az árulót annak rendi szerént kihallgattatá, s rendes hadi törvényszék által íteltette el; sőt irányában személyesen még kegyelmi, büntetés-enyhítési jogot is gyakorolt. Ocskay haláláért Csajághynak épen semmit sem róhatni föl, még azt sem, hogy sietett a kivégeztetéssel: mert hiszen jól tudjuk, hogy a fölzendült katonaság fenyegetései miatt kényszerült ezt tenni.

Csajághy elfogatási pörének actái egyedül a Várallyay-esetről szólanak, Ocskay kivégeztetésének dolga bennök még csak nem is érintetik. De meg Rákóczi a Csajághy elfogatása iránti parancsot Eszterházy Antalnak még 1709. december végén, tehát Ocskaynak nemcsak hogy halála, hanem *elfogatása előtt* adta ki, midőn t. i. Antal úr Érsek-Újvár felé expedíaltatott.

Egyébíránt nem lehet semmi kétség benne, hogy ha Ocskayt nem Újvárba, hanem egyenesen a fejedelemhez vagy fővezéréhez vitték volna foglyúl: ők is csak úgy ki fogják vala végeztetni ezen annyira elvetemedett haza- és nemzetárulót, mint akár Csajághy, vagy bármely más kurucz parancsnok. Példa erre a Bezerédy Imre esete, a ki pedig koránt sem vétett annyit és épen nem volt oly megrögzött gonosz, miként Ocskay. Mert Rákóczi a «*Confoederatio ellen való vétek*»-ről — méltán — igen sokat tartott, és mint maga is hangsúlyozza: «*nagy consideratiói szoktanak lenni*» annak elengedésében, mely «*még csaknem példa nélkül való dolog.*» Ezért

kárhoztatá Eszterházy Antalt, hogy az 1710. február elején elfoglalt nagy-bossányi várkastélyban rabúl esett nyitrai labancz nemeseknek mért adott kegyelmet?¹ s ezért tagadá meg ezt ő — a fejedelem — a múlt évben túl a Dunán reménytelen viszonyok között elpártolt Szentgyörgyi Horváth Zsigmond főhadbiztosnak és Kiss Gergely ezredesnek, midőn ugyan 1710-iki februárban grationálisért folya-modtak hozzája.² Rákóczi nem óhajtá, hogy őt és az általa felkarolt nemzeti ügyet «*hitetlenek*» szolgálják.

Így gondolkozott, íme, *Rákóczi*; és nem másként *Bercsényi*, a ki is az Ocskay lefejeztetése megtorlásáért kivégeztetett győri kurucz rabok ügyében tett fölterjesztésére Szluha Ferencznek, Kassáról 1710. febr. 20-kán ekként válaszol:

«Két rendbéli levelét Kegyelmednek de dato 8. és 13. præsentis vettem csakhamar egymásután, az acclusákkal együtt. — Győriek executioja iránt accludált német írásokból a mint látom, az repressáliának fundamentumát abbúl formálták, hogy Ocskay convincálatván mint desertor, *hóhér által* vétetett feje; mellyet magam is elgondoltam vala mindgyárst: *jobb lett volna in prima furia tumultuarie összevagdálni*, — nem lett volna az ellenségnek is oka a repressáliára; akartam is írnom, de a mint Kegyelmetek leveléből láttam, *már későn volt*. Ezt azért most *csak pro praecautione irom in futurum*».³

Tehát Bercsényi egy szóval sem kárhoztatja Ocskaynak kivégeztetését: sőt inkább — az ártatlanokon esett megtorlás ürügyének elkerülése kedvéért — még jobban szerette volna, *ha Ocskay nem rendes hadiszéki ítélet után hóhér által végeztetik ki: hanem a*

1 *Rákóczi*, Szent-Márton-Kátáról 1710. febr. 16-káról gr. Eszterházy Antalnak: «Az Bossányban szorúlt nemesség listáját — kivált a kik reversálissal bocsáttattanak el — elvárom Kegyelmedtől. De jobban esett volna, hogyha az grationalist nem præcipitálta volna Kegyelmed: *mivel az Confoederatio ellen való vétek elengedésében nagy consideratióim szoktanak lenni, s még csaknem* — mondhatom — *példa nélkül való dolog, s jobb is lett volna őket megtartóztatni.*» (*Archiv. Rákócz.* III. 30.)

2 *Rákóczi*, Czeglédtről 1710. febr. 21-kéről, ugyanannak: «Mivel az hitetlennek fegyvere és practicája által kevés boldogulást remélhetünk: *arra nézve se Horváth Zsigmondnak, se Kis Gergelynek nem expedidltatom az grationálist.*» (U. o. 44.)

3 *Eredeti*, Bercsényitől s. k. aláírt s részben titkos jegyekkel írott levél Szluha Ferenczhez, a *Ghyczy-család* levéltárában, a *Rákóczi-acták* közt nro 13.

Fávoroka Ádámtól Újvárba lett bekísértetésekor reátámadt katonaság vagdalta vagy kövezte volna őt agyon, a fölzendült nép első dühének kitörése alatt. Más szóval: nem is rendes törvényszéki eljárásra, — hanem a *nép-igazságszolgáltatás általi bűnhődésre tartotta méltónak a nemzetárulót.*

Épen homlokegyenest ellenkező felfogás a Kolinovics alaptalan állításával!

* * *

Romeisennek Pozsonyban január 9-kén kelt föntebbi levelét, — mely Heisternek Fodor, Bolfort s több győri rabok megöletésével fenyegetődző parancs-iratát eredetiben mellékelve tartalmazá, — Szluha Ferencz megfoghatatlan, hogy miként? csak jan. 16-kán kapta meg Újvárban. És bár jan. 7-iki emlékiratszerű, okmányokkal fölszerelt tudósításában a Romeisen által emelt kíváнатnak, Ocskay halála körülményes tudtúl adását illetőleg már eleve eleget tőn vala: mindazáltal nem késett e jan. 16-kán vett levélre is azon órában válaszolni, újra kifejtvén Ocskay kivégeztetése jogszerűségének indokait, ekképen:

«Tekintetes Úr! Tisztelt Uram! Pozsonyból f. hó 9-kén hozám intézett levelét ezen órában veszem nagy becsülettel. Melyből s a Méltóságos Gróf cs. Főtábornagy Úr ő Excjának Tek. Uraságodhoz szóló, mellékelt és ezennel visszaküldött parancsolatjából értem, hogy *az egyik fél iránt sem hűséges, mindig állhatatlan, Istennek kiváltképen való végezéséből büntetett és itt az egész katonaság közfelkiáltására fejvesztéssel lakolt Ocskay László* halálát Fodor Lászlón és más, Győrött régóta raboskodó 9 tisztünkön akarják megbosszulni.*

Minthogy pedig ezen ügyben f. hó 7-kén Tek. Uraságodhoz, továbbá Gróf Pálffy János Tábornagy Úr ő Excjához intézett s csatolva lévő levelemben a nevezett Ocskay László dolgát ép oly őszintén, mint híven előadtam vala: megmutatják ugyanannak — Tek. Uraságoddal szabályszerűleg közlött — kihallgatási jegyzőkönyve s nyilvánságosan (palam et publice) tett valloinásai: *miféle*

* «... nulli partium fidelis, semper instabilis Ladislai Ocskay, speciali Dei nutu puniti, et hic acclamatione totius militiae capite plexi mortem ulcisci velle.»

ember volt! A kit is nem megbosszulni: sőt inkább halálát az igazi hívek példájára helyeselni kellene császári részről is.

És mivel bizonyára egészen más Fodor Lászlónak s a mi többi, régóta a carthela oltalma alatt (sub salvo conductu Carthelæ) raboskodó tiszteinknek, — más pedig a mindkét fél irányában hiteszegett (utrinque fidefragi) Ocskay Lászlónak ügye: mitsem kételkedem, hogy a dolgot jól megfontolván s a főntebbieket meghányvánvetvén, — más, a jognak, közigazságnak és carthelabeli oltalomnak megfelelőbb ítéllettel fognak immár felölök lenni Uraságtok is.

Ha mindazáltal fölülemlített tiszteinken, a hadi-foglyokkal szemben követett, előttünk már ismert eljárás szelleménél fogva netalán valami történnék: úgy az ellen most és jövőendőben is ünnepélyesen óvást emelek, határozottan kijelentvén, hogy a dolog sehogysem maradand megtorlatlanul! Vessék csak össze Uraságtok igazságosan az Ocskay dolgát Fodor és társai ügyével, — és önmagok fognak magoknak feleletet adni. *Ocskay különben nem is mint ő cs. k. Fölségének híve: hanem mint ismét hazai szolgálatba lépett egyén lakolt,*¹ ama bűneiért, melyek a hitszegőt és *mindakét fél iránti hűtlenségre mindig kész állhatatlant* elkárhoztatták. Nem is forog itt fenn, — a mint írni tetszik — sem az én ügyem, sem másoké; mert oly iszonyú bűnökben (mint Ocskayéi), sem magamat, sem másokat leledzeni, és így ügyünket is az övével azonosnak lenni el nem ismerem.²

Zichy uramról (az Újvárbán raboskodó komáromi cs. alezredes) és a többi itt lévő foglyokról kétszer írtam Bécsbe Tek. Uraságodnak, — most is ahhoz tartom magamat. *Félek azonban, hogy, ha a győriekeket valami érni fogná: ezekre és minden ezután rabúl ejtendőkre ugyanazon ítélet ne hozassék, melyet a császáriak a mieinkre hoznak!* Mert nem jutottak el még Önök a révpartra, s Magyarország vitorlái csak most feszülnek még biztos reménnyel az óhajtott cél felé. És vajjon, mi vigasztalásuk leend azután, ha

1 «Qui aliunde non qua fidelis Suæ Mattis C. Regiæ: sed qua rursus resolutione servitium patrium amplexus plectabatur,» etc.

2 «... quia tam enormium criminum reum nec me, neque alios, adeoque neque ejusdem esse causæ agnosco.»

majd a nagyobb nemzetségekből származók is ugyanazon vészes halálba fognak taszítottatni?

Egyébiránt magamat és szegény rabjainkat jóvoltába ajánlom s maradok, *Újvártt, 1710. január 16-kán*, Tekintetes Uraságodnak készséges szolgája — *F. Sz. m. p.*»¹

Sem ezen, sem az előbbi előterjesztésnek, sem a Csajághy és az újvári helyőrség nevében Pálffyhoz és a cs. k. főhaditanácshoz küldött válaszoknak semmi sikere nem lőn. Mert hiába volt bármily világos igazolás, okadatolás, — hiába határozott bizonyítása annak, hogy Ocskay elfogatása után ismét önként elesküdt a császártól és így ellenőkben is hitszegést, hűtlenséget követett el, — Heister gőgje s magyargyűlölete és Pálffynak megsértett hiúsága s magánbosszúja véres kielégítést kívánt. Sőt Szluhanak imént közlött utóbbi válasza még talán kezeibe sem jutott Romeisennek, midőn Heister parancsára a «visszatorlás» borzasztó műve már végrehajtatott».

Heister ugyanis január közepén Bécsből Győrre menvén, ugyanide lerendelé a pozsonyi hóhért is, kinek kezeivel az Ocskay László véres haláláért áldozatokúl kiszemelt győri és magyar-óvári kurucz rabok — a cs. tábornagy január 5-iki rendelete értelmében szám szerint *tizen* — életöktől megfosztandók valának.

Az eljárás ezután olyan kegyetlen gyorsasággal, vagy inkább gyors kegyetlenséggel történt, hogy a január 18-kán nyakrafőre elítélt győriek még az napon, az óváriak pedig, kiknek halálítélete január 21-kén kelt, ezen utóbbi napon kivégeztettek, Heister parancsából.

Az újváriak, különösen Szluha remonstratióinak csupán annyi eredménye lőn, hogy a cs. tábornagy a Nagy-Britannia és Hollandia biztositéka alatt álló cartellát egész világosan vagyis el nem csavarhatólag megsérteni mégis tartózkodván: utasítást adott a Győrött őrizett legtöbbnyire dunántúli 66 kurucz rabtisztt közül² olyanokat válogatni ki, a kiknek kivégeztetése a jótálló külhatalmak netaláni

¹ *Szluha Ferencz* kezével írott eredeti fogalmazat vagy másolat a gr. Pálffy-senioratus levéltárában, az ismert csomagban, 17. sz. a. — Egykorú mása a vörösvári levéltárban is.

² *Romeisen Boldizsárnak* Bécsből 1710. jan. 15-kén Szluha Ferenczhez a rabcsere ügyében intézett levele szerint 66 kurucz tiszt raboskodott ekkor Győr-várában. (*Eredeti levél*, a gr. Pálffy-senioratus levéltára ismert csomagában, sub nro 16.)

felszólalásai ellenében egy vagy más ürügy alatt védhető legyen. A cs. hadbírótság azonban ilyenekül a 66 közül csak ötöt tud vala kijelölni: úgymint az áldozatokúl már Pálffy és Heister által eleve kiszemelt *Fodor László* dandárnokot, *Bolfort* (Wollfart) *Ádám* vezénylő-ezredest, továbbá *Palkovich Ferencz* hadbiztost, *Benedek Tamás* hadnagyot és egy *Merin-Leprin Péter* nevű francziát. Úgyde Heister kegyetlensége az egy Ocskayért *tíz kuruczot* akart s ígért kivégeztetni; a másik öt tehát a jelentéktelenebb foglyok közül — a kik Magyar-Óvártt tartattak — lón kiválasztandó.

A nevezett ötből a három első, mint törzstiszt, pallossal végeztetett ki jan. 18-kán, a győri főtéren föllállított emelvényen, *Benedek* és *Merin-Leprin* pedig ugyanott bitófán végzik életüket.

Fodor Lászlóról, — a ki főbb iskolákat végzett, több nyelvet beszélő, szép képzettségű ember, fenkölt gondolkodású buzgó hazafi, s Rákóczi és a szabadság ügyéhez rendíthetlen hűséggel viseltető, eszes és vitéz katona volt, — e minden tekintetben derék és ritka jelességű férfiúról föl van jegyezve Kolinovicsnál, hogy a Bezerédy Imrééhez hasonló hősies, büszke elszántsággal ment a halál elé. Midőn a vérpadra föllépett, — tán a szigeti halhatatlan Zrínyi példájára gondolva, — dolmányából szép, finom kendőt vont elő, melybe néhány arany volt kötve, s megajándékozta vele hóhérát: *emlékezzék meg, hogy egy kurucz dandárnokkal volt dolga!*¹ Tiszta lelkiismerettel s magasztos bátorsággal halt meg, mint a honszerelem martýrja. Ugyane szent érzelem vezérlé a vérpadra Wollfart Ádámot és Palkovichot is. Wollfart feje csak a harmadik csapás alatt hullott le.²

Miután elvérzettek, br. Bruckenthal győri várparancsnok, ottani magyar katonákkal tisztességesen, keresztyén mód szerint temettette el őket.³

Negyednap múlva pedig Magyar-Óvárott *Kovács Márton* had-

1 «Eorum primus Fodorius, magnanime, Bezerédy exemplo in ferele pegma prodiens, aureos aliquot nummos strophio illigatos lictori mercedem pro obsequio objicit, memor forte magni Zríny,» etc. (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 802. s Commentárjaiban is.)

2 M. *Kovács János* Magy. Krónikája. (Pozsony, 1742. 92. 1.)

3 Br. *Bruckenthal* ezredes tudósítása Győről 1710. jan. 18-kán Szluha Ferenczhez Érsek-Újvárba. (*L. alább.*)

nagy, 40 éves, a Szigetközbe Kis-Patakra való; *Thótt István*, 20 éves, gönyűi; *Somodi György*, 30 éves, Mosony megyei kémlel, és *Erdélyi Fános*, 30 éves, Pozsony-megyei büskényi (püski-i) születésű katonák az elsőnek hadnagysága alatt, mint a kik a háború folyamában a Csalló- és Szigetköz berkeiben lappangva, mindent kikémleltek, s úgy a nagy, mint a kis Dunán a hajók és utazók megtámadása, kifosztása, gyakran meg is ölése által (nyilván guerilla-félék voltak) nem kevés károkat tőnek, — kötéllel, akasztófán végeztettek ki. Végre, hogy a *tizedik* is kiteljék: egy *Oszla Ferencz* nevű cigányt vettek elő, a ki előbb kurucz volt, utóbb pedig Katona Istók nevezetű győri hajdú társaságában szerteszéjjel rabolni járt kétféle öltözetben, magát hol egyikép, hol másikép nevezve. Ez, Heister parancsára karóba vonatott.*

Látnivaló, hogy ezen óvári rabokat, az ellenök hozott ítélet szövege — melyből adatainkat meritettük — mindenképen utonállókúl, gyilkosok- és rablókúl igyekszik föltüntetni, hogy ne mint katonák: hanem mint halálra méltó latrok tekintessenek; s erre nézve kedvezett a körülmény, hogy — ámbár hadnagyság alá tartoztak, legalább a négy első, — de nem zászlók alatt, nyílt ellenségként járó, hanem lappangva bujkáló katonák valának. Az sem mondatik ki az ítéletben nyíltan, — miként a győrieknél, — hogy Ocskay László halálának megtorlásául végeztetnek ki: bár *ezeknek* halála illőbb bosszúállás lett volna *egy Ocskayhoz*, kihez — kicsinyben — sokat hasonlítottak; míg pl. *egy Fodor László* nemes jelleme, tiszta hazafisága, fentszárnyaló szelleme messze kimagaslik Ocskay fölött, kiért ugyan kár volt ily nemes főnek lehullani.

* L. az Óvártt 1710. jan. 21-kén kelt, kihirdetett és végrehajtott ítéletnek egykorú másolatát a gr. Pálffy-senioratusi levéltárban, sub nro 15. — *Kolinovics* szerint (az id. helyen) «alij 8 e Rákócziánis Óváríni patíbulo appenduntur,» de mi csak a föntnevezett ötnek találtuk nyomát.

HARMINCZADIK FEJEZET.

Hogyan indokolják e kivégzéseket a császáriak? — A győri magyar rabok kérvénye Bercsényihez. Bruckenthal levele Szluhához, s ennek válasza. — Szluha Romeisennek tudtára adja, hogy Eszterházy Fodorékért megtorlást fog tétetni a császári foglyokon. — Lutzenkirchen Szluhához. Szluha válaszában tüzetesen indokolja Ocskay kivégeztetésének jogos voltát. — Bercsényi válasza a cs. kir. főhaditanácshoz Ocskay és Fodorék ügyében. — Szluha Rákóczihoz, a megtorlás és rabtisztek iránt. Rákóczi Fodorék halálának megbosszulását megengedi. Válasza Eszterházyhoz, utasítása Bercsényihez. — Végrehajtatt-e a visszatorlás, és kik valának az áldozatok? — Végső reflexiók Ocskayról.

A győri foglyokon elkövetett vérengzést a cs. k. hadbíróság Heister parancsára következőleg kísérle meg okadatolni:

„Minekutána ezen 1710-iki új év első napján ő cs. és kir. Főlsége egy magyar lovas-regimentjének ezeredes-főkapitánya *Ocskay László* a lázadóktól elfogtatván, Újvárba vitetett: ott általok mindjárt karóval és akasztófaival ijesztgettették. (Hogy *miért?* arról a cs. k. ítéleti indokolás jobbnak látja *hallgatni*.) Nehogy azért ő cs. és kir. Főlségének hajdani hívségre visszatért tisztjén ily büntetést — a megtorlás fenyegetése alatt — végrehajtani merészeljének s a bűnöket bűnökkel tetézzék, törvényes és természetes Uroknak magokat így még nyakasabban ellene szegezvén, — arra nézve nyilván megintettek. Mindazonáltal ezekkel nem gondolva, a nevezett Ocskay ezredes úr ellen olyan ürügy és szín alatt, mintha ez a dolog rendében gyökereznék, vizsgálatot tartottak, a melyből a következő törvényszéki keresetet vonták ki. Jogosúltaknak lenni állíták magokat annak személye ellen főbenjáró hitszegés és elpártolás (*desertio*) czímén oly végzést hozni, — mintha az ő szolgálatukat, esküt tévén, újból kívánta és elfogadni akarta s annálfogva mind a két fél iránt hiteszegetté s hűtelenné, és több más hasonló gonosztettek által a közigazságnak alávettetett, a hozott ítélet értelmében bűnös, s fejesztésre méltó lett volna. A mit is annálinkább, minthogy általok kibocsátott vallo-másaiban és kijelentéseiben Ocskay ezredes úr önmaga bevallotta volna, hogy tettét s a császári pártra általállását nagyon megbánta,

s föltette volt magában ezrede fizetésének és ruházatának átvétele után ismét a lázadók pártjára visszamenni, s ha életének megkegyelmeznek, nekik még sokkal hasznosabban és hívebben mint valaha azelőtt szolgálni.

Ámbátor pedig mindezek *épenséggel koholt és költött dolgok*,* melyeknek hamissága csak onnan is kitetszik, mivelhogy Ocskay ezredes úr a f. év és hó 1-ső napján este fogatott el s még azon éjjel (*nem áll!*) Újvárba vitetett: a mondott vallatás tehát a következő napon történt, vagyis állíttatik történtnek; már pedig magok az azon vallatási jegyzőkönyvben föltett s hasonló perrel és ítélettel semmiképen össze nem hangzó kérdőpontok mutatják, hogy az azokra adott feleletek *csakis a saját agyukból származtak*. (??!) Továbbá már azzal is gyanúsokká teszük, sőt egészen gyanúba keverik magokat, hogy mindjárt e hó 3-ik napját tűzték ki a végrehajtásra, és így alig lehetséges, hogy mindezek oly rövid idő alatt letárgyalathattak s elintéztethettek volna, (??) midőn másként is Ocskay ezredes úr a kapott veszélyes sebek következtében mindezeket vallani, avagy nekik a dolgok jelen állásában valamit ígérni legkevésbbé sem lehetett képes. (?) Mindezeknél fogva az ellenfélnek érintett csalárdsága ezekből világosan kitűnik, (!!) és kitetszik, hogy Ocskay ezredes úrral az ő velökszületett zsarnokságuk szerint, (s ezt *Heister* és satellesei mondják!) minden bevett szokás, mód és forma ellenére, úgy az alaki, mint a tárgyi jogokkal ellenkezőleg, méltatlanul, tilalmasmódon, igaztalanul és több mint barbárul jártak légyen el, — miként ezt a következők még jobban kimutatják. Miképen követett volna el ugyanis a nevezett Ocskay ezredes úr főbenjáró vétket irányukban az által, hogy újból az ő forradalmi kötelékükbe akar vala állani? A mikor is, ha t. i. e dolognak igazsága kitűnnék: nem őket, a lázadókat, — hanem a császárt és a királyi pártot illette volna meg

* Hogy merészlik a császáriak Ocskaynak *Csajághy* és *Szluha*, *Limprecht* és *Grasalkovich* s több más fötisztek által s. k. aláírt, megpecsételt, hitelesen kiállított vallatási jegyzőkönyvét és a többi kijelentéseiről fölvett tanúsítványokat *hamisaknak* bélyegezni? minő joron? midőn kivált Szluha, — a ki mégis *részökről is elismert cartell-biztos vala*, — keresztyéni hitére s becsületére fogadva vallja, hogy azon okiratokban *egy betű változtatás sincs*. A császáriak e jellemezhetlen eljárása a *legnagyobb fokú perfidia*ról tanúskodik.

a jog, reá büntetést mérni. Aminthogy az ő hajdani hűsége és a császári pártra visszatérése is nem vétkül, sőt érdemül tekintendő, a melyért legkevésbé sem kárhoztathatják őt a lázadók, midőn különben is ilyesmire nincs semmi joguk, egyéb ama zsarnoki és rosszúl gyakorlott hatalomnál, mit a zendülők magokhoz szoktanak ragadni. Mert másként is egész világ tudja és mindenütt el van ismerve, hogy a tiltott eskü (juramenta illicita) teljességgel nem kötelez senkit és nem ér semmit.

A miért is a magyarországi teljhatalmazott tábornagy és római szent birodalmi gróf Heister ő Excja, úgy ő cs. és kir. Főlsége szolgálatának az országban gyarapítása, mint a hív lakosok megmaradása érdekében, akarata ellenére (?) kényszerítve érezte magát más, nyakasságukban megrögzött lázadók ellen visszatorlásképen (per modum repressalium) hasonló végrehajtást elrendelni s eszközölni, név szerint pedig *Fodor László*, az ő úgynevezett dandárnokjuk, — mely rang minálunk ismeretlen és az ezredessel egyenlő rendi fokozatnak tekintetik, — továbbá *Wolffart János (Ádám)* szintén úgynevezett ezredes ellen; a mi részökre különben kegyesen elengedett volt, daczára, hogy mindketten, kiváló hűtlenségek s erőszakos gonosztetteikért nagyon is megérdemlik,» stb.

Itt következnek azután az ellenök felhozható vádak; úgymint *Fodor* avval vádoltatik, hogy 1) törvényes királya és ura szolgálatát hűtlenül elhagyván, minden ok nélkül (s miért az egész nemzet?) a lázadókhoz csatlakozott s azoknak egyik főkolomposa volt; 2) a német tartományokban (?) több mint zsarnoki módon kegyetlenkedett, nevezetesen pedig a Fertő-melléki Nezsiderben alattvalóinak megengedé, hogy dúljanak, raboljanak, s asszonyok és leányzók erőszakos bántalmazásával és emlőik lemetszésével rettenetes kihágásokat és gonosztetteket kövessenek el; * 3) mindezek fölött még, fogsága

* Nezsider Eszterházy Antal hadai és közöttük Fodor hajdúi is 1708. augusztus havában vették be, makacs védelem után, melyben a fölfegyverzett német polgárok is részt vevén: csoda-e, ha ellenök és övéik ellen a roham közben nekivadult, s a jó borokkal telt városi pinczékben megrészegedett hajdúság féktelenebbjei kihágásokat követtek el? De volt-e ebben Fodornak része? midőn maga az ítélet sem mondja, hogy ő is követett volna el kihágást, csak, hogy *elnézte, megengedte*, (permisisset.) Kérdés tehát: volt-e, lehetett-e egyáltalában módja e mindenesetre sajnálatos kihágá-

idejében fenyegető s gyalázó szavakat ejtett legkegyelmesebb királya ellen, és fenyegetődött, hogy mindenekért bosszút fog állani.¹

Wollfart-ról pedig az állítatik, hogy nemcsak «hasonló zsarnoki és szörnyű tettekben» utánozta Fodort, hanem győri századát (1705-ben) elhagyván, az ellenséghez pártolt és így nyilvanságos hadszökevény-nyé lett.

A miért is — úgymond — mindaketten már régen még szigorúbb ítéletet érdemlettek volna: mindazáltal a tábornagy ő Excja a világnak meg akarván mutatni, hogy őt semmi gyűlölet vagy szenvedély nem vezérli, (!!) — ámbár a jog s igazság magával hozná is, — hanem egyedül «*in terrorem omnium rebellium*» (vagyis: minden lázadók elrettentése végett), e két főntnevezettet, úgymint *Fodor* Lászlót és *Wollfart* Jánost (*Ádámot*), *visszatorlás gyanánt*, (per modum repressalium), úgy igen megérdemlett büneikért is, — a mint főntebb előadatott, — mások rettentő példájára *lefejeztette*. Actum Jaurtni, 18. Januari 1710.»²

A *Palkovich Ferencz* ellen hozott ítélet viszont azzal van indokolva, hogy a nevezett már győri fogsága alatt a «lázadókhoz,» őket lelkesítő s állandóságukban való megmaradásra biztató levelet írt vala, Istennel bizonyítván, hogy ő kész inkább a törököt, mint a császárt szolgálni. (Se potius Turcæ subicere paratum, quam Cæsari servire.) A levél fölfogatott, *Palkovich* nem tagadá, hogy ő írta, bár mentegődzék, hogy nem gonosz szándékkal. Hiába; Ocskayért még áldozat kellett. A cs. hadi törvényszék *Palkovich*nak rabságából írt, említett levelében *fölségsértést* (delictum læsæ Majestatis) látván, őt

sokat meggátolni? Mi azt hiszszük, — *alig*; mert ha igen: úgy bizonyára ő, a művelt lelki *Fodor* László, minden áron meggátolta volna. *Egyébiránt*, *Heister németjei és Pálffy ráczai* ezeknél még sokkal nagyobb és iszonyúbb kihágásokat, kínzásokat, öldökléseket, rablásokat stb. követtenek el, pl. Veszprémben, Soprony, Zala, Vas-vármegyékben, Pécsen, Kecskeméten, stb. és pedig gyakran *vezéreik engedelmevel*. De erről *Heister* hallgat!

1 «... Verum insuper durante sua captivitate minas et contumeliosa verba adversus suum Clementissimum Regem effutivisset, vindictamque de omnibus sumptuum se minatus fuisset.»

2 *Egykorú másolat* a gr. *Pálffy-senioratus* levéltárában, Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. nro 15. 2.

ezért — és csupán e levélért — egyhangúlag akasztófára ítélte. Heister pallosra változtatta az ítéletet.¹

A negyedik áldozat, a Vas-vármegyei, jánosházi születésű, 35 éves *Benedek Tamás* (Thomas Benedict), Béri Balogh Ádám ezredbeli alhadnagy avval vádoltatott, hogy — nyilván Eszterházy és Balogh dandárainak szétziláltatása után — zászló és menetlevél nélkül tétova bolyongván, nemcsak hogy zsákmányolt és ragadozott, hanem a császár hűségére átjöni akarókat elfogdosta és megkötöztette. Erre nézve ugyan «bűnös voltát el nem ismeri és mentegetődzik: de azt maga bevallja, hogy a (Telekesi) Török István kastélyának nyílt árka mellett ejtett prédában részesült.» Tehát elkövetett gonosztetteiért, nevezetesen ragadozásaiért, (ob commissa facinora sua, nempe spoliationes) egyértelműleg, bitón, kötél általi halálra kárhoztattatott. Actum et publicatum Jaurini 18. Januárj 1710.²

Végre az ötödik, *Petrus Merin-Leprin* nevű, 39 éves, francia, Narbonne tartomány Niemes városából való születésű, *hugenotta*. Azelőtt a császári hadseregben (hová mint hadi-foglyot alkalmasint erővel sorozták be) szolgált mint muskatéros, a Ratzenstein-században: de 1705-ben Győrött a bástyáról leereszkedvén, őrállomását odahagyta s a kuruczokhoz szökött át. Szökése indokául azt állítja, hogy gyermekei meglátogatására szabadságot nem kaphatott; szolgálatot pedig a kuruczoknál azért vállalt, mert földijeit értette nálók lenni, a kiktől segítséget remélt majdan hazájába térhetni. — Mint hadszökevény ő is egyhangúlag akasztófára ítéltetett, ugyancsak 1710-iki január 18-kán.³

A két utóbbinak, valamint Palkovichnak halálítéletében határozottan megemlítve nincs, hogy ők is egyszersmind Ocskay lefejeztetésének megtorlásául végeztetnek ki: azonban mégis Fodor és Bolfort mellé sorolja őket br. Bruckenthal győri várparancsnok alábbi levele, a melynek kíséretében küldötte meg mind az öt győri kivégezett halálítéletét Szluhának. E várparancsnok felhívására, a Győrött még élet-

1 *Egykorú másolat*, ugyanott, nro 15. 1. Palkovich különben nagy-szombati születésű volt, de Rákóczi Dunántúl szolgája, mint simontornyai inspector és hadbiztos. E vár capitulatiójakor esett rabba. Kivégeztetésekor még csak 33 éves vala. (U. o.)

2 *Egykorú másolat*, ugyanott, nro 15.

3 *Egykorú másolat*, u. o. nro 15. 3.

ben maradt — de szintén megfenyegetett — kurucz foglyok, a Fodorék megöletéseért netalán elrendelendő visszatörlésnek az ő érdekekben leendő elengedése és a magok mielőbbi kiszabadítása ügyében, a következő, ékes magyar nyelven szerkesztett kérvényt intézték *Bercsényihez*, szerencsétlen társaik kivégeztetése napján:

«Méltóságos Locumtenens és Magyarországi Fő-Generális! Nagy jó Kegyelmes Urunk! Keserves és soha el nem felejthető, vagy inkább gyászos emlékezetre méltó dolog, mely felől itten szomorú pennánk alázatosan akar emlékezni; de azon irtóztató tragœdia anynyira megrettentette, hogy sűrűn zokogva tántorog és akadoz annak világos kimagyarázására most, — sőt a kormányozója sem találhatja föl útját: honnét kezdje, avagy miként végezze lamentatióját?

Méltóságos, Kegyelmes Urunk! Vártuk, nagy óhajtasokkal reménlettük, többet mondhatni: mert hittük is immár örvendezve és vigasztaltuk egymást, hogy az szabadulás ajtónk előtt álljon; íme, mily könnyen hittük, — annál könnyebben megjátszódott a ki táplált bennünket, reménség, s azon fölött az halál ábrázatjában öltöztetett.

Excellentiád Méltóságának — a mint értjük — *Ocskay Lászlónak az elhagyott fegyver alá kerülése* talám értésére sem lehetett; kit egy étszakának eltelése alatt Érsek-Újvárbán szenvedvén, másnap — nekünk jajos veszedelmünkre — (halálra) expediáltatott. *Kiért ma itten Fodor László és Bolffort Ádám uraimék, fejök vétele után, örökkénvalóságra küldettettek; hasonlóképen Palkovics Ferencz simontornyai inspector, bizonyos levélnek okáért megvált életétül.* Mellyet hosszú processus volna elszámlálni, mindazonáltal ittvaló Commendans uram ő Nga általküldött leveléből bővebb informatiót méltóztathatik venni Exciád Méltósága.

A mellett mi, nagy sínlődésre megmaradott (vajha soha inkább nem született, szívbéli fájdalmaktól megepedett) *szegény rabok megintettünk: kegyelem és kétség nélkül valónak tudhassuk: mihelyt Dunán túl* (Győrtül értve) *Exciád repressaliákat méltóztatik tétetni, — azonnal ismét retaliatio itt rajtunk történnék.* Óh mi boldogtalankok, kik illetén napokra virradozunk, bizonyára fölkiálthatjuk: súlyosabb és rettegőbb itten életünk, mintsem a szabadságunkkorban erőszakos meghalálkozásunk!

Tartozó szolgálai nagy alázatossággal ezen reménkedő könyörgésünket Exciád Méltósága lábaihoz borúltni parancsoltunk; magunk is szokott engedelmességgel kérjük Exciádat: *szánja meg édes nemzetéért még mostanság életben s hivségben lévő, itt rabságot szenvedő maga igaz szolgálait, hogy többre (többé) ne fogyasztassunk, sőt Exciád Méltóságának és a Nemes Hazának kívántatóképen szolgálhassunk; ne engedjen vért ontatni, hanem inkább — a Szent-Háromságnak és Krisztus kinszenvedéseinek kedvéért — méltóztassék mentülhamarább kiszabadíttatni, a közügyet tovább is segíthessük!*

Jó Kegyelmes Urunk, óránként nyughatatlan elmével várni fogjuk szívünknek újulását: bennünket éltető kegyelmes resolútióját; s midőn Exciád gratiájában ajánljuk magunkat, alázatos könyörgő-leve-lünket elindítván, maradunk — Excellentiád Méltóságának, kiváltképen való jó Kegyelmes Urunknak, — *Győri rabságban, die 18. Januarii 1710.* alázatos engedelmes szolgálai: *Győri rabságban kesergő tiszt és közrendek közönségesen m. k.*¹

E megható folyamodványt intézett hadifoglyok között *Högyész Ádám*, a Bottyán tbk. Bolfort által vezényelt dunántúli huszárezredének vitéz őrnagya, és *Kereskényi György* szintén őrnagy, voltak a legelőkelőbbek.² Mint a mély bensőséggel írt kérvény több helyéből kitetszik és az egésznek bánatos hangulatából is következtethető: a már hónapok óta börtönben sinlődő szegény rabokra, szeretett főtiszteiknek s hű fogolytársaiknak, különösen a mindenektől őszintén tisztelt és becsült derék Fodor Lászlónak gyászos kivégeztetése mély benyomást tőn; mely is hogy annál élénkebb és megrázóbb legyen: valószínű, *hogy Heister a kivégzéseket az egész rabsággal végignézte*, — úgy, a mint ezt Veszprémben, Eckstein János, Fekete István, Luka Benedek stb. megöletésekor tévé. Rémíteni akarták őket, és ezáltal a nemzeti üggyhöz való ragaszkodásukban megingatni s a császári hivség elfogadására bírni. De e tekintetben csalódtak; mert a szegény rabok, bármennyire meg valának is hatva társaik irtóztató, véres halálától: mindazáltal a császárnak meg nem hódol-

1 A kérvény *eredetije* gyűjteményemben.

2 L. Romeisennek 1710. jan. 15-kéről a rabcsere ügyében Szluhához intézett levelét. (*Gr. Pálffy-senioratus levéltára*, az ismert csomagban, nro 16.)

tak; sőt — mint láttuk — arra kéri Bercsényit: szabadítsa ki őket minélhamarabb, azért, *hogy a «nemes hazának» az «édes nemzetnek» tovább is kívántatóképen szolgálhassanak, és a «közügyet» elősegíthessék.*

Báró Bruckenthal ezredesnek Szluha Ferenczhez mint cartell-biztoshoz szóló ama levele, melylyel a magyarok az Ocskay haláláért vett megtorlás felől hivatalosan értesítették, s melyhez valának mellékelve úgy a haláltételek, mint a föntebbi győri kérvény, — íme itt következik:

«Tekintetes és Nemzetes Úr! Nekem tisztelt Uram! Miután Önök, minden várakozásunk és előre történt minden intésünk ellenére, Újvárott Ocskay László ezredes úrral embertelenül és — kiváltképen ő cs. és kir. szent Főlségének, következőleg Önök legkegyelmesebb és természet szerint való urának s királyának egy olyan főtisztjével — szokatlan módon, a nemzetközi, politikai és polgári jogot mellőzve, nagy kegyetlenül bántak el és semmi tekintettel vagy tartozó hódolattal ő Főlsége iránt nem voltak: annálfogva, mihelyt erről tudomást szerzek, megtorlást tettem, úgymint *Fodor Lászlót* Önök dandárnokát s *Wolffart* ezredest (Brigaderum vestrum Fodor László et Capitaneum Wolffart) lefejeztettem, és pedig oly tisztességesen, hogy azután magyar katonákkal, keresztyén szertartás szerint temették el. Továbbá *Palkovics Ferenczet* is — kinek becsületszavára, hogy mindenről nyugodt lehetek, szabad járás-kelést és szállást engedtem volt — hasonló balsors éré, a fogságban általa elkövetett új főlségsértésért; melyért jóllehet nagyobb büntetést érdemel vala: mindazonáltal ő is pallosra megkegyelmeztetett. (Tamen nihilominus simul hac gratia glady condonatus fuit.) Végre, a két főlakasztottnak egyike (*Merin-Leprin*) a mi csapatainkból való szökevény, másika pedig (ú. m. *Benedek*) híres mezei tolvaj (!!) volt, — úgy, hogy mindezek ellen az egész világ semmi kifogást nem tehet. A miért is ezeket mind főntczímezett Uraságodnak további tájékozására, mind pedig biztosítékul a jövőre nézve ezennel tudatni akarván, egyszersmind újból hozzáteszem s előre kijelentem, hogy, ha Önök még jövőendőben bárkit is hasonlóképen elítélni és az ítéletet végrehajtani merészkednének: *akkor* — akárki lett légyen is, — *én minden bizonynyal Önöknek a mellékelt kimutatás szerint itt őrzött ősz-*

szes rabjait nemcsak hogy tüstént bilincsekbe veretem, hanem még súlyosabb büntetéssel s kivégeztetéssel is illetendem; egyébiránt azon reményben élek, hogy Önök az illetén vérengző tettektől jövőndőre tartózkodni fognak, hogy ezen kegyetlenségeknek már valahára végök szakadhasson. Melyekről választ várva maradok, Győrött, 1710. jan. 18-kán, fölülczimzett Uraságodnak, szolgálatokra kész: Báró Bruckenthal, ezredes m. k.»¹

E levélben tehát nyílt fenyegetés foglaltatik arra nézve, ha a magyarok Fodor és Bolforték jogtalanul — mert a cartella ellenére — kiontott véreért elégtételt szándékoznak venni császári foglyokon, a mitől Bécsben elejétől fogva igen tartottak.² És nem is alaptalanul. Mert az épen, mint tudjuk, Érsek-Újvárott időző gr. Eszterházy Antal, — kinek mint túl a dunai főparancsnoknak hadtestéhez tartozók valának Fodor, Bolfort és a Győrött kivégezett többi rabok, — nagyon szívére vette ezeknek méltatlan halálát, s annak megtorlásául bosszút esküdött. Menten, még azon január 18-kán kemény fogságba záratá és súlyos bilincsekbe vereté az Újvárt raboskodó császári tiszteket;³ Szluhának meghagyá: a már kicserélésre kijelölt Zichy György komáromi alezredest, Schenk Savoyai dra-

1 *Eredeti levél*, Szluha által 1710. jan. 19-kén Újvárból gr. Bercsényihez s ettől a fejedelemhez küldve, jelenleg a Rákóczi-levéltárban *Vörösvár*tt. Külczíme: «Perillustri ac Generoso Domino Francisco Szluha, Confœderatorum in permutatione captivorum Supremo-Commissario, — Újvaríni.» P. H. *Egykorú másolata* megvan a gr. Pálffy-senioratus levéltárában (az idézett csomagban, nr. 18.), kívül Szluhának e sajátkezű jegyzetével: «*Copia de executione Fodoriana et aliorum. Originale, ita obscuro ac rudo stylo scriptum, missum ad Excellmum Dominum Locumtenentem 19. Januarij 1710. Item replica 19. Jan. data.*» — 1798-iki, hitelesített másolata a Ghyczy-levéltárban is fenmaradt.

2 *Br. Berényi Ferencz* naplójában olvassuk, 1710. január 25-ike alatt: «Ma olyan hír van, hogy Eszterház Antal négyezer emberrel érkezett Újvárba. — Ocskay halála miatt Győrött az *pozsonyi hóhárral* Fodor Lászlónak, Palkovicsnak és Bolfortnak fejöket szedették. Antalt bizonyosan Újvárban írják lenni, és hogy az *komáromi kapitánt* Zicsyt vasra verette. Igen szaporán szólnak róla Bécsben, hogy bizony megadják az *kurucok* az *kölcsönt.*»

3 L. a fentebbi jegyzetet, továbbá Hennemersdorfi báró *Hochperg Károly* cs. tbknak Verebélyről 1710. jan. 18-káról Szluhához írott levelét: «Inaudio pariter, quod nostri in Újvár existentes officiales omnes gravissime inarestati et magnis compedibus ac clavati sunt.» Ő is hasonlóval fenyegetődzik. (*Eredeti levél*, a gr. Pálffy-senioratus levéltárában, u. o. nro 19.)

gonyos-kapitányt, Kovács Mártont az Ocskay századosát s főszállásmesterét, báró Ritschant stb. tartsa vissza, s adja tudtára Bruckenthalnak és Romeisennek: hogy ezen és más császári rab-tisztek a Fodorék törvénytelenül kiontott véréért a bosszúló igazságnak fognak feláldoztatni.¹

Sőt Eszterházy nemes felindulásában még továbbment. Ugyanis mint vezénylő-tábornok, nagy tábori gyűlésre hívta egybe a dunántúli hadosztályt, a reguláris és mezei ezereket, a várőrséget, szóval az Újvár körül levő összes külső és belső hadakat, s a vérlázító ügyet lelkes beszédben eléjük terjesztvén, könnyes szemekkel kérte őket: ne engedjék megtorlatlanul abban múlni a derék *Fodor László* és a többi ártatlanul kivégzett dunántúli főtisztek halálát, kiáltsanak véres elégtételért, tegyék magokévá az ő, ezen ügyben Zichy, Ritschan, Schenk, Kovács kivégeztetésének elrendeléséért *a fejedelemben intézett fölterjesztését, és válaszszerének küldöttséget, mely azt a trónzsámolyához vigye s a vezérő-fejedelemben a hadi rendek érzelmeit és kívánságát élőszóval is tolmácsolja.* — A katonaság, természetesen, egyhangú zajos helyesléssel fogadta a tábornagy indítványát és a küldöttséget tüstént megválasztá.² A fölterjesztésben, melyet legelőször Eszterházy írt alá, hévvel követelték a vérbosszúnak megengedését.³

Szluha Ferencz is a maga részéről Bruckenthal tudósítását és a halálítéleteket, úgy a győri foglyok folyamodványát tüzetes előterjesztés kíséretében január 19-kén elküldé Bercsényinek,⁴ a fővezér

1 L. *Szluhának* alább közlendő leveleit.

2 A *Mercurius Veridicus* 1710. január havi számában olvassuk: «*Újvár, 26. Januarij.* Tristis ad nos relatio pervenit de violenta nece Domini *Fodor*, unius Regiminis pedestris ordinis Colonelli apud hostem captivi, quem cum alijs 4 Officialibus Generalis Haiszter, ob justam et de jure belli necessariam licitamque illius perfidi desertoris *Ocskay* executionem, manu carnificis decollandum curavit. Ob quem indignum casum ac initæ Cartellæ inconvenientem, *omnis militia concitata est, adeoque ad Serenissimum Principem legatio missa, ut hanc crudelitatem ex nece aliorum captivorum ulciscatur, quae omnino jure repressali in magnis viris brevi retaliabitur.*» (Thaly: «Az első hazai hírlap,» 40. l.)

3 *Archiv. Rákócz.* III. 11., a mely válasz Eszterházy fölterjesztésére.

4 L. *Szluha* fentebbi jegyzetét Bruckenthal levelének a gr. Pálffy-levéltárban fönmaradt példányán, s v. ö. ugyan Szluha febr. 13-iki levelét Bercsényihez, és ennek febr. 20-iki válaszát. (*Alább*).

utasítását kérvén a visszatorlás iránt. Addig a keze alatt lévő cs. rabok kicserélését fölfüggeszti. Bruckenthalnak pedig ily választ ada:

«Méltóságos Úr! Tisztelt Uram! Méltóságos Uraságod f. hó 18-iki levelét ma kezemhez hozták. Melyből ámulva értem, *hogy a hitiszegett, szökevény, csaló* (fidefragi, desertoris, deceptoris) *és a császári szolgálatból mindjárt elfogatásakor visszapártolt s az ország szolgálatát ismét, sok letett esküvel kérő, — ekként mind a két fél iránt hűtelen* Ocskay Lászlónak halála, Fodor László dandárnok, Volffart ezredes és Palkovics Ferencz megöletésével bosszúztatott vala meg, s még azonfölül a győri magyar rabok közül egy hadszökevény felakasztatott; sőt a magyarok embertelennek s a természeti és isteni jog ellen elkövetettnek bélyegzett tettét még mindezzel is meg nem toroltnak lenni mondja Uraságod.

És ámbátor több okokkal is meg tudnám bizonyítani, hogy a *régtől fogva a carthela védelme alatt* (sub salvo carthelæ conductu) *raboskodott* Fodor Lászlónak és Bolffortnak s a cs. szolgálatban sohasem állott Palkovicsnak ügye, a hitszegésben és más bűnökben vétkes Ocskay dolgával épen nem volt azonos, — a mint is az erről szóló jeles okiratokat a Tekintetes Hadbíró (Romeisen) Úrnak legottan elküldöttem volt, — mindazáltal abbanhagyom; csupán azt jegyezvén meg, hogy a császáriak dühödt elméjétől Palkovics halálára kigondolt ürügy egészen új, és az sincsen föltéve, hogy azon neki tulajdonított vétket hol, miként, és mily módon követte légyen el? Lám, nemde-nem szabad volt a mi veszprémi feleinket embertelenül és igaztalanul megöletni a császáriaknak? és szabad volt Méltóságos Uraságodnak — mint maga írja levelében — Győrött azon ottani hadszökevényt szökéséért fölakasztatni: *de nem volt szabad a szövetkezett magyaroknak az ő szolgálatukat ismét elfogadott, azelőtt hitszegő és annyi hamis esküvel terhelt s az országnak oly sok katonáját félrevezetett Ocskayt megöletni?* Valójában, kegyes megtorlás! Amazok nem szökevények, csak *magyarok* valának; de hiszen azok is kivégeztettek, a kik — mint Palkovics és a veszprémiek — sohsem voltak császári szolgálatban; és még Önök vádolják a magyarokat *az ezernyi gonosszággal terhelt Ocskaynak* (millenis sceleribus plenum Ocskayum) igazságos megbüntetéséért! Ez által azonban nagyobb rettentést és jogtalanságot követnek el a saját feleik, mint

a miénk ellen: mert módot mutatnak nekünk, hogy az önökéit hasonlókép büntessük.

A mint is, Méltóságos Gróf Eszterházy Antal tábornagy és teljhatalmú vezénylő-tábornok úr ő Excja parancsolatjából irom, hogy nemcsak az itt fogva tartott *Zichy* alezredes, *Schenk* Savoyai-ezredbeli százados, *Kovács Márton* kapitány, báró *Ritschan* hadnagy, zászlótartók és mások *a maga idején pallossal ki fognak végeztetni*: de a Kassán őrzött *Iller* őrnagy s az Egerben és másutt raboskodó császáriak is, *sőt az ezután foglyúl esendő nevezetesebb rendű emberek mindannyian hasonló halállal lakolandnak*. Kiknek száma a mi foglyainkéval nemcsak fölér, hanem meg is haladja azt; midőn a jelen eset és más a magyarok ellen ezelőtt elkövetett hasonló esetek igaz okot szolgáltatnak nekünk a visszatorlásokra, — melyekre nézve azért valamint már előbb, úgy most is ünnepélyes óvást emelek: *mi okai nem leszünk!*

De, — kérdem továbbá, — mi gyönyörűségek telhetik a császáriaknak az ártatlan vérben, melyet a most megöletettek halálával tiltottmódon és jogtalanul kiontottak? S mily teljesen igaztalan megtorlás: dandárnokot, tehát magasabb rangút, ölni meg ezredesért! És pedig olyant, a ki már régóta nem az Önök, hanem a carthela védhatálya alatt áll vala. S egyért *négyet*, (ötöt!) hitszegőért és szökevényért szabadokat és az Önök szolgálatára soha le nem kötelezetteket taszítani a halálba! Az egek is bosszút állanak az ily tettekért! Mit midőn kívánnám, hogy az isteni irgalom elfordítson, maradjon *Újvártt, 1710. január 19-kén*, Méltóságos Uraságodnak készséges szolgálója — *Szluha Ferencz m. k.*»*

Romeisennek pedig másnap, január 20-kán irt Szluha, talán még határozottabban, így:

«Tekintetes Úr! Tisztelt Uram! Méltóságos Báró Bruckenthal ezredes és győri várparancsnok úrnak f. hó 18-kán hozzám intézett leveléből értem, hogy Fodor László dandárnok, Volffort ezredes,

* *Egykorú másolat*, Szluha Ferencznek nagyszámú sajátkezű javításaival a gr. Pálffy-senioratusi levéltár idézett csomagában, 20. sz. a. Más, Szluhától Bercsényihez küldött egykorú másolata *Vörösvártt*, némi csekély eltérésekkel, melyeket a fordításnál figyelembe vettünk.

Palkovics Ferencz és két más győri hadszökevény, a megöletett *Ocskay Lászlóért* lefejeztettek.

Minthogy pedig úgy f. hó 7. és 16-káról Tek. Uraságodhoz szólott leveleimben, valamint a Tekintetes Csajághy János úr parancsnokunktól Méltóságos Gróf Pálffy János tábornagy úr ő Excjához adott válaszban Ocskaynak bűne és e miatt következett halála teljesen kimagyaráztatott, kijelentetett és megbizonyíttatott; s megmutattatott az is, hogy a mi megöletettjeink ügye egyáltalában nem volt hasontermészetű, — sőt hogy Ocskay László az ország szolgálatát sok esküvéssel ismét elfogadta, tehát következőleg nem mint a császáriak, hanem mint a szövetszerezett magyarok ezredese lakolt halált érdemlő bűneiért fejével: mindazonáltal a császáriak ezekkel, úgy az én közben tett tiltakozásommal nem törődven és bennünket előbb meg sem hallgatván, amahhoz nem hasonlítható, igazságtalan visszatorlást követtenek el.

Annakokáért Méltóságos Gr. Eszterházy Antal tábornagy úr ő Excja parancsolatjából Tekintetes Uraságodnak ezennel ünnepélyes óvástétellel írom, a mint megírtam Győrbe is, hogy mi — kik már előbb is gyakorta provocálva valánk, — igaz utat látunk magunk előtt nyitvatva az Önök által tett megtorlásokat kétszeresen, háromszorosan viszonzni, s a maga idején ő cs. és kir. Fölségének nemcsak jelenleg nálunk raboskodó, hanem ezután foglyúl ejtendő hívei közül is többeket, mint az igaztalanul elkövetett megtorlásban bűnrészeseket, fejökkel lakoltatni. Melyet midőn kötelességszerűen tudtúl adnék, magamat és a szegény rabok dolgát tisztelettel ajánlom, s maradok, — *Újvártt, 1710. jan. 20-kán*, Tekintetes Uraságodnak kész szolgálja — *Szluha Ferencz m. k.*¹

Ezen kemény levelek elküldése után mindjárt megindult a császáriak pártján lévők között a hír, «*hogy Újvártban Fodorékért hét rab-tisztet nyakaztak le.*»² A mi azonban — legalább ekkor még — nem volt való, de jellemzi a Heistertől s Pálffytól Győrről készített

1 *Egykorú másolat*, a gr. Pálffy-senioratusi levéltár idézett csomagában, nro 21. Megvan 1798-ban hitelesített más példánya a *Ghyczy-levéltárban* is. Legalól, belől: «Domino Balthasaro Romeisen,» a mi a hiányzó külczimet pótolja.

2 *Br. Berényi Ferencz* naplójegyzete, Baradban, 1710. jan. 29-kén.

igaztalan vérfürdő hatása által előidézett hangulatot. Látható belőle, hogy még a császárpárti közvélemény is természetesnek találja vala a kuruczok részéről követendett további megtorlásokat, — annyira jogtalanoknak és méltatlannak tekintett mindenki előtt Fodorék halála — *egy Ocskayért*, kinek mint nemzetárulónak, becsülete az ellenfélnél sem volt, és a kinek megöletésére bizonyára még Heister is azt mondá magában: *Megérdemlette! . . .*

Hanem azért a Szluha-féle — Eszterházy Antal meghagyására irt — fenyegető leveleket nem hallgathatták el szó nélkül. *J. W. Lutzenkirchen* cs. kir. főhadbíró ugyanis, a báró Bruckenthalhoz intézett válaszra Pozsonyból január 25-kén a cs. maréchal parancsából («Aus Befehl des Commandirenden Herrn General-Feld-Marschall Excell. Herrn Graffen Sibert von Heister») a következő, Heister gőgjétől duzzadó viszonzválaszt küldötte Szluhához:

«Tekintetes és Nemzetes Úr! Fölülczímzett Uraságodnak Újvárból f. hó 19-kéről br. Bruckenthal ezredes úrhoz Győrré küldött levelére válaszolnom parancsoltatott, (reponere jussus fui,) *hogy Uraságodnak az elhunyt Ocskay ezredes úrról szóló haszontalan (!!) fejtegetése és annak halála ellen szórt rágalmai* (calumniæ?!) *a szokott mód szerint (!!!) merőben hamisak*, s az ellene hozott peres ítélet a jognak minden szabványaival és alaki kellékeivel (normam et formam) ellenkezik, s úgy a hadi, mint a polgári igazságszolgáltatás szabályaihoz képest illetéktelenül és jogtalanul formáltatott. (?)! Továbbá, hogy egy lázadónak sem szabad (nullo rebelli liceat) az ő természet szerint való legkegyelmesebb királya és ura jobbagyain s alattvalóin kegyetlenkedni, avagy tőlök valamit követelni; míg ellenben nyilvánságos tények által tudomására van az egész világnak, hogy viszont őellenők, úgymint a halálbüntetést különféle vétkeikért már rég megérdemlett (győri) kivégezettek ellen, az ítélet úgy a jog, mint a megtorlás szempontjából a legigazságosabban s a Magyarországon is bevett nemzetközi jog (jus gentium) legkisebb megsértése nélkül hozatott, (!!) elannyira, hogy mindenek jól tudják: ki volt légyen oka mindeddig annyi *ártatlan vér* kiontásának!*

* Itt tehát önkéntelenül elismeri, a mit föntebb tagadott, hogy Fodorék vére *ártatlanul* hullt ki.

Mert ne higgyék Önök, hogy elfeledtük volna már az eperjesi helyőrségnek rettentő lemészároltatását,¹ valamint a szent-györgy-, bazin- és modoriakét,² melyek is a városokból a kötés ellen vezettek ki, mivelhogy a lázadók a szerződéseket mostanáig sosem tartották meg. Mindezek tehát szabály szerint megtoroltathatnak rajtok; úgy, hogy ha ama tett fenyegetéseik végrehajtására magokat valamikép följogosítottaknak lenni vélik: *akkor a visszatorlást, és pedig a mieinkhez képest százszorosán, minden bizonynyal megtapasztalandják.* Melyet fölülcímzett Uraságoddal, maga mihez-tartása végett, ismételve tudatnom kellett. Egyébiránt maradván, *Pozsonyban, 1710. január 25-kén, előlcímzett Uraságodnak készséges szolgálja — J. W. Lutzenkirchen m. p.*³

Ez a levél minden eddigieknél dölyfösebb, hazugabb és kihívóbb lévén, Szluha Ferencz válasz nélkül nem hagyhatja vala. Elhatározá tehát, hogy mielőtt az Ocskay-Fodor ügyben folytatott jegyzék-váltásokat végkép befejezné: tüzetesen és tárgyilagos bizonyítékokkal felel meg reá. Velős tömörséggel írott, nyomós, sőt czáfolhatlan érveken alapuló viszont-válasza így hangzik:

«Tekintetes Úr! Címe szerint tisztelt Uram! Föntcímzett Uraságodnak Pozsonyban f. hó 25-kén kelt és engemet a szokásos üdvözlés helyén *Ocskay halála* miatt szokás szerint hamisúl reámszórt rágal-makkal vádoló levelét — illendő becsülettel vettem. És ámbár maga a dolog, valamint az iratnak modora bővebb feleletet igénylene: mindazáltal, nehogy az erőszakot szavakkal láttassam visszaverni akarnom, sokat mellőzök. Egyedül azt emelem ki, hogy mindenek

1 Az Eperjest föladott és 1705. első napjaiban Ausztria felé kísért német helyőrséget Bercsényi parancsából azért vagdaltatta össze Privigyénél Bossányi János ezredes: mivel Heister a nagy-szombati ütközetben megsebesült és elfogott kuruczokat e város utczáin barbárul lemészároltatá. Az eperjesiek tehát *viszonttorlásul* lakolának az ártatlanul legyilkolt nagy-szombatiakért. (L. Thaly: «A nagy-szombati harc», 63.)

2 Tudva levő, hogy az e városokból kibocsátott németeket nem a kurucz katonaság: hanem a Fehérhegyek tót lakossága verte agyon, bosszúból, a rajtok azelőtt elkövetett embertelenségeért. (L. u. o. III. 1. és *Archiv. Rákócz.* IV. 459. stb. 1.)

3 *Eredeti levél*, a Ghyczy-család archivumában. Külcíme: «Perillustri ac Generoso Domino Francisco Szluha, etc. Újvárinum.» Másik felén: «Aus Befehl des Com-mandirenden,» stb. mint főlebb, Lutzenkirchen kezével rájegyezve.

csodálják: miként bírhatnak némely császáriak oly könnyű elmével, hogy azt, a kit egykor itten és az Imperiumban viselt minden hívek előtt borzadalmas dolgaiért, vad erkölcsének méltó jutalmául érdemesnek ítélték a hóhérolásra (carnificina), s e folyó háború alatt, egynehány év előtt, a legmesterkétebb kinpadi-halál nemével büntetendőnek és kegyelemre soha többé nem képesítettnek hirdettek vala ki egész Morvaország- és Ausztriában, — ugyanazt, t. i. a hitiszegett és ő császári Főlségének szolgálatát ismét elhagyott Ocskayt, most annyira sajnálják?! Mintha bizony gonoszságokkal biztosabban el lehetne nyerni az érdem díjait, és ezernyi, azelőtt elítélt tettei most csak lágy büntetéssel lennének büntetendők!

Lám, a megmellyesztett rókának hogy mily könnyen nőttek még ravaszabb szőrei: az ő saját szájából tollba mondott, valódi és minden bosszúvágytól ment, részint az én saját kezemmel leírt, részint pedig a közpiarczon nyilván vallott jeles tanúsítványok megmutatják, melyeket is a Tekintetes Főhadbíró-alezredes úrnak (Romeisennek) már megküldöttem. Tudják sok általam elbocsátott nagynevű hadi-foglyok, bizonyítják ő cs. és kir. Főlsége számos, köztük a legmagasabb rangokban álló főtiszteinek is hozzám írott levelei, hogy sem élőket, sem — annálinkább — halottakat soha nem rágalmaztam. És, ha valamiben, úgy ebben nékem hitel adandó; *életemet és halálomat teszem föl red, ha Ocskay általam megküldött vallo-másainak csak egyetlen §-ában is valakitől változtatás tétetett. Nyilvánosan történtek ugyanannak kijelentései; azért, ha másként volna, kideríttethetnék.* És a feleségének tőlem eredetiben megküldött *végrendelet* is tanúskodik részben ezekről egy bizonyos §-ában, melyben *a végrendelkező a maga balsorsáért gr. Pálffy ő Excját vádolja*, (accusat reum.) Kért engemet, kérte a kapitányokat (ezredeseket), azután kérte még végrendeleti tanúit is: *fogadtassék el az ország szolgálatára felajánlott hívsége, — és ő nem olyan ellenséges lesz a császárnak, mint ezelőtt néhány évvel vala: hanem legközelebb tiszszerte nagyobb dolgokat is mind maga művelend, mind pedig ilyenekre módokat mutatand, a melyekről már gondolkozott,* de mostanáig a balszerencse elzárta előle az utat.

Ezeknél fogva a nevezettnek a császáriak példájára hozott halál-

ítéletét önekik is inkább alá kellene írniok, mintsem vitatniok, avagy azzal össze nem egyező jogalapon visszatörölniok. Kérem tehát részemről Uraságodat: változtassa meg mind irmodorát, mind pedig a rágalmazást illető véleményét.

Iratának másik, — úgy látom, csak a föntebbi módon kivégezett felőli hibás értesülés föltevéséből származott — főpontját vitatnom már azért is fölösleges, mivel az a szövethozott magyarokat vádolja oly tettekkel, minőket a császáriak *előbb* követtek el a mieink ellen, és ezzel az ilyenekre nem is gondolt magyaroknak utat nyitottak, midőn ezelőtt néhány évvel Tarics kapitányt Nyitránál, több tiszteket Karvánál s másutt, a múlt évben a veszprémieket, és most legközelebb a soha senkinek lekötelezve nem volt, régóta a carthela védelme alatt raboskodott s az Ocskay ügyével semmi párhuzamba nem helyezhető győrieiket megölték.

Meglátandja és ítélendi a világ is azt: mennyi ellenkező dolgot követnek el ők a foglyok általános elbocsátásáról szóló s általam szabályszerűleg megtartott szerződéssel, és így az ezt biztosított ama hatalmak hite ellen, melyeknek (Anglia és Hollandia) munkájával és tanácsával harcolnak másutt, — itt pedig ugyanazoknak fáradozásai útján szereztek meg sok és nagynevű foglyaik számára az étellel fölerő szabadságot. Önmaguknak ők mindent szabadosnak lenni állítván, — másoknak mindent megtagadnak.

És mivelhogy a szövethozott magyaroknak — kik mindkét békealkudozás (1704. és 1706.) ügyirataiban a császári követektől, valamint ő cs. k. Fölsége decretumaiban is tisztességesen «conföderáltak» névvel neveztetnek, — a jogtalan «rebellis» címmel lett illetésével, azoknak a Fölséges Mediatio (Nagy-Britannia és Holland követei) s úgy magok a császáriak akkori teljhatalmazottai és vezénylő-tábornoka által is nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadott carthell-szerződés erejével törvényesekül elismert fegyverei ellen Uraságod súlyos sérelmet követ el, igazabban így kellett volna iratát befejeznie: Ha a conföderáltaknak ő cs. k. Fölsége híveit, kivált az olyakat, kik hozzájok ismét visszaállanak, megbüntetni és ellenök ítéleteket hozni nem szabad: akkor nem szabad a császáriaknak sem a conföderáltak híveit, azelőtt soha cs. szolgálatban nem állottakat s kivált a már régóta a carthela védelme alatt fogságban lévőket megölni,

miután az idézett szerződés erejénél fogva, mint amazoknak, úgy ezeknek is valamennyinek, a kik csak a folyó háborúnak egész tartama alatt, a hadi szerencse különböző változásaiban rabokká esnek, az előirt mód szerint ki kell cseréltetniök.

De továbbá, az indokul oly hévvel fölhozott bazíni és egyéb esetek épen nem ütköztek a carthela jogaiba: mert hiszen azok még e szerződés megkötése előtt követtettek el, és pedig olyanok ellenében, kik a kötött (capitulationalis) föltételeket nem tartották meg; melyeket megtartván: magokat is megtartották volna. Ennélfogva azon eseteket mészárlásnak (massacra) jogosan nem nevezhetik Önök, sem pedig győri s egyéb kivégzéseik igazolására föl nem hozhatják.

Ezért fölülczimzett Uraságotat — kinek megillető címét egyéb-iránt nem ismerem — kérve kérem: vegye szívére az ártatlan vérontást, (mert a magyarok ellen nyíltan tájtékozó gyűlölet és hatalmaskodás szenvedélyeit szelidíteni keresztyéni dolog!) s igyekezzék a jelenleg fennforgó ügyet, — mely ha nem mérsékeltetik, súlyos hóhérvadásokra és ártatlanok halálára vezetend, — eszélyes és keresztyéni buzgalommal olyképen forgatni, hogy az enyhébb móddal intézethessék el.

A mi tőlem függ: én minden követ megmozgatandok, hogy a bosszúállás műve tovább ne terjedjen, — mint a ki a szegény rabok sorsát mindig enyhíteni törekedtem vala, — csakhogy császári részről is az ezen dologban nagy jogtalanságot szenvedett magyaroknak illő elégtétel adassék.

Máskülönben, parancsolatom szerint újra és újra ismételem, hogy ama kegyetlenkedések a maga idején meg fognak toroltatni, és pedig nagyobb nevű családok tagjain és tiszteken.

Midőn tehát ezeket, úgy magamat és a szegény rabok sorsát melegen ajánlanám, maradok *Újvártt, 1710. január 30-kán*, föntczimzett Uraságotnak készséges szolgája — *Sz. F. m. k.*»*

Szluha ezen erős logikával s mondhatni, megdönthetlen okfejtés-

* *Egykorú másolat, Szluha Ferencz s. k. aláírásával, a gr. Pálffy-senioratus levéltára sokszor idézett csomagában, nro 23. Alól, belől: «Perillustri Domino Luczenkirchen.»*

sel írt, és Ocskay kivégeztetésének történetéhez is oly becses részleteket tartalmazó iratával az érsek-újvári jegyzékváltásnak — a császáriakkal — vége szakad.

Bercsényi is, kinek a k. k. Hoff-Kriegsrath hozzáintézett levelét Rákóczi — mint láttuk — január 16-kán küldötte kezéhez, s a válaszlást vagy elhallgatást (a Szluha-féle felelet után) tetszésére hagyá, úgy látszik, nem akart többé válaszolni: de aztán, a Győrött elkövetett irtóztató vérengzés hírére megtöré hallgatását; és miután Fodorék kivégeztetéséről tüzetes értesülést kapott, — január végén a következő válasziratot fogalmazá a cs. k. főhaditanácsnak:

«Főnséges cs. udv. Főhaditanács! Méltóságos, Nagyméltóságú, Tekintetes és Nagyságos, nemkülönben Nemzetes Urak, Uraim! F. hó 4-kén* *Ocskay László* ügyében hozzám intézett levelöknek elkésve lett kezemhez jutása annálinkább okot adott nekem a kései válaszra, minthogy ugyanazon a napon, de még előbb esett értesemre az esküjét annyiszor megszegettnek a nagy-hirtelen fölzúdult katonaság följajdulása miatt (conclamante præpropero zelo militia) bekövetkezett — a hadi jog szerint szabados és minden kivételnek kizárásával igazságos — kivégeztetése.

Serkenti mindazáltal az írásra késlekedő tollamat Heister teljhatalmazott cs. tábornagy úrnak idő előtti (immaturus) kegyetlensége, melylyel a *már a cartella oltalma alatt állott* Fodor László dandárnokon, Volfart ezredesen és még két (három) más hadi foglyunkon végrehajtatott méltatlan megöletések által aránytalan, minden párhuzamtól idegen és így teljesen egyenlőtlen megtorlást tétetett. Mi állhatott útjában? Hiszen Ocskay László, ki a császáriaktól kétszer szökött meg, (bis a cæsarianis desertor), azután ismét a szövetkezett magyar rendek hadaitól követett el újabb, átkos gonosszággal undok szökést, — méltán bűnhődött; ki is nem eléglé meg, hogy a nemzetséges Confœderatió kötelékétől magát és némely más tiszteket rút hitszegéssel elszakasztott: *hanem még titkon elárúlt ezredének nagyobb részét is a császáriaknak inkább kényszerű fogságába, mint szolgálatába vezeti vala;* és a ki, eskütörő állhatatlanságától hányattatva, mindjárt fogságba vitetésekor s úgy halála előtt ejtett

* «4-ta *currentis*;» bizonyos tehát, hogy e válasz még januárban kelt.

végzavaival is a császáriak szolgálatát felmondván, magát újból az ország hűségét elfogadottnak és erre már rég eltökéltnek lenni a legorczátlanabbul vallotta.*

Ellenben a főntnevezettek egyike (t. i. Fodor László) *a császáriak szolgálatából előbb becsülettel elbúcsúzván, magát semminemű szökés vétkével be nem szennyezte volt*; a másik pedig (t. i. Bolfort,) miután egész nemzetét fegyvert fogni látta, rohant kebelére végső veszedelmek habjaitól hányatott édes hazájának, melyhez a természeti törvények szorosb kötelékkel csatolják az ország szülötteit; végre a másik kettő (Palkovich és Benedek) azelőtt semmi szolgálathoz kötelezett és így minden ürügytől mentes lévén, — a méltatlan, erőszakos halált mégsem kerülhették ki.

Mily okokból s mily lelkiismerettel lett volna tehát szabad e becsületes katonákat a hitszegőért s mindenik félhez hűtelenért, dandárnokot az ezredesért, négyet egyért, s végre ezek mindannyiát a cartella óvhatályába befoglaltakat, az ez alól kirekesztve lévőért oly szokatlan s iszonyatos megtorlással büntetni? . . . semmiképen át nem látható, — hacsak a nevezett tábornok úrnak féktelen teljhatalma a Főnséges Haditanács tekintélyét kizárva, az egész cartellának már mindenestől ellene nem mondott, és a hadviseléssel össze nem férő, egyszer megszokott kegyetlenkedésektől magát megtartóztatni többé már nem bírja.

Elszörnyed az emberi lélek, ha visszaemlékezik: mennyi, fegyverviselésre képtelenek ártatlan fejei lőnek már Heister vérszomjának áldozataivá, midőn az elmúlt esztendőkből Veszprémben irgalomra semminemű életkor nem találhatott, s ugyanazon városnak Győrbe hurczolt rabjai még nem oly régen szintoly jogtalanul erőszakos halállal sújtattak. Sorra járja továbbá a keresztyén világ fejedelmeinek udvarait az ő átkos kormányzata alatt Kézsmárk városában végbevitt ama szörnyett jeles híre, a melyről azt hívé, hogy midőn a hitegetett s hadseregének a bemenetelt megengedett polgároknak hat legelőkelőbbjét hóhér kezével lefejezteti: ezeknek ártatlan vérével dicsőséget szerzend magának.

* « . . quive fidefraga inconstantia fluctuans, iterum servitia Regni — cæsareo renunciato — se acceptans, se et jamdudum hoc sibi proposuisse, statim in captivitatem adductus, et post extremis ante mortem verbis impudentissime professus est. »

Mindezeken fölül a dunántúli nemes úrnőket (Kisfaludy Györgyné, Béri Balogh Ádámné, Thelekessi Török Istvánné, Niczky Ferenczné, stb.) a legszorosabb fogságban tartatja s az ételeket is megtagadván tőlök, pusztá kenyéren s vízen nyomorgatva kínozza. Sőt még a holtak hamvai sem nyugodhatnak békén a nevezett tábornok úr kegyetlenségétől: mert az általa elfoglalt helyek templomaiból az evangélikusok halottainak testeit felásatván, — minden keresztyénséget levetkőzve, a piarczokra kihányatja.*

Ámbár tehát ezen és végtelen sok más ilyenén, a diadalmat a véráldozat előtt hirdető zabolátlan tettek elkövetésével azoknak méltó visszafizetésére nekünk, a bosszúálló Isten segélyével hasonló megtorlásokra igazságos alkalom nyújtatnék: mindazáltal meg vagyunk győződve, hogy ezek a Főnséges Haditanácsnak nemcsak nem beleegyezésével és parancsára, sőt tudta nélkül történnek. A miért is mindezek ellen ünnepélyes óvást emelek és a csak nem rég elmúltaknak fölidézett megtorlását a Szövetkezett Rendek előtt nyilván kihirdetem, s egyszersmind föntcímzett Uraságtokat ezekről a Főnséges Vezérlő-Fejedelem nevében oly fölkéréssel tudósítom: hogy *Ocskay Lászlónak* nagyon is megérdemlett halála környűllásait jól megvizsgálván s a hadi jog elveivel összehasonlítván, ismerjék be elfogúlatlan ítélettel, hogy ama jog általunk semmi részében meg nem sértetett, ellenben az ellenkező részről tett megtorlások a jogelvekkel meg nem egyeztethetők. Minek folytán ne terheltessenek Heister tábornok urat a cartella megtartására — ha ugyan ez még teljességgel el nem vettetett — szorosabban kötelezni és őt a hadviselő felek közt szokatlan ilyenén eljárásoktól (processibus) hathatós tekintélyökkel eltiltani.

Mit méltóztatnak azért a háború további folyamában követendő módra nézve föntcímzett Uraságtok vélni és kijelenteni? azon határozott biztosítással várom, hogy a mely módot választani tetszik: ugyanazt követendjük rettenthetlenül mi is, a kik ha már egyszer a hadiszerecske koczkájára vetettük mindenünket és mindenünknel

* Hogy a jezsuiták által fanatizált s állítólag maga is világi jezsuita vad Heister ily barbár tetteket Beszterczebányán, Rozsnyón és más bányavárosokon csakugyan elkövetett, — számos egykorú kútfő bizonyítja.

kedvesb életünket, — hogysen hazánk elvesztendő szabadságairól önként lemondjunk: az isteni gondviselésre bízva igaz ügyünk ki-
menetelét, — el vagyunk tökélve inkább a legvégső végletekig kitartani!

Én azonban, a mi magamat illet, maradok Méltóságos, Nagy-
méltóságú stb. Uraságtoknak illendő dolgokban kész szolgájok: *Gróf Bercsényi Miklós m. k.*»*

E fenkölt szellemű, határozott, csattanós irányú és elegáns
latínságú levél fejezi be az Ocskay-Fodor ügyben a két hadviselő
fél között folytatott jegyzékváltásokat, melyek íme egész kis nem-
zetközi jogi vitatkozást képeznek.

De ezzel a megtorlás kérdése még mindig nem volt elintézve.
Tudjuk, hogy Eszterházy Antal, a győri kivégzések hírére Zichy
cs. alezredest és a többi újvári rabokat — a kik már kicserélésre
odaigértettek is, — nemcsak visszatartatta, hanem mint halálra szán-
takat, súlyos bilincsekbe verette. Ezek ügyében *Szluha Ferencz*
egyenesen az ekkor Bercsényi grófnál Újvárhoz jóval közelebb tar-
tozkodó fejedelemhez fordult utasításért 1710. január 27-kén kelt
fölterjesztésével: kibocsáttassanak-e? vagy Fodorékért föláldoztassa-
nak? S egyszersmind a megtorlásra nézve a maga részéről javaslattal
áll elő. A több tekintetben érdekes fölterjesztés így szól:

«Fölséges Fejedelem! Kegyelmes Uram! Kemény parola alatt
lévő (komáromi fogságából, irott becsületszóra haza Jász-Berénybe
bocsátott) vice-colonellus Szent-Miklóssy János uramnak az ellenség
vissza való jövetelét per absolutum kívánván, Méltóságos Gróff Lo-
cumtenens s Fő-Generális Uram ő Excja itten raboskodó Zichy
György vice-colonellus uramnak érette való elbocsátását méltóz-
tatott vala resolválni, és az ellenkező féltől, illendő quietantiának
kezemhez való küldésével acceptáltatott is. Hanem közbenjövén
Fodor és Wolffordt uraiméknak helytelen executiójuk: Fölséged
továbbvaló kegyelmes resolútiójaig, Méltóságos Feld-Marschalk *Gróff
Eszterházy Antal uram ő Nga Zichy György elbocsátását sus-
pendálta.*

Minthogy pedig Zichy magyar, és nem igen nagy consideratió-

* *Eredeti fogalmazat, a Rákóczi-levéltárban, Vörösvártt.*

ban vagyon az ellenségnél: Szent-Miklóssy uram maga is igen óhajtja kemény parola alól való megszabadulását, noha ezen közbenjött győri executió miatt nagy controversiáink vannak, lesznek is, — kikrül minapi alázatos levelemben Méltóságos Gróff Locumtenens Uramat ő Excját voltaképen tudósétottam, — *és jó alkalmatossággal*, a midőn többi raboskodó magyar tisztek vagy megszabadulhatnak, avagy pedig Isten kezünkben juttatván valamely nevezetes császár híveit, in securitate lesznek, *azon crudelitását megbosszulni szükséges, nem is köllenék mostani német rab-tiszteket elbocsátanunk*; mindazáltal nem régen mocsonakiaktól megfogattatott jó vitéz kapitányunk Toóth Pál uram érdemes, hogy — ha lehet végbenvinnem — Nyitránál az elhunyt őszkor fogattatott Eugenius regimentjébéli Schenk névű kapitányon megszabaduljon. Úgy is azon (csápori) actióért Schenk kapitányra neheztellésök lévén, eddig nem igen sürgették különben a szabadulását: hanem az utolsó computusunk után szabadult őt kapitánynyal adós lévén császár auditorának, azoknak defalcatajára kéréttetett. Helyesebben esnék, ha directe Toóth Pál rajta szabadulhatna.

Az okaért mindkét rendbéli dolgot hív devotiómhoz képest tartozván engedelmesen Fölségednek repræsentálnom: a midőn mindenekben Fölséged kegyelmes resolútiójától függök, Fölséged kegyelmességében nagy alázatossággal magamat ajánlván, holtomig maradok, *Érsek-Újvár, 27. Januárj 1710*, Fölségednek alázatosan szolgáló híve: *Szluha Ferencz m. k.*»*

Mikor Szluha ezeket írta: még nem volt tudomása Rákóczinak az Eszterházy Antal megtorlást kérő levelére adott válaszárol. Antal úrnak mindjárt Fodorék kivégeztetése után — nagyobb biztosság okaért titkos jegyekkel tarkázva írott — első levelét ugyanis a fejedelem, a közbejött romhányi ütközet miatt csak január 23-kán vevé Pest-vármegyei Hévíz faluban, honnét másnap válaszolt reá. E válasznak a visszatorlást illető pontja így hangzik:

«Bánom, hogy Kegyelmed (Eszterházy) oly vélekedésben vágyon, *mintha az Haister tyrannismusáért, szegény Fodor és többi tisztek haláláért repressáliát nem kívánnék tenni*; de nem informatus

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.*

Kegyelmed az rabok dolgárul, ha azt itéli, hogy most olyan rabjaink volnának, a kikkel eleget tehetni. Ha penig az Kegyelmed opiniója szerint azért az *magyar rabokat is* (Zichyt és Kovács Márton-t érti) ölettetni kezdjük: *nem bosszút, — de kedves dolgot követünk az német előtt!* Az kik azért *német tiszték* lesznek: *exequáltatásokról fogok Bercsényi úrnak parancsolni.*»¹

A fejedelmek eme válaszából három dolog tűnik ki: 1. az, hogy Rákóczi Fodor Lászlóék kivégeztetését jogtalannak tartván, helyeslé annak véres megtoroltatását, csakhogy ezt halasztani akará akkorig, mikor jelentékenyebb német foglyokon lesz módjuk bosszút állani; 2. a labancz magyar rabok életét elvenni (kivált Zichyét, a ki nem a kuruczoktól szökött át, mindig császári lévén) nem vélé megfelelő elégtételnek: mert a magyargyűlölő Heister e fölött csak újongott volna, hogy a magyar hogyan emészti egymást, *az ő* gonosztettéért! Végre 3. határozottan kijelenti a fejedelem, hogy a *német* rabok kivégeztetésére parancsot fog adni, — és ezzel *Iller* őrnagy, *Schenk* kapitány s báró *Ritschan* fejei lőnek legközelebből fenyegetve. Jól járt Savoyai Eugen hg. dragonyosainak Romhánynál elfogott őrnagya (gr. Philippi), a kit gr. Wallis ezredes, szécsényi parancsnok kértére, a többi, ugyanazon harczon rabul esett császáriakkal együtt Rákóczi, még főntebbi levelének írása előtt bebocsáta Szécsénybe, az ott lévő magyar rabokért cserébe; mert különben ezen törzstiszt feje is igen könnyen lehullhatott volna a Fodor, Bolfort és Palkovichééért, — míg így hamar megszabadula; noha később a fejedelem Wallis által történt megcsalatasáról panaszkodik, a mennyiben ez csak a magyar rabokat bocsátá ki cserébe, — a svéd tiszteket nem.²

Azonban a fejedelem, úgy látszik, újabb nevezetes foglyok ejtésének szerencséjére várva, a német rabok kivégeztetése iránt az Eszterháznak jan. 24-kén határozottan megígért parancs kiadásával nem nagyon sietett.

1 *Rákóczi*, 1710. jan. 24-kén Hévízről Eszterháznak. (*Archiv. Rákócz.* III. 11. 1.)

2 *Ugyanaz*, 1710. febr. 18-kán Szent-Márton-Kátáról Bercsényinek. (U. o. 34. és 52. 1.)

3 L. *Bercsényi* alábbi *válaszát* Szluhához Kassáról febr. 20-kán, melylyel e két levélre felel. Egyébiránt a febr. 13-iki levél ma is megvan (gyűjteményemben,) s egyebek közt így ír benne Szluha: «Győri executiónak nékem küldött seriessét is

Szluha Ferencz ezért február 8. és 13-iki leveleiben ismételve sürgeti Bercsényit: utasítsa már egyszer, mitévő legyen az újvári foglyokkal?³ Mire a fővezér és fejedelmi helytartó Kassáról febr. 20-kán csak ennyit válaszol neki:

«Zichy szabadulása iránt Kegyelmednek egyebet nem írhatok, hanem *relegálok Kegyelmedet ezen dologban a Fölséges Fejedelelemhez*; minthogy a *repressáliát* — látom, — urgeálja ő Fölségénél Méltóságos Generális Eszterház Antal Uram ő Kegyelme:¹ *tudom, az iránt fog ő Fölsége parancsolni.* Mire nézve Kegyelmed írhat az Fölséges Fejedelelemnek mind az rabok dolgában, úgy más odavaló dolgokban is, közelébb esvén Kegyelmetekhez; másként is, csak idő hallad, ha nekem ír Kegyelmed valami siető dologról, s azt nekem vissza kell küldenem a Fejedelelemnek, hogy ő Fölsége dispositiója ellen valami ellenkezőt ne disponáljak; jobb inkább, ha mit akar ő Fölsége reám relegálni, — onnét vehessek informatiót.»²

Látszik e levélből, hogy Bercsényi a vértorlás ügyében önmagától nem akart intézkedni; hanem azért, midőn Szluhának válaszol vala: ugyanakkor egyszersmind Rákóczinak is írt, emlékeztetvén őt ez ügyre. Mire aztán a fejedelem rögtön megadja neki — Jász-Berényből, 1710. febr. 25-kén költ levelével — a teljhatalmat, tetszés szerinti megtorlásra: «*Az rabjaink iránt igenis, tehet Kegyelmed oly repressáliát, az minéműt szeret, — én sem bocsátom többször parolára őket.*»³

Ezzel tehát az Ocskayért ártatlanul elvértett Fodor Lászlóék halálának megbosszulására Bercsényi grófnak, a német rabok öletésére szabad kéz adatott. Mint élt ezen jogával? porba hullottak-e Fodorékért Iller, Schenk, Kovács Márton, br. Ritschan vagy másoknak fejei? s fölakasztották-e csakugyan — mint a hagyomány tartja —

acclúdálom Exciádnak; *az mint tapasztalom: csak Ocskay módjához formáltatott, és haszontalanul hamissággal vádol minket, a kiben maga tapasztaltatik.*» (Eredeti.)

1 Ez a pont bizonyára Eszterháznak a hadak gyülekezetéből és ezek küldöttsége által időközben megvitt *második*, t. i. hivatalos, formászerű fölterjesztésére vonatkozik.

2 *Bercsényinek* s. k. aláírt, részben titkos-jegyes *eredeti levele* Szluha Ferenczhez a *Ghyczy-levéltárban*, a Rákóczianák közt 13-ik sz.

3 *Rákóczi levele* Bercsényihez. (*Archiv. Rákócz. III. 52.*)

Zichy György cs. alezredest Újvárott? ... Nem tudjuk; az idevonatkozó adatok eddig napfényre nem jutottak; hol lappanganak? ki nyomoznunk még nem sikerült. Mindazáltal az a főntebbi idézetből bizonyos, hogy Heister szörnyű tettének megtorlására a főként Eszterházy Antaltól annyira sürgetett engedélyt Rákóczi megadá; valamint bizonyos az is, hogy ugyan Eszterházy az elfoglalt Nagy-Bossány, Tavarnok és Radosnya várkastélyok cs. helyőrségeiből 1710. február 14-kén vagy másfélszáz német foglyot vivén Újvárba: ezekből és a fönt előszámlált rabtisztekből eleget válogathattak ki a megtorlásra, véres áldozatokul. Ha a bosszúállás rettentő ténye netalántán mindezek ellenére elengedtetett volna, — *úgy ez csupán a teljhatalmazott gr. Bercsényi Miklós mérsékletének köszönhető.**

* * *

Eddig terjed Ocskay László története. Teljes élete vérontásban telt el, s még halála után is mennyi ártatlan vér omlott ki érte! Kard tevő őt híressé, kard által pusztult el. Kemény vitéz vala, ritka hős vala, a miért is a maga korában európaszerte ismert s az osztrák örökös-tartományoktól rettegett nevet nyert. Az sem vitatható el, hogy a nagy szabadságháborúnak, a nemzeti ügynek egykor jelentékeny hasznára vált számos jeles hadi tettei által: de viszont később ugyanannak még többet ártott erkölcsileg, sőt részben anyagiilag is, gyalázatos árulásával. Aljas módon szegé meg sok hűségesküvel pecsételt hitét fejedelme, hazája, nemzete, bajtársai iránt, kiket ocsmányúl megcsalt, eladott. Azután szolgált, harczolt ura s szülőhona, gyalázkodott, féktelenkedett volt társai ellen; dúlta, raboltatta, sanyargatta, gyilkoló és gyilkoltató nemzetbélieit, s gúnyolá

* Nagy kérdés azonban — ismételjük, — ha mégis csakugyan elmaradt-e a visszatorlás, vagy nem? Ha tekintetbe vesszük, *az éppen Bercsényi* hadi irodájában szerkesztett *Mercurius Veridicus* 1710. január havi számából már idézett jan. 26-iki újvári közlés végmondatát: *«quae omnino jure repressali in magnis viris brevi retaliabitur,»* — úgy e mondatnak határozottsága kétségkívül nagyon fenyegetőleg hangzik s a mellett látszik tanúskodni, hogy a visszatorlásnak elvégre Bercsényi sem volt ellene, s azt tényleg valószínűtlen. De talán csak részlegesen; mert legalább Zichy Györgyről valahol, levéltárban, olyat olvastunk, mintha túlélte volna a kuruczvilágot.

és rútúl rágalmazá előbb hunyászkodó alázattal uralt vezéreit. Mikor pedig a bosszúló végzet keze, a vakmerő Jávorka Ádám s vitéz csapatja képében elvégre utolérte őt, — akkor, sorsának hősi megadás-sal tűrése helyett szégyen nélkül megtagadá új urát a császárt, és sok hazug esküvéssel, szemtelenül színlelt szájas ígéretekkel akart újra hazafivá, kuruczczá felcsapni . . . Netovábbja a jellemtelenségnek, erkölcsi romlottságnak!

Nem lett volna azérsek-újvári kuruczokban — a magyar vitézlő rendnek ezen igaz-gyöngyeiben — egy csepp hazafi-érzés és erkölcsi tudat, s nem élne igazság a történelemben, ha Ocskay a régóta és oly sokszorosan megérdemlett halálbüntetést elkerülte volna. Nem is került el; elbukott — *hóhérpallos alatt*. Csak kár, hogy egy ilyen kiváló czégéres gonosztevő halála annyi ártatlannak véres tragœdiáját voná maga után! De ezért az Örök Igazság előtt a magyargyűlölő zord *Heister* kegyetlen lelke felelős, és *Pálffyé*, a kit mint csábítóját, Ocskay maga is elkárhoztat végrendeletében.

Rákóczi fejedelem még lengyelországi bujdosásából nemzetéhez intézett *utolsó manifestumában* is megemlékezik, mint az isteni bosszúló igazság eleven példájáról, Ocskay László gyászos végéről, írván: «... Él még az igaz Isten, *megmutatja igazságát példás ostorával, a melyet mind Ocskayban s mind Bezerédyben megmutatott.*»*

Tehát Ocskay véres kimúlásával «a bosszúló igazság» kívánalmának a kortársak fogalmai szerint is elég tétetett. A boldogtalan ember iszonyú vétkeit borzasztó halálával, megrendítómódon kiontatott vérével mosta le. És most ott áll a történelem ítélőszéke előtt, felmutatva olyannak, a minő *valóban volt*. Ne válaszza őt senki

* Rákóczinak 1711. ápr. 18-kán Kukizován kelt manifestuma. (L. Szalay László: *Magy. Tört. Emlékek*, V. köt. 375. l. *Pulay*: «Szathmári Békesség.») Hogy a kurucz vitézlő rend egyáltalában mennyire helyeselte az áruló Ocskay Lászlónak véres halállal jakolását, és mennyire az isteni gondviselés bünt etőkezét látta abban: érdekesen tűnik ki még magának a Lőcse feladásával nemsokára szintén árulóvá lett *br. Andrássy István* tbknak Bercsényi fővezérhez Lőcséről 1710. január 23-kán írott levele e sorai-ból is: «Ocskay László casusa is *mindnyájunk consolatiójára vagyon, elérülván az igaz igyet, Isten sokáig nem szenvedé*. Itt ugyan úgy hallottuk, hogy a maga katonái vitték volna bé Újvárba.» (*Eredeti*, s. k. írt levél, gyűjteményemben.)

mintaképül, sőt rettenjen vissza riasztó példájától minden magyar!... *S éppen ezért tártuk fel és tárgyaltuk oly részletesen életét.* Hadd lássa az utókor, hogy vannak hazánkban a dicső Árpádok, Hunyadyak, Bocskayak, Bethlenek, Rákócziak, Kossuthok mellett — *ilyen történelmi rémalakjai is!*

Szolgáljon munkánk hű korkép gyanánt, és szolgáljon a *dicsőség emlékoszlopául* a hősnek, — de egyszersmind *pellengérjeül* is az árulónak s erkölcsi szörnyetegnek.

OCSKAY LÁSZLÓ KURUCZ BRIGADÉROSI PECSÉTJE,
1708-BÓL.

TARTALOM.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Lap

Bercsényi működése Pálffy és Heister ellen ; Heister táborát mindennap csapdozzák ; Pálffy visszahúzódik Érsek-Újvár alá, honnét okt. 11-kén szégyent vallva szállanak el a császáriak, s Újvár fölszabadul ; néhány részlet az újvári ostromból. — A császár tábora a bányavárosok felé indul ; Bercsényi Ebeczkyvel, Rétheyvel stb. harcol ellenök ; Ocskay «nyelvel,» hogy ő fogja el Bercsényit. — Bottyán a császáriak háta mögé kerülve, Újvárhoz, majd Pozsonyig nyomul ; Galánthát megveszi, Újvárt romlásaiból megépítteti s élelemmel mindenfelől megrakja. — A bányavidék védelme ; Bercsényi és Ottlők ; Ocskay megint egy foglyot lő agyon sajátkezűleg ; Korponát és Zólymot Andrassy György porrá égetteti ; Heister brutális fenyegetései ; Ocskay üzen a kuruczokhoz, s csábítja testvérét és Elek Zsigmondot. — Heister a bányavárosokat keményen megsarczolván, Selmecezt, Körmöczöt, Beszterczét s a felső Garamvonalat megszállja ; Steinville tbkot a Nyitra-völgyi kastélyokba küldi. — Bottyán Cusani tbktól Heister bányavidéki prédáját elnyeri ; Heister dűhében négy foglyot megcsonkíttat és Bottyánt durván fenyegeti ; a barbarizmus visszatörtoltatik, s kemény válasz kél. — Heister téli szállásokra : falak, sánczok közé helyezvén hadait, elballag Bécsbe.

3

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Pálffy Ocskayval Bajmócz alá megy ; Ottlők védelmi intézkedései. Bajmócz vára vitézi ótalom után, az árok lecsapolása miatt kaput tár ; Ocskay az elbocsátott várparancsnokot a szerződés ellenére kiraboltatja. — A Facskó-hegyszorulat megostromlása ; Thúróczy labanczczá lesz, minek következtében Zsolna és utána Budatin elesik. — Pálffy Túróc-megyét meghódítja ; a kuruczok Liptót és Árvát elsánczolják s trencsényi váraikat védik. Ocskay Lietavát hazugsággal, ijesztéssel és vesztegetéssel akarja megvenni, de hasztalan ; a magyarok beportyáznak Trencsénybe és Túrócba. — Kurucz hadvonalak a bányavárosok alatt ; Heister alájő Bécsből. Lednicze, Lietava és Óvár végtére meghódolnak. Ocskay katonái 1708. végeig majdnem mind visszaszöknek a kuruczokhoz.

31

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Lap

Heister megsegíti a bányavárosokat; combinált hadjáratot tervez Árva, Liptó elfoglalására. — A kuruczok hadműködései és tervei; Bottyán gyalogságot kíván a bányavárosok és Steinville megtámadására. Csatározások 1709. január elején; Királyi Sándor fölrendeltetik; Eszterházy utasításai; a tél iszonyú keménysége sokat meggátol. — Pálffy, — Ebergényi, Viard, Tollet tbkokkal, Ocskay-, Ebermont- és Thúróczyval — háromfelől megtámadja a kuruczok árvai és liptai sánczait; a Czelder Orbán által vezetett vitézi védelem; a rettentő hideg miatt a kuruczok nem tarthatják soká a sánczokat, de Pálffynak is sok katonája fagy el. — A magyarok Liptóból Szepes széleire szorúlnak; Árva-vára ellent áll, ostromzároltatik; Lubomirszky Tivadar hg., a szepesi hűbérúr, a császáriak felé hajol, Ocskay alkudozik vele. Lubomirszky Czeldert hiába csábítja.

63

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Csatározás a bányavárosoktól délre és Zólyom, Besztercze körül; Beszterczebányát a kuruczok körülzárolják; Heister Viardot Liptóból segélyül visszahívja s a dívényi szoroson átüzi Csajághyt. — Ocskay a liptai és árvai nemeséget Beszterczére kíséri Heisterhez; a császáriak keményen sarczolják az elfoglalt vármegyéket; Pálffy Árva-várát szorongatja. Szepesben a kurucz szaporodik; csatározások Liptóban; kísérletek Árva-vára fölmentésére; a császáriak megszállják a batizfalvi kastélyt, de megint kiszorítatnak. — Heister Ocskayt Bécsbe rendeli; fogadtatása az udvarnál, nagy ígéretei; tetemes pénzt kap hadak fogadására; a bécsi nép kíváncsian bámúlja *«Rákóczi villámá»*-t. Ocskay visszatér és újonczozni, toborzani kezd. — Károlyi és Bottyán Nyitraig, Tapolcsányig csapdoznak s Újvárt éllemezik. Árvavára végre április hóban capitulál; hg. Lubomirszky György, a szondeczki, 4000 emberrel a császár szolgálatába szegődik. E tény jelentősége.

88

HUSZADIK FEJEZET.

A kuruczok gyalogságukat 12,000-rel szaporítják; ezek fölfegyverzése. Bottyán és Károlyi másodszor is megrakják Érsek-Újvárt, s Pozsonyig és Trencsényig száguldoznak. — Ocskay új katonái sűrűn szöknek Újvárba, még tiszteik is. A Fehérhegyek lakói fegyvert fognak; Jávorka Ádám és Maszelnik Márton guerilla-expeditiói; becsapnak Ausztriába, stb. — Rabok kicserélése és szökevények ügye. A császáriak az alsó Garam-vonalat is meg akarják szállani, Mocsonokon és Suránynál sánczolnak, de innét ki-veretnek. Bottyán Léva-várát elhanyagja, Zselíznél hídát vet a Garamon; a

németek itt később nagy sánczot emelnek s Párkánynál hídfőt. — A császáriak zselízi erődtített táborá ; Heister Dunántúl, Pálffy a bányavidékeken vezényel ; Liptót és Selmeczet elsánczolják a németek és Zólyom-várát építik. Bottyán a zselízi tábor és sáncz ellen ; a kuruczok tompai, viski táborá. — Pálffy Zselízhez érkezik ; Bottyánt Eszterházy Dániel váltja föl Szécsényben. — — — 114

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A kuruczok Árvába portyáznak s Turdosínnál győznek ; Ocskay Árvában ; katonáinak hangulata. Pálffy Ocskayt magához rendeli ; Kolinovics téves állítása. — Pálffy hadainak létszáma és elhelyezése ; Bercsényi hadainak létszáma és elhelyezése. Hadászati combinatiók s előnyök és hátrányok ; a kuruczok osztálytábornokai. — — — — — 141

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Bercsényi tervei. A támadás Breznóbánya és Liptó ellen ; ennek részletes előkészítése ; az új gyalogság. A fejedelem Ocskayról és Babócsayról. — A lipantai próba ; a sánczok megvétele, levonása, veszedelme ; Pálffy segélyre indul ; Czelderék megharczolnak Viarddal. Csáky s Andrássy túlóvatossága s visszavonulása ; vizsgálat Csáky ellen ; a fejedelem méltó haragja. — Lubomirszky. 164

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Pálffy Balogh István fölverésére Dívényhez küldi Ocskayt. Gács nem hajol. A császáriak Árvából, Liptóból Rózsahegyhez húzódnak, Viard visszatér Pálffyhoz ; a kuruczok Breznót fenyegetik. — Az érsek-újváriak Mocsonoknál győznek s száguldvá járnak széjjel. Ebeczky Zselízt szorongatja, majd Ocskayt fölverni indul. Pálffy kicsap Fülekre ; Ocskay hányavetisége ; Füleket (a kolostort is) fölprédáltatja. — Bercsényi a hadakat összevonván, Pálffyra készül ; ez sietve vonul vissza előre Zólyomba, s eltorlaszoltatja a fűrészi szorost. — Bercsényi a gyalogot Breznónak küldi, a lovast fel Pozsony és Morvaország felé ; Liptóba is portyáztat. — Balogh István Újvárba megy. Réthey és Vajda expedíciója Túrócza, Trencsénybe ; Maszelnik Árvában ; Rétheyék Bicsén Ocskay ezredében nagy kárt tesznek. — Az újváriak Nyitra, Pozsonyvármegyét előzönlík s gabonával töltik meg erősségüket. — Berthóty a labancz foglyokat fenyegeti ; a császáriak kegyetlenkedései a kurucz rabokon ; Eszterházy visszatörlést kíván. — — — — — 194

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Lap

Bercsényi Zólyomban Pálffy, Liptóban Ebergényit sarkalja; Ebeczky és Csajághy bemennek Újvárba. Ocskay kifecsegi a császáriak hadi terveit; Bercsényi erre a Szepesség védelmét előkészíti, Árvába, Liptóba sűrűen portyáztat s Beszterczéig hódítja Zolyom-vármegyét. — Ocskay ezrede; liptai csatározások. Heister segélyül küldi Zselízhez Savoyai Eugen dragonyosait. — Bercsényi elégtelen tábornokaival és Bottyánt sóhajtja. Bottyán a Duna mellett; Bottyán halála. — Hadműködések Zselíz környékén; az újváriak okt. 4-kén Croix tbkot a Savoyai-ezreddel stb. Csápornál megverik; Berthóty István meghal, Csajághy lesz újvári parancsnok. 230

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Bercsényi hadi intézkedései; Eszterházy Dániel, Károlyi. Heister általjő a Dunán s Pálffyval egyesül; a császári hadi-tanács megállapodásai. — Heister Szécsényhez, Losonczhoz nyomul, Ebeczky csatározik vele. Gács ostroma s bukása. A kurucz hadak szélednek, hadrendjök összezavarodik; Károlyi feljő és gyorsan rendet csinál. — Ocskay Losonczon; szanaszét prédál. A kuruczok gyalogsággal megrakják Murányt, Lőcsét, Kézsmárkot. — A pestis iszonyú pusztításai és káros hatása. 261

HUSZONHATODIK FEJEZET.

Bokros Pál a lengyel széleken. Lubomirszky Tivadar hg. is a császárnak árúlja hadait. — Csajághy Érsek-Újvárbán. Az újváriak hasznos és győztes kiszárguldozásai. Viszont Viard Ocskayval Gömörben barangol, de hatvani szándékát Eszterházy megghiúsítja. — A magyarok Eger-várát élelmezik, a németek Rozsnyót megszállják. Ocskay Putnokig kalandoz. — Heister Lőcse alatt. A város és Czelder vitézül ellent áll. Károlyi, Palocsay, Bokros, Paur stb. Szepesben, Sárosban. Lubomirszky T. egyesül Heisterrel, de Lőcsét ő sem csábíthatja el. — Lőcse alól Heister tágúlni kénytelen. Ocskay pribékjei a Szepességen. A németek Szomolnokot, Remetét sánczolják. — Ocskay régi ezrede kié lesz? Rákóczi lengyel segédhadai. Eszterházy Antal általjő Dunántúlról; erős készülődések. Ocskay (1709. végén) családjához tér Vág-Újhelybe; *fátuma közeleg.* 282

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Ocskay családi kastélyában Ocskón. Jávorka Ádám kiindul érette Újvárból; Jávorka jellemzése; Szluha Ferencz tréfája. — Ocskay vad tivornyá-

zása Verbón. Jávorka álruhában megkoldúlja, azután Ocskónál (1710. január 1-jén) reátámad, megsebzí és *elfogja őt*. — Ocskayt Újvár felé viszik. Csábítja és meg akarja vesztegetni Jávorkát s társait. Jávorka jan. 2-kán szerencsésen beérkezik Ocskayval Újvárba. — Nagy riadal és a várőrségnek verbosszút kívánó lázongása Érsek-Újvárban. «*Isten hozott, császár madara!*» 305

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

Ocskay kihallgatási jegyzőkönyve; orczátlan és hazug mentségei, erkölcsi romlottsága. Elesküszí a császárt, újból kuruczczá akar lenni, de visszautasíttatik. — Az újvári katonaság jan. 3-ika reggelén ismét fölzendül. A véstörvényszék összeül. A népnek alig lehet már ellentállani; fegyverrel fenyegetődzenek. — Ocskay karóba vonatásra ítéltetik. Testvére könyörgéseire az ítéletet Csajághy pallosra enyhíti. Ocskay Rákóczi hívének vallja magát újra, nagy szolgálatokat ígér, — mindhiába. Végrendeletet tesz; búcsúzik öcscsétől. — Ocskay a nép előtt is megtagadja a császárt. Állandóságra, hívségre inti a katonaságot: tanuljanak példáján! *Lefejezik*, a hóhér ötször vág hozzája. Fejét a bástyán karóba tűzik. Népballada keletkezik róla. A Mária-kép vérezése. (?) — Tiszti bizonyítvány Ocskay László haláláról. — — — — — 319

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

Ocskay véres bukásának következményei. Neje Pozsonyban, Bécsben. Pálffy, a cs. k. főhaditanács és Heister visszatorlással fenyegetődzenek. Jegyzék-váltás Szluha és Romeisen között. — Eszterházy Antal Érsek-Újvárba érkezik. Csajághy elfogatását *nem* Ocskay halála okozá. Rákóczi és Bercsényi nézete Ocskay kivégeztetéséről. Szluha újabb, tiltakozó jegyzéke. — Heister parancsára Ocskay haláláért Fodor dandárnok, Bolforth ezredes, Palkovich hadbiztos és még hét más kurucz rab Győrött, Magyar-Óvártt kivégeztetik; Fodor nemes halála, jelleme. — — — — — 342

HARMINCZADIK FEJEZET.

Hogyan indokolják e kivégzéseket a császáriak? — A győri magyar rabok kérvénye Bercsényihez. Bruckenthal levele Szluhához, s ennek válasza. — Szluha Romeisennek tudtára adja, hogy Eszterházy Fodorékért megtorlást fog tétetni a császári foglyokon. — Lutzenkirchen Szluhához. Szluha válaszában tüzetesen indokolja Ocskay kivégeztetésének jogos voltát. — Bercsényi válasza a cs. k. főhaditanácshoz, Ocskay és Fodorék ügyében. — Szluha Rákóczihoz, a megtorlás és rabtisztek iránt. Rákóczi Fodorék halálának megbosszulását megengedi. Válasza Eszterházyhoz, utasítása Bercsényihez. — Végrehajtatott-e a visszatorlás, és kik valának az áldozatok? — Végső reflexiók Ocskayról. — 360

A KÉPEK ÉS OKLEVELEK JEGYZÉKE.

	Lap		Lap
Bottyán János, vezénylő-tábornok (ezímkép)		szept. 28. báró Ebergényihez. (Erede- tije Thaly Kálmán gyűjteményében)	242
Érsek-Újvár.....	6	Csajághy János érsek-újvári parancsnok sajátkezű levele gróf Bercsényi fő- vezérhez. (Eredeti s. k. levél Thaly Kálmán gyűjteményében)	284
Kurucz huszárok és német dragonyosok csatája. (Rugendas eredeti olajfest- ménye. Thaly Kálmán birtokában)...	12	Érsek-Újvár katonai térképe 1710-ből, de la Rivière hadmérnök-ezredestől. (Eredetije a gróf Károlyi-levéltárban)	316
Kurucz huszárok és német dragonyosok csatája. (Rugendas eredeti olajfest- ménye. Thaly Kálmán birtokában) ...	12	Ocskay Sándor sajátkezű levele. (Ere- detije Thaly Kálmán gyűjteményében)	331
Árva vára	110	Ocskay László kurucz brigadérosi pe- csétje, 1708-ból	387
Gróf Bercsényi Miklós, főhadvezér.....	164		
Bicse vára, 1709.	222		
Ocskay László felfogott levele 1709.			

DB Thaly, Kalman
932 Ocskay Laszlo II
 .9
02T5
kot.2

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 07 15 07 06 013 1